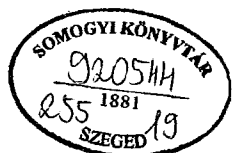

SZERKESZTETTE

MAJTÉNYI GYÖRGY SZABÓ CSABA MIKÓ ZSUZSANNA

K O M M U N I S T A K I S K I R Á L Y O K

Libri
Kiadó

329
K67

A kötet szerzői

Aradi Gábor – Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, főlevéltáros
Bezsenyi Tamás – ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológia Tanszék, történész-
kriminológus
Cseh Géza – Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, főlevéltáros
Cseh Zita – Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára, főlevéltáros
Czetz Balázs – Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, főlevéltáros
Gottfried Barna – Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára,
főlevéltáros
Gyenesei József – Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, főlevéltáros
Halász Csilla – Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, főlevéltáros
Husvéth András – Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, főlevéltáros
Káli Csaba – Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, főlevéltáros
Kis József – Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, főlevéltáros
Kiss Norbert Péter – Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, főlevéltáros
Kovács Gergely – Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, főlevéltáros
Majtényi György – Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nemzeti Levéltár, történész,
főlevéltáros
Mikó Zsuzsanna – Magyar Nemzeti Levéltár, főlevéltáros
Müller Gabriella – Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, tudományos kutató
Szabó Csaba – Magyar Nemzeti Levéltár, főlevéltáros
Szilágyi Gábor – Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, tudományos kutató
Szokolay Domokos – Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, tudományos kutató
Wencz Balázs – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára,
főlevéltáros

A kötetben közölt fotók a Magyar Nemzeti Levéltár gyűjteményéből származnak.

A kötet megjelenését a Magyar Nemzeti Levéltár
támogatta.

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000665662

Tartalom

Bevezető	7
Cseh Géza – Majtényi György „Voltak kiszemelt vadjai, amelyeket éveken át keresett.” A honvédelmi miniszter	35
Szokolay Domokos „Demokrácia farkasgúzsban.” A Magyar Államrendőrség Csornai Járási Politikai Osztályának vezetője	57
Cseh Zita „Gépkocsivezető elvtársat meglőtte.” A Heves Megyei Munkásőrség parancsnoka	91
Wencz Balázs „Gépkocsijából egy gumibotot vett elő.” Tatabánya első titkára	108
Husvéth András – Kovács Gergely „Rengeteg tsz-elnök, s vezető kezdett libázní.” A Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság első titkára	129
Müller Gabriella „Várpalota ökle.” A várpalotai városi párttitkár	152
Cseh Géza „Mezőtúron az egyik tsz-t úgy, ahogy volt, elkártyázták.” A mezőtúri tanácselnök, a párttitkár és a rendőrkapitány	166
Káli Csaba „Magatartása a kommunista erkölcsbe ütközik.” A zalaegerszegi városi párttitkár	187

Kis József „Az új élet útján.” A sátorlajjájhelyi járási tanács elnöke	205
Aradi Gábor „Szövetkezet a lejtőn.” A dunaszentgyörgyi és a felsőnyéki téeszelnök	226
Czetz Balázs „Kupeckedett, üzérkedett, spekulált.” A Szári Béke Téesz elnöke	248
Gottfried Barna „Komoly feszültséget teremtett a községben.” A tarpai téeszelnök	273
Gyenesei József „Kisebb-nagyobb emberi hibáktól ő sem mentes.” A géderlaki téeszelnök	294
Kiss Norbert Péter „A vörös báró.” A Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság vezérigazgatója	313
Szilágyi Gábor „Olyan közhangulat alakult ki, hogy reagálni kell.” A Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója	344
Bezsenyi Tamás „Újból előálltunk fixa ideánkkal, hogy van szervezett bűnözés Magyarországon.” Betöréssorozatot koordináló rendőrök és katonák hálózata	370
Halász Csilla „Szocialista erkölcsöt sértő magatartás.” A ceglédi zaklató	392

Bevezető

„Minden állat egyenlő, de egyes állatok egyenlőbbek a többinél.”¹ Mr. Jones birtokán az állatok fellázadnak, és megdöntik az emberek uralmát. Mindenki (minden állat) abban reménykedik, hogy beköszönt majd végre az egyenlőség és az igazságosság korszaka. Az Őrnagy nevű sertés által alkotott ideológiát azonban eltorzítják, és a Napóleon nevű disznó egyeduralomra tör. Valódi egyenlőség helyett diktatúra születik kiváltságokkal, és a farm még élehetlenebbé válik, mint korábban. Amint ismeretes, ezt a történetet a kommunizmus szovjetunióbeli gyakorlatából kiábrándult George Orwell írta. Az *Állatfarm* című könyv végén az Első disznó szövetséget köt az emberekkel, és az „állatfarm”, vagyis az ott élők szabadságának és egyenlőségének elképzelt hona, még távlati célként is megszűnik létezni. Késérű szatíra a történet a szocialistának és kommunistának mondott rendszerek bukásáról, amelyek saját ideológiájukat, az egyenlőség eszméjét elárulva fajultak diktatúrává. A könyv nemcsak megírásakor, illetve a megjelenésekor, hanem ma is allegorizálja a létezett szocializmusokat, és e korszaktól függetlenül is azt, hogy a megszerzett hatalom miképp formálhatja át birtokosait. A történelem kapcsán általánosságban is felvethetők a hatalom megszerzésével és megtartásával kapcsolatos etikai és (történelem)filozófiai kérdések.

A Bibliában 678 alkalommal fordul elő a „hatalom” szó. Az „Isten” szó csak 289 alkalommal, az „úr” főnév pedig csak 187 esetben.² Mit jelent a „hatalom”, és miért ennyire fontos?

Max Weber, a híres német társadalomtudós véleménye szerint „Hatalomról beszélünk, ha egy társadalmi kapcsolaton belül van rá esély, hogy valaki a saját akaratát az ellenszegülés ellenére is keresztülvigye, függetlenül attól, hogy min alapul ez az esély.”³

Rendkívül vékony, tűnékeny a határvonal a hatalom helyesnek tartott gyakorlása, és a hatalommal való visszaélés között. A 24.hu internetes újságban egy újságíró, Rába Csaba érdekes kérdést tett fel öt, a világon elterjedt vallás tanítóinak: *Mit érdemel az, aki visszaél a hatalmával? Van ehhez kapcsolódó tanítás az ön vallásában?*⁴

A zsidó rabbi véleménye szerint a zsidó hagyomány több olyan elvárást, követendő mintát is megfogalmaz a hatalom birtokosai (a „vezetők”) felé, melyek betartásával elkerülhető, hogy visszaéljenek az Isten és a közösség által rájuk bízott hatalmukkal. A tórai hősök közül Ábrahám és felesége, Sára egy alkalommal például olyan helyzetbe került, hogy az asszony megtetszett Ávimelehnek, Gerár királyának, aki megpróbált a megengedettnél közelebbi viszonyba kerülni vele. Isten úgy fejezte ki véleményét az esetről, hogy meddővé tett minden nőt a birodalomban, egészen addig, mígnem „Ábrahám imádkozott Istenhez és meggyógyította Isten Ávimelehet, a feleségét, szolgálóit, hogy szültek” (1Mózes 20:17). A zsidó hittudós szerint a példa arra emlékeztet bennünket, hogy a hatalmukkal visszaélő embereket nem csupán meg- és elítélni kell, hanem imát is kell mondani értük, hogy mihamarabb meggyógyuljanak.

A buddhista tanító szerint a hatalom egyben felelősség mindazok irányába, akiket e hatalomnak gyakorlásával megbíztak. A hatalom gyakorlója és azok, akik fölött a hatalmat gyakorolja, kölcsönös bizalmi kapcsolatban állnak egymással. Buddha a jó uralkodó tíz kötelességét is meghatározta: nagylelkűség, erkölcsös jellem, önfeláldozás a köz érdekében, tisztesség, szelídség, önmérséklet, az ellenségesség kerülése, erőszakmentesség, türelem, a népakarat tiszteletben tartása.

A muszlim hitoktató kiemeli, hogy a muszlimok napjában többször is elmondják: „Lá haula va lá quvva illá Alláh! — nincs erő, és nincs hatalom, csak Isten!” Istentől kapjuk a hatalmat, ami egy kiváltság, és kegy, mert lehetőségünk van vele (általa) istent játszani. A bűn elkövetőjét a tette alapján ítélik meg. Súlyosbítja a büntetést, ha az elkövető visszaélve a hatalmával követi el a bűnt. Mert így istenkáromlást (blaszfémia) is elkövet, mert elveszi az emberek hitét, és azt nagyon nehéz pótolni. Mit lehet tenni, hogy

megfékezzék az embert? Sokan, sokfélét javasoltak, tettek, de mint látjuk, még mindig nem találták meg a legjobb módját a hatalommal való visszaélés elkerülésének. A 8. században, amikor felépült Bagdad, a birodalom új fővárosa, al-Mámún kalifa (meghalt 833-ban) bevezette a „Korán teremtettségének” tanát. Ha a Korán teremtett – mondta a kalifa –, ugyanolyan teremtmény, mint bárki más, tehát úgy értelmez(het)em a szent sorokat, ahogy akarom, és azt csinálom, amit akarok, senkit sem kell megkérdezni. Az uralkodói önkény, a vallás megcsúfolása nem tartott sokáig, mert 849-ben vagy 851-ben – a dátum vitatott – visszavonták a teremtettség dogmáját.

A református lelkész szerint a hatalom gyakorlására vonatkozó tanítások, gondolatok szerteágazók, hiszen maga a hatalom is sokféle lehet, az emberi élet különböző területeit érinti. A hatalom általában alá-fölrendeltségi viszonyt jelent, mely magában hordozza a sebezhetőség, kiszolgáltatottság, a megaláztatás lehetőségét is. A Szentírás a hatalmat nem a földi viszonylatokból kiindulva közelíti meg, hanem felülről, azaz Istentől jövő adományként értelmezi. „Mindenki vesse alá magát a fölöttes hatalomnak. Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte” – mondja Pál apostol a Rómaiakhoz írt levelében (Róm 13:1).⁵ A hatalom tehát a legnagyobb felelősséggel járó isteni megbízás, melyet az a Krisztus töltött be maradéktalanul, akinek adatott „minden hatalom mennyen és földön”, és aki ezt a teljhatalmat nem fölényként értelmezte, hanem szolgálatként. Az ember azonban – amióta világ a világ – számtalanszor belebukott már a hatalom gyakorlásába, és eredeti rendeltetésével szemben nem az életet és a jó értelemben vett rendet szolgálja, hanem éppen káoszt, visszaéléseket, zsarnokságot teremt. A másokkal, másikkal szemben elkövetett tettekért természetesen a jogrend, a törvények szerint kell felelnie mindenkinek. Az igazságszolgáltatás földi rendje lehetőséget biztosít az embernek a törvényteleniségek, megaláztatások leleplezésére.

A vaisnava (Krisna-hívő) lelkész elmondta, hogy a szentírásaikban számtalan olyan történet előfordul, amikor az alattvalók a feljebbvalóik sanyargatásaitól szenvednek. Hol egy démonikus király bántalmazza a saját gyermekét, hol gyilkosságokat követ el fék nélkül, hol az ellenkező vallásúakat

kínozza és üldözi. Mindezek, ahogy látjuk, manapság is előfordulnak a világ különféle tájain. A védikus korban, több ezer évvel ezelőtt a társadalmi berendezkedés tette lehetővé azt, hogy a „fékek és egyensúlyok” érvényesüljenek. Noha a társadalom fejét a bráhmanák, azaz papok alkották, a világi hatalmat mégsem ők gyakorolták, hanem az uralmon lévő ksatriják, akik azonban kötelesek voltak követni a bráhmanák iránymutatását. A hatalmukkal visszaélőket így mindig tetten érték, és megbüntették. Uralkodók esetében a legtöbbször a tróntól való megfosztás volt a megoldás, szélsőséges esetben a halálbüntetés. Volt azonban olyan eset is, amikor a vérengzéseknek az szabott határt, hogy az uralmával visszaélő uralkodó megkapta egy különleges lelki tanító szent társaságát és tanítását. A legjobb módja tehát a hatalmi visszaélések megfékezésének az, hogy a vétkeket felvilágosítjuk, mire számíthat a jövőben saját közeli, vagy akár életek távlatában számítható sorát illetően, így ő felelősséggel dönthet, hogy életét milyen irányba folytatja.

A közelmúltban jelent meg magyarul is az ismert német matematikus és teológus, Volker Kessler könyve,⁶ ami a hatalomgyakorlás helyes elveivel foglalkozik. Hatalom nélkül nem lehet vezetni. Kessler szerint az ember hatalma abból ered, hogy Isten képmására teremtetett. „Ez a tudás adhat bátorságot, hogy jó lelkiismerettel merjünk is élni ezzel a hatalommal, de felelősségünkkel és korlátainkkal is tisztában kell lennünk.”⁷ A hatalom soha nem lehet maga a cél, hanem mindig csak eszköz. A hatalom birtokosai a rábízottakon kívül felelősséggel tartoznak annak is, akitől a hatalmat kapták. A hatalom gyakorlása azért válik szolgálattá, „mert a hatalommal rendelkező ember Isten előtt felelős”.⁸ Felelős azoknak az embereknek is, akik megbízták a vezetéssel. Volker Kessler rámutat, egy szervezet, egy társadalom „beteggé” válik, ha csak az arra alkalmatlanok készek a vezetésre. „Az igazi ellenség az a szolgáló jellemű ember, aki képes lenne vezetni, de nem vállalja; vagy aki amellet dönt, hogy olyan vezetőt követ, aki nem szolgál.”⁹ Ettől az egész társadalom szenved.

A hatalom helyes gyakorlásáról és a hatalommal való visszaélésről nemcsak a különféle vallások, hanem az emberek társas viselkedésével foglalkozó pszichológia is önálló képet alkot. A szociális hatalom is fontos eleme

a szociális interakciónak. Ha a társadalom életét tágabb perspektívából szemléljük, a szociális hatalom fontos szerephez jut a kormányzásban és a politikai pártokban. A legkülönbözőbb nagy és kis képződmények igazodnak szervezetükben a hatalmi struktúrához. Bármekkora csoportot veszünk is, abban a tagok egy része mindig hatalmasabb a többinél, s e ténynek fontos következményei vannak a csoport működésére nézve. Ezenkívül nincs olyan formája az interakciónak, amelyben ne lenne különbség a résztvevők között az egymás befolyásolásához rendelkezésre álló viszonylagos hatalom tekintetében. Hatalmi különbségek vannak jelen így például a felettes és az alkalmazott, a szülő és a gyermek, a kereskedő és a fogyasztó, a politikus és a szavazó, az orvos és a beteg, valamint a tanító és a tanuló kapcsolatában.¹⁰

A „hatalom” az emberi kapcsolatokban is megjelenik a legapróbb sejtektől – két ember együttműködésétől – a különböző társadalmi szintekig. Olykor olybá tűnik, hogy rendet visz a káoszba, nélkülözhetetlen az emberek célirányos együttműködésének biztosításában, tehát ebben az értelemben eszköz és nem cél; máskor viszont az árnyoldala mutatkozik meg. Előfordulhat, hogy a hatalommal rendelkező, vezető pozíciót betöltő ember elkezd magát és szerepét túlértékelni a többiek rovására, és ez a hatalommal való visszaéléshez vezet. Az ilyen vezető már elsősorban arra törekszik, hogy saját céljait megvalósítsa, tekintélyét kiterjessze és azt mindenáron fenntartsa. Eltűnik a szeme elől, hogy kiemelt szerepét azért kapta, hogy a rábízott emberek érdekeit szolgálja.¹¹

A hatalommal való visszaélés, a hatalom helytelen gyakorlása konfliktushoz vezethet egyén és egyén, de akár az egyén és a nagyobb közösségek között is. A konfliktusmegközelítés a társadalmi konfliktusokra helyezi a hangsúlyt, mely az érdekek ellentétén alapul és a hatalom megszerzésével van kapcsolatban. A társadalomban meglévő makroszintű konfliktusok (pl. a különböző társadalmi osztályok egymással szemben álló érdekei¹²), illetve közvetlen interakcióban is megjelenő mikroszintű konfliktusok (pl. a játékelméleti dilemmák¹³) magyarázzák ezek szerint azt, hogy miképp alakul különböző társadalmi rétegek, csoportok viszonya.

A hatalomgyakorlást a vallási és pszichológiai kutatáson túl az etika és a morál felől is meg lehet közelíteni. Természetesen ez a megközelítés is erős teológiai és filozófiai tartalommal bír. A hatalom és a morál kapcsolatának vizsgálatakor érdemes Friedrich Nietzsche (1844–1900) német filozófus *A hatalom akarása* (Der Wille zur Macht, 1885–1888)¹⁴ címmel megjelent művét is fellapozni. Tanítása szerint az egész világ maga sem más, mint hatalomra törő akarat, és minden egyes ember is egy-egy hatalomra törő akarat. Az erő legfőbb jellemzője, hogy érvényesülni akar, és ezt csak más erők rovására teheti. A keresztény morál az engedelmesség, az alázat, az elesettek iránti részvét erényeivel a hatalmasok, erők számára hatalmuk önkéntes korlátozását írta elő. A „jó” a lélekből ered, a „bűn” pedig a testből. Amikor az igazi életnek a túlvilági életet tartja, akkor Nietzsche szerint a keresztény vallás nemet mond a földi létezésre, az életre. Ez már közelít az ateizmushoz. „A vallások a morálba vetett hittől mennek tönkre: a keresztény-morális Isten nem tartható: következképpen »ateizmus« – mintha másféle isten nem is létezhetne.”¹⁵ A vallás elhagyásával, az Isten-eszme kikapcsolásával mi határozza meg a létezés célját? Az erő? Ami eszerint nemcsak a hatalomnak, de magának a létezésnek is az alapja lesz. Mi fog akkor annak határt szabni, hogy az ember állandóan az erőre, a hatalomra törjön? Ezek szerint szinte semmi, sőt maga a morál is ezt a célt szolgálja, vagyis erkölcsös, ha az erőt/erőnköt akarjuk növelni... Nyitva marad ugyanakkor az a kérdés, ha mindenki ugyanarra tör, az mire vezethet, és milyen korlátai vannak/lehetnek egyáltalán a hatalom gyakorlásának.

A szociológia és a társadalomtörténet-írás általánosságban megkülönbözteti egymástól a *hatalom* (Macht) és *uralom* (Herrschaft) fogalmait. A hatalom fogalma elsősorban a központi akarat feltétlen érvényesítését jelöli, illetve a hatalom képzetét, fogalmi esszenciáját; az uralom viszont a hatalom megvalósulását: azt, ahogyan a hatalmi szándék a megvalósítás során a körülmények, vagyis mások akaratának a függvényévé is válik. A hatalom vegytiszta formájában nem létezhet a társadalomban, gyakorlóinak még a diktatúrákban is alkalmazkodniuk kellett valamilyen mértékben a társadalom által alkotott normákhoz, szabályrendszerekhez – annak érdekében,

hogy pozíciójukat megtarthassák.¹⁶ Ez a kötet mégis elsősorban a hatalom képzetéről szól, ahogyan az megjelent birtokosainak a tudatában, mindennapi életükhöz, kiváltságaikhoz kapcsolódott, és sokszor önmagáért való jelenséggé, cselekedetük mozgatórugójává is vált. Amennyiben a *létező*, vagy inkább *létezett szocializmus* (ha a „kísérlet” befejezett és remélhetőleg soha vissza nem térő valóságára utalunk) „híveinek” tetteit vizsgáljuk, akkor is felmerül a kérdés, hogy számukra mit jelentett a hatalom. A hatalom kérdése meglehetősen egyszerűen is megfogalmazható: a hatalom maga a cél? A kommunizmus klasszikusai (Karl Marx és Friedrich Engels) sem rejtették véka alá, hogy a hatalom birtoklása a kommunista mozgalom egyik fontos eleme a teljes egyenlőség felé vezető úton.¹⁷ Lenin már szinte mindent a hatalom megszerzésének rendelt alá, nála a korábbi eszköz – a hatalom – már magává a céllá változott. Érdemes ezzel kapcsolatban újraolvasni az *Állam és forradalom* című munkáját.¹⁸

Évtizedekig azt sulykolták a Szovjetunióban és a vele szövetséges szocialista országokban, hogy 1917 után megszületett az „új típusú ember”. Valóban, a bolsevik kultúrforradalom egyik célja az „új ember” megteremtése volt, akinek többé semmit sem jelent a hagyományos élet, teljesen elkötelezi magát az új rend mellett, eldobja magától a családi és vallási kötöttségeket, és hozzákezd belső öntisztulásához. Ennek az önmegvalósítási folyamatnak a végén alakult volna ki az „új ember”. Lev Trockij 1923-ban úgy írt erről, hogy az ember végül arra jut, hogy önmagát harmonizálja: „Az ember összehasonlíthatatlanul sokkal erősebb, okosabb és finomabb lesz, teste harmonikusabb, mozdulatai ritmikusabbak és hangja muzikálisabb lesz. A mindennapi élet formái egy dinamikusabb színvonalra vesznek fel. Az átlagember egy Arisztotelész, Goethe vagy Marx színvonalára fog emelkedni.”¹⁹

Erkölc nélkül azonban az „új ember” sem létezhetett, ezért megalkották a kommunista morált. Losonczy Géza kommunista újságíró, Nagy Imre miniszterelnök egyik követője, 1956 egyik mártírja így írt erről még 1948-ban: „A marxizmus szerint azt, hogy valami erkölcsös-e, vagy erkölcstelen, helyes, vagy helytelen, jó-e vagy rossz, nem lehet levezetni semmiféle természetfeletti örök elvből, sem a józan észből, sem az emberi természet örök és változatlan

sajátosságaiból. Az erkölcsről alkotott nézeteket végső fokon ugyancsak a termelési viszonyok változása határozza meg, az erkölcsök változásait is. Mi tagadunk minden olyan erkölcsöt – mondja Lenin –, hogy a mi erkölcsünk a proletár osztályharc érdekeinek van alávetve. Mi az erkölcsünket a proletáriátus osztályharcának érdekeiből vezetjük le. Mi azt mondjuk, erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és az összes dolgozók egyesülését a munkásosztály körül, mely megteremti a kommunisták új társadalmát!”²⁰ Sajátos logika, amely a rombolásra, pusztításra építve kívánt új társadalmat teremteni. Az erkölcs itt a proletár osztályharc érdekeinek van alárendelve. A hatalom és a harc – a vallásokban és egyes ideológiákban általában – csak eszköz lehet egy magasabb cél érdekében, ami lehet például a köz szolgálata vagy egy erkölcsös világ megteremtése, vagy a túlvilági élet öröme, vagy a kommunizmus esetében a teljes egyenlőség megteremtése. Ez az idealizmus mindaddig működik, amíg a hatalom birtokosai és a hatalomból kirekesztettek is hisznek abban, hogy a hatalom csak eszköz a „rátermettek”/a „kiválasztottak” kezében egy jobb cél érdekében. De amint a hatalmasok megrészegülnek önnön hatalmuktól, lehull a lepel, új szabályrend születik: csakis a hatalom megszerzése számít, és a hatalom megtartása érdekében alárendelhető lesz a morál, és bármi más. Innen már csak egy lépés a visszaélés a hatalommal, vagyis a hatalom lehetővé teszi a kommunizmus „híveinek”, hogy az erkölcsök fölé helyezték magukat. Amiatt van hatalmuk, mert „többek” más emberekhez viszonyítva, többet szabad nekik, tágabbak a határaik.

Nagy vonalakban áttekintettük a hatalom és az ember viszonyát, hogy megértsük a hatalom kisajátításának és a hatalommal történő visszaélésnek a társadalmakra nézve káros voltát. Ugyanakkor az emberiség történelmében egyedül a 20. század produkálta azt a helyzetet, hogy csaknem egy időben két olyan társadalmi rend is kialakult, amelyek vezető elitjének végső célja a hatalom kizárólagos birtoklása és fenntartása volt. Ezek a rendszerek olykor egymással is alkut kötöttek (pl. 1939 augusztusában a Német Birodalom és a Szovjetunió Lengyelország felosztásáért), majd ugyanezek a birodalmak élet-halál harcot vívtak egymással (pl. 1941 júniusában, amikor

a hitleri Német Birodalom megtámadta a sztálini Szovjetuniót, amely ekkor az európai demokráciákkal lépett szövetségre, hogy aztán néhány év múlva azokkal is világméretű konfliktusba kerüljön). A 20. század e két fantomját, minden eddigi társadalmi és ideológiai államképződménytől (a korábbi, despotikus, abszolutista diktatúráktól, zsarnokságoktól stb.) megkülönböztetve, Hannah Arendt terminus technicusával élve „totalitárius uralomnak” nevezzük.

A totalitarizmusok működése leírható a hatalom végletes központosításán, a megtorlás és a terror működésén keresztül is. A totalitárius rendszerek kizárólag politikai megközelítésű vizsgálatai azonban egyoldalúak, és a kérdéskör klasszikus művei – még a hatalom kérdése kapcsán – sem korlátozódtak pusztán a politikai jelenségek vagy a terrorszervezetek működésének a vizsgálatára. Hannah Arendt, a modern politikai filozófia egyik megteremtője a *Totalitarizmus gyökerei* című munkájában írt a legrészletesebben a totalitárius rendszerek kialakulásának és fennmaradásának az okairól.²¹ Okfejtése szerint a modern diktatúrák nem a semmiből, előzmények nélkül születtek meg; kialakulásuknak megvoltak a gyökerei az európai társadalomfejlődésben. E rendszerek – amint rámutat – olyan tömegtársadalmakban működhetnek, amelyekben az egyének és a társadalmi csoportok lemondanak az autonóm kollektív fellépés lehetőségéről, és tetteik szinte kizárólag saját partikuláris érdekeik érvényesítését szolgálják.²² Ezt a kollektív lélekállapotot erősíti az is, hogy a totalitárius rezsimiek távlati célokat vázolnak fel az állampolgároknak, és – ezáltal is – elterelik a figyelmüket a jelen őket is érintő kérdéseiről.²³ A politika ennek révén átalakul; az uralmon lévők eltávolítják azt az egyénektől és a kisebb közösségektől. Végletesen beszűkül az a nyilvánosság is, amely korábban lehetőséget adott a politikai és a közéleti kérdések megvitatására. A hatalomnak újfajta képzete jelenik meg; a személyes felelősség kérdése háttérbe szorul; és ahelyett az uralom képviselői is – sokszor még a távlati célokkal sem indokolt – parancsok végrehajtóivá válnak. Általánosságban úgy tűnik, mintha a hatalmi döntések megvalósulása kapcsán is az alattvalói engedelmességet mutató magatartások válnának általánossá. (A kisebb léptékű elemzések mégis azt mutatják, hogy

a totalitárius rendszer sem volt képes teljes mértékben uralni az egyének életét vagy a hétköznapi világát.²⁴⁾ Ettől nem független az, hogy meggyengül a különböző tisztségekbe vetett bizalom, és a magasabb pozíciók birtoklóinak cselekedeteit alig-alig korlátozzák a társadalmi normák vagy a nyilvánosság. Ebben a társadalmi kontextusban nyilvánvalóan sokkal nagyobb tér nyílik azok számára, akik a hatalmukat saját maguk vagy családjuk érdekében – például anyagi gyarapodásra, vagy személyes ügyekben, másokkal szemben – kívánják felhasználni.

Kötetünk kizárólag a magyar történelem 1944/45 utáni és 1989/90-ig tartó időszakának hatalmi visszaéléseivel foglalkozik. Ebben a 45 évben Magyarországon is többnyire totalitárius uralom érvényesült. 1944/45 után már a demokrácia időszakában megjelentek a totalitárius hatalomgyakorlás elemei. Ez jelentős részben a Szovjetunió befolyásának eredménye volt. A demokratikus intézményrendszer és a civil társadalom lépcsőről lépésre elsorvadt, hogy aztán 1948/49-től a kommunista típusú totalitárius egypárti rendszer kiépüljön. A rendszerváltozás pontos kronológiai behatárolása sem célunk, lényegében a magyar pártok részvételével megtartott első szabad választások után a független magyar kormány megalakulását tekintjük az egypártrendszer magyarországi végének. Tisztában vagyunk a történelem folyamatos alakulásával, ebből adódóan azzal a ténnyel is, hogy politikai értelemben sem lehet egységes egésznek tekinteni az 1944/45 és 1989/90 közötti időszakot. A kötetbe válogatott tanulmányok egyedi esetek kapcsán, a hatalmukkal visszaélő politikusok („kiskirályok”) cselekedetein keresztül mutatják be a (pártállami) hatalomgyakorlás vadhajtásait. Pontosan azt az ideológiai hazugságot, hogy a társadalmi egyenlőséget hirdető rendszer miképp csúfolta meg az egyenlőséget. A tanulmányokból reményeink szerint az is kiviláglik, hogy amennyiben be is következett valamilyen korrekció a hatalommal való visszaélések letörésére, az is sokszor csak egyetlen célt szolgált: hogy a többiek hatalma (azoké, akik még nem, vagy csak kevéssé léptek túl a párt által kiszabott mozgásterükön, vagy azok is, akik már nagyban vétkeztek, de a mindenható párt és a többi hatalomtulajdonos megvédte őket, nem buktak le) továbbra is fennmaradjon.

Talán kevéssé ismert, hogy a pártállami rendszer – bár híján volt a demokratikus mechanizmusoknak – számos intézményt alapított arra, hogy a hatalmi, anyagi visszaéléseknek gátat szabjon. Ezek többnyire az egyes szervezetek vagy a káderek feletti központi ellenőrzés megvalósítását szolgálták, néha azonban valóban a hatalmaskodó funkcionáriusok megregulázását vagy a korrupció visszaszorítását. Működésük valamiképpen a rendszer konszolidálását is szolgálták, vagyis azt a célt, hogy a rezsim hosszabb távon is fennmaradhasson, és vezetői megőrizhessék pozíciójukat: azaz a hatalmasok önkorlátozását a hatalom megtartása érdekében. Mintha az *Állatfarm* új urai az új rend, vagyis saját uralmuk fenntartásáért nemcsak mások szabadságát, hanem olykor még a saját hatalmukat is korlátozták volna...

A pártállami időszak visszaéléseinek kivizsgálására változó formájú és elnevezésű intézményeket (Állami Ellenőrzési Központ, Állami Ellenőrző Központ, Állami Ellenőrzés Minisztériuma) alapított a kormányzat.²⁵ Emellett a párton belül is működött egy hasonló szervezet, a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB). A kötetben közölt tanulmányokból vett példákkal illusztrálva mutatjuk be ezeknek a szervezeteknek a működését.

Az 1945 utáni első időszakban a bejelentéseket, amelyek sokszor egyszerűen – személyes érdekeket, bosszúkat szolgáló – (névtelen) feljelentések voltak, elsősorban az államvédelmi és rendőri szervek vizsgálták ki. Az erőszakszervezetek több figyelmet fordítottak az állampolgárokkal szembeni bejelentésekre (a rendszer ellenfeleit keresték közöttük, például a „kulákokat” a tsz-szervezés során), mintsem a hivatalok vagy a funkcionáriusok elleni panaszokra. Az állampolgárok saját személyes panaszaikkal nem is igen fordultak az állami ellenőrzés szervezeteihez.²⁶

A döntéshozó pozícióban lévő vezetőkkel szemben kezdetben elsősorban párt döntések alapján indultak eljárások.²⁷ 1955-től azonban fokozatosan kialakult az a szervezeti struktúra, amely elvben lehetővé tette a pártállami vezetőkkel szembeni vizsgálatokat. Az 1955-ben felállított Állami Ellenőrzés Minisztériuma²⁸ főbb feladatai közé tartozott a „társadalmi tulajdon” védelme, a törvényes rendelkezések végrehajtásának ellenőrzése és a termelékenység növelése. Alapvetően a bürokráciát akarták minden téren

visszaszorítani: az állami és a tanácsi hivatalokban és az üzemekben is. Mindezt „a dolgozók széles tömegeinek bevonásával” kívánták megvalósítani, a pontos és gyors ügyintézés érdekében, valamint az igazgatási és gazdasági szervezet egyszerűsítéséért és gazdaságosabbá tételéért. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az állampolgároktól vártak (és kaptak is) panaszokat, feljelentéseket.

A minisztérium a vizsgálatok megállapításairól javaslatokat is tartalmazó jelentéseket készített a Minisztertanács, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, illetve az Országgyűlés részére. Évenként „szakvéleményt” adott a pénzügyminiszter által az állami költségvetés végrehajtásáról készített jelentéshez. A hivatalok tevékenységét munkatervében szereplő, vagy soron kívüli vizsgálatokkal ellenőrizhette (előbbiekre számítani lehetett, utóbbiakra nem). Az ellenőrzések a minisztériumok, a tanácsi hivatalok, a vállalatok és a szövetkezetek mellett a bíróság és az ügyészség gazdasági és pénzügyi működését is érinthették. A minisztérium erre felhatalmazott munkatársa részt vehetett a minisztériumok ún. kollégiumi értekezletein, illetve bármilyen más értekezleten, ezért ezek időpontjáról és napirendjéről értesíteni kellett. A vizsgálatok előtt a minisztérium köteles volt az érintett intézmény vezetőjét tájékoztatni, míg ez utóbbi köteles volt az ellenőrzés zavartalan lebonyolításához a szükséges feltételeket biztosítani (adatok rendelkezésre bocsátása, szóbeli és írásbeli felvilágosítás, okiratok bemutatása, bármely helyiségbe való belépés engedélyezése). Az elkészült vizsgálati jegyzőkönyvet az ellenőrzött szerv vezetőjével, valamint a szabálysértést elkövető személyekkel ismertetni kellett. Ők azonnal, de legkésőbb három nap alatt kötelesek voltak külön-külön írásbeli magyarázatot adni a megállapított jogszabálysértések vagy egyéb hibák okaira, keletkezésének körülményeire, továbbá haladéktalanul intézkedniük kellett, hogy azokat megszüntessék. Az állami ellenőrzés minisztere fegyelmi büntetést kezdeményezhetett a vétkesnek bizonyuló vezetőkkel szemben többek között a jogszabályok megszegéséért, a „bürokratikus eljárásokért”, a „késedelmekért”, a „pazarlásért”, valamint az „állami fegyelem megsértéséért”.²⁹ Az állami ellenőrzés minisztere a „társadalmi

tulajdonban” okozott kár teljes vagy részleges megtérítésére kötelezhette azt, aki a kárt okozta. A kártérítés megállapítása mellett ilyen esetekben fegyelmi vagy büntető eljárást is indíthattak. Ha a vizsgálat adatai bűncselekmény elkövetésére utaltak, úgy az állami ellenőrzés minisztere az ügyet – értesítve az illetékes minisztert is – az ügyészséghez tette át.

A központi ellenőrzés rendszerében a Kádár-korszak kezdetén jelentős változások történtek.³⁰ Ekkor létrejött a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB),³¹ amely egészen 1989-ig működött. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1957. július 16-i határozata alapján az 1957. évi VII. törvény rendelkezett a népi ellenőrzés szervezetének létrehozásáról. A „népi ellenőrzés” irányítója a Minisztertanács által felügyelt, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kinevezett mintegy 15 tagú testület, a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság lett. A népi ellenőrzési bizottságok alapvetően állami szervezetek voltak, amelyek céljaik megvalósítása érdekében különböző (részben hatósági) jogosítványokat kaptak. A feladatok jelentős részét azonban nem hivatásos alkalmazottak, úgynevezett társadalmi munkatársak (népi ellenőrök) látták el, és a társadalmi szervezetként megjelölt pártállami intézményekkel (pl. szakszervezet) is együttműködtek. A népi ellenőrzési szervezet belső hierarchiája az államigazgatási apparátuséhoz hasonlított. Maga a szervezet egymásnak fölé- és alárendelt központi és helyi testületekből – a Központi Népi Ellenőrzési Bizottságból és a területi (fővárosi, megyei, megyei jogú városi, járási, fővárosi kerületi és városi) népi ellenőrzési bizottságokból – állt. A KNEB, mint a legfelsőbb testület, központilag a „népi ellenőrzés” egész szervezetét összefogta és elvileg irányította. A KNEB-nek voltak alárendelve a megyei, fővárosi, megyei jogú városi népi ellenőrzési bizottságok.³² A KNEB a Minisztertanács irányítása alatt állt, és tevékenységéért a Minisztertanácsnak, valamint az őt megválasztó Elnöki Tanácsnak felelt.³³ Működése egyfelől tovább erősítette a feljelentések kultúráját a magyar társadalomban (támogatta a paternalista magatartásokat), s szinte szerveztette tette azt, másfelől egyes esetekben valóban alkalmas volt a visszaélések leleplezésére.³⁴ Első elnöke Oczel János,³⁵ elnökhelyettesei dr. Dabronaki Gyula,³⁶ az MSZMP KB tagja

és Z. Nagy Ferenc³⁷ országgyűlési képviselő voltak. A KNEB elnökét, elnökhelyetteseit, tagjait a Minisztertanács javaslatára a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa választotta meg. Feladatait az „állami ellenőrzés” korábbi, Rákosi-kori gyakorlatához hasonlóan határozták meg: a hatalmi, korrupciós visszaéléseket és a bürokrácia túlburjánzását kellett volna letörnie, és a kor ideológiai kívánalmainak megfelelően harcot hirdetett az „ellenséges elemek” ellen, tehát politikai és világnézete alapján is bárkit feljelenthettek, leválthattak. A KNEB-nek kellett szakvéleményt adnia a Minisztertanácsnak a költségvetési és a zárszámadási törvényjavaslatról, valamint a népgazdasági tervről és a végrehajtásáról szóló beszámolóról is. 1964-ben úgy módosították a népi ellenőrzés feladatait,³⁸ hogy az ellenőrizhesse a népgazdaság működésének egészét, vagy az egész gazdaság működésének a hatékonyságát, emellett a lakosság életkörülményeinek az alakulását is. A KNEB hatásköre az ország egész területére kiterjedt, és a Minisztertanács kivételével bármely államigazgatási szervnél, vállalatnál, egyesületnél, szövetkezetnél, szövetkezeti központnál, de még a magánkisiparosoknál, magánkereskedőknél is ellenőrzést tarthatott.³⁹ Az ellenőrzési feladatokat a KNEB és a területi népi ellenőrzési bizottságok többnyire népi ellenőrökre bízta. A népi ellenőrök munkájukat a KNEB egy tagjának vezetésével úgynevezett vizsgálócsoportokban végezték.

Ha a KNEB az ellenőrzés során bármilyen mulasztást tapasztalt, akkor erről a vizsgált szervezetet és a felettes intézményt is értesítenie kellett. Az adott szervezetnek intézkednie kellett a feltárt hiányosságok kapcsán, és erről a KNEB-et 15 napon belül értesítette is. A népi ellenőrzési bizottság elnöke, elnökhelyettesei, tagjai, a népi ellenőrök az általuk ellenőrzött szerv vezetőjének vagy dolgozójának utasítást nem adhattak, csak javaslatot tehettek, de jogszabálysértés esetén a törvényesség helyreállítására figyelmeztették annak vezetőjét. Ha az illetékes hatóság a szükséges intézkedést nem tette meg, a KNEB az illetékes minisztert, vagy a Minisztertanácsot kereshette meg. Büncselekmény esetén a területileg illetékes rendőrséget vagy ügyészséget kellett értesítenie, amelyeknek nyolc napon belül kellett eljárniuk az ügyben, és a vizsgálat eredményéről a KNEB-et értesíteniük kellett. Ha a „gazdálkodás

rendjét súlyosan sértő” büntettet tárt fel, akkor a KNEB elnökének a Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyészét kellett értesítenie. A KNEB az illetékes szervezetnél fegyelmi és kártérítési eljárást kezdeményezhetett azzal szemben, aki a „társadalmi tulajdonban” kárt okozott, vagy korrupt volt. Ha a fegyelmi miniszter, vagy országos hatáskörű szerv vezetőjének hatáskörébe tartozott, akkor arra a KNEB útján lehetett javaslatot tenni.

A kötetünkben „vörös báróként” megjelenő somogyi Illés Dezső esetében a KNEB valóban alkalmazta a jogszabályokban biztosított vizsgálati és szankciórendszert. A somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság (SEFAG) vezérigazgatójával szemben közérdekű bejelentés érkezett, amelyet a KNEB vizsgált ki. A vizsgálat minden részletre kiterjedően tárta fel a vezérigazgató visszaéléseit, amelyekkel kapcsolatban ügyészségi vizsgálatot kért. A KNEB jelentésére alapuló vádirat nyomán, a Legfelsőbb Bíróság letöltendő szabadságvesztésre ítélte a Somogy megyei pártfunkcionáriusból lett gazdasági vezetőt. A KNEB-vizsgálat Illés Dezső pártkarrierjének is véget vetett, a legsúlyosabb pártbüntetésként párttagságától is megfosztották. A KNEB-vizsgálat részletes leírását tartalmazó tanulmány arra is rávilágít, hogy a sajtóban megjelenő információk miként alakították, esetlegesen befolyásolták az eljárás menetét.⁴⁰

A Rákosi- és Kádár-rezsim antidemokratikus volta, a pártállami vezetők túlhatalma miatt a népi ellenőrzés rendszere sohasem volt igazán hatékony. A KNEB Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban megőrzött iratai is főképp a magánkisiparosok tevékenységével, az állami szolgáltatások minőségével, a vendéglátóiparral, a szociális és egészségügyi ellátással foglalkoznak, és nem a nagy valódi korrupciós ügyekkel. A kötetünkben szereplő történetek közül Czinege Lajos honvédelmi miniszter volt a „legnagyobb vad”, akivel szemben a KNEB vizsgálatot folytatott 1988-ban. Az elkerített vadászterület és a luxusüdülőre elherdált 175 millió forint azonban nem vont maga után szankciót, az ellenőrzés megelégedett azzal a magyarázattal, hogy titkos katonai objektumról volt szó.⁴¹

A népi ellenőrzés zökkenőkkel zakatoló gépezete egészen a rendszerváltásig működött: az Országgyűlés a Központi Népi Ellenőrzési Bizottságot 1989-ben szüntette meg jogutód nélkül.⁴²

A KNEB működésének időbeli változását jól mutatja a „Győry-ügy”. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója ellen több esetben indított vizsgálatot a népi ellenőrzés az 1980-as években. Ezek az eljárások is, mint ahogy az a legtöbb esetben történt, közérdekű bejelentésre indultak. A legváltozatosabb gazdasági visszaélések, közel 10 millió forintos károkozás, magáncélokra használt közjavak és egyéb visszaállások viharai közepette Győry Sándornak 1988-ig komolyabb retorziót nem kellett elszenvednie. 1988 májusában azonban több megyei pártvezető ügyének elhallgatása után Győry ügyében példát statuált a Heves megyei pártvezetés, kizárták a pártból.⁴³

A pártnak saját belső ellenőrzési rendszere volt, aminek élén a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) állt.⁴⁴ 1945. február 9-én még pártbíróság néven állították fel a párt belső ellenőrzésre szolgáló szervezetét, amely később az 1945 decemberében felállított Központi Ellenőrző Bizottságon belül működött tovább.⁴⁵ A Politikai Bizottság 1946. január 21-i határozata alapján a KEB a párttagok korrupciógyanús tettei kapcsán és a párt intézményeinek, vállalatának ügyeiben járhatott el. A határozat azt is lehetővé tette, hogy a Bizottság a párttagok magánéletét is ellenőrizze. 1950-ben például egy KEB-eljárás során az akkori pénzügyminisztert leváltották miniszteri posztjáról és PB-tagságáról, illetve kizárták a Központi Vezetőségből is, mert úgy ítélték meg, hogy „magánélete és nemi élete méltatlan egy vezető kommunistához”.⁴⁶

A kötet tanulmányai között olvasható Beer János tatabányai első titkár története, akinek magánélete 1955-től 1968-ig folyamatosan „munkát” adott a Központi Ellenőrző Bizottságnak. A pártból való kizárással büntetett „Beer János erkölcsstelen magánéletének megvitatása” állandó napirendi pontként szerepelt a tatabányai pártfórumokon.⁴⁷ Buzai Mihály, Várpalota ökle sem élhetett sokáig az 1956-os forradalom leverésében szerzett „érdemeiből”. Úgy találták, hogy életmódja „nem méltó [egy] kommunista pártfunkcionáriushoz”, a viselkedésével pedig nemcsak a saját, hanem a párt tekintélyének is ártott. Így 1959-ben szigorú megrovás pártbüntetésben részesítették, és leváltották a várpalotai városi pártbizottság éléről. A kényelmes pártmunka helyett fizikai munkába állítását javasolták: Buzai Mihályból így lett aknász

a bányapusztai kőfejtőben. A párt azonban meg is tudott „bocsátani”: 1962-ben egy felülvizsgálat során törölték Buzai Mihály pártbüntetését.⁴⁸

A KEB leggyakrabban a párt középkáderei ellen járt el, de időnként egy-egy megye legfontosabb személyiségei, országosan ismert vezetők ügyei is a bizottság elé, sőt a legfelsőbb pártvezetés elé kerültek.⁴⁹

A KEB célja sem csak a hatalmi visszaélések és a korrupció visszaszorítása volt, hanem a funkcionáriusokat privát szférájukon keresztül is felügyelni akarták. Major Tamásnak tulajdonítják azt a mondást, amely ezt a helyzetet plasztikusan írta le: „Mindnyájunk farka a KEB kezében van.”⁵⁰

A KEB tagjait az MSZMP szervezeti szabályzatából következően közvetlenül a pártkongresszus választotta meg. A pártkongresszusokon a szervezet vezetője is rendszeresen felszólalt. A KEB az egyes ügyekben a Központi Vezetőség Politikai Bizottsága számára készített jelentést, munkájáról pedig a Központi Vezetőségnek kellett beszámolnia. A szervezet szerteágazó működéséről szemléletesen számolnak be a kötet írásai. A KEB ökle alkalmanként lecsapott, ha a pártvezetők úgymond erkölcsstelen életet éltek (italoztak, vagy házasságon kívüli kapcsolataik voltak), ha megengedhetetlen módon (korrupció útján) jutottak vagyonokhoz, ha áthágták a szocialista állam jogszabályait (például, ha autóbalesetet okoztak vagy sikkasztottak), vagy csak egyszerűen eltértek a párt hivatalos álláspontjától. Mindezt a „munkáshatalom” nevében tette a munkáshatalom képviselőivel szemben. Brutyó János,⁵¹ a KEB vezetője egy alkalommal 1975-ben, a XI. pártkongresszuson így fogalmazott: „Munkásosztályunk, szövetségesei támogatásával, erős és szilárd hatalmát szocialista hazánk, népünk javára gyakorolja. A hatalom gyakorlása során azonban előfordulhatnak magatartásbeli torzulások is, amelyekre időben fel kell figyelni. Akadnak, akik tudatosan visszaélnék a hatalommal, mások viszont nem tudnak vagy nem mernek élni vele. És bár különböző okból, de ez is, az is kárt okoz, mert gyengíti a munkáshatalmat, a párt iránti bizalmat, fékezi munkánkat.”⁵² A hatalmasok visszaéléseit egy korabeli vicc, utalva a pártvezetés kivételezett helyzetére, kivételes (anyagi) lehetőségeire, ekképp írta le: a szocializmusban a konyak a munkásosztály itala, csak ezt képviselői útján fogyasztja el. Brutyó János „A közéleti morálról, moralizálás nélkül”

címmel közreadott beszédében ezt a jelenséget így jellemezte: „Mindenkinek állampolgári joga például, hogy telket vásároljon, hétvégi házat építsen, ha erre pénze van. De ha valaki kihasználja azokat a lehetőségeket, előnyöket, kedvezményeket, amelyek esetleg funkciója révén nyílnak számára (előnyös parcellázás, fuvar, bontási anyagok szerzése stb.), akkor ez már nem az állampolgári jog körébe, hanem az erkölcstelen előnyszerzés, a funkcióval való visszaélés körébe tartozik.”⁵³

Ebben a kötetben olyan történetek sorakoznak, amelyek nemcsak együtt, hanem külön-külön is beszédes példái annak, hogy a létezett szocializmus helyi és országos vezetői miképp viselkedtek a hatalom birtokában: hogyan hasonultak új pozíciójukhoz, társadalmi szerepükhöz, illetve vették át esetenként a korábbi elit szokásait (amikor villákba költöztek vagy vadászpuskát ragadtak), illetve váltak csak egyszerűen társadalompszichológiai okok és a kivívott szerep miatt (elüldözött, jogfosztott, bebörtönzött) elődeikhez hasonlatossá. A történelemben a szocialista rendszer sem önmagában, más korszakoktól elszigetelten létezett. Az egyének és a társadalmi csoportok tagjai közül sokan természetesen át- és megélték a korábbi időszakokat, és saját korábbi tapasztalataik alapján is alakították az életüket, mint ahogy később a szocialista korszak sem múlt el nyomtalanul. A társadalmi jelenségek általában is túlmutatnak a politikai korszakhatárokon.

A szocialista rendszer születése, a szovjet típusú diktatúra megteremtése nemcsak a bizalmatlanság vagy a rettegés időszaka volt, hanem többek számára a kitaruló lehetőségeké: az egyéni felemelkedése vagy olykor a hatalom ígézeté. Nemcsak a pártvezetés csúcsán, hanem helyben is – a falvakban, a városokban és a megyékben, mint ahogy a térszerek vezetésében vagy a vállalatok élén – többen saját tapasztalataikon keresztül élték meg a szocializmus kiépülését, illetve a működését. Az új karrierlehetőségek az egyének számára olykor függetlenedtek is a rendszer ideológiájától, amely sokszor szinte csak nyelvi klisék formájában létezett.⁵⁴ Ezek a klisék segítettek az egyéni érdekérvényesítést olyankor, amikor a kommunista káderek a saját hivatalos életrajzaikat fogalmazták (például kidomborítva munkásszármazásukat vagy a „munkásmozgalomban” betöltött szerepüket),

de szinte semmit sem jelentettek akkor, amikor saját egzisztenciájuk megteremtésén fáradoztak. A káderek egyéni magatartásaiból, hatalmi törekvéseiből olyan szokás- és viselkedésszisztemek születtek, amelyek helyi és országos szinten is jellemezték a korszak uralmi elitjét. Szervezettségük, társadalmi szerepük, érdekérvényesítő képességük révén talán ők alkották a korabeli társadalom legegységesebb csoportját is.⁵⁵ A kötetben elemzett történetekből kibontakozó kép megmutatja, miképp létezett a hatalom a korszak világában, s milyen képzeteket szöttek róla a hatalmasok vagy a hétköznapi emberek a mindennapok világában – mint ahogy Mr. Jones birtokán (*Állatfarm*) is szinte mindenkinek kellett gondolnia valamit a „hatalomról”.

* * *

A kötet első tanulmányában *Cseh Géza és Majtényi György* a korszak hírhedt honvédelmi minisztere, Czinege Lajos életébe, mindennapjaiba enged bepillantást. A miniszter a közvélemény szemében a rendszer (visszaéléseinek) szimbolikus alakjává vált – nem véletlenül. Már a korban is hírhedt volt urizáló életmódja, fényűző villája vagy éppen a vadászatai miatt. A rendszer-váltás időszakában még parlamenti határozat is született a személyéről – a múlttól való elhatárolódás jegyében.

Szokolay Domokos írása azt beszéli el a Magyar Államrendőrség egyik helyi (csornai járási) vezetőjének történetén keresztül, hogy a háború után, az új rendszer kiépülésének kezdetén a hatalomba újonnan érkező emberek magatartása, cselekedetei hogyan dúlták fel ismét a helyi lakosok mindennapjait, életét.

Cseh Zita írása arról az esetről számol be, amikor 1964-ben a Heves Megyei Munkásőrség parancsnoka egy illegális fácánvadászat közben, véletlenül lelőtte a gépkocsivezetőjét, aki a helyszínen szörnyethalt. Ezt a cselekedetet még a rendszer sem tudta tolerálni, hiszen kétéves börtönbüntetést kapott érte. A történet mégis érzékelteti a pártkáderek viselt szokásait, lehetőségeit, amelyek – ha nem torkolltak hasonló tragikus balesetbe – sokszor

következmények nélkül maradtak. Ha voltak következmények, azok sokszor megrekedtek a párton belüli fegyelmi eljárások szintjén.

Wencz Balázs tanulmányában a Tatabánya városi pártbizottság első titkárának az 1955 és az 1965 közötti fegyelmi ügyeit dolgozza fel. Ezek az ügyek részben a helyi párttitkár italozásairól, kocsmai balhéiról, részben házasságtörő kapcsolatairól szólnak. Mögöttük egy, a hatalmi helyzetével sokszorosan visszaélő férfi alakja rajzolódik ki. A „hatalom” sokszor – az úgymond „kommunista erkölccsel” szintén összeegyeztethetetlen – készpénzre váltható anyagi előnyöket jelentett a káderek számára.

A Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság első titkárának portréját *Husvéth András* és *Kovács Gergely* tanulmánya vázolja fel. A megyei párttitkár szintén nem számított feddhetetlen vezetőnek. Nemcsak a korabeli pletykák, hanem a levéltári dokumentumok tanúsága szerint is – színlelt szerződéssel, strómanok révén – érdekelt volt a megye egyik legjobban jövedelmező üzletében: a libatartásban, azaz a „libáztatásban”.

Müller Gabriella írása a várapalotai városi párttitkár szokásait, magatartását mutatja be, aki ugyancsak nem vetette meg az italt. Hírheft – a munkáshatalom képviselőjéhez semmiképpen sem illő – cselekedete volt, hogy az egyik bányásznap alkalmával az egyik (állítólag szintén ittas) bányászt is megütötte és lekötötte.

Cseh Géza olvasmányos írása azt eleveníti fel, hogy a városi tanácselnök, a párttitkár és a rendőrkapitány belső hármasa miképp határozta meg egy kisváros, Mezőtúr életét. Ők nemcsak szoros összefogásban irányították a település életét, hanem még kártyázni is összejártak: kezdetben a tiszti klubban, majd sokszor a helyiek által Nyalka Tetűnek nevezett Borostyán étteremben. Az egyik, Mezőtúr határain is túltérbélyesedő kisvárosi legenda szerint egyszer még a helyi téeszt is elkártyázták.

A zalaegerszegi városi MDP-titkár történetét *Káli Csaba* tanulmánya dolgozza fel, a párttitkár elsősorban nőügyei miatt vesztette el a pozícióját. Nemcsak a helybéli nőkkel kezdett ki, hanem rendszeresen járt bordélyházba is (ezek léteztek még a Rákosi-korban is) a kommunisták erkölcsi feddhetetlenségét hirdető diktatúra idején.

Kis József tanulmánya azt a rendszerszintű hatalmaskodást jellemzi, amelynek során 1959 és 1961 között többeket fizikai erőszakkal kényszerítették be a termelőszövetkezetekbe (a téeszekbe). A téeszésítések során az erőszak szinte általánosnak, az viszont már kivételesnek számított, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Zalkod faluban történt bántalmazásokat követően az egyik áldozat feljelentés tett. Az eljárásból kiviláglik, hogy a bántalmazók egyike maga a sátoraljaújhelyi járási tanács elnöke volt. A feljelentés nyomán több fegyelmi eljárás is indult a pártnál és a tanácsnál, sőt még a rendőrség is nyomozott. Jellemző a kor szürrealitására, hogy a felelősségre vont tanácselnök, miután elvesztette pozícióját, éppen az egyik községi téesz elnöke lett.

Az *Aradi Gábor* tanulmányában bemutatott Tolna megyei (a dunaszentgyörgyi és a felsőnyéki) téeszelnökök ügyei is azt mutatják, hogy a korrupció, a hivatali hatalommal való visszaélés, akár csak a mértéktelen italozás, rendszeres és valós vád volt a téeszek vezetőivel szemben.

Czetz Balázs a Fejér megyei Szár téeszelnökének esetét tárja fel részletesen, akinek a visszaélései között a csalás, az okirat-hamisítás, a megtévesztés, a hatalommal való visszaélés egyaránt szerepelt.

Írásában *Gottfried Barna* a tanácsválasztások kapcsán a népi demokrácia természetét térképezi fel általánosságban. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tárpa téeszelnöke választókerületében az mgtsz sofőrjével, vagyis az egyik beosztottjával szállt ringbe a tanácstagságért, és vesztett. Bármennyire is távol állt ez a fajta választás, az úgynevezett „kettős jelölés” a politikai pluralizmustól, mégis alkalmat adhatott az állampolgároknak arra, hogy az általuk ismert (és nem kedvelt) jelölt ellen szavazzanak. A téeszelnök azonban sofőrjét visszaléptette a tanácstagságtól, hogy mégiscsak ő szerezze meg ezt a posztot is.

A téeszeken belüli hatalmi túlkapások olykor észszerűtlen gazdálkodással is párosultak. *Gyenesei József* tanulmányában azt elemzi, hogy a Bács-Kiskun megyei géderlaki Új Élet Tsz mérlegghiánya 1963-ban meghaladta a két és fél millió forintot, ami kiugróan magasnak számított. Mindezt a dokumentumok szerint alapvetően a belső harcok, az egymással összezapó

egyéni káderérdekek idézték elő, amelyek felülírták a gazdasági racionalitást a döntések során.

A hatalmi visszaélések természetesen nemcsak a mezőgazdaságot, a térszek életét jellemezték, hanem a szocialista ipart, a vállalatok világát is. Kiss Norbert Péter írása egy kommunista vállalatvezető történetét eleveníti fel. A Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság vezérigazgatóját munkásai – mint más kommunista vállalatvezetőket is – „vörös báró”-ként emlegették. Az ő tevékenységével kapcsolatos ügyek büntetőperré duzzadtak. Ennek során számos, kisebb-nagyobb visszaélésre derült fény – olyanokra is, amelyek a korabeli vezetők anyagi lehetőségeit is jellemzik a számunkra, például, hogy az igazgató a vállalat autóját magáncélra használta, s visszaélt a hatalmával hétvégi háza építéskor vagy a balatoni nyaralója felújításakor.

Az övéhez hasonló, jellegzetes eset a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatójának a története, akit még az MSZMP-ből is kizártak. A Szilágyi Gábor által feldolgozott történet szerint őt szintén az ingatlanügyei sodorták bajba, például, hogy lakástámogatást vett fel jogosulatlanul, vagy hogy családi háza építkezésén a bányavállalat munkásait is dolgoztatta.

A hatalom képzete a szocializmus világában más esetekben még konkrétabban a bűnhöz, sőt esetenként egészen konkrétan a bűnözéshez kapcsolódott. Bezsenyi Tamás írásában egy korabeli, igencsak rejtélyes bűnügynek eredt a nyomába. Az 1980-as évek elejének egyik híres betöréssorozata akár a szervezett bűnözés fogalmával is leírható. A feltárt esetnek külön érdekessége, hogy mögötte, a büntettek hátterében – az elvben a szocialista törvényességet képviselő – rendőrtisztek álltak.

Végül a kötetet záró tanulmány, Halász Csilla elemzése egy korabeli zaklatási esettel foglalkozik, amely önmagában is jól jellemzi a korszak társadalmában a férfiak túlhatalmát, s az ebből következő hatalmi visszaéléseket és bűnöket. A történet főszereplője egy helyi vállalat művezetőjeként, az üzem területén meglévő, valós hatalmával visszaélve zaklatta a munkásnőket.

Jegyzetek

- 1 George Orwell: *Állatfarm*. Tündérmese. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2009. 126. o.
- 2 Vö. <http://szentiras.hu/kereses/search?textToSearch=hatalom&book=all&translation=0&grouping=chapter> (lekérdezés: 2018. 09. 26.).
- 3 Max Weber: *Gazdaság és társadalom*. A megértő szociológia alapvonalai. 1. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 77. o.
- 4 Rába Géza: Ez jár a hatalmukkal visszaélőknek. *24.hu*, 2017. 11. 05. 18:00. <https://24.hu/elet-stilus/2017/11/05/ez-jar-a-hatalmukkal-visszaeloknek/> (lekérdezés: 2018. 09. 26.).
- 5 Vö. <http://szentiras.hu/SZIT/Róm13> (lekérdezés: 2018. 09. 26.).
- 6 Volker Kessler: *A Biblia négy vezetési alapelve*. Harmat Kiadó, Budapest, 2016. (Eredetileg németül: Volker Kessler: *Vier Führungsprinzipien der Bibel*. Dienst, Macht, Verantwortung und Vergebung. Brunnen-Verlag, Gießen, 2012.)
- 7 Uo. 13. o.
- 8 Uo. 33. o.
- 9 Uo. 39. o.
- 10 Paul F. Secord – Carl W. Backman: Szociális hatalom. *Szociálpszichológia – Szöveggyűjtemény*. Lengyel Zsuzsanna. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 253. o.
- 11 Dornai Erika: A hatalom koncepciója a különböző pszichológiai megközelítésekben. *Pszichológia*, 2000. (20. évf.) 3. sz. 305–326. o. Uő.: A hatalom gyakorlása. *Hetek Országos Közéleti Hetilap*, 1998. 12. 05. II. évf. 49. sz. 26–28. o. http://www.hetek.hu/eletmod/199812/a_hatalom_gyakorlasi (lekérdezés: 2018. 09. 26.).
- 12 Vö. Karl Marx (1818–1883) „osztályharc”-elmélete. – „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története.” (Kommunista kiáltvány I. fejezet). <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/index.htm> (lekérdezés: 2018. 10. 2.).
- 13 A játékelmélet (game theory) a bizonytalansági helyzetekben hozható logikai választásokat vizsgáló döntéselmélet egyik fontos részterülete. Neumann János (1903–1957) kutatásai alapozták meg. Vö. *Természet Világa*, 2003. III. Neumann János különszám. <http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/kulonszamok/k0303/simonovits.html> (lekérdezés: 2018. 10. 2.).
- 14 Friedrich Nietzsche: *A hatalom akarása*. Minden érték átértékelésének kísérlete. Ford. Romhányi Török Gábor. Cartaphilus, Budapest, 2002.
- 15 Uo. 48. o.
- 16 Weber: i. m. 221. o.; Majtényi György: Uraltak vagy önfejük? Diktatúrák mindennapjai a társadalomtörténet-írásban. *Korall*. 2001. Ősz-Tél. 242–252. o.

- 17 A témában érdekes írást közöl Gerő András 2017. március 4-én kelt blogjában. Gerő András: Széljegyzetek a Kommunista kiáltványhoz. <http://geroandras.hu/blog/2017/03/04/szeljegyzetek-a-kommunista-kialtvanyhoz/> (lekérdezés: 2018. 10. 2.).
- 18 Lenin 1917 szeptemberében fejezte be és 1918-ban jelentette meg *Állam és forradalom* című munkáját, ami a munkásmozgalom egyik elméleti alapművének számított az elmúlt évtizedekben.
- 19 Jörg Baberowski: *Der rote Terror*. Deutsche Verlags-Anstalt, München, 2003. 95. o.
- 20 Losonczy Géza: *Kommunista erkölcs*. Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1948. 7. o.
- 21 Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*. Fordította Berényi Gábor, Braun Róbert, Erős Ferenc, Módos Magda, Seres Iván. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1992.
- 22 Majtényi György: A gyöngyhalász és a tenger. Hannah Arendt totalitarizmuselméletének a hasznáról. *Kritika*. 2014. 11–12. sz. 14–17. o.
- 23 Mink András: Kísérlet a totális állam totális leírására. Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei* című könyvéről. *Beszélő*, 1993. január 9. 4. évf. 1 sz. 34–37. o. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kiserlet-a-totalis-allam-totalis-leirasara> (lekérdezés: 2018. 9. 30.).
- 24 Bolgár Dániel: Ököl és toll. Azonosítási játék az államvédelemnél. In *Tanulmányok a hatvanéves Gyáni Gábor tiszteletére*. Szerk.: Bódy Zsombor – Horváth Sándor – Valuch Tibor. Budapest, Argumentum, 2010. 153–165.
- 25 A pártállami ellenőrzési rendszer szervezetről, felépítéséről és jogszabályi alapjairól lásd részletesen Horváth M. Ferenc: A „népi ellenőrzés” Magyarországon 1957–1989. *Levéltári Szemle*, 1990. 4. sz. 29–40. o. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_40_1990/?pg=378&layout=s (lekérdezés: 2018. 10. 5.).
- 26 A témában számos érdekes tanulmány és dokumentumközlés is született az elmúlt években. A *Betekintő* című online folyóirat 2015. évi 3. számában több írás is feldolgozta a „névtelen be/feljelentések” időszakait. Vö. Tóth Judit: „Jelentem továbbá...” Kuláksors az 1950. évi tagosítás idején a Pest megyei ÁVH-s hangulatjelentések tükrében; Kiss Norbert Péter: Az ÁVH jelentései a Somogy megyei TSZ-ek helyzetéről (1953–1956); Farkas Gyöngyi: „... megirom mihő tarcsd magad ha jösz programolni...” Névtelen levelek a rákóczi falvi téesszervezőknek. *Betekintő*, 2015. 3. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/teljes_szamok/2015_3.pdf (lekérdezés: 2018. 10. 6.).
- 27 Vö. a témában Koltai Gábor: *Akik a „párt” ellen vétkeztek. Pártfegyelmi eljárások Budapesten az MDP időszakában (1948–1956)*. Doktori értekezés, ELTE BTK

Történelemtudományi Doktori Iskola. Társadalom- és gazdaságtörténeti program. Kézirat, Budapest, 2014. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22334/dissz_Koltai_Gabor_tortenelemtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lekérdezés: 2018. 10. 5.).

- 28 MNL OL XIX–A–30. Állami Ellenőrző Központ (1954–1956); Állami Ellenőrzés Minisztériuma (1949–1956).
- 29 Például figyelmeztetés, megrovás, vagy szigorú megrovás, súlyosabb esetben – a Minisztertanács elnökének vagy illetékes elnökhelyettesének hozzájárulásával – a felelőst el is bocsáthatták (ezt követően egy évig csak alacsonyabb és az előbbinél kisebb fizetéssel járó munkakört tölthetett be). A fegyelmi határozatot közölni kellett az illetékes miniszterrel, aki azt végrehajtotta, és a határozatot annak indoklásával és az intézkedésekkel együtt közzétette a minisztérium hivatalos lapjában.
- 30 Az 1957. évi VII. törvény és az ennek végrehajtásáról szóló 6/1958. (I. 18.) Korm. sz. rendelet szabályozta az állami ellenőrzés rendszerét.
- 31 MNL OL XVII–2. Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (1958–1989).
- 32 1960-ban a NET 9. sz. törvényerejű rendelete értelmében megyei, járási, fővárosi kerületi és városi népi ellenőrzési bizottságokat hoztak létre. A megszűnő fővárosi népi ellenőrzési bizottság feladatait a KNEB vette át.
- 33 A KNEB elnökből, két elnökhelyettesből és 12 tagból állt. A Központi Népi Ellenőrzési Bizottságot 1958. január 1-jén a Minisztertanács javaslatára a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa választotta meg.
- 34 Majtényi György: *Egy forint a krumplis lángos*. A Kádár-kor társadalma. Libri Kiadó, Budapest, 57–72. o.
- 35 Oczel János (1911–2004) kőművessegéd, majd szobafestő-mázoló. 1925-ben felvették a Kommunista Ifjúsági Munkások Magyarországi Szövetségébe, 1927-ben pedig a Kommunisták Magyarországi Pártjába. 1929-ben illegális kommunista tevékenységért letartóztatták, másfél évig vizsgálati fogságban tartották. 1936-ban kémkedés, hazaárulás, fegyveres erők elleni lázítás vádjával ismét bíróság elé állították, de felmentették. 1941-ben kommunistagyanús személyként fél évre Kistarcsára internálták, 1944 őszén behívták munkaszolgálatra, de megszökött. 1945. júliustól a Magyar Kommunista Párt salgótarjáni városi és járási, 1946. decembertől a Nógrád megyei pártbizottságának titkára volt. 1945. novemberben nemzetgyűlési képviselővé választották, 1947. augusztusban és 1949. májusban ismét a parlament tagja lett. 1946. októberben az MKP Központi Vezetőségébe is beválasztották. 1949 novemberében a Belügyminisztériumba vették át, a Légtalpi Főosztály vezetőjének. 1951. márciusban kihagyták a KV-ból, lemondatták

- parlamentari mandátumáról, 1952. áprilisban pedig a légoltalom éléről is leváltották és egy építőipari vállalat élére helyezték. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után az MSZMP-t szervezte Nógrád megyében, és Salgótarjánban részt vett a karhatalom felállításában. 1957. január 1-jétől légoltalmi alezredeként a BM Országos Légoltalmi Parancsnokságának vezetőjeként szolgált. 1959. január 29-én az akkor életre hívott Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnökévé választották, onnan vonult 1963. márciusban egészségi állapota miatt nyugállományba. 1959. decembertől 1966. decemberig az MSZMP Központi Bizottsága tagja volt. Forrás: <https://www.neb.hu/asset/phpjRCQVJ.pdf> (lekérdezés: 2018. 10. 5.).
- 36 Dabronaki Gyula (1916–1984) négy polgárit végzett, majd pékinasnak állt. 1931-től az élelmiszeripari munkások szövetségében szakszervezeti bizalmi. 1940-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba. 1942–1943-ban póttartalékosként katona volt, de frontszolgálatot nem teljesített. 1945–1948 között az SZDP Budapest VIII. kerületi titkáráként, majd a pártközpontban az üzemszervezési osztály vezetőjeként dolgozott, tagja lett a párt fővárosi végrehajtó bizottságának. A kommunista párttal való együttműködés híveként 1948. júniusban beválasztották a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségébe (1954. májusig), és a pártközpont Szervezési Osztályának helyettes vezetőjévé nevezték ki. 1949-ben egyéves pártiskolára küldték. 1950-ben a Szikra Könyvkiadóhoz helyezték, a propaganda- és anyagterjesztési osztály vezetője lett (pozícióvesztés). Ugyanabban az évben a budapesti tudományegyetem munkástagozatán jog- és államtudományi doktori oklevelet szerzett. 1952-től az Élelmiszeripari Minisztérium Sütő- és Tésztaipari Igazgatóságán a gyártási osztály vezetője volt. Az 1956. évi forradalom és szabadságharc leverését követően a minisztérium párttitkáráként részt vett a Magyar Szocialista Munkáspárt szervezésében. 1957. februárban kooptálták az Ideiglenes Központi Bizottságba, tagságát élete végéig megőrizte. 1957. májusban élelmezésügyi miniszterhelyettesé, 1958. januárban a Központi Népi Ellenőrző Bizottság (KNEB) elnökhelyettesévé nevezték ki, majd 1967. áprilistól 1977. júniusi nyugdíjba vonulásáig a KNEB elnöke volt, 1968. februártól államtitkári rangban. Forrás: <https://www.neb.hu/asset/phputOgnR.pdf> (lekérdezés: 2018. 10. 5.).
- 37 Z. Nagy Ferenc (1917–1977) agrárszakember. Az FKGP Szolnok megyei elnöke és a nagyválasztmány tagja (1945–1948), 1947-ben a párt ügyvezető alelnöke. Az Országos Földbirtokrendező Tanács tagja 1945-től, majd az Állami Gazdaságok Főigazgatóságának munkatársa (1949–52, majd 1958-ig). 1952-től egy állami gazdaságban dolgozott, később a KNEB alelnöke (1958-tól). Forrás: <http://allamszocializmus.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=1203949> (lekérdezés: 2018. 10. 5.).
- 38 1964. évi 12. sz. törvényerejű rendelet.
- 39 Az 1960. évi 9. sz. törvényerejű rendelet 5. §-a alapján a KNEB hatáskörét a Szakszervezetek Országos Tanácsára és az egyes szakszervezetekre is kiterjesztette. A népi ellenőrzés hatásköre a fegyveres testületekre, bíróságokra, ügyészségekre nem terjedt ki. 1964-től azonban egyes, a kormány által meghatározott ellenőrzési feladatokat a fegyveres erőknél és rendészeti testületeknél is elláthatott.
- 40 Lásd Kiss Norbert Péter: „A vörös báró.” A Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság vezérigazgatója című tanulmányát a kötetben.
- 41 Lásd Cseh Géza – Majtényi György: „Voltak kiszemelt vadjai, amelyeket éveken át keresett.” A honvédelmi miniszter című tanulmányát a kötetben.
- 42 A népi ellenőrzési bizottságok működésére lásd Ispán Ágota Lídia: „Ha nem segítenek Kádárnak írunk!” A népi ellenőrzési bizottsághoz írt közérdekű bejelentések és panaszlevelek. *ETHNO-LORE: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve*, XXXI. 145–200. http://real.mtak.hu/20817/1/Ispan_Agota_u_174245.560838.pdf (lekérdezés: 2018. 10. 6.).
- 43 Lásd Szilágyi Gábor: „Olyan közhangulat alakult ki, hogy reagálni kell.” A Mát-raaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója című tanulmányát a kötetben.
- 44 MNL OL M–KS 932. Központi Ellenőrző Bizottság (1946–1989).
- 45 MNL OL M–KS 274–6. Pártbírószág, Központi Ellenőrző Bizottság (1945–1948).
- 46 Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009: 29. o.
- 47 Lásd Wencz Balázs: „Gépkocsijából egy gumibotot vett elő.” Tatabánya első titkára című tanulmányát a kötetben.
- 48 Lásd Müller Gabriella: „Várpalota ökle.” Egy városi párttitkár című tanulmányát a kötetben.
- 49 Tischler János: A „győri csata” – 1965. *Beszélő*, 2005. május. 10. évf. 5. sz. 63–67. o. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-„gyori-csata”---1965> (lekérdezés: 2018. 9. 3.); Szabó Csaba: *Gigászok harca Győr-Sopron megyében (1965)*. *Tanulmányok az 50 éves Bana József tiszteletére*. Szerk.: Katona Csaba. Palatia Nyomda és Kiadó, Győr, 2006. 129–134. o.; Honvári János: A H. E. eltávolításáért küzdő akcióbizottság. *Korall*, 2015. 15. évf. 61. sz. 111–139. o. http://epa.oszk.hu/00400/00414/00052/pdf/EPA00414_korall_61_111-139.pdf (lekérdezés: 2018. 9. 3.).
- 50 Majtényi: *K-vonal...* 30. o.
- 51 Brutyó János (1911–1987) 1930 és 1945 között ácssegédként dolgozott, a KMP-nek 1934-től tagja. 1945 után az MKP, majd az MDP vidéki funkcionáriusa, 1950–1951-ben az Építő-, Fa- és Építőanyag-ipari Dolgozók Szakszervezetének főtitkárhelyettese. 1951-től 1955-ig építésügyi miniszter. 1955-től az építőanyag-ipari

szakszervezet elnökeként a SZOT elnökségi tagja. 1959 és 1965 között a SZOT főtitkára, 1965–1966-ban elnöke. 1959-től 1964-ig az Elnöki Tanács, 1957 és 1966, majd 1982 és 1986 között az MSZMP KB tagja. 1966-tól 1982-ig az MSZMP KEB elnöke. 1982-től haláláig országgyűlési képviselő.

- 52 A Központi Ellenőrző Bizottság jelentése. Brutyó János elvtárs beszéde. *Népszabadság*, 1975. március 18. 10. o.
- 53 Brutyó János: *A választott úton*. Népszava, Budapest, 1983. 199. o.
- 54 Kotkin, Stephen: *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. University of California Press, Berkeley, 1995. 220. o.
- 55 Kotkin, Stephen (with a contribution by Jan T. Gross): *Uncivil Society. 1989 and the Implosion of the Communist Establishment*. Modern Library, New York, 2009.

Cseh Géza – Majtényi György

„Voltak kiszemelt vadjai, amelyeket éveken át keresett.”

A honvédelmi miniszter

Czinege Lajos, a Kádár-korszak hírhedt honvédelmi minisztere a történelmi emlékezetben a szocialista kor hatalmi visszaéléseinek ikonikus alakjává vált. Miniszteri működése alatt elkövetett visszaélései, lakás- és nyaralóügyei, költséges vadászatai a korban szóbeszéd tárgyát képezték, majd a rendszerváltás időszakában is élénken foglalkoztatták a közvéleményt. Valójában már a pályája eleje sem volt szélsőséges megnyilvánulásoktól és botrányoktól mentes.

Korai élettörténetét részben saját életrajzaiból ismerjük, amelyeket ő is, mint a korszakban szinte mindenki, a kor ideológiai kíváncsagságának megfelelően szerkesztett, írt. Czinege Lajos 1924. március 24-én Karcagon született. Szegényparaszti családból származott; a hat elemi befejezése után kovácssegéd képezést szerzett, kovácstanonc volt. Később, kommunista funkcionáriusként 1944-től igazolta munkásmozgalmi tagságát a pártállam hivatalai felé – arra hivatkozva, hogy a vasasszakszervezet tagja volt. Levéltári források szerint azonban ekkor, húszévesen a 25. Hunyadi SS gránátos hadosztály tagjai között, tehát a náci SS egyik alakulatában szolgált.¹ Az 1945-tel kezdődő politikai átalakulások mindenesetre az újjászerveződő kommunista pártba sodorták őt is. Belépett a Magyar Kommunista Pártba, és részt vállalt a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) karcagi csoportjának megalakításában. Ezzel a lépéssel kezdődött gyors pártkarrierje. 1947 májusában az MKP karcagi városi bizottságának propagandistája,

1948 februárjában a városi pártbizottság titkára lett. Két hónapos pártiskola elvégzése után 1948 októberében a Magyar Dolgozók Pártja Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bizottságán az Agitációs és Propaganda Osztály vezetőjének, majd 1949-ben szervezőtitkárnak – a megyei első titkár utáni legfontosabb tisztségre – választották meg. Czinege Lajos szülővárosában, Karcagon lett tehát pártfunkcionárius, és 1960 májusában a Szolnok Megyei Pártbizottság első titkári székéből került a honvédelmi tárca élére. Több mint huszonnégy éven át ő volt a minisztérium első embere. Hivatali pályáját miniszterelnök-helyettesként fejezte be 1987-ben, a rendszerváltás előestéjén.² A rendszerváltás éveiben, egy 1989-ben megjelent könyv – Bokor Imre *Kiskirályok mundérban*³ című kötete – nyomán, kerültek napvilágra a személyével kapcsolatos visszaélések: fényűző életvitele, villája vagy vadászatai. A közvélemény szemében személye a kommunista vezetők bűneit általánosságban is jelképezte. Ebben a tanulmányban annak járunk utána, hogy valójában mennyiben volt ő kivételes szereplője a szocialista kor elitjének.

Szolnoki belváros helyett Sztálin-szobrot – egy ambiciózus pártkader tervei

Pályája kezdetén Czinege Lajos a kor politikai elvárásainak, úgy tűnik, a végletekig igyekezett megfelelni. 1950. április 3-án – a szolnoki megyeházán tartott felszabadulási ünnepi díszközgyűlésen – az MDP Szolnok Megyei Bizottságának nevében egy ma már elképesztőnek tűnő javaslatot terjesztett elő: „Szolnok legszebb helyén, a megyeháza mögötti Tisza-parton hálánk és szeretetünk jeléül állítsunk fel a Nagy Vezérhez méltó emlékművet, egy Sztálin-szobrot.” A megyegyűlés egyhangúlag és lelkesen fogadta a szervezőtitkár indítványát. A helyi pártvezetők mit sem törődtek azzal, hogy a szobor elkészülte esetén Szolnok belvárosa helyrehozhatatlan károkat szenved. Lebontották volna ugyanis a főutca házainak egy részét, köztük a város egyik ékkövét, az eklektikus stílusú, 1896-ban épült vármegyei kaszinót, és a mellékutcák épületeivel együtt valószínűleg az evangélikus templomot is, a wittenbergi vártemplom mását. A főutca és a Tisza-part között nem

Czinege Lajos Hruscsov bal oldalán – Karcag, 1958. április 7.

állt volna más, csak Sztálin grandiózus szobra egyedül. Ezt az óriási területet Sztálin térnek akarták elnevezni. A szoborhoz felhasználták volna ifj. Horthy István tizenkét mázsás bronzfigurájának anyagát. (Az alkotást – a néhai kormányzóhelyettes németellenes politikai nézetei miatt – 1944-ben már nem lehetett ünnepélyesen felavatni. 1945-ben viszont, mint „fasiszta személy” emlékművét, a közelgő május elsejei felvonulás előtt eltávolították a szolnoki Kossuth térről.) A Tisza-partra tervezett grandiózus Sztálin-szobor lábánál akarták elhelyezni a Horthy-szobor mellékalakját, a fehér mészkőből készült szűrös, idős pásztorember figuráját; ő állt volna – vagyis az eredetileg a kormányzóhelyettes halálán búsuló juhász – a Nagy Vezér előtt.⁴ A kompozíció kétségtelenül beszédes lett volna (bár nem akként, ahogy tervezték), különösen, ha a magyar parasztság ekkor már megkezdődött kálváriájára gondolunk. 1950 tavaszán azonban ez nyilván egyik szolnoki funkcionárius fejében sem fordult meg. Szapáry Gyula miniszterelnök szolnoki szobrát, amelyet 1944 nyarán bombatalálat döntött le, ugyancsak beöntötték volna, hogy ezt is felhasználhassák a monumentális bronz Sztálin-szoborhoz.⁵

Az előzetes számítások szerint az épületek, sőt az egész háziorok szanálása a szoborállítással együtt az akkori viszonyok között is horribilis összegbe, mintegy 962 ezer forintba került volna. Ekkora kiadást a súlyos háborús károkat szenvedett Szolnok városa nem vállalhatott magára. Emiatt 1950. április 8-án, a következő megyei közgyűlésen Czinege Lajos felszólalásában ismertette, hogy az egész megyének, valamennyi községnek és városnak, továbbá minden „termelő egységnek” részt kell vállalnia a szobor felállításában. „Sztálin elvtárs a dolgozó társadalom legmegbecsültebbje, amiből önként adódik, hogy a szobor felállítása az egész megye dolgozóinak az ügye is” – hangoztatta Czinege. Majd a következőket javasolta:

„...az állami gazdaságokban, a termelőszövetkezeti csoportokban, az üzemekben, gépállomásokon, nemzeti vállalatoknál és minden vállalatnál politikai nevelő munkával legyen ismertette a munkatermelékenység fokozása és az így létrejött eredmények kiértékelésénél a Sztálin elvtárs iránti forró szeretet és hála jeléül történjenek felajánlások.”⁶

A költségvetési tervezet szerint a megye, a városok és a községek hitelekkel vettek volna fel, de még így is csak 240 ezer Ft gyűlt volna össze. A többit az üzemek sztahanovista műszakokkal, túlórákkal, többlettermeléssel, a selejttermékek csökkentésével, új munkamódszerek alkalmazásával, illetve egy hónapon át a dolgozók napi egy munkaórájuknak megfelelő bér felajánlásával teremtették volna elő. Ezenkívül „önkéntes” pénzfelajánlásokkal is számolt a sebtében létrehozott szoborbizottság elnöke, Juhász Imréné főispán.⁷

A főispán Szolnok Megye Törvényhatósági Bizottsága nevében a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztette fel a szoborállításról szóló kérelmet. Ám a minisztertől nem érkezett írásbeli válasz. A Sztálin-szobor ügyét utóbb gyorsan és feltűnésmentesen levették a napirendről. Úgy tűnik, hogy a megyei vezetők kolosszális ötletét, Szolnok központi részének lebontását, amely elsősorban Czinege Lajos, a megyei pártbizottság szervezőtitkára, illetve Juhász Imréné főispán nevéhez fűződött, még az akkori országos párt- és államvezetés sem fogadta lelkesedéssel. Ám az is lehet, hogy más volt a döntés hátterében, hiszen ez idő tájt még nem készült el Sztálin tizenkét méteres budapesti szobra, melynek felállítását aligha illett volna a vidéki városnak

egy Horthyból öntött Sztálin-szoborral megelőznie.⁸ Amennyiben mégis megvalósul a nagy terv, Czinege Lajos rendkívüli érdemeket szerez, ami a karrierjét – legalábbis 1956-ig – előnyösen befolyásolta volna. Ám a szolnoki funkcionáriusok ötletéből nem lett semmi, a Sztálinért lelkesedő szervezőtitkár feje felett pedig sötét fellegek kezdtek gyülekezni.

Lövöldözések, fenyegetések – a szervezőtitkár túlkapásai

Czinege Lajos vehemens természetéből és hatalmi gögjéből fakadó túlkapásai már a Rákosi-korszak elején megbotránkozást váltottak ki, ami meredeken emelkedő pályáját is megtörte rövid időre. A párt Központi Ellenőrző Bizottsága 1950 júniusában fegyelmi határozatot hozott ellene, a megyei pártbizottság pedig leváltotta szervezőtitkári állásából, és a szolnoki Mezőgazdasági Gépjavító Vállalathoz, művezetői beosztásba helyeztette át. Életének ez a számára kellemetlen epizódja, sőt leváltásának okai is, idővel feledésbe merültek. Ám a levéltári forrásanyag, az MDP Szolnok Megyei Választmányának 1950. június 19-én hozott határozata részletesen tájékoztat arról, hogy miért érte őt e büntetés.⁹

A fiatal funkcionárius meggondolatlan tettei és visszaélései akkoriban is döbbenetesek voltak. Dávid Ferenc, az MDP Szolnok Megyei Választmányának első titkára ismertette az említett választmányi ülés résztvevőivel Czinege Lajos súlyos kihágásait. Ezek szerint egy családi vita közben sógora kezébe pisztolyt adott és öngyilkosságra biztatta őt. Egyik hivatalos útján a vasúti őrt szolgálati fegyverével megfenyegette, és a sorompó felnyitását így kényszerítette ki. Egy másik alkalommal, amikor a szembejövő autóbusz vezetője a keskeny úton nem akart kitérni autója elől, rálőtt a továbbhaladását akadályozó buszra. Ehhez képest szinte már csekélységnek számított, hogy az 1950 januárjában megrendelt és a lakására szállított rádió árát, ami akkor jelentős összeg volt, közel fél esztendő elteltével sem fizette ki. A visszaélésekről Karcagról, illetve máshonnan is, ahol ezek történtek, többen panaszt tettek az MDP Központi Vezetőségének. Bizonyára amiatt fordultak közvetlenül az országos pártszervhez, mivel a megyei pártvezetésben nem

bíztak, és tartottak Czinege Lajos bosszújától. A jelzések beérkezése után a Központi Ellenőrző Bizottság tagjai „kiszálltak” Szolnok megyébe, hogy ellenőrizzék a vádak valóságát. Ellátogattak Karcagra, illetve oda is, ahol a helyi pártkader megfenyegette a sorompóért és az autóbuszra lövöldözött. Miután megállapították, hogy a tények valóságosak, a Központi Ellenőrző Bizottság Czinege Lajost szigorú megrovásban részesítette, és intézkedett, hogy Szolnokon váltsák le megyei szervezőtitkári funkciójából.¹⁰

Dávid Ferenc az 1950. június 19-i választmányi ülésen azt is elmondta, hogy a Czinege Lajos ellen beterjesztett jelentések között rágalmak ugyancsak akadtak. Dávid későbbi, rendszerváltás után adott életinterjújából kitűnik, hogy nem kedvelte a korábbi megyei első titkárt, Tisza Józsefet, és Czinegét sem a Szolnok megyei pártvezetésben eluralkodott italozás és kártyázás miatt.¹¹ Ennek ellenére a választmányi ülésen visszafogottan beszélt a Czinege Lajos nevéhez kötődő ügyekről. Cáfolta és rágalomnak nevezte azt a hírt, mely szerint Czinege Lajos a II. világháború végén SS-katona lett volna.¹² (Ennek viszont ellentmond a tény, hogy – amint utaltunk rá – az 1990-es években a Történeti Hivatalba, a későbbi Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába került iratok szerint a 25. Hunyadi SS gránátos hadosztály tagjai között nyilvántartásba vették a nevét.¹³) Dávid Ferenc ugyancsak hamis vádnak nevezte azt, hogy Czinege nem megfelelő családi életet élt:

„Beigazolódott, hogy családi élete semmi erkölcsi kifogás alá nem esik. Az ellenség igyekezett a rágalmakat felhasználni, de Czinege elvtárs ezekkel a hibáival hozzájárult ahhoz, hogy az ellenség elhitesse ilyen dolgokat.”¹⁴

A megyei első titkár ezt követően a korabeli pártzsargonban folytatta beszédét:

„Czinege elvtárs alapján véve jó elvtárs, még nem kiforrott. A Pártnak a kohójában nem acélozódott meg. A Megyei Pártbizottság is hibás, mert nem hívta fel Czinege elvtárs figyelmét a hibákra, ebből nekünk is okulni kell. Ha valaki pártfunkciót tölt be, megyei, járási, vagy alapszervezeti titkár, vagy funkcionárius, magatartásában abból induljon ki, hogy a Párt vezetője, és a hibákat megtorlás nélkül nem folytathatja. Szeretném Czinege elvtárs példáját aláhúzni, mert mutatkozik a Pártszervezeteknél, hogy ez a kérdés

háttérbe szorul. Azt hiszik, hogy amit más embernek szabad, azt szabad nekik is. A Párt ebben a kérdésben nem ismer tréfát, amikor megállapítják, hogy az elvtárs sorozatosan követ el hibát, Pártunk keményen jár el. Azért tájékoztattam erről az elvtársakat, nehogy a leváltás után arról beszéljenek, hogy korrupt volt, hogy fasiszta volt, vagy erkölcstelen volt Czinege elvtárs. Ezek nem álltak fenn, ez tisztázódott, Czinege elvtárs ezeket a hibákat az üzemben, a munkásosztály között termelőmunkával kijavítja és későbbi időben a Párt újból ilyen megtisztelő funkcióba állítja be.”¹⁵

1956 után – Szolnok megye első embere

A leváltott Czinege Lajos nem sokáig maradt művezetői beosztásban. 1951-ben katonai pályára lépett, és levelező úton politikai tiszti tanulmányokat folytathatott – időközben bizonyára „kiforrott” elvtárrá vált. 1956. október végén Fehér Lajossal és Földes Lászlóval együtt katonai diktatúra tervét dolgozta ki a forradalom leverésére. Ekkor tehát már a legfelsőbb pártvezetés tagjaival is személyes kapcsolatban volt. November 4-e után a karhatalom, 1957 elején a Munkásőrség egyik fő szervezője (ami utóbb kétségkívül segítette Kádár-kori karrierjét). 1956 decemberétől az MSZMP Adminisztratív Osztályát vezette. 1957. július 18-án Kálmán Istvánt, a megyei pártbizottság első titkárát leváltották tisztségéből, mivel Kálmán és néhány közvetlen beosztottja 1956-ban, elsősorban taktikai okból kezdeményezője volt a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács megalakításának. November 4-én azonban a Szolnokra érkező – az ekkorra ugyancsak korábbi álláspontját megváltoztató (eláruló) – Kádár János mellé álltak. A Politikai Bizottság javaslatára 1957. július 18-án Czinege Lajost választották meg az MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának első titkárává.¹⁶ Czinege az 1956-os forradalom helyi eseményeiben tevékeny szerepet vállaló szolnoki funkcionáriusokkal szemben nem volt bosszúálló. Bizonyára a legfelsőbb pártvezetőség instrukciói szerint cselekedett, és a még gyenge MSZMP megerősítése érdekében tartózkodott a nagyobb mértékű belső tisztogatásoktól. Kálmán Istvánt, a korábbi megyei első titkárt „mezőgazdasági vonalra”, egy állami gazdaságba

vezető állásba helyezték át, és csupán a megyei pártbizottság néhány munkatársát menesztették még állásából.¹⁷

A megyei pártbizottság 1957. október 21–22-én tartott ülésén tárgyalták utoljára az 1956-os forradalom eseményeit. Czinege Lajos első titkár többórás beszédében kitért az MDP megyei vezetőinek szerepére, ám inkább mentegető, mint számonkérő, vádló hangnemben idézte fel a tevékenységüket:

„Bár néhány elvtárs súlyos hibát követett el, de az elsősorban abból adódott, hogy tapasztalatlanságuknál fogva nem tudták a helyzetet reálisan értékelni, ehhez felülről nem kaptak segítséget; a budapesti helyzet ismeretének hiányában helytelen elképzelések kaptak lábra és ennek realizálása során igen komoly hibákat követtek el, amely a megyében, s elsősorban Szolnokon indokolatlanul meggyorsította az ellenforradalom kibontakozását [...] Ugyanakkor javasoljuk, mint opportunistáknak elvetését, hogy azért nem folyt vér, azért nem akasztottak kommunistákat, mert néhány elvtárs részt vett a különböző szervek munkájában. Annak oka, hogy az ellenforradalom nem tudott erőteljesen kibontakozni, elsősorban a szovjet csapatok jelenléte, s az, hogy a megyén vezet keresztül a Nyíregyháza–Budapest főközlekedési út, amelyen a szovjet csapatok mozgásából az ellenforradalmárok következtek arra, hogy még nem dőlt el teljesen a hatalom kérdése.”¹⁸

Czinege Lajos beszámolójának további részében a Szolnok megyei pártvezetőséget a november, december és január hónapokban tanúsított bizonytalansága és a megtorlásban tanúsított kezdeti gyengekezűsége miatt is elmarasztalta:

„... a megyei ideiglenes intéző bizottság nem támaszkodott kellőképpen a karhatalmi egységekre, a szolnoki munkásszázadra,¹⁹ eltűrte, hogy megyei rendőri és igazságügyi szervek sorozatosan futni hagyták az elfogott ellenforradalmárokat, aminek következtében a nehéz időben fegyvert fogó elvtársak előtt az intéző bizottság tekintélye erősen megcsappant.”²⁰

Az új, megyei első titkár nagyon jól ismerte a történéseket, és bizonyára teljesen tisztában volt állításainak a képtelenségével. Szándékos csúsztatásai legalábbis erre utalnak. Bűnösök keresése helyett azonban az MDP és az

MSZMP Szolnok megyei vezetőségének kollektív felelősségét hangsúlyozta. Kálmán Istvánt és időközben ugyancsak más funkcióba helyezett munkatársait név szerint nem említette, s ezzel is érzékeltette azt, hogy a pártbizottságon belül komolyabb elszámoltatást senki ellen nem kezdeményez.²¹ Czinege Lajos azonban csak a funkcionáriusokkal szemben volt „békülékeny”. A forradalom perbe fogott résztvevőivel szemben annál kíméletlenebbnek bizonyult. Szolnok megyében az 1956-os forradalom a november 4-i szovjet katonai intervencióig halálos áldozatok nélkül zajlott le. November 4-én csupán Jászberényben került sor fegyveres harcra a felkelők és a városba bevonuló szovjet csapatok között. A jászberényi forradalmárokat két perben, egy részüket a Pest Megyei Bíróság Népbírósi Tanácsa, a többiek pedig – honvédtiszteket és civileket – a Budapesti Katonai Bíróság ítélte el hosszabb-rövidebb szabadságvesztésre. A legsúlyosabb kiszabott börtönbüntetés hat év volt. Mivel a fegyveres harc ekkor halálos áldozatokat követelt, hat helyi lakoson kívül két szovjet katona is meghalt, a pártfunkcionáriusok szigorúbb ítélkezést vártak volna. A jászberényi gyárakban és üzemekben már az elsőfokú tárgyalás előtt aláírásokat gyűjtöttek, hogy a katonai per első négy vádlottját ne Budapesten ítéljék el, hanem Jászberényben végezzék ki.²² A Szolnok Megyei Pártbizottság közbenjárt az MSZMP KB Adminisztratív Osztályánál a „liberálisnak” tartott ítéletek megváltoztatása érdekében, ám a kérést Markója Imre igazságügyi osztályvezető a Czinege Lajosnak írt levelében visszautasította. Markója megnyugtatta a helyi pártvezetőt, hogy másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Népbírósa elé kerül az ügy, és lehetőség nyílik az első fokon kiszabott büntetések súlyosbítására. Egyúttal azonban arra is rámutatott, hogy a jászberényi ügy nem azonos súlyú a többi hasonló természetű ügygel: „A vádlottak cselekményei kisebb terjedelműek, bűnösségük foka csekélyebb.”²³

1958. április 7-én Hruscsov magyarországi útja során Dobi István kíséretében Szolnokra és Karcagra, Czinege Lajos szülővárosába is ellátogatott. Ez óriási elismerésnek számított a megyei első titkár számára. Czinege igazán elégedett lehetett, mivel a jelek szerint vele is elégedett volt az országos pártvezetés.²⁴ Az utolsó nagy tévesztési kampányt 1958–59 fordulóján

megkezdtek, és Czinegét alkalmasnak tartották e feladat gyors végrehajtására is. Az MSZMP Központi Bizottságának 1958. december elején tartott ülésén határozatot hozott a mezőgazdasági birtokviszonyok átszervezésének meggyorsításáról. A Központi Bizottság decemberi határozatát 1959. január 26-án tárgyalta a Szolnok megyei pártaktívaülés. Ezután azonnal, január 27. és február 1. között járási és városi aktívaüléseket tartottak, majd Jászberény város kivételével az egész megyében megindult az „átszervezés”. Több ezer agitátor járta végig az egyes városokat és községeket. Ígéretésekkel, fenyegetéssel, a gazdák állandó agitálásával és néhol nyers fizikai erőszakkal április elejéig Szolnok megyében – Győr-Sopron megye után országosan másodikként – végrehajtották a mezőgazdaság teljes kollektivizálását. A megyei első titkár hivatalosan tiltotta a nyílt erőszakot. Helytelenítette a „kétlakiak, a mezőgazdaságtól elszakadt családtagok munkahelyi zsarolását és a lakosság éjjeli zaklatását is”. Ám amikor a fizikai bántalmazások és verbális megalázások ellen a gazdák a *Népszabadságnál*, a Rádiónál és a Központi Bizottságnál, és magánál Kádár Jánosnál is panaszt tettek, Czinege az agitátorokat mindig oltalmába vette. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárában számos irat maradt fenn, amelyben a megyei első titkár alaptalannak minősítette a panaszokat, és erről a sajtót, a Rádiót és a Központi Bizottságot is értesítette.²⁵

Czinege Lajos nem egészen három évig, 1960 májusáig, honvédelmi miniszteri kinevezéséig maradt Szolnok megye első embere. A megyei pártbizottság iratanyagában nincs adat arról, hogy ekkor bármiféle korrupcióba, vagy hatalmi visszaélésre utaló ügybe keveredett volna. Úgy tűnt, hogy kiegyensúlyozottabb, elővigyázatos, a felsőbb pártvezetés utasításait betűszerint betartó funkcionárius lett belőle. Fiatalkori szélsőséges megnyilvánulásainak nyoma sem maradt életútjának első titkári időszakában. Emiatt meglepő honvédelmi minisztersége alatt bekövetkezett magatartásbeli változása, a fényűző lakás- és nyaralóügyeiről, továbbá mértéktelen vadászatairól széles körben elterjedt hírek, amelyeket az 1980-as évek végétől folyamatosan nyilvánosságra került dokumentumok is alátámasztanak.

Villa és vadászatok – a honvédelmi miniszter

Czinege Lajos honvédelmi miniszterként (1960 és 1984 között) már a legszűkebb pártállami elitbe emelkedett, ugyanakkor nem állítható az, hogy a miniszter általában meghatározta, döntően befolyásolni tudta vagy akárcsak akarta volna a legfontosabb politikai döntéseket. Nem látszik az sem, hogy további karriertervei lettek volna. Bekerült ugyan a legfelsőbb politikai vezetésbe – mint a Központi Bizottság tagja (1959–88) és a Politikai Bizottság (PB) póttagja (1961–70) –, ennek ellenére ő volt a Varsói Szerződés országai-ban az egyetlen olyan honvédelmi miniszter, akit nem választottak meg PB-tagnak is.²⁶ A Varsói Szerződés különböző fórumain mindazonáltal ő képviselte a kádári pártvezetést, és saját minisztériuma területén, a honvédség (a hadsereg) irányításában szinte korlátlan hatalmat épített ki. Az MSZMP legfelsőbb vezetőinek belső csatározásaiban nem igazán vett részt (mivel nem voltak ilyen irányú ambíciói), és általában is lojálisnak tűnt az első titkár, Kádár János személyéhez. Az ő miniszteri hivatali ideje alatt történt a Csehszlovákia elleni katonai bevonulás 1968 augusztusában; a részvételről azonban természetesen nem ő maga, hanem a szűkebb pártvezetés döntött. Nem volt független Kádár János álláspontjától az sem, hogy Czinege Lajos honvédelmi miniszterként ellenezte az 1981–82-es lengyelországi politikai változások miatt tervezett újabb szovjet katonai beavatkozást.²⁷ Általános-ságban a miniszter láthatóan elégedett volt azzal, amit elért, és megszerzett hatalmát, további ambíciók híján, miniszterként már kedvteléseinek érdekében és vagyonszerzésre igyekezett kiaknázni. A pártember viselt dolgai, a hatalmi visszaélésekből származó javadalmak közül a legnagyobb visszhangot utóbb az váltotta ki, hogy Czinege Lajos luxuskörülmények között élt a II. kerületben, és Kaszópusztán lekerített vadászterületet létesített.²⁸

Az, hogy Czinege Lajos II. kerületi villához jutott, nem volt egyedülálló a pártállami vezetésben, de még a minisztériumon belül sem. A pártállam elitje a korban Káderdűlőként is emlegetett Rózsadombon és Pasaréten lakott. A Rákosi-kor honvédelmi minisztere, Farkas Mihály rezidenciája híres

volt funkcionárius körökben; a visszaemlékezések szerint az épületben volt moziterem, biliárdszoba, a parkban pedig tenispályákat és játszótereket gondozott a személyzet. A káderek villái reprezentációs célokat is szolgáltak; az uralmi elit tagjai beosztottaikkal, az alacsonyabb rangú káderekkel ily módon is érzékeltették a hatalmukat. Egy alkalommal Farkas Mihály például az ötvenes években a néphadsereg tábornokainak rendezett fogadást, hogy megmutassa nekik otthonát.²⁹ Czinege Lajos 1971-ben költözhetett be a hírhedtté vált Endrődi Sándor utcai villába (ekkortól fogva volt ez az állandó lakcíme).³⁰ Arról, hogy ez a ház legyen a honvédelmi miniszter „szolgálati lakása”, formálisan az MSZMP vezetése döntött. Az ekkor megszerzett hatalmas villa a II. kerületben a Pasarét felett magasodik. A ház a miniszter leváltása után is az ő birtokában maradt. Más katonai vezetők szintén kaptak ekkoriban – Czinege Lajoshoz hasonlóan – szolgálati lakást a honvédségtől, amint arra Bokor Imre könyve is rámutatott. Később, 1989-ben Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszternek a Czinege-ügyben – és a könyv kapcsán – született jelentése összefoglalta, hogy ki milyen lakást kapott. Ezek közül kétségtávol az Endrődi utcai villa volt a legnagyobb, ám a szolgálati lakás, ház ebben a körben általános juttatásnak számított. Kárpáti Ferenc vezérezredes, későbbi honvédelmi miniszter 1972-ben jutott hozzá egy 2 + 2 fél szobás, 111 m²-es lakáshoz egy kétlakásos ikerházban. 1974-ben Pacsek József vezérezredes, vezérkari főnök, miniszterhelyettes 2 + 1 fél szobás, 71 m²-es lakást (4 lakásos épületben), 1981-ben Kiss Sándor altábornagy, miniszterhelyettes 5 + 2 fél szobás, 140 m²-es villát, 1982-ben Szórádi Zoltán altábornagy, miniszterhelyettes 3 + 1 fél szobás, 99 m²-es lakást, 1970-ben Stock János altábornagy, miniszterhelyettes 108 m²-es, 4 szobás villát, 1983-ban Papp Dezső vezérőrnagy, főosztályvezető (korábbi PB-első titkár) 2 + 1 fél szoba összkomfortos, 85 m²-es lakást, 1984-ben Oláh István hadseregtábornok özvegye 2 + 1 félszobás, 85 m²-es lakást, 1985-ben pedig dr. Mórocz Lajos vezérezredes, államtitkár 4 + 2 fél szobás, 192 m²-es villát kapott a honvédségtől. (Krasznai Lajos vezérőrnagy, miniszterhelyettes pedig 3 + 1 fél szobás 110 m²-es lakását, amelyben lakott, pedig az MSZMP KB-nak köszönhette.) Ezek közül természetesen méreteivel is kiemelkedett a hajdani

vezető, Czinege Lajos villája, amely az átalakítás után (amikor az alagsorát beépítették) már 9 szobás és 462 m²-es volt.³¹

Az Endrődi Sándor utcai lakás karbantartására a Honvédelmi Minisztérium 1982 után összesen 6 563 000 forintot költött. Ebből 350 000 forint volt az állandó őrség munkadíja. Kirívó összeg (2 800 000 forint) volt a lakás 1987–88. évi átalakítása, amikor az épületet kibővítették, és a korábbi öt szoba helyett kilencet alakítottak ki. Noha a nyugdíjas miniszter ekkor már csupán házastársával kettesben lakott az ingatlanban.³²

A honvédelmi minisztert, Czinege Lajost közeli ismerősei a pártvezetésben szenvedélyes vadászként ismerték. Alapító tagja volt a pártvezetők – Kádár János által alapított – vadásztársaságának, az „Egyetértés”-nek.³³ Egyik vadásztársa jegyezte fel róla: „Voltak kiszemelt vadjai, amelyeket évenként át keresett. Ilyen volt például a kaszói »csodaszarvas«. Egyszer látott egy különleges hibás agancsú bikát s azt kereste évekig, de soha nem sikerült kézre kerítenie.”³⁴ Kaszópusztán a honvédelmi miniszter elkerített vadászterületet alakított ki, és luxusüdülőt építtetett. A KNEB 1988-as vizsgálata szerint ez 175 millió forintot emésztett fel. A hivatalos indoklás szerint egy titkos katonai objektumot kellett ily módon álcázni, elzárni az emberek elől: a Magyar Néphadsereg Kondicionáló és Regeneráló Intézetét. A lényegében magánhasználatú vadászterület elvileg „a szubszonikus pilóták regenerálódását” szolgáltatta volna. Valójában azonban a miniszter és vendégei vadásztak ott. A minisztérium valamennyi üdülőjében, amelyek közül több vadászház is volt egyben, a korban luxusnak ható körülményeket alakítottak ki (Kaszópusztán mellett Balatonkenesén, Lovasberényben, Annavölgyben, a hajógyári-szigeti vagy a margitszigeti vendégházban).³⁵

Czinege Lajos akkori magatartását Marosán György, a Kádár- és a München-kormány egykori államminisztere így magyarázta, amikor 1990-ben az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága meghallgatta őt a honvédelmi miniszter visszaéléseivel kapcsolatban: „Képzelsen el egy falusi gyereket, akit Rákosiék kiemelték, mert ki emelhette ki az MDP osztályvezetőjévé? Ugrott egy nagyot. Czinege tulajdonképpen egy induló káder, amelyik egyszer csak akár munkásról, akár parasztgyerekről van szó, hirtelen beugrik egy villába,

hirtelen beugrik egy státuszba, meg lehet a hatalomtól bolondulni. Ez azt jelenti, hogy Czinege legalább annyit tudott önmagáról, hogy ez az ugrás, hogy hadügyminiszter lett, egy óriási ugrás. Eggyel nem számolt, és meg vagyok győződve, hogy túl nagy az ugrás és nem alkalmas rá. De hozzáigazodik ehhez az általam elmondott rendszerhez. Most jön a Czinege-ügy. Minden politikai bizottsági tagnak, KB-tagnak, megyei titkárnak lakása van. Mindenkinél kivétel nélkül. Amikor Czinege Szolnokról feljön, lakás kell neki. A lakáskérdés körül a legnagyobb meglepetésemre három irányzatból jött hozzám információ: Az utcáról, hivatalból, a hírszerzéstől is, hogy állítólag a Czinege a Karádi-villát egy századdal és két hadmérnökkel építi újjá.³⁶ (Korábban a miniszter állítólag a Karádi-villát használta.)

A fentiek szerint a politikai nézeteiben dogmatikus, de ebben a körben puritán életviteléről is ismert Marosán már az 1960-as években rossz szemmel nézte az újdonsült honvédelmi miniszter luxus lakásigényeit. Kérdés, hogy ezeket a miniszterhez köthető visszaéléseket miért nem akadályozták meg, szorították vissza a szocialista rendszer ellenőrző mechanizmusai (a KEB vagy a KNEB vizsgálatai). Bár – úgy tűnik – nem maradtak fent a fegyelmi vizsgálatok iratai, az tudható, hogy „lakáscseréjéért” a pártvezetés (véltetően a KEB) figyelmeztetésben részesítette. A honvédelmi miniszter, Kárpáti Ferenc Czinege visszaéléseit már 1969-ben jelezte Biszku Bélának, először szóban, majd utóbb írásban is.³⁷ Állítólag ekkor Kádár János is azt mondta neki, hogy „igazat ad” neki mindabban, amit „feltárt”.³⁸ A Honvédelmi Bizottság elnöke 1975-ben Fock Jenő miniszterelnöknek jelezte a Czinege Lajos személye körüli visszaéléseket. A miniszter ennek ellenére megtarthatta pozícióját, amiből egyértelmű, hogy személyes védelmet élvezett – kérdés azonban, hogy ki állhatott mögötte.

A korban is szinte megválaszolhatatlan kérdésnek számított, hogy miképp maradhatott Czinege Lajos közel negyedszázadig, huszonnégyszer át honvédelmi miniszter. A Kádár-korban ugyanis korántsem számított általánosnak az, hogy egy káder ilyen hosszú ideig töltse be a pozícióját. Az első titkár ugyanis nem nézte jó szemmel azt, ha valaki bármilyen területen tartóssá tudta tenni a hatalmát. Az 1989-ben felállított parlamenti bizottság előtt Fock

Jenő azt nyilatkozta, hogy a miniszter bírta a Varsói Szerződés egyesített főparancsnokságának a támogatását. Czinege Lajos – részben a magyarországi vadászmeghívások és közös lakomák révén – valóban jó személyes viszonyt alakíthatott ki a legtöbb „szövetséges” honvédelmi miniszterrel és vezérkari főnökkel, illetve a katonai hírszerzés vezetőivel. Ezt jelzi az a számos külföldi szocialista kitüntetés is, amit miniszterként megkapott: bolgár, lengyel, észak-koreai, szovjet, csehszlovák, jemeni, mongol érdemérmek és -rendek sorakoztak a gyűjteményében.³⁹ Erre a támogatásra ugyanakkor feltehetően nem tehetett volna szert, ha Kádár János nem hagyja ilyen hosszú ideig a pozíciójában. „Külső” pártfogókra utal az is, hogy 1984-ben nem leváltották, hanem előléptették. Lázár György volt miniszterelnök azt mondta, hogy amiatt nevezték ki miniszterelnök-helyettesnek, mert „el akarták kerülni bukásának látszatát”.⁴⁰ Ezt erősíti az is, ahogy Németh Károly a Budapesti Pártbizottság előtt magyarázta Czinege előléptetését, valójában leváltását. Ő a Pártbizottság 1984. december 6-ai ülésén így tájékoztatta erről a budapesti elvtársakat (egészségügyi okokra hivatkozott, de ugyancsak arra utalt, hogy a honvédelmi miniszterségből akarták ekkor leváltani):

„Itt is egy pillanatra megállok, mert a Czinege elvtárs súlyos, nem is egy, több súlyos műtéten esett át a közelmúltban, szerencsére talpra állt, az egészsége rendben van, az orvosok szerint munkaképes, terhelhető, de azért azt gondoljuk, hogy az a 25 év, amit ebben a funkcióban eltöltött, az – hogy mondjam – sok-sok terhet jelentett a számára, és talán bármennyivel magasabb is, meg hát ez is egy fontos poszt, a miniszterelnök-helyettesi poszt, napi értelemben nem az a terhelés van, mint egy honvédelmi miniszternél, hát a hadsereg az él, reggel, délben, este, éjjel, szóval ott állandóan működni kell, és ha a hadsereg működik, működni kell a vezetőknek is és talpon kell lenni természetesen. Gondoljuk, hogy ezt a beosztást megfelelő módon el fogja látni.”⁴¹

A miniszterelnök-helyettesességtől a bukásig

Végül 1987. június 25-én az Országgyűlés elnökeként Sarlós István jelentette be a parlamentben, hogy Czinege Lajos, a Minisztertanács elnökhelyettese

kérte a nyugdíjazását, amit az Országgyűlés meg is szavazott. Az elnök ezt követően így búcsúztatta a miniszterelnök-helyettest:

„Czinege elvtárs hosszú évtizedeken keresztül honvédelmi miniszterként, majd miniszterelnök-helyettesként vett részt az Országgyűlés munkájában, eredményesen, hasznosan és jól dolgozott. A nyugállományhoz neki is azt kívánom az önök nevében is, hogy legyen sok elfoglaltsága és legyen jó életkedve, alkotókedve! (Taps.)”⁴²

1987–1988-ban úgy tűnt, hogy a többi kommunista vezetőéhez hasonlóan háborítatlanok lesznek Czinege Lajos nyugdíjas évei is. A volt miniszter más vezetőkhöz hasonlóan kiemelt nyugdíjban részesült, ami nem volt kevesebb, mint a korábbi fizetése, és megtarthatta a villáját is, amit eredetileg szolgálati lakásnak kapott. 1987 decemberében a nyugdíját 27 305 forintban állapították meg, ezt 1988. január 1-jétől kapta. (1981-ben 21 100 forint volt a jövedelme; amikor a miniszteri bérek 10 000 forint körül mozogtak. Vélhetően amiatt, mert hadseregtábornokként külön fizetést kapott.)⁴³

1989-ben megjelent azonban Bokor Imre ezredesnek a tanulmány elején említett kötete, amely a miniszter személye körül egy csapásra mindent megváltoztatott. Állítólag már az első kiadás ötvenezer példányban fogyott el. A kötetben sűrűn szerepel Czinege Lajos neve, ám – mint hangsúlyoztuk – a könyv általában, és más személyek kapcsán is részletezi a hatalmi visszaéléseket. A szerző még a kötet megjelenése előtt, 1989. június elején az MSZMP Központi Bizottság akkori szóvivőjéhez, Major Lászlóhoz fordult, hogy fogadja őt. Major Lászlóval június 4-én találkoztak; a szerző átadta neki az akkor még „Katonadolgok” címet viselő kéziratát. Kérte, hogy mutassa meg azt a párt főtitkárának és valamennyi vezetőjének.⁴⁴ A könyv utóéletéhez tartozik, hogy a katonai akadémia parancsnoka 1989. október 6-án közölte Bokor Imre ezredessel: november 1-jével nyugállományba helyezik. Ezt követően Berki Mihály nyugállományú vezérőrnagy, a könyv lektora, a Magyar Rádió Vasárnapi Újság szerkesztőségéhez fordult, és tiltakozott az eljárás ellen. A rádióban elmondta azt is, hogy előre megmondta Bokor Imre ezredesnek, miszerint „amíg aktív vagy, ne add ki a könyvet, mert meg fognak ölni”.⁴⁵

Király Ferenc szolnoki időközi választáson megválasztott képviselő 1989. október végén nyújtott be parlamenti interpretációt a *Kiskirályok mundérban* című könyvvel kapcsolatban (felszólalása elsősorban a megyében is hírhedtté vált Czinege Lajos visszaéléseiről szólt). Ezt követően a Miniszterelnök részletes jelentést kért a minisztériumtól a könyv állításaival kapcsolatban,⁴⁶ amit újabb jelentések és vizsgálatok követtek. A Honvédelmi Minisztérium első beszámolója 1989 novemberében született meg; ez gyakorlatilag Czinege Lajos személyéhez kötötte a visszaéléseket (aki csak 1984-ig volt miniszter). Az Országgyűlés ezt követően a miniszterelnök kezdeményezésére Honvédelmi Vizsgálóbizottságot hozott létre. Ennek feladata volt a *Kiskirályok mundérban* című könyv valóságtartalmának a vizsgálata, és ezzel kapcsolatban a „politikai felelősség” megállapítása.⁴⁷ A Bizottság, amelynek vezetője egy ellenzéki képviselő, Raffay Ernő lett, több irányban tájékozódott. Jelentést kért a honvédelmi minisztertől, a legfőbb ügyésztől, a Pénzügyminisztériumtól és az Állami Számvevőszéktől. Áttekintette a honvédségi visszaélésekkel, korrupcióval kapcsolatos állampolgári leveleket, bejelentéseket is, valamint az új ingatlannal, a III. kerületi Jablonka utcai Czinege-lakás – a miniszter fia nevében lévő ingatlan – építésével kapcsolatos hatósági iratokat. A miniszter családja ugyanis ekkoriban újabb villa építésébe fogott. (Ezen túl egy leányfalui villa is volt a birtokukban.)⁴⁸ Meghallgattak több magas rangú állampárti vezetőt, miniszterelnököket, minisztereket, köztük Czinege Lajost, illetve a könyv szerzőjét, Bokor Imrét is.⁴⁹

A bizottság Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter jelentése nyomán arra jutott, hogy a könyv legtöbb állítása megalapozott. Úgy tartották, „(a) könyv legfőbb érdeme, hogy egy jelenségcsoporthat ráirányította a figyelmet, Czinege Lajos volt honvédelmi miniszter tevékenységén keresztül a hadsereg és a pártállam kapcsolatára, a vezetés mechanizmusára és az ebből következő felületes jelenségeken túlmutató sokkal mélyebb anomáliákra”.⁵⁰ A miniszter beszámolt arról, hogy már 1987-ben elrendelte: a kaszópusztai „luxusvadászházat” és a többi újonnan felhúzott épületet a hivatásos katonák használhasák üdülésre. Megtiltotta a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozó erdőterületeken a katonai vadásztársaság vadászatait, és a Süttöi Erdészet területét

adta át nekik. A többi területen ún. bérkilövéses vadászatokkal lehetett tartani. Többnyire így nyugati vadászok érkeztek ide is bér vadászként, mint a többi, az állami és pártvezetők kezén lévő vadászterületre.⁵¹ Ezzel a többi állami vadászterülethez hasonlatos állapotokat alakítottak ki. A vadászat feltételei így például szabályozottabbak lettek, ám a minisztérium vezetőinek kiváltságai szinte változatlanok maradtak.

Jelentése általánosságban azt érzékeltette, mintha valamennyi visszaélés a volt miniszter időszakához kapcsolódott volna. A nyugdíjas honvédelmi miniszter viselt dolgait vizsgáló dokumentum a pártállam korábbi működésével szembeni ellenzéki manifesztumnak is számított. Az 1990. február 9-ei jelentést a Honvédelmi Vizsgálóbizottság elnökeként Raffay Ernő írta alá.⁵² Ő ellenzéki képviselőként volt jelen az utolsó pártállami (1985–1990 közötti) parlamentben; az 1989. augusztus 5-ei időközi választáson szerzett képviselői helyet. Maga a bizottság a pártállami korrallal kapcsolatban ma már magától értetődőnek tűnő megállapításokat is tett. Ezek szerint „(a) hadsereg párt- és állami irányítása, ellenőrzése nem volt hatékony. A pártirányításnak nem volt jogszabályi alapja, a köztük lévő viszonyt szokásjog határozta meg, a párt és a Kormány felelőssége összemosódott.” Szintén a demokratizálódás felé mutató jel volt annak a kimondása, hogy az 1968. évi csehszlovákiai fegyveres „bevonulásra az Alkotmány súlyos megsértésével”, és „nem magyar, hanem idegen érdekből került sor”.⁵³ Czinege Lajos személye és személyes bűnei gyakran szerepeltek a sajtóban az 1990-es évek elején. A *Beszélő*, a demokratikus ellenzék lapja például 1990. május 5-ei számában tudósított a kaszópusztai vadászparadicsomról. A cikk szerzője így fogalmazott: „Amiért szomorú voltam és vagyok: döbbenetes egy olyan hipermodern magyar faluban járni, ahol az emberek félnek megszólalni, ugyanakkor automatikusan integnek az állami rendszámú szürke Volgának...”⁵⁴

Következtetések

Sokan utóbb úgy vélték, hogy a szerénynek tartott első titkár, Kádár János nem kedvelte a honvédelmi minisztert, és nehezményezte annak életvitelét.

Az egyik ismert történet (legenda) szerint, amikor Czinege Lajos meghívta őt a házávatóra, Kádár megjelent, ám megpillantva a villát „ki sem szállt a kocsiból, és elhajtatott”.⁵⁵ Ennek ellentmond az a tény, hogy a miniszter gyakorlatilag a rendszer fennállásáig a hatalomban maradhatott. Ettől nem függetlenül úgy tűnik, hogy Czinege Lajos nem volt kivételes szereplője a rendszernek, inkább csak egyéni stílusa, az önmérséklet szinte teljes hiánya, a privilégiumok végletes kihasználása különböztette meg őt a többi pártállami vezetőtől. Azokat a juttatásokat, amiket megkapott (villa, nyaraló vagy vadászatok), más pártvezetők ugyancsak élvezhették. A rendszerváltás időszakában a nyilvánosság elé kerülő ügyei, visszaélései miatt is vált végül a közvélemény szemében a hatalmukkal visszaélő kommunista kiskirályok megtestesítőjévé, a rendszer szinte valamennyi bűnét szimbolizáló szereplővé.

Jegyzetek

- 1 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 4. 1. a-924 („Hunyadi páncélos” SS és háborús bűnöseinek névsora) 8. neb.hu/asset/phpCkpYug.pdf (Utolsó hozzáférés: 2018. szeptember 23.)
- 2 Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum (a továbbiakban: HM HIM) Központi Irattár. 351/3193. Czinege Lajos – személyi okmánygyűjtő.
- 3 Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban*. Új Idő, Budapest, [1989].
- 4 A kormányzóhelyettes szobra előtt a magyar népet szimbolizáló lehorgasztott fejű pásztorember szomorúan tekintett a talapzatnál elhelyezett koszorúra. A lakosság által „búsuló juhásznak” nevezett mellékalakot 1949-ben a koszorúval együtt kivitték a szolnoki temetőbe, és az akkor felállított hősi emlékoszlop elé helyezték.
- 5 MNL JNSzML (Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára) XXIII. 4-b. Szolnok Megyei Tanács VB Titkárságának ügyviteli iratai 4149-3/1950-51.
- 6 Uo.
- 7 Uo.
- 8 Tudomásunk szerint Mikus Sándor budapesti alkotásán kívül sehol sem készült Magyarországon egész alakos Sztálin-szobor.
- 9 MNL JNSzML XXXV. 39. fond 1. fondcsoport 1951. 3. ő. e.
- 10 Uo.

- 11 1956-os Intézet – OSZK OHA Ständeisky Éva interjúja Dávid Ferencsel. 1990/283. sz. 54. o. – Dávid Ferencet, aki korábban az MKP, majd az MDP Sopron megyei titkára volt, 1950-ben helyezték Szolnokra.
- 12 MNL JNSzML XXXV. 39. fond 1. fondcsoport 1951. 3. ő. e.
- 13 ÁBTL 4. 1. a-924 („Hunyadi páncélos” SS és háborús bűnöseinek névsora) 8. neb.hu/asset/phpCkpYug.pdf (Utolsó hozzáférés: 2018. szeptember 23.)
- 14 MNL JNSzML XXXV. 39. fond 1. fondcsoport 1951. 3. ő. e.
- 15 Uo.
- 16 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 2. fondcsoport 1957. 5. ő. e.
- 17 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 2. fondcsoport 1957. 6. ő. e.
- 18 Uo.
- 19 A Szolnoki Tiszti Munkásszázad a karhatalom elitalakulata volt, melynek állományát nem munkások, hanem honvédtisztek, pártfunkcionáriusok, rendőrök, egykori illegális kommunisták és görög emigránsok alkották.
- 20 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 2. fondcsoport 1957. 6. ő. e.
- 21 Uo. – Noha Czinege a beszédében név szerint nem említette, a megyei pártbizottság által 1957. október 22-én hozott határozat felsorolta a leváltott funkcionáriusok nevét. Kálmán István volt első titkárt, Tóth Imre volt agit. prop. osztályvezetőt, Karsai Mihály, Bíró Antal, Vig Erzsébet és Sebestyén János politikai munkatársakat pártbizottsági tagságuk alól is felmentették. Kókény Istvánt pedig visszahívták a végrehajtó bizottságból. Leváltása miatt közülük egyedül Vigh Erzsébet tiltakozott nyilvánosan. Ő azonban, aki előbb a DISZ megyei bizottságának vezetője, majd a megyei pártbizottság agit. prop. osztályának munkatársa volt, személyesen Kádár Jánoshoz fordult segítségért. 13 oldalas levelében a Szolnok megyei pártvezetés 1956–57-ben tanúsított ellentmondásos tevékenységét részletesen ismertette, ám az érvei nem találtak meghallgatásra. A Szolnok Megyei Pártbizottság helyükön maradt tisztségviselői és tagjai pedig az országos pártvezetőséghez hasonlóan kollektív amnéziába merülve feledték az 1956-os forradalom alatt játszott szerepüket.
- 22 Járomi József: *Vihar a városban*. Jászberény, 1995. 151. o.
- 23 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 2. fondcsoport 1957. 31. ő. e. 133. o.
- 24 Szolnok megye a rizstermesztés kollektív munkát igénylő hagyományai és a téesszervezés kezdeti tiszántúli sikerei miatt is előnyös terepnek kínálkozott a mezőgazdaság szocialista átszervezésének gyors befejezéséhez.
- 25 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 2. fondcsoport 1959. 41. ő. e.
- 26 Czinege Lajos életrajza. neb.hu/asset/phpCkpYug.pdf (Utolsó hozzáférés: 2018. szeptember 23.)

- 27 SZ. Z. [Szász Zoltán]: A Varsói Szerződés és a lengyelek „megsegítése”. *História*. 2001. historia.hu/archivum/2001/0103szs.htm (Utolsó hozzáférés: 2018. szeptember 23.)
- 28 Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban*. Új Idő, Budapest, 1989; Kozma Tóth István: *Czinege Lajos mundér nélkül*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- 29 Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009: 28. o.
- 30 HM HIM Központi Irattár. 351/3193. Czinege Lajos – személyi okmánygyűjtő.
- 31 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XV. kötet 441. sz. Király Ferenc képviselő az Országgyűlés október 30-i ülésén, Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban* című könyvével kapcsolatos interpellációja.
- 32 Uo.
- 33 Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Műhely Könyvkiadó, Budapest, 2009. 102–103. o.
- 34 Dr. Zoltán János: *Legenda és valóság*. Dénes Natúr Műhely, Budapest, 1996. 81. o.
- 35 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XX. kötet 676. sz. jelentés a Magyar Köztársaság Országgyűlése részére dr. Bokor Imre „Kiskirályok mundérban” című könyvében leírt jelentősebb tények valóságtartalmának vizsgálatáról.
- 36 MNL JNSzML XIV. 31. Király Ferenc iratgyűjteménye – Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának 1990. február 6-án tartott üléséről, 25. o.
- 37 1969 szeptemberében kelt levele fennmaradt Király Ferenc iratgyűjteményében: MNL JNSzML XIV. 31.
- 38 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XV. kötet 441. sz. Király Ferenc képviselő az Országgyűlés október 30-i ülésén, Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban* című könyvével kapcsolatos interpellációja.
- 39 HM HIM Központi Irattár. 351/3193. Czinege Lajos – személyi okmánygyűjtő.
- 40 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XX. kötet 676. sz. Jelentés a Magyar Köztársaság Országgyűlése részére dr. Bokor Imre „Kiskirályok mundérban” című könyvében leírt jelentősebb tények valóságtartalmának vizsgálatáról.
- 41 Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXV.1. a. 3. 196. ő. e. A Budapesti Pártbizottság 1984. december 6-i ülésének szó szerinti jegyzőkönyve.
- 42 *Országgyűlési Napló*, 1985. I. kötet 1985. június 28. – 1987. június 26.
- 43 HM HIM Központi Irattár. 351/3193. Czinege Lajos – személyi okmánygyűjtő.
- 44 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XV. kötet 441. sz. Király Ferenc képviselő az Országgyűlés október 30-i ülésén, Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban* című könyvével kapcsolatos interpellációja.

- 45 Uo.
- 46 Uo.
- 47 46/1989./XII.31./OGY határozat. A vizsgálat teljes anyaga megtalálható MNL OL XIX-A-126-a 44. doboz. Az iratanyag egy része jelenleg kutatási korlátozás alá esik.
- 48 *Reform*. 1990. február 2. 12. o.
- 49 A bizottság meghallgatta: dr. Korom Mihályt, Biszku Bélát, Kárpáti Ferencet, Mórocz Lajost, Lázár Györgyöt, Marosán Györgyöt, Fock Jenőt, Borbándi Jánost, Czinege Lajost, Trombitás Dezsőt, Fábíán Józsefet, Beregi Istvánt, dr. Fehér Józsefet, dr. Kovács Árpádot, dr. Berki Mihályt, Török Mihályt és dr. Bokor Imrét is.
- 50 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XX. kötet 676. sz. Jelentés a Magyar Köztársaság Országgyűlése részére dr. Bokor Imre „Kiskirályok mundérban” című könyvében leírt jelentősebb tények valóságtartalmának vizsgálatáról.
- 51 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XV. kötet 441. sz. Király Ferenc képviselő az Országgyűlés október 30-i ülésén, Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban* című könyvével kapcsolatos interpellációja.
- 52 *Országgyűlési Irományok*, 1985. XX. kötet 676. sz. Jelentés a Magyar Köztársaság Országgyűlése részére dr. Bokor Imre „Kiskirályok mundérban” című könyvében leírt jelentősebb tények valóságtartalmának vizsgálatáról.
- 53 Uo.
- 54 Pogány Sára: Kaszópusztai vadászparadicsom. *Beszélő*. 1990. május 5. 19. o.
- 55 Gergely Attila: A hatalom árnyékában. Egy állambiztonsági főtitizt jelentése a KAPU-nak. *Kapu*. 1992. 10. sz. (33–37.) 36. o.

Szokolay Domokos

„Demokrácia farkasgúzsban.”

A Magyar Államrendőrség Csornai Járási Politikai Osztályának vezetője

„A demokráciánk arcán szépséghibák mutatkoznak. Ezeket a szeplőket el akarjuk tüntetni, azt akarjuk, hogy ennek a demokráciának arca tiszta és magyar legyen. Se nyugati, se keleti, hanem magyar. (...) Mi nem a reakciót akarjuk visszavarázsolni, de nem akarjuk a kiskirályok uralmát sem, hanem ezeket meg fogjuk tanítani arra, hogy mi a többség akarata, a szabad emberek öntudatos akarata. (...) Emberüldözéssel, embervadászattal csak lejáratni lehet a demokráciát.”¹ Ezek a szavak Parragi Györgytől,² a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) nemzetgyűlési képviselőjétől hangzottak el Sopronban, nem sokkal az 1945-ös választások előtt.

Az általa említett, Sopron vármegye életét 1945–1946 folyamán meghatározó és megkeserítő „kiskirályok” közül az egyik legjellemzőbb példa a nevét később Vadász Györgyre változtató,³ Rákospalotáról származó Veszely (Veszeli) Jarosláv, aki a rendőrség csornai járási politikai rendészeti osztályát vezette. Működése során ő maga és az általa irányított nyomozók hatalmaskodásaikkal félelemben tartották Csornát és a járást, feldúlták az egyébként is sokat szenvedett lakosság életét, akiket még azzal is megfenyegettek, hogy elvitetik őket a szovjetekkel. Gaál János⁴ soproni népügyész

szerint Veszely beosztottjaival együtt bántalmazással, kínzással kényszerített ki vallomásokat a lefogott emberekből, a vádlottakból, és a nyomozások „eredményessége” érdekében a tanúkból is. A népügyész úgy vélte, hogy mindez nem szolgálja az előző időszak valódi felelőseinek az elszámoltatását és ellentétes az új, demokratikus korszak célkitűzéseivel. Ezért szükségesnek tartotta „az azonnali erélyes intézkedést, nehogy továbbra is az a balhiedelem állhasson fel, hogy a demokratiában egyes embereknek szabad ugyanazt megtenni, amit másoknál a demokratia nevében üldözünk és súlyos büntetésekkel büntetünk”.⁵

Veszely tevékenysége nagy felháborodást váltott ki az egész vármegyében, a kisgazdapárti főispán, Hám Tibor⁶ is megkísérelte őt eltávolítani állásából. Bár több vizsgálat is indult ellene, melyek megállapították, hogy sorozatos visszaéléseket követett el, mégis érintetlen maradt. Ezt az érinthetetlenséget helyben elsősorban Vietorisz Géza⁷ vármegyei rendőrfőkapitány biztosította számára, akinek leváltását ugyancsak nagy nehézségek után sikerült elérni. S mindemellett valószínű, hogy az MKP egy másik „tartóoszlopa”, Vaskó Kálmán⁸ alispán állhatott mögötte, aki a *Soproni Újság* szerint Veszely bátyja volt.⁹ Szoros kapcsolatuk egyértelmű bizonyítására jelenleg nem áll rendelkezésre dokumentum, de bizonyos fokú rokonságuk mellett szól, hogy Veszely édesanyját Vaskó Margitnak hívták, míg Vaskó Kálmán Újpesten született, és életrajza szerint 1944. október 17-től egy rákospalotai ellenállási csoport keretében tevékenykedett, tehát ugyanazon a környéken élhetett, mint Veszely Jaroszláv. Szintén érdekes adalék, hogy Budapest elfoglalása után Vaskó is a politikai rendőrség soraiba lépett, s onnan 1945 áprilisának elején érkezett Sopronba, hogy a vármegyében részt vegyen az MKP és a Soproni Nemzeti Bizottság megszervezésében, melynek első ülésén megbízták az alispáni teendők ideiglenes ellátásával.¹⁰ Ezt a pozíciót 1945. szeptember 25-ig töltötte be, amikor vele szemben Kotsis Elemér vármegyei aljegyzőt választották meg alispánná.¹¹

Októberben indult hivatalvizsgálat a csornai rendőrség ellen, azonban a vizsgálat előtt Vietorisz már gondoskodott arról, hogy Veszelyt áthelyezzék a soproni főkapitányság állományába, majd pedig néhány nappal a vizsgálat

előtt, 1945. október 9-én Veszely „önként lemondott” állásáról. Mindez látszólagos volt, hiszen a rendőrfőkapitány Veszely utódjának eltávolítása után visszahelyezte őt a csornai politikai osztály élére. Annak ellenére történt ez, hogy súlyos hibák tártak fel a Veszely vezette időszakra vonatkozóan.

Ezt követően, 1945. november 21-én arról adtak hírt az újságok, hogy Gaál János népügyész Veszelyt és egy társát őrizetbe vette, és további visszaéléseikről jegyzőkönyveket vett fel. Ennek az iratanyagnak a megléte alapján nyerhető mélyebb betekintés a csornai politikai rendőrök működésébe.¹² Az ügyben Veszely mellett kiállt a kommunista sajtó, s úgy tűnik, azt annak ellenére is sikerült eltussolni, hogy 1945 decemberében még Vietorisz Géza is távozni kényszerült a vármegyéből.¹³ A csornai politikai rendőrség ugyanakkor továbbra is nyomás alatt volt. A település lakossága 1946. január 21-én tüntetéssel demonstrált a nyomozók magatartása és terrorja ellen. Törekvéseik ellenére Veszely áthelyezését még ekkor sem sikerült elérni, csak annyit, hogy a Vietorisz helyét betöltő Szigeti Szabó Tibor¹⁴ rendőrfőkapitány ezután Veszely helyett új politikai osztályvezetőt nevezett ki Csornán, azonban Veszely mint a nyomozócsoport vezetője dolgozott tovább 1946 tavaszáig.¹⁵

Személye azért érdemel figyelmet, mert története nem illeszkedik az 1945–1946 folyamán túlkapaszkodások elkövető, időközben eltávolított politikai rendőrök, vagy a később esetlegesen „kirostált” kommunista káderek sorába, hanem a továbbiakban is fontos beosztásokban szolgálta pártját, így 1956 után is, amikor 1957–1961 között a Magvető Könyvkiadó igazgatója volt.

Veszely Jaroszláv az életrajzi adatai szerint 1922. június 6-án született Rákospalotán. Négy polgári iskolai osztályt és egy kereskedelmi szaktanfolyamot végzett. Foglalkozását tekintve segédmunkásként, 1941-ig kifutóként dolgozott, 1941–1943 között Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaságának (BSZK Rt.) villamoskalauza volt. 1943-ban behívták katonának, őrzetői rendfokozatban egy vasútépítő alakulatnál teljesített szolgálatot Kárpátalján. 1944 novembereben szabadságra ment, ahonnan nem tért vissza az egységéhez. 15-16 éves korában, 1937-ben belépett a rákospalotai Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szervezetébe, 1945-től fogva a Magyar Kommunista Párt (MKP) tagja volt. Ugyanebben az évben lépett

a rendőrség kötelékébe, először Pestújhelyen szolgált, majd 1945 nyarán igen felelős beosztást kapott, a csornai járási politikai rendészeti osztály vezetőjévé nevezték ki.¹⁶ Hogy megértsük működési helyének körülményeit, szükséges egy helyzetképet adni Sopron vármegye és a csornai járás 1945-ös állapotáról és a rendőri szervek létrehozásáról.

„A kommunista párt csornai politikai rendőrségének” létrehozása

Még javában dúlt a háború, amikor az 1944. december 22-én, Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány megkezdte a közbiztonság megteremtésére vonatkozó rendeleteinek előtárgyalásait. A Fjodor Ivanovics Tolbuhin marsall által vezetett III. Ukrán Front alakulatai 1945 márciusának közepén indították meg a Bécs elfoglalását célzó hadműveletüket, előrenyomulásuk során pedig március utolsó napjaiban elérték Sopron vármegye határát is. Csornát a Rábán való átkelés után, 1945. március 28-án délelőtt, 10 óra 30 perc körüli időpontban foglalta el a Vörös Hadsereg. A településnek a szovjet tüzérség és légierő bombázásait és a nehézfegyverzet pusztításait is el kellett szenvednie.¹⁷ A Magyar Távirati Iroda (MTI) Moszkvától átvett jelentése szerint a harcokban leginkább kitűnt kötelékeket és csapatrészeket kitüntetésre terjesztették fel, a szovjet fővárosban pedig 224 ágyú 20 sortüzeivel ünnepelték a III. Ukrán Front csapatainak győzelmét.¹⁸

A szovjet katonák erőszakoskodásaitól, rekvirálásaitól, rablásaitól általában azok a községek és városok szenvedtek a legtöbbet, amelyek a felvonulási útvonalak mentén helyezkedtek el. Csorna főjegyzőjének jelentése szerint „az orosz katonaság röviden a megszállás után megkezdte a lakosság és a lakások kifosztását. Általában elvitték a ruhaneműket, az élelmiszert, igen sok házban, vagy lakásban a bútorokat is összezárták és igen sok helyen az udvarokra szórták ki.” Beszámolt arról is, hogy „a lakások kifosztása több napig tartott, sőt szórványosan ma is tart. Az orosz katonaság mellett a község lakossága is erősen részt vett a fosztogatásban, nem kímélve egyetlenegy elhagyott lakást sem.”¹⁹ Élő Pál püspöki tanácsos, csornai plébános

(és a nemzeti bizottság elnöke) arról írt, hogy „Csorna megszállása sok szenvedést hozott. (...) A férfiak persze robotmunkára járnak még vasárnapokon is, a legtöbbnek hiányzik az ünnepi ruhája²⁰ és restell így szentmisére jönni. (...) Híveim sokat szenvedtek anyagiakban. Az asszony nép a szokásos zaklatásokat szintén elszenvedte, de azért nem volt olyan százalékban, mint kezdetben hírlett.”²¹

A gyakori közbiztonsági problémák és a lakosság szenvedései a front átvonulása után sem szűntek meg, még ha a közvetlen, halálos életveszély távolabbinak is tűnt. Jelentősen nehezítette a helyzetet, hogy a Vörös Hadsereg csapatainak mozgása és vonulása szinte állandó volt még a háború végét követő hónapokban is, így a harci cselekmények utáni „fellélegzés”, javulás a közbiztonság terén később könnyen romlásnak indulhatott.

A járási főszolgabíró 1945. április 23-án kelt jelentése szerint a járásban ekkoriban még csak az MKP alakult meg három budapesti kiküldött munkájának révén, így pedig a nemzeti bizottságok is a kommunisták, illetve a helyi egyesületek tagjaiból jöttek létre.²² Ezt a községi főjegyző jelentése is megerősíti. A budapesti kommunisták küldöttségének „rendelkezése alapján megkezdődött a kommunista párt megszervezése, megalakult a Nemzeti Segélyezési Bizottság, mely bizottságok működésüket meg is kezdték. (...) Tekintettel arra, hogy Csorna községben csak a kommunista párt alakult meg, a nemzeti segélyezési bizottságot a kommunista párt közreműködésével a község vezetősége állította össze oly módon, hogy abban helyet foglalnak az értelmiségiek, az iparosok, a kisgazdák, ipari munkások, kereskedők és napszámosok és földmunkások. A község régi vezetői elfoglalták helyüket és megkezdtek azonnal munkájukat.”²³

A megszállást követően a Vörös Hadsereg létrehozta a maga katonai parancsnokságait, a komendatúrákat²⁴. A parancsnokságokat területi alapon, a magyar közigazgatás beosztásához igazítva szervezték meg, minden közigazgatási központban vagy fontosabbnak ítélt településen, községben. Feladatuk elsősorban a Vörös Hadsereg továbbhaladásának, háttországnak és ellátásának biztosítása volt. A szovjet érdekeknek alárendelve pedig felügyeletükkel újra kellett szervezni a magyar közigazgatást, belügyi és

igazságügyi apparátust, illetve meg kellett kezdeni a „háborús és népellenes” bűnösök felelősségre vonását.²⁵ Az 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti egyezmény 17. pontja alapján az arcvonal mögött 50-100 kilométerre (a helyi viszonyoktól függően) egy záróvonalat hoztak létre, amely mögött a magyar közigazgatási szervek kötelezték magukat, hogy „a béke és a közbiztonság helyreállítása érdekében végrehajtják a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság instrukcióit és utasításait, amelyeket a jelen fegyverszüneti feltételek teljesítésének biztosítása céljából adnak ki”.²⁶ Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szovjet katonai parancsnokságokra volt bízva az, hogy a Vörös Hadsereg érdekeinek megfelelően mit engedélyeznek a magyar hatóságoknak, pártoknak és ideiglenes („népi”) hatalmi szerveknek. Támogatták – vagy éppen önkényesen befolyásolták – a pártszervezetek, a nemzeti bizottságok létrejöttét, lehetőségük volt beleavatkozni a létrejövő polgárőrség és rendőrség vezetőinek kijelölésébe is.²⁷ Rajtuk múlt az is, hogy biztosítanak-e kellő számú fegyvert és szovjet katonai járőrt a közbiztonság helyreállításához.

Az eközben létrejövő különböző „nemzetőrségek”, polgárőrcsoportok megalakulását jelenteni kellett a járási és helyi komendatúrákon.²⁸ Az ideiglenesen működő és nem túl hatékony rendvédelmi erőket az új rendőri testület váltotta fel, melynek célja az Ideiglenes Nemzeti Kormány részéről elvi jelentőségű is lett volna. Ahogy a minisztertanács 1945. január 12-i ülésén Erdei Ferenc belügyminiszter fogalmazott: „A régi rendszer a rendőrséget is, meg a csendőrséget is határozottan népellenes szellemben nevelte. (...) Demokratikus államban ennek gyökeresen meg kell változni. Hazafias, demokratikus nevelést kell adni a rendőrség tagjainak és állandó felvilágosítással a demokrácia és a nép érdekeinek a védelmét kell szolgálatuk alapjává tenni.”²⁹

1945. április és május folyamán a csornai járás településeinek egy része az élet normalizálódásáról számolt be, annak ellenére, hogy sok helyen még rossz körülmények uralkodtak. Farád, Szany és Szil községek helyzetjelentéseiben már szerepelt a polgárőrségek megalakításának ténye.³⁰ Utóbbi esetében azonban megmutatkozott a polgárőrség gyengesége és hatástalansága: „a személy és vagyonbiztonság még legkisebb mértékben sem kielégítő,

ügyszólván napról napra fordulnak elő lopások és rablások. A néha teherautón fegyveresen megjelenő orosz és magyar rablókkal szemben megalakított nemzetőrség majdnem tehetetlen.”³¹ Jellemző eset, hogy 1945 júniusában szovjet katonák törtek be a csornai község házára és az ott található iratokat felforgatták, az értékesebb hivatali eszközöket és a marhalevelek kezelésére gyűjtött pénzeket ellopták.³²

A rendőrség rendeleti úton történő megalakítása 1945. május 7-ig húzódott. Végül az 1690/1945. M. E. számú rendelet³³ szólt a csendőrség feloszlításáról és az államrendőrség megalakításáról, annak feladatköréről és legfőbb szervezeti felépítéséről, a kinevezési gyakorlat részletezését pedig az 1700/1945. M. E. rendelet tartalmazta.³⁴ Ezek alapján létrejött a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága, amelynek hatásköre Nagy-Budapest kivételével az egész országra kiterjedt. A vidéki főkapitányság alá törvényhatóságokként városi és vármegyei főkapitányságok tartoztak, ezek alá rendelve kapitányságok, végül a járási kapitányságok alá rendelve rendőrbiztosságok felállításáról rendelkezett a jogszabály. A vármegyei főkapitányság alá tarthattak a helyi viszonyoknak megfelelően határrendőrségi kirendeltségek, tanosztályok, karhatalmi alakulatok, különleges bűnügyi, politikai és igazgatásrendészeti csoportok, illetve a „rendőrségi szervek összes tagjának demokratikus nevelését és állandó továbbképzését végző” osztályok.

Csornán mindez nem a „papírforma” szerint történt. Annak ellenére, hogy 1945 áprilisában már elvileg működött egyfajta rendőrség és polgárőrök is voltak,³⁵ egy 1945. június 1-jén kelt főszolgabírói jelentés szerint a csornai rendőrségen belül csak a politikai rendőrség működött – így az egyéb rendészeti ügyköröket maga a főszolgabíró igyekezett ellátni.³⁶ Ennek oka az lehetett, hogy a rendőrség számára a szovjet katonai parancsnokság 20 főből álló fegyveres őrséget engedélyezett, amely létszám a közbiztonság ellátására alkalmatlannak bizonyult. Mellettük 1945. április 30-án egy ötfős politikai rendőrséget, egy 30 fős polgárőrséget kívántak fenntartani egy tolmács közreműködésével.³⁷

A csornai politikai rendőrséget, amely szinte „önálló” életet élt, egyenesen az MKP alapította meg 1945 áprilisában. A csornai politikai rendőrök

tevékenységéről később felvett panaszok inkább egy bűnbándához illő képet festettek le. Működésükre akkor irányult nagyobb figyelem, amikor zavaros körülmények között, szóváltás közben az egyik rendőr lelőtt egy magyarkeresztúri lakost, akinél eltulajdonított értékek keresésének ürügyén házkutatást akartak tartani. Az esetet kivizsgálás követte, és az ezzel kapcsolatos jegyzőkönyveket 1945. május 18-án vették fel.³⁸ Ezekből kiderül, hogy a csornai politikai rendőrök első vezetője Bloch Lajos villanyszerelő volt, aki így vallott: „mint a Magyarországi kommunista párt központi hivatalától Csornára kiküldött Megyesi Pál kommunista párt titkárától kapott megbízatás alapján működő politikai rendőrség vezetője vagyok, a csornai járásban. Működésemet aszerint folytatom és végzem amint arra utasítást Megyesi titkártól vagy a kommunista párt Szilben székelő politikai megbízottjától Petrovszki Páltól kapok”.³⁹ Beosztottja, a jegyzőkönyvek szerint a lövést leadó Székely Ernő azt adta elő, hogy szolgálata során egyszer kapott fizetést, azt is a kommunista párttól.⁴⁰ Az ügynek a felsőbb rendőri hatóságok is utánajártak. A Sopronban székelő Szigeti Szabó Tibor rendőrtanácsosnak tett jelentés szerint Megyesi Pál azt állította, hogy a politikai rendőrséget „egy magas rangú orosz katonai rendőrtiszt utasítására” alapította meg, aki azt is kijelentette, hogy „ez a rendőrség minden más hatóság felett áll”.⁴¹ Hám Tibor főispán ezt követően feloszlatta a politikai rendőrséget, ám a községi nemzeti bizottság Bloch Lajos utódjává 1945. május 22-én a már említett Petrovszky Pált nevezte ki.⁴² A politikai rendőrök először a főszolgabírói hivatalban foglaltak maguknak helyet, de „a politikai osztály megszervezése és munkába állítása folytán” ennek helyiségei szűknek bizonyultak. 1945. június 1-től a járási kapitányság ezért egy – a dokumentum szerint – „zsidó tulajdonos” ingatlanát vette igénybe, akinek „visszajövedele állítólag bizonytalan” volt.⁴³ Itt négy szoba, konyha, mellékhelyiségek és pince is rendelkezésre állt. Később a rendőrség, így a politikai osztály is, a premontrei rendgazdasági épületeibe költözött be.⁴⁴

A Megyesi Pál-féle csoport és a csornai politikai rendőrök 1945 júliusáig a működésükről felvett panaszok szerint több vagyon elleni bűncselekményt, zsarolást és erőszakos cselekményt követtek el.⁴⁵ Sőt, tanúk állították, hogy

pénzért akár háborús bűnösséggel és tömeggyilkossággal gyanúsítható személyeknek is „segítettek” meglépni.⁴⁶ Néhányukat, Steiner Zoltánt, Ungár Miklóst, Schmidek Mártont⁴⁷ és Rotter Ernőt⁴⁸ – aki egyúttal a Szociáldemokrata Párt (SZDP) titkára is volt – elbocsátották, Megyesi Pált pedig később leváltották az MKP titkári tisztségéből.⁴⁹

A politikai rendőrök egyik manővere a csornai gőzmalom megszerzése lett volna. Az ügy végére a főispán tett pontot, éppen akkoriban, amikor már 1945. július 14. után Veszely Jarosláv vezette a politikai rendészeti osztályt. A malom hivatalosan egy négyéves kislány tulajdonában állt, akinek gyámját, Sárváry Bélánét a politikai rendőrség 1945. június 9-én letartóztatta, majd őrizet alá helyezte. Kezdetben ügyvédjének és a vármegye tiszteletbeli tisztii főügyészének, Kozma Antalnak a lakásán, később a csornai zárdában kellett tartózkodnia.⁵⁰ Egy tanúvallomás szerint ráadásul Medgyesi Pál kifosztotta Sárváry Béláné házát, és értékeiből magának hatszobás lakást rendezett be.⁵¹ Az árvaszék vezetése a főispánhoz fordult az ügyben. A malmot a meg szállás után a Vörös Hadsereg vette saját használatába, azonban ekkorra kivonultak belőle. Az irat szerint mivel a négyéves kislány ellen politikai gyanú nem merülhetett fel, a gyámját tartóztatták le, így nem vehette vissza a tulajdont. Az árvaszéki ülnök tudni vélte azt is, hogy a kommunista párt kívánja magának megszerezni a malmot.⁵² A főispán rögtön intézkedett, és jelentésre szólította fel a főszolgabíró, akit megbízott azzal is, hogy a szovjet katonai parancsnokságtól vegye át a malom kezelését. Egy 1945. július 16-án kelt, a járási főjegyző által írt jelentés szerint ez megtörtént. Hozzátette, hogy nem tudnak a kommunista párt malommal kapcsolatos szándékairól. Az özvegy őrizetét ugyan megszüntették, azonban rendőri felügyelet alá helyezték, és kötelezték, hogy hetente kétszer jelentkezzen a rendőrségen. Egy nappal később az özvegy kérvényére a főispán utasította a főszolgabíró, hogy adja át a malmot jogos tulajdonosának és gyámjának.⁵³

A főispán a rendőrség feletti felügyeleti jogköreivel kapcsolatban Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. július 11-én kelt felhatalmazására is tudott hivatkozni. „Főispán úr felügyeleti jogkörében, mint az állami közigazgatás egyik szervét ellenőrzi a rendőrséget is. Annak működését figyelemmel

tartozik kísérni, sőt szükség esetén jogosult utólagos bejelentéssel intézkedni. A rendőrségnek, államrendőrséggé átszervezése rövidesen meg fog történni. Addig is, míg ez a folyamat befejezést nyer, főispán úr a helyi viszonyoknak megfelelően kísérje figyelemmel a rendőrség működését, s ott, ahol az szükségesnek látszik, a demokratikus állameszme követelményeinek szem előtt tartásával, intézkedjen, s arról esetenként tegyen hozzá haladéktalanul jelentést. Általában Főispán úr felügyeleti és ellenőrzési jogkörében tartott vizsgálatait terjedjenek ki arra, hogy a hatóság, tisztviselő működése a nép érdekeit szolgálja-e.”⁵⁴ A helyzet mégis ellentmondásos volt, hiszen Vietorisz Géza vármegyei rendőrfőkapitányt, aki 1945 májusa óta állt a vármegye élén és szervezte a rendőrséget, állítása szerint miniszteri biztosi jogkörrel ruházta fel a belügyminiszter, melyre hivatkozva a későbbiekben visszautasította a főispán „beavatkozási” kísérleteit.⁵⁵

A csornai politikai rendőrség Veszely Jaroszláv működésének idején

Veszely Jaroszláv szolgálatba lépésének idejét 1945. június 30-ára keltezték.⁵⁶ 1945. július 14-én bízta meg Vietorisz Géza vármegyei rendőrfőkapitány a csornai járási politikai osztály vezetésével.⁵⁷ A csornai rendőrség politikai hovatartozásáról készített kimutatás szerint 1945. augusztus 23-án a rendőrség szervezetileg egy politikai, egy bűnügyi, egy kihágási és egy őrszemélyzeti osztályra tagozódott, melyekhez egy segédhivatal kapcsolódott. A rendőrkapitány ekkor már Nagy Gyula volt, a politikai osztályvezető pedig Veszely Jaroszláv. Mindketten az MKP tagjai voltak. A politikai detektívcsoporthoz a szintén MKP-tag Kéri Sándor vezette, a beosztott detektívgyakornokok, Czinder József, Horváth István, Jacsó János és Rácz Lajos az SZDP tagjai voltak.⁵⁸ Az osztályhoz 1945. szeptember 26-án csatlakozott Tolnay Kálmán⁵⁹ és 1945 novemberében Bokán József.⁶⁰

A csornai politikai rendőrség működéséről innentől fogva a Veszely Jaroszláv ellen 1945 őszén indult vizsgálatokból fennmaradt dokumentumok, a csornai nemzeti bizottság jegyzőkönyvei és részben a sajtó adnak képet.

Az első vizsgálat előszele Vaskó Kálmán alispán távozásával és Kotsis Elemér 1945. szeptember 25-i megválasztásával már érezhető lehetett. Vietorisz Géza 1945. szeptember 26-án kiadott napiparancsa értelmében Veszely Jaroszlávot a vármegyei főkapitányság politikai osztályára helyezte át, és a csornai osztály vezetésével ideiglenesen Kéri Sándor nyomozót bízta meg.⁶¹ A küszöbönálló hivatalvizsgálat előtt néhány nappal, 1945. október 9-én Veszely Jaroszláv lemondott az állásáról, egyúttal pedig Jeges Kornélt bízta meg a csornai politikai osztály vezetésével,⁶² akit Vietorisz Géza rendőrfőkapitány alig egy hónapon belül eltávolított, végül pedig Veszely Jaroszlávot 1945. november 13-án visszahelyezte állásába.⁶³

Jeges Kornélt november 6-án, „Pestre menet közben” kereste fel Vietorisz Géza. Jeges tanúvallomása szerint „azonnal azt kérdezte, mondjam meg, kik reakciósook a járásba”. Majd sokat sejtetően „megjegyezte az őrnagy úr, hogy miért vagyunk olyan jóba a plébánossal”. Vietorisz azonnali hatállyal elbocsátotta Jegest, ezzel kapcsolatban pedig „felsőbb utasításra” hivatkozott. Jeges tiltakozásul kifejtette, hogy csak nemrég került az osztály élére, és politikai megbízhatóságát illetően Budapesten ismerik őt. Állítása szerint mint „Táncsics fegyveres osztag parancsnok” vett részt az ellenállásban,⁶⁴ és így talán „Csornán is megfelelek, mint politikai / partizán osztályvezető”. Az erre vonatkozó okmányokat is felmutatta. Vietorisz meglepődhetett, a dokumentumok elolvasása után megkérdezte, hogy Jeges ismeri-e „Tömpe”⁶⁵ ezredes urat”, majd miután az igennel felelt, Vietorisz Nagy Gyula rendőrkapitánnyal beszélt, ezt követően pedig elhajtott gépkocsijával.⁶⁶ Jeges Kornél elbocsátása az 1945. november 10-én kiadott napiparancsban szerepelt.⁶⁷ Elmozdításának másik oka az lehetett, hogy állítása szerint Budapesten megbízták azzal, hogy nyomozást folytasson a csornai politikai rendőrség ügyében. Ezért jegyzőkönyveket vett fel a politikai rendőrök bűncselekményeiről, melyeket később Gaál János néppügyész rendelkezésére bocsátott.⁶⁸

Az 1945. október 12-én lefolytatott hivatalvizsgálat megmaradt jegyzőkönyve csak a bűnügyi, kihágási és őrszemélyzeti osztályra és a pénzügyek kezelésére vonatkozó megjegyzéseket tartalmazta.⁶⁹ Hám Tibor főispán azonban egy másik, vagy a teljes jelentéshez is hozzájuthatott, illetve

birtokában voltak a Jeges Kornél elbocsátásának körülményeiről felvett jegyzőkönyvek is. Amikor Veszely novemberben ismét a csornai politikai osztály élére került, felügyeleti jogkörére hivatkozva fel akarta menteni őt az állásából. Hasonlóképpen követelte az eltávolítását a Sopron vármegyei közigazgatási bizottság is.⁷⁰ Ezt Vietorisz a már említett miniszteri biztosi kinevezésére hivatkozva visszautasította.

A főispán szerint a Veszely működésével kapcsolatban lefolytatott vizsgálat anyagából megállapítást nyert, hogy „szolgálatá alatt súlyos hivatali mulasztások és szabálytalanságok sorozatát követte el, így pl. az iktatás és ügykezelés terén rendszertelen, hibás és zavaros dolgokat eszközölt, átlag egy hétig tartó kihallgatás nélküli letartóztatásokat fogatosított, melynek semmi nyoma nem maradt. A járásba érkező idegeneket nem priorálta stb.”⁷¹ Néhány nappal később bővebben is kifejtette észrevételeit a belügyminiszternek, mely szerint Vietorisz – Veszely visszahelyezésével egy időben – „a csornai járás politikai osztályát a kommunista párttal karöltve szerveztette újjá, ami kétséggel igazolja, hogy nevezett pártrendőrséget szervez és rendőrzetűi minőségben pártszempontok szerint működik”.⁷² Állítását igazolja a Nagy Gyula rendőrkapitánnyal felvett jegyzőkönyv, melyben elkotyogta, hogy Vietorisz azt az utasítást adta neki, hogy „lépjek érintkezésbe Orbán helyi kommunista párttitkárral és alakítsuk meg a politikai osztályt”.⁷³ Nagy Gyula rendőrkapitány léte egyébként nem szólt bele az osztály működésébe: „magam a politikai ügyekbe egyáltalán nem avatkozom bele, oly sok az egyéb munka, hogy a politikai ügyiratait csak szignálom és átadó könyvvvel átadom a politikai osztályvezetőnek”.⁷⁴

A bántalmazások és a farkasgúzs

Ezt követően 1945. november 20-án Gaál János népjogász utasítására Veszely Jaroslávot és Jacsó János nyomozót letartóztatták.⁷⁵ Gaál az igazságügy-miniszternek egy októberi és egy feltehetőleg november végén keletkezett levélben referált, melyekben felháborodását fejezte ki a rendőrség, illetve a népjogász működésével kapcsolatban. „Nem szolgálunk a demokrácia

ügyének, sőt a legügyesebb propagandánál is többet ártunk neki, ha ártatlan embereket állítunk a bíróság elé s hónapokon keresztül fogságban tartunk. Nemcsak őt, hanem rokonait, barátait is ellenségévé tesszük.”⁷⁶ Beszámolt arról, hogy Kovács Ferenc Géza soproni népfőügyész felfogását károsnak tartja, mely szerint az ügyész köteles minden elé kerülő ügyben vádat emelni és „nincsen joga azt vizsgálni, hogy a feljelentés tárgyává tett cselekmény bűncselekmény-e vagy sem. Ezt a jogi felfogást annyira lehetetlennek tartottam, hogy Budapesten járva, felkerestem a népfőügyész urat s kérdést intéztem hozzá ebben a tárgyban. Azt a feleletet kaptam, amit vártam is, vagyis, hogy a népjogász nem báb, akit rángatni lehet, hanem önállóan is merhet gondolkodni.”⁷⁷

A csornai politikai rendőrséggel kapcsolatban egy esetet is kiemelt, mely szerint „a napokban fordult elő, hogy gyilkosság, erőszakos nemi közösülés vádjával állott a bíróság előtt egy suhanc. Semmi bizonyíték nem volt ellene, a tanúk semmit nem tudtak. Az egyetlen bizonyíték vádlottnak a rendőrségen tett beismerése volt. Azaz volt bizonyíték, de nagyon kellemetlen bizonyíték. A vádirat hivatkozta tanúk igazolták, hogy a vádlottat a nyomozó rendőrök olyan kegyetlenül megkínózták, hogy véres volt, és szakadt róla kínjában a verejték. Kiderült, hogy a vádlott a tanúnak elmesélte, hogy valakitől azt hallotta, hogy Csornán a nyilasok 3 zsidó nőt elfogtak, megbecstelenítették, majd kivégezték őket. Erre elfogták ezt a szerencsétlent, tanúk vallomása szerint agyonkínózták és kicsikarták belőle azt a beismerő vallomást, hogy ő fogatta el a 3 zsidó nőt, ő becstelenítette meg az egyiket, azután ő lőtte agyon. Erre vezet az az elv, hogy, aki egyszer az ügyészségre kerül, az ellen vádiratot kell beadni, és annak letartóztatásban kell ülnie.”⁷⁸ Ilyen körülmények között pedig lehetetlennek, a lelkiismeretével összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy hasonló ügyekben fenntartsa a vádat. Azt tapasztalta, hogy a bíróságon nemcsak a vádlottak, hanem a vád tanúi is visszavonják vallomásaikat, és rendre kiderül, hogy a rendőrségen felvett tanúvallomásokat kényszer hatására tették meg, „a politikai nyomozók középkori inkvizitória emlékeztető módon kínózták és csikarták ki belőle a súlyosan terhelő vallomást”. Hogy a jövőben ez ne fordulhasson elő, ragaszkodott ahhoz, hogy „ne csak

a vádlottat hallgassam ki a vádirat beadása előtt, hanem, ha a rendőrségen tett vallomását visszavonja, akkor a tanúkat is magam hallgassam ki s tisztázzam a kihallgatások körülményeit. Egy, a kópházai internáló táborban megtörtént gyilkosságok és emberkínzások ügyében folyó nyomozás során személyesen kiszálltam Csornára is, ott is hallgattam ki tanúkat.”⁷⁹

Gaál a kópházai, zsidó munkaszolgálatosokkal szemben elkövetett bűncselekményekkel⁸⁰ kapcsolatban letartóztatott csornai leventék bűnösségéről sem volt meggyőződve, ahogy Csorna nemzeti bizottsága sem. A fiatalembereket név szerint felsorolták a dokumentumban: T. Józsefet, M. Ferencet (bőszárkányi), B. Józsefet, Cs. Jánost, Sz. Józsefet, P. Józsefet, H. Andrást, S. Sándort, S. Istvánt, K. Józsefet, B. Miklóst, H. Lászlót, F. Lajost, I. Jánost és K. Jánost 1945 augusztusában tartóztatták le.⁸¹ A nemzeti bizottság határozatot is hozott az ügyükben, melyben kifejtették, hogy a fiataloknak rendelti kötelezettségre kellett bevonulniuk, melyet a nyilas hatóságok hajtottak végre velük. Tehát nem önként kerülhettek őrnék a kópházai táborba.⁸² Az egyhangúlag – tehát a kommunista párti tagok által is – elfogadott határozatban kérték ügyük mielőbbi kivizsgálását és azt, hogy amennyiben nem bizonyosodnak be az ellenük felhozott vádak, helyezték őket szabadlábra. A nemzeti bizottság azt is megállapította, hogy csornai „tartózkodásuk alatt népellenes tevékenységet nem fejtettek ki és nem tartja őket népellenes bűnösöknek”.⁸³ Mellettük vannak, akik nem szerepelnek a nemzeti bizottság jegyzőkönyvében: K. Imre, M. László, P. János, M. Ferenc (rábaszovátai) és P. Mihály, F. Antal, G. Gyula és Cs. József fogvatartottak eseteiről található információ a vallomásokban.⁸⁴

A Gaál János népbiztos által felvett jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy Veszely Jarosláv személyesen részt vett kilenc fogvatartott bántalmazásában. A verések és kínzások részben a rendőrségen, részben pedig a járásbírói fogházban folytak.

Egyikük elmondása szerint öt Veszely és Czinder József nyomozók hallgatták ki. Veszelyt magas, sovány, kis fekete bajuszú embernek írta le.⁸⁵ „Ezek ketten farkasgúzsba kötöttek és egy seprűnyélen addig pergettek, míg egész elszédültem és alig tudtam lélegzetet venni. Amikor a farkasgúzsból

kiengedtek kábelrel mind a ketten kékre, zöldre verték a tenyerem. Majd pedig féllábra állítottak azzal, hogy gondolkozzam, amikor már nem bírtam tovább a féllábon állást és két lábra álltam, akkor gumikábelrel megint elverték a kezeim és megparancsolták, hogy újra féllábra álljak. Addig kellett féllábon állanom míg végre a kimerüléstől összeestem. Ilyen állapotban agyon verve megkínózva vették fel a jegyzőkönyvet, azt nem engedték elolvasni, csak alá kellett írnom.”⁸⁶ A tanúk elmondása alapján mással szemben is alkalmazták a farkasgúzst.⁸⁷

Volt olyan is, aki arról számolt be, hogy a falhoz állították és pisztollyal fenyegették. „Nem lőttek rám, másoktól azonban hallottam, hogy kihallgatások alkalmával fülük mellett lődöztek el és így állandóan abban a rettegésben voltak, hogy esetleg találja őket a golyó.”⁸⁸ A tanúk a bántalmazók között említették Kéri Sándort és Jacsó Jánost is. „Kéri két puskát nyomott a kezembe és azokkal kellett csuklógyakorlatokat végezni kb. két óra hosszáig. Pontosan nem tudom mennyi ideig tartott, de az biztos, hogy egy óránál jóval hosszabb ideig. Amikor a csuklózástól kimerülve nem tudtam tovább folytatni, Kéri gumikábelrel verte a tenyeremet. Füleimnél fogva felemelt, úgyhogy mindkét fülem berepedt, Jacsó pedig öklével háromszor arcomba vágott, Kéri pedig térdrel gyomron rúgott. (...) Délután újból kihallgattak, ekkor Weszeli hallgatott ki, aki kábelrel kétszer végigvágott a lábszáramon, egyébként azonban nem bántott.”⁸⁹

Volt, akinek az esete annyiban különbözött a többiekétől, hogy önmaga jelentkezett ellenőrzés céljából a rendőrségen. Ekkor arról faggatták, hogy ismeri-e a nagycenki táborban kegyetlenkedő és számos munkaszolgálatos zsidó haláláért felelősnek tartott Németh Józsefet. Őt szintén Veszely verte meg: „amikor azt mondtam, hogy nem tudok róla semmit sem, a zsidó őrséggel kapcsolatban, nekem esett és ökölrel többször arcomba vágott, úgy, hogy a fülem és a környéke még két hét múlva is fáj. Utána letartóztatott.”⁹⁰

A brutalitásokban Veszely emberei közül Kéri Sándor és Jacsó János mellett Czinder József is kivette a részét. „Engem Kéri Sándor és Czinder nevezett politikai nyomozók hallgattak ki, mivel nem akartam elfogadni azt, hogy bántalmaztam a zsidókat a nagycenki táborban, fölvaltva, hol egyik,

hol a másik pofozott, Kéri pedig gumibottal a hátamat ütötte, majd pedig pisztolyát a homlokomhoz szorította és agyonlövással fenyegetett, ha nem vallok. Ezen fenyegetések és bántalmazások hatása alatt tettem meg a beismerő vallomást.”⁹¹

Azonban nem csak súlyos bűncselekményekkel megvádolt személyekkel vagy a velük valamilyen kapcsolatban állókkal szemben alkalmaztak erőszakot Csornán. Így például K. György 61 éves csornai lakos egy bordáját Tolnay Kálmán nyomozó törte el, aki annak egyik fiáról, Istvánról akart „környezettanulmányt” készíteni.⁹² Felkereste lakását, ahol csak az apát találta otthon, italos állapotban megverte és bevitte a rendőrségre.⁹³ Az apa ekkoriban feltételelesen volt szabadlábon, mert a népbíróság korábban már egy évre elítélte őt. Fiainak a rendőrségen Jacsó János és Veszely Jaroszláv azt mondták, hogy ne merjenek feljelentést tenni, mert abból nagy bajuk lehet, és Kissnek rögtön meg kell kezdenie börtönbüntetésének letöltését.⁹⁴

Egy másik esetben W. Vince gyári munkást és napszámost Bokán József politikai nyomozó vitte be kis értékű lopás gyanúja és szemtelen viselkedése miatt.⁹⁵ W.-t a rendőrségen Bokán és Veszely Jaroszláv megverték.⁹⁶ Veszely a későbbi vallomásában elismerte ezt. Miután Bokán József megütötte W.-t, utóbbi állítólag visszaszólt neki, hogy „vigyázz, nem leszünk mindig a rendőrségen és nem leszél mindig rendőr”. Veszely erre odalépett W.-hez „és ezen kijelentéséért, valamint azért, mert kiabálta, hogy »segítség gyilkos« ökölrel néhányszor fejbevágtam”.⁹⁷ Ezután W.-t falhoz állítva várakoztatták, majd fogolyként indították el a járásbírói fogház felé. Csak az őrszemélyzeti osztály vezetőjének, Kisfaludy Zoltán őrnagynak a fellépésére engedték el, aki a személyes szabadság megsértésének tartotta az esetet.⁹⁸ Részlegesen elismerte tetteit Jacsó János is, aki a fentiekén kívül még két személy bántalmazását is beismerte.⁹⁹

Gaál János a népbíráskodásról szóló rendeletek alapján háborús bűnösség miatt indított eljárást Kéri Sándor, Veszely Jaroszláv és a többi nyomozó ellen. Az erről szóló iratokat eljuttatták az igazságügy-miniszterhez és a belügyminiszterhez is.¹⁰⁰ A letartóztatott Veszely Jaroszláv és Jacsó János azonban őrizetbe vételük után egy nappal már kiszabadultak, és Vietorisz

Géza visszahelyezte őket állásukba. A rendőrfőkapitány az igazságügy-miniszterhez írt levelében felháborodását fejezte ki és úgy tartotta, hogy Gaál lépése annak a hajszának az eredménye, melyet „a helyi reakciós és ellenforradalmi erők a demokratikus rendőrség, de különösen annak kommunista pártállású vezetői vagy alkalmazottai ellen folytatnak”. Végül követelte, hogy a miniszter indítson eljárást Gaál Jánossal szemben.¹⁰¹

A reakció és a kommunizmus küzdelme?

A hajszá valójában Gaál János népügyész ellen folyt. Már 1945. október 19-én egy kézzel írt feljelentés érkezett az igazságügy-miniszterhez, amely azt állította, hogy Gaál a Nyilaskeresztes Párt tagja volt, annak ellenére, hogy „nem rossz ember”. Hozzáátve azt az információt, hogy 1945-ben a kisgazdák kiküldöttjeként dolgozott Budapesten a népbíróságon.¹⁰² A feljelentésnek valószínűleg nem adtak hitelt, mert ekkor még nem bocsátották el. Viszont Vietorisz Géza és a kommunista irányítású sajtó november végén a reakció és a kisgazdák elleni politikai küzdelem szférájába emelte Gaál János eltávolításának ügyét.

Az *Új Sopronban*¹⁰³ 1945. november 22-én vezércikk jelent meg ellene, melyben a reakciós erők és Hám Tibor főispán bábjaként mutatták be a népügyészt, és követelték az igazságügy-minisztertől a felfüggesztését. „Ismeretes, hogy a csornai politikai rendőrség vezetőjét előbb a főispán akarta felfüggeszteni állásától, azonban a rendőrfőkapitány a felfüggesztést nem vette tudomásul. Erre rángatták elő Gál népügyészt. A bábszínház valószínű is, ha meggondoljuk, azt a komolysága mellett is komikus helyzetet amibe a népügyész úr megbízói révén került. A rendőrséget nem sikerült lejáratnia, a felfüggesztései és a letartóztatás ellenére, viszont lejáratta a népügyészséget.”¹⁰⁴

A *Szabad Nép* 1945. december 14-én lendült támadásba egy kicsi, de annál nagyobb hatású hír formájában. Gaált „munkásáruló népügyésznek” nevezte, azonban Veszelyék letartóztatását teljesen másképp magyarázta. A lap szerint a vád az volt ellenük, hogy ok nélkül helyezték rendőri felügyelet alá

„a csornai főbíró, jegyzőt, a gyógyszerészt és más személyeket”. Egyúttal pedig Gaál Jánost azzal akarták lejártni, hogy múltjában „homályos pontokat” találtak. Szerintük „1919-ben a csornai direktórium elnöke volt, de a későbbiek során kitűnt, hogy szerepe nem volt egyéb, minthogy néhány munkást bitófára juttasson”, majd pedig megállapították, hogy már akkor is a reakció segítőtársa volt, csakúgy, mint jelenleg népügyészként.¹⁰⁵

Gaál Jánost a cikk megjelenése utáni napon, december 15-én távirati úton azonnal berendelték az Igazságügyminisztérium X. ügyosztályára. Telefonon jelezte, hogy az utazást anyagi okokból nem tudja vállalni, de azt a választ kapta, hogy ügyéről az érintett osztályon mit sem tudnak, ezért arra kérték, hogy írásban jelezze a problémát. Ekkor az igazságügy-miniszterhez fordult, hogy amennyiben a sajtótámadások miatt kellene jelentkeznie, előrebocsátja, hogy annak minden tényállítása hazugság. A *Szabad Nép* cikkének pikantériája az volt, hogy éppen azoknak a halálos ítéletével kapcsolatban tartották felelősnek Gaált, akikkel annak idején ő maga is együtt ült a vádlottak padján 1919-ben történt szerepvállalása miatt. A népügyész engedélyt kért, hogy válaszolhasson az őt ért vádakra, illetve jogi úton elégtételt vehessen. Erre végül nem került sor, Gaál Jánost elbocsátották állásából, egy irat szerint ez már december 18-án megtörtént, de ügye még egy ideig elhúzódhatott, mert a *Soproni Újság* csak 1946. február 14-én közölte a hírt a megbízatásának megvonásáról.¹⁰⁶

Csorna község megmozdulása Veszely Jaroszláv ellen

A nagyobb nyugalmat végül a Vietorisz Géza helyett vármegyei rendőrfőkapitánnyá kinevezett Szigeti Szabó Tibor biztosította, vagy inkább biztosíthatna volna. 1946. február 8-án új politikai osztályvezetőt nevezett ki Csornára, míg Veszely Jaroszláv a politikai nyomozócsoport vezetője maradt.¹⁰⁷

A *Szabad Nép* által említett, többször is rendőrhatalmát felügyelet alá helyezett csornai előjárók egyike Czinder György¹⁰⁸ főjegyző volt. A község nemzeti bizottsága több alkalommal is foglalkozott az ügygel. A főjegyző akadályozása a „község közigazgatását nagymértékben és hátrányosan”

befolyásolta. A nemzeti bizottság ezért 1945. október 29-én határozatban jelentette ki, hogy joguk van a rendőri felügyelet alá helyezés valódi okairól meggyőződni, és kérték, hogy amennyiben kiderül Czinder ártatlansága, akkor helyezték őt szabadlábra.¹⁰⁹ Mint kiderült, az ürügyet az jelentette, hogy lakásán „fasiszta sajtótermékeket” találtak, melyeket nem szolgáltatott be a megadott határidőre. Ugyanakkor a nemzeti bizottság ezt nem tartotta elfogadható indoknak, mert egyrészt meg voltak győződve Czinder György jóhiszeműségéről, másrészt az említett határidő „lejárta után” is tettek még közzé hasonló felhívásokat, illetve más embereket nem helyeztek emiatt felügyelet alá.¹¹⁰ 1946. január 11-re odáig fajult a dolog, hogy a nemzeti bizottság a belügyminiszterhez fordult, „mert amíg ez tart, sem ennek, sem pedig hivatali állásának nem tud száz százalékig megfelelni és a község érdeke megkívánja, hogy vezető tisztviselője a reárált munkát szabadon végezhesse. Azért, hogy a lakásán talált fasiszta sajtótermékeket határidőre beszolgáltatni – nyilván hivatali elfoglaltsága miatt – elmulasztotta, nem találja a N. B. oly bűnösnek, hogy azért rajta keresztül az egész község bűnhődjék.”¹¹¹

Czinder esete és meghurcoltatása akkora felháborodást okozott, hogy a községben 1946. január 21-én szimpátiafelvonulást tartottak mellette. Végül demonstratív jelleggel az összes csornai községi testület szembeszállt Veszely Jaroszlávval. A nemzeti bizottság, a községi képviselő-testület és a termelési bizottság együttes ülésén, egyetlen tag kivételével egyhangúlag úgy döntöttek, hogy „a község nyugalmanak helyreállítása érdekében Veszely Jaroszláv és Tolnai Kálmán politikai rendőrök kérésük felettes hatóságuk útján Csornáról való azonnali áthelyezésüket”. Úgy tervezték, hogy a jegyzőkönyvet megküldik a csornai rendőrkapitányság új politikai osztályvezetőjének, hogy azt hozza az érdekeltek tudomására, majd pedig az áthelyezés iránti kérelem benyújtásának a megtörténtéről adjon írásban értesítést.

A határozat kitért a szimpátiatüntetés eseményeire is. A feldúlt tömeg találkozott Veszely Jaroszlávval és Tolnai Kálmánnal, akik cinikusan és félelemkeltően léptek fel a csornai emberekkel szemben. A jegyzőkönyv szerint Veszely kijelentette, hogy „ilyen csürhe bandával nem állok szóba”, míg Tolnai Kálmán megfenyegette őket azzal, hogy Csornáról „2000

embert hajtat el orosz katonákkal gyalog Sopronba”. A tömeg még a felvonulás végén is „konfrontálódott” Tolnayval, aki ekkor már fegyverrel hadonászott feléjük. A „hazafelé tartó tömeg Tolnai Kálmánt, amikor a tömeg előtt pisztolyát elsütötte – azt véltve, hogy a pisztollyal reájuk akart löni – megverte.”¹¹²

A két politikai nyomozó azonban bosszút állt, sőt még február közepén is tartottak a megtorló, megfélemlítő akciók. „A szimpátia felvonulást követő éjjel, valamint a következő napokban, de mindig az éjjeli órákban, Veszeli és Tolnai géppisztolyosan, két esetben orosz katonák, vagy orosz ruhába öltözött egyének bevonásával éjjel zaklatott ártatlan családokat, több embert a fogdába kísérték és napokig fogva tartották őket s mindezt letartóztatási parancs nélkül. Turi Imre és Turi Sándor éjjeli zaklatásánál azt a kijelentést tették, amikor éjnek idején letartóztatási parancs nélkül nem voltak hajlandók a fogdába elmenni, ha ellenszegülnek, az oroszokkal még a házukat is széjjel szedetik. Legutóbb február 17-én virradóra Király Sándor községi közgyám, termelési bizottsági elnök lakásán zaklatták a házbelieket.”¹¹³

A csornai vezető testületek együttes véleménye szerint e két egyén működése folytán a lakosság a politikai rendőrséggel szemben bizalmatlanná vált, és azoktól valósággal rettegett. „A bizalmatlanság és félelem abban nyilvánul meg, hogy a rendőrségre hívott emberek oda nem mennek el, hanem inkább elbújnak, mert arról is mindenki tud, hogy durván bánnak a felekkel. Tolnai Kálmán pl. pár hónappal ezelőtt egy csornai embert anynyira megvert, hogy oldalborda törést kapott. Ezek után teljesen érthető, ha a lakosság bizalma teljesen eltűnt, elkeseredése és gyűlölete viszont már olyan nagy, hogy annak kirobbanása – a lakosság komoly viselkedése és nagyfokú higgadtsága mellett is – bármikor megtörténhetik.” Az együttes gyűlés, amely számarányánál fogva is a község kívánságát képviselte, megállapította, hogy a nyomozók távozása után van esély a rendőrség iránti bizalom helyreállítására, illetve a szovjet katonai parancsnoksággal való „jó viszony” megőrzésére, hiszen „Tolnai gyerekes és meggondolatlan kijelentései azonban csak arra alkalmasak, hogy a község lakosságában az oroszokkal szemben az ok nélküli gyanút és félelmet állandóan ébren tartsák”.¹¹⁴

Veszely Jaroszlávot viszont még ekkor sem vonták felelősségre, legalábbis nincs nyoma ellene folyamatba tett eljárásnak. 1946 tavaszáig teljesített szolgálatot a nyomozócsoport vezetőjeként, majd kérte a leszerelését.¹¹⁵

Rendőrből pártkáder, nyomozóból igazgató

Veszely Jaroszláv további pályafutása a kommunista párt hűséges, keményvonalas káderének képét mutatja. Csornai politikai rendőri munkájának végén még mindig igencsak fiatal volt, ezért az „ifjúsági vonalon” bukkant fel újra. 1949-ben a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) budapesti kádercsoportját vezette, 1950-ben a DISZ Központi Vezetőségének Káderosztályának élén állt. 1951-ben „gyengének” ítélték munkáját és leváltották, 1952. április 2-án az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága (KEB) szigorú megrovásban részesítette, amit végül 1954-ben töröltek. Nevét ekkor már Vadász Györgyre változtatta. A DISZ-t követően már kapcsolatba került a kulturális területtel, a Szikra Könyvkiadónál dolgozott, ahol a politikai lektorátus felelős szerkesztője volt. Jellemzése szerint a Szikránál „igyekszik munkáját lelkiismeretesen elvégezni”. 1954-ben hadiipari kitérőt tett, miután a Mátravidéki Féművek központi pártszervezőjének javasolták. A pártban ekkor úgy ítélték meg, hogy „politikai képzettsége és mozgalmi tapasztalatai alapján el tudja látni a központi szervező feladatait”.¹¹⁶

Az 1956-os forradalom után Vadász Györgyöt a Magvető Könyvkiadó élére állították mint „megbízható pártmunkást”. Erről a döntésről 1957. szeptember 25-én tájékoztatták az Irodalmi Tanácsot.¹¹⁷ Moldova György szerint Vadász karhatalmista múlttal is rendelkezett, s innen irányították őt a könyvkiadóhoz.¹¹⁸ Nemeskürty István pedig emlékezéseiben egy anekdotába illő esetet is megemléített vele kapcsolatban, s bár az emlékfoszlány megtörténte nem igazolható, de az atmoszféra leírására jellemző lehet: „Egy rendőrféle igazgatót neveztek ki hozzánk Hegedűs Géza után, aki asztalára kitett pisztollyal tárgyalt velünk. Egy szép napon, amikor éppen Révay József klasszika-filológus professzor gondozásában ógörög novellák kiadására készültem, az igazgató behívatott: – Szép dolog öntől, hogy a félreállított

Révai elvtársat támogatja. Nyugodtan felemelheti a honoráriumát. – Ez egy másik Révay – világosítottam fel. – Ja persze. Aki a lexikont írta! Ebben maradtunk.”¹¹⁹

Vadász stílusának és műveletlenségének lehetett szerepe abban is, hogy összetűzésbe került Kodolányi János íróval, akinek életműszerződése volt a Magvetővel, és kötetait a kiadó gondozta. Az ebből kialakult kapcsolat feszült volt és problémás. Emiatt Kodolányi a Vadászra is vonatkozó panaszait nemcsak a kiadóval osztotta meg, hanem levelet írt Aczél Györgynek. Ebben kifejtette, hogy Vadász és a kiadó más emberei a merevségükkel „csak ártanak az irodalom ügyének”.¹²⁰ Szőnyi Tamás értékelése szerint Kodolányi panaszai hozzájárultak ahhoz, hogy Vadász pozíciója meginogjon, és új utódot keressenek a helyére.¹²¹ Moldova szerint a szakmai alkalmatlanság mellett Vadász „a bajokat drasztikus politikai eszközökkel próbálta megoldani. (...) A párttagok számát az 1959-es hatról egy év alatt tizenhatra, a tagjelöltekét négyről tízre emelték. Megbízhatónak minősített új káderek kerültek az irányításba.”¹²²

Vadász 1961-ig vezette a Magvetőt. Egy ügynökjelentés szerint elmozdítását már 1960-ban tervezhették, csak hogy „személyes hívei” is akadtak, akik az elszántabb párttagok soraiból kerültek ki. Ők igyekeztek késleltetni és megakadályozni az elmozdítását, minden lehetséges fórumot bejártak az ügyben. Tevékenységüket – mint „balfélé” való elhajlást – végül „pártellenesnek” ítélték meg, és Vadász közeli munkatársait,¹²³ végül pedig őt magát is leváltották. Utódja a Magvető élén a Kat. Pol.-os, ÁVH-s és hírszerző múlttal rendelkező Kardos György lett.¹²⁴ Vadász ezután is megmaradt a kulturális területen, a Budapest Táncegyesület igazgatójaként ment nyugdíjba.¹²⁵

Farkasgúzsba kötött demokrácia

1945-ben a naivabb szemlélődőknek úgy tűnhetett, hogy a „kialakulófélben” lévő demokrácia talán újfajta, igazságosabb társadalmi berendezkedést és a sokat hangoztatott, „nép érdekeit” képviselő hatósági működést hozhat magával. Azonban elsősorban a kommunista irányítás alá kerülő erőszakszervezetek

nagyon korán megmutatták, hogy a demokráciáról alkotott elképzeléseknek csak az egyik formája érvényesülhet – a „népi demokratikus” irányzat. Amit Parragi György a „demokrácia szépséghibáinak” tartott, azt a kommunista politikai rendőrök a „reakció elleni küzdelem” természetes velejárójának gondolták. A valóban törvényes és demokratikus alapszabályokat megcsúfolták és jelképes értelemben farkasgúzsba kötötték. A kommunista diktatúra kiépülési folyamata csak tovább szorította ezt a gúzszt.

Voltak azonban, akik éppen ezért a rendőrség működését pozitívan értékelték és működését a jövő egyik kívánatos fejlődési irányával azonosították. Veszely Jarosláv – Vadász György, aki fiatalemberként lépett a politikai rendőrség soraiba, tehát nem „rostálódott” ki a rendszerből. További szükség volt rá és munkájára.

Zárszó helyett ezért álljon itt, a Veszely-Vadászt a Magvető élére helyező párt vezetőjének, Kádár Jánosnak egy 1946. július 5-én elhangzott értékelése. „A rendőrség visszatükrözi azt az alapvető változást, amely tényleg beállott, sőt azt lehetne mondani, hogy a rendőrség talán egy-két árnyalattal még előbbre is van. A rendőrség demokratikus fordulata sokkal nagyobb volt, mint ami Magyarország társadalmi viszonylataiban általában bekövetkezett. (...) A rendőrséget valahogy úgy kell kezelni, mint egy sértő tüskét a reakció testében, nem mint hatalmi szervet. Ez akkor is igaz, ha tekintetbe vesszük, hogy a rendőrség sincs ma még teljesen demokratizálva.”¹²⁶

Jegyzetek

- 1 Tudósítás az FKGP Városi Színházban tartott gyűléséről, melyen bemutatták a párt képviselőjelöltjeit, *Soproni Újság*, 1945. október 30. 1. o.
- 2 Parragi György (1902–1963) 1944-ben lett az FKGP tagja. A német megszállás után letartóztatták és a mauthauseni koncentrációs táborba szállították. Hazatérése után, 1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a budapesti törvényhatósági bizottság tagja volt. 1945. november 4-én képviselővé választották. 1947. február 5-én kilépett az FKGP-ből, és a Független Magyar Demokrata Párthoz csatlakozott. 1948–1950 között a *Magyar Vasárnap* című lap szerkesztője, 1951–1958 között az Elnöki Tanács tagja volt. 1954-ben beválasztották a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnökségébe. 1955-ben a *Magyar Nemzet* főszerkesztőjévé

- nevezték ki. 1956-ban részt vett a Kereszténydemokrata Párt létrehozásában. 1957–1962 között a *Hétféi Hírek* főszerkesztőjeként dolgozott.
- 3 Névváltoztatása valamikor 1950–1951 között történhetett meg, ugyanis 1951-ben a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének Szervező Bizottsága már Vadász György néven tett a személyére vonatkozó leváltási javaslatot. Egy 1948-as dokumentumon még Veszely Jaroszláv néven szerepelt, 1950-ben pedig a *Szabad Nép* is még mint „Veszeli Jaroszlávot” említette, amikor a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) Központi Vezetőségének (KV) tagjává választották. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) M-KS 276. f. 55. cs. 44. ő. e., 177. ő. e. és 182. ő. e. Illetve: A DISZ Központi Vezetősége megválasztotta az ifjúsági szövetség Intéző Bizottságát és titkárait, *Szabad Nép*, 1950. június 20. 4. o.
 - 4 Gaál Jánost 1945. szeptember 12-én nevezték ki a soproni népügyészséghez, és 22-én foglalta el az állást. Ezt megelőzően Budapesten dolgozott a népbíróságon. A soproni nemzeti bizottság szerint Gaál ügyvédi és bírói vizsgával is rendelkezett, „politikailag teljesen megbízható” volt. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején Csorna munkástanácsának elnöke volt, aki ellen később bírósági eljárást is folytattak. Állítása szerint politikai magatartása miatt megjárta a sopronkőhidai fegyházat, a hajmáskéri és zalaegerszegi internálótáborokat is. Lásd: 13188/1945. I. M. számú irat dr. Gaál János kinevezéséről; a Soproni Nemzeti Bizottság által 1945. augusztus 15-én kiadott irat; a soproni népügyészség 1945. szeptember 22-én kelt jelentése. MNL OL XIX-E-1-I 9. d., 73. t.
 - 5 Gaál János népügyész dátum nélküli, de 1945. november 20. után írt levele az igazságügy-miniszterhez. MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
 - 6 Hám Tibor (1914–1990) 1941-től a Teleki Pál Munkaközösség egyik alapítója, a munkaközösség elnöke volt. Az 1944. március 19-i német megszállás után részt vett az ellenállásban. 1944 novemberének végén letartóztatták. 1945 áprilisától 1946 márciusáig Sopron vármegye főispánja, 1945. november 4-től Vas vármegye választókerületének nemzetgyűlési képviselője volt. 1947. január 17-én a „Magyar Község-ügyben” összeesküvés vádjával letartóztatták, február 4-én kizárták a kisgazdapártból. Végül felmentették, és 1947 szeptemberében szabadult. 1948-ban elhagyta Magyarországot, 1949–1951 között Párizsban, majd 1951-től az Amerikai Egyesült Államokban élt. 1949-ben a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja lett és a Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezetének adminisztratív vezetői és a közigazgatási bizottság elnöki tisztségét töltötte be.
 - 7 Vietorisz Géza a politikai rendőrök első „hivatásos” munkatársai közé tartozott, akiket 1945. január 21-én és 23-án neveztek ki Debrecenben. Korábban nyomdász volt, aki 1939-ben Stolte Istvánnal együtt megalapította a Nemzeti

- Tábor Sajtóosztályát. 1944 novemberében részt vett a Debrecenben elindított kommunista *Néplap* megalapításában és szerkesztésében. 1945 májusa és decembere között Sopron vármegye rendőrfőkapitánya volt, majd leváltása után Budapestre került. 1949. június 2-án letartóztatták azzal a váddal, hogy jobboldali sajtókiadványokkal „népellenes hírverés szolgálatába szegődött” és segítette Stolte István besúgóí tevékenységét. 1950-ben Kistarcsára, majd Recskre internálták. A recski tábor felszámolása után 1953-ban négy és fél év börtönre ítélték. 1956 decemberében a Legfelsőbb Bíróság megsemmisítette az ítéletet és felmentette.
- 8 Vaskó Kálmán (1912–?) Újpesten született, munkáscsaládban. Két polgári iskolai osztályt végzett, majd ipari képzést szerzett és műszerészsegédként dolgozott. 1932 óta vett részt a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) illegális tevékenységében. 1944. október 17-től egy rákospalotai ellenállási csoport tagja volt. Budapest elfoglalása után a politikai rendőrség soraiba lépett, majd a kommunista párt megbízásából a pártszervezési munka irányítására 1945 áprilisában Sopronba érkezett. 1945. április 16. és szeptember 25. között a Soproni Nemzeti Bizottság megbízásából a vármegye alispánja volt.
 - 9 Letartóztatták a csornai politikai rendőrség vezetőit, *Soproni Újság*, 1945. november 21. 1. o.
 - 10 Megjegyzésre érdemes, hogy a Soproni Nemzeti Bizottság ekkor még csak az MKP, a Szociáldemokrata Párt és az egyébként kommunista Takáts Kálmán által elnökölt Nemzeti Parasztpárt képviselőiből állt. Lásd: a Soproni Nemzeti Bizottság 1945. április 16-án tartott ülésének a jegyzőkönyvét. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GyMSMS) XVII. 1. 1. d.
 - 11 Alispáni állás betöltésének iratai. 3843/1945. MNL GyMSMSL IV. B. 409. (XXI.7-a.) 9. d.
 - 12 Megjegyzésre érdemes, hogy a csornai járási rendőrség iratállományának egy részét 1952-ben kiselejtezték, míg a politikai rendőrségre vonatkozó és általában a politikai jellegű iratokat a Sopronban található anyagból kiemelték és megküldték a „Munkásmozgalmi Hivatal felé”. Az iktatókönyvben szereplő megjelölések szerint ráadásul több irat hiányzott már az 1950-es évek elején is. A kutatás jelenlegi állása szerint nem sikerült fellelni az elszállított iratanyagot, de nem is tűnik valószínűnek, hogy az egyben maradt volna. A selejtezést 1952. július 9-én végezték el Csornán. Csornai Járási Kapitanyság Iktatókönyve, MNL GyMSMSL XXIV. 16. 3. kötet.
 - 13 A belügyminiszter felmentette Vietorisz Géza rendőr őrnagyot a soproni főkapitányi állásától, *Soproni Újság*, 1945. december 8. 1. o.
 - 14 Szigeti Szabó Tibor a Horthy-korszakban is rendőrtanácsosként dolgozott Sopronban. A vármegye németellenes köreihez tartozott, ezért 1944. március 19-ét

- követően egy időre őrizetbe vették. Felesége zsidó származású volt, aki a soproni gettóba került, a megpróbáltatások következtében pedig öngyilkos lett. Miután a Vörös Hadsereg elfoglalta Sopront, a szovjet katonai parancsnok Szigeti Szabót megbízta a városi rendőrség vezetésével. 1945 őszén Vietorisz Géza vármegyei rendőrfőkapitány hamis vádak alapján letartóztatta és Budapestre vitette. Szigeti Szabó tisztázta magát, és visszahelyezték állásába. 1946 februárjában Vietorisz Géza helyét vette át a vármegyei rendőrségének az élén.
- 15 A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) KV Párt és Tömegszervezetek Osztályának javaslata a Titkársághoz, 1954. június 7. és 1954. július 15. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 319. ő. e. és 326. ő. e.
 - 16 Uo., illetve: A Sopron vármegyei Főkapitányság Állománykönyve, 1945. 209. és 273. MNL GyMSMSL XXIV. 14. 1. d. Valamint: Veszely Jaroszláv vallomása, 1945. november 20. Kéri Sándor és társai Nü. 800/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d.
 - 17 Csorna község főjegyzőjének jelentése, 1945. április 26. 7/1945. eln. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 2. d.
 - 18 A hír Csornán kívül még Sárvár elfoglalását említi. Mindkét települést fontos vasúti csomópontnak, „az ellenséges védelem erősen kiépített” bástyájának tekintették. MTI Hírkiadás, 1945. március 28. 33.
 - 19 Csorna község főjegyzőjének jelentése, 1945. április 26. 7/1945. eln. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 2. d.
 - 20 A korábbi idézettel összhangban álló utalás arra, hogy a szovjet katonák előszeregettel raboltak ruhaneműt is.
 - 21 Élő Pál püspöki tanácsos, csornai plébános jelentése, 1945. április 28. Perger Gyula: „...félelemmel és aggodalommal...”. *Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri Egyházmegyéből 1945.* A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 3. Győr, 2005. 130–131.
 - 22 Főszolgabírói jelentés a csornai járásból, 1945. április 23. 7/1945. eln. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 2. d.
 - 23 Csorna község főjegyzőjének jelentése, 1945. április 26., uo.
 - 24 A parancsnokság oroszból átvett kifejezésére a szakirodalom használja a kommandatúra, kommandatúra szavakat is. Azonban az orosz комендатура szó helyes átírásának a komendatúra felel meg.
 - 25 Erről lásd: Farkas Gábor: *A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950.* Budapest, 1992. 24–28. o. Szakács Sándor – Zinner Tibor: *A háború megváltozott természete. Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948.* Budapest, 1997. 76–77. o.
 - 26 Az 1945. január 20-án Moszkvában megkötött Fegyverszüneti egyezmény eredeti magyar szövegét az 1945. évi V. tc.-be cikkelyezték be.

- 27 Magát a csornai rendőrséget is feltehetően a szovjetek megbízásából hozták létre: „a csornai járási rendőrkapitányság vezetését a csornai orosz parancsnokság által megbízott Dr. Gaál István ügyvéd csornai lakostól f. hó 10-én átvettem. A járási rendőrkapitányság egyelőre a csornai járási főszolgabíróóság épületében 3 szobában van elhelyezve”. Jelentés a járási kapitányság átvételéről, 1945. május 13. 83/1945. MNL GyMSMSL XXIV. 16. 1. d.
- 28 Alispáni utasítás a polgárőrségek megszervezéséről. 1945. április 20. 9/1945. MNL GyMSMSL IV. B. 409. (XXI/7.) 1. d.
- 29 Tervezet a minisztertanácsnak az államrendőrség újjászervezésére (1945. január 12.). *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, 2009. 69. o.
- 30 A rend viszonylagos helyreállításának és a helyzet javulásának élményét azonban beárnyékolta a szovjetek anyagi követelése, a beszolgáltatások, a robotmunka teljesítése és a közéletmezés kritikus állapota. Lásd a 7/1945. eln. alá iktatott jelentéseket a csornai járás, Bágyogszovát, Barbacs, Bősárkány, Dör, Egyed, Farád, Magyarkeresztúr, Rábapordány, Rábatamási, Szany, Szil, Szilsárkány, Vág és Rábasebes települések és körjegyzőségek jegyzőitől vagy egyéb tisztviselőitől. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 2. d.
- 31 Általános helyzetről jelentéstétel, Szil. 1945. május 7., uo.
- 32 Csorna község jegyzőségétől. Betöréses lopás a községházán, 1945. június 18. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 4. d.
- 33 Magyarországi Rendeletek Tára 1945, Belügyminisztérium, Budapest, 1946. 131–133. o.
- 34 Uo., 133–135. o.
- 35 Gaál István rendőrkapitány áprilisban még arról számolt be a nemzeti bizottságnak, hogy 40 fővel megalakult a polgárőrség, a rendőrség létszámát pedig 60 főre kívánta felemelni. A csornai „Magyar Nemzeti Községi Segélyező Bizottság” ülésének jegyzőkönyve 1945. április 24. MNL GyMSMSL XVII.5-14. 2. d.
- 36 Főszolgabírói jelentés, Csorna, 1945. június 1. 632/1945. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 4. d.
- 37 A csornai „Magyar Nemzeti Községi Segélyező Bizottság” ülésének jegyzőkönyve 1945. április 30. MNL GyMSMSL XVII/5-14. 2. d.
- 38 8/1945. eln. MNL GyMSMSL IV. B. 401. (XXI/1.) 1. d.
- 39 Jegyzőkönyv Bloch Lajos vallomásáról, 1945. május 18., uo.
- 40 Jegyzőkönyv Székely Ernő gyanúsított vallomásáról, 1945. május 18., uo.
- 41 A csornai járási rendőrkapitány jelentése, 1945. május 26., uo.

- 42 Petrovszkyt később, feltehetően rövid időre, de a rendőrkapitányi teendőkkel is megbízta a testület. A csornai nemzeti bizottság ülésének jegyzőkönyvei 1945. május 22. és 1945. június 26. MNL GyMSMSL XVII.5-14. 2. d.
- 43 174/1945. Jelentés a vármegyei főkapitányságnak, 1945. június 2. MNL GyMSMSL XXIV.16. 1. d.
- 44 Itt két helyiséget foglaltak el maguk számára az 1945. október 12-i hivatalvizsgálati jelentés szerint. 853/1945. MNL GyMSMSL XXIV.16. 1. d.
- 45 A kivonatolt jegyzőkönyvek szerint számos embertől foglaltak le vagyontárgyakat. Másik módszerük az volt, hogy letartóztatásokat foganatosítottak, és pénzért vagy más értékekért cserébe szabadon engedték a fogvatartottakat. A kárt szenvedőkön kívül a volt politikai rendőrök között is voltak, akik vallomásokat tettek, több bűncselekményt beismertek vagy tanúskodtak: Steiner Zoltán, Schmidek Márton, Weisz Sándor volt politikai nyomozók, Varga István rendőr és Varga Sándor segédrendőr, mellettük pedig szerepel Czinder József egy jelentésének kivonata is. Lásd a Jeges Kornél nyomozása során felvett jegyzőkönyvek kivonatait, MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 46 Az egyik tanú vallomása szerint egy ismeretlen német katonát, aki állítólag 300 zsidó kivégzésében vett részt a Duna-parton, pénzért és ékszerekért cserébe szabadon engedtek. Más tanúval egybehangzó vallomás szerint pedig egy Soborban letartóztatott Rudi Sinhe nevű német SS-katonától egymillió pengőt kértek azért, hogy átjuttassák a határon. A kérést a német katona nem teljesítette, ezért átadták őt a szovjet katonai rendőrségnek. Uo.
- 47 Schmidek Márton, akire nézve terhelő vallomásokat tettek Jeges Kornél nyomozása során is, egy másik ügyben szintén érintett volt. Szanyban nagy mennyiségű cukrot foglalt le egy házkutatás során, melyen a jegyzőkönyv szerint megosztottak Petrovszky Pállal és Tóth József rendőrrel. Ugyanazon a napon éjjel fél egyre négy volt nyilas párti fiatal lányt rendelt magához „kihallgatásra”, akik ott töltötték az éjszakát, és köztük a cukor egy részét szétosztotta. Lásd a 227/1945. szám alatti tanúvallomási jegyzőkönyveket. MNL GyMSMSL XXIV.16. 6. d.
- 48 Rotter Ernő igazolási tárgyalása szerint 1945 nyarán érkezett vissza a buchenwaldi koncentrációs táborból Csornára, ahol az SZDP titkára és politikai rendőr lett. Ezt követően számos zsarolást, visszaélést és lopást követett el, illetve az SZDP vagyonát is ellopta. A tárgyaláson nem vett részt, mert elmenekült Csornáról. Eljárás volt ellene folyamatban és a községben sem látták szívesen, mert „viselkedésével általános közundort keltett és ártott a demokrácia ügyének”. Az 1415/1946. sz. igazolási tárgyalás jegyzőkönyve, 1946. augusztus 28. MNL GyMSMSL XVII. 402. 2. d.
- 49 Medgyesi Pál utoljára 1945. június 26-án jelent meg a nemzeti bizottság ülésén. Ezt követően Horváth Mihályt nevezték a csornai kommunista párttitkárnak,

- így feltehetőleg ő vette át a pártszervezet irányítását. A csornai nemzeti bizottság ülésének jegyzőkönyvei 1945. június 26. és 1945. július 5. és 31. MNL GyMSMSL XVII.5-14. 2. d.
- 50 Sopron vármegye árvaszéki ülnökének levele a főispánhoz, 1945. június 28. 1016/1945. eln. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 5. d.
- 51 Jeges Kornél nyomozása során felvett jegyzőkönyvek kivonatai, MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 52 A kommunista párt valóban beterjesztett egy indítványt a nemzeti bizottság elé, amely szerint egy kijelölt bizottságnak át kellene vennie a gőzmalmot, az indítványt azonban levették a napirendről. A csornai nemzeti bizottság ülésének jegyzőkönyve 1945. június 26. MNL GyMSMSL XVII.5-14. 2. d.
- 53 A csornai járás főjegyzőjének jelentése, 1945. július 16.; özv. Sárváry Béláné kérvénye, 1945. július 17. és a főispán utasítása a kiskorú tulajdonos vagyoni jogi védelméről szóló ügyben, 1945. július 18. 1016/1945. eln. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 5. d.
- 54 A magyar belügyminiszter 5082/1945. eln. számú rendelkezése, 1945. július 11. 10/1945 eln. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 1. d.
- 55 „Közlöm, hogy belügyminiszteri megbízásra támaszkodva Sopron vármegye és város rendőrségének miniszteri biztosa vagyok s a fenti ügghöz hasonló beavatkozást minden esetben visszautasítok.” Vietorisz Géza rendőrfőkapitány átirata a főispáni hivatalnak Veszeli Jaroszláv felfüggesztése ügyében, 1945. november 21. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 1. d.
- 56 A Sopron vármegyei Főkapitányság Állománykönyve, 1945. 209. és 273. MNL GyMSMSL XXIV.14. 1. d.
- 57 Vietorisz egyúttal felfüggesztette Steiner Zoltán és Ungár Miklós politikai nyomozókat az ellenük indított vizsgálat idejére. Feltehetően tehát Veszelyt azzal is megbízta, hogy a vizsgálatot lefolytassa az osztályon tapasztalt visszaélésekkel kapcsolatban, azonban ennek eredményeiről nem maradt fenn dokumentum. Veszely Jaroszláv szolgálati beosztásában szereplő másolat a július 14-én kiadott szolgálati jegyről, 1945. augusztus 4. 523/1945. MNL GyMSMSL XXIV.16. 1. d.
- 58 Kimutatás a rendőrségi alkalmazottak pártpolitikai hovatartozásáról, 1945. augusztus 23. 589/1945. Uo.
- 59 22. számú napiparancs, 1945. szeptember 26. MNL GyMSMSL XXIV.14. 1. d.
- 60 A dokumentumban keresztneveként János szerepel, azonban ez elírás. 61. számú napiparancs, 1945. november 12. Uo.
- 61 Ugyanebben a napiparancsban olvasható Tolnay Kálmán nyomozó beosztása a politikai osztályra. A dokumentumon Kéri Sándor nevét elírták, így ott Kéri Antal szerepel, de ez nyilvánvaló tévedés. 22. számú napiparancs, 1945. szeptember 26. Uo.

- 62 33. számú napiparancs, 1945. október 9. Uo.
- 63 62. számú napiparancs, 1945. november 13. Uo.
- 64 Állítását megerősíti unokaöccsének, Jeges Sándornak egy 1950-ben felvett kihallgatási jegyzőkönyve, mely szerint 1944 júliusában Jeges Kornél utasítására ő maga is ellenállási csoportot szervezett munkahelyén. Lásd: Jeges Sándor őrizetes 1950. június 17-i kihallgatási jegyzőkönyvét, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9. V-449. Jeges Kornél, aki később elhagyta Magyarországot, 1946-ig a politikai rendőrség tisztje volt. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szerint Bécsbe disszidált, „és CIC ügynök lett. Mint ügynök gyakran járt Magyarországon. Itthon hálózatot épített ki magának.” Ezt követően pedig az 1950-es években Kanadába távozott. ÁBTL 2.2.1. I/1. 3/1477.
- 65 Tömpe András, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője.
- 66 Jeges Kornéllal és Nagy Gyula rendőrkapitánnyal felvett jegyzőkönyvek, 1945. november 6. 15/1945. eln. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 1. d.
- 67 60. számú napiparancs, 1945. november 10. MNL GyMSMSL XXIV.14. 1. d.
- 68 Ezt Gaál János népügyész állította az igazságügy-miniszternek írt levelében. Gaál János dátum nélküli levele az igazságügy-miniszterhez. MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t. Az ÁBTL-ben Veszely Jaroszláv csornai tevékenységével kapcsolatban nem került elő érdemleges irat, csupán egy intézkedés fogantatásáról szóló dokumentum. ÁBTL 3.1.9. V-72236 (Dr. Tarda Károly) és V-85838 (Dr. Tarda Ekker Károly és társa).
- 69 Az általános rész érinti egyedül a politikai osztály munkáját, eszerint a kapitányság felállítása óta a politikai ügyosztály 401 esetben indított eljárást, melyből 10 végződött internálással, 99 embert helyeztek rendőri felügyelet alá, 54 ügyet továbbítottak a népügyészség elé és mindössze 15 esetben szüntették meg az eljárást. Nem derül ki, hogy a fennmaradó 223 ügyel mi történt. Hivatalvizsgálattal kapcsolatos észrevételek 853/1945. MNL GyMSMSL XXIV.16. 1. d.
- 70 Kovács László, a közigazgatási bizottság tagja a Vietorisz Géza főkapitányt helyettesítő Nagykun főhadnagyhöz intézte kérdéseit, melyben „rámutatott arra, hogy Csornán egy olyan egyén a politikai rendőrség vezetője, aki ellen eljárás van folyamatban. Megnyugtatta-e ez az ottani polgárságot?” A soproni internálótábor szörnyűségei a közigazgatási bizottság előtt. Targyalta: a kenyérellátást, a közbiztonságot és a rendőrség ügyét, *Soproni Újság*, 1945. november 17. 1–2. o.
- 71 Vietorisz Géza rendőrfőkapitány mulasztásai. Sopron vármegye és Sopron thj. város főispánjától a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának. 1945. november 17. 1705/1945. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 7. d.

- 72 Vietorisz Géza rendőr őrnagy soproni főkapitány működése, 1945. november 25. 15/1945 eln. MNL GyMSMSL IV.B. (XXI/1.) 401. 1. d.
- 73 Jegyzőkönyv Nagy Gyulával Jeges Kornél politikai osztályvezető elbocsátásával kapcsolatban, 1945. november 6. Uo.
- 74 Uo.
- 75 Vietorisz Géza rendőrfőkapitány levele az igazságügy-miniszternek, 1945. november 21. MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 76 Gaál János levele az igazságügy-miniszternek, 1945. október 25. Uo.
- 77 Uo.
- 78 Gaál János dátum nélküli levele az igazságügy-miniszternek. Uo.
- 79 Uo.
- 80 Kópházán 1944. november 20. és 1945. március 28–29. között munkaszolgálatos gyűjtőtábor működött, ahol szörnyű kínzások és gyilkosságok történtek, a németek pedig sáncmunkákon dolgoztatták a foglyokat. A kópházai tábor fennállása során 620 ember vesztette életét. Az ügyel kapcsolatban népbíróági eljárások is folytak, a tanúk kilenc főt neveztek meg a vallomásaikban. Az egyik fő vádlott Leposa Sándor volt csornai illetőségű, ő azonban nem levente, hanem a Nyilas-keresztes Párt tagja volt, és önként jelentkezett őrszolgálatra. A népbíróság 15 év kényszermunkára ítélte őt. A fennmaradt iratanyagban nem szerepel utalás a csornai leventékre, vagy közülük név szerint bárkire. Ez természetesen nem zárja ki, de nem is erősíti meg azt, hogy Kópházán teljesíthettek őrszolgálatot és részt vettek a kegyetlenkedésekben. Lásd: Nb. 540/1945 Leposa Sándor, Nb. 560/1945 P. Ferenc és T. József MNL GyMSMSL XXV.3. 12. d.; illetve a kópházai táborról: Szita Szabolcs: *Halálérőd. A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez 1944–1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 152–156. o.
- 81 A soproni népügyészség iratanyagában F. Lajos, Sz. József, B. Miklós, T. József és M. Ferenc ügyeiről szerepel dosszié, iratanyag nélkül. A dokumentumokat Kovács Ferenc Géza népfőügyész rendelkezésére 1945. október 18-án a Nü. 622/1945. számhoz csatolták, azonban ilyen sorszámú akta viszont nem található a népügyészségi iratanyagban. Lásd: Nü. 624, 626, 628, 630, 633/1945. számok MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d. A leventékkel és Veszelynek és nyomozóinak áldozataival készült jegyzőkönyvek két anyagban találhatók meg: Kéri Sándor és társai Nü. 800/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d. és MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 82 A kontextushoz hozzátartozik, hogy bár a csornai levente ifjak történetéről nincs konkrét említés, de a csornai járásban található Rábapordányban 1945. március 25-én riadóparancsot adtak ki arra vonatkozóan, hogy a 16 éven felüli leventéket Németországba kell kitelepíteni. Soborban pedig egy nappal később felléptek

- a leventék elhurcolása ellen, ahogy később Sopronharpácson, Fertőszentmiklóson és Sopronban sem hajtották azt végre. Igazolási eljárása során pedig V. József tanító, a rábacsanaki leventék ifjúsági vezetője azt állította, hogy a csornai leventeparancsnok, bizonyos Juhász százados nem engedte őt elmozdítani tisztségéből, annak ellenére, hogy feljelentették, amiért a nyilasok és a németek ellen hangolta a leventéket. Lásd: Szita Szabolcs: Adatok a háborúellenes és antifasiszta ellenállás Sopron megyei történetéhez (1944–1945) IV. rész, *Soproni Szemle*, 1982 (36. évf.), 4. szám, 308–311. o. Illetve 655/1946. számú igazoló bizottsági jegyzőkönyv, Csorna, 1946. április 24. MNL GyMSMSL XVII. 402. 1. d.
- 83 A csornai nemzeti bizottság 1945. augusztus 24-én kelt jegyzőkönyve, MNL GyMSMSL XVII.5-14. 2. d.
- 84 P. Mihály a csornai fiatalokkal volt valamiféle kapcsolatban, míg K. Imrét, M. Lászlót és M. Ferencet (rábaszovátai) a nagycenki táborban elkövetett, munkaszolgálatosokkal szembeni kegyetlenkedésekkel, gyilkosságokkal és az azokat elkövető Németh József személyével kapcsolatban hallgatták ki. A nagycenki táborban a kópházaihoz hasonló tragikus események történtek. Számos munkaszolgálatos tifuszbajrányban vesztette életét. 1945. március 27–28-án, a tábor kiürítésekor a legyengült, menetelésre képtelen embereket német SS-katonák mészárolták le. A nagycenki tábor fennállása során 1180 ember vesztette életét. Szita Szabolcs: *Halálérdő*, 156–158. A „púpos” gúnynévvel illetett Németh József elleni nyomozás fennmaradt anyagai között csak az ő személyére vonatkozó tanúvallomások szerepelnek. Nü. 957/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d.
- 85 Több tanú vallomásában is ezen személyleírás alapján lehet azonosítani.
- 86 A tanúvallomásokat lásd: MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 87 A tanúvallomások egy másik része megtalálható: Nü. 800/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d.
- 88 A tanúvallomás megtalálható: MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 89 A kapcsolódó vallomást lásd: uo.
- 90 A kapcsolódó vallomást lásd: Nü. 800/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d.
- 91 A kapcsolódó vallomást lásd: uo.
- 92 A kapcsolódó vallomást lásd: MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 93 Jacsó János nyomozó szerint K. és Tolnay egyaránt ittas állapotban voltak. A kapcsolódó vallomást lásd: uo.
- 94 A rendőrök azzal akarták sakkban tartani a családot, hogy Tolnay Kálmán állítása szerint az apa Szálasit élte és „a mai rendszert szidta”, amivel kapcsolatban ők is feljelentést tehetnének ellene. Ezért az egyik fiúnak, Antalnak Jacsó János azt javasolta, hogy tekintsenek el apja megverésének ügyében a feljelentéstől. A család félelmében nem mert orvoshoz fordulni. Az apa állapota viszont folyamatosan

- romlott, végül egy héttel később muszáj volt orvosi segítséget kérnie, így kitudódott a dolog. A közben hazaérkező másik két fia, Pál és István 1945. november 18-án bementek a rendőrségre jelentést tenni az ügyről. A Pál által megadott személyleírás alapján (magas, vékony, bajuszos férfi) őket Veszely Jaroszláv fenyegette meg, hogy „ne merjünk jelentést tenni a dologról, mert különben apámnak azonnal meg kell kezdeni az egyéves börtönbüntetését”. A kapcsolódó vallomásokat lásd: MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 95 Bokán József az utcán találkozott W. Vincével, akinél egy rossz palacsintasütő és egy pléhlemez volt. Mivel W.-t állítása szerint lopásokat elkövető személyként ismerte, gyanús volt neki és felszólította, hogy vigye be a holmit a rendőrségre. W. nem engedelmeskedett. Bokán, akinél találkozásukkor nem volt fegyver, azt vallotta, hogy W. ütésre emelt palacsintasütővel fenyegette őt, ezért visszament a rendőrségre egy puskáért és letartóztatta támadóját. W. állítása szerint a tárgyakat egy szovjet katonától kapta, és a letartóztatását megelőzően visszaadta neki azokat, sőt, a rendőrségen is járt, hogy panaszt tegyen Nagy Gyula rendőrkapitánynál, aki szerinte úgy reagált az esetre, hogy mondja meg Bokánnak, „maradjon a fenekén”. Bokán szerint miután letartóztatta W.-t, az „állandóan fenyegető magatartást tanúsított” és azt kiabálta, hogy „gyáva ember nem mersz puská nélkül járni”. W. Vince tanúvallomása és Bokán József vallomása, 1945. november 20. A kapcsolódó vallomás: uo.
- 96 W. Vince tanúvallomása és Jacsó János, Bokán József vallomásai, 1945. november 20. Uo. és Veszely Jaroszláv vallomása, 1945. november 20. Nü. 800/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d.
- 97 Veszely Jaroszláv vallomása, 1945. november 20. Uo.
- 98 Bokán József vallomása, 1945. november 20. MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 99 Jacsó János vallomása, 1945. november 20. Uo.
- 100 Kovács Ferenc Géza népfőügyész levele, 1945. november 23. Nü. 800/1945. MNL GyMSMSL XXV.10. 2. d.
- 101 Vietorisz Géza rendőrfőkapitány levele az igazságügy-miniszternek, 1945. november 21. MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t.
- 102 A levél szövegét lásd: Uo.
- 103 Az *Új Sopron* 1945 áprilisában még mint „koalíciós” lap indult útjára, de rövid időn belül a MKP befolyása alá került. Egy ideig a szerkesztőség egyébként ugyanabban az épületben működött, mint a szovjet katonai parancsnokság propaganda-osztálya.
- 104 Dobó János: A népfőügyész letartóztat, *Új Sopron*, 1945. november 22. 1. o.
- 105 Munkásáruló népfőügyész, panamázó rendőrfelügyelő és fasiszta rendőrtanácsos. *Szabad Nép*, 1945. december 14, 3. o.

- 106 Gaál János levele az igazságügy-miniszterhez, 1945. december 20. Illetve egy, a tételhez tartozó irat szerint „az 1945. december 18-iki távirati utasítás alapján” dr. Benkő Gyula a X. osztály vezetője felmentette Gaál Jánost az állásából. MNL OL XIX-E-1-I 9. d. 73. t. és *Soproni Újság*, 1946. február 14. 4. o.
- 107 Nyilvánosságra hozták a rendőrségi kinevezéseket, *Soproni Újság*, 1946. február 8. 3. o.
- 108 Nincs arra vonatkozó adat, hogy rokonságban állt-e Czinder József politikai nyomozóval.
- 109 A csornai nemzeti bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1945. október 29. MNL GyMSMSL XVII.5-14. 2. d.
- 110 A csornai nemzeti bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1945. december 13. Uo.
- 111 A csornai nemzeti bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1946. január 11. Uo.
- 112 A csornai nemzeti bizottság, képviselőtestület és termelési bizottság együttes ülésének jegyzőkönyve, 1946. február 21. Uo.
- 113 Uo.
- 114 Uo.
- 115 MDP KV Párt és Tömegszervezetek Osztályának javaslata a Titkársághoz, 1954. június 7. és 1954. július 15. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 319. ő. e. és 326. ő. e.
- 116 Uo.
- 117 Szőnyi Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*. Noran Könyvesház, 2012. 1. kötet 184–185. o.
- 118 Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát... Emlékezés és dokumentumok*. (dia.pool.pim.hu/xhtml/moldova_gyorgy/Moldova_Gyorgy-Aki_atlepte_az_arnyekat.xhtml - utolsó letöltés: 2018. 03. 25.), 110. o.
- 119 Nemeskürty István: *Elrepült a gyors idő*. Szabad Tér, Budapest, 1998. 39. o. A történetet idézi és Vadász Györggyel azonosítja: Tóbiás Áron: *A Magvető IV. Az utolsó felvonás*. Kortárs, 2015. (59. évf.), 4. szám. (epa.oszk.hu/00300/00381/00202/EPA00381_kortars_2015_04_27527.htm - utolsó letöltés: 2018. 03. 25.)
- 120 Idézi és összefoglalja: Szőnyi Tamás: *Titkos írás*. 1. kötet 474. o.
- 121 Uo. 475. o.
- 122 Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát...*, 111–112. o.
- 123 „Juhász” ÁBTL 3.1.2. M – 18821/7. 35.
- 124 Szőnyi Tamás: *Titkos írás* 1. kötet 475. o.
- 125 Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát...* 112. o.
- 126 Kádár János előadása A jelenlegi magyar pártokról címmel, 1946. július 5. MNL OL M-KS 276. fond 90. csoport 69. ő. e.

Cseh Zita

„Gépkocsivezető elvtársat meglőtte.”

A Heves Megyei Munkásőrség parancsnoka

1964. október 8-án Zábráczi Ferenc alezredes, a Heves Megyei Munkásőrség parancsnoka Warszawa szolgálati autójával és sofőrjével szolgálati útra ment a Hevesi Járási Munkásőr-parancsnokságra. A hivatalos ügyek elintézése után csatlakozott hozzájuk Barna László százados, a járási munkásőrség parancsnoka, s elindultak Kisköre felé, többek közt azzal a szándékkal, hogy útközben fácánra vadásznak. A Tisza gátjára rátérve az autóból Zábráczi a sofőr mellől jobbra lőtt ki a leengedett ablakon, míg Barna László a hátsó ülésről balra célzott. Így két fácánt sikerült elejteniük. Az ártéren folytatták útjukat, ahol szintén felbukkantak fácánok, melyekre célzott az alezredes, de a lövések nem találtak. Ezután a töltött fegyvert csőtorkolattal fölfelé a térde között fogva ült a gépkocsiban. Nem sokkal később a sofőr felhívta az alezredes figyelmét, hogy balra egy fácán tűnt fel. Zábráczi erre balra fordult a kibiztosított fegyverével, amely eközben véletlenül elsült, s halántékon találta Román Attila gépkocsivezetőt, aki azonnal meghalt. Zábráczi Ferenc tette – munkásőr-terminológiával élve – súlyos rendkívüli eseménynek minősült, s a retorzió sem maradt el: hamarosan minden tisztségéből felmentették, s büntetőeljárás indult ellene. A Budapesti Katonai Bíróság két év letöltendő börtönbüntetésre ítélte.

Zábráczki Ferenc életútja a vadászbalesetig¹

Zábráczki Ferenc 1919. augusztus 25-én született Bánhidán, mely 1974 óta Tatabánya városrésze. Anyja Zábráczki Anna háztartásbeli, apját nem ismerte. Édesanyja 1920-ban férjhez ment egy bányász özvegyemberhez, akinek 5 gyermeke volt, s egy közös gyermekük is született. 6 elemi iskolát végzett, majd 1932-től 1937-ig különböző helyeken gazdasági cselédként dolgozott. Ezt követően 3 évig a Magyar Posztógyárban betanított fonómunkásként alkalmazták. 1940 decemberében behívták tényleges katonai szolgálatra Budapestre, a páncélosezredhez. 1941-ben részt vett a Délvidék megszállásában, majd az orosz frontra került, ahonnan 1942 januárjában jött vissza. Ezután a Ludovika Akadémián harckocsivezető volt. Innen örvezetői fokozattal szerelt le, majd a háború végéig a *Weiss Manfréd* Acél- és Fém műveknél volt harckocsi-bejáratós. A háború után is itt maradt, az autó- és traktorüzemben szerelőként dolgozott. Innen vonult be 1949 márciusában a Petőfi Akadémiára, ahol 3 hónapos politikai tiszti kiképzésben részesült, majd áttért a katonai pályára. 1954-ig a Néphadsereg különböző helyein politikai tisztként szolgált, majd 1956-ig a Sztálin Akadémia hallgatója volt. A forradalom alatt védte a Sztálin Akadémiát és a Soroksári úti lámpagyárat. 1956. november 10-től a Budai Karhatalmi Ezred csepeli századában szolgált, s itt ideiglenes párttitkár volt. A Munkásőrségnek megalakulásától kezdve tagja volt, részt vett annak megszervezésében. 1959-ig a Munkásőrség Országos Parancsnokságán (MOP) lökiképzési tiszt, 1959 szeptemberétől a Heves Megyei Munkásőrség parancsnoka. Pozíciójából adódóan a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Heves Megyei Bizottsága Politikai Bizottságának is a tagja volt. Havi jövedelme 4500 Ft volt, amely akkor igen kimagasló járandóságnak számított. Egerben a város egyik legfrekvenciáltabb helyén, a Lenin út 1. szám alatt (ma Deák Ferenc út 1.), egy régi villaépületben lakott. A Kommunista Pártba 1945-ben lépett be, majd a kommunista utódpartoknak is tagja volt. Jelentősebb kitüntetései: Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozata (1952), Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957), Szolgálati Érdemérem (1959), Munka Érdemérem (1960), Kiváló Szolgálatért

Érdemérem (1964). Elítélve nem volt, s pártfegyelmet sem indítottak ellene. 1944-ben nősült, a csepeli vasműnél ismerte meg feleségét, aki a háborúban szerzett sérülése nyomán (légnyomás érte) rokkantként élt, így háztartásbeli volt. Házasságukból két fiúgyermek született. Hobbivadász volt, 1951-től a törökbálinti vadásztársaság tagjaként, majd Heves megyében a bérkilövő vadásztársasághoz igazolt. Hivatalosan egy sörétes és egy golyós vadászfegyver volt birtokában.

A Heves Megyei Munkásőrség kezdeti időszaka

Zábráczkit Heves megyébe helyezésekor (1959 szeptemberében) a MOP Személyügyi osztályvezetője elismeréssel ajánlotta Putnoki László, az MSZMP Heves Megyei Bizottsága első titkárának a figyelmébe: munkáját nagy hozzáértéssel és szorgalommal végzi, szakmai felkészültsége jó, szerény, becsületes ember, ami egész munkájára jellemző. Ráadásul a MOP pártszervezetének megalakulása óta vezetőségi tagja, alapszervezeti titkára volt.² Tehát minden remény megvolt arra, hogy a Munkásőrség megyei szervezeténél jelentkező problémákat megoldja, a fegyelmi túlkapásoknak elejét veszi.

A Munkásőrség 1957. februári hivatalos megalakulásától kezdve jó pár évig (lényegében 1963-ig, a pártmilícia átszervezéséig, s a fegyverek munkásöröktől történő bevonásáig) rendkívül sok volt a fegyelmi vétség, amit szakszorgonnal rendkívüli eseménynek hívtak. Ennek oka nyilván a Munkásőrség nem hivatásos személyi állományának összetételében, felkészültségében, viselkedéskultúrájában keresendő. A forradalom ideje alatt a Néphadsereg és a rendőrség teljesen szétesett, a szovjet tankok élén hatalomra került Kádár-kormány egyetlen saját irányítása alatt álló fegyveres testülete a karhatalom volt. A hadsereg újjászervezése mellett fontos pártfeladat volt a kormányt támogató, megbízható munkások, funkcionáriusok felfegyverzése, egy népi vagy munkásmilícia létrehozása. Az MSZMP legfelsőbb döntéshozó szervezete, az Intéző Bizottság 1957. január 29-én határozatot hozott, hogy létre kell hozni egy polgári fegyveres karhatalmat, melynek főként üzemi munkások, szegényparasztok, tsz-tagok, rendező gárdisták, ifjú kommunisták, 1919-es

vöröskatonák, volt partizánok, régi munkásmozgalmi harcosok legyenek a tagjai. Az Elnöki Tanács február 19-én, a 13. sz. törvényerejű rendelettel hozta létre a Munkásőrséget.

A Heves Megyei Munkásőrség első parancsnoka 1957. március 1-jétől Deák Ferenc, aki Budapestről, az Országos Parancsnokságról érkezett, s hivatásos katona volt őrnagyi rangban. Az április 27-ei megyei munkásőr-értekezleten bejelentette, hogy „a kiképzést valamennyi egységnél megkezdtek. Elmondhatjuk, hogy a rendelkezésünkre álló 2 hónap alatt olyan eredményeket értünk el, amelyre példa még a zárt fegyveres testületek történetében is kevés van. Elmondhatjuk azt is, hogy a munkásőregységekben zömmel a kommunisták színe-java, a munkás-paraszt hatalomhoz a legnagyobb áldozatok meghozatalára is kész elvtársak kerültek.”³ Az MSZMP Heves Megyei Intéző Bizottságához 1957. május 2-án írt jelentésében már arról számolt be, hogy területi szinten (járások, városok) a Munkásőrség megszervezését a megye területén végrehajtották. Jelentős problémaként említette meg, hogy az önvédelmi fegyverek (pisztolyok) kiosztása akadozik, ami szerinte a munkásőrség tudatos dezorganizálását, bomlasztását jelenti. „Amennyiben a munkásőrség nem lesz ellátva önvédelmi fegyverekkel, úgy teljes mértékben ki lesz szolgáltatva mindennemű ellenforradalmi fasiszta provokációnak.”⁴ A fegyelmi helyzetet általában megfelelőnek értékelte, bár 16 főt kizártak, „mert ez az egyetlen komoly fenyegetési eszköz, amivel rendelkezünk”⁵. Két kirívó fegyelmi vétségről tett említést, mindkettő Kál községben esett meg. Április 14-én éjjel ellenőrzés ürügyén J. V. betört egy kétgyermekes asszony lakásába, s a nőn nemi erőszakot követett el. A tettest kizárták a pártból és a Munkásőrségből, s ügyét átadták az ügyészségnek. Ugyancsak ebben a községben néhány munkásőr 15 embert különböző indokok alapján bevitt a tanácsházára, s ott összeverték őket. Egy fő a verés következtében 6 hónapig munkaképtelen lett. Az elkövetők pártfegyelmit kaptak és a munkásőrségből kizárták őket. A megyei párt Végrehajtó Bizottsága legközelebb 1957. szeptember 23-án foglalkozott a Munkásőrség helyzetével. Deák Ferenc jelentésében itt már az szerepel, hogy a Munkásőrség feltöltöttsége a megyében teljesnek mondható, a kiképzések jól haladnak,

az anyagi, technikai ellátottság lényegesen javult. Május óta 13 munkásőrt zártak ki, s 5 rendkívüli esemény történt, amelyek közül a legsúlyosabb: egy munkásőr önvédelmi fegyverével családi okok miatt öngyilkos lett. De olyan rendkívüli esemény is előfordult, hogy a hortobágyi internálótáborból szabadult kulákfik [sic!] Horton egy munkásőrt saját udvarán úgy összeverték, hogy kórházba kellett szállítani.⁷ A jelentés bizottsági vitájában több nézeteltérésre derült fény. Putnoki László, a megyei első titkár hangsúlyozta, hogy a munkásőrség a párt szerve, a törzs csak azokat az utasításokat hajthatja végre, amelyeket a pártvezetés jóváhagyott, s demagóg, szektás elhajlások nem üthetik fel a fejüket. Ezt követően indulatosan beszélt személyi konfliktusokról, melyek Deák Ferenc megyei munkásőrparancsnokot és a helyettesét érintették. Sürgette továbbá a Munkásőrség megtisztítását a nem odavaló elemektől: „Nem valók a Munkásőrségbe olyan emberek, akik a feleségeiket hetenként cserélgetik. Úgy kell nevelni a Munkásőrség tagjait, hogy azok szolid, szerény emberek legyenek. Meg kell tisztítani a Munkásőrséget azoktól is, akik rendszeresen isznak.”⁸ Deák lemondása a megyei parancsnoki pozícióból már itt felmerült, de ez csak 1958. február 1-én realizálódott.⁹ Távozása mögött nagy valószínűséggel a megyei pártvezetéssel, illetve közvetlen munkatársával való ideológiai s egyéb természetű viták álltak. Deák Ferenc távozása után megbízható helyi elvtársra, Budai Györgyre esett a választás, akinek személye – mint hamarosan kiderül – a legkevésbé volt alkalmas arra, hogy a Munkásőrség fegyelmi helyzetén javítson. Megjegyzendő, hogy Budai György a füzesabonyi karhatalmi alakulat parancsnokaként kulcsszereplője volt az 1956. december 12-ei egri sortűznek, amelynek 8 civil áldozata volt. Egy 1959. január 11-ei századgyűlésen a fegyelmi kérdésről az alábbiakat adta elő: „Ezt nem tudom, mikor érzük el, elvtársak, vagy elérjük-e egyáltalán, hogy a századunkban nem lesz fegyelmezetlenség. Ugye, elvtársak, mindig azt hangoztatjuk, hogy legyünk példamutatók, szerények minden téren. De hogy beszélhetünk ezekről, amikor pld. V[...] L[...] elvtárs, amikor letelt a szolgálata, nem hazasiet egy féldeci pálinka után, amiért nem is szólhatunk, hanem tovább iszik és csak másnap hajnalban megyen [sic!] haza a családhoz. [...] Vagy Z[...] P. K[...] elvtárs,

aki megiszik 1-2 pohár bort, és akkor nem tud a természetének parancsolni, kiszalad az udvarra, és pisztolyával puff-paff, dirr-durr. [...] Vagy D[...] F[...] elvtárs szolgálatból hazafelé menve teljesen részegen dülöngél Recsk utcáin. És hozzá még amikor a szakaszparancsnok kéri a pisztolyát, [...] akkor még oda sem akarja adni. Vagy Sz[...] A[...] elvtárs, aki elmegy szolgálatba, és egy teljesen idegen asszonnyal szemtelenül, munkásörhöz nem méltó módon viselkedik, és ittas állapotban volt. Ezek és ehhez hasonló esetek legtöbbször azért történt meg, hogy ezek az elvtársak nem tudják, hogy mennyi az elég. Nem tiltja senki az italt a munkásör elvtársaktól, de senkitől sem, de tudjuk azt mindig, hogy mikor és mennyit. Jó lenne már az ilyenekkel a következő századgyűlésen nem foglalkozni.”¹⁰ Azonban az elkövetkező hónapokban sem változott a helyzet, sőt súlyos rendkívüli események is bekövetkeztek. Munkásöröknél lévő önvédelmi fegyverekkel több öngyilkosságot követtek el. Megdöbentő, hogy 1959. április 2-án Egerszalókon K. J. munkásör 19 éves fia vetett véget az életének egy szabálytalanul tárolt pisztollyal. Magát Budai György megyei munkásörparancsnokot is egy súlyos fegyelmi vétség miatt mentették fel, s szerelték le 1959. július 31-ei hatállyal.¹¹ Budai György 1959. június 20-án hajnalban egy igen mozgalmas nap után saját gépkocsijával erősen ittas állapotban Eger és Füzesabony között autójával az árokba borult. Előző nap több vezető funkcionáriussal a felsőtárkányi halvacsorán kezdték a mulatozást, amelyen már Budai igen tetemes mennyiségű alkoholt elfogyasztott. Innen 90-100 km-es sebességgel bevezetett Egerbe, s előbb a Mecset nevű étteremben folytatták az italozást, ahol Budai rendőrökbe is belekötött, s egy vendéget szájon ütött. Ezt követően a Park Szálló Grill Bájában mulattak, majd a füzesabonyi restiben akarták folytatni a dorbézolást. Egertől kb. 4 km-re az autó az árokba borult, s a kocsiban lévő 5 utas közül (Budaival együtt hatan ültek benne!) hárman megsérültek, kettőt kórházba kellett szállítani, ők 8 napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedtek. Személyi anyagában korábbi viselt dolgairól, mulatozásairól is olvashatunk. Például Parádon egy családos munkásör-táborozás során éjszakánként Budai részvételével olyan hangosan mulattak, nótáztak, lövöldöztek [!] néhányan, hogy voltak, kik szóvá tették: így nem tudnak pihenni, a gyerekek pedig

félnek.¹² A közúti baleset után Budait felmentették parancsnoki funkciójából, a Munkásörségből kizárták, szigorú pártbüntetésben részesítették, s a szándék szerint Egerből eltávolítva fizikai munkakörbe kellett helyezni.¹³ Mikor 1961-ben pártbüntetését eltörölték, már a Gyöngyösi Szerszám- és Készülékgyár személyzeti osztályvezetője volt.

Ilyen előzmények után került Zábráczi Ferenc 1959. szeptember 15-én a Munkásörség Országos Parancsnokságáról a Heves Megyei Munkásörség élére. A Munkásörség helyzetével – 1958 óta először, amely még a Deák Ferenc időszaka volt – a Végrehajtó Bizottság 1960. február 9-ei ülése foglalkozott. Putnoki László megyei első titkár több kritikát fogalmazott meg Zábráczi jelentésével kapcsolatban. Többek közt: „Én azt gondolom, elvtársak, hogy a Munkásörség megyei parancsnokságának, a Zábráczi elvtársnak fel kell hívni a figyelmét a reguláris kérdésekre a Munkásörségen belül, hogy itt nem azokat a feladatokat kell végrehajtani, mint a hadseregben, mert más a Munkásörség feladata, és más a hadsereg feladata. A hadseregben az embereknek meg lehet parancsolni, hogy ne rúgjanak be, itt azonban meg kell győzni őket. A Munkásörségben a parancsnak és a politikai felvilágosító munkának együtt kell menni.”¹⁴ Hiányolja továbbá, hogy sok fegyelmi vétség nincs konkrétan megemlítve a jelentésben, pl. a téves szervezése körüli erőszakosságok, vagy mikor Kálban egy munkásör pisztollyal fenyegetőzött az iskolában, mert gyermeke rossz jegyet kapott. „Az ilyen dolgokra a parancsnokoknak jobban fel kellene figyelni, mert ezt a szellemet nem lehet csinálni. Nagyon sok munkásör magában hordja azt a szellemet, hogy mindenki felett vagyok, még a rendőrt is meg lehet verni. Ezeket nekünk itt, a Munkásörségen belül kell kijavítani, és harcolni kell azért, hogy a munkásörök emberhez méltóan viselkedjenek. A másik olyan probléma az italozás kérdése. Ez ellen máshol is fel kell lépni, de a Munkásörségben még jobban, mert itt a megyei törzsön belül is előfordul ez.”¹⁵ Innentől kezdve az éves rendszeres megyei munkásörjelentésekben kevesebb szó esik a fegyelmi helyzetről, amelynek oka lehetett, hogy Zábráczi kerülte e kényes kérdést, illetve jelek utalnak rá, hogy némileg konszolidálódott a helyzet. A szakmai és a politikai, ideológiai képzéseknek nyilvánvalóan előbb-utóbb megvolt a hatásuk, illetve

a teljesen megbízhatatlan emberektől igyekeztek megválni. Ezek ellenére még mindig voltak súlyos rendkívüli események. 1962 nyarán egy vadászbaleset volt, amelyben az áldozat és az elkövető is munkásőr volt, de nem szolgálati fegyverrel, s nem szolgálati időben történt a tragédia. A bekölcei D. K. munkásőr véletlenül – vaddisznónak véltve – lelőtte falubelijét és rokonát, Cs. J. munkásőrt.¹⁶ Az elkövetőt jogerősen 2 év szabadságvesztésre ítélték.¹⁷ 1963-ból pedig egy fiatalember öngyilkosságáról van információnk: Kiskörén R. I. fia erősen ittasan szerelmi bánatában lelőtte magát az apja szabálytalanul tárolt pisztolyával.¹⁸

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1963. szeptember 24-én határozatot hozott a Munkásőrség szervezési, kiképzési és szolgálati rendszerének továbbfejlesztéséről. A határozat legfőbb célja a Munkásőrség állományának fokozatos lecserélése, fiatalítása, s a személyi fegyverek bevonása, központi tárolása volt. „Ahogy Kádár fogalmazott: »Az összes bajok forrása, hogy berúgnak és fegyver van a zsebükben.«”¹⁹ A határozatot a megyében nem fogadta nagy lelkesedés, amiről Zábráczi 1964. júliusi jelentésében számolt be a megyei pártvezetésnek. Sokan úgy vélték, hogy fegyver nélkül védtelenek maradnak – holott munkásőr ellen igazán komoly támadás a megyében nem történt –, s felvetődött az is, hogy ilyen nagyarányú átszervezésnél a testület felhígul. Zábráczi végül is optimista perspektívával zárta a jelentést: „[...] a Politikai Bizottság határozatának megjelenése óta a megye munkásőri személyi állományának harckészültségi fegyelmi helyzete tovább javult. A hangulat a munkásőr elvtársak közt jó, a további kiképzési és a még előttünk álló szervezési feladatokat meg tudjuk oldani. [...] A határozat végrehajtásának eddigi menete azt mutatja, hogy parancsnokaink megértik a határozatból rájuk háruló feladatokat, és ez az eddigi munkájuknál is megmutatkozott. Ez biztosíték arra, hogy a határozatból fakadó további feladatokat is sikerrel tudjuk megoldani.”²⁰ Zábráczi Ferenc ebben az időszakban (1964. április 24-én) kapott – a fegyveres testületnél eltöltött 15 éves szolgálatáért és jó munkájáért – Kiváló Szolgálatért Érdemérmet.²¹

Zábráczi Ferenc vadászbalesete

Zábráczi karrierjének azonban 1964 októberében véget vetett egy végzetes kimenetelű illegális vadászat. Mint volt róla szó, a Munkásőrség fegyelmi helyzete – a hivatásos állománytól a reguláris alakulatokig – a kezdetektől problémás volt, számtalan visszaélés történt, sokszor végzetes kimenetelű is. Szolgálati időben azonban Heves megyében halálos kimenetelű bűneset nem történt, ez a vizsgált időszakban csak az alább részletezett vadászaton esett meg.

Az eset azért különösen súlyos és érthetetlen, mert Zábráczi 1951 óta vadásztársasági tag volt, így tisztában kellett lennie a vadászat írott és íratlan szabályaival. Az ominózus vadászatot 1964. október 4-én, egy munkásőr-lövészgyakorlaton beszélte meg a kiskörei vadásztársaság vadászmasterével és a kiskörei téesz szeszfőzdejében dolgozó egyik munkásőrrel. Itt hangzott el, hogy Kisköre határában apróvadra kellene vadászni. Így feltételezhetően a hevesi szolgálati út legfőbb célja a vadászat volt, összekötve még egy személyes elintéznivalóval is: Zábráczi a kiskörei téeszből magának és helyettesének burgonyát akart elhozni. A szolgálati autó Román Attila²² vezetésével október 8-án délután fél 3-kor indult el Egerből. Indulás előtt a parancsnokság fegyvertechnikusa 50 db lőszert és egy átalakított kispuskát adott át a gépkocsivezetőnek. A fegyver a Munkásőrség tulajdona volt (a forradalom idején összeszedett fegyverek közé tartozott), de azt Zábráczi a Siroki Fém-művekben átalakíttatta, s – a technikus bírósági vallomása szerint – ha vidékre ment ellenőrizni, akkor mindig magával vitte vadászás céljából.²³ Erre a fegyverre Zábráczkinak fegyvertartási engedélye nem volt. A lőszereket a kiképzések rovására számolták el. A hivatalos ügyeket Hevesen – jegyzőkönyvek, kimutatások átnézése – igen gyorsan elintézhették, mert 4 órákor már Kisköre felé tartott az autó. Az autóba Barna László hevesi munkásőrparancsnok is beszállt, magához véve egy kispuskát. Zábráczi a sofőr mellett, míg Barna László hátul, a sofőr mögött foglalt helyet. Az iratok tanúsága szerint útközben Hevesvezekényen megálltak, s az italboltban – a sofőr kivételével – egy-egy korsó sört elfogyasztottak.²⁴ Útjukat egy idő után a Tisza-gáton

folytatták. Megegyeztek, hogy ha útközben fácánt látnak, Zábráczki jobbra löki a kocsiból, Barna pedig balra. Így elég gyorsan sikerült mindkettőjüknek egy-egy fácánt elejteniük, amelyeket a százados és a gépkocsivezető az autó csomagtartójába raktak el. Kb. 3 km után letértek a gátról, s egy erdős részhez értek. Itt több fácánt láttak felrepülni, de egyiket sem sikerült Zábráczkinak eltalálnia, viszont a csőre töltött, felhúzott állapotban lévő puskát ezt követően is a két térde között tartotta. Egyszer a gépkocsivezető az alezredes felé fordulva felkiáltott, hogy „ott van, nem látja?”, s leállította az autót. Zábráczki reflexszerűen a puskájához nyúlt, s az ujjá véletlenül megérintette az elsütőbillentyűt, amely elsült, s 20 cm távolságról halántékon találta a mellette ülő gépkocsivezetőt. A szerencsétlen ember eldőlt jobbra, a fejéből ömlött a vér, s a halál percekben belül bekövetkezett. A történetek miatt a munkásörparancsnokok pánikba estek, kiugrottak az autóból, s igyekeztek eltüntetni a vadászásra

Halálos kimenetelű szerencsétlenség a kiskörei határban

Halálos kimenetelű szerencsétlenség történt csütörtökön délutáni órákban a kiskörei határban. Zábráczki Ferenc, a megyei munkásörség parancsnoka, a hevesi járási munkásörség parancsnokának kíséretében Warszawa gépkocsival fácánvadászatra indult. A kiskörei határban — eddig még tisztázatlan körülmények között — Zábráczki Ferenc csőre

töltött löfegyvere elsült s a golyó a mellette ülő gépkocsivezető halántékába fúródott. A gépkocsivezető — Román Attila egri lakos — a helyszínen belehalt sérülésébe.

A fővárosi katonai ügyészség Zábráczki Ferencet, gondatlanságból okozott emberölés miatt előzetes letartóztatásba helyezte. A vizsgálat folyik.

ROMÁN ATTILA' elvtárs,

a munkásörség Heves megyei parancsnokságának munkatársa, e hó 8-án, tragikus körülmények között elhunyt. A Munkásörség Heves megyei Parancsnoksága saját halott-

jának tekinti. Temetése ma délután három órakor lesz Egerben, a Hatvani temetőben.
Megyei
Munkásör Parancsnokság

A Heves Megyei Népiújság híradása az esetről, 1964

utaló nyomokat. A fácánokat kidobálták, a puskákat az autóban elrejtették, Zábráczki a hüvelyeket az autóból kiszórta. Egy, a gáton épp arra járó motoros Barna Lászlót bevitte Kiskörére orvosért, aki kiérkezése után már csak a halál beálltát tudta megállapítani. Első hatósági személyként a kiskörei rendőrör parancsnoka érkezett meg, majd a járási rendőrkapitányság vezetője és a járási pártbizottság másodtitkára. A helyszínelést a Heves Megyei Rendőrkapitányság nyomozói végezték el. Zábráczkit és Barnát a kiskörei tanácsházára szállították, itt a megyei rendőrkapitányság orvosa vért vett tőlük. Késő este megérkeztek a Katonai Ügyészség szakemberei, s elkezdték a kihallgatást, amit másnap Budapesten folytattak. Zábráczki Ferencet gondatlanságból elkövetett emberölés büntetének gyanúja miatt terheltté nyilvánították, s előzetes letartóztatásba helyezték.²⁵ Tettét beismerte, a tragédia mélyen megrázta, elmondása szerint Román Attilával nagyon jó emberi kapcsolata volt. Az elhunyt fiatalember nős volt, egy 2 hónapos kisgyermek maradt utána árván.

A következmények

Október 10-én a megyei napilap, a *Népiújság*, amely az MSZMP kézi irányítása alatt állt, meglehetősen korrekt cikkben számolt be a szerencsétlenségről.²⁶ Román Attilát a Munkásörség saját halottjának tekintette, s az újság hírt adott a temetéséről is. Így a megye széles nyilvánossága tudomást szerezhetett egy vezető funkcionárius által gondatlanságból elkövetett, halálos kimenetelű balesetről.

Munkahelyi következmények

Papp Árpád, a Munkásörség Országos Parancsnokságának vezetője 1964. október 13-án Zábráczki Ferencet és Barna Lászlót az ellenük indított büntetőeljárás befejezéséig 1964. október 9-ei, tehát visszamenő hatállyal beosztásukból felfüggesztette.²⁷ A megyei Munkásörség vezetésével ideiglenesen Nagy Emilt, a parancsnokság kiképzési és szolgálati helyettesét bízta meg. Október 27-én Papp Árpád Zábráczki Ferenc súlyos rendkívüli eseménye

kapcsán felhívta a parancsnokok figyelmét a fegyver és a lőszer tárolásával és használatával kapcsolatban kiadott parancsok és intézkedések maradéktalan végrehajtására. Mellékletként kiadott egy parancsot a szabálytalan vadászatok megszüntetésével kapcsolatban, melynek végrehajtásáért a munkásőrparancsnokokat személyükben tette felelőssé.²⁸ Az országos parancsnok Zábráczkít 1964. december 8-i hatállyal fegyelmi úton nyugállományba helyezte, míg Barna Lászlót fegyelmmel leszerelte.²⁹ Megjegyzendő, hogy ekkorra még nem született meg a jogerős bírósági ítélet. (Barna László ellen nem indult büntetőeljárás, hamarosan a Néphadseregnél, a Hevesi Járási Kiegészítő Parancsnokságon folytatta pályafutását.)

Politikai következmények

Az MSZMP Heves Megyei Bizottságának Fegyelmi Bizottsága Zábráczkí fegyelmi ügyével két héttel a végzetes esemény után, 1964. október 22-én foglalkozott. A Katonai Főügyészség határozata az előzetes letartóztatásról már a birtokukban volt. A tények ismeretében a Végrehajtó Bizottság 1964. október 27-ei ülésén az alábbi határozatot hozta:

„A Megyei Pártbizottság zárja ki a pártból Zábráczkí Ferencet az alábbi indokok alapján:

a) A nála lévő puskával Román Attila gépkocsivezető elvtársat meglőtte, és a lövés következtében Román elvtárs életét veszítette. Ezzel a tevékenységgel elkövette a gondatlanságból okozott emberölés büntettét.

b) Nem vadászfegyverrel, tiltott időben, idegen területen vadászott.

c) Mint fegyveres testület parancsnoka és vadásztag tudatában volt annak, hogy gépkocsiban töltött fegyvert tartani nem lehet, és a gépkocsiból vadászni tilos.”³⁰

A megyei Pártbizottság 1964. október 28-ai rendkívüli ülésén tárgyalta meg Zábráczkí Ferenc fegyelmi ügyét. Jelen voltak a pártbizottság tagjai, póttagjai, a megyei Revíziós Bizottság tagjai, valamint a megyei Pártbizottság függetlenített apparátusa; ekkor már Bíró József volt a megyei első titkár. A Központi Bizottságot Szurdi István képviselte. A megyei Pártbizottság

a fent részletezett végrehajtó bizottsági javaslatot elfogadta, Zábráczkí kizárták a pártból. Szurdi István felszólalásában nyomatékosan felhívta a jelenlévők figyelmét az ilyen sajnálatos események elkerülésére, „[...] hogy egyes elvtársak visszaélve funkciójával [sic], külön jogokat vindikálnak maguknak, hivatalos időben, hivatalos kocsiból vadásznak. Figyelmeztette a Pártbizottság tagjait, hogy az utóbbi időben 3 hasonló eset fordult elő. Kérte a Pártbizottság tagjait, hogy személyre való tekintet nélkül az ilyen tiltott dolgokra azonnal hívják fel az illetékes elvtársak figyelmét.”³¹

(Heves megye vezető funkcionáriusaira ebben az időben igen csak rájárat a rúd. Valamivel több mint egy évvel korábban Biszku Béla a Központi Bizottságtól Putnoki László megyei első titkár viselt dolga miatt tárgyalt a megyei Pártbizottság tagjaival.³² Putnoki egy súlyos, 3 halálos áldozatot követelő autóbalesetet akart eltussolni, amit a pártbizottság autója idézett elő 1963. augusztus 31-én. A szolgálati autó Putnokit vitte volna Egerből Gyöngyösre. Az ügy miatt Putnokit felmentették első titkári pozíciójából, és visszahívták a Pártbizottságból, illetve a Végrehajtó Bizottságból is. Pályafutása ezt követően „éles” fordulatot vett, a Gábor Áron Vasöntöde és Gépgyár igazgatója lett.³³)

A megyei Pártbizottság 1964. október 30-ai ülésén egyhangúan Lintallér Lászlót, a BM Heves Megyei Rendőr-főkapitányság Személyzeti Osztályának vezetőjét javasolta az új megyei munkásőrparancsnoknak.³⁴ Lintallér László – Budai Györgyhöz hasonlóan – tevékeny szerepet játszott az 1956. december 12-ei egri sortűzben. Az egri karhatalmi alakulat parancsnokaként ő adott utasítást a fegyverhasználatra, a védtelen tömeg lövésére. Lintallért a MOP parancsnoka 1964. november 16-i hatállyal nevezte ki a Heves Megyei Munkásőrség élére.³⁵

A büntetőeljárás

A büntetőeljárás iratai közül csak a vádirat, a tárgyalási jegyzőkönyv és az első-, illetve a másodfokú ítélet maradt fenn. Úgy tűnik, hogy a büntetőaktát erősen megselejtezték. A nyomozati anyag pedig egyáltalán nem lelhető föl.

A vádiratot 1964. november 27-én készítette el dr. Vincze Lukács alezredes ügyész. Fő vádpontként foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlan veszélyeztetés szerepelt, de felróta a lőfegyverrel elkövetett szabálysértést, s a két fácán kilövése miatt a tulajdon elleni szabálysértést is. Az ügyész teljes egészében kizárta Zábráczkinak azt a baleset utáni pánikhangulatban elhangzott állítását, hogy nem ő lőtte le a sofőrt, hanem Barna László. Ezt egyébként Zábráczkai többször nem említette, bűnösségét beismerte. A Budapesti Katonai Bíróságnak volt hatásköre a nyilvános tárgyalás lefolytatására, melyre 1964. december 30-án került sor. A tanács elnöke dr. Valachi László hadbíró alezredes volt. A tárgyaláson a vádlott és a tanúk kihallgatása során elhangzott információk az addigi tényálláson, melyet az ügyész vádiratában összefoglalt, nem változtattak. Az ügyész vádbeszédében kiemelte, hogy a vádlott sorozatosan követett el szabálysértéseket: a Munkásőrség megyei vezetőjeként engedély nélkül tartott birtokában fegyvert, amelyet ráadásul engedély nélkül átalakított. Épp neki lett volna a feladata, hogy a talált és elkobzott fegyvereket összeszedesse, nyilvántartassa, s mindezeket ellenőrizze. Engedély nélkül vadászott, s vadásztársasági tagként tudnia kellett, hogy mozgó vagy álló gépkocsiból vadászni tilos, ráadásul a csőre töltött fegyvert úgy tartotta a lába között, hogy az több ember életét veszélyeztette. Ezek a sorozatos szabálysértések, bár véletlenül, de egy ember életének a kioltásához vezettek. Enyhítő körülményként kérte figyelembe venni a vádlott addigi kiemelkedően példás magatartását, a munkáját mindig lelkiismeretesen végezte, amelyet bizonyítanak kitüntetései és dicséretei. A vádlott javára kérte értékelni, hogy tettét megbánta, komoly lelkiismeret-furdalással küszködik, teljesen összetört, a történeteket egy hónapja [sic!] sem tudja feldolgozni. A sok enyhítő körülmény figyelembevételével a büntetési tétel alsó határának kiszabását kérte a vádlottra. Elgondolkodtató, hogy a büntetőeljárás során nem forszírozták a fegyvertechnikus állítását, miszerint felettese minden vidéki szolgálati útra elkérte az átalakított kispuskát vadászás céljából. Az eljárás során az alkoholos befolyásoltságra, annak mértékére sincs utalás, holott a megyei nyomozók a baleset estéjén vért vettek a parancsnokoktól. Talán azért, mert ezek súlyosbító körülmények lettek volna? A védő ehhez

tulajdonképpen csak annyit fűzött hozzá, hogy szabadságvesztés esetén a vádlott két gyermeke ellátatlan marad, mert a felesége rokkant, munkakép-telen.³⁶ A tárgyalást követően a tanács elnöke kihirdette az ítéletet: Zábráczkai Ferencet foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlan veszélyeztetés miatt bűnösnek mondta ki, s két év szabadságvesztésre, mint főbüntetésre, és két év közügyektől való eltiltásra, mint mellékbüntetésre ítélte.³⁷ Indokai többek közt: „A vádlott sorozatos szabálysértéseiből bekövetkezett gondatlan bűncselekmény és annak eredménye önmagáért beszél: a vádlott egy fiatal, 27 éves, különben egészséges, nős, családos ember életét kioltotta, amellyel jóvátehetetlen jogsérelmet, gyászt, bánatot, gondokat okozott. Azt az általa is jól ismert elvet, miszerint a mi társadalmi rendszerünkben a legfőbb érték az ember, a gyakorlatban sorozatosan figyelmen kívül hagyta, de a parancsnoki kötelező gondoskodást is elmulasztotta. Cselekményével ártott a Munkásőrség tekintélyének és fegyelmének is.”³⁸ Az ítélet ellen a vádlott és védője enyhítésért fellebbezett. A másodfokú eljárás során az ügyész a fellebbezések elutasítását indítványozta, mivel a vádlott sorozatos szabálysértései és a bekövetkezett végzetes baleset indokolják az elsőfokú – egyébként igen méltányos – ítélet helybenhagyását. A védő a vádlott mély lelkiismeret-furdalásával érvelt, mely egész életét végig fogja kísérni, s ez a legsúlyosabb büntetés. A Legfelsőbb Bíróság tanácsvezetője, dr. Nádas András ezredes 1965. február 2-án nyilvános tárgyaláson hirdette ki ítéletét: a szabadságvesztés változatlanul hagyása mellett a közügyektől történő eltiltást mellőzte, viszont mellékbüntetésként lefokozta.³⁹

Az iratok tanúsága szerint Zábráczkai Ferenc börtönbüntetését a Baracskai Büntetés-végrehajtási Intézetben kezdte el letölteni, szabadulásának dátumát nem sikerült kideríteni. Mint ahogy ezt követő életéről sem sikerült érdemi információt meg tudni. Ismert viszont halálának időpontja: 1970. június 24-én, 51 évesen halt meg Budapest VIII. kerületében⁴⁰, tehát szabadulását csupán néhány évvel élte túl. Nagy valószínűséggel nem csupán szakmai karrierjét, hanem életét is kettétörte a Tisza árterén elkövetett végzetes „szolgálati” fácánvadászat.

Jegyzetek

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (MNL HML) MSZMP Heves Megyei Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (XXXV. 22. 11.) 103. ő. e.-ből Zábráczi Ferenc személyi anyaga.
- 2 MNL HML XXXV. 22. 11. 103. ő. e.-ből Zábráczi Ferenc személyi anyaga.
- 3 MNL HML Heves Megyei Munkásörtség iratai (MNL HML XXXV. 48.), a fond rendezés alatt.
- 4 MNL HML MSZMP Heves Megyei Bizottsága Pártbizottsági ülések iratai (MNL HML XXXV. 22. 2.) 8. ő. e.
- 5 Uo.
- 6 Uo.
- 7 MNL HML XXXV. 22. 2. 15. ő. e.
- 8 Uo. 8.
- 9 Deák Ferenc 1973-as nyugállományba helyezéséig a Munkásörségnél szolgált, előbb a Budapest XI. Kerületi Munkásörség parancsnoka lett, majd a MOP Központi Törzs- és Alegységparancsnok-képző Iskola tanára. Forrás: <https://www.neb.hu/asset/phpu9XkQc.pdf> [2018.01.20.]
- 10 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 11 MNL HML XXXV. 22. 11. 103. ő. e. Budai György személyi anyaga.
- 12 Uo.
- 13 Uo.
- 14 MNL HML MSZMP Heves Megyei Bizottsága Végrehajtó bizottsági ülések iratai (XXXV. 22. 3.) 78. ő. e.
- 15 Uo.
- 16 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 17 MNL HML Egri Megyei Bíróság iratai Büntetőperes ügyek (XXV. 21. b.) B/1036/1962.
- 18 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 19 Kiss Dávid: *A Munkásörség története és előzményei*. Veritas Történetkutató Intézet-Magyar Napló, Budapest, 2017. 238. o.
- 20 XXXV. 22. 3. 190. ő. e.
- 21 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 22 Román Attila (1937–) 1964. június 29-től volt a Munkásörség állományában. Forrás: MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 23 Hadtörténelmi Levéltár Budapesti Katonai Bíróság és jogelődjei iratai (HL XI. 22.) 830/1964.

- 24 Két, magát megnevezni nem szándékozó, de a tragédiát jól ismerő személy információja szerint a parancsnokok erősen ittas állapotban voltak. Olyannyira, hogy Zábráczi a végzetes pillanatban éppen aludt, a sofőr kiáltására ébredt fel.
- 25 MNL HML MSZMP Heves Megyei Bizottsága Fegyelmi Bizottság iratai (XXXV. 22. 5.) 23. ő. e.
- 26 *Heves Megyei Népujság*, 1964. október, 10. szám, 6. o.
- 27 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 28 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt. A parancs nincs az iratok között.
- 29 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 30 MNL HML XXXV. 22. 5. 23. ő. e.
- 31 MNL HML XXXV. 22. 2. 44. ő. e. A felszólásában említett 3 hasonló esetről további részletek nem hangzottak el.
- 32 MNL HML XXXV. 22. 2. 40. ő. e.
- 33 Dr. Szecskó Károly szóbeli közlése.
- 34 MNL HML XXXV. 22. 2. 45. ő. e.
- 35 MNL HML XXXV. 48., a fond rendezés alatt.
- 36 HL XI. 22. 830/1964.
- 37 Uo.
- 38 Uo.
- 39 Uo.
- 40 Városi Levéltár Tatabánya (VLT) Bánhida község anyakönyveinek másodpéldányai (XXXIII/1. b.), 5. kötet, 61/1919. bejegyzés.; VLT Állami anyakönyvek másodpéldányai, Utólagos bejegyzések (XXXIII/1. f.) 3. doboz, 22/1970. bejegyzés.

Wencz Balázs

„Gépkocsijából egy gumibotot vett elő.”

Tatabánya első titkára

Jelen tanulmány a Budapesten született, de életének jelentős részét a megyeszékhelyen, Tatabányán töltő Beer János életútjának, illetve pártfegyelmi ügyeinek a feldolgozását tűzte ki céljául. Beer tipikusnak nevezhető pártkarriert futott be, hiszen a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetébe történt 1945-ös belépését követően töretlenül felívelő karriert futott be. Dolgozott a megyei pártapparátusban, illetve a legjelentősebb munkásmozgalmi múlttal rendelkező Tatabánya városi pártbizottság első titkáráként is. Fegyelmi ügyei az 1955 és az 1965 közötti évekre datálhatók, melyek fő jellemzői, hogy minden esetet összefüggésbe hozhatunk Beer erkölcstelen életmódjával, illetve alkoholproblémájával.

Beer János eseményekben gazdag életútja az 1955-ös pártbüntetésig

Beer János 1917-ben munkáscsalád gyermekeként látta meg a napvilágot Budapesten.¹ Sok kortársához hasonlóan mindössze 14 éves volt, amikor segédmunkásként helyezkedett el a Tatabányai Mészüzemben, illetve különböző építkezéseken.² 1934-től a tatabányai XII-es aknáknál előbb csillésként, majd vājárként kereste a kenyerét.³ Katonai szolgálatát a második világháború kitörésekor kezdte meg a galántai központtal rendelkező Magyar Királyi

8. Honvéd Határvadász Zászlóaljnál. A második bécsi döntést követően részt vett az 1940. évi erdélyi bevonulásban, majd még ugyanebben az évben immár rendfokozattal, tizedesként szerelt le. 1941 augusztusának elején ismét katonai szolgálatra hívták be, ezúttal Érsekújvárra a II. kerékpáros zászlóaljhoz. Az 1942 márciusára keltezhető leszereléséig a keleti fronton teljesített szolgálatot, majd ezt követően visszatért korábbi munkahelyére, a XII-es aknához. Miután majd 10 évvel később többen is azt állították róla, hogy a Szovjetunióban élelmiszer-rekvirálás közben agyonlőtt egy polgári személyt, az Államvédelmi Hatóság 1953 áprilisában őrizetbe vette, azonban mindössze hétheti fogva tartást követően, terhelő bizonyítékok hiányában szabadon is engedték.⁴

Beer 1945-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba⁵, ahol rendszeres pártmunkát csak 1947-től végzett. 1949-ben került a Magyar Dolgozók Pártja Tatabánya Városi Bizottságának apparátusába, ahol bányaiüzemi szervezőként dolgozott.⁶ Ebben a minőségében kellett szembenéznie az első, személyét ért komolyabb váddal, 1950 áprilisában ugyanis Girgász József és Greff Pál azt állították róla, hogy az 1945 előtti időkben szoros szálak fűzték a Szálasi Ferenc vezette Nyilaskeresztes Párthoz. Az ügy egyik érdekessége, hogy meggyőző bizonyítékokkal egyik vádló sem rendelkezett, az általuk elmondottakat mindössze szóbeszédre, illetve az 1945-ben eltűnt, tatabányai nyilasokat tartalmazó névjegyzékre alapozták. Talán ennek is volt köszönhető, hogy a vizsgálatot a következő eredménnyel zárta a megyei pártvezetés: „A tanúk kihallgatása során, akik részben Beer elvtárs szomszédaiból és volt munkatársaiból tevődött össze, megállapítható, hogy a vád alaptalan, ami csak személyeskedésen alapszik. Girgász elvtárs részéről azon indoknál fogva, hogy Beer elvtárs udvarolt Girgász nőtestvérének régen, mivel otthagya, azért indított ellene most alaptalan vádat. Az megfelel a valóságnak, hogy Beer elvtárs egy sógora nyilas volt, de evvel a kapcsolatot nem tartja. A múltban ennek társaságában látták egyes esetekben vendéglőben szórakozni Beer elvtársat. Beer elvtárs családi környezete, rokonai, felesége részéről megbízható. A reábízott feladatokat jelenlegi beosztásában rendesen, megbízhatóan a Párt irányvonalának megfelelően végzi.”⁷ A pártvezetés a rágalmazásnak

minősített esetet elsősorban a „jobboldali szociáldemokraták egységbon-
tó politikájának” tartotta, melynek kiemelt célpontjai az MDP helyi párt-
funkcionáriusai voltak.⁸ Pedig a történelmi előzményeket figyelembe véve
a vádat megfogalmazóknak akár igazuk is lehetett, hiszen az 1930-as évek
végén Komárom-Esztergom k. e. e. vármegye bányavidékein is bekövetke-
zett a szélsőjobboldal jelentős megerősödése, mely az 1939-ben megtartott
országgyűlési választások során a nemzetiszocialista pártok látványos sike-
rét hozta. A május 25–26-án lebonyolított voksoláson a nyilasok Tatabánya
egyéni választókerületben 39%-ot értek el: Alsógallán 60%-os, Felsőgallán
45%-os, Bánhidán 38%-os aránnyal. Az antiszemizmus erősödését a vá-
lasztások után alig egy évvel az 1940-es tatabányai „nyilas bányászstrájk”⁹
is vészjóslóan jelezte.¹⁰ Az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltárának
Munkásmozgalmi gyűjteményében található A/14-es, nyilas iratokat tartal-
mazó dossziében számos névsor is fellelhető, ezek között azonban Beer János
névével nem találkoztunk.

A Beer számára megnyugtató eredménnyel zárult vizsgálatot követően
1950 októberében kezdte meg az 5 hónapos pártiskolai képzést, amit 1951-
ben sikeresen be is fejezett.¹¹ Pártkarrierje töretlenül ívelt felfelé, hiszen 1951-
ben előbb a megyei pártbizottság szervezői, majd másodtitkári funkcióját
is betöltötte.¹² A *Komárom Megyei Dolgozók Lapja* 1952. április 13-i száma
tudósította a lakosságot a megye kitüntetettjeiről, mely szerint Beer Jánosnak
a pártért végzett munkáját a Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokoza-
tával ismerték el.¹³ A korszakra oly jellemző káderforgó eredményeképpen
Beert 1953 szeptemberében az MDP Tatabánya Városi Bizottságának titkári
pozíciójába helyezték át.¹⁴

Papp Károly, az MDP Központi Vezetőség Párt és Tömegszervezetek
Osztályának Komárom megyei instruktora 1953. június 2-án készítette el
azt a feljegyzést, mely a megyei pártapparátus egyes kádereinek – köztük
Beer Jánosnak – a magatartását vizsgálta. Megállapította, hogy 1952-ben
mindhárom járási (a dorogi, a komáromi és a tatai) titkárt a nőügyei, az
alkoholizmusuk, illetve kocsmai verekedések miatt váltották le. Pajer Lász-
lót, a káderosztály vezetőjét sorozatos „eszméletlen kívüli ittassága miatt”

Beer János
Fegy/23
Kedves elvtársak.

Neharagudjanak, hogy e levelemmel zavarom önöket, de kérdezn
szeretnék.
Azt szeretném megkérdezni, hogy ha valakit büntetnek akkor a
márca egyforma e?
Ugyanis arról van szó, hogy a napok ba a tizenkét per á-akna
igazgatója egy dolgozójának a feleségével randevu volt ahol jelen
volt Szakács elvtárs is. Éjjel haza felé jövet Tatából garantoloztak
a nőnek keze lába törött el az igazgatónak meg két keze feje a vállá
és a térde zúzódott össze. A nő kórházban van.
A kérdés az hogy ezt el e lehet tussolni, mert tudomásunk van
arrol hogy igen nő ügyekben a megyei PB. radikális szokott lenni.
Példa erre a volt Munkásör pk. Horváth elvt.
Az illetőnek a nevét nem tudom de Mák János elvtárs az tudja.
A nőnek a nevét nem tudom a férje a szimfonikus zenekarba játszik.
A nő a kórházba van, a férje felvan háborodva válni akar az asszonytól
csak az a baj hogy nemmer panaszsra menni mert fél az igazgatótól.
A sikvílgyi akna igazgatójával is ugyanígy bajok vannak aki léber
Vinoze feleségével tart viszonyt.
A levél után kíváncsiak vagyunk, hogy a Megyei PB. mit fog csinál
ni. Egyebbként elevelet bővebben leírva megküldtük a Pártközpontba
A levelet névtelenül írjuk mert nem akarunk magunknak kellemetlenséget

Becsületes párttagok.

Szabadság.

H. Megyei V.B. 1959 június 29-i ülésén
Beer elvtárs nyilatkozott a tatabányai
városi, megyei pártbizottsági funkciói-
ról és arról is hall voltam.

Tatabánya 1959. VII. 1.

Goda László

Beer János visszaéléseiről szóló névtelen beadvány, 1959

kellett szigorú megrovásban részesíteni, és az osztály éléről eltávolítani. Papp sajnálattal vette tudomásul azt is, hogy a konszolidáció jegyében újonnan kinevezett káderek rövid időn belül az elődeik nyomdokába léptek.¹⁵ A jelentés tartalmazza annak az 1953. május 4-én érkezett bejelentésnek a részletes leírását is, melyet Havasi Ferenc, az Agitáció és Propaganda Osztály vezetője, és Haász Andor, a Párt és Tömegszervezet Osztályának a vezetője ellen tettek. Az ügyet Komárom megye fegyelmi referense, Czifra Gyula vizsgálta ki, aki a következőket állapította meg: „1952. dec. 20-án a megyei tanács épületében a szakszervezeti bizottság műsorral egybekötött bált rendezett. A bálnak éjjel két órákor lett vége. Ezután Istók elvtárs a megyei Pártbizottság részéről a bálban résztvevő Beer János, Haasz Andor (helyesen Haász Andor – W. B.), és Havasi elvtársakat felhívta a szobájába, és ott nagyobb mennyiségű likőrt fogyasztottak el. A bálban Havasi elvtárs nem úgy viselkedett, mint ahogy viselkednie kellett volna egy megyei Pártbizottság agit. prop. titkárának. Tánc közben H. elvtárs, a pénzügyi osztály dolgozójának feleségét összevissza csókolt, majd D. Júliát, a tanács dolgozóját pedig szintén tánc közben feltűnően tapogatta testének különböző részein, ami nagyon rossz benyomást keltett az ott levők között. Haasz elvtárs pedig olyan ittas állapotban volt, hogy a gépkocsivezetőjét, aki őt hazaszállította, útközben lehányta. A gépkocsivezetőn új ruha volt, amiért őt felesége alaposan megszidta.”¹⁶ A rendelkezésünkre álló, 1956 előtt keletkezett fegyelmi ügyeket tartalmazó őrzési egységek alapján megállapítható, hogy főként az 1950-es évek első felében igen súlyos problémák voltak a megyei káderekkel, ami erkölcstelen életvitelben, mértéktelen italozásokban, és az ezzel együtt járó kocsmai verekedésekben csúcsosodott ki. Az MDP Központi Vezetősége mindezt elég korán érzékelte, hiszen az 1951. május 22-én tartott ülésén részletesen foglalkoztak a kádermunkával, és az ezzel kapcsolatos feladatokkal. Megállapították, hogy a káder- és személyzeti osztályok munkájában bizonyos mértékű javulás tapasztalható volt ugyan, a káderek többségének a munkáját azonban nem a káderek tervszerű, alapos megismerése, ellenőrzése, nevelése és segítése képezte, hanem a káderhiány tervszerűtlen, kapkodó, sokszor formális megoldása.¹⁷ A kádermunka megjavítása érdekében a Központi Vezetőség egy

7 pontból álló határozatot fogadott el, melynek első pontjában megfogalmazott véleményük szerint a „pártmunkában, termelésben és tömegmunkában kitűnt, tiszta múltú, politikailag megbízható, párthű, legjobb káderekkel kell megszilárdítani a pártszerveket és az alapszervezeti vezetőségeket, elsősorban a döntő nagyüzemi és járási pártbizottságokat és a falusi pártvezetést. A funkcióba csak múltjuk, párthűségük, munkájuk, magatartásuk, rátermettségük alapos ismerete és gondos ellenőrzés alapján válogassák ki a kádereket.”¹⁸ A határozat további megállapításai többek között a kádercserék indokolatlan végrehajtásának a mellőzésére, a vezetőségek újjáválasztásának a szükségességére, valamint a kádermunka tervszerű végzésére tértek ki.¹⁹

**„Nem tudok olyan lelkiismeretesen dolgozni,
mint az 1955-ös időket megelőzően”²⁰**

Beert – dacára 6 elemi iskolai végzettségének – 1954 szeptemberében 3 éves pártfőiskolára küldte a pártvezetés. Az első félév lezárását követően, 1955 februárjában az MDP KV Párt és Tömegszervezetek Osztálya azt javasolta az MDP Titkárságának, hogy Beert minél előbb hívják vissza a főiskoláról, s ezzel párhuzamosan a helyi pártapparátusban betöltött tisztségeiből is távolítsák el.²¹ A Központi Ellenőrző Bizottság indoklásában a következőket olvashatjuk: „Beer elvtárs viszonyt folytatott két elvtársnővel. Magatartását hosszú ideig funkciójával visszaélve leplezte, hazugságra beszélt rá másokat is. Emiatt a megyében igen rossz véleménnyel vannak róla a dolgozók. Széles körben beszélnek ügyéről. A Központi Bizottságnak olyan véleménye alakult ki róla, hogy hazudozó, romlott ember. Szigorú megrovás, végső figyelmeztetés pártbüntetésben részesítette.”²² Ezt követően ismét vájárként dolgozott előbb a tatabányai XII-es, majd 1956 októberétől az oroszlanói XVIII-as aknában.²³

Az 1956-os forradalom és szabadságharc végét jelentő november 4-ei szovjet intervenciót követően az MSZMP Komárom Megyei és Tatabánya Városi Együttös Intéző Bizottsága 1956. november 6-án megtartott ülésén cselekvési programot dolgozott ki az „ellenforradalom elleni harc” megszervezésére.

A bizottság Beer János oroszlanói főaknászt, tartalékos őrnagyot bízta meg a karhatalom szervezésével. Beer vezetésével megkezdődött a megbízható, kommunista tartalékos tisztek behívása a karhatalmi szolgálatra. A helyi vezetés elsősorban a munkástanácsok²⁴ növekvő hatalmát és befolyását kívánta ellensúlyozni a karhatalommal, különösen a Beer-csoporttal. A pufajkások az aknaüzemek előtt álló sztrájkőröket több alkalommal látványosan megverték, és számos munkástanácstagot vittek be „egy kis elbeszélgetésre” a tatabányai Hunyadi laktanyába. Tóth József ezredes több kisebb súrlódást követően felszólította a Beer-csoportot, hogy költözzenek át a volt ÁVH-laktanyába. A csoport sértődötten ugyan, de elvonult a Hunyadiól, és ettől fogva – december közepéig – különvált a pufajkás és a honvéd karhatalom tevékenysége. Az önállósult csoport november második felében már közel 80 tagot számlált, a fegyelem azonban rendkívül laza volt (a karhatalom egyik ezredese szerint jelentős mennyiségű szeszes italt fogyasztottak el esténként, mely után igen gyakori volt a felesleges lövöldözés és a lakosság zaklatása). A razziák, atrocitások szaporodtak, egyre nagyobb nyomást igyekeztek gyakorolni a lakosságra a sztrájk letörése érdekében.²⁵ December elejére – Kádár János november 30-i tatabányai látogatásának köszönhetően – mind többen dolgoztak a megyében, azonban december 6-án ismét munkabeszüntetésre került sor Tatabányán. Ezen a napon a tröszt épülete előtt nagy tömeg verődött össze, elterjedt ugyanis a hír, hogy előző nap a minisztériumban öt mérnököt letartóztattak (köztük az oroszlanóiak igazgatójelöltjét is). A sztrájk és tüntetés másik oka az volt, hogy a munkástanács intézőbizottsága nem ért el a karhatalom (elsősorban a Beer-csoport) tekintetében eredményeket.²⁶ A megyei karhatalom vezetője, Baranya László ezredes képtelen volt kézben tartani az egységek irányítását, ezért Tömpe István, a belügyminiszter első helyettese Kőrösi György határőr ezredest küldte Tatabányára, hogy segítse a helyi vezetést, és tegyen rendet a bányászvárosban. December 7-én már közel 1500 ember tüntetett a városi és a megyei pártbizottság előtt. A Beer-csoport bevette magát a megyei pártbizottság épületébe, és védelemre rendezkedett be. Dél körül segítséget kértek a megyei rendőr-főkapitányságtól, és a szovjet egységektől is. Fél kettő körül megérkezett a párházhoz egy (esetleg több)

szovjet páncélautó és egy harckocsi. Tóth József ezredes két óra után érkezett meg a Hunyadi honvéd karhatalmistáival (köztük a Dózsa-iskola korábban átvezényelt tisztjeivel). A 25-30 honvédtiszt azonban – az ezredes és több tanú későbbi vallomása szerint – nem a tüntetés feloszlításának céljával jött. Fegyvertelenül, autóbusszal járták be a várost, hogy szemrevételezzék az őrzendő objektumokat. Így nem csoda, hogy távolságtartással figyelték az eseményeket, s különösebb kedvet nem érezhettek ahhoz, hogy a nekik is ellenszenves pufajkások védelmére keljenek. Tóth ezredes és tisztársai helyszínre érkezésével egy időben Baranya ezredes tárgyalni próbált a tüntetőkkel a Beer-csoport leszereléséről, és szabad elvonulást kért a pufajkásoknak. A tömeg egyre jobban feldühödött a hiábavaló huzavonán, Beerék pedig ezután nem mertek fegyvertelenül távozni az épületből. Sötétedéskor a tömeg már kövekkel dobálta az épületet, szinte ostrom alá vette a pártbizottságot. A pufajkások a kitörés mellett döntöttek, a levegőbe és a földre irányított sorozatokat leadva kirohantak, a kint álló szovjet harckocsi is tüzelni kezdett, és a tömeg néhány perc alatt széteszlott. Az eseményeknek nem volt halálos áldozata.²⁷ Beer János a december 7-ei tüntetés utolsó óráira a következőképpen emlékezett vissza: „A több mint 6 órán át tartó tüntetés végül is úgy ért véget, hogy az épületben benntartózkodó pufajkások a tömeget, fegyverhasználat mellett, szétverték. Ennek eredménye 18 sebesülés a tömegből, 1 fő pedig a karhatalmisták közül.”²⁸ A tüntetéseket követően Tatabányán fegyveres konfliktus alakult ki. A karhatalmisták sorozatos letartóztatásainak megfékezése végett Lados István VI-os telepi lakos elhatározta, hogy a lakótelep védelmére őrséget szervez, melynek elsődleges célja az volt, hogy megakadályozza a további letartóztatásokat, elhurcolásokat. A karhatalom a telep őrségét december 10-én számolta fel, a házkutatások során talált fegyvereket pedig összeszedték.²⁹ Beer a karhatalom kötelékében 1957. április 30-ig tevékenykedett, ezután rövid ideig az MSZMP Komárom Megyei Bizottsága Adminisztratív Osztályának volt a vezetője. 1957 júliusában került a tatabányai XV/a. aknához, ahol üzemvezetői beosztásban dolgozott.³⁰

1958 márciusában a Komárom Megyei Fegyelmi Bizottság bejelentések alapján vizsgálatot folytatott Beer Jánossal szemben, miután megállapítást

nyert, hogy „Beer elvtárs elvtelen nézeteivel és pártszerűtlen magatartásával akadályozza a pártmunka további javítását”.³¹ A vizsgálati jegyzőkönyv szerint „pártbomlasztó viselkedése” és a megyei apparátusból történt, 1957-es önkéntes távozása összefüggésben volt az 1955-ös pártiskolai távozásával, ennek hátterében ugyanis Havasi Ferencet látta.³² A megyei pártvezetést az is nyugtalanította, hogy „Beer elvtárs körül egy baráti kör alakult ki, akik Beer elvtárral együtt olyan elvtelen nézeteket vallanak, hogy a jelenlegi pártbizottság nem alkalmas a vezetésre. De azt nem a párton belül vitatják meg, hanem a kocsmákban és egyéb helyeken. Beer elvtárs elvtelen nézetei következtében túlságosan előtérbe helyezi a saját érdemeit, és úgy állítja be, hogy mindenki gyáva volt, és csak ő volt a hős.”³³ Társaival együtt elsősorban a karhatalom érdemeit próbálták meg kiemelni, és összefüggésbe állítani az 1956 után végrehajtott pártállami restaurációval. A megyei pártvezetés szerint Beer komoly szerepet játszott abban is, hogy az újjászervezett állampártnak igen rossz volt a megítélése a párton kívüli társadalom jelentős részében.³⁴ Pártszerűtlen magatartásának „egyik kirívó esete többek között az volt, amikor 1957. december elején a Tatabányai Bányász Vigadóban összeverekedett mint a karhatalom parancsnoka Kollár József elvtárral, aki szintén annak a karhatalomnak a politikai helyettese volt. Nézeteltérésüknek az volt az oka, hogy mindkettőjük az ellenforradalom alatt tanúsított magatartásuk érdemeit hangoztatta. A vendéglőben lévő egyének kárörvendően szemlélték, hogy a kommunisták vesznek.”³⁵ Ezt követte az 1958. január 10-ei este, amikor Beer és társai a Fehér Ökörben és a Bányász Sportkörben elfogyasztott alkoholtól meglehetősen illuminált állapotba kerültek, ráadásul a számlát sem tudták rendezni, ezért felhívták G. Lászlót, a XIV-es akna üzemvezetőjét, hogy fizesse ki a felhalmozott tartozásukat. Természetesen G. nem kérte magát sokáig, s ha már odaért, csatlakozott is a társasághoz, és este 10 óráig immár együtt italoztak. Ezt követően Beer és G. együtt indultak el a tömbházak irányába, ahol előbbi több megyei pártbizottsági tag lakására is felcsengetett³⁶, és vélt sérelmeit – melyek főként politikai jellegűek voltak – a maga sajátos stílusában elő is adta.³⁷ Ez idő alatt a társasághoz tartozó P. Ignác, G. László, M. és még két férfi Telek

Lajosnál, a X. Bányaüzem üzemvezetőjénél jelent meg, és fogyasztott el majd fél liter pálinkát.³⁸ Éjfél előtt nem sokkal megjelent Beer is, aki kérdőre vonta „P. Nácit, hogy miért lövöldözött a tömbök között, akkor, amikor a tömbház lakóinak összetétele nem valami kívánatos elemek. S ezek a nemkívánatos elemek kompromittálják a pártszervezetet, azért, mert kommunisták lövöldöztek a levegőbe.”³⁹ P. Ignác a lövöldözését elsősorban kíváncsiságával magyarázta, hiszen azt szerette volna kideríteni, hogy Beer melyik lakásban tartózkodik (arra gondolt ugyanis, hogy a hangzavarra végre előkerül ő is). Mindenesetre a rögtönzött „tűzijáték” olyan jól sikerült, hogy a következő napon szinte az egész város az előző éjjel történt eseményekről beszélt. Ennek is volt köszönhető, hogy Beert 1958. április 11-ei határidővel a pártbizottság tagjai sorából visszahívták.⁴⁰

Az MSZMP Komárom Megyei Pártbizottsága 1959. június 29-én tartott ülésének harmadik napirendi pontja történetünk főhősének újabb fegyelmi ügyét tárgyalta. Történt ugyanis, hogy 1959. április 24-én, a délutáni órákban a Tatabányai Szénbányászati Tröszt tulajdonát képező motorkerékpárral Beer Tatára indult, s ez alkalommal Szakács Frigyes is vele tartott egy másik motorkerékpáron. Tatabánya-Újvárosban felvették H.-nét és A.-nét, akiket a Tatai Haranglábig vittek, ahol megbeszélték, hogy két óra múlva felveszik őket a buszmegállóban, s így együtt mehetnek majd vissza Tatabányára. Eközben Beer és Szakács az egyik tatai presszóban múlatta az időt a Tatai Járási Tanács VB. elnöke, Kovács György társaságában. Este kilenc óra lehetett, amikor Beer és Szakács a két hölgyet felvéve visszaindult Tatabányára, de miután utóbbi motorkerékpárja meghibásodott, az utat egyedül folytatták. A források szerint Beerék tíz óra körül karamboloztak az Alsógalla és Tatabánya-Újváros közötti szakaszon. A baleset következtében a motorkerékpáron ülő H.-né nyílt lábtörést szenvedett, s ugyancsak megsérült az úttesten kerékpárjával szabályosan közlekedő K. István is. A balesetet követően hamarosan egy tehergépkocsi tűnt fel, amelynek a sofőrjét Beer megkérte arra, hogy az asszonyt és K. Istvánt vigye be a tatabányai kórházba. Miután a sérülteket beszállította a kórházba, a tehergépkocsi vezetője telefonon értesítette a rendőrséget, akik a helyszínre történő kiérkezésükkor azzal szembesültek, hogy

Beer már elhagyta a helyszínt.⁴¹ A vizsgálati jelentés szerint: „Beer elvtárs ezzel kapcsolatban elmondja, hogy miután H.-né a kórházba elvitték, ő közben leállított egy motorkerékpárost, aki bevitte Tatabánya-Újvárosba. Beer elvtárs itt lakásán felkereste Csillag Pál elvtársat, a Megyei Rendőr-főkapitányság helyettes vezetőjét, és közölte vele, hogy mi történt. Csillag elvtárs a megyei fegyelmi bizottság előtt elmondta, hogy Beer elvtárs kérte őt arra, hogy ha lehet, intézze el az ügyet, hogy neki ebből különösebb problémája ne legyen. Csillag elvtárs állítja azt, hogy Beer elvtársnak ezen kérésére semmiféle ígéretet nem tett, vagyis közölte vele, hogy az illetékes közlekedési rendőrségi hatáskörébe tartozik az ügy.”⁴² A baleset következtében K. István majd négy hétig, míg H. Antalné a végrehajtó bizottsági ülés időpontjában is betegállományban volt. A fegyelmi bizottság előtt Beer azt bizonygatta, hogy H. Antalnéhoz nem fűzik szorosabb szálak, amit vallomásával a férj, H. Antal is alátámasztott.⁴³ A szerelmi szál meglétét a fegyelmi bizottság tagjai ugyan kizárták, az ügy mégis kellő alapot nyújtott arra, hogy a városban ismét Beer János erkölcstelen életéről beszéljenek.⁴⁴ A megyei fegyelmi bizottság „Beer elvtársnak ezen ügye mellett megállapította azt is, hogy könnyelmű életet él. Nagyon gyakran távol van családjától, egyedül jár szórakozni – mulatni –, vagyis nem a családjával jár a szórakozóhelyekre, hanem barátaival.”⁴⁵ Büntetés gyanánt „dorgálás” pártbüntetést javasoltak, amit a végrehajtó bizottsági ülésen ejtettek, s így mindössze figyelmeztetésben részesítették.⁴⁶

Az imént ismertetett üggyel kapcsolatban 1959 májusában néhány pártton kívüli dolgozó a következő levelet juttatta el a megyei pártbizottsághoz: „Tisztelt Megyei PB. Mi, a XV/A akna dolgozói tiltakozunk az ellen hogy a megyei PB-ág ennyire liberális, és baráti, haveri, sőt, talán lehetne úgy is mondani a kéz kezét mos alapon foglalkozik a Ber János ügyével. Szegény karhatalmi parancsnokot »nem szabad bántani«, meg kell neki bocsájtani had ba.....a még végig az üzem dolgozóinak a feleségeit és az üzem nő dolgozóit [...]. Vegyék tudomásul, hogy ennek az erkölcstelen kalandornak nálunk az üzemből semmi tekintéje sincs. A jövőben beszélhetnek nekünk maguk Ber barátjukkal együtt a kommunista erkölcsről. Mert látjuk hogy maga a megyei PB. mennyire igyekszik rendet teremteni az erkölcsi vonalon.

Vagy ez talán csak egyesekkel szemben alkalmazható? Meddig akarják még minden tekintéje és erkölcsi alap nélkül nállunk hagyni az üzem élén???! Vagy bedűlnék annak a rendőrségi jegyzőkönyvnek amit az esetről akkor csináltak? Ha Beer-nek tiszta volt a lelkiismerete akkor miért titkolta a felesége előtt az esetet. Sőt a feleségét arra bízta, hogy ha valaki nőügyet mer belekeverni az fenyegetse meg rendőrség által való elvitetéssel. Az a szerencsétlen felesége ezt meg is tette, F. Ferencné és V. Ferencné meg is fenyegette rendőrségi elvitetéssel mert megmondták neki hogy a drágalátos férje kurvával volt az eset megtörténtekor. Maguk ezt nem látják hogy erről beszél az egész város? Vagy nem akarják hallani? Félnék Bertől? Mert olyan kijelentést tett baráti körbe hogy ő nem H. ő bosszút tud áltni azon aki ellene valamit csinálni mer. Mert az ő embereinél a gumibot még meg van. Meddig akarják még maguk ezt a frakciós társaságot és ennek vezetőjét futni hagyni. Mi az üzem dolgozói teljes felháborodásunkat fejezzük ki ezzel kapcsolatba és követeljük hogy vigyék a kebbel barátjukat ha akarják oda magukhoz de mi töllünk vigyék a fenébe.”⁴⁷

Az idézett dolgozói levélnek nem volt jelentősebb hatása, sőt, mint láthatuk, eddig az időpontig – eltekintve az 1955-ös büntetéstől – Beer viszonylag olcsón megúszta a fegyelmi ügyeket. Ebben közrejátszhatott, hogy az 1956-os események ekkor még egészen friss élményt jelentettek a párttagoknak, és nem feledték el Beer Jánosnak a konszolidációban játszott szerepét (karhatalom és az MSZMP megalakítása) sem.

Az 1963. december 7-én megjelent *Komárom Megyei Dolgozók Lapja* címlapján közölte a három nappal korábbi, a tatabányai XV/a. aknában bekövetkezett, 26 halálos áldozatot követelő sújtólégrobbanással kapcsolatos legfrissebb híreket.⁴⁸ A tudósítás szerint: „Szerdán éjjel súlyos bányaszerencsétlenség történt a tatabányai XV/a. aknán. Az éjszakai műszak a megszo-kott módon kezdődött. Elfoglalta helyét a bánya délkeleti bányamezejének 134-es számú frontfejtésében Boda Antal ifjúsági brigádja is. Munkához készülődtek, még kabátjukat sem vetették le, amikor a frontfejtésben váratlanul sújtólégrobbanás történt. A nagy erejű robbanás következtében a frontfejtés főlégvágatán törés támadt, a levegőellátás megszűnt, s az így keletkezett

gázok elárasztották a frontfejtést. A mentés során megállapították, hogy a Boda-brigád 26 tagja részben a robbanás nagy erejétől, részben pedig a magas hőfoktól súlyos égési sebeket szenvedett s azonnal életüket veszítették. [...] A bányamentők 10 órai megfeszített munkával felszínre hozták a szerencsétlenül járt 26 bányász holttestét. Csütörtökön reggel befejeződött a mentés. A bányában a termelést a biztonságos munkafeltételek megteremtése után ismét megkezdik. A szerencsétlenség ügyében vizsgálat folyik.”⁴⁹ Az MSZMP Tatabánya Városi Bizottsága az 1965. február 3-i végrehajtó bizottsági ülésén foglalkozott a XV/a. akna pártalapszervezete munkájának a kiértékelésével, mely során több alkalommal is szót ejtettek az imént ismertetett sújtólégrobbanásról. Az apparátus tagjai szerint a katasztrófa – melyet a benzinlámpa szabálytalan használata okozott – negatív következménye egyrészt az volt, hogy az addig is fennálló alkalmazotti fluktuáció tovább nőtt, másrészt számos biztonságtechnikai újítást kellett bevezetniük, ami az első negyedévben jelentős termelés-visszaesést okozott.⁵⁰

Az 1963. december 4-én bekövetkezett bányaszerencsétlenséget megelőzően, december 2-án tartotta meg a kibővített ülését az MSZMP Tatabánya Városi Pártbizottsága. A jóváhagyott napirend harmadik pontjában tárgyalták Beer János „pártszerűtlen magatartásával” kapcsolatos újabb fegyelmiét. Az életút egy-egy állomását, illetve a korábbi fegyelmi vétségeket számba vevő dokumentum második része ismertette a júniusi és az augusztusi ügyeivel kapcsolatos vizsgálat eredményeit.⁵¹ E szerint „1963. június 22-én a Tatabányai Szénbányászati Tröszt üzemvezetői és más vezető beosztású dolgozók autóbusszal Dunaalmáson voltak, Dunaalmáson volt Beer elvtárs is. Már Dunaalmáson ittas állapotba került Beer elvtárs. Hazafelé jövet megálltak a Tatai Kristályszállónál és egy páran a presszóba mentek be, Beer elvtárs pedig egyedül az étteremhelyiségbe ment. Itt összetalálkozott Grinyó József elvtárral, a Dorogi Járási Munkásörtség parancsnokával. [...] Az asztalhoz ülve Beer elvtárs azonnal politikai, illetve a megye egyes vezetőinek személyére vonatkozó beszéd tárgyába kezdett.”⁵² Grinyó beszámolója szerint Beer előbb a munkásörtség vezetésével kapcsolatosan megfogalmazott negatív kritikáit hangoztatta, majd a párt egyes kádereinek a kinevezésében játszott,

jelentősen felülreprezentált szerepéről próbálta őt meggyőzni.⁵³ Beer ez utóbbival kapcsolatban hangsúlyozta, hogy „Nemeslaki elvtárs és Kroszner elvtárs is az ő javaslatára kerültek jelenlegi funkciójukba, akik tőle félnek, ezért őt nem merik bántani. Grinyó elvtárs a meghallgatása során is – ahol Beer elvtárs is jelen volt – a fentieket elmondotta. Elmondta azt is, hogy Beer elvtárs eléggé ittas állapotban volt.”⁵⁴ Alig telt el két hónap, amikor a Komárom megyei Rendőrkapitányság is panasszal élt Beer magatartását illetően. A Magyar Rádió és Televízió 1963. augusztus 23-án delegálta a tatabányai XV/a. bányauzemhez Pfeifer Pál és Németi Gyula szerkesztőket, hogy az augusztus 25-ei helyszíni televízióközvetítést előkészítsék. Munkájuk végzetével a késő délutáni órákban Beer elvtárs és az üzem főmérnöke elmentek velük vacsorázni a Sportotthonba, ahol az étel mellé jelentős mennyiségű alkoholt is elfogyasztottak. Este tíz óra körül Beer személygépkocsijával kivitte a televízió két munkatársát Tatabánya-Felső vasútállomásra, azonban a Budapestre tartó vonatot már lekésték. Beer ekkor felajánlotta nekik, hogy éjszakára meghúzzhatják magukat a lakásán. A vasútállomásról azonban nem hazafelé vették az irányt, hanem Pfeifer és vendéglátója betért a KIOSZ klubhelyiségbe, ahol másfél-két órán keresztül italoztak. Amikor kijöttek a klubból, az arra járőröző rendőr felszólította Pfeifert, hogy ittas állapotban nem ülhet a gépkocsi volánja mögé. Beert természetesen nem zavarta saját részegsége, és miután a gépkocsit elindította, majd 30 métert meg is tett vele. Miután az intézkedő rendőr a motorkerékpárjával elé hajtott, kénytelen volt megállni. A források szerint ebben az időpontban ért a helyszínre Takács József rendőr törzsőrmester Moszkvics típusú gépkocsijával, aki azonnal felismerte Beert, akitől elkérte személyi igazolványát és a jogosítványát is.⁵⁵ Beer erre nem volt hajlandó, „sőt a gépkocsijából egy gumibotot vett elő, és azzal hadonászva az egyik intézkedő rendőrt felelősségre vonta, hogy mit keres itt egyáltalán. Miután a rendőrök az intézkedést nem tudták befejezni – a kocsit indítókulcsát elvették –, és a rendőrök a helyszínről eltávoztak, és az eseményt jelentették a rendőrkapitányság központi ügyeletére.”⁵⁶ A megyei kapitányságról Takács azt a parancsot kapta, hogy az URH-gépkocsival menjenek vissza, és Beert állítsák elő a kapitányságra. A rendőrök ekkor két

gépkocsival ismét kimentek a helyszínre, ahol a jogszabálynak megfelelően felszólították arra, hogy szálljon be a rendőrségi gépkocsiba.⁵⁷ Beert tehát kényszerintézkedést követően szállították be a városi rendőrkapitányságra, ahol a forrás szerint magából kikelve szidta az intézkedő rendőröket arra hivatkozva, hogy befolyását latba véve a megyei pártbizottságon és a Belügyminisztériumon keresztül intézkedni fog a rendőrök leszereltetéséről.⁵⁸ Miután számos pártbizottsági tag értékelte az előterjesztésben leírtakat, egy dologban mindannyian egyetértettek: Beer János számos jellemhibával rendelkezik. Ennek ellenére a bizottság által javasolt pártbizottsági tagságának a megszüntetését és az üzemvezetői funkcióból történő leváltását többen túlzónak tartották. Voltak, akik Grinyó szavahihetőségét is megkérdőjelezték, mondván, Beerhez hasonlóan ő is jócskán a pohár aljára nézett. Vass József összegzőképpen megállapította, hogy „ilyen erkölcsi problémák mellett nem lehet pártbizottsági tag és üzemvezető, aki sorozatosan, visszaesően vét a pártfegyelem ellen. A cél az, hogy Beer elvtársat helyes útra térítsük. Így nem lehet egy pártbizottsági tagnak, üzemvezetőnek cselekedni, ahogy cselekedett.”⁵⁹ Végül a tagok meghozták a döntést, mely szerint Beert kizárták a pártbizottság tagjai sorából, de az üzemvezetői funkciójában meghagyták.⁶⁰

A Központi Ellenőrző Bizottság az 1964. október 28-án sorra került ülésén az érvényben lévő Szervezeti Szabályzatának megfelelően megvizsgálta Beer 1955-ben kiszabott pártbüntetése törlesztésének a lehetőségét. A Központi Ellenőrző Bizottság ismét megállapította, hogy: „Beer Jánost a Tatabányai Városi Pártbizottság 1963 decemberében fegyelmileg visszahívta pártbizottsági tagjaiból az alábbi indokok alapján: Illetéktelen helyen és illetéktelenek előtt kijelentette, hogy a megyei pártvezetők nem alkalmasak a vezetésre. Az utóbbi években több esetben ittas állapotban, kifogásolható magatartást tanúsított; egyik alkalommal bekísérték a rendőrségre, mert figyelmeztetés ellenére ittasan akarta vezetni kocsiját, a rendőrökre fenyegető megjegyzéseket tett.”⁶¹ Mivel az általa vezetett XV/a. akna üzemben a korábban ismertetett 26 halálos áldozattal járó sújtólégrobbanást követő vizsgálat megállapította a kötelességmulasztásából adódó személyes felelősségét, fel sem merült, hogy a szigorú megrovás, végső figyelmeztetés pártbüntetését törlik.⁶²

1965. április 12-én került sor a Tatabányai VIII. Bányaüzem MSZMP Alapszervezetének taggyűlésére, s ekkor mindössze egy napirendi pontot tárgyaltak, ami „Beer János erkölcstelen magánéletének megvitatása” volt. A Tóth Antal alapszervezeti párttitkár által jegyzett, és 1965. április 10-én kelt pártfegyelmi előterjesztés a szokásos klisékkel indult. Felvázolták Beer életútjának fontosabb állomásait, majd számba vették a korábbi fegyelmi vétségeit egészen az 1963. december 2-i városi pártbizottsági ülésig bezárólag. A dokumentumból kiderül, hogy a XV/a. aknán bekövetkezett sújtólégrobbanást követően, 1964. március 1-je óta a VIII. Bányaüzemben dolgozott mint munkaügyi főelőadó.⁶³ Korábbi életét ismerve egyáltalán nem meglepő, hogy az „üzemben szerelmi kapcsolatot létesített az üzemirodán dolgozó K. Imrénével. 1965. január 31-én vasárnap délelőtt személygépkocsijával ittasan jelent meg a VIII-as Bányaüzemnél, majd később felesége és kislánya is megjelent, aki az üzemirodán dolgozóknak felvetette férjének szerelmi kapcsolatát. Beer elvtárs a későbbiek során olyan elhatározásra jutott, hogy feleségével megszünteti az életközösséget, törvényesen is elváljak, a K. Imrénével köt házasságot. Ezen elhatározását K. Imrével is közölte. K. Imréné három hónapi fizetés nélküli szabadságot kért, amit meg is kapott azon célból, hogy megfontolja, milyen álláspontra helyezkedjen, elhagyja-e férjét, két leánygyermekét, és Beer Jánossal létesítsen életközösséget, vagy megszakítja Beer Jánossal a kapcsolatot, és továbbra is férjével és családjával maradjon.”⁶⁴ A források szerint a vizsgálat időpontjában K.-né továbbra is a családjával élt, Beer pedig 1965. április 1-jei időponttal Budapestre kérte az áthelyezését.⁶⁵ A taggyűlés résztvevői természetesen hozzáfűzték gondolataikat a vizsgálati jelentéshez, melyek közül kiemelkedik Sinák József egészen elképesztő eszmefuttatása, aki elmondta, hogy „nem csak Beer elvtárs egyedül a hibás, mert ahhoz, amit Beer elvtárs megcsinált, egy másik személyre is szükség van. Ebből azonban Beer elvtársnak tanulni kell, hogy nőkkal is szembe tudjon állni. Véleménye szerint az itt elkövetett hibája kevés indok arra, hogy a pártból kizárjuk, komolyan elítéljük az ilyen magatartását, mert árt a párt tekintélyének, de egy 20 éves párttagot ilyenért nem lehet agyonütni. Beer elvtársnak komoly érdemei vannak a munkásmozgalomban, bizonyítja

ezt az, hogy Rákosi börtönében eltöltött 4 hónap sem törte meg, s 1956-ban Tatabányán ő volt az első, aki megszervezte a karhatalmat az ellenforradalmárok leverésére.”⁶⁶ A pártvezetés büntetés gyanánt azt javasolta, hogy két évig ne tölthessen be semmilyen pártfunkciót, és mint egyszerű párttag próbáljon meg józanabb életet élni. Beer az „utolsó szó jogán” egyetértett a pártvezetés javaslatával, és megköszönte a taggyűlésen felszólalók bírálatait, s egyúttal ígéretet tett arra is, hogy a jövőben megpróbál életmódján változtatni.⁶⁷

A rendelkezésünkre álló források szerint a Központi Ellenőrző Bizottság 1968. október 30-án foglalkozott utoljára Beer János 1955-ben kelt pártbüntetése törlésének az ügyével, mely során megállapították, hogy: „Beer János magatartása 1964 után is csak átmenetileg javult, rövidesen visszatért régi életmódjához; italozott, és ismét erkölcstelen életmódot folytatott. A felelősségre vonás elől – mint 1955 óta több ízben – most is sikerült megmenekülnie, részben az alapszervezet akkori titkárával való jó ismeretsége, részben más munkahelyre történt távozása folytán. A KEB-hez írt levelében nem volt őszinte, fentieket elhallgatta.”⁶⁸

Életének utolsó évei

Élete fő színteréről, Tatabányáról történt távozása után 1972-es nyugdíjba vonulásáig aknásként dolgozott Budapesten. Ekkor ismét visszatért Tatabányára, ahol a VI-os körzetben végzett aktív társadalmi munkát, először vezetőségi tagként, 1980-tól pedig alapszervezeti titkárként. A fellelhető források tanúsága szerint komoly szerepet játszott a körzete pártszékházának megépítésében és a lakosság körében végzett politikai agitációs munkában.⁶⁹ Elfeledve életútjának vargabetűit az 1983. szeptember 3-án megjelent *Dolgozók Lapja* címlapján az alábbi beszámolót közölte: „A Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetést kapta meg több évtizedes politikai munkája elismeréseként Beer János, a tatabányai VI. körzeti pártalapszervezet titkára, a Tatabányai Szénbányák nyugdíjas aknásza. A kitüntetést Antalóczy Albert, a megyei pártbizottság első titkára nyújtotta át.”⁷⁰

Beer János 1983. november 13-án Tatabányán hunyt el, temetésére pedig november 18-án 12 órakor került sor a Tatabánya-Újtelepi temetőben. A november 15-én kelt, és a temetés lebonyolítását tartalmazó vázlat szerint az MSZMP Tatabánya Városi Bizottságának apparátusa mellett közreműködőként részt vett a szertartáson a Munkásőrség, a Tatabányai Szénbányák párt- és társadalmi szervei, a Családi Intézet, a Bányász Fúvószenekar és a Temetkezési Vállalat is. A temetés előkészületeinek lebonyolítását a családi intézet bevonása mellett a városi pártbizottság hatáskörébe utalták. Feladatuk elsősorban a családdal történő kapcsolattartás, a különböző szervezetek felkérése, és a díszőrség megszervezése volt. A Tatabánya Városi Tanács VB. kompetenciájába tartozott az elhunyt részére a dízsírhely biztosítása, míg a temetkezési vállalat az osztályon felüli ravatalt, a szükséges kellékeket biztosította, és a sírnál történő hangosításért felelt. Az előzetes tervek szerint a gyászszertartás 11.15 perckor az előkészületek ellenőrzésével kezdődött, 11.30. és 11.40. közötti időpontban számítottak a családtagok, a gyászolók és a tisztelők folyamatos érkezésére. 11.40. és 11.45. között kellett gyülekeznie a díszőrségnek, s ekkor foglalták el a helyüket a munkásőrség képviselői is.⁷¹ A szertartás 12 óra után néhány perccel fejeződött be, ekkor a sírhoz érve „a koszorú, fejfa és díszpárnávivők elfoglalják helyüket a sír körül, koporsót a sírra helyezik, zenekar leáll. Búcsúztató a sírnál. Utána: a bányász himnusz hangjaira a koporsót a sírba eresztik, hantolás, koszorúk elhelyezése. Koszorúk elhelyezése után Internacionálé, majd a zenekar elvonul.”⁷² A részvétnyilvánításnak is pontos menetrendet határoztak meg, hiszen előbb a résztvevő szervezetek kerülhettek sorra, s csak azután Beer tisztelői.

Összegzés

Tanulmányunk zárásaként megállapítható, hogy Beer János személyében egy igen változatos életúttal rendelkező, szinte minden fegyelmi ügyet „túlélő” kommunistát ismerhettünk meg. Az 1955-ben kiszabott pártbüntetésén kívül az összes kisebb-nagyobb kilengését enyhének mondható büntetéssel zárta. Vétsegei nem kaptak sajtónyilvánosságot, emellett a jogszolgáltató szervekkel

sem került gyanúsítottként kapcsolatba. Az is nyilvánvaló, hogy mindezt az évek során kiépített kapcsolati hálójának köszönhetette, hiszen a megye összes jelentős posztot betöltő kommunista káderével (Tolmácsi Ferenc, Havasi Ferenc, Csillag Pál) baráti viszonyt ápolt. Esetében az is helytálló gondolat, mely szerint az idő múlása elhomályosította a korábban elkövetett vétségeket, ugyanis az 1983 szeptemberében kelt életútja immár egyáltalán nem tartalmazta az 1955 és 1965 közötti fegyelmi ügyeit, az alkohollal kapcsolatos gondjait és az erkölcstelen életmódját sem. Ennek is volt köszönhető, hogy mindössze 66 évesen a Munka Érdemrend Arany Fokozata birtokosaként szállt sírba.

Jegyzetek

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára (MNL KEML), Az MSZMP-archívumban őrzött iratok (XXXV.), 1. fond, 274. doboz, 31. o.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), A Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Titkárság (M-KS-276-54.), 261. ő. e., 26. o.
- 3 MNL KEML XXXV. 1. fond, III. csoport, 73. ő. e., 34. o.
- 4 MNL OL M-KS-276-54. 261. ő. e., 26. o.
- 5 Az esetleges illegális kommunista múltjára vonatkozó forrást jelen kutatás keretében nem találtunk.
- 6 MNL KEML XXXV. 1. fond, III. csoport, 73. ő. e., 34. o.
- 7 MNL KEML XXXV. 32. fond, VIII. csoport, 6. ő. e., 52. o.
- 8 Uo.
- 9 Erről bővebben lásd: Szekeres József: Az 1940. évi általános bányászsztrájk története. *Századok*, 1967, 1–2 sz. 82–137. o.
- 10 Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Budapest–Esztergom, 2015, 26–27. o.
- 11 MNL OL M-KS-276-54. 261. ő. e., 26. o.
- 12 MNL KEML XXXV. 1. fond, III. csoport, 73. ő. e., 34. o.
- 13 *Komárom Megyei Dolgozók Lapja*. 1952. április 13.
- 14 MNL KEML XXX., 1. fond, III. csoport, 73. ő. e., 34. o.
- 15 MNL KEML XXXV. 32. fond, VII. csoport, 9. ő. e., 160–161. o.
- 16 Uo.

- 17 Izsák Lajos (főszerk.): *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998, 139. o.
- 18 MNL KEML XXXV. 32. fond, VII. csoport, 9. ő. e., 141. o.
- 19 Uo. 141–143. o.
- 20 MNL KEML XXXV. 2. fond, 2. csoport, 19. ő. e., 21. o.
- 21 MNL OL M-KS-276-54. 355. ő. e., 40. o.
- 22 Uo.
- 23 MNL KEML XXXV. 1. fond, 274. doboz, 21. o.
- 24 A forradalmi bizottságokat 1956. november 10-én rendelettel szüntette meg a Kádár-kormány, de az üzemi munkástanácsok ettől függetlenül újjászerveződhetek.
- 25 Germuska Pál: Komárom megye. In *A vidék forradalma 1956*. Szerk. Szakolczai Attila. 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2006, 236–243. o.
- 26 Gyüszí László: *Tatabánya 1956-ban*. Tatabánya, 1994, 59. o.
- 27 Germuska: i. m. 247. o.
- 28 MNL KEML XXXV. 41. fond, A/89. dosszié, 15. o.
- 29 Gyüszí: i. m. 61–62. o.
- 30 MNL KEML XXXV. 1. fond, III. csoport, 73. ő. e., 34. o.
- 31 MNL KEML XXXV. 1. fond, 274. doboz, 23. o.
- 32 Uo. 23–24. o.
- 33 Uo. 25. o.
- 34 Uo.
- 35 Uo.
- 36 A források szerint Párdi Imre és Tolmácsi Ferenc lakása volt a célpontjuk.
- 37 MNL KEML XXXV. 1. fond, 274. doboz, 14. o.
- 38 Uo. 2. o.
- 39 Uo.
- 40 Uo. 28. o.
- 41 MNL KEML XXXV. 1. fond, III. csoport 73. ő. e., 35. o.
- 42 Uo.
- 43 Érdemes megemlíteni, hogy a városban olyan szóbeszéd is felütötte a fejét, mely szerint H. válni készült a feleségétől.
- 44 Uo. 36. o.
- 45 Uo.
- 46 Uo. 6. o.
- 47 MNL KEML XXXV. 1. fond, 274. doboz, 29–30. o.
- 48 *Komárom Megyei Dolgozók Lapja*. 1963. december 7.

- 49 Uo.
- 50 MNL KEML XXXV. 2. fond, III. csoport, 195. ő. e., 14–15. o.
- 51 MNL KEML XXXV. 2. fond, 2. csoport, 19. ő. e., 64. o.
- 52 Uo. 64–65. o.
- 53 Uo. 65. o.
- 54 Uo.
- 55 MNL KEML XXXV. 2. fond, 1965. évi fegyelmi ügyek, 141. doboz, 8. o.
- 56 MNL KEML XXXV. 2. fond, 2. csoport, 19. ő. e., 67. o.
- 57 MNL KEML XXXV. 2. fond, 1965. évi fegyelmi ügyek, 141. doboz, 9. o.
- 58 MNL KEML XXXV. 2. fond, 2. csoport, 19. ő. e., 67. o.
- 59 Uo. 22. o.
- 60 Uo.
- 61 MNL KEML XXXV. 1. fond, 280. doboz, 3. o.
- 62 Uo.
- 63 MNL KEML XXXV. 2. fond, 1965. évi fegyelmi ügyek, 141. doboz, 2. o.
- 64 Uo.
- 65 Uo.
- 66 Uo. 5. o.
- 67 Uo.
- 68 MNL KEML XXXV. 1. fond, 284. doboz
- 69 MNL KEML XXXV. 2. fond, 100. doboz, 1–2. o.
- 70 *Komárom Megyei Dolgozók Lapja*. 1983. szeptember 3.
- 71 MNL KEML XXXV. 2. fond, 100. doboz
- 72 Uo.

Husvéth András – Kovács Gergely

„Rengeteg tsz-elnök, s vezető kezdett libázni.”

A Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság első titkára

Hortobágy... A délibáb, a szürkemarha, a Kilenclyukú híd, a „méneseknek nyargaló futása,” a vidékhez kötődő számtalan művészeti alkotás mindenki számára kedveltte tette ezt a nagyjából 1700 km²-es tájat, mely nagyon sok külföldi számára is az „igazi magyar vidéket” testesíti meg.

Ez az idillinek tűnő terület vált az 1980-as évek legnagyobb hajdú-bihari közéleti botrányának helyszínévé. A szocialista mezőgazdaság kiépülésével létrejött Hortobágyi Állami Gazdaság (HÁG) lett a térség első számú „gazdája,” azonban 1973. január 1-jétől a Magyarország első nemzeti parkjaként létrejött Hortobágyi Nemzeti Park (HNP) is jelentős hatáskörrel rendelkezett a területen. A két intézmény konfliktusa a természeti örökség jelentős pusztításával járó szerződéses libatartás felfutása kapcsán élesedett ki.

Miután a Hajdú-Bihar megyei pártbizottság első titkára, Sikula György a libatartás védelmében igyekezett minden befolyását latba vetni a minisztériumoknál és az országos hatóságoknál, megszilárdult a közvéleményben a gondolat, hogy igazak a pletykák, miszerint a megye első embere színlelt szerződések révén anyagilag is érdekelt a libatartás folytatásában. A titkolt jövedelemszerzés az okirat-hamisítás és az adócsalás vádját is felvetette.

Az éledező nyilvánosságban is teret kapott a „libaügy”. Helyi és országos lapokban olvashattak róla, sőt a televízióban is láthatta az ország a párt egyik megyei vezetőjét feszengve magyarázkodni a „lúdügyben”.¹ Az országos botránnyá vált eset kapcsán Sára Sándor *Tüske a köröm alatt* címmel játékfilmet készített, melynek történetét mindenki számára nyilvánvalóan a hortobágyi libatartás botránya ihlette.

A hatóságok eredménytelen vizsgálatai és egymásra mutogatása, valamint az MSZMP határozott állásfoglalásának elmaradása csak erősítette a gyanút, hogy az ügyben „takargatnak valamit”. A botrányt Sikula György nyugdíjba vonulása sem oldotta meg. A hatalommal való visszaélés, az illetéktelen anyagi haszonszerzés, és az eljáró hatóságok befolyásolásának vádjára égett az állampárt megyei vezetésére, az MSZMP hajdú-bihari szervezete a „libaügy” terhét cipelve érte meg a rendszerváltást.

Sikula György

Sikula György János Balmazújvárosban született 1930. január 27-én, apja a Semsey-birtokon volt urasági cseléd, édesanyja háztartásbeli volt. Az elemi, majd a polgári iskolát helyben végezte el. A vasút debreceni műhelyfőnökségén géplakatosnak tanult, 1949-ben az üzem SZIT-titkára,² majd DISZ-titkára³ lett. Még abban az évben a MÁV Vasútpolitikai Osztályára került. Innen vonult be katonának. 1951-től párttag, a néphadseregen belül párttitkár volt. A Petőfi Politikai Tisztképző Iskolára került, közben pedig elvégezte a közgazdasági egyetem esti tagozatát.⁴

Budapesten érte az 1956-os forradalom. A Petőfi Akadémia hallgatóival fegyveresen védték a Lámpagyárat (ami valójában fegyvergyár volt), a szovjetek visszatértéig. 1956. december 10-én tért vissza Debrecenbe, ahol civil ruhásként kezdett dolgozni a tiszti karhatalomban.⁵ „Ságvári” fedőnéven felajánlotta lakását az állambiztonsági szervek részére, titkos találkozók lebonyolítására.⁶ 1957 áprilisában helyezték át a megyei pártbizottság adminisztratív osztályára. 1960-1964-ig az agitációs és propaganda osztály vezetője volt. Közben elvégezte az Eötvös Loránd Tudományegyetem tudományos

szocializmus kiegészítő szakát. Karakas László megyei első titkárrá való ki-nevezésekor ideológiai titkár lett. 1973. június 29-én lett Hajdú-Bihar megye pártbizottságának első titkára.⁷ 1980. március 27. és 1988. május 22. között az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt.

1987. december 10-én saját kérésére 1988. január 1-jei hatállyal a megyei pártbizottság felmentette tisztségéből, és kerkedvezményes nyugdíjba vonult. Ezután hobbijainak élt: focimeccsre járt, rendszeresen horgászott és vadászott.⁸

Sikula György 2004-ben, 74 évesen hunyt el Debrecenben.

Mi legyen a Hortobággal?

A Hortobágy sokak szemében az érintetlen, ősi, vad természet megtestesítője. Ez a kép azonban hamis, a terület mai képe a folyamszabályozási munkák következményeként jött létre. A korábban legeltető állattartásra használt területen működő 5-6 állami gazdaságot a 60-as évek elején összevonták, és létrejött a Hortobágyi Állami Gazdaság.⁹ Magyarország legnagyobb területű állami gazdaságának (területe 43 815 ha; esetenként kb. háromezer főt alkalmazott) fejlődése azonban modern infrastruktúra kiépülését, és a korszerű agrárgazdaság eszközeinek használatát jelentette.¹⁰ Mindez felgyorsította a természetkárosító tevékenységet, és a hagyományos hortobágyi pásztorélet eltűnését. A pusztuló értékek megőrzésének igénye hívta életre a Hortobágyi Nemzeti Parkot, mely 1973. január 1-jén jött létre.

Rendeltetésül a puszta természeti értékeinek, a Hortobágy növény- és állatvilágának védelmét, a madárvilág háborítatlan fészkelésének és vonulásának biztosítását jelölték meg. Ezt azonban nehezítette, hogy a nemzeti parkot intenzíven művelt mezőgazdasági területen hozták létre, amit mutat, hogy 28 termelőszövetkezet, 3 állami gazdaság, 3 erdőgazdaság és 3 legeltetési társulat működött a területén.¹¹

A Hortobágyi Állami Gazdaság vezetői az addigi megszokott gyakorlat után a kezük megkötéseként tekintettek a nemzeti park tevékenységére, így az összeütközések a kezdetektől jelen voltak a két intézmény kapcsolatában.

Sikula György egyik első, nyilvános véleményalkotása a Hortobágyért vívott „harcról” egy vadászlapnak adott 1976-os interjújában olvasható. Itt a politikus egyértelműen a gazdálkodás prioritásának pártjára állt. Kijelentette: „A Hortobágyi Nemzeti Park nem létezne, ha az elmúlt harminc esztendőben az Állami Gazdaság és a vadásztársaságok nem védik, nem óvják az ott élő állat- és növényvilágot.” A konfliktus okaként a természetvédelmi szerveket jelölte meg. Mint mondotta: „A megyének [...] néha nagyon nehéz összeegyeztetni a különvált Nemzeti Park és az Állami Gazdaság érdekeit. Sokat vitatkozunk az Országos Természetvédelmi Hivatallal, mert ők a 100 évvel ezelőtti Hortobágyot akarják visszaállítani.”¹²

A viták forrását az első titkár egy „szervezési hibában” vélte megtalálni. Véleménye szerint célravezetőbb lett volna, ha a két szervezet egy intézmény keretein belül működött volna.¹³

A vadászatot jelölte meg a viták okaként Aradi Csaba, a Hortobágyi Nemzeti Park volt vezetője is. Bár az alapító határozat kimondta, hogy a hortobágyi tavakon tilos a vadászat, a politikai vezetők nem voltak hajlandóak „előjogaikról” lemondani. A természetvédelmi szervek kénytelenek voltak hallgatólagosan engedélyezni évente tíz, ún. „protokollvadászat” megtartását. Ilyenkor a természetvédelmi öröknek kerülniük kellett a vadászat térségét, ahol tömegével lőtték le a szárnyasokat. A kísérek elmondása szerint volt olyan politikus, aki egy húzáson 226 vadkacsát lőtt le, két embernek kellett mögötte állnia, és töltenie a puskákat.¹⁴

Sok lúd birkát győz

A Hortobágyi Állami Gazdaságot állandó anyagi gondjai miatt 1981-ben szanálták. Ennek egyik lépése volt, hogy a veszteségekért felelős 60 ezer darabos juhállományt lecsökkentsék.¹⁵ Az exportra termelő juhtartás sorsát egyébként döntően az iráni forradalom pecsételte meg, aminek következtében az addig virágzó felvevőpiac összeomlott.¹⁶

A veszteséges ágazat helyébe ekkor lépett be a libatartás. A szerkezetátalakítás ötlete Hajdúnánásról jött, ahol a nagyüzemi tartás helyett háztáji keretek között nevelték a szárnyasokat.¹⁷

A kisüzemi libanevelést több okból is támogatásra érdemesnek ítélte a megyei pártvezetés. 1982-ben elismerték, hogy elsorvasztották azokat a kisüzemeket, amelyek a lakosság igényeihez a legrugalmasabban tudtak igazodni, de mellette szólt az is, hogy az államnak már nem volt tőkéje a nagyüzemi fejlesztésekre.¹⁸

A termelési rendszer tagjai a törzstartók, a végterméktartó gazdaságok és a feldolgozóüzemek voltak. A libák nevelése extenzív körülmények között zajlott, a folyamat intenzifikálására csak az előnevelés időszakában kerülhetett sor, az utónevelés a szabadban történt.¹⁹

A lassan jelentkező anyagi eredményekkel együtt azonban hamar jelentkeztek a gondok is. Sikula György szavai szerint: „Úgy 1982–83-ban egyszer szól nekem pártbizottságunk gazdaságpolitikai titkára, Tóth Imre, hogy rengeteg tsz-elnök, s vezető kezdett libázni. Ekkor a Hortobágy még fel sem merült, ez Hajdúnánással kapcsolatos jelzés volt.” A megyei pártvezetés hozott egy határozatot, hogy intézmények vezetői nem vehettek részt ilyen jellegű üzletben, ezt azonban hamar vissza kellett vonni, mivel a döntés diszkriminatív volt.²⁰ Az eset érdekessége abban érhető tetten, hogy a nagy „hortobágyi libabotrány” előtt ugyanez – vezetők anyagi haszonszerzése a libatartás útján – már egyszer, „kicsiben”, lejátszódott a megyében, az intő jelet azonban nem vette észre senki.

Gyep állott, most tollhalom...

A „libaügyet” a megyei napilap, a *Hajdú-Bihari Napló* 1985. december 7-i, „Mibe kerül a pusztai libatenyésztés?” című cikke robbantotta ki.²¹ A Társadalmi Természetvédelmi Szolgálat tagjai által jegyzett írás szerint ekkor már négyszázezer liba rongálta a Hortobágyot, ahol a fűvet gyökerestül kitépő libák szabadon pusztították a magas eszmei értékű erdélyi útifűvet, vagy a réti őszirózsát, a letarolt területeken pedig csupán útszéli bogáncs nőtt utána. A libák tépésekora a szétrepülő tollpihe miatt sokszor az egész környék hóesést idézően fehérlett. Tépes közben ráadásul mindig sérültek és pusztultak el állatok, így a döggutak bűze tovább sokkolta a hortobágyi utazókat. Az aggódó természetvédők azonnali intézkedést sürgettek a „rablógazdálkodás” ellen.

Az olvasói levél érdekessége, hogy az írásban csak egy félmondat említi, hogy az állatok tulajdonosi köre „a magas beosztású személyektől kezdve a kereskedőig, a téessz dolgozókig a legváltozatosabb képet mutatja”. Valószínűleg nem is sejtette senki, hogy hamarosan ez lesz az ügy fő kérdése.²²

A cikk nem várt vihart váltott ki. Varga Ferenc háztáji agronómus válasza szerint az agrárgazdaság jó szemmel vette észre, hogy míg világszerte csökkent a ludak száma, azok termékei, a hús, a toll és a máj iránti világpiaci kereslet állandósult.²³ Szerinte csupán 44 000 libát helyeztek el a nemzeti parkban, amelyek kb. 176 hektárt, a terület 0,28 százalékát foglalták el.²⁴

A Magyar Madártani Egyesület Hajdú-Bihar megyei csoportjának szakmai vezetője, dr. Juhász Lajos is állást foglalt az ügyben. Szerinte „a vitaindító írás a reális problémát kissé túlozva mutatja be”, ugyanakkor leszögezte: a természetvédőknek is igazuk van. Számai szerint a Hortobágyon 300 000, a nemzeti park területén 150 000 libát tartottak. A problémát az okozta, hogy míg a régi, tájba illeszkedő telepeken nevelt 30-35 000 liba tartása nem okozott gondot, a többi állat tartása szabályozatlanul történt.²⁵

A *Napló* december végén elismerte: „Minden szándékunk ellenére a libaügy a vártnál nagyobb visszhangot kavart.” A vita zárásának szánt cikk szerint nem kitiltani kell a libákat a Hortobágyról, hanem az arra alkalmas területeken, ellenőrzötten kell az állatok tartását megoldani.²⁶ A lavina viszont elindult, Sikula György pedig „libakirály”, és hasonló gúnynevek birtokosa lett.

Azt beszéli már az egész város...

A hajdú-bihari „libaügy” kronológiája a megyei napilap és az országos sajtó írásai mellett leginkább az MSZMP Megyei Végrehajtó Bizottsága által felállított, a libatartás ügye mellett a debreceni KISZ-tábor körüli botrányt, valamint a helyi labdarúgást érintő bundaügyet is vizsgáló Etikai Bizottság jelentéséből rekonstruálható, melyet 1989. április 26-án tárgyalta a Végrehajtó Bizottság.

1985. szeptember 9-én Sikula György levelet írt Váncsa Jenő mezőgazdasági miniszternek.²⁷ Leírta, hogy az Országos Környezet- és Természetvédelmi

Hivatal (OKTH) Észak-alföldi Felügyelősége a Hortobágyi Állami Gazdaságot súlyos bírság megfizetésére kötelezte. A probléma megoldására javaslatként régi elképzelését hozta elő, miszerint a saját területén a Hortobágyi Állami Gazdaságnak kellene ellátnia a természetvédelmi feladatokat. Kérése megerősítése érdekében kilátásba helyezte „Havasi elvtárs”²⁸ megértő és támogató állásfoglalását”.²⁹

1985. december 17-én az OKTH Észak-alföldi Felügyelősége 1392/1985. számú határozatában 1986. január 1-jei hatállyal megtiltotta a libák tartását a Hortobágyi Nemzeti Park területén.³⁰ Erre válaszul 1985. december 29-én Sikula György újabb levélben kereste meg a mezőgazdasági minisztert. Álláspontja szerint a Felügyelőség határozata figyelmen kívül hagyta a népgazdasági érdekeket, esélyt sem adva a kompromisszumra. Egyben tájékoztatta a minisztert, hogy a hatóság döntését a HÁG megfellebbezte, aminek kedvező elbírálásához a miniszter személyes támogatását kérte.

Sikula György mindig tagadta, hogy részt vett a hortobágyi libatartásban. Még nyugdíjasként is kijelentette: „Soha az életben nem volt, most sincs” libája a Hortobágyon. Hangsúlyozta: pártfogásával egy állami gazdaság fennmaradását kívánta szolgálni. Azt sem tagadta sosem, hogy némi szubjektív elem is befolyásolta: „nekem nem csak munkatársam, barátom is volt Polgár Sándor, az állami gazdaság igazgatója, és én kiálltam mellette”.³¹

A mások neve alatti libatartást is tagadta. Mint elmondta: „Most már nyugdíjasként, mint minden magyar állampolgár, én is vállalkozhatnék, ha akarnék. De ilyen ügyletben nem voltam, és most sem vagyok benne. Se magam, se a családom nevében, se csendestársként.”³²

Az ellene írt levelek, elmondása szerint eljutottak a Központi Bizottsághoz is, Németh Károly,³³ sőt Kádár János is kapott ezekből. „Kiküldtek egy bizottságot [...] hogy vizsgálják ki a feljelentést: végzek-e ilyen vállalkozói tevékenységet. Mindenről a vizsgálat lezárultával tájékoztatták a párt megyei végrehajtó bizottságát még 1986-ban” – mondta Sikula György egy interjúban.³⁴

Sikula György anyagi helyzetéről nem sokat tudunk. Annyi bizonyos, hogy a „libaügy” környékén látványos vagyongyarapodása nem volt megfi-

gyelhető. Nyugdíjasként adott interjújában elmondta, hogy a pártközpont és a takarékszövetkezet felé egyaránt van hitele.³⁵ Ezzel együtt nem panaszkodott anyagi helyzetére, elmondta, hogy magas nyugdíjat kap, a felesége is dolgozott, „szomorú lenne, ha [...] ebből nem tudnánk ketten megélni”.³⁶

A vagyoni helyzetét övező pletykák szerint csendestárs volt a Paripa Csárdában, valamint a Kálvin téri fagylaltozót is ő üzemeltette, de a vasútállomás melletti üzletsorról is hangoztatták, hogy az ő tulajdona. Rebesgették, hogy nyugdíjasként is jól fizető tanácsadói állásban volt a Konzervgyárnál, vagy a Baromfi-feldolgozó Vállalatnál.³⁷

A családtagjai is szembesültek az utca hangjával. Elmondása szerint a sógornőjét egyszer, mikor látogatóba ment egy barátnőjéhez, a taxisofőr bizalmasan tájékoztatta: „Oda tetszik menni? Az a Sikula háza, bár most már úgy tudom, nem az övé, hanem a kurvájáé...”³⁸

Arról is beszéltek, hogy Debrecenben többször libákat engedtek szabadon, állítólag volt, amelyiknek tábla lógott a nyakában: „Ne bántsatok, mert én Sikula libája vagyok!” A közvélemény nyomása a magánszféráját is utolérte: volt, hogy focimeccsen kiabáltak neki oda, de hajnali telefonokkal is zaklatták, eladó libák után érdeklődve nála, vagy az autójára cédulákat ragasztottak „libakirály” felirattal. Saját bevallása szerint a „libabotrány” volt az 1956-os események után élete második legnagyobb válsága, ami miatt 15 kilót fogyott ebben az időszakban.³⁹

Tüske a köröm alatt

A „libaügy” akkor vált országosan ismertté, amikor Csoóri Sándor forgatókönyve alapján Sára Sándor 1987-ben játékfilmet forgatott *Tüske a köröm alatt* címmel.

Aradi Csaba így emlékszik vissza a film születésére: „Én akkor a felügyelőség igazgatójaként, többek intő tanácsa ellenére kiadtam a tiltó határozatot a libatartásra a nemzeti park védett területein. Tudvalévő, hogy a »főelvtársak« százezreket kerestek az általuk jobbára nem is látott libákból.” Azonban a nyolcvanas évek közepén a diktatúra már kezdett föllazulni, egyre

erősebb hangja lett a természetvédelemnek is. A téma apropóján beszélgetett el Csoóri Sándor és Sára Sándor Aradi Csabával a libatartásról, a hortobágyi vadászatokról, és az ellenszélben folytatott természetvédelmi munkáról, így született meg a *Tüske a köröm alatt* alaptörténete.⁴⁰

A filmet a *Hajdú-Bihari Napló* kritikusa is elemezte. A mű véleménye szerint a kor társadalmi problémáiról, a korrupcióról szólt, bár ennek leleplezése elsősorban nem a művészek feladata lenne, és ez óhatatlanul rányomja bélyegét az alkotásra. A történetben Hódosi András festőművész (akit a filmben Cserhalmi György alakított), megundorodva a maga körül tapasztalt erkölcsi zülléstől a Hortobágyra költözik, ott azonban hamar ráébred, hogy a vidéki táj ugyanazt a morális hanyatlást hordozza, mint a főváros, ahonnan elmenekült. „Felemás vállalkozás Sára Sándor filmje, ennek köszönhetően felemás maga az eredmény is” – összegzi a *Napló* kritikusa, azonban elismerte, hogy a film nagy érdeme, hogy továbbgondolkodásra ösztönzi a nézőket.⁴¹

A „Főnök” kispadra megy

Az, hogy a „libabotrány” nem akart lecsengeni, közrejátszhatott abban, hogy 1987. december 10-én a megyei végrehajtó bizottság, majd a pártbizottság zárt ülésén, amelyen részt vett Lukács János,⁴² az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának tagja, Sikula György bejelentette visszavonulását.⁴³ Elmondta: „Az ember életében vannak olyan súlyos fordulópontok, amikor önmagával is szembe kell néznie és dönteni kell. Én is ilyen helyzetbe kerültem.” Az őt ért vádakra így reagált: „Beosztásom nem használtam ki magáncéljaimra, nem éltem vissza vele, még akkor sem, ha mások ezt állítják. Öszintén mondom, még libám sem volt.”⁴⁴

A pártbizottság eddigi munkájának és érdemeinek elismerése mellett nyílt szavazással, egyhangúan elfogadta Sikula György kérelmét, és felmentették tisztségei alól.

A végrehajtó bizottság ülésén Lukács János kifejtette, hogy Sikula György 15 év után belefáradt a munkába, más területre pedig már nem

szeretett volna menni. A megújuláshoz azonban új emberre volt szükség. Kijelentette: „Az a világ megszűnik, ami volt, hogy valaki 15–20 évig legyen vezető.”⁴⁵

Az elhangzó hozzászólások két csoportra oszthatóak. A jelen lévők nagyobb része sajnálta a történeteket, kisebb részük viszont várta a lépést. Fazekas Károly például elismeréssel nyilatkozott a leköszönő első titkárról: „Barátság és tisztelet van Sikula elvtárs iránt. Kijelenthetem, hogy a megyei szövetkezeti parasztság Sikula elvtársnak visszaköszön.”⁴⁶

Koós né Török Erzsébet mellőzte leginkább a tiszteletköröket, amikor kijelentette: a megyében az az elterjedt vélekedés, hogy „aki nem iszik és nem vadászik, nem lehet vezető”.⁴⁷

Sikula György később úgy emlékezett vissza, hogy következett az országos pártértekezlet, és volt előtte egy ilyenkor szokásos „káderegyeztető”. Itt már jelezte, hogy visszavonulna. Két év múlva úgyis feltették volna neki a kérdést, ahogy elmondta: „Emlékszem, milyen kínosak voltak azok a beszélgetések, amikor nekem kellett megkérdezni nyugdíjérett emberektől, hogy nem fáradt-e el, s az istennek sem akarták észrevenni, miről van szó... Én egy-két évért nem fogok könnyögni... Jobb, ha magamtól megyek.”⁴⁸ Ment is. 1988. január 1-től már nem ő volt Hajdú-Bihar megye első titkára.

Továbbra is kilóg a lúdláb

A „libaügy” érdekessége, hogy viharai Sikula György visszavonulása után sem csillapodtak le. 1988. június 7-én dr. Postás Sándor, a Megyei Pártbizottság új első titkára felkérte Zs. Nagy Imrét, az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal megyei vezetőjét „a libaneveléssel kapcsolatos vállalkozások kivizsgálására”.⁴⁹

A vizsgálatról 1988. augusztus 11-én számolt be először a *Hajdú-Bihari Napló*. Az olvasók megtudhatták, hogy a lúdenyésztéssel foglalkozó magán-személyek száma a hatszázat is meghaladta, és az adatok feldolgozása a riport idején még folyamatban volt. Az ellenőrzés indokolt esetben az érintett személyek vagyonosodására is kiterjedhetett, nem terjedt ki viszont a libatartás

környezetvédelmi hatásainak a vizsgálatára, mivel az adóhivatalnak természetesen erre nem volt jogosítványa.⁵⁰

1988. szeptember 17-re Hajdú-Bihar megyében pártértekezletet hívtak össze. Mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a fő téma a botrányok kérdése lesz. Kusai Sándorné, a Berettyóújfalui Városi Bizottság első titkára ki is jelentette: „A baj abban van, hogy az akkori első titkár felvállalta a Nemzeti Park és a termelési rendszer közti vitát. Egy biztos, hogy erről minősítőleg valamit mondani kell [...], mert sokan ezt a liba-ügyet Sikula elvtárral azonosítják.”⁵¹ Mások óvtak az önmarcangolástól, mondván: „nem csak 'sáros' ügyekből áll ennek a megyének a tevékenysége, élete”.⁵²

A pártértekezleten, melyen részt vett Grósz Károly, az MSZMP főtitkára is, dr. Daróczy Zoltán, a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora elemezte az ország és a megye politikai problémáit. Ezeket három csoportba osztotta: fertőző, lokális és ideológiai típusú gondokat azonosított.⁵³ A fertőző típust az országban fellelhető korrupció jelentette. A lokális változatot a helyi lehetőségek ösztönözték, így a megye egyedi adottsága volt a Hortobágy, és a nagyerdei KISZ-tábor is. Ezekre a nyilvánosság eszközeinek szélesebb körű alkalmazásában vélte felfedezni a gyógymódot. A legkártékonyabb problémának azonban az ideológiai kérdést látta, aminek okát a megyei pártvezetés értelmiségellenességében vélte felfedezni. Elmondása szerint errefelé gyakran kiszaladt a vezetők száján, hogy „nyavalygós értelmiségi”, vagy majd „gatyába rázzuk ezeket”, és hasonlókat.⁵⁴ Ezen politikusi mentalitásra egy „három évtizedet felelős poszton eltöltő, volt első számú vezető” nyilatkozatait hozta fel. Mint látható, értékelésében a három típusú probléma felvázolása mindegyike, bár név nélkül, de Sikula Györgyhez vezetett.

A balmazújvárosi gimnázium igazgatója felszólalásában kijelentette: „Ami pedig a híres, hírhedt ügyeket illeti, számomra ez nem túske a köröm alatt, hanem attól sokkal rosszabb, [...] olyan sokat ártanak, hogy ehhez képest holmi ellenzékiek agitációja, tevékenysége szerintem enyhe simogató.”⁵⁵ Véleménye szerint: „libától és egyébtől függetlenül a bekövetkezett helyzetért elsősorban a megye első számú volt politikai vezetőjét, Sikula Györgyöt személy szerint felelősség terheli”.⁵⁶

Az adóhivatal 1988. október 14-én küldte meg dr. Postás Sándornak azt a jelentést, melyben a következő megállapítás szerepelt: „A kistermelők a gazdasággal kapcsolatos szerződéseinek pénzügyi elszámolásának felülvizsgálata során nem volt megállapítható, hogy megyei állami, illetve politikai vezetők a vállalkozásban részt vettek volna.”⁵⁷ Az ügyet mindenesetre továbbították a gazdasági rendőrségnek.

A megyei napilapot október 22-én tájékoztatta a vizsgálat lezárultáról az APEH Megyei Igazgatóságának vezetője, aki elmondta, az állami gazdaság bevétele a libatartásból 1983 és 1987 között megtízszereződött. Ez a tény jól megjeleníti, miért volt – képzavarral élve – „szent tehén” a liba. A konkrét kérdésre, miszerint akkor a hivatal nem tudta bebizonyítani, hogy az állattartók a jövedelmükből más személyeknek is adtak-e pénzt, Zs. Nagy Imre tömören megválaszolt: „Nem, nem tudtuk.”⁵⁸ Az újságíró kérdésére, miszerint akkor az a híresztelés, miszerint Sikula György is benne volt a libaügyben, csak rosszindulatú pletyka lenne-e, Zs. Nagy Imre azt válaszolta: „A megvizsgált dokumentumok szerint igen.”

Az eset egyik legfurcsább fordulata, hogy a megyei lap sorozatos cikkezése ellenére az adóhivatal a lakosságtól semmiféle bejelentést nem kapott a vizsgálat ideje alatt.⁵⁹

Ugyanebben a cikkben Román Ferenc százados, a gazdasági rendőrség munkatársa a következőt jelentette ki: „A vizsgálatot államigazgatás keretében kezdjük meg. Ez azt jelenti, hogy nyomozást csak akkor indítunk e személyekkel kapcsolatban, ha alapos a gyanúnk arra nézve, hogy bűncselekményt követtek el. Ha ez a feltételezésünk nem igazolódik, akkor az ügyet véglegesen lezárjuk.”⁶⁰

1989. február 14-én szintén a *Népszabadság* számolt be arról, hogy a Hajdú-Bihar Megyei Főügyészség vette át az ügy feltárásának feladatát. A vádhatóság nyomozást rendelt el magánokirat-hamisítás alapos gyanúja miatt, egyben felkérte mindazokat, akiknek az ügygel kapcsolatban érdemi információik vannak, jelentkezzenek a rendőri szerveknél.⁶¹

A *Napló* 1989. április 21-i számában dr. Kereszti Csaba megyei főügyész tájékoztatta a lakosságot a nyomozás befejezéséről. Elmondása szerint Sikula

György neve nem volt megtalálható a libatartók listáján, és kifejtette: „Jogilag minősíthető tény nem jutott tudomásunkra. Így csak azt mondhatom, az ügynek »csak« politikai-erkölcsi jelentősége van, ami viszont nem tartozik az ügyészség hatáskörébe.” Dr. Kereszti Csaba még hozzátette: az ügyészség felhívására érkezett hozzájuk egy névtelen levél, melynek írója utalt arra, hogy a pártbizottság volt első titkára is tartott libát a Hortobágyon, és ennek igazolására négy tanút is megjelölt, akik azonban tagadták, hogy Sikula György részt vett volna a libatartásban.⁶²

Tisztítótűz takaréklángon

Az Etikai Bizottság jelentésének szókimondó összegzése szerint az ekkoriban nagy viharokat kavarázó „KISZ-ügy” és a „bundaügy” mellett a „libaügy” is „egyértelműen tükrözi az elmúlt 40 év hibás, a társadalomra, de magára a pártra is káros politikai gyakorlatát, és nemcsak a megyére, hanem az egész országra érvényesen”. A megfogalmazás érdekessége, hogy láthatóan az „elmúlt 40 év” hibáztatása nem a rendszerváltással kezdődött, hanem már azt megelőzően is előfordult!

A bizottság azt is hangsúlyozta, hogy a hibás gyakorlat nem múlt el, hiszen „véltetően személyes érdekből, és a mundér becsületének védelmében az ügyek vizsgálatánál tetten érhető az eljáró szerveknek és személyeknek [...] a magasabb szintű pártfunkcionáriusok szerepének eltusolására, az igazi bűnösök felelősségrevonásának megakadályozására irányuló szándéka”.⁶³ A vizsgálatot végzők úgy látták: „Mindenképpen indokolt a közvélemény tudomására hozni, hogy ezek a szervek elnagyolt, az érintett pártfunkcionáriusokkal szemben elnéző vizsgálatot folytattak le, vélhetően kódósítási szándékkal.”⁶⁴

Sikula György személye ügyében is az Etikai Bizottság fogalmazott a legegyszerűbben. A jelentés szerint „A libaügyben Sikula György személyes érdekeltsége vélelmezhető, pártvezetőhöz és párttaghoz egyértelműen súlyos és méltatlan magatartása megállapítható.” Az igazi politikai hiba azon levelek írása volt, amelyekkel befolyásolni igyekezett az ügy kimenetelét.

A bizottság szerint: „A Váncsa Jenőhöz és Ábrahám Kálmánhoz a libatartás mindenáron való fennmaradása érdekében írott levelei hű tükörképei egy összefonódásokon, személyes kapcsolatokon alapuló, 'nekem mindent lehet' szemléletű pártfunkcionáriusok által irányított kornak.”⁶⁵ Azt pedig, hogy Sikula György egyik levele végén kilátásba helyezte Havasi Ferenc „megértő és támogató állásfoglalását”, egyértelmű fenyegetőzésnek minősítették.⁶⁶

A Bizottság feladatát befejezettnek tekintette, további iratok átadását nem igényelte, és személyek meghallgatását nem vállalta. Azt azonban szükségesnek érezték, hogy a jelentést a közvélemény megismerje, így sajtóközleményt fogalmaztak meg.⁶⁷

Bár az Etikai Bizottság korábban elképzelhetetlen szókimondásán már a változás szele érződött, a megyei pártvezetés részéről korántsem fogadta egyértelmű egyetértés. Pántya György megyei PB-tag például Sikula György felmentése után időszerűtlennek érezte már a kérdés feszegetését. Kárhoztatta az Etikai Bizottságot azért is, mert véleményeken alapuló következtetéseket fogalmaztak meg konkrét személyek kapcsán.⁶⁸

Majoros László a jelentést pedig állásfoglalásra alkalmatlannak nevezte, mivel „az etikai bizottságnak nem kérdéseket kellett volna feltenni a pártbizottság felé, hanem az általunk feltett kérdéseket kellett volna megnyugtatóan tisztázni”.⁶⁹ Sikula György védelmében pedig megfogalmazta, hogy valójában bűnbakképzés zajlik, „amikor több ember mulasztását egy embernek a rovására írjuk”.⁷⁰

Dr. Szabó Imre pártbizottsági tag elítélte Sikula György azon tettét, hogy felvállalta a levelek megírását, de emlékeztetett arra: ekkoriban Magyarország libatolltermelésben világhatalomnak számított, mennyiségben Kína után a 2. helyen állt az ország, minőségben pedig az első helyen!⁷¹

Dr. Kereszti Csaba az ügyesség részéről visszautasította a bizottság hatóságokat elmarasztaló véleményét. Elismerte, lehetséges volt, hogy az Etikai Bizottság munkájához nem volt használható egy-egy hatósági eljárás anyaga, de hangsúlyozta, hogy „ebben a relációban a párt ezeknek a szerveknek nem lehet a megrendelője”.⁷² Szerinte itt „a vádlottak padján nem személyek ülnek, hanem a pártállamot megtestesítő volt, vagy jelenleg is hivatalban működő funkcionáriusok”.⁷³

Dr. Szabó Péter, az Etikai Bizottság tagja a bírálatokra adott válaszában megerősítette, hogy a megbízásnak olyan módon is eleget kívántak tenni, hogy „gondolatainkat, feltételezéseinket, érzéseinket rögzítettük”.⁷⁴ Tóth László, a bizottság elnöke a testület védelmében felhozta, hogy mindenáron szerettek volna eleget tenni a megbízásnak, ezt azonban olyan fordulatok alakították az ő esetében is, hogy mikor bekerült a bizottságba, annak még más volt az elnöke, aki lemondott, így ő úgy járt, „mint az egyetemi KISZ-es, aki szünetben kimegy zsömléért, s mikor visszajön az ülésre, már megválasztják KISZ-titkárnak”.⁷⁵

A libázásban való szerepvállalás etikai hátterét abban vélte felfedezni, hogy „nem az a kérdés, ha van valakinek pénztőkéje, és azt gazdasági célokra beruházza, hanem az, hogy ezzel a tőkével egy keresleti piacon milyen esélyegyenlőséggel pályázik egy megyei első számú vezető, vagy egy csapágygyári munkás?”. És meg is válaszolta a kérdést: „Mindenki egyformán futja a 100 métert ebben a témában? Egyértelmű a válasz: Nem!”⁷⁶

A megyei pártbizottság az Etikai Bizottság jelentését elfogadta, és a vizsgálatot a maga részéről lezártak tekintette, azonban a jelentés nyilvánosságra hozatala nem történt meg.

Erre hívta fel a figyelmet a *Népszabadság* másnapi, „Voltak hibák (és hibák)” címmel megjelent tudósítása is, ahol sérelmezték, hogy az Etikai Bizottság jelentését a pártbizottsági ülésen jelen lévő újságírók nem kapták meg, így csak a tömör sajtóközleményre támaszkodhattak.⁷⁷

A jelentést csupán 1989. augusztus 29-én hozták nyilvánosságra. A *Népszabadság* aznapi száma „Titkosított tisztulás” című írásában pellengérezte ki az eljárást, utalva arra, hogy a dokumentum eltitkolását már annak elkészültekor is bírálták, mivel „a suttogó propaganda és a múltó idő ártatlant is besároz, miközben esetleg tisztára koptatja a vétkesek pettyeit”.⁷⁸

A *Napló* 1989. augusztus 29-i számában valóban megjelent az Etikai Bizottság jelentése, amely mellé ismét leközlötték az akkor megjelentetett rövid sajtóközleményt is, mivel az a vád érte az illetékeseket, hogy annak tartalma nem adta vissza igazán a jelentés tartalmát.⁷⁹

Mint kiderült, Sikula György a jelentés elkészültekor levelet írt a pártbizottsághoz, és ekkor is kérte, hogy a közléssel egyidejűleg hozzák nyilvánosságra

az ő írását is. A volt megyei első titkár sérelmezte, hogy meg sem kérdezték, csupán a *Napló*ban leközzölt sajtóközlemény útján értesült a jelentésről. Ezt a „Rákosi-korszak módszerének” tekintette, mivel még „a halálraítéltnek is van lehetősége utolsó szó jogán beszélni”. Zárásként kijelentette: „nem követtem el törvénysértést, aktív munkámban mindig humánus voltam”.⁸⁰

Pár nap múlva, szeptember 7-én az „Egy humánus nyugdíjas” címmel megjelent cikk keserű gúnnyal támadta a tiltakozó „kisnyugdíjast”. A cikk írója szerint: „Jó hírére felettébb kényes nyugdíjasunk állít, leszögez. Hogy a vizsgálatok eredménye mindennek épp az ellenkezőjét sejteti, számára mellékes, arra érdemben nem reagál. Csak fel van háborodva, hogy őt meg sem kérdezték a vizsgálat során, pedig nyilván ott is ilyen meggyőző tényszerűséggel, ilyen cáfolhatatlan érvekkel tudta volna megvédeni megtépázott becsületét”, majd kijelentette: Sikula is egy „lakájokkal, lekötelezettekkel, suk-sükölő titkárokkal körülvett, törvényen kívüliséget élvező proletár kiskirály, korrupt, pöffeszkedő dzsentrí-elvtárs”. A cikk írója levonta konklúzióját: az elszámolás nem leszámolás, akkor sem, „ha a dölyf és a pökhendi öntudat tisztább idők érkezéttel egy kisemmizett nyugdíjas önsajnáltató póza mögé kénytelen rejtőzni”.⁸¹

Ez több mint bűn, ez liba!

A kifejezés eredeti verzióját állítólag Fouché (vagy Talleyrand) mondta, miután Napóleon elraboltatta és kivégeztette Louis Antoine Henri de Bourbon Condé herceget. A nagy francia forradalom bármelyik ismert szereplője mondta is valójában az elhíresült szavakat, a mondás máig gyakran idézett szófordulat azon esetekben, amikor egy politikus valamely cél elérése érdekében átlépi az erkölcs határait, de tette ettől még lehetne célravezető, ám a végén a cselekedet neki sem válik hasznára. Ez elmondható a „hortobágyi libaügyről” is, amelyben lehetséges, hogy magas rangú pártvezetők is gyarapodtak anyagilag, ám egészen biztos, hogy sokkal többet veszítettek rajta mind ők, mind pedig az MSZMP megyei szervezete, melynek a közhangulat megromlásával, az emberek megrendült bizalmával kellett szembesülnie.

Sikula Györgyről soha, semmilyen párt- vagy hatósági vizsgálat nem állapította meg, hogy a hortobágyi libatartásból anyagi haszna származott volna,

minden vád megállt az „azt mondják,” és a „mindenki úgy tudja” szintjén. Ám azzal, hogy sem ő, sem pedig a párt megyei vezetősége nem igyekeztek tisztázni a helyzetet, majd nagy nehezen hatósági vizsgálatok indítását kezdeményezték, illetve etikai bizottságot állítottak fel, de annak jelentését vonakodtak nyilvánosságra hozni, csak azt érték el, hogy a „libaügy” valóban tüskévé váljon a köröm alatt.

Bár a közvéleményt a tisztességtelen anyagi haszonszerzés kérdése foglalkoztatta leginkább, Sikula György hibája valószínűleg nem ebben volt igazán fellelhető. Egy, már a nyugdíjazása után készült interjúban maga is elismerte, hogy rossz munkamódszerrel dolgozott. Helyesnek tartotta azt a metódust, hogy a megye valamennyi fontos kérdésében ő mondja ki a végső szót. Ahogyan megfogalmazta: „Minden az én szobámban dőlt el.”⁸²

A nyolcvanas évek elejétől érzett ebben némi változást, akkor „felmerültek olyan kérések, hogy a párt vonuljon ki a gazdaságból, ne vállaljon operatív döntéseket”. Azonban „A gyakorlat továbbra is az volt, hogy ha csökkent az anyakoca-állomány a mezőgazdaságban, [...] Németh Károly már felhívott, és azt kérdezte, hogy ’mi van ott, maguknál?’ Soha nem a megyei vagy a városi tanácsot hívták, hanem engem. De be kell ismerni, hogy bennem is volt ilyen hajlandóság. Úgy éreztem, nekem kell döntenem a megyében zajló dolgokban, mint a megye első emberének.”⁸³

Az idők azonban lassan változtak. Új szelek fújtak a Szovjetunióban is, a „glasznosztj” és a „peresztrojka” fogalmával ismerkedett a világ, de Magyarországon is ezekben az években jött létre a Duna Kör, mely civil szervezetként a nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen tiltakozott. Az egyszemélyi irányítás, a politika közvetlen beleszólása a gazdasági kérdésekbe egyre inkább idejétmülttá vált. Sikula György azonban valószínűleg nem tudott időben alkalmazkodni a változó körülményekhez, így fordulhatott elő, hogy egy gazdaságilag fontos ügyben továbbra is személyes befolyása latba vetésével kezdett el intézkedni.

A felértékelődött természetvédelem kérdése új tartalmat is kapott ezekben az években. Mivel nyílt ellenzéki politizálásra még természetesen nem nyílt lehetőség, a természet védelmének felkarolása az ellenzékiiség kifejezésének egy megnyilvánulási módját is jelentette, melyet a szélesedő nyilvánosság is

segített. Sikula György nem mérte fel annak jelentőségét, hogy ez nemcsak szakmai küzdelem volt, hanem alkalom a felpuhuló diktatúra tűrőképességének tesztelésére is.⁸⁴

Sikula György habitusa, politikusi korlátai azonban még csak részben magyarázzák, miért robbant akkorát a „libaügy,” hiszen a 80-as évek közepén-végén kirobbanó botrányok gyakran évek óta ismertek voltak. Adódik tehát a kérdés: miért éppen ekkor szólt ekkorát a „libaügy”?

Ennek egyik oka a már említett, egyre szélesedő nyilvánosság volt, ahol a fokozódó feszültség az országos problémák helyett a szabadabban „kibeszélhető” helyi ügyeken keresztül csapódott le.

A másik ok, az anyagi visszaélések elutasíthatósága a magyar társadalomban mélyen kódolva volt. Mivel Magyarországon a polgárosodás folyamata megkésve indult, és nem is ment végbe teljesen, a régi, feudális társadalom sok eleme konzerválódott. Nem alakult ki, és nem rögzült az a struktúra, hogy az egyéneket tudásuk és munkájuk alapján ítéljék meg, ehelyett elfogadott maradt a kelet-európai társadalmak hagyományos velejárója, a kiváltságok rendszere. Minden társadalmi berendezkedésben törekednek az emberek a jövedelemszerző képességeik javítására, akár magánjellegű kapcsolataik felhasználása révén is. Ebből akkor származik gond, ha ez erősebbé válik, mint a munka jellegű viszonyok által szerezhető jövedelem mértéke. A szocialista berendezkedés is erősítette ezt a rendszert, mivel a dolgozók munkáját piaci viszonyok hiányában a vezetőik értékelték, a magasabb jövedelemhez jutás tehát sokszor szubjektív tényezőn múlt. Ez nemcsak egyének, hanem közösségek (vállalatok, települések) szintjén is így működött. Sok esetben ennek a támogatásszerzésnek voltak eszközei a vadászatok, a vendéglátások, az ajándékok.⁸⁵

A politikai és gazdasági vezetők pénzügyi visszaéléseinek oka főként abban keresendő, hogy a többletteljesítmény elismerése tekintetében Magyarországon fonák helyzet alakult ki. Míg az 50-es években a vezetők kiváltságokban, ingyenes juttatásokban részesültek, ez 1956 után megszűnt, és nem pótolták átlátható, a társadalom számára is elfogadható javadalmazási rendszerrel, puritanizmust várva el a felsőbb beosztású emberektől. Később, az új gazdasági mechanizmus bevezetésekor is arra biztatták a vállalatok

irányítóit, hogy kockáztassanak, vállalkozzanak, de a gazdasági reformokat nem kísérté a jogi szabályozás és a politikai megítélés megváltoztatása. Így a gazdaságban elvárt teljesítmények gyakran jogilag legalábbis a szürke zónában mozogtak, és az ilyen cégvezetők hamar megkaphatták a „kispolgári” vagy „harácsoló” bélyeget.⁸⁶

A rendszer ilyen jellegű visszasságát Sikula György is elismerte, mikor egy nyilatkozatában kijelentette: „Ezek az innovatív, bátor és kezdeményezésre kész, fantáziadús vezetők a korábbi viszonyainkat igencsak feszegették vállalatuk fellendítése közben. Eközben egyik kezükkel az Állami Díjat, másik kezükkel a börtön kilincset fogták.”⁸⁷

A 80-as évek végén új elvárások fogalmazódtak meg a politikával szemben. Bár valószínűleg ezt a kifejezést senki sem használta, de a közvélemény ekkor már elfogadhatatlannak tartotta, hogy egy politikus nyíltan és részrehajlóan „lobbizzon” egy vállalat érdekében. Az „összeférhetetlenség” fogalma sem lehetett még kiforrva, de valami ilyesmi motoszkálhatott mindenkiben, amikor zsigerileg tiltakoztak az ellen, hogy egy vezető titokban anyagi hasznot húzhasson egy olyan üzletből, amelyre pozíciójánál fogva erős befolyása van. Miközben egyre jobban érlelődött a változás, tömegek remélték azt, hogy olyan világ jön majd el, ahol a politikusok elszámoltathatóak, felelősségre vonhatóak lesznek, anyagi helyzetük átlátható lesz, és nem fordulhat elő az, hogy magas rangú politikusok mások neve mögé bújva gyarapíthassák vagyონukat.

Sikula György a 60-as, 70-es évek politikusa volt. Az a típusú pártállami vezető, aki hitt abban, hogy mindig, mindenben neki kell döntenie. Az a fajta egyszemélyi vezetésben, személyes kapcsolatokban hívó politikus, aki úgy gondolhatta, minden probléma elintézésére megoldás lehet, ha levelet ír a megfelelő „illetékes elvtársnak”, vagy odatelefonál valahova a pártközpontból. A korforduló változásainak, új hozzáállást követelő politizálásának nem tudott (ritka nyilatkozatainak egyik-másik mondatából az szűrhető le, hogy nem is igazán akart) megfelelni. Talán ő maga jellemzi legtalálóbban, legtömörebben önmagát egyik interjújában: „Az országban és a megyében is egy új korszak kezdődött el. Valószínű, hogy én az előző korszak embere voltam.”⁸⁸

Jegyzetek

- 1 Dr. Postás Sándor megyei első titkár (Sikula György utóda) egy televíziós műsorban annyira igyekezett kerülni a „liba” szó kimondását is, hogy görcsösen csak „lúdügyként” emlegette a történeteket (a szerzők megjegyzése).
- 2 SZIT: Szakszervezeti Ifjúság Tanoncmozgalom.
- 3 DISZ: Dolgozó Ifjúság Szövetsége.
- 4 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 2. o.
- 5 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 2. o.
- 6 Varjasi Imre: Megfigyeltek és megfigyelők. III/III-as ügynökvilág Hajdúböszörményben, avagy a hatalom szolgálatában. *Hajdúböszörmény*, 2014. 68–69. o.
- 7 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 2–3. o.
- 8 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. II. rész. *Debrecen*, 1988. 36. sz. 1988. 09. 09. 3. o.
- 9 A Hortobágyon működő állami gazdaságok összevonásának folyamatáról lásd: Béres András: A Hortobágyi Állami Gazdaság iratai 1948–1960. *Levéltári Szemle*, 32. évf. 2–3. sz. 1982. 285–290. o.
- 10 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei levéltára (MNL HBML) MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottságának iratai (XXXV. 1. c/) 43. d. VB-ülés, 1975. 11. 05. Beszámoló, 1. o.
- 11 MNL HBML XXXV. 1. c/ 50. d. VB-ülés, 1978. 01. 05. Jelentés, 2. o.
- 12 *Nimród*, 1976. 6. sz. 247. o.
- 13 *Nimród*, 1976. 6. sz. 247. o.
- 14 Aradi Csaba: Első nemzeti parkunk születése. *Debreceni Szemle*, 2016. 3. szám, 233. o.
- 15 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 4. o.
- 16 Aradi: i. m. 235. o.
- 17 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 4. o.
- 18 MNL HBML XXXV. 1. c/61. d. VB-ülés, 1982. 03. 25. Tájékoztató, 1–2. o.
- 19 Filep Tibor: A Debreceni Baromfi-feldolgozó Vállalat története (1936–1986) *Debrecen*, 1988. 95–96. o.
- 20 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 4. o.
- 21 *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. 12. 07. 4. o.
- 22 *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. 12. 07. 4. o.
- 23 *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. 12. 19. 4. o.
- 24 Uo.
- 25 *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. 12. 19. 4. o.
- 26 *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. 12. 29. 4. o.
- 27 Váncsa Jenő (1928–2016) agrármérnök, politikus, 1980–1989 között mezőgazdasági miniszter.
- 28 Havasi Ferenc (1929–1993) politikus, az MSZMP KB gazdaságpolitikai titkára, a KB Gazdaságpolitikai Bizottságának elnöke, a Politikai Bizottság tagja.
- 29 MNL HBML XXXV. 1. c/77. d. VB-ülés, 1989. 04. 26. Jelentés 1–2. o.
- 30 MNL HBML XXXV. 1. c/77. d. VB-ülés, 1989. 04. 26. Jelentés 2. o.
- 31 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 4. o.
- 32 Uo.
- 33 Németh Károly (1922–2008) politikus, Csongrád megyei párttitkár, később 1957–1988 között a Központi Bizottság tagja, 1970–1989 között a Politikai Bizottság tagja, 1974–1985 között a KB titkára, 1985–1987 között az MSZMP főtitkár-helyettese, Kádár János helyettese volt.
- 34 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 4. o.
- 35 Uo.
- 36 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. II. rész. *Debrecen*, 1988. 36. sz. 1988. 09. 09. 2. o.
- 37 Uo.
- 38 Uo.
- 39 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. II. rész. *Debrecen*, 1988. 36. sz. 1988. 09. 09. 2. o.
- 40 Gulyás Imre: Korszakhatáron a hazai természetvédelem. *Debreceni Disputa*, VII. évf. 1. sz. 2009. január. 5. o.
- 41 *Hajdú-Bihari Napló*, 1988. 03. 29. 5. o.
- 42 Lukács János (1935–) politikus, Baranya megye első titkára, 1985-től a Központi Bizottság tagja, 1987-től a KB Titkárságának a tagja. 1988-ban bekerült a Politikai Bizottságba is.
- 43 MNL HBML MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága Pártbizottságának iratai XXXV. 1. b/) 28. d. PB-ülés, 1987. 12. 10. Jkv. 2–3. o.
- 44 Uo.
- 45 MNL HBML XXXV. 1. c/74. d. VB-ülés, 1987. december 10. 2. és 5. o.

- 46 Uo. 6. o.
- 47 MNL HBML XXXV. 1. c/74. d. VB-ülés, 1987. december 10. 7. o.
- 48 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. II. rész. *Debrecen*, 1988. 36. sz. 1988. 09. 09. 2. o.
- 49 MNL HBML XXXV. 1. c/77. d. VB-ülés, 1989. 04. 26. Jelentés 3. o.
- 50 *Hajdú-Bihari Napló*, 1988. 08. 11. 3. o.
- 51 MNL HBML XXXV. 1. c/76. d. VB-ülés, 1988. 08. 26. Jkv. 12. o.
- 52 Uo. 13. o.
- 53 MNL HBML, MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága, Pártértekezletek iratai (XXXV. 1. a/) 5. d. Pártértekezlet, 1988. 09. 17. Jkv. 36. o.
- 54 Uo. 37. o.
- 55 MNL HBML XXXV. 1. a/ 5. d. Pártértekezlet, 1988. 09. 17. Jkv. 100. o.
- 56 Uo. 101. o.
- 57 MNL HBML XXXV. 1. c/77. d. VB-ülés, 1989. 04. 26. Jelentés 4. o.
- 58 *Hajdú-Bihari Napló*, 1988. 10. 22. 3. o.
- 59 *Hajdú-Bihari Napló*, 1988. 10. 22. 3. o.
- 60 Uo.
- 61 *Népszabadság*, 1989. 02. 14. 9. o.
- 62 *Hajdú-Bihari Napló*, 1989. 04. 21. 3. o.
- 63 MNL HBML XXXV. 1. c/77. d. VB-ülés, 1989. 04. 26. Jelentés 8. o.
- 64 Uo. 8–9. o.
- 65 MNL HBML XXXV. 1. c/77. d. VB-ülés, 1989. 04. 26. Jelentés 9. o.
- 66 Uo. 9–10. o.
- 67 MNL HBML XXXV. 1. b/30. d. PB-ülés, 1989. 05. 03. Sajtóközlemény.
- 68 MNL HBML XXXV. 1. b/ 30. d. PB-ülés, 1989. 05. 03. Jkv. 56. o.
- 69 MNL HBML XXXV. 1. b/ 30. d. PB-ülés, 1989. 05. 03. Jkv. 57. o.
- 70 Uo. 58–59. o.
- 71 MNL HBML XXXV. 1. b/ 30. d. PB-ülés, 1989. 05. 03. 75. o.
- 72 MNL HBML XXXV. 1. b/ 30. d. PB-ülés, 1989. 05. 03. Jkv. 67. o.
- 73 Uo. 68. o.
- 74 MNL HBML XXXV. 1. b/ 30. d. PB-ülés, 1989. 05. 03. Jkv. 66. o.
- 75 Uo. 70. o.
- 76 Uo. 72. o.
- 77 *Népszabadság*, 1989. 05. 04. 5. o.
- 78 *Népszabadság*, 1989. 08. 29. 4. o.
- 79 *Hajdú-Bihari Napló*, 1989. 08. 29. 2–3. o.
- 80 Uo.

- 81 *Úton*, 1989. 09. 07. 10. o.
- 82 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 3. o.
- 83 Uo.
- 84 Aradi Csaba: I. m. 235–236. o.
- 85 *Népszava*, 1989. 03. 02. 9. o.
- 86 *Népszava*, 1989. 03. 02. 9. o.
- 87 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. I. rész. *Debrecen*, 1988. 35. sz. 1988. 09. 02. 3. o.
- 88 Hornyák András: A „Főnök” nyugdíjban. II. rész. *Debrecen*, 1988. 33. sz. 1988. 09. 09. 3. o.

Müller Gabriella

„Várpalota ökle.”

A várpalotai városi párttitkár

Első menet - az első csapás¹

Az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága 1957. szeptember 17-én fegyelmi eljárás lefolytatását kezdeményezte a párttagok által elkövetett jogsértéseket és vétségeket tárgyaló „pártbírósnál”, a Központi Ellenőrző Bizottságnál Buzai Mihály, a várpalotai pártbizottság titkárával szemben:² a párttitkár ugyanis néhány héttel korábban „elítélendő botrányba keveredett, és tetteleg bántalmazott egy bányászt”.³

A városi pártbizottság és a Szénbányászati Tröszt üzemigazgatósága szeptember 1-jén a hagyományos bányásznapi alkalmából a Palota Szálló éttermében adott ünnepi fogadást a várpalotai bányamunkások tiszteletére. Az összejövetel este hat órakor véget ért, és a vendéglátók távozásra kérték a társaságot. Sz. Mihály bányász azonban, igaz, jó néhány korsó sör elfogyasztása után, még nem kívánt távozni, a szállóban azonban kezdetét vette volna egy másik társaságnak szóló program. Az idősebb, zúgolódó munkást ezért előbb ismerősei, majd a bányásznapi szervezői is igyekeztek kikísérni a teremből, eredménytelenül. Ekkor avatkozott be az események menetébe a szintén ittas állapotban lévő városi párttitkár, Buzai Mihály: megelégedve a hangoskodást szó nélkül odalépett a bányászhoz, „pofon vágta, majd megfogta a nyakán az inget”, és úgy rángatta ki a teremből a vendégek szeme láttára. Sz. ezért indulatosan „mocskos hunyadi páncélosnak”⁴ nevezte a párttitkárt, mire Buzai

– mit sem törődve a bányász gipszben lévő, törött lábával – magáról teljesen megfeledkezve leköpte, és tovább ütlegette az őt szidalmazó Sz. Mihályt.⁵

A megszegyenített bányász feljelentést tett Buzai Mihály ellen, erkölcsi és anyagi kártérítést követelve az eset miatt: a párttitkár ugyanis eltörte a bányász egyik ujját, az orvos pedig egyértelműen megállapította, hogy ezzel három héten túl gyógyuló sérülést okozott neki.

A Veszprém megyei pártbizottság nem sokkal a feljelentést követően vizsgálta ki a történeteket: az orvosi látletelek mellett a verekedés csak akkor vált számukra „kétségtelen tényé”, miután a várpalotai rendőrség vezetőjét, Papp Józsefet is meghallgatták. Noha a rendőrkapitány saját állítása szerint csak a nézeteltérést látta, magát a verekedést már nem, de a vizsgálóbizottság nyomására végül mégis elismerte, hogy Buzai Mihály neki, mint személyes jó barátjának bevallotta, hogy Sz.-t valóban megverte azon az estén.⁶ A vizsgálaton megkérdezett, és a rendezvény megszervezéséért felelős pártmunkások viszont, mintegy a verekedés súlyát csökkentendő, mind a párttitkár védelmében léptek fel, arra hivatkozva, hogy Sz. Mihály bányász egyébként is kötekedő jellem, és véleményük szerint a Buzai Mihály elleni feljelentésből csak anyagi haszonra akar szert tenni.⁷

A megyei szervek a várpalotai párttitkár által elkövetett büntett végére a KEB jóváhagyásával tettek pontot. A tájékoztató levélből az a kulcsfontosságú részlet is kiderül, miszerint a veszprémi pártbizottság arra utasította a Sz. ügyével foglalkozó ügyészt, hogy szüneteltesse az eljárást a Központi Ellenőrző Bizottságtól kapott további intézkedésig. Erre vonatkozóan két lehetőséget körvonalaztak az ügy kimenetelét illetően: a sértett vagy eláll a bírósági eljárás lefolytatásától, azaz Sz. hivatalosan is elismeri, hogy az ujján nem a verekedés következtében tört el; vagy, amennyiben Sz. nem vonja vissza a feljelentést, akkor az ügy tárgyalásra kerül, és a párttitkár azzal, hogy szándékosan súlyos testi sértést okozott, szabadságvesztéssel járó büncselekményt követett el.⁸

Sz. Mihály végül visszavonta a feljelentést, de annak, hogy a pártbizottság nyomására lépett-e vissza, nincs nyoma a dokumentumokban. A Központi Ellenőrző Bizottság, miután a várpalotai párttitkárt is meghallgatta, és

elfogadta az „illuminált állapotban” elkövetett helytelen cselekedete feletti önkritikáját – az „októberi események során tanúsított bátor, helytálló, kommunista magatartása alapján” –, a pártbüntetések közül a legenyhébbet, a megrovást szabták ki rá.⁹

Helytállás az „ellenforradalomban”

Várpalota városa a közép-dunántúli régió stratégiai fontosságú nehézipari központjaként született: a bányászatot, kohászatot és a vegyipart átfogó iparfejlesztési program alapjaiban határozta meg a település sorsát. A bányászfaluból az ötvenes évekre több ezer munkás lakta „szocialista várost” teremtettek, amelyben az új politikai és társadalmi rendszer a tervgazdálkodással és a nagyarányú beruházásokkal párhuzamosan épült ki – a városvezetés testületeibe, a munkások hétköznapijait meghatározó vezető pozíciókba többségükben megfelelő helyismeret és szakmai képességek nélküli, politikai alapon jelölt, megbízható és rendszerhű káderek kerültek.¹⁰

A Buzai Mihály pályafutásához köthető információink meglehetősen hiányosak. Életrajzi adataiból tudható, hogy a városba vezényelt, toborzott ipari munkásokkal szemben „öslakosnak” számított. Várpalotán született 1925-ben, négy elemi osztályt végzett, és édesapjához hasonlóan 1940–1954 között ő is bányásként dolgozott. A kommunista pártba 1947-ben lépett be, s éppen az erőltetett iparosítás és társadalmi átrendeződés időszakában, 1954-ben lett a Várpalotai Szénbányászati Tröszt Beszálló aknájának párttitkára. 1955-ben öt hónapos, 1957-ben pedig egyéves tanfolyamot végzett a központi pártiskolán.

A helyi pártelit élére az ötvenhatos forradalomban és az azt követő hónapokban játszott szerepének köszönhetően került. „Bátor, helytálló kommunista magatartása” a megtorlás során a Rezi József és 25 társa ellen indított, koncepciósszerű bírósági eljárás, az ún. „nagy bányászper” iratanyaga alapján vázlatosan megismerhető.¹¹

A forradalmi események, főként a Székesfehérváron és Veszprémben zajló tüntetések híre Várpalotán is változásokat hozott: október 23-án érkezett

a városba Nagy György bölcsészhallgató, a várpalotai forradalom egyik szervezője, hogy beszámoljon az ifjúság követeléseiről a bányászoknak.¹² Nagy a műszak végén „izgató beszédet” tartott, sztrájkra, a város vörös csillagainak eltávolítására, a szobrok ledöntésére, és az ottani pártmunkások tanúvallomása szerint a kommunista vezetők leváltására biztatta a munkásokat¹³ – míg Buzai Mihály, a Beszálló akna üzemi párttitkára utasítására¹⁴ a várpalotai rendőrség október 25-én le nem tartóztatta.¹⁵

Másnap, október 26-án az általános elégedetlenség végül a Petőfi Szállónál kiteljesedett: a munkások tüntettek. A megmozdulás hatására minden üzemben ügyeletet szerveztek. Buzai is felállított egy húszfős üzemőrséget a városi pártbizottság egyetértésével, hogy egy esetleges fegyveres támadás esetén is biztosíthassák a bányát: az aknának küldött honvédségi fegyverek segítségével ellenőrizték az üzem területét, az általa kijelölt összekötők pedig futárfeladatokat láttak el, és a bányában kialakult hangulatról tájékoztatták a város vezetőit.¹⁶ A tüntető tömeg Kossuth-nótákat énekelve vonult a bányatröszt épületéhez, hogy felolvassák a nép követeléseit, ezután ledöntötték a városban álló szovjet emlékművet, és betörték a pártbizottság épületébe, ahonnan az utcára szórták a képeket és a berendezési tárgyakat.¹⁷ Időközben a bányához is érkezett egy felkelőcsoport, hogy a forradalom oldalára állt rendőrség megbízásából begyűjtsék a fegyvereket: azonban amíg Buzai Mihály időhúzásképpen a felkelőkkel tárgyalt, addig az őrség tagjai a fegyvereket használhatatlanná tették.¹⁸ Nem sokkal később egy másik, kisebb tüntetőcsoport a munka beszüntetését és a bányában dolgozó munkások felszínre hívását követelte, miközben felforgatták az irodákat, és kiszórták az iratokat a szekrényekből.¹⁹ Buzai ezután hazaküldte a párttagokat, ő maga viszont néhány társával együtt magához vette a bányászlámpákat, leereszkedett az aknába, és az egész éjszakát ott töltötte.²⁰

A várpalotai forradalmi eseményekért bíróság elé állított vádlottak perében Buzai Mihály később arról beszélt, hogy a felkelők agyonlövessel fenyegették,²¹ jóllehet az állítólagos fenyegetésről csak hallomásból értesült. Ugyanakkor a tárgyaláson nem pusztán ezzel a vallomásrészlettel súlyosbította a vádlottak helyzetét. Azt is bizonygatta, hogy október 29-én, amikor

visszament a munkahelyére, Meldrik István, a várpalotai szénbányában alakult munkástanács, majd a nemzetőrség egyik tagja a vállalat káderanyagát követelte tőle, de ő megtagadta a kérést. Válaszul Meldrik a bánya dolgozói nevében felmondott az üzemi párttitkárnak, aki hiába erősködött, hogy „őt a párt állította ide és az elbocsátásáról ők [a tanács tagjai] nem dönthetnek”.²² Buzai története az ötvenhetes tárgyalások idején nyilvánvalóan az „ellenforradalom” napjaiban tanúsított lojalitása igazolásul szolgált. A megyei bíróság mégis olyannyira komolyan vette az eset „megtörténtét”, hogy valótlan állítását a Meldrik elleni vádpontok közé is emelték – annak ellenére, hogy a vádlott tagadta, az üzemi pártmunkások meg nem is tudtak az elbocsátásról.²³

A forradalom leverését követően Várpalotán november 8-án, az Újlaki vár közelében alakult meg a szovjet segítséggel berendezkedő hatalom, az MSZMP Várpalotai Ideiglenes Intéző Bizottsága: a testület névsorában Buzai Mihály neve is feltűnt.²⁴ Néhány hónap elteltével a különböző források már a várpalotai városi pártbizottság első titkáráként utaltak rá.²⁵

A visszaemlékezők azonban évtizedekkel később sem feledkeztek meg arról, hogy Buzai Mihályt mekkora felelősség terheli a megtorlás helyi kivitelezésében²⁶ és a város lakóinak megfélemlítésében: „A minden megfontolás nélküli, vak bosszúállás vezette ezeket [...] Kedvük szerint bárkit megverhetek az utcán. Rosszindulatú bejelentésekre meghurcoltak akárkit. [...] Különösen akkor, mikor a forradalommal szimpatizáló és együttműködő Böhm századost leváltották a rendőrség éléről, s rászabadították Várpalotára Papp Józsefet. Az MSZMP Intéző Bizottsága (élén Buzai párttitkárral), a pufajkás karhatalom [...] és a városi rendőrség (Papp vezetésével) jól együtt trappoló trojkát alkottak. [...] Sokat túrtak az elhurcoltak, internáltak, letartóztatottak asszonyai, akikkel alávaló módon bántak, beszéltek. Nem egyiket kilakoltatták, nyomorba juttatták, gyerekeikkel együtt. [...] A céljukat elérték, a nép visszazökkent az elhagyott kerékvágásba, beállt a szekeret tolni.”²⁷

Második menet – kiütéssel veszít

Az MSZMP Központi Bizottságának Irodája és a Veszprém megyei pártbizottság 1959. február 6-án újabb panaszlevelet kapott Buzai Mihállyal kapcsolatban: K. István, iparőrségi parancsnok bejelentést tett a városi párttitkár ellen, mivel az évek óta üldözte és fenyegette őt, legutóbb pedig durván rá is támadt.²⁸

A Buzai és K. közt kialakult „viszály” öt évvel K. István bejelentése előtt, 1954-ben kezdődött, amikor Buzai Mihály felesége a tröszt személyzeti osztályán kapott állást. K. tűzrendészeti előadásokat tartott, Buzai felesége meg a beadott panaszlevelek kivizsgálása miatt ingázott az egymástól nagy távolságra fekvő üzemrészek között, így alkalomadtán, ha mindkettőjüknek ugyanabban az üzemrészben akadt dolga, K. szívesen felajánlotta a segítséget, és magával vitte az asszonyt a kismotorján – néhány hónap múlva, érthető módon, közvetlenebb, jó munkatársi viszony alakult ki közöttük. K. István, miután a feleségét 1955-ben váratlanul elbocsátották a vállalat bölcsődéjéből, ezt a jó „összeköttetést” igyekezett a családja javára kihasználni. A bölcsődébe ugyanis egy szakmailag tapasztalatlan, gyakorlatlan gondozónőt helyeztek K.-né helyére, azonban az újonnan felvett, hozzá nem értő asszony munkájával kapcsolatos gondok hamar kiütözköztek. Az akkor még csak üzemi párttitkárként dolgozó Buzai Mihály így az irodájába rendelte az ügyben illetékes munkásokat, meghallgatásra, köztük a trösztől elbocsátott, munkanélküli K. Istvánnét is. K.-ék szerették volna „soron kívül” megtudni a párttitkár véleményét, a vizsgálat eredményét, annak reményében, hogy K. felesége esetleg visszakaphatná a munkáját. K. István emiatt kérte Buzainé közbenjárását: megkérte az asszonyt, hogy puhatolózzon a férjénél, mi történt a meghallgatásokon, s megállapodtak, hogy a meghallgatás estéjén K. személyesen megy el a válaszáért a Buzai-házhoz. Buzai Mihály felesége azonban a válasz helyett hirtelen megölelte, majd megcsókolta K. Istvánt a saját házuk ajtajában – a nős férfit mindez teljesen váratlanul érte, nem sejtette, hogy „csapdába” csalták. Buzainé részéről ugyanis egy gondosan kitervelt

„akcióról” volt szó, hiszen ő tudta, hogy a férje, Buzai Mihály a ház sarkából leskelődött utánuk.

A történetekre a KEB-meghallgatáson felvett vallomások szolgálnak némi magyarázattal: ebből tudható, hogy a Buzai házaspár viszonya valójában nem sokkal a házasságkötést követően megromlott: Buzai ugyanis több időt töltött szórakozással,²⁹ vadászattal és ivással a barátai körében, mint a családjával.³⁰ A feleség azonban a segítőkéz és udvarias K. Istvánban kiváló eszközt látott arra, hogy a férjét rajta keresztül féltékennyé tegye. Valószínűleg meg sem fordult a kétségbeesett Buzainé fejében, hogy mennyi kellemetlenséget okozhat másoknak ezzel az öncélú „akcióval”, hiszen ő egyedül csak abban bízott, hogy a magánéletüket, a kihűlt kapcsolatukat ezután majd rendbe hozhatja Buzai Mihállyal.³¹

Az üzemi párttitkár a Széntrösztben másnap azonnal az irodájába kérette K. Istvánt, és megbeszélték a félreértést, szemtől szembe, majd azzal a megállapodással, békében váltak el egymástól, hogy K. lehetőleg messzire elkerüli a párttitkár feleségét. Ismerve az előzményeket, ilyen körülmények között történt az első komoly összetűzés Buzai és K. között 1957 februárjában: egy átlagos munkanapon futottak össze a vállalat folyosóján, mire az akkor is ittás állapotban lévő Buzai Mihály rátámadt a férfira. Buzai a falhoz nyomta, fojtogatta, és többek füle hallatára meg is fenyegette K. Istvánt: tűnjön el Várpalotáról, mert „addig úgysem nyugszik, amíg ki nem nyír[ja]”.³² K. – a higgadtságtól, vagy épp a félelemtől vezérelve – ekkor nem tett feljelentést.

A második, a panaszlevelet kiváltó erőszakos és aljas incidensre 1959. február 5-én került sor, azon az ismerkedési estén, amit a Vendégellátó Ipari Vállalat a dolgozói számára rendezett a Palota Szállóban. K. István feleségét nem vették vissza a tröszthez, de sikerült ennél a vállalatnál elhelyezkednie, és így, a felesége révén, K. István is meghívottként szerepelt a vendéglistán. Ugyanakkor a rendezvényre, mint Várpalota párttitkára, Buzai Mihály is ellátogatott. Hajnalban össze is találkoztak a szálloda halljában. Buzai a mulatságon ez alkalommal is lerészegedett,³³ majd K.-t meglátván a köteledésből percekben belül dulakodás lett. K. István azonban ezúttal már nem

hagyta viszonzás nélkül a pofonokat: visszaütött, majd félretolta az útból, és otthagyta az örjöngő párttitkárt. Buzai Mihálynak feltehetően nem a pofon, hanem sokkal inkább a megszegyenülés okozhatott fájdalmat, miután a forradalom leverése óta gyakorlatilag ő irányította Várpalotát. Ahogy az ország megfélemlített, hallgatásba burkolózott társadalmában, úgy ebben a városban is ritkán akadtak a hatalommal, a hatalmat megtestesítő párt-funkcionáriussal szembeszálló emberek. Buzai nem is hagyta annyiban: K. Istvánt nem sokkal a verekedést követően egy rendőrfőnök őrizetbe vette a mulatságon, és a városi rendőrkapitányságra kísérte.

A kapitányságon K. elmondása alapján semmi nem történt. Kihallgatták és elengedték. A nyomozó tanácsát, miszerint ne térjen vissza a Palota Szállóba, ugyanakkor nem fogadta meg. K. István a férje miatt aggódó feleségeért újból visszament az étteremhez, és onnan együtt indultak el haza, az otthonukba,³⁴ a rendőr azonban útközben megint őrizetbe vette, és megint a rendőrkapitányságra kísérte – ahogy néhány órával korábban, úgy bizonyára ezúttal is Buzai Mihály utasítására.

A kihallgatósobában azonban váratlanul a párttitkár jelent meg. Buzai Mihály előbb a rendőrnnyomozó jelenlétében,³⁵ aztán a nyomozót az irodából kiküldve, durva fenyegetések és szidalmazások közepette ütlegette K. Istvánt, amit K. a Veszprém Megyei Pártbizottság részére küldött panaszlevelében részletesen is rögzített: „Buzai elvtárs leültetett egy székre, majd odajött hozzám és kétszer pofonvágott. Megfogta rajtam a kabátot, és emelt felfelé. Amikor felálltam, ismét pofon vágott kétszer, majd megfogta a nyakamon lévő sálát, és azzal fojtogatni kezdett. [...] Kiküldte a rendőrt [...] és kezdte előlről a pofonok osztogatását. Én egész idő alatt még csak a kezem sem emeltem fel védekezésre sem. Az egyik ütés után kirepedt [az] alsó és felső számszéle, [...] látta azt, hogy törölöm a szám, még egy pofont adott, utána pedig leült szembe velem, és kezdte a fenyegetést különböző trágár szavak kíséretében. [...] mihielyt nem lesz pártfunkcióban, azonnal, az első alkalommal agyonlő. Belenyúlt a zsebébe, és kivett két pisztolytöltényt, elébem tartva azzal, hogy válassza[m] ki, melyik legyen az, amelyikkel agyonlőjön.”³⁶

Az egész tortúrát szó nélkül eltűrő K. Istvánt a kora reggeli órákban engedték szabadon a várpalotai kapitányság épületéből. Azonban az, hogy az incidens után két nappal be is hívták a várpalotai pártbizottságra, már csak a KEB belső vizsgálati feljegyzéséből derült ki: Buzai Mihály két párttársával együtt több órán keresztül próbálta rábeszélni K. Istvánt, hogy ne tegyen feljelentést a párttitkár ellen.³⁷ A bántalmazott sértettet a két évvel korábbi esettől eltérően ezúttal nem sikerült meggyőzniük. Buzai feje fölött sokkal súlyosabb bűncselekmény lebegett, mint a Sz. Mihály bányással kapcsolatos verekedési ügyben – Buzai Mihály nemcsak a testi sértés, hanem a hivatali hatalommal való visszaélés büntetést is elkövette. Ráadásul, a két évvel korábbi esethez hasonlóan, a városi rendőrkapitány, Papp József százados közvetlenül a párttitkártól értesülve most is tudomással bírt a történetekről, és amennyiben bírósági eljárásra került volna sor, az ügyésznek nemcsak a tettesek ellen kellett volna vádat emelnie, hanem egyúttal Papp százados, és a verekedés éjszakáján a kihallgatósobából kiküldött, a közbeavatkozóas helyett szándékosan „félrenéző” rendőr ellen is.

Az MSZMP Központi Ellenőrző bizottsága ismételten a Veszprém megyei pártbizottság bejelentése alapján folytatta le 1959-ben a vizsgálatot a párttitkár ellen. A vizsgálat eredményeképpen megállapították, hogy Buzai Mihály életmódja „nem méltó [egy] kommunista pártfunkcionáriushoz”,³⁸ a viselkedésével pedig nemcsak a saját, hanem a párt tekintélyének is ártott. Ebből kifolyólag szigorú megrovás pártbüntetésben részesítették, és leváltották a várpalotai városi pártbizottság éléről. A kényelmes pártmunka helyett fizikai munkába állítását javasolták: Buzai Mihályból így lett aknász a bányapusztai kőfejtőben.³⁹

* * *

A KEB a szervezeti szabályzat értelmében 1962-ben felülvizsgálta az egykori városi párttitkár ügyét: a bizottság úgy határozott, hogy Buzai a pártbüntetés kiszabása óta eltelt évek alatt példamutatóan végezte a munkáját, a bányaiipari technikum harmadéves hallgatójaként szakmailag képzi magát,

tanúbizonyságot tett a párthűségéről, és rendezett magánéletet él.⁴⁰ A Megyei Fegyelmi Bizottság ezek alapján, illetve a várpalotai pártalapszervezet és a megyei szervek javaslatára eltörölte pártbüntetéseit.⁴¹

Buzai Mihály esete bizonyára nem egyedülálló. Mindazonáltal a rendszer jellegzetes visszásságai e történet alapján is jól kirajzolódnak, és erre a város „szocialista fejlődését” megélt visszaemlékezők is rávilágítanak: a „gátlástalan vagy érvényesülni akaró emberek [Várpalotán is] könnyen megcsinálhatták a maguk kis karrierjét. Akadtak, akik horthysta, nyilas múltjukat kommunista párttagsággal leplezve, Rákosi legmegbízhatóbb híveiként kerültek jó beosztásba a palotai bányánál.”⁴² Buzai Mihály pályafutása minden valószínűség szerint szintén ebbe a sorba illeszthető, majd a pártapparátuson belüli gyors felemelkedését az ötvenhatos forradalom és szabadságharc levezése, és a megtorlásban vállalt szerep hozta el: a felkelőkkel szembeforduló, a párthűségét többször is bizonyító Buzai Mihály ügye, az általa elkövetett visszaélések felett a szovjet hadsereg segítségével berendezkedő és a hatalmát megszilárdítani akaró párt az első alkalommal még szemet hunyt. A második alkalommal azonban már nem. Vajon miért? Már nem számítottak az ötvenhatos tettek? Olyannyira a végletekig feszítette volna a húrt, hogy a párt már nem nézhette el az újabb botlást? Milyen, Várpalotán is túlmutató indokok vezethettek a városi párttitkár leváltásához? Mennyi szabálytalanság és sérelem köthető még a nevéhez, amelyekről nem beszéltek az érintettek, s így nincs tudomásunk? Mi lett a legfőbb pártfogója, Papp József várpalotai rendőrkapitány sorsa?

A feltett kérdések mind alapvető fontosságúak, amelyek elengedhetetlenek az események mögött rejlő valódi mozgatórugók és háttér folyamatok részletes megismeréséhez. Megválaszolásukhoz azonban további mikrotörténeti kutatásokra van szükség.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért és a rendelkezésemre bocsátott dokumentumokért köszönettel tartozom kollégáimnak, Galambos Istvánnak és Simon Istvánnak, valamint Tóth Juditnak, Tóth Péternek és Szűts István Gergelynek, a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársainak.
- 2 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága levele Buzai Mihály verekedési ügyével kapcsolatban, 1957. szeptember 17.
- 3 MNL OL M-KS 932. f. 1957/19. Jegyzőkönyv a KEB üléséről, 1957. október 16.
- 4 Buzai Mihály (egyébként meglehetősen hézagos) életrajzában nem találtunk erre vonatkozó adatokat. Lásd még: Ludovics Sándor visszaemlékezése. In: *Némák szóra kelnek. Várpalotai emlékkönyv*. Szerk.: Fakász Tibor. Várpalota, 1993. 81–82. [A továbbiakban: Fakász, 1993.]
- 5 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága levele Buzai Mihály verekedési ügyével kapcsolatban, 1957. szeptember 17.
- 6 Uo.
- 7 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Feljegyzés Buzai Mihály ügyének kivizsgálásáról, 1957. október 11.
- 8 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága levele Buzai Mihály verekedési ügyével kapcsolatban, 1957. szeptember 17.
- 9 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Feljegyzés Buzai Mihály ügyének kivizsgálásáról, 1957. október 11.; MNL OL M-KS 932. f. 1957/19. Jegyzőkönyv a KEB üléséről, 1957. október 16.
- 10 Szűts István Gergely: A közellátás vonalán támad az ellenség! A város első hétköznapijai: Várpalota, 1951–1952. In: *A közép-dunántúli régió városainak szocialista kori története*. Szerk.: Katona Csaba [et al.] Budapest–Veszprém, 2012. 229.
- 11 A téma kapcsán részletesen lásd Galambos István: *Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc várpalotai eseményeihez*. Várpalota, 2016. [A továbbiakban: Galambos, 2016]
- 12 Galambos, 2016. 44.
- 13 Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (MNL VeML) XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Bárdosi Antal tanúvallomása, 1957. július 2. 55.
- 14 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Buzai Mihály tanúvallomása, 1957. július 2. 58.
- 15 Nagy Györgyöt Balogh Sándor tanácselnök közbenjárására másnap kiengedték. Lásd Galambos, 2016. 46.
- 16 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Boncz Ernő vallomása, 1957. június 28. 44.; Buzai Mihály tanúvallomása, 1957. július 2. 58–59.
- 17 Galambos, 2016. 47–50.
- 18 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Hülber Pál tanúvallomása, 1957. július 4. 83.
- 19 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Korpári Gyula vallomása, 1957. július 5. 95.
- 20 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Boncz Ernő vallomása, 1957. június 28. 45.; Buzai Mihály vallomása, 1957. július 2. 59.
- 21 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Buzai Mihály vallomása, 1957. július 2. 59. Vö.: Rezi József vallomása, 1957. július 2. 61.
- 22 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Buzai Mihály vallomása, 1957. július 2. 60.
- 23 MNL VeML XXV. 151. B. 428/1957. Tárgyalási jegyzőkönyv, Meldrik István vallomása, 1957. június 25. 18–19.; 61.; Hülber Pál vallomása, 1957. július 4. 83.
- 24 Galambos, 2016. 88.
- 25 Ludovics Sándor, az üzemi munkástanácsok koordinálására létrejött Várpalotai Szénbányászati Tröszt központi munkástanácsának elnöke Buzai városi párttitkárrá való kinevezéséről az alábbi anekdotát mesélte el: „A gátlástalan vagy érvényesülni akaró emberek könnyen megcsinálhatták a maguk kis karrierjét. Akadtak, akik horthysta, nyilas múltjukat kommunista párttagsággal leplezve, Rákosi legmegbízhatóbb híveiként kerültek jó beosztásba a palotai bányánál. [...] Németh Miklós [ludovikás tiszt, a forradalom idején a Palota Szállóban alakult nemzetőrség és a városi forradalmi tanács tagja, Nyugatra menekült – M. G.] javaslatára lett Buzai Mihály a párttitkár Várpalotán. Ezt ő így indokolta nekünk jó politikai érzékkel: Ennek a Buzainak a Hunyadi páncélosokhoz kötődő múltja van, ráadásul gyöngye jellemű, erkölcsileg ingatag lény, tehát a legalkalmasabb, hogy lejárassa a nép előtt az MSZMP-t. Ezért kell őt favorizálnunk. Én ott voltam a Kertai [a városi pártbizottság első titkára – M. G.] lakásán, mikor Veszprémből meghozták az erre vonatkozó döntést. Buzai is odajött, így került trónusra. Később beleélté magát a szerepébe.” Ludovics Sándor visszaemlékezése. In: Fakász, 1993. 78–82.
- 26 A Rezi József és társai ellen indított eljárásban az előzőekben említett Rezi Józsefet, a per I. rendű vádlottját 12 év, Meldrik Istvánt, a per V. rendű vádlottját 8 év börtönbüntetésre ítélték. Buzai Mihály és más párttagok tanúvallomásai minden valószínűség szerint közrejátszottak a vádlottak tetteihez képest aránytalanul súlyos ítéletek megállapításához. Ráadásul Boncz Ernő, a per XIX. rendű vádlottja

nem is forradalmárokhöz, hanem a pártmunkásokból szervezett üzemőrséghez tartozott, és ahogyan az ítélet is rögzítette, Buzai Mihály megtévesztő vallomása miatt került letartóztatásba. Az ügyész indítványára engedték szabadon. Galambos, 2016. 99–102.

- 27 Ludovics Sándor visszaemlékezése. In: Fakász, 1993. 88–90.
- 28 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. K. István levele a Veszprém Megyei Bizottsághoz, 1959. február 6.
- 29 A „nagy bányászper” XVI. rendű vádlottja, Szakács Károly úgy vélte, hogy a forradalom napjaiban betöltött szerepe mellett lényegében Buzai Mihály ellen-szenvének köszönhetően került a vádlottak padjára: „Egy alkalommal [vadász-
zat közben], ahogy bóklászom a terepen, egy bombatölcsérben egy ellés közben meglőtt szarvast találtam, mellette köldökszínőron a még élő magzata. [...] Az esetet jelentenünk kellett a vadásztársaság elnökének. Az ügyet kinyomozták. Buzai Miska meg Ligmann Karcsi [a pártbizottság másodtitkára – M. G.] voltak a tettesek. Ők ketten ekkor haragudtak meg rám. [...] A forradalom leverése után, mikor megkezdődött a bűnbak-keresés, [...] addig ügyeskedtek, míg sikerült nekik egy huszonhat vádlottas várpalotai ellenforradalmár pört összehozni.” Szakács Károly visszaemlékezése. In: Fakász, 1993. 52–54.
- 30 Dreska Ferenc, a forradalom idején az Ernő bánya munkástanácsának elnöke is hasonlóan emlékezett vissza Buzai Mihály hétköznapijaira: „[...] az erdészetnél kaptam munkát. [...] Buzai Miska megkereste erdészeti főnökeimet, hogy engem rúgjanak ki, de mivel egyszerű és gyengén fizetett kétkezi munkámat senki nem irigyelte, maradtam. Ez a Buzai Miska nagy vadász volt. Még mikor a bányánál dolgozott, nemegyszer beíratta magának az éjszakai műszakot, s elment vadászni munkaidőben. Mint városi párttitkár, jó pár évig hatalmaskodott, de a tisztességtelensége miatt onnan is kibukott.” Dreska Ferenc visszaemlékezése. In: Fakász, 1993. 110. o.
- 31 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Feljegyzés Buzai Mihály ügyének kivizsgálásáról, 1959. február 21.
- 32 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. K. István levele a Veszprém Megyei Bizottsághoz, 1959. február 6.
- 33 A párttitkár a Központi Ellenőrző Bizottság meghallgatásán egyébként következetesen tagadta, hogy „akár esetenként is többet inna a kelletnél”.
- 34 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. K. Istvánné panaszlevele, 1959. február 6.
- 35 A dokumentumok nem említik az esetről jelen lévő rendőrtiszt nevét.
- 36 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. K. István levele a Veszprém Megyei Bizottsághoz, 1959. február 6.

- 37 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Feljegyzés Buzai Mihály ügyének kivizsgálásáról, 1959. február 21.
- 38 Uo.
- 39 MNL OL M-KS 932. f. 1959/5/I. Jegyzőkönyv a KEB üléséről, 1959. február 25.
- 40 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Fegyelmi jegyzőkönyv, 1962. november 8.
- 41 MNL OL M-KS 932. f. 1963/9/I–II. Személyzeti nyilvántartó lap, 1963.
- 42 Ludovics Sándor visszaemlékezése. In: Fakász, 1993. 78–79. o.

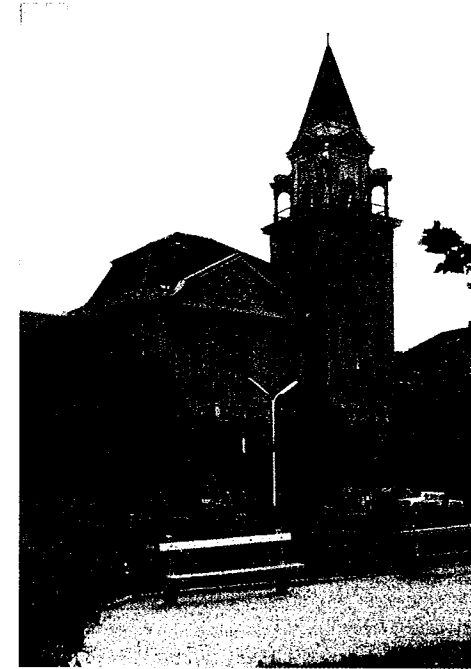
Cseh Géza

„Mezőtúron az egyik tsz-t úgy, ahogy volt, elkártyázták.”

A mezőtúri tanácselnök, a párttitkár és a rendőrkapitány

Hofi Géza az egyik legemlékezetesebb paródiájában, az 1972-es szilveszteri tévéműsorban, az akkor játszott sikeres filmsorozat után Odüsszeusznak öltözve pellengérezte ki a közéleti anomáliákat. Több percen át beszélt a mezőtúri tsz-sikkasztásról és tett az ügy elhallgatott részleteire ironikus célzásokat, amit a rendszer kritikájára fogékony közönség óriási tetszéssel fogadott. A humorista műsorából érdemes idéznünk: „Kérem szépen, Mezőtúron az egyik tsz-t úgy, ahogy volt, elkártyázták. Ügyes, mi? És ami a röhej, hogy hívták a tsz-t? Új Élet. Tényleg, ki volt találva, mi? Na, egy darabig még kapálunk, aztán kész. Új Élet-zsuga! Aztán persze hogy elment a tsz, ugye? Ahogy a régi vicc is mondta, nem ment a lap. Eddig értem, eddig stimmel. Az agyammal nem tudom felfogni, az újság meg nem írta, hogy a tsz-t ki nyerte meg?”

A mezőtúri tsz-sikkasztásról és az ezzel kapcsolatos büntetőperről az újságok valóban beszámoltak. A sajtó arra is célozgatott, hogy a város vezetői – a tanácselnök, a párttitkár, a rendőrkapitány és még sokan mások – hosszú éveken át haszonélvezői voltak a tsz-től rendszeresen kapott juttatásoknak. Birka, liba, lőtt vad, takarmány, alma, zöldség rendszeresen érkezett a helyi funkcionáriusok és vállalatigazgatók házához. És ami a mezőtúri ügynek

A Mezőtúri Városi Tanács épülete az 1970-es évek elején

különös sajátosságot adott, hajnalig tartó, ivászzal egybekötött kártyacsaták folytak, s ehhez az ingyen ételt és italt az Új Élet Tsz biztosította. A korrupció a tiszántúli kisvárosban mindent áthatott. A megvesztegetett vezetők pedig a tsz-ben folyó pénzügyi visszaélésekről nemcsak hogy hallgattak, hanem azok felderítését is minden erejükkel megakadályozni igyekeztek.¹

A funkcionáriusok körében a kártyázás 1961-ben kezdődött Mezőtúron. 1963-tól általában a kaláber, vagy alsós néven emlegetett játékot úzték egyre nagyobb rendszerességgel. Először filléres, néhány forintos alapon játszottak, de a 60-as évek végén már esetenként félhavi fizetés, sőt több ezer forint is gazdát cserélt. Időközben a kártyatársaság egyre bővült. Orvos, pedagógus, a városi tanács tisztviselői, rendőrök, taxisofőrök és néhány tsz-tag is csatlakozott a csoporthoz. Valóságos szenvedélyükké vált a játék, amit az egyre

súlyosabb kártyaadósságok ellenére sem tudtak abbahagyni. Amikor már túl sokan voltak, kártyabrigádokba csoportosultak, és nemcsak hétvégeken, hanem hét közben is játszottak. Délutánonként a kártyapartikra telefonon jelszavakkal hívogatták egymást: „17 órakor vadlibavadászat lesz. 17 óra-kor indul a repülő három fővel, negyedik kellene. Estére nagyaratás lesz.” – konspirációs mondatokkal szervezték meg az összejöveteleket.² Kezdetben a tiszti klubban, majd a tanácsháza szakszervezeti klubjában, a helyiek által Nyalka Tetőnek nevezett Borostyán étteremben és a Diófa vendéglőben, majd a rendőrség klubjában, a sportklubban és a tsz-irodán olykor hajnalokig folytak a kártyacsaták. Az Új Élet Tsz-ben és a rendőrségen munkaidőben is kártyáztak. Jóllehet ez büntetendő hazárdjátéknak minősült, és éppen a rendőrségnek kellett volna fellépni ellene.³

1968-70 között a mezőtúri lakosok hamis névvel vagy névtelenül több panaszos levelet írtak a megyei pártvezetésnek. 1969. január 27-én álnéven, Nagy Sándor aláírással a mezőtúri párttagok nevében érkezett az első feljelentőlevél a megyei pártbizottságra. „Az a panaszkodunk, hogy [a város vezetői] kártyás-ivós klikket alakítottak. ...másnapos fővel végzik a munkát és folytatják az ivást állami pénzen a reprezentációból. Ahová mennek, ott előkerül a pálinkás butykos... Az a [párt]tagság kérése, hogy józan életű kommunistát szeretne [sic] a város élére, hogy italon ne vásároljon előnyt magának senki és ne italos fővel végezze felelősségteljes munkáját” – olvashatjuk a levélben.⁴ A megyei párt-vb fegyelmi bizottságának munkatársai megállapították, hogy a levélben írtak igazak. A három vezető funkcionáriust, Lévai Zsigmond tanácselnököt, Kóczián Mátyást, a városi pártbizottság titkárát és Gonda Gábor rendőrkapitányt szóban figyelmeztették, és ezzel lezárták az ügyet. A jelzések ellenére 1970-ben Kóczián Mátyást a Munka Érdemrendje arany fokozata, Gonda Gábor rendőrkapitányt Kiváló Szolgálatért Érdemrend ki-tüntetésben és az ezzel járó pénzjutalomban részesítették.⁵

Visszaélések az Új Élet Tsz-ben

1970 februárjában az Új Élet Tsz-ben nagyon elmergesedett a helyzet. A szövetkezet vezetői, mintegy húszan, közel 100 ezer forint prémiumot és több mint 28 ezer forint pénzforgalmi jutalékot osztottak ki maguk között. A prémiumból a tsz-elnök 15 ezer, a főkönyvelő és a szövetkezet párttitkára 9-9 ezer forintot vett fel. Ugyanakkor az egyszerű tsz-tagok semmiféle külön juttatásban nem részesültek. Az Új Élet Tsz a kedvezőtlen természeti adottságok – a rossz talaj, a Körös folyó kiöntései és a belvizek által veszélyeztetett termőterület – miatt a gyengébb szövetkezetek közé tartozott. A prémium, különösen, hogy a vezetők a pénzt saját autó és motorkerékpár vásárlására használták fel, lázította az alacsony jövedelmű tagságot. És ami a legsúlyosabb, a tsz-tagokkal nem szavaztatták meg a prémium kiosztását, jóllehet törvényes keretek között ez elengedhetetlen lett volna.⁶

Mivel a visszaélésekről nyíltan beszéltek a városban, 1970. május 26–28. között a Mezőtúri Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálatot folytatott az Új Élet Tsz-ben. A vizsgálatnál szinte egyidejűleg Mezőtúrról újabb névtelen levél érkezett a megyei pártbizottságra, amelyben felpanaszolták, hogy az Új Élet Tsz-ben visszaélések történtek, és a város vezetőinek magatartása eltér a kommunista erkölcs normáitól.⁷ Ennek ellenére nem történt semmi. A NEB vizsgálat csupán könyvelési és ügyviteli szabálytalanságokat állapított meg, egyébként minden mást rendben talált.⁸ Úgy tűnt, hogy minden változatlanul folytatódik tovább. 1970. május 27-én a NEB-vizsgálattal egyidejűleg tartott rendkívüli tsz-községi ülés jegyzőkönyvében Roszik György főállattenyésztő, a június 2-i vezetőségi ülésen felvett jegyzőkönyvben Németh Kálmán állattenyésztő nevét aláhamisították. Németh azonban nem hagyta annyiban a dolgot, és vállalva a következményeket, augusztus 6-án saját nevével szignált levelet küldött a városi Népi Ellenőrzési Bizottságnak. Egyértelműen leírta, hogy a február 19-i tsz-községi ülést, ami állítólag a vezetők prémiumáról intézkedett, valójában meg sem tartották, és erről utólag készítettek fiktív jegyzőkönyvet. Németh Kálmán több más visszaélést is a NEB elé tárt. A levele szerint sok tsz-tag nem részesült szalmajuttatásban, ugyanakkor olyan

személyek is kaptak szalmát, akik nem voltak tagjai az Új Élet Tsz-nek. Amikor ezt a többi tsz-tag előtt szóba hozta, a szövetkezet vezetői figyelmeztették. Németh a levelében azt állította, hogy Csató Ferenc tsz-elnök jogtalanul malacokat és takarmányt juttatott az egyik főállattenyésztőnek. Kanalovics Dezső, a mezővárosi Gépjavító Vállalat igazgatója, a tsz-központban rendelő körzeti orvos és néhányan mások háztáji földet kaptak, jóllehet nem voltak tsz-tagok. A gabonát csak ott aratták le, ahol kombájnnal lehetett. Kézi aratás helyett a többi beszántották és az Állami Biztosítóval kifizettették a kárt. 1969-ben jó volt az árpatermés, és a tsz a felesleget eladta, de az eladásról a vezetők a tagság tudta nélkül döntöttek. 1970-ben pedig már máshonnan kellett drágán takarmányt venni az állatállomány ellátására. A Mezővárosi Városi Népi Ellenőrzési Bizottság a feljelentőlevelével alapján szeptemberben újabb vizsgálatot indított. Megállapították, hogy a szövetkezet február 19-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvén és több más okmányon a hitelesítő személyek nevét aláhamisították. A prémiumosztó tsz-közgyűlést valójában meg sem tartották, és az egész jegyzőkönyv elejétől végéig hamisítvány. Csató Ferenc tsz-elnök elképesztően erőszakos vezetési módszereire, a tsz-tagok terrorizálására és a törvénytelen állat-, termény- és pénzjuttatások

A Mezővárosi Városi Tanács épülete és a református templom a Berettyó felől, 1970-es évek

egy részére ugyancsak fény derült. A második NEB-vizsgálat szerint 1970-ben tizennyolcan léptek ki az Új Élet Tsz-ből és mentek el máshová dolgozni. Ám a kilépést csak hárman kérték írásban, a többiek kizárták a szövetkezetből, de ennek okát nem dokumentálták.⁹

Beregszászi Sándor, a városi Népi Ellenőrzési Bizottság elnöke 1970. október 6-án a Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányságon a mezővárosi tsz-vezetők ellen feljelentést tett.¹⁰ Azért itt, mivel a Mezővárosi Városi Rendőrkapitánysághoz nem volt bizalma, hiszen Gonda Gábor rendőrkapitányról mindenki tudta, hogy Csató Ferenc tsz-elnök szűkebb társaságához tartozik. A megyei rendőr-főkapitányság azonban a nyomozás lefolytatását visszautasította, és ezt dr. Szakács Sándor mezővárosi ügyész is jóváhagyta. A rendőrség és az ügyész az 1970. évi 7. törvényerejű, ún. amnesztia-rendeletre hivatkozott. A márciusban megjelent jogszabály szerint azok ellen, akik korábban olyan, kisebb súlyú bűncselekményt követtek el, aminek a büntetése nem érne el az egy év szabadságvesztést, nem kell büntügyi eljárást indítani.¹¹ Ám Csatóék a rendelet megjelenése után is aláhamisították a hitelesítő tsz-tagok nevét a jegyzőkönyveken, és folytatták a tsz-vagyonból a törvénytelen juttatásokat. Nem beszélve arról, hogy a hamis aláírások okirat-hamisításnak és súlyosabb bűncselekménynek minősültek volna. Csató tsz-elnök a NEB-vizsgálat után megígérte Szakács Sándor városi ügyésznek, hogy zárszámadáskor visszafizeti a szabálytalanul kiosztott 100 ezer Ft prémiumot, mire az ügyész megjegyezte, hogy akkor az eljárást meg lehet szüntetni. Ám a visszafizetésre a nyomozás megtagadása és az eljárás megszüntetése után sem került sor.¹²

Úgy tűnt, hogy – immár a megyei szervek közreműködésével – a mezővárosi tsz-ügyet ismét szőnyeg alá söprik. Azonban a helyi vezetők, különösen Csató Ferenc tsz-elnök és Lévai Zsigmond, a Mezővárosi Városi Tanács elnökének bosszúvágya nem ismert határt. Beregszászi Sándort, a Népi Ellenőrzési Bizottság elnökét már a vizsgálat alatt is támadták, és személyes presszióknak vetették alá. Beregszászi, amikor a megyei rendőr-főkapitányság visszautasította a nyomozást, lemondott az állásáról és bejelentette, hogy inkább visszamegy az eredeti szakmájába dolgozni. Önérzete és idegrendszere nem bírta a mindennapos zaklatást, a helyzetét pedig az összefonódások miatt

kilátástalannak látta. Ám az egyszerű tsz-tagok nem törődtek bele a kudarcba. Beregszászit ezután is sokan felkeresték a lakásán, és elpanaszolták a tsz-ben tovább folyó erőszakoskodásokat és visszaéléseket. A városi tanácshoz nem mertek fordulni, mert tudták, hogy azonnal visszamondják Csató Ferencnek, aki bosszút áll rajtuk. A tsz-elnök valósággal nyomozott a bejelentők ellen, és nagy részüket el is üldözte a szövetkezetből. Beregszászi Sándor, a lemondott NEB-elnök közvetlenül nem tudott tovább segíteni a kiszolgáltatott embereknek. Ezért azt javasolta, hogy forduljanak a *Népszabadsághoz* és vigyék fel a szerkesztőségbe a tőle kapott levelet is. Szabó László rovatvezetőhöz, a *Kék Fény* tévéműsor szerkesztőjéhez 1970. december 27-én érkezett meg a bejelentés a mezőtúri állapotokról, ami aztán elindította a lavinát a kisvárosban.¹³

Németh Kálmán, aki 1970. augusztus elején a NEB-nek bejelentést tett a tsz-vezetők ellen, 1971 januárjában Csató tsz-elnököt immár a városi ügyészségen jelentette fel a jogtalanul kiosztott prémium miatt. Németh ekkor már a TITÁSZ Vállalatnál dolgozott, mivel Csató eltávolíttatta a tsz-ből.¹⁴ Végül, vélhetően a központi párt- és belügyi szervek utasítására, a megyei rendőr-főkapitányság is nyomozásba kezdett. A vizsgálat során több, bűncselekménynek minősülő ügyre és számtalan szabálytalanságra derült fény. A rendőrség számára egyértelművé vált, amit egyébként évek óta mindenki tudott és beszélt Mezőtúron, hogy a város és az Új Élet Tsz vezetői között az anyagi érdekek mentén szoros összefonódás alakult ki. Ám a párt- és a tanácsi vezetők, továbbá a városi rendőrkapitányság tisztjei ellen nem indult büntetőeljárás. Elsőként, 1971. március 18-án Mikó Jánosné, a tsz pénztárosa, majd Mikóné kihallgatása után Csató Ferenc elnököt és Szőke Kálmán főkönyvelőt, végül Kanalovics Dezsőt, a Gépjavító Vállalat¹⁵ igazgatóját vették őrizetbe. Június végén Herbály Sándor, az Új Élet Tsz főagronómusa és elnökhelyettese öngyilkosságot követett el. Motorkerékpárját és ruháját a vízparton találták meg. Herbály olykor szembeszállt Csatóval és kritizálni merte az önkényeskedéseit, ezért az ő nevét is aláhamisították a törvénytelen pénzkiosztásról szóló jegyzőkönyvben. Mivel azonban a hamisan elkészített vetéstervezetési terv miatt az elnökhelyettes büntetőjogi felelőssége vonása is felmerült, véget vetett az életének.¹⁶

A bírósági eljárásról a sajtó részletesen tudósított, ám igencsak egyoldalúan. Azt ugyan közölték, hogy a jogtalan prémiumosztásról szóló jegyzőkönyv hamis, mivel a tsz-közyűlést meg sem tartották. Azonban a tsz-tagokat a hallgatásukért szinte cinkosoknak, vagy legalábbis a valóság felfogására képtelen embereknek tüntették fel. Pedig ők régóta lázongtak, feljelentőleveleket írtak, de a városi tanácselnök, a párttitkár, a rendőrkapitány és az ügyész rendre visszautasította panaszait. A *Szolnok Megyei Néplapban* az 1971. június 3-án megjelent cikk szerint a tagok többsége még a nemrég tartott közgyűlésen se döbbsent rá a helyzet komolyságára, és nem ítélte el vezetőiket. Mivel a tsz házipénztárából néhányan szabálytalanul nagyobb összegeket vettek kölcsön és nem adtak vissza időben, a lap az érintettek nevét is közölte. Közöttük azokét is, akiknek a nevét Csató tsz-elnök bizalmasai aláhamisították, és helyettük vették fel a pénzt. A tsz-tagok önértékelését a cikk rágalmazásnak is beillő, téves adatai rendkívüli mértékben sértették. Ezért 8-10 aláírással levelet küldtek a szerkesztőségbe. Figyelmeztették a megyei lapot, ha nem helyesbítik a cikket, pert fognak indítani.¹⁷

A helyesbítésre néhány nap múlva valóban sor került. Simon Béla, az újság olvasószervezője személyesen is ellátogatott Mezőtúrra és beszélgetett a tsz-tagokkal. Az ezután megjelent cikkében bocsánatkérő hangnemben magyarázkodott. A korábbi írásban előfordult tévedéseket azzal indokolta, hogy kollégája, a június elején megjelent cikk szerzője az adatokat kizárólag a NEB-jelentésből vette. Ebben pedig jórészt az aláhamisított nevek szerepeltek. Simon Béla a továbbiakban szó szerint idézte a mezőtúri tsz-elnökről hallottakat: „Ha megállt munkahelyemen az elnök autója, már vettem a karit.¹⁸ – Visszaszólni nem lehetett. – Olyan volt ez, mint egy rossz házasság, amelyben az apa mindig részeg, a gyerekek meg állandóan menekülnek. – Mondtam az elnöknek, hogy Túlakörösön¹⁹ se más a törvény, be kell azt tartani. Azt felelte: rossz a törvény, meg kell változtatni.” Simon Béla írása azonban nemcsak a tagok által kiskirálynak nevezett tsz-elnök erőszakoskodásaira, hanem a megyei vezetésig kiterjedő összefonódásokra is felhívta a figyelmet. „Az elnök mindig azt mondta, bármit csinálhatunk, csak a megyén túl ne tudják meg. Megyén belül minden elsimul.” – idézte az egyik

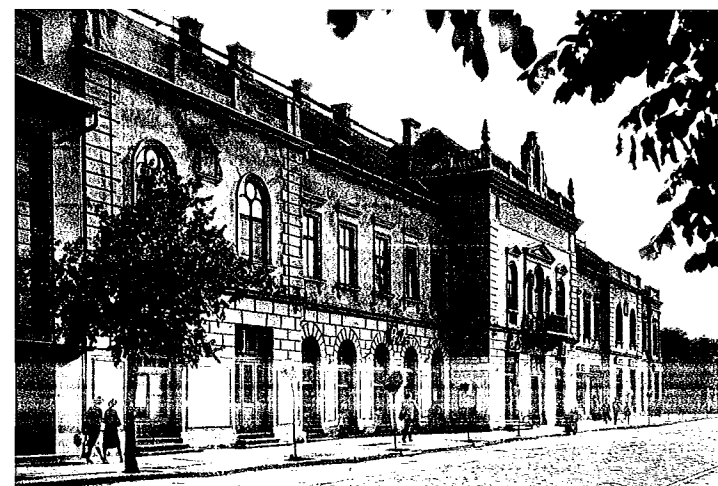
tsz-tagtól hallottakat az újságíró. Mások szerint a tsz-előknél rendszeresen látogatást tett néhány olyan ember, aki egy-két lépcsőfokkal felette állt a létrán, s ez is visszatartotta a tagokat az erélyesebb fellépéstől. A tsz-tagok szélesebb körű összefogásának és tiltakozásának akadálya volt az egyszerű emberek képzetlensége és tájékozatlansága is, akik az idegen szavakat és az új fogalmakat nem értették. Amikor azt mondták nekik, hogy a letartóztatott tsz-előköt vissza kell hívni, tiltakoztak: „A fene se hívja vissza, maradjon csak ott, ahol van.” Nem tudták, hogy a visszahívás leváltást jelent.²⁰

Simon Béla tudósítását a megyei pártbizottságon nemtetszéssel fogadták. Vad András, a pártbizottság fegyelmi ügyekben illetékes osztályvezetője bírálta az újságíró. Szerinte nem kellett volna a június 11-i cikket megjelentetni, mert felkavarta vele Mezőtúr közvéleményét. Nem a csalások, a többszörös okirat-hamisítás és a tsz-elő mérhetetlen erőszakossága háborította fel a pártfunkcionáriust, akinek éppen a törvényesség felett kellett volna őrködni, hanem az, hogy a visszaélésekről és az összefonódásokról a sajtó is írt.²¹

A Szolnok Megyei Bíróságon az Új Élet Tsz vezetőinek ügyét 1972 első fél évében, mintegy öt hónapon át tárgyalták. A megyei lap „Vádlottak padján a mezőtúri kiskirályok” címmel a perről részletesen tudósított. Ám arra a szerkesztőségben már gondosan vigyáztak, hogy az érintett párt- és állami funkcionáriusok neve ne kerüljön bele a lapba. Így aztán csak féligazságokat, a mezőtúri ügy elferdített ismertetését tárták az olvasók elé: „Ezres tételekben játszották el kártyapartijaikon és pezsgős dáridóikon a tsz pénzét. A mezőtúri Új Élet Tsz vagyonából elsikkasztott, elcsalt 900 ezer forint százasai dagasztották a tsz-elő bukszáját, ezzel tisztította cipőjét a gépállomás igazgatója... A kártyaspílerék s a velük paktáló kibicek: Csató Ferenc tsz-elő, Szőke Kálmán főkönyvelő, Mikó Jánosné tsz-pénztáros és Kanalovics Dezső, a Mezőtúri Gépállomás igazgatója előzetes letartóztatásban várják a bírósági tárgyalást.” A tudósítás szerint az évek óta több millió forint állami dotációban részesülő, 3 ezer 200 holdon gazdálkodó szövetkezetnek a felhalmozódott tartozásokból jelentős vesztesége keletkezett. Ám ezt a pénzügyi mérleg készítésekor egyszerűen kihagyták, és 1970 végén 650 ezer forint

hiány helyett 1 millió 445 ezer forint „nyereséggel” zárták az évet. A megyei lap azt is ismertette, hogy a mérleghamisítással a szövetkezet szanalását kívánták elkerülni. Ugyanis ez egy részletes pénzügyi vizsgálattal járt volna, ami a többi szabálytalanságot és visszaélést is feltárta volna.²² Arról azonban az újságcikkekben egy szó sem esett, hogy Szőke Kálmán főkönyvelő és Kanalovics Dezső, a Gépjavító Vállalat igazgatóján kívül kik tartoztak még a kártyázós társasághoz. Csató tsz-elő valóban nem is kártyázott, hanem ő „állta a bankot”. A partikhoz biztosította az ingyen ételt, italt, és utasíttatta Mikó Jánosné pénztárost, hogy a kártyaadósoknak hitelt utaljon ki.

Első fokon, 1972. július 13-án a Szolnok Megyei Bíróság hirdetett ítéletet a mezőtúri ügyben. Csató Ferenc tsz-előkre és Szőke Kálmán főkönyvelőre szokatlanul szigorú büntetést szabtak ki. Bünszövetségben elkövetett és különösen nagy kárt okozó csalásért, sikkasztásért és hűtlen kezelésért az elnököt hétévi, a főkönyvelőt hat év, hat hónapi szabadságvesztésre ítélték. Mikóné tsz-pénztárosra öt év, Simon István raktárosra, a tsz belső ellenőrére egyévi, Kanalovics Dezső volt gépállomás-igazgatóra két év szabadságvesztést szabtak ki. A Legfelsőbb Bíróság az 1973. január 15-én kihirdetett ítéletében

A mezőtúri Kossuth tér épületei az 1960-as években

Csató Ferenc büntetését négy év, Szőke Kálmánét három év hat hónap, Mikó Jánosnéét három év szabadságvesztésre enyhítette. Simon István büntetését három év próbaidőre felfüggesztette. Kanalovics Dezső büntetését azonban változtatás nélkül helybenhagyta.²³

A Szolnok Megyei Bíróság és a Legfelsőbb Bíróság ítéletének indoklásában jelentős eltérések mutatkoztak. A bünszövetségben elkövetett csalás, hűtlen kezelés és sikkasztás tényét mindkét bíróság megállapította, a másodfokon hozott ítélet azonban a bűncselekmény különösen nagy kárt okozó minősítését jelentős kár okozására változtatta. A megyei bíróság sikkasztásnak minősítette, hogy a terménytöbbletből származó bevétel egy részét az üzemi konyha kosztjának feljavítására, a munkaszüneti napokon berendelt tsz-tagok ebédjére és az ünnepeken a tagok megvendéglésére fordították. A Legfelsőbb Bíróság ezt nem minősítette bűncselekménynek. Továbbá azt sem tekintette üzérkedésnek, hogy a nyári betakarítási munkákban részt vevőknek a régi hagyományok szerint pálinkát osztottak ki és a kimaradt italt a tsz vegyesboltjában értékesítették. Jogos, munkabérpótló juttatásnak nevezte, hogy tsz-tagokat gyógyító orvost terményjáradékban részesítették.²⁴ Ezek az intézkedések a máskülönben rendkívül erőszakos és önkényeskedő Csató Ferenc tsz-elnököt a jó oldaláról világítják meg. Hiszen a tagság érdekeit is szem előtt tartotta. A munkakörülményeiken, egészségi állapotukon és közérzetükön javítani igyekezett. Ám aki szembeszállt vele, azt könyörtelenül elűzte a tsz-ből. Sőt még az is megesett, hogy Csató az egyik asszonyt megverte. A rendőrség mégis az asszonyra szabott ki 500 forint szabálysértési bírságot.²⁵

A Legfelsőbb Bíróság az 1970 elején történt jogtalan prémiumkiosztással kapcsolatosan sikkasztás helyett az utólagosan kiállított fiktív jegyzőkönyvekkel elkövetett magánokirat-hamisítás büntettét állapította meg. A másodfokú ítélet indoklása szerint a Szolnok Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztálya előzetesen engedélyezte a vezetők prémiumát, csak ezt a tsz-tagsággal nem szavattatták meg. Az Új Élet Tsz 1970 végére már teljesen fizetéseképtelenné vált, a meghamisított zárszámadásra támaszkodva 1971 februárjában mégis 800 ezer forint termelési hitelt vett fel. Ebből rendezték az előző évi pénzügyi

mérlegben nem szereplő tartozások egy részét, és a tagságnak 200 ezer forint kiegészítő részesedést is ebből fizettek. A Legfelsőbb Bíróság a mérleghamisítást és a tagoknak folyósított pénzkutalást nem tekintette csalásnak, csupán a pénzügyi fegyelmet sértő vétségnek. Ugyanis a szövetkezetnek lehetősége lett volna arra, hogy ezt az összeget később a befolyó jövedelméből pótolja.²⁶ A Legfelsőbb Bíróság a letöltendő szabadságvesztésre ítélt vádlottak közül csupán Kanalovics Dezsőnek, a Gépjavító Vállalat igazgatójának a büntetését nem enyhítette. Kanalovics a kártyaadósságainak fedezésére a tsz házipénztárából 31 500 forint kölcsönt vett fel, és ebből csupán 1500 forintot fizetett vissza.²⁷ Tartozását „ötletes” módon rendezte. A gépállomásról leselejtezett, semmire sem használható alkatrészeket szállíttatott át a tsz-be, és azokról a kártyaadóssága értékében számlát állíttatott ki.²⁸

A bírósági iratok a kártyázások és a rendszeres ivászatok főszereplői, Kóczián Mátyás városi párttitkár, Lévai Zsigmond tanácselnök és Gonda Gábor nevét megemlíti. Ellenük azonban nem indult nyomozás, jóllehet az etetésük, itatásuk az iratok szerint 25 ezer forint kárt okozott a tsz-nek. Azt pedig végképp nem vizsgálták, hogy tudtak-e a tsz-ben folyó bűncselekményekről, és miért akadályozták azok feltárását. Az Új Élet Tsz-szel kapcsolatba került vállalati vezetők megvesztegetéséről ugyancsak tartalmaznak adatokat a periratok. A vádirat szerint öt bárány, négy sertés és 38 liba ajándékozása szerepelt Csató Ferenc tsz-elnök bűnlajstromában. Ám csupán a Volán 7. sz. Vállalat csoportvezetőjére és egyik szerelőjére szabtak ki pénzbüntetést, akik az Új Élet Tsz-től néhány ezer forint csúszópénzt vettek át. A rendszeres állat- és terményjuttatások elfogadását sem az első-, sem a másodfokú bíróság nem tekintette bűncselekménynek. Jóllehet a tsz-vezetőket a megvesztegetéssel okozott kárért megbüntették.²⁹

Az első- és a másodfokú ítélet jelentős szemléletbeli különbségekre utal. Több vádpontot, amit a Szolnok Megyei Bíróság bűncselekménynek minősített, a Legfelsőbb Bíróság az önálló gazdálkodás keretébe tartozó intézkedésnek, vagy csupán a pénzügyi fegyelmet sértő szabálytalanságnak tekintett. Úgy tűnik, hogy az igazságszolgáltatás résztvevői nem voltak teljesen

tisztában azzal, hogy a gazdasági mechanizmus keretébe pontosan mi fér bele és mi nem. Az 1972-es év, amikor a bíróságok a mezőtúri ügyet tárgyalták, egyébként is nagyon ellentmondásos volt. A gazdasági mechanizmust tovább kellett volna fejleszteni, hogy működőképesebb legyen. Ám a szovjet pártvezetés ebben a politikai rendszer megingásának veszélyét látta, és közbeavatkozott. Brezsnyev, az SZKP első titkára 1972 februárjában Moszkvában, november végén, magyarországi látogatása alkalmával ismételten kikelt a reformok ellen.

Az érintett helyi funkcionáriusokat és párttagokat különböző fokozatú pártfegyelmi büntetésekkel sújtották, és néhányukat leváltották a tisztségükből. A Szolnok Megyei Pártbizottság 17 személy ellen indított fegyelmi vizsgálatot a mezőtúri ügyben. Közülük csak négyen tartoztak a tsz-sikkasztás vádlottjai közé. A többieknek csupán a pártszervek előtt kellett felelniük tetteikért.

A kisváros „triumvirátusa”

Mezőtúron a pártfunkcionáriusok hatalma az átlagosnál nagyobb, a kb. 22 ezres lakosságú város politikai vezetése a többi Szolnok megyei városénál is diktatórikusabb volt. 1945 előtt az illegális kommunista párt erős befolyásra tett szert Mezőtúron, ahol még az 1970-es évek elején is 41 munkásmozgalmi múlttal rendelkező személyt tartottak számon. Ám a három mezőtúri vezető funkcionárius csak 1945 után lépett be a pártba, és közülük csupán Lévai Zsigmond tanácselnök számított helyi származásúnak. Az alföldi kisvárosban a párttagok aránya viszonylag magas, a felnőtt lakosságon belül 11,6%-os volt.³⁰ A párt- és tanácsi apparátuson belül kialakult feszültség is sajátos helyzetet teremtett Mezőtúron. A vezető funkcionáriusok alacsony iskolai végzettségűek voltak. Politikai és szakmai képzéseken részt vettek ugyan, de felsőfokú állami iskolai végzettséggel, sőt érettségivel sem rendelkeztek. Tartottak a beosztottaiktól, attól, hogy iskolázottabb szakemberek kerülnek a helyükre. Személyes vezetői alkalmatlanságukon kívül ez a félelem is fokozta erőszakosságukat, és megalapozta értelmiségellenes gyanakvásukat.³¹

Kóczyán Máttyás, az MSZMP Mezőtúri Városi Bizottságának titkára a kétéves pártiskola elvégzése után, 1967-ben került Mezőtúrra. Korábban a törökszentmiklósi pártbizottságon dolgozott. A pártfeladatok ellátására, a tanácsi és gazdasági szervek felügyeletére alkalmatlan egyéniség képe rajzolódik ki az ellene folytatott fegyelmi vizsgálat irataiból. A városi párttitkár alkoholizmusáról Csáki István, a Szolnok Megyei Pártbizottság első titkára már korábban is meggyőződhetett. Ugyanis 1968 szeptemberében váratlanul felkereste a mezőtúri pártbizottságot, és Kóczyánt az irodájában az egyik munkatársával együtt részegen találta. A bejelentések szerint a városi párttitkár olykor az egyik kezében az italt, a másikban a gyógyszeres üveget fogta, és remegő kézzel felváltva iszogatótt mindkettőből. Szenvedélyesen kártyázott, ám ennél sokkal nagyobb hibája volt a betegségbe forduló alkoholizmusa. Előfordult, hogy a tsz-irodában a nadrágjába vizelt.³² A megyei pártbizottsági üléseken gyakran elaludt és hangosan horkolt.³³ Kóczyán azt állította, hogy az Új Élet Tsz-ben folyó törvénytelenégekről csak 1971 márciusában, a rendőrségi vizsgálatok idején szerzett tudomást.³⁴ Bár nem volt különösebben hatalmaskodó és erőszakos természetű, előfordult, hogy a Diófa vendéglőben kivette a kártyát egy társaság kezéből, mondván, hogy nyilvános helyen tilos a szerencsejáték, és cimboráival az elvett paklival maga játszott tovább.³⁵

Lévai Zsigmond, a városi tanács elnöke eredetileg téglagyári munkás volt Mezőtúron. Öt hónapos pártiskolai és hároméves marxista egyetemi végzettséggel rendelkezett. 1962-ben választották meg a városi tanács elnökévé. Elképesztően erőszakos vezetői stílusát minősíti, hogy a mezőtúri tanácsapparátus munkatársai I. Lévai Zsigmondnak nevezték maguk között. A megyei tanács vezetői is jól ismerték hibáit. A róla írt jellemzésben szubjektívnek, darabosnak, nagyhangúnak, ledorongoló, hiú és „szerénytelen” embernek nevezték. A fegyelmi iratokban ennél is erősebb jelzőkkel illették beosztottai és az ügyben érintett ismerősei: Lefelé taposó, felfelé hajlongó, nagyképű, törtető, erőszakos, agresszív magatartású, hajlamos a végletekre és saját személye fontosságának felnagyítására. Lévait az ellene folytatott vizsgálat során felelőssé tették a tsz-ek ellenőrzésének elmulasztásában, ami

a tanácselnöki feladataihoz tartozott volna. „A nagymértékű kártyázás és italozás csak súlyosbítja a kommunista erkölcs normáitól eltérő magatartását” – olvashatjuk a róla írt pártbizottsági jelentésben.³⁶

A tanácselnök gátlástalansága a nőkkel kapcsolatosan is megnyilvánult. 1970 áprilisában az ittas Lévai a nagylaposi birkacsárdában fogdosni kezdte az üzletvezető állapotos feleségét, mire az kizavarta a pult mögül. Majd kártyát kért, mivel játszani akart a cimboráival. Hiába emlegette Lévai, hogy ő Mezőtúr tanácselnöke, az asszony nem adott neki, arra hivatkozva, hogy vendéglátóhelyeken tilos a hazárdjáték. Lévai Zsigmond a társaságával májusban ismét ellátogatott a csárdába. Az üzletvezető felesége ekkor már elbújt előle a WC-be, mire Lévai a pincérfiúk előtt nyomdafestéket nem tűrő trágár hangon, terhes állapotára utalva szidalmazni kezdte az asszonyt és vén k...-nak nevezte. Ezután összeszólalkozott a férjével, a csárda vezetőjével. Egy-két nap múlva, mint Mezőtúr város tanácselnöke az ételminőségre és a higiénia-ra, továbbá a felszolgálásra panaszt tett a csárda vezetője ellen az endrődi ÁFÉSZ elnökénél.³⁷ Egy másik alkalommal, 1970 őszén Lévai ugyancsak ittas állapotban a mezőtúri vasúti restibe tért be Csató Ferenc tsz-elnökkel. Lévai először két fiúba kötött bele azzal, hogy ő Mezőtúr tanácselnöke, és miért nem ismerik. Majd két vacsorázó asszonnyal kötözködött, akik fogták az ételüket, és távolabb ültek.³⁸

Lévai gyakran hamisan kártyázott, és rendre elnyerte társai pénzét. Amikor a csalás kiderült, és a kártyapartnernek már elég részegek voltak, összevesztek, és egymást köpködték. Bár a mezőtúri vadásztársaság a többi funkcionáriusnak is rendszeresen szállította a lőtt vadat, Lévai Zsigmond a fácánokat és nyulakat kiaggatta az udvarára, noha mindenki tudta, hogy a tanácselnök nem jár vadászni. Csató tsz-elnök vallomása szerint Lévai sűrűn részt vett a szövetkezetben tartott vacsorákon, és jogtalan ajándékozásokban részesült. Ha nem tudott elmenni a vacsorára, a tsz-elnök a birkapörköltet mindig kiküldte a lakására.³⁹

Gonda Gábor alezredes, a mezőtúri funkcionáriusok triumvirátusának harmadik tagja 1961-ben lett a város rendőrkapitánya. Eredetileg mezőgazdasági munkás volt. 1945-ben lépett be a rendőrség kötelékébe és a Magyar

Kommunista Pártba. 1947-ben a Békés megyei Sarkadról helyezték át Kenderesre, Jász-Nagykun-Szolnok megyébe, és később, 1957-ben a mezőtúri rendőrkapitányságra. Három hónapos pártiskolát és rendőrtiszti akadémiát végzett. Negyedszázados szolgálata alatt többször kormány- és miniszteri kitüntetésben részesült. Az 1971-ben lefolytatott fegyelmi vizsgálat során azonban „kis képességű, nemegyszer jellemtelen, erkölcsi gátlásoktól mentes” embernek minősítették Gondát, aki szenvedélyesen, nagy pénzekben kártyázott. „Munkájához, munkatársaihoz, sőt ügyfeleihez való viszonyát jelentősen befolyásolta, hogy mennyire volt másnapos, vagy mennyit nyert, illetve veszített előző éjjel a kártyán. Hivatali beosztását felhasználta arra is, hogy a városi tsz-ektől, üzemektől jutányos szolgáltatásokat kapjon.”⁴⁰ Az Új Reménység Tsz-ből almát, a Sallai Tsz-ből birkát, Túrkevéről pálinkát szállítottak a rendőrségre. Gonda rendőrkapitány a vadásztársaság által lőtt vadak egy részét beküldte Szolnokra, a megyei rendőr-főkapitányságra. Az Új Élet Termelőszövetkezetben folyó visszaélések miatt a rendőrséghez hiába fordultak az emberek. Gonda Gábor türelmesen elmagyarázta nekik, hogy nincs igazuk, és a panaszokról nem tett jelentést a megyei rendőr-főkapitányságnak. Az alezredes a kártyázásnak már annyira rabjává vált, hogy a kocsmákban a cigányokkal és a taxidrosztban éjjel a sofőrökkel is játszott. Amíg a parti zajlott, a taxiállomáson a telefondrótot a falból kihúzták, és nem fogadták a hívásokat. Előfordult, hogy a beteget ezért nem tudták az orvoshoz szállítani. Amikor P. Sándor orvos, a kártyázós társaság egyik állandó tagja Gondától sokat nyert, a rendőrkapitány bosszúból ittas vezetésért megbüntettette a doktort. Gonda a beosztottaival különösen megalázóan bánt. A rendőrségen az ügyfelek, sőt a gyanúsítottak előtt dorongolta le őket. A rendőrkapitány kártyaszendélyét a beosztottak jelezték a megyei rendőr-főkapitányságon. Ám ott nem vették komolyan a bejelentést, és a főkapitány-helyettes állítólag csak mosolygott a dolgon.⁴¹ Gonda egy alkalommal éjjel megjelent az egyik kártyaadósának a lakásán és követelte, hogy a feleség a család OTP-betétkönyvét adja át neki a tartozás fedezésére. Mivel az asszony nem akarta odaadni, a rendőrkapitány kétszer pofon vágta és így bírta jobb belátásra.⁴²

A kártyázós társasághoz egyszerű emberek, sofőrök, tsz-tagok és rendőrök is csatlakoztak. Ezek adósságait azonban nem fedezték az Új Élet házipénztárából. Így aztán előfordult, hogy az egyik állatgondozó, aki minden pénzét elitta és elkártyázta, egy hónapig a sertéstápot főzte meg magának és azt ette. Ám a vezetők nemcsak a tsz-pénztárból vettek fel hiteleket, hanem a sportbúfé kezelőjének is tartoztak. Amikor a felhalmozott 22 ezer forintos hiány miatt vizsgálat indult ellene, a büfés arra hivatkozott, hogy Kóczián, Lévai, Gonda és mások az elfogyasztott ital árát nem fizették ki.⁴³

Lesújt a párt

A Szolnok Megyei Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága először 1971. július 20-i ülésén hozta meg fegyelmi határozatait a mezőtúri sikkasztók és a kártyázós társaság ügyében. A fegyelmi bizottság előterjesztése alapján Csató Ferenc tsz-elnököt, Szőke Kálmán tsz-főkönyvelőt és Kanalovics Dezsőt, a Gépjavító Vállalat volt igazgatóját, akik ellen büntetőeljárás is folyt, kizárták a pártból. Kóczián Mátyást, Lévai Zsigmondot és Gonda Gábort végső figyelmeztetéssel szigorú megrovásban részesítették. Egyúttal a három mezőtúri vezetőt leváltották a funkciójából. A többiek ügyét a Mezőtúri Városi Pártbizottság hatáskörébe utalták. Ám a döntésekkel Brutyó János, a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke nem értett egyet, és Csáki Istvánnal, a Szolnok Megyei Pártbizottság első titkárával telefonon közölte észrevételeit. Lévai és Gonda esetében szigorúbb büntetést javasolt. Továbbá azt sem tartotta helyesnek, hogy a nagymérvű kártyázásban és a tsz-ajándékok térítés nélküli elfogadásában érintett személyek ügyét a mezőtúri pártbizottság végrehajtó bizottsága tárgyalja le.⁴⁴ Ezért a megyei párt vb a kiegészítő vizsgálatok lefolytatása után az 1971. november 9-i ülésén újabb határozatokat hozott. Lévai Zsigmond volt tanácselnököt, Gonda Gábor rendőrkapitányt és Vad Sándort, a Volán 7. sz. Vállalat garázmesterét kizárta a pártból. Két mezőtúri rendőrtisztet és egy tiszthelyettest, egy orvost, egy általános iskolai tanárt, egy tsz-csoportvezetőt, egy vállalatigazgatót és az Új Élet Tsz raktárosát szigorú megrovásban, illetve megrovásban, a téglagyár vezetőjét dorgálásban részesítette.

A téglagyár főkönyvelőjével szemben megszüntették a pártfegyelmi eljárást, mert nem követett el vétséget. A két vizsgálat során összesen 120 személyt hallgattak meg. Csakmag György, a Központi Bizottság fegyelmi eljárásokban illetékes instruktora Szolnokon és Mezőtúron személyesen részt vett az ügyet tárgyaló vb-üléseken.⁴⁵ A Központi Bizottság közvetlen ellenőrzése alá vonta a mezőtúri ügy rendezését. Budapesten, az országos pártközpontban az is felmerült, hogy a Szolnok megyei pártvezetés helyett a Központi Ellenőrző Bizottság fejezze be az eljárást. Végül mégis megyei hatáskörben hagyták a fegyelmi döntéseket. Ám megállapították a Szolnok Megyei Pártbizottság, a megyei tanács és a megyei rendőr-főkapitányság vezetőinek felelősségét is.⁴⁶ A KEB 1972. március 13-i ülésén jóváhagyták a kiszabott pártbüntetéseket, és ezzel lezárták a tengeri kigyóvá dagadt mezőtúri ügyet.⁴⁷ A *Pártélet* folyóirat 1972. évi májusi számában „Egy fegyelmi ügy tanulságai” című, háromoldalas cikkben ismertették a mezőtúri tsz-sikkasztás történetét, a helyi funkcionáriusok visszaéléseit és kártyázós tivornyáit. A Szolnok megyei pártvezetést rendkívül kellemetlenül érintette, hogy az írás kiemelte a megyei pártbizottság titkárainak, osztályvezetőinek és munkatársainak, a megyei tanács elnökének és a megyei rendőr-főkapitánynak a személyes felelősségét is az ellenőrzés elmulasztásában.⁴⁸ A *Szolnok Megyei Néplapban* csak ezután jelent meg „Kötelező tanulságok” címmel egy cikk, amelyben burkoltan ugyan, de mégiscsak elismerték a megyei vezetők érintettségét.⁴⁹ Szekulity Péter, aki korábban Szolnokon volt újságíró, felfigyelt erre. Az *Élet és Irodalomban* „Még nem késő” címmel közölt riportjában felvetette, hogy miért csak most, a *Pártéletben* közölt cikk után és miért nem előtte jelent meg a *Szolnok Megyei Néplapban* ez az önkritikus írás.⁵⁰

A köztudatban országszerte elterjedt, hogy elkártyáztak egy termelőszövetkezetet, ami persze csak részben volt igaz. A mezőtúri Új Élet Tsz csődbe jutását elsősorban a rossz gazdálkodás, a szövetkezet vezetőinek szakmai alkalmatlansága és a kedvezőtlen természeti adottságok okozták, amit a funkcionáriusok megvesztegetésével, kártyaadósságának és ivászatának fedezésével elodázní igyekeztek. A tsz működéséhez szükséges alkatrészecskék, járművek, autógumi, üzemanyag és téglák beszerzését pedig a vállalati vezetők

megvesztegetésével segítették elő. Végül az egész mezőtúri szisztéma összeomlott. Az Új Élet Tsz-t az elmaradt munkabérek és a függő adósságok kifizetésére szánt egymillió forint állami támogatás folyósítása után beolvastották a Vörös Október Tsz-be. Az elítélt vádlottak leülték büntetésüket, a város leváltott párttitkárát és tanácselnökét helyi kisvállalatok vezetőivé [!] nevezték ki, a rendőrkapitányt pedig nyugdíjazták. Azt utólag már csak találgatni lehet, hogy az 1972-es szilveszteri kabaréjelenet az extrém mezőtúri esettel a gazdasági mechanizmus árnyoldalaira kívánta felhívni a figyelmet, vagy csupán politikai szelepként szolgálta a Kádár-rendszert.

Jegyzetek

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (MNL JNSzML) MSZMP Szolnok Megyei Bizottság iratai, a mezőtúri vezetők ügye (XXXV. 64. f. 4. sz. doboz)
- 2 Uo.
- 3 Uo.
- 4 MNL JNSzML MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának iratai, KEB által kizártak: Lévai Zsigmond (XXXV. 64. f. 22. doboz)
- 5 MNL JNSzML XXXV. 64. f. 4. sz. doboz
- 6 *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. június 3. 3. o. – MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 7 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 8 MNL JNSzML Mezőtúri Városi Népi Ellenőrzési Bizottság iratai; Büntető feljelentések: Törvénytörtő cselekedetek az Új Élet Tsz-ben 1970. III. negyedév (XVII. 12. 1970. III. n. év)
- 9 Uo.
- 10 MNL JNSzML MSZMP Mezőtúr Városi Bizottságának testületi jegyzőkönyvei és iratai (XXXV. 9. f. 1. fondcsoport) 1971. 5. ő. e.
- 11 MNL JNSzML XVII. 12. 1970. III. negyedév
- 12 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 13 Uo.
- 14 Uo.
- 15 1968-tól a korábbi gépállomásokat hivatalosan gépjárató vállalatoknak nevezték, de a köznyelvben és a sajtóban tovább élt a gépállomás kifejezés.

- 16 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 17 Uo.
- 18 Fejfájás csillapítására használt gyógyszer.
- 19 Mezőtúr déli határrészének neve, ahol az Új Élet Tsz központja volt.
- 20 *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. június 11. 3. o.
- 21 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 22 *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. február 20. 5. o.
- 23 MNL JNSzML Szolnok Megyei Bíróság büntetőperes iratai (XXV. 9.a.). B. 861/1971.
- 24 Uo.
- 25 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz.
- 26 1974-ben a Legfelsőbb Bíróság a termelési hitel felvételét az ítéletek érintetlenül hagyásával ismét csalásnak minősítette.
- 27 A megyei pártbizottság fegyelmi iratai szerint Kanalovics 40-45 ezer forint értékű műszaki alkatrészt és szerszámot, továbbá 10 ezer forint értékben tűzoltó felszerelést és pótkocsialkatrészt adott át az Új Élet Tsz-nek kártyaadóssága fejében. MNL JNSzML MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának testületi jegyzőkönyvei és iratai (XXXV. 1. f. 1. fondcsoport 1971. 7. ő. e.)
- 28 Uo.
- 29 Uo. – A téglagyártól téglatörmelék, a Volán Vállalattól leselejtezett teherautókat, pótkocsit és autógumit, az ÁFOR-tól benzint kapott az Új Élet Tsz.
- 30 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 1. fondcsoport 1971. 11. ő. e.
- 31 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 32 Uo.
- 33 MNL JNSzML XXXV. 9. f. 1. fondcsoport 1971. 4. ő. e.
- 34 MNL JNSzML XXXV. 64. 22. sz. doboz
- 35 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 36 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 1. fondcsoport 1971. 11. ő. e.
- 37 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 38 MNL JNSzML XXXV. 9. f. 1. fondcsoport 1971. 5. ő. e.
- 39 MNL JNSzML XXXV. 64. 22. sz. doboz
- 40 MNL JNSzML XXXV. 1. f. 1. fondcsoport 1971. 11. ő. e.
- 41 MNL JNSzML XXXV. 64. 4. sz. doboz
- 42 Uo.
- 43 Uo.
- 44 MNL JNSzML XXXV. 64. 22. sz. doboz
- 45 MNL JNSzML XXXV. 9. f. 1. fondcsoport 1971. 4. ő. e.
- 46 MNL JNSzML XXXV. 64. 22. sz. doboz

- 47 MNL OL M szekció, KEB-iratok 1972. 3. jkv.
- 48 *Pártélet*, 1972/5. sz. 66–68. o.
- 49 *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. július 16. 3. o.
- 50 *Élet és Irodalom*, 1972. augusztus 26. 8. o.

Káli Csaba

„Magatartása a kommunista erkölcsbe ütközik.”

A zalaegerszegi városi párttitkár

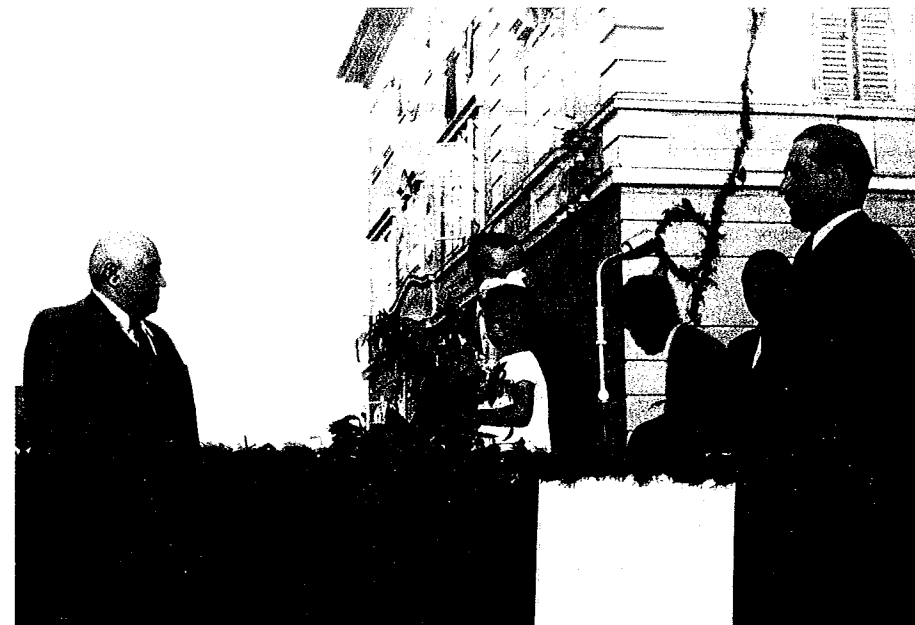
Seress János zalaegerszegi városi MDP-titkár néhány éves fungálása több tekintetben is a korra jellemző, tipikusnak mondható jeleneteket produkált. Az igyekvő, de inkább csetlő-botló, néha Švejk világát és gondolati horizontját megidéző párttitkár egyes viselt dolgai önmagukban humorosak is lehetnének, de őszinte és jóízű nevetésünket az összességében büntetőjogi kategóriákat is kimerítő cselekményei, valamint az események háttérül szolgáló kőkemény diktatúra tudata akasztja meg.

Seress János huszonéves, nőtlen fiatalemberként került Zalaegerszegre 1948-ban, de 1951-ben már távozni is kényszerült a városból. A párt- és állami vezetők sűrű cserélgetése, egyik országrészből a másikba dobálgatása még akkor is jellemző volt, ha egyébként nem követtek el semmi olyat, ami esetleg efféle (párt)büntetést vont volna maga után. A szovjet világban már jól bevált pártbürokrácia-technikát, ideológiai vonalon az úgynevezett permanens forradalom víziójához kapcsolódó személyzeti politikát Magyarországon is meghonosította az állampárt. Az adott településhez, térséghez semmilyen rokoni, baráti, ismerősi szállal nem kötődő vezetők ugyanis sokkal könnyebben, az előbbiek esetleges meglétéből fakadó pszichikai teher nélkül hajtották végre az olykor kegyetlen, húsba vágó rendelkezéseket, különösen a beszolgáltatás, kollektivizálás, adóvégrehajtás, békekölcsönjegyzés területén, mint azok, akik bennszülöttként saját családjukon (is) érezték volna döntésük következményeit.

Ez a fajta rotáció viszont igazgatástechnikai oldalról óriási veszteségeket okozott, hiszen egy közigazgatási vezetőnél a hatékony munkavégzéshez elengedhetetlen az alapos helyismeret, a közösség elismerése és a társadalmi kapcsolatok megléte. A diktatúra politikai érdeke azonban ezzel ellentétesen hatott, hiszen a „megmelegedés”, a helyiekkel való baráti, egyáltalán az emberi kapcsolat, nem is beszélve az esetlegesen kialakuló korrupzív viszonyrendszerekről, a „szemet hunyás” jelenségéről, elemi szinten veszélyeztethették a fentebb kifejtett politikai célok elérését.¹

Az úgynevezett „káderforgó” során Seress János esetében a három év „szolgálatot” ugyanazon poszton és ugyanazon helyen még relatíve hosszú időnek is tekinthetjük. Nem egy esetben ugyanis még jószérével ki sem csomagolhatott az illető az új állomáshelyén, és máris, néhány hónap múltán egy másik városban, megyében, országrészben, egy másik poszton, alacsonyabb vagy magasabb rangban találhatta magát. Ez a fajta életmód azonban lelkiileg és testileg is nagyon megviselte az embert, gyorsan erodálódtak a káderek. Ezért is a fiatal, életerős, alakítható, nőtlen férfiak voltak az ideáltipikus alanyai az új rendszer gyorsan cserélődő elitjének utánpótlása terén. Ez némileg ellentmondásban állt a kommunista propaganda által vizuálisan is sulykolt családesházzal, ahol anya, apa és a gyerekek (minimum kettő) mindig vidáman tekintettek a broszúrákban és plakátokon a szebb jövő felé.

Nyilván nem a propagandisztikus családesház és a valóság dichotómiája miatt, de a káderforgó áldozatainak sok esetben antiszociális, pszichésen sérült, megcsömörlött emberekké váltak. A családtól való tartós távollét, vagy annak hiánya, a családalapítás kilátástalansága, megspékelve a politikai munka önmagában idegőrlő jellegével nem egyszer deviáns viselkedésminták megjelenését és tartóssá válását eredményezték, amely személyiségtorzuláshoz, illetve egyéb lelki, majd testi bajok kialakulásához vezetett. Ennek a létformának két jellegzetes tünete volt: az alkoholizmus, és a nők – női káderek esetén férfiak – szexuális kihasználása. A kommunista diktatúra ezen „kulturális hagyományok” ellen komoly kampányba kezdett, felismerve ezen devianciák káros hatását a békés termelőmunka és a politikai hitelesség frontján. A második világháború minden korábbi felülmúló

Seress János (a kép jobb szélén) köszönti Rákosi Mátyást, az 1949-es országgyűlési választások zalaegerszegi kampánygyűlésén. Zalaegerszeg, 1949. május 7.

embervesztesége, azon belül is a férfiak arányának számottevő csökkenése, amely ráadásul különösen a fiatalabb korosztályokat érintette, objektíven is hozzájárult a férfi-nő kapcsolatok (időleges) megváltozásához.

Történetünk hőse, Seress János, a Magyar Dolgozók Pártja Zalaegerszegi Városi Bizottságának titkára is pontosan ebbe a hatalom által kriminalizált térbe tévedt be, amely zalaegerszegi karrierállomásának végét is jelentette. Alkoholizálása és főként alkoholos állapotban véghez vitt nőszerzési kísérletei egyre hangosabb botrányokat szültek a városban, melyeket egy idő után már nem lehetett szőnyeg alá söpörni. No persze a büntetés – mint ahogy az a pártfunkcionáriusok és általában a nómenklátúra tagjaival szemben megesett – nem polgári értelemben, bírósági úton érte utol, hanem csak pártvonalon, leváltás és áthelyezés formájában. A nem túl dicső és hősiess

tettek ismertetése előtt tekintsük át röviden történeti aktorunk fellelhető életrajzi adatait.

Seress János Sátoraljaújhelyen született 1920. február 11-én. Apja, Seress Ferenc géplakatossegédként dolgozott a MÁV-nál egészen a nyugdíjazásáig, míg anyja, Konderman Margit a helyi dohánygyár munkása volt. A származása tekintetében tehát tökéletes volt a pedigré, életkora is passzolt az ideális mozgalmárról rajzolt képhez.² Seress az elemi és a középiskolai tanulmányait Sátoraljaújhelyen végezte. A gimnáziumi érettségit követően – saját bevallása szerint – a család anyagi helyzete nem tette lehetővé a felsőfokú tanulmányait. Ahogy több önéletrajzában is fogalmazott, „szellemi ínségmunkás” lett a sátoraljaújhelyi városházán, ami nem egészen egy évig tartott. Ezt követően 1939 februárjában bevonult katonának a 21. honvéd gyalogezredhez, majd tartalékos tiszti iskolát végzett és tartalékos hadnagyi rendfokozatot ért el. Életrajzaiban ez az 1939–1944 közötti időszak eléggé el van nagyolva, mint később látni fogjuk, nem biztos, hogy ok nélkül.

1944 őszén Ungvár mellett – állítása szerint – átszökött a Vörös Hadsereghez, ahol először hadifogoly lett, majd 1945 februárjában Debrecenbe érkezve bekapcsolódott az úgynevezett demokratikus hadsereg 6. hadosztályának szervezésébe. A hadosztály kötelékében az ausztriai Burgenlandig jutott, ahol „tisztoगतó hadműveletekben” vett részt. Katonai szolgálata 1946. március 1-ig tartott, és mint nevelőtiszt szerelt le a 6. hadosztálytól. Ezt követően hazatért a szülővárosába és pár hónappal később – ezt fontosnak tartotta későbbi életrajzában kiemelni –, 1946. szeptember 1-jén belépett a Szociáldemokrata Pártba. December 1-jén központi státuszba vették, vagyis fizetett pártmunkás lett, egyúttal megbízták a sátoraljaújhelyi városi titkárság vezetésével. 1947 tavaszán–nyarán elvégzett egy három hónapos központi vezetőképző iskolát, majd tovább vezette az SZDP sátoraljaújhelyi városi titkárságát egészen 1948. március 15-ig, amikor is Zalaegerszegre helyezték át.

Ezen áthelyezési momentum is meglehetősen talányosan jelentkezik a különböző ön/életrajzaiban, ennek lehetséges okaira még visszatérek. A legtöbb esetben neutrálisan ír erről a tényről, míg egy esetben célzatosan megjegyzte, miszerint nem politikai, hanem személyi okai voltak a távozásának.³

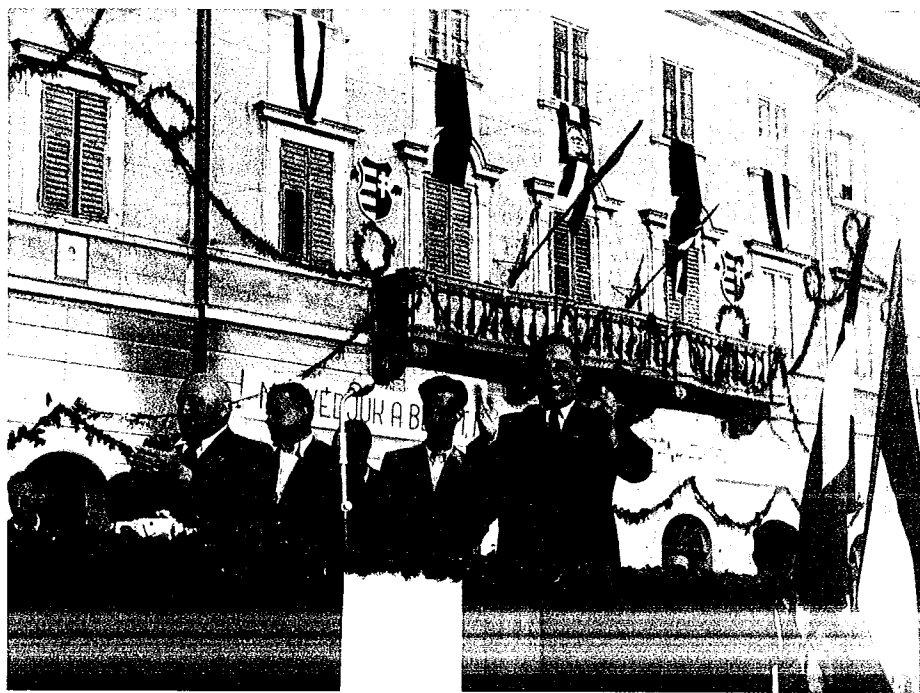
Zalaegerszegen függetlenített városi SZDP-titkár lett, és már a pártegyesítés előtt beígérték neki az MDP városi titkári posztot.⁴ 1951 januárjában rapid módon leváltották és el is helyezték Zalaegerszegről. Ezt követően Budapestre került, ahol különböző vállalatoknál dolgozott alacsonyabb beosztásokban, így például közvetlenül a fővárosba kerülésekor a TŰZÉP-központban, ahonét még az MDP Zala Megyei Bizottságától kértek információt távozásának okairól.⁵ Seress az életrajzában külön kiemelte az 1956-os „ellenforradalom” felszámolásában és a párt újjászervezésében való részvételét, ami kötelező kelléke volt az 1956 utáni ön/életrajzoknak. Nem sokkal ezt követően került a Magyar Rádióhoz, ahol hosszabb ideig mint bemondó dolgozott. 1968-ban a Rádió és Televízió Kereskedelmi Igazgatóságára került, mivel időközben a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen közgazdász oklevelet szerzett.⁶ Életének további alakulásáról nem rendelkezünk információval, annyi bizonyos, hogy 1998. április 26-án hunyt el Budapesten.⁷

Seress nem túl hosszú, bár ahogy fentebb ecseteltem, relatíve nem is annyira rövid zalaegerszegi pályafutása során nem egyszer kapott fejmosást az alkoholizálása és ezzel összefüggésben a nőkkal szembeni viselkedése miatt. 1951 eleji bukása előtt – a rendelkezésünkre álló dokumentumok szerint – 1949. augusztus 26-án állt először fegyelmi bizottság előtt a fenti cselekményei miatt. A fegyelmi tárgyalás a megyei pártbizottságon, Lakatos Dezső megyei titkár elnökletével zajlott.⁸ A grémium tagjai az MDP Zala Megyei Bizottságának legfontosabb vezetői közül kerültek ki, úgymint Csáder Sándor, Zachar Lajos, Fekécs Imre és Farkas József.

A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve szerint – vélhetően csak formailag – Seress kérte a fegyelmit önmaga ellen. A tárgyalás során természetesen előkerültek a múltbéli cselekedetek, kezdve a Sátoraljaújhelyről való áthelyezését kiváltó „nőügygel”, amit Seress nem is tagadott mint valós áthelyezési okot. Bizonyára nem egy könnyű és ártatlan flört lehetett ez az ügy sem, ha az ország másik végébe került miatta, mindenesetre érdekes az a fajta társadalmi vagy még pontosabban pártkontroll, ahogy a vezetők figyeltek a beosztott pártkatonáikra. Erről tanúskodik, ahogy Lakatos Dezső megyei titkár külön meg is kérdezte, hogy az a bizonyos nő ír-e még leveleket, mire Seress

azt válaszolta: „Nincs kapcsolatom vele, levelet se ír azóta, mikor utolsó ízben Lakatos elvtárs adta át.” [sic!] A fegyelmi szeánsz során az is kiderült, hogy Seressnek a tárgyalást megelőzően, már zalaegerszegi titkároskodása idején is voltak botlásai, amelyek inkább csak botrányos lerészegedéseiből fakadtak. Ezek közül a legsúlyosabb akkor történt, amikor az 1949. májusi országgyűlési választások után a vármegyházán mulattak, és Seress kiment az erkélyre, ahol abban az állapotában nem kellett volna beszédet tartania...

A fegyelmi tárgyalás fő témája az 1949. augusztus 19–20-i újabb mulatozás volt, amelynek során a városi titkár az idegfeszültsége oldásán túl az egyedül-lét kérdését is rapid módon szeretne volna megoldani. A mozgalmas nap során Seress összefutott barátjával, Szabó Istvánnal, aki a megyei pártbizottság

Seress János (a kép jobb szélén) az 1949-es országgyűlési választások zalaegerszegi kampánygyűlésén. Zalaegerszeg, 1949. május.

irodavezetője volt. Seress a vallomása szerint nem akart nagyobb mennyiségű alkoholt fogyasztani, ennek ellenére fokozatosan eszkalálódott a helyzet. Először a Horváth-féle vendéglőbe mentek, ahol első körben fél liter bort ittak, amit megtoldottak egy újabb félliteres körrel. Utána lementek az ún. Szabadságharcos sportpályára, ahol szintén fél liter csúszott le a vallomásuk szerint. Ezután következett a Korona vendéglő egy-egy fröccs erejéig – elmondásuk szerint ekkor még nem voltak részek –, majd a Gosztonyi-féle vendéglőbe tértek be, ahol Seress verziója szerint ketten négy liter bort ittak meg. Itt a zenekar késő esti távozása után végül már csak ők ketten maradtak. Éjfél után felkerekedtek, és ivócimborájává degradálódott elvtársával a sportpályára mentek.⁹ Itt egy kisebb kártyázó társaságba botlottak, a lapjárásba nem avatkoztak bele, de tovább folytatták az ivászatot.

Seressben ezután, ebben az állapotában támadt fel a nők iránti vágya, és hajnalban egy T.-né nevezetű asszony házához hajtattott a sofőrje vezette szolgálati autóval, ahol felzörgette a lakókat.¹⁰ T.-né beengedte Seresst, aki molesztálni, majd miután elutasításban részesült, fenyegetni kezdte az asszonyt, majd utasította, hogy öltözzön fel és menjen vele a VIT-tel kapcsolatos munkára.¹¹ Az asszonnyal együtt lakott a felnőtt korú lánya, T. Rózsa is, aki szem- és fültanúja volt az esetnek. Kettejük elmondása szerint Seress a „kérését” úgy adta elő, miszerint az „Sztálin és Rákosi elvtárs parancsa”, továbbá azzal áltatta őket – minden alap nélkül –, hogy ő már járt egyetemre, sőt erre a hazugságára még rá is tromfolt azzal, hogy tanulmányait a Szovjetunióban fogja folytatni.¹² T.-nét azonban ez sem hatotta meg, és ezután sem akart elmenni Seressel sehová sem, a veszélyes helyzetben jobb híján rosszullétre hivatkozott. (Más variáció szerint a lánya hivatkozott erre.) Seress a gavalérságát és/vagy hatalmát bizonyítandó orvosért ment, és nemsokára vissza is érkezett dr. Rotschild Jánossal. Míg az orvos a leányhoz bement, Seress ölelgetni kezdte T.-nét, és szerelni ajánlatait különböző más ígéretekkel is fűszerezte. T.-né a szomszédokhoz próbált meg segítségért folyamodni, de azok még a lakásukból sem mertek kijönni. Az orvos is megpróbálta levásztani Seresst a szerencsétlen asszonyról, ezért orvosságért küldte a férfit, de az autóba a titkár beparancsolta az asszonyt is. Elindultak a városi pártbizottság

felé, mire az autóban Seress közölte, hogy nem oda, hanem a lakására viszi a nőt. T.-né erre felszólította a sofőrt, hogy azonnal álljon meg, amit viszont Seress megtiltott, mire a nő kiugrott a mozgó autóból. Az asszony szerencsére nem sérült meg, gyalog hazafelé indult, de kisvártatva Seress gyalogosan elé került és a lakása felé kezdte vonszolni a nőt, aki folyamatosan segítségért kiáltozott, de senki nem mert a segítségére kelni. Seress egy ideig még erőszakoskodott, fenyegetőzött, majd magára hagyta az asszonyt, aki egy Radó nevű pártfunkcionárius lakásába menekült be.

Mint az a fegyelmi tárgyalás során elejtett mondatokból kiderült, Seress korábban inkább T.-né lányára, T. Rózsára hajtott, akit feleségül szeretett volna venni.¹³ Másnap reggel megjelent T.-ék lakásán Neuwald Dezső – röviddel később a Textilkereskedelmi Nemzeti Vállalat vezetője, ekkor Seress egyik legjobb barátja –, és presszionálni próbálta T.-nét, hogy ne tegyen jelentést az esetről senkinek. Következő nap Neuwald és Seress együtt jelentek meg, ahol a titkár bocsánatot kért a viselkedéséért és újólaj „megkérte”, hogy az incidenst ne mondják el senkinek, ne csináljanak belőle ügyet. Miután persze az egész városban híre ment a dolognak, a fegyelmi tárgyalást megelőző oknyomozás során T. Rózsát is behívták a megyei pártbizottságra, aki – feltételezhetően a megfélemlítettsége miatt – nem akart semmit sem mondani.

Az egész várost felbolygató incidens után Seress János pártbüntetésként megrovást kapott, de a helyén maradhatott. Lakatos Dezső megyei titkár a fegyelmi bizottság legtöbb tagjával szemben védeni próbálta a városi titkárt, némi önkritikát is gyakorolva, mondván, hogy ők is felelősek, hiszen már a legelső alkalommal, de főleg a városszerte szintén emlékeztetéssé vált vármegyeházi erkélyről kapatosan elmondott beszéde után elő kellett volna venni Serest.¹⁴ Lakatos ugyanakkor előrevetítette azt is, hogy hosszabb távon mindenképpen kell találni a városi titkári posztra egy megfelelőbb kádert. Jellemző módon az fel sem merült senkiben, hogy az elkövetett cselekménynek büntetőjogi vagy más jogi következménye is legyen.

Seress azonban hiába fogadkozott, hiába kapott újra bizalmat a párttól, ezzel nem tudott élni, és bő egy évvel később az ismétlődő erőszakoskodásai végül a bukásához vezettek. 1951 januárjának első napjaiban az MDP Zala

Megyei Bizottsága egy rövid, pár soros levelet kapott a Központi Vezetőségtől, közelebbről a Rákosi-titkárságról, Liszkai Imre aláírásával, melyhez csatoltak egy „dolgozói levelet” is, amely részletekbe menően tartalmazta Seress nőkkel kapcsolatos, Zalaegerszegen elkövetett ügyeit. Ez a fejlemény is rávilágít a korszak egyik jellegzetességére, miszerint az egyszerű emberek nem a közvetlen (párt)vezetőkhez, hanem egyenesen Rákosi Mátyáshoz fordultak a legapróbb panaszaikkal is. Ennek legfőbb okául a helyi vezetők hiteltelensége, korrupszája mellett a vezérkultusszal megteremtett „jó király” mítosza szolgált. Azt persze nem tudták ezek a levelezők, hogy a panaszuik a kivizsgálás igényével visszakerül a megyei, majd azon keresztül a járási és városi pártbizottságokhoz, vagyis panaszuik pont azon az íróasztalon landol, amit mindenáron szerettek volna elkerülni.

Ebben az esetben azonban kivételesen komoly vizsgálat indult, amibe bekapcsolódott a helyi ÁVH is. Tudni kell, hogy 1950 elejétől már nem Lakatos Dezső, Seress protektora volt a megyei első titkár, hanem Darabos Iván, aki úgy tűnik, már nem volt érdekelt Seress mindenáron való megmentésében. De térjünk vissza az ominózus levélhez.¹⁵ Az írója, B. Mária, úgy tűnik, maga is az egyik áldozata volt a szexuális ragadozó életmódjával szakítani nem tudó Seress Jánosnak. A levél megírásában, amely 1950. december utolsó napjaiban történhetett, segédkezett N. Margit bírósági tisztviselő is, akinek szintén lehetett törleszteniálója Seress-sel szemben. Elképzelhető, hogy mások is részt vettek a tulajdonképpen feljelentő levél megfogalmazásában, de az „adatszolgáltatásban” biztosan több érintett nő is közreműködött. Mint említettem, a panaszlevél megyei pártbizottsághoz passzolása után azonnal beindult a gépezet, és az ÁVH közreműködésével sorra meghallgatták a levélben érintett nőket, akikkel szemben a megszületett vizsgálati jelentés meglehetősen empatikus volt, amiből arra is következtethetünk, hogy Seress elmeszelése már kész tény volt, csak ezt alá kellett támasztani kellő súlyú vagy legalábbis elfogadható bizonyítékokkal. Az Államvédelmi Hatóság nem bajlódott a mindenre kiterjedő bizonyítással, láthatóan elég volt a „tanúvallomás” is. Kizárni nem lehet, hogy a leírt esetekben vannak túlzások, utólagos színezések, de az ügyek nagy száma és egyáltalán a körülmények

önmagukon túlmutató logikai láncolata inkább alátámasztja az esetek leírt vagy attól alapvetően nem eltérő módon való megtörténtét.

Először természetesen a levél aláíróját, B. Máriát hallgatták meg, majd N. Margit következett. Pontosan nem tudható, hogy mi volt esetükben a sérelem tárgya, mindössze annyi derül ki, hogy N. Margit is járt Seress lakásán, aki ugyan – elmondása szerint – nem konkrét fenyegetés hatására ment oda, de úgy érezte, ha nem tesz eleget Seress kívánságának, akkor a munkahelyén, a bíróságon – a párttitkár ráhatására – rossz minősítést fog kapni, és elbocsátják az állásából. Egy másik asszony, T. Imréné a meghallgatása során – a jelentés szavaival – „beteges félelemmel” próbált meg kibújni a vallomástétel alól. Azt mondta, kérdezzenek másokat, annyit mindenki tud Zalaegerszegen, mint ő. Azt is közölte, miszerint nem hiszi, hogy Seress ne tudna meg mindent azonnal, mivel „Seress Zalaegerszegen mindenkinek a főnöke”. T.-né azért sem akart beszélni, mert nem tudta elhinni, hogy most tényleg Seress ellen megy a játék, és azt hitte, csak „be akarják ugratni”. Ő mindenesetre továbbadta a nyomozókat K. Irma népbüfés alkalmazotthoz, mondván, „aki ha mer beszélni, mindent el tud mondani Seressről”.

Ebben a nyomozati jelentésben került elő újfent a T.-nével kapcsolatos, fentebb részletezett erőszakoskodás is, de jóval részletesebben és durvább elemekkel fűszerezetten, mint az a már citált, 1949. augusztusi jegyzőkönyvben eredendően szerepelt,¹⁶ ráadásul T.-né a meghallgatása során előadta a történet folytatását is. Életszerűsége miatt nem zárhatjuk ki, hogy többször is végzálta őt Seress, mindenesetre az asszony egy több mint egy évvel későbbi, 1950. december 21-ei történetet is elmesélt. Elmondása szerint aznap a késő esti órákban találkozott Seress-sel, amikor is „drasztikus szavak kíséretében és szerelmi ajánlatok közben” invitálta őt az egyik vendéglőbe. T.-né menekülni igyekezett, mire Seress birkózni kezdett vele, minek tanúja volt az éppen arra járó Siklósi Mihályné, aki a Zala Megyei Tanács elnökhelyettese volt akkor.¹⁷ Siklósiné segítségével T.-né megszabadult Seresstől, hazafutott, és a párttitkártól való félelmében – elmondása szerint – lakásának ajtaját is eltorlaszolta.

Az Államvédelmi Hatóság részletes vizsgálata során egymás után dőltek ki a csontvázak a szekrényből. Az ÁVH Zala megyei kirendeltségének

Seress János portréképe, 1949

vezetője, Thoman Ferenc külön „szolgálati jelentést” készített azokról az esetekről, amelyek során a korábbi években Seressre vonatkozó terhelő vagy bármilyen negatívnak számító adatokat szolgáltatott neki. Eszerint 1949-ben egy hölgy jelentette neki, hogy ő el tudja hozni azt a *Magyar Futár*¹⁸ lapszámot, amelyben Seress János főhadnagyi egyenruhában van lefényképezve és bevetésre indul a szovjet frontra.¹⁹ Szintén 1949-re teszi azt a bejelentést Thoman, ami közvetve, vélhetően egy informátor által jutott el hozzá, miszerint egy hölgy azért került jó beosztásba a Textilkereskedelmi Nemzeti Vállalathoz, mert jóban volt Seress Jánossal. Az információ szerint a jelentésben megnevezett hölgy és Seress egyszer úgy berúgtak, hogy közönségük közben leestek az ágyról. Mivel a nő által ez kitudódott, Seress felelősségre

vonta, és büntetésből áthelyeztette egy népboltba, ahol a fizetése viszont nem változott, mivel Seress is tartott attól, hogy a nő tovább meséli közös élményüket.

1950-ig még léteztek a nyilvánosházak Magyarországon, csak ezután kriminalizálódott a prostitúció.²⁰ Seress János, amíg lehetett, élt ezzel az opcióval is, de vesztére az ÁVH ekkorra már ezen a terepen is be volt kanalizálva, amit a fenti Thoman-féle jelentés is bizonyít. Seress és egyik barátja, akiről fontosnak tartotta megjegyezni az ÁVH-főnök, hogy gépállomási párttitkár volt, de mivel nyilaskeresztes pártszolgálatossága napvilágra került, eme népellenes büntetésért a pártból is eltávolították, nos, ők ketten stabil kuncsaftjai voltak egy Edit nevű kéjnének. Seress egy alkalommal kikotyogta ennek a nőnek, hogy milyen üzletek lesznek államosítva, ami az érintetteken kívül Buchwald Béla államvédelmi hadnagyhoz, ekképpen Thoman Ferenchez is eljutott. Egy másik alkalommal Seress és említett barátja a bordélyban a dorbézolásuk közepette összevissza törtek mindent, de ahogy az előbbi esetnek, úgy ennek sem lett semmilyen következménye.

Thoman önvallomása szerint egy alkalommal az egyik helybeli, Árvai nevű rövidáru-kereskedő azzal fordult hozzá, hogy ő ismeri Seressét még 1944-ből. Munkaszolgálatból való sikertelen szökése után a sátoraljaújhelyi katonai fogházba vitték be, ahol egy este bement hozzá egy főhadnagy, aki jól lehordta őket: „piszkos gazemberek, amiért a hungarista Magyarország ellen támadtatok, meg fogtok dögleni valamennyien”. A kereskedő, elmondása szerint, amikor először meglátta Zalaegerszegen és főleg hallotta beszélni Seressét, azonnal felismerte benne a fogházban látott és hallott főhadnagyot. Thoman leírja, hogy Árvait is magával vitte Lakatos akkori megyei titkárhoz ezzel az információval, aki jól letolta a kereskedőt, hogy miért nem jutott ez előbb az eszébe, egyúttal azt az utasítást adta, hogy ne merjen róla beszélni, mert pártfunkcionárius rágalmazásáért bíróság elé lesz állítva. A hír persze eljutott Seresshez, aki kézzel-lábbal próbálta meg bizonygatni ártatlanságát, mondván, akkor ő már szovjet fogságban volt.

Thoman a részletes „vallomásában” ezután a Docska-ügyet vette elő. 1949-ben helyezték Zalaegerszegre V. Margitot, akit csak Docska becenéven

ismertek, aki egyébként – mit hoz a véletlen – sátoraljaújhelyi lakos volt, és Seress-sel együtt jártak iskolába. Docska zöldkeresztes nővér lett a Zalaegerszegtől északra lévő Ságod nevű faluban, és természetesen hamar „megtalálták egymást” Seress-sel. Szerelmi viszonyukra alapozva Docska meglehetősen fellengzősen bánt a gondozására bízott állapotos nőkkel, akiket degradálóan csak „pocakos”-oknak nevezett. Végül a ságodi pártszervezet feljelentette Docskát, de Seress dr. Gábor Ernő tiszti főorvosnál – aki az MDP városi elnöke is volt egyben, de mint 1919-es kommunista, ennél nagyobb informális hatalommal bírt – kijárta, hogy ne bocsássák el, pusztán áthelyezéssel büntessék a lányt. Végül Thoman futólag megemlítette, hogy Seressnek viszonya volt a már említett Siklósi Mihálynéval, az akkori polgármesterrel is, ráadásul a fentebb felsorolt eseteket csak töredékeknek aposztrofálta.²¹

Thoman Ferenc megyei ÁVH-vezető memoár jellegű szolgálati jelentése és a B. Mária levelével kapcsolatban indított vizsgálat zárójelentése egyaránt a január 25-i dátumot viseli. A korszak hierarchikus viszonyait, pontosabban az Államvédelmi Hatóságnak a politikai hierarchiában elfoglalt helyét jól mutatja, miszerint az utóbbi jelentés ezekkel a sorokkal zárul: „a fent leírt állítások további kivizsgálást igényelnek, ezért javaslom a vizsgálat idejére Seress János felfüggesztését”. Nem sokkal ezután az MDP Központi Vezetőségétől, a Rákosi-titkárságról az ügy referense, Liszkai Imre újabb levelet írt a Zala megyei pártbizottságra, sürgetve a választ. Az erre adott válaszból tudjuk meg, hogy Seress Jánost a megyei pártbizottság 1951. január 25-én – vagyis a fent említett államvédelmi jelentések datálása napján – felfüggesztette és javasolta a leváltását, mivel „magatartása a kommunista erkölcsbe ütközik”.²²

A jelentések szövegkontextusából érződik, hogy Seress a nyomozás során már bukott embernek számított, eltávolításához lényegében csak ürügyeket kerestek. A nőügyek mellett kibukott a csontvázazs szekrényből egy másik ügysorozat is, amely a zalaegerszegi kollektivizáláshoz kapcsolódott és – szemforgató módon – Seress erőszakos viselkedésére hegyezték ki az egyébként kudarcos történetet. Az államvédelmisek nyomozása ez ügyben még 1951 februárjában is folyt, melynek zárójelentésében Tarcsai Sándor

államvédelmi őrmester Seresst már volt MDP városi titkárnak aposztrofálta. Beszámolója szerint a volt párttitkár a nekeresdi és kaszaházai (Zalaegerszeg külterületei) majorokban lakó egyénileg dolgozó kisparasztokat ígérgetésekkel és fenyegetésekkel vegyítetten próbálta meg korábban a tszcs-be kényszeríteni részben kint a majorban, részben pedig a városi pártszervezet irodájában. A repertoár meglehetősen széles volt, így például az egyik asszonynak azt ígérte, hogy meggyógyíttatja, majd megfogta a kezét és így íratta alá vele a belépési nyilatkozatot. Egy másik embert, aki fuvaros volt, azzal nyugtatott, hogy a belépése után is szabadon gyakorolhatja az iparát. Megint másokat azzal áztatott, hogy 600 Ft értékű ajándékot kapnak, ráadásul leméreti a lábukat és csizmát varrat nekik, és csak a munkadíjat kell majd kifizetni. Ezenkívül volt, akinek egy öltönyt ígért, majd amikor az illető még így sem akart belépni, megfenyegette, hogy fasisztának minősíteti, „megköpdösteti úton-útfélen”, majd a sértett szerint újra az ígérgetésekre visszaváltva Seress kijelentette: „Mindenkor ura leszek a szavamnak! Ha nem tetszik majd a csoport, akkor jöjjenek be és összetépem a nyilatkozatot”. Másik esetben a delikvenst azzal fenyegette meg, hogy kirúgatja a fiát az állásából, ha nem lép be a tszcs-be, végül másokat egyszerűen kitelepítéssel riogatott.²³

Végére érve az epizódoknak, egyfajta összefoglalásaként a történeteknek, némi malíciát is belevegyítve talán elmondható, Seress János zalaegerszegi városi titkár itteni életszakasza finoman szólva sem volt eseménytelen. Mint cseppben a tenger tárul fel előttünk a kor és annak (párt)embere. A történet számos réteget tár fel előttünk az előélet fabulálásától kezdve a konkrét eseményeken át az utókor megszépítő visszaemlékezéséig bezárólag. Minden réteget e mikroszintű történésorozatnak ma már sajnos szinte lehetetlen feltárni, szétszálazni, de a már ismert makrofolyamatok mellett remélhetőleg sikerült ráközelíteni egy pártfunkcionárius „jeleneteinek” segítségével az őt körülvevő miliőre, és megrajzolni a színpalánkon túli informális hatalomgyakorlás néhány lokális, hétköznapi szeletét.

Jegyzetek

- 1 Szakadát István: A káderforgó. A hatásköri listák elemzése. *Társadalmi Szemle*, 1992. 8–9. sz. 97–120. o.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon. 1945–1956.* ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2011, 215–216. o.
- 2 Az életrajzi adatok forrásai: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (MNL ZML) XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás), Seress János. Sorsfordító évek Zalában. Visszaemlékezések az 1945–1948-as évekre. (Továbbiakban: Sorsfordító évek Zalában.) Válogatta és szerkesztette: Petrák Katalin – Tóth Lászlóné. Zalaegerszeg, 1985. 467–475. o. Előbbi források csak az 1951-es távozásáig történt eseményeket rögzítik. Az utóbbi, kötetben is megjelent visszaemlékezése az 1948-as pártegyesítés körüli eseményekre szorítkozik „csak a szépre emlékezem” stílusban. Az 1948 utáni életrajzi elemek a kötetben megjelent visszaemlékezést bevezető életrajzból származnak, amit feltehetően Seress írt a szerkesztők kérésére. A tökéletes pedigrében lehet némi csavarintás, ugyanis a kádernyilvántartásában szereplő, a következőkben részletezendő fegyelmi tárgyalása során kifejezetten felróják neki polgári származását és ebből fakadó attitűdjeit.
- 3 *Sorsfordító évek Zalában* 468. o. Visszaemlékezésében azt írja, ő maga kérte az áthelyezését.
- 4 Uo. 473–474. o. Adja magát a helyzet, de nincs adatunk arra vonatkozóan, miszerint Seress kettős párttagsággal kriptokommunista lett volna. Az évtizedekkel későbbi visszaemlékezésekben az alanyok általában már felfedték a „hőskorszak” turpisságait, szinte dicsekedve ezzel, hogy ők már akkor is... Seressnél viszont ennek nincs semmi nyoma, semmilyen ráutaló szövegrészlet ezt nem sejteti.
- 5 MNL ZML XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás), Seress János. Részlet a megyei pártbizottság 1951-es válaszeveléből: „Seress János elvtárs elviteletét javasoljuk a [TÜZÉP] központhoz, de nem felelős funkcióba.” Ezt maga Seress kérte egyébként, hivatkozva arra, hogy Budapesten egyetemi tanulmányokat szeretne folytatni.
- 6 *Sorsfordító évek Zalában*, 467. o.
- 7 MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára XXXIII.2. b. Zemplén megye állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1895–2014. Utólagos bejegyzések gyűjteménye 1906–2014, Sátoraljaújhely, 1998. évi UB. Oláh Tamás szíves közlése, amit ezúton is köszönök.

- 8 MNL ZML XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás), Seress János. A jegyzőkönyv közölve: Káli Csaba: *Jelenetek egy párttitkár életéből*. In: Tanulmányok az 50 éves Bana Jócó tiszteletére. Szerk. Katona Csaba, Győr, 2006, 57–61. o. A fegyelmi vizsgálat tárgyát képező történet több, jellemzően durvább részlete nem bontódik ki a jegyzőkönyvből, hanem csak egy későbbi, 1951. január 25-én, Seress végleges leváltásának napján kelt, az Államvédelmi Hatóság helyi vezetője által készített vizsgálati jelentés fedi fel a brutálisabb részleteket. Ezt az újabb vizsgálatot a Seress által zaklatott nőknek a Rákosi-titkárságra eljuttatott, majd onnét az ügy kivizsgálásának igényével a megyei pártbizottsághoz visszajutott levél váltotta ki.
- 9 Ez valószínűleg a Jákum utcai sportpálya lehetett.
- 10 A közelebbiről nem azonosítható T.-né, aki a Jókai út 4. alatt lakott, 1949-ben került Zalaegerszegre, és a megyei vagy városi pártbizottságon találkozott először Seressel, aki felajánlotta neki a korábbi lakását Kaszaházán. (Az egykor önálló település Zalaegerszeg északi, Zala folyón túli városrésze volt.)
- 11 Világifjúsági Találkozó. A szocialista, illetve a baloldali ifjúsági szervezetek világtalálkozója, amit 1949-ben Magyarországon, Budapesten rendeztek meg.
- 12 Seress János tette mentségéül többször is hivatkozott amiatti elkeseredettségére, miszerint szeretett volna továbbtanulni, de erre egy betegsége és munkájából eredő leterheltsége miatt eddig nem volt módja.
- 13 „T. Rózsával nem volt viszonyom, kétszer, háromszor beszéltem vele, gondoltam arra, hogy elveszem feleségül. Nem tudom elképzelni, hogy az anyjával mit akarthattam” – vallotta Seress. A fegyelmi bizottság egyik tagja, Zachár Lajos kissé epésen megjegyezte: „Egy hét alatt harmadszor találkoztam T. Rózsa nevével, egyik elvtársnak sincs vele viszonya, és [mégis] minden funkcionárius beleesik.”
- 14 Lakatos Dezső: „Szabó és Seress korcsmába mentek, ez eléggé elítélendő dolog, nem arról van szó, hogy nem ihat bort egy funkcionárius. Elég rendetlen életet él, ezért mi is felelősek vagyunk, nem tudunk segíteni, hogy rendes környezetbe kerüljön és van nála egy olyan probléma, hogy szeretett volna elmenni iskolára, volt egy betegsége, ami most már gyógyulóban van, de ezeket figyelembe véve sem mentheti, hogy egy városi titkár ilyet csinál, egy magánlakáshoz megy, kizórget nőket és viszi magával.”
- 15 Ez sajnos nincs a birtokunkban, de az ennek alapján lefolyt vizsgálat úgy tűnik, visszatükrözi a benne foglalt eseteket vagy azok egy részét.
- 16 MNL ZML XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás), Seress János.

- Ahogy a 8. jegyzetben írtam, az eseményeket a két anyag, az 1949-es fegyelmi ügy és az 1951-es ÁVH-jelentés egybevetésével jelenítettem meg.
- 17 Siklósi Mihályné (1921–1983), aki férjezett neve ellenére egyedül élt, 1949-ben került Zalaegerszegre pártiskolai előadónak, majd 1949. július 2-án a város polgármestere lett. Lásd: Káli Csaba: *Zalaegerszeg polgármesterei 1945 és 1950 között*. In: Városbírók és polgármesterek. Szerk. Gyimesi Endre, Zalaegerszeg, 2018, 115–127. o.
- 18 A *Magyar Futár* Rajniss Ferenc nyilaskeresztes vezető lapja volt, 1941–1944 között jelent meg, rövid időn belül rendkívül népszerűvé vált.
- 19 Thoman Ferenc ÁVH-főnök saját mentésére így kommentálta az esetet: „Az ügygel én azonban nem foglalkoztam, mivel Pártfunkcionárius [sic!] ellen nyomozni csak utasítással lehet és az ügygel kapcsolatban utasítást nem kaptam.”
- 20 A nyilvánosházakat 1950-ben zárták be, mivel Magyarország is csatlakozott az 1950-es New York-i egyezményhez, amely megtiltotta az emberkereskedelmet és a prostitúciót, bár az egyezményt hivatalosan csak 1955-ben hirdették ki a *Magyar Közlönyben* az 1955. évi 34. törvényerejű rendeletben.
- 21 Sajnos a jelentés is töredékes és ennél a mondatnál hirtelen véget ér, de a szövegkörnyezetből úgy tűnik, hogy az érdemi „visszaemlékezés” ezen a ponton le is záródott. Thoman szerint ezt Siklósiné személyesen mesélte neki, megemlítve azt is, hogy Lakatos elvtárrsal is „jóban van”. Az igaz, hogy Lakatos Dezső ekkor már nem volt zalai megyei titkár, de ettől függetlenül érdekes ez az említvény az ÁVH zalai vezetőjétől, tekintettel arra, hogy egy rövid Veszprém megyei titkárság után 1950 novemberétől Lakatos volt az Államvédelmi Hatóság Személyzeti Főosztályának vezetője, ebben a minőségében a hatóság egyik vezetőhelyettese, a formális rangsorban az ötödik embernek számított. Lásd *Sorsfordító évek Zalában* 319. o., Vö. Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság Szervezete 1950–1953*. In: A Történeti Hivatal Évkönyve 1999, Trezor 1., Szerk. Gyarmati György, Budapest, 1999, 103. o.
- 22 MNL ZML XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás), Seress János. Szintén jellemző kortünet, hogy Seress említett leváltásának a jegyzőkönyvekben semmi nyoma nincs, aznap a megyei pártbizottság nem is ülésezett, és a másnapi, 1951. január 26-i ülésen sem került elő a kérdés, vagy legalábbis ennek nincs írásos nyoma. MNL ZML XXXV.57.ac. Magyar Dolgozók Pártja Zala Megyei Bizottsága iratai. Párt-végrehajtóbizottság (Pártbizottság) üléseinek jegyzőkönyvei 1951. január 26. Az MDP Szervező Bizottsága 1951. március 19-i ülésén fogadta el Seress János leváltását. MNL OL M-KS-276-55 Magyar Dolgozó Pártja és Magyar

Szocialista Munkáspárt iratai. MDP Központi szervei. Szervező Bizottság iratai 160. ő. e. 1951. március 19. <https://www.eleveltar.hu/kereso-portlet/displayimagepopup?type=deliverableunit&id=6aebabb4-d034-4fea-877b-67261b5ca44e>
Letöltés: 2018. január 19.

- 23 MNL ZML XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás), Seress János. Ebben a történetelmében több csavarintás, leágazás is történt. A citált dokumentumok között fellelhető egy hivatalos levélbe foglalt panasz, amely szintén Serest vádolja, de ellenkező előjellel. A nekeresdiek a kilépési szándékukat kérvény formájában Budapestre akarták küldeni, mely tényről a panaszos szerint Seress tudomással bírt, de azt mégsem akadályozta meg. Az említett csavarintásra jó példa, miszerint Seress káderanyagában található két kézzel írt, láthatóan egyszerű emberektől származó levél is, amelyben kiállnak a már leváltott párttitkár mellett és további leágazásokra, személyközi sérelmekre tesznek célzást.

Kis József

„Az új élet útján.”

A sátorlajújhelyi járási tanács elnöke

1959–1961-ben a községek szocialista átszervezése, vagyis a téteszesítés újabb hulláma során a földműveseket sokszor csak fenyegetés vagy fizikai erőszak hatására tudták rávenni arra, hogy földjüket adják be a „közösbe”, lépjenek be a termelőszövetkezetbe. Tették ezt annak ellenére, hogy a párt hivatalos irányelvei szerint ennek a felvilágosító munka hatására, s önkéntes módon kellett volna megtörténnie. Az esetek túlnyomó többségéből nem lett ügy. Az emberek meghurcolásuk, megverésük történetét vagy elhallgatták, vagy csak szűk, többnyire családi körben osztották meg másokkal. Egy-egy esetben azonban az áldozatok hivatalos bejelentést tettek tanácsi és pártfunkcionáriusok ellen. Ezen ügyek többségét azonban eltussolták. Így történt ez a zalkodi bántalmazásoknál is. Az ügy főszereplője, „fővád-lottja” a sátorlajújhelyi járási tanács elnöke, Vakles György volt, aki párt- és tanácsi funkcionáriustársaival együtt számos embert megfenyegetett, s – bizonyíthatóan – három embert bántalmazott. Az egyik sértett később az MSZMP Központi Bizottsága Mezőgazdasági Osztályán tett panaszt, amely vizsgálatot rendelt el. A kivizsgálás először pártberkekben történt, majd fegyelmi eljárást folytattak le a pártnál és a tanácsnál, amely során többeket elmarasztaltak és leváltottak. Kivételes módon még a rendőrség is nyomozást indított. Bár a hivatali hatalommal való visszaélés és a testi sértés gyanúja megalapozottnak bizonyult, a megyei pártbizottság nem

engedett szabad folyást az eljárásnak, beavatkozott a nyomozás menetébe, majd hatására a megyei főügyészség lezárta az ügyet. A bántalmazások első számú felelőse, s egyik elkövetője, Vakles György pusztán párt- és tanácsi vonalon részesült büntetésben, majd termelőszövetkezeti területre került, s az egyik községi téesz elnöke lett.

Vakles György 1919. április 22-én született Karcsán. Apja uradalmi cseléd volt. Az ifjú György 6 elemi iskolát végzett. 17 éves koráig az uradalomban dolgozott, majd Sátoraljaújhelyen három évig cipész- és felsőrészkészítő tanuló volt. 1940 végén vonult be katonának, majd 1941-től 1944 őszéig a szovjet fronton szolgált.¹ 1944 októberében Abaúj megyébe került zászlóaljával, azonban az egyik éjjel szovjetek fogták körül egységét. Ekkor 12 társával együtt megszökött, majd kétheti bujdosás után a Besztercebányától 19 kilométerre található Libetbánya környékén csatlakoztak a szovjet partizánokhoz.² Vakles egy magyarokból álló partizánegységbe került, amely 1945. március 24-ig vett részt különböző fegyveres akciókban,³ majd vélhetően szétszéledt. Vakles azonban csak fél évvel később, 1945. szeptember 8-án érkezett haza – furcsamód – a Szovjetunióból.⁴

Itthon belépett a Magyar Kommunista Pártba és bekapcsolódott a párt-szervezésbe. Ekkor még volt polgári állása is, 1946-tól a karcsai földműves-szövetkezetnél dolgozott, 1947 és 1950 között ügyvezetőként. 1950-ben főállású pártalkalmazott lett, mint a Magyar Dolgozók Pártja Borsod Megyei Bizottsága Párt- és Tömegszervezeti Osztályának a munkatársa. 1951 júniusától a párt számos vidéki, de eminens pozícióban kipróbálta Vaklest. Így először a tokaji, 1952–1954-ben az encsi, majd 1954. január 3-tól 1956 elejéig a sárospataki járási pártbizottság titkáráként dolgozott. Időközben elvégezte a nyolc általánost is.

Pártfunkcionáriusként nem tartozott a dolgozók számára népszerű „elvtársak” közé. Egy későbbi jellemzése szerint „mint függetlenített járási vezető helytelen funkcionárius módszereket szedett magára, s ennek következtében nem is volt megfelelő, jó kapcsolata a tömegekkel. Volt nála bizonyos fokú lekezelési magatartás.”⁵ Ezzel szemben ugyanakkor a párton belül nagy megbecsülésnek örvendett, amit – funkciói mellett – az is mutat, hogy 1952-ben

a Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata, 1955-ben Magyar Partizán Emlékérem kitüntetésekben részesült.⁶

Vakles György 1956 februárjában közigazgatási vonalra került, a sátoraljaújhelyi járási tanács elnöke lett. Tíz hónappal később e pozícióban érte a forradalom kitörése. A forradalom napjaiban – felsőbb utasításra – részt vett a sátoraljaújhelyi városi munkástanács, majd a járási nemzeti bizottság megszervezésében, utóbb mégis leváltották.⁷ Hivatalát tartósan csak a hatalom megszilárdulása után, 1956 decemberében foglalhatta el ismét. A megtorlás időszakában a keményvonalasok táborához tartozott, egy korabeli jelentés szerint „mindenkivel szemben durva magatartású volt [...] bosszúja miatt igazságtalan elbánás történt egyik-másik emberrel”.⁸ A párton belüli elfogadottságát ugyanakkor kiválóan mutatja 1957-es jellemzése. Eszerint Vakles tanult 1956 előtti magatartási hibáiból, s a „szélsőségeket azóta túlnyomórészt le is vetkőzte. ... Becsületes, párthű és osztályhű elvtárs, aki feladatkörét mindenkor a párt határozatainak megfelelően igyekszik végrehajtani.”⁹

A határozatok pedig jöttek s mentek. 1959-ben a párt a vidék jövőjét három évtizedig meghatározó döntést hozott. Az MSZMP Központi Bizottsága 1959. október 22-én ugyanis a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztéséről, vagyis az újabb téeszésítési hullámról határozott. Nagy csalódás volt ez a földműveseknek, akiket közvetlenül '56 után azzal hitegettek, hogy nyugodtan kiléphetnek a téeszből, sőt akár fel is oszlathatják azt. Az önkéntesség lehetősége az egyéni gazdák számára ezzel elveszett. Az országos párthatározatot hamarosan minden alsóbb rendű pártszervezet is megerősítette, így az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottsága november 6-án döntött a termelőszövetkezetek megszilárdításáról és fejlesztéséről, és a sátoraljaújhelyi járási pártbizottság is hasonló értelmű tervet fogadott el.

A sátoraljaújhelyi járási párt végrehajtó bizottsága első lépésben öt „szövetkezeti községet” hagyott jóvá. Viss, Zalkod, Karos, Füzéradvány és Széphalom településeken kellett megkezdeni a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Emellett minden községben jelentős mértékben kívánták növelni a termelőszövetkezetbe való belépések számát, de az erőket az említett

falvakra kívánták koncentrálni, s míg a járás többi településén általában a helybeliek dolgoztak, addig a kijelölt községekbe járási és megyei szervezők érkeztek. Ezen településeken párttaggyűlést, tanácsulást és kisgyűléseket tartottak, propagálva a nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésének előnyeit és szükségességét. Tervük szerint először a párt- és tanácstagokat, illetve vezetőket kívánták beléptetni, majd a kört ki kívánták terjeszteni minden földtulajdonosra. Előbb tehát az agitáció, aztán pedig a „számszerű fejlesztés” – szólt a döntés.¹⁰

A korabeli napilapokat nézve azt látni, hogy a falvakban idilli volt a hangulat, a községek egymás után alakítottak új termelőszövetkezeteket, vagy erősítették meg új tagok belépésével már meglévő téeszeiket, vagyis dúlt a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A megyei pártbizottság napilapja, az *Észak-magyarország* cikksorozatát indított a folyamat propagálására „Az új élet útján” címen, de emellett is számos kis színes híradást, interjút közöltek napról napra szerte a megyéből. Az újságcikkek szerint felhőtlen öröm és a fényes jövőbe vetett bizakodás jellemezte a vidéket. A sugallt képpel szemben azonban a községek szocialista átszervezése kevésbé kellemes hangulatban telt. A parasztok a nagyüzemi gazdálkodást a propagandával szemben önként, a felvilágosító munka eredményeként választották, hanem sokszor csak fenyegetés vagy fizikai kényszer hatására. Erről tanúskodott három zemplénagárdi lakos panaszos levele, amelyben már 1959 márciusában kifogásolták, hogy a téesszervezés során a lakosok 75%-ával szemben „terrort és nyomást” alkalmaztak, a földműveseket a funkcionáriusok megfenyegették, többeket gépkocsival hurcoltak el és azzal ijesztgették őket, hogy „ha nem állnak be a hármass Tszcsébe, elviszik szabotázss cselekményeiért és lázításért”.¹¹ Hasonló történt egy 1960. márciusi jelentés szerint Bogácson is, ahol egy parasztot azzal fenyegették meg, hogy ha nem lép be a téesszbe, letartóztatják a forradalom alatti és „a szövetkezeti kérdésben tanúsított magatartásáért”.¹²

A valóság és a propaganda tehát teljesen más képet mutatott. Így 1960. január 23-án Zemplénről jelentettek meg egy „híradást” a megyei napilapban „Újabb termelőszövetkezetek a Bodroghözben” címmel. A cikk szerint ezen a vidéken egymás után alakultak meg az új termelőszövetkezetek, s ennek

következtében 1959 őszén Kis- és Nagyrozvagy, Karcsa, Karos és Kenézlő szocialista község lett. „Az újesztendő első heteiben [...] Zalkod és Tiszacsermely dolgozó parasztjai túlnyomó többségükben a nagyüzemi gazdálkodás útját választották, így ez a két község is szocialista községgé vált. Régebben Zalkodon a Kossuth, Tiszacsermelyen pedig az Új Barázda Tsz működött, amelyek most az új tagokkal és a több ezer holdnyi bevitt területtel jelentősen megerősödtek.”¹³

Az *Észak-magyarország* által közöltekkel szemben azonban a téesszervező agitátorok súlyos nehézségek elé néztek. Bodroghözben a szervezés megrekedt, s az agitátorok kezdtek elcsüggedni.¹⁴ Különösen így volt ez Vissen és Zalkodon, ahol 133 belépő volt 500 kh földdel.¹⁵ Bár Szűcs István, a járási első titkár 1960. január 11-én kiadta a parancsot, hogy ezen községekben „az erőket nem csökkentve kell vinni tovább a szervező munkát”¹⁶, Zalkodon változatlanul igen gyenge eredményeket hozott az agitáció, s ez két nappal később erőszakhoz vezetett.

Zalkodon már 1959. november 15-én kezdték meg a termelőszövetkezet számszerű fejlesztését. Az első hetekben főleg helyi erők végezték a munkát, majd december elején hét járási agitátor és három nagyüzemi munkás érkezett erősítésként. A szervezés csekély eredményt hozott, decemberben mindössze 21 dolgozó paraszt lépett a termelőszövetkezetbe.¹⁷ November második felében ezért a járási tanács vállalta, hogy saját dolgozóival segíti a szervezőmunkát. Községfelelősként a járási tanács elnöke, Vakles György lett kijelölve, ami jelezte, hogy itt mindenképp és mihamarabb teljesíteni kell. A járási tanácselnök november 26-án jelent meg először a faluban, kisgyűléseket, majd párttaggyűlést tartott. Utóbbin a falu nyolc párttagjából hat azonnal aláírta a belépési nyilatkozatot.¹⁸ December elején megkezdtek a házi agitációt, ekkor már mintegy 80 agitátor járta a falut, köztük helyiek, környező községi tanácselnökök, járási tanácsi dolgozók és a megyei pártbizottság által kiküldött miskolci bányászok. A megerősített szervezés eredményeként január első napjaira már a parasztok 70-75%-a belépett a téesszbe.¹⁹ A párt azonban ezzel nem érte be, és teljes sikert követelt. Vakles György 1960. január 11-én a járási párt vb-ülésén arról panaszkodott, hogy

hiába dolgoznak kint 80 népnevelővel, az elmúlt héten mindössze hat aláírást sikerült begyűjteniük. A járási tanácselnök ezért további 30 agitátorral kívánta növelni a szervezők számát.²⁰

A zalkodi szervezők ugyanakkor nem tudtak megbirkózni azzal, hogy a még tévesen kívül lévők igen nagy fokú passzív ellenállást tanúsítottak, inkább napokra elköltöztek, elbujdostak, vagy beteget jelentettek, mint hogy aláírják a belépési nyilatkozatot. Különösen a kétlakiak okoztak nehézséget, akiket szinte egyáltalán nem tudtak elérni, ezért január 11-én Vakles György már őket jelölte meg elsődleges célcsoportként. Zalkodról ugyanis 165 ember dolgozott városi üzemekben, más településeken, s közöttük az a hír terjedt el, hogy ha beadják a földjüket a téeszbe, nekik is a szövetkezetben kell dolgozniuk.²¹

A szervezők feszültségét csak fokozta, hogy a hasonlóan problémás közösségekből (pl. Vissből) pozitív hírek érkeztek. „Szégyellünk, hogy 2 hétig kint voltunk és semmi siker nem volt, ugyanakkor Hegyközön minden nap egy-egy község alakult át. Mi azzal mentünk ki, hogy addig nem jövünk onnét, míg Zalkod tsz község nem lesz” – mondta Váradi Elek pártbizottsági meghallgatásán.²² A zalkodi téeszagitátorok türelme tehát napról napra fogyott, egyre több alkoholt fogyasztottak,²³ s ennek hatására „megengedhetetlen módszerekhez nyúltak”, a rábeszélés helyett a nyers erőszakot választották. Az atrocitásokban nem minden agitátor vett részt. L. János miskolci bányász például kifejezetten figyelmeztette társait arra, hogy „helytelen módszert alkalmaznak”.²⁴

A történeteket egy jelentés így összegezte: „Kezdetben durva, a dolgozó parasztok önértetét sértő hangot használtak, majd amikor ez sem használt, kezdték tettelesen is bántalmazni őket. A módszer általában az volt, hogy előbb a lakásukon keresték fel az embereket, majd amikor ott célt nem értek el, behívták, vagy bekísérték a tanácsházára, ahol több dolgozó parasztot hosszabb ideig ott tartottak 'puhítani' (reggeltől-estig). A behívottak egy részét – kb. 5 főt – egyenként két külön szobában (egyik a tanácsházán, másik a kultúrotthonban volt) tettelesen bántalmazták, megpofozták, rugdosták, térdepeltették, fél lábra állították stb. Tettelesen bántalmazták H. Józsefet,

H. Jánost, G. Jánost, K. Józsefet. Durva magatartást tanúsítottak és lökdösték K. P. Józsefnét és H. Józsefnét. J. János 72 éves beteg embert a lakásán a bajuszát huzigálva kirángatták az ágyból és a tanácsházára akarták vinni, közben egyszer-kétszer bele is rúgtak. A parasztok jelenlétében egymást katonai rendfokozat szerint (őrnagy, főhadnagy, hadnagy, stb.) szölongatták, valószínűleg azért, hogy ezzel nyomást gyakoroljanak a dolgozó parasztokra. Az elmondottak szerint több embert azzal fenyegettek meg, hogy elviszik a faluból. A hatás növelése érdekében, a tanácsháza előtt állt a sárospataki állami gazdaság dzsip kocsija. B. Józsefné szívbeteg 8 kh. asszonyhoz a késő esti órákban mentek el és durván beszéltek vele. Amikor ennek ellenére sem írta alá a belépési nyilatkozatot, É. Ferenc miskolci bányász aláírta B. József nevét.”²⁵

Az idézett pártbizottsági jelentés durva képet mutat, a később felvett vallomások azonban még nagyobb brutalitásról tesznek bizonyosságot. Cs. József arról számolt be, hogy a jelzett napon, délután 4 óra körül az udvaron mintegy 10 agitátor jelent meg. Közülük P. István járási tanácsi alkalmazott „mutatta az óráját, miközben azt mondotta 'ha három perc múlva alá nem írok, akkor a hátán visz föl a tanácsházára, mert már ő a mai napon három vagy négy embert fölvitt.' Kértem tőlük, hogy értsenek meg, hiszen családanjáról van szó, a feleségem idegbeteg, ha ő bele fog nyugodni, én önként fogok jelentkezni a tsz-be, erre a tolcsvai tanácselnök közbeszólt, hogy 'azt gondolja Cs. bácsi, hogy megvédi felesége betegsége magát?' Ezután megfogtak, felvettek a vállukra és kihoztak az utcára. A fiam és leányom közbelépése folytán tudtam tőlük megszabadulni.”²⁶

H. József szerint 1960. január 13-án reggel 8 óra körül jelent meg nála Kossuth János zalkodi tanácselnök, P. István és további négy ismeretlen, akik a tanácsházára hívták. Mintegy 20 perces várakozás után Váradi Elek átkísérte az orvosi rendelőbe, ahol már csak ketten voltak. „Váradi előttem kigombolkozott, melynek során láttam, hogy az oldalán tegyver van. Mondta, hogy tudom-e én, hogy ő milyen katonatiszt. Utána kivette a pisztolyt és a fejemnek szögezte, majd újra visszatette a táskába. Ekkor a kezembe adott egy nyilatkozatot, hogy írjam alá. Én ezt megtagadtam és erre elkezdett

kézzel ütlegelni. [...] Utána Váradi kiment és az általam ismeretlen személy leültetett és megkínált egy cigarettával. Nemsokára ismét visszajött a helyiségbe Váradi, aki ismét nekem esett és ütött. Kb. délután 17 h-ig tartott Váradi ebben a helyiségben és erőszakolt, hogy írjam alá a nyilatkozatot, közben ütött. Közben a tanító valahová elment. Váradi ekkor ismét visszakísért a VB helyiségbe a titkári szobába, ahol rajtam kívül még kb. 15-16 személy tartózkodott. Ezek közül név szerint emlékszem: K. József, özv. P. Józsefné és K. Mihály felesége, zalkodi lakosok. Vakles az asztal előtt állt. Engem Váradi Vaklessel szemben állított a kályha elé és azt kérdezte, hogy H. József mikor született. Erre választ adni nem tudtam, ekkor Vakles nekem esett és ökölrel többször arcul ütött. Utána a kályhára lőkött, ahonnan leestem a földre. Ez után felálltam, majd Vakles kétszer fenéken rúgott. Kiabált, hogy 'takarodj ki vén piszkos, nem kell a földed sem, de itt még egyszer meg ne lássalak'. Erre a helyiségből eltávoztam. A tanácsiroda előtti kiskapunál megfogott a kenézlői tanácselnök, a nevét nem tudom, aki ismét visszahozott. Ekkor bevitt az elnök szobájába.”²⁷

H. után Vakles György a titkári szobában maradtak ellen fordult. Először az otthonából a tanácsházára kísért, s a lócán ülő özv. P. Józsefné ellen fordult, fasisztának nevezte, bal vállát megütötte, kilökte az ajtón és belerúgott.²⁸ Ezután következett K. József, akivel „ugyancsak ilyen formában járt el”.²⁹

Ezzel egy időben folytatódott H. József kálváriája, aki az elnöki szobában legnagyobb meglepetésére térdeplő, síró bátyjával, Jánossal találkozott. H. Jánost ugyanis délután 4 körül kísérte négy agitátor a tanácsházára, az elnöki irodába. Az idősebb H. utóbb a történekről így nyilatkozott: egy „fiatalember mondotta, hogy én írjak alá, én mondottam, hogy alá fogok írni, de nem leszek első, sem utolsó. Erre a fiatalember fél lábra állított, így kellett állni az ágy szélénél. Így állított engem fél lábon, amikor majd nem bírtam állni, akkor 4-5 perc múlva a lábam letettem, ekkor rám káromkodott és leültetett engem az ágy szélére, ő is leült mellém az ágy szélére, ekkor engem többször kézzel arcul ütött. Utána én felálltam és a falhoz lapultam, akkor bejöttek négyen, azok közül csak kettőt ismertem: egyik a Bereczkei tanácselnök, akit őrnagy³⁰ elvtársnak szólítottak, a másik G. Ferenc volt. Ezek előtttem sorban

megálltak és az egyik rám kiabált. 'Te vén disznó, még most sem írtál alá'. Ekkor az egyik ismeretlen ember a belső zsebéből kivett egy pisztolyt és felém emelte, de mivel én nem ijedtem meg és azt mondtam, 'lőjj ide' és a mellemre mutattam, ekkor a pisztolyt visszatette. Utána ezek megint kimentek, ekkor egy pár percre egyedül maradtam, majd bejött Juhász Ferenc járási tanácsi dolgozó, aki felszólított, hogy én is írjam alá, neki is azt mondtam, hogy majd később, erre ez is több pofont adott nekem, utána ő is kiment. Aztán később megint bejött hozzám egy férfi egy barna középtermetű, aki szintén felszólított, hogy írjam alá, mivel nem írtam alá letérdepeltetett egy kis asztal mellé, de ekkor már az öcsémet is behozták és ő is mellém térdelt, ekkor hátulról a fejünket összeverték az öcsémrel és az asztalon lévő belépési nyilatkozatra mutattak, hogy írjam alá, én megtagadtam, és erre valamelyik hátulról ütötte a lábamat, hátamat. Ekkor az öcsém kérte az egyik fiatalembert, hogy kísérik haza és odahaza meg fogja beszélni a feleségével, hogy belépjenek-e, mert a föld a feleségéé volt. Ekkor rövid idő után az öcsémet kivezették a szobából, azzal, hogy hazaengedik. Még utána bejött egy másik ember, de azt sem ismerem, de azok közül volt, ez megint kérdezte, hogy aláírom-e, ez is megpofozott, emlékezetem szerint adott hat pofont, ekkor éreztem, hogy az egyik fogamból letört, ezt a számból kiemeltem és ledobtam a földre, erre az a fiatalember felvette a földről a fogamat és kilépett az ajtón, hallottam, mint mondotta, nézzétek, már a fogát is kihúzta az anyja mindenit, de még most sem írta alá. Ezután ez az ember megint visszajött, majd kértem, hogy engem is engedjenek haza, mint öcsémet, majd feleségemmel megbeszélem. Erre ez az ember egy másik emberrel hazakísértetett [...]. Én odahaza megkérdeztem a feleségemet, akinek biztatására a nyilatkozatot aláírtam.”³¹

Öccse, H. József tehát hazamehetett, s útközben még a tanácselnök is meghívta – vélhetően békítő szándékkal – a kocsmában egy pálinkára. Lakásán azonban hamarosan ismét megjelentek a szervezők, Vakles György járási tanácselnök, Medve György zalkodi tanácsbíró és Kecskeméti Gyula kenézlői tanácselnök. H. már messziről látta az agitátorok gépkocsijának fényét, így még időben el tudott előlük bújni az udvarban lévő szalmakazalban.³²

Az atrocitások ezzel nem fejeződtek be, ismeretlen időben és körülmények között megverték G. Jánost és az öreg J. Jánost is.³³ Két nappal később, 1960. január 15-én a késő esti órákban a népnevelők – köztük É. Ferenc miskolci bányász, Tóth János tolcsvai tanácselnök és Havril András zalkodi téeszelnök – B. Józsefnét keresték fel. Este 10 óra körül az agitátorok éktelen káromkodások közepette kezdték el verni az ablakot, ajtót, s az „államrendőrség nevében” követeltek bebocsátást. B.-né beengedte őket. Az agitátorok a családfőt keresték, ő azonban távol volt, így az asszonytól követelték, hogy lépjen be a téeszbe. A feszültség hatására az amúgy is beteg asszony szívrohamot kapott.³⁴ A szervezők ezután távoztak, de a tolcsvai tanácselnök és É. Ferenc később visszatért. A történetekre az asszony így emlékezett vissza: „É. az ágyból akart kirángatni, melyre igen megijedtem és elaléltam egy ideig. Anyám, mivel nálam aludt, kérte, hogy hagyjanak békémet, látják, hogy milyen beteg vagyok. É. erre kivette a pisztolyát, nekem szögezte és azt mondta 'az anyád kurva istenit itt döglesz meg' és kezdte a kezemet csavargatni. Mivel így sem írtam alá a nyilatkozatot, É. maga töltötte ki, a tolcsvai tanácselnök pedig diktálta neki az adatokat.”³⁵ Egyes adatok szerint ezután B.-né kezét fogva íraták alá az asszonnyal a nyilatkozatot, más adat szerint helyette É. Ferenc írta alá a nevét. B.-né másnap a tanácsházán próbált panaszt tenni, az ott tartózkodó B. János kenézli munkásor azonban azzal küldte el, hogy majd hétfőn jelentse az esetet.

A zalkodi verések híre nagy port kavart, bár nyilvánosságot sosem kapott. A túlkapásokról hamar értesült a járási pártbizottság első titkára, Szűcs István is. Ő azonban az eset felderítésével épp az egyik érintettet, Vakles Györgyöt bízta meg, aki természetesen a vizsgálat lefolytatása nélkül közölte a pártbizottsággal, hogy semmi különösebb nem történt.³⁶ Úgy tűnt, az ügyet szőnyeg alá seprik, később azonban mégis vizsgálat lett belőle. Bár egyes információk szerint B. Józsefné határőrségnél szolgáló fia panasz³⁷ indította el a lavinát, valószínűbb, hogy H. Józsefnek, az MSZMP Központi Bizottsága Mezőgazdasági Osztályához intézett levele okán történt kivizsgálás.³⁸ A Központi Bizottság utasítására a megyei pártbizottság Csege Gézát, a megyei pártbizottság mezőgazdasági osztályvezetőjét, Tajti Gyulát, a megyei

pártbizottság Párt- és Tömegszervezeti Osztályának vezetőjét, Csulák János megyei munkásorparancsnokot és Szűcs István³⁹ sátorlajújhelyi járási első titkárt bízta meg a vizsgálat lefolytatásával.⁴⁰ A bizottság nyolc sértettet hallgatott meg, valamint az érintett agitátorokat, többségük azonban „tagadott, hazudozott, nem volt őszinte a bizottság tagjaihoz”.⁴¹

A vizsgálóbizottság február 5-én tett jelentést az esetről, s megállapította, hogy a zalkodi téesszervezők „súlyosan megsértették az önkéntesség elvét. Durva, meg nem engedhető módszereket, tettegességet is alkalmaztak a szervezés során.”⁴² A történetekért elsőleges felelősként Vakles György járási tanácselnököt jelölték meg, aki személyesen is részt vett a bántalmazásokban. Vakles tagadott, csupán annyit ismert el, hogy „alaposan megrázta” H. Józsefet.⁴³ A legdurvább túlkapásokat ugyanakkor a vizsgálóbizottság szerint Várad Elek légóparancsnok követte el, aki amellet, hogy agresszíven viselkedett a behívottakkal szemben, H. Józsefet, K. Józsefet és G. Jánost is bántalmazta. A bizottság szerint tettét súlyosbította, hogy valószínűleg a hatás növelése érdekében az esetről munkásorsapkáját viselte, amivel „rombolta a munkásorség tekintélyét”. Várad meghallgatása során szintén tagadott, majd „összevissza hazudozott és csak akkor volt hajlandó elismerni elkövetett tetteit”, amikor ki akarták vinni Zalkodra szembesítésre.⁴⁴

A bizottság H. János és G. János megverése miatt Juhász Ferenc járási személyzeti előadót és Sipos Balázs ricsei tanácselnököt marasztalta el, bár mindketten tagadtak. Juhász Ferencnek ugyanakkor a „szembesítéskor H. János és G. János szemébe mondták, hogy megpofozta és megrugdosta őket”.⁴⁵

Bár a tettegességet bizonyítani nem tudta, a bizottság Kecskeméti Gyula kenézli vb-elnököt és É. Ferenc miskolci bányászt is elmarasztalta. Bár Kecskeméti ellen a szembesítéskor a sértettek nem tettek terhelő vallomást, ezt a bizottság annak tulajdonította, hogy tartottak tőle, mint a szomszédos község tanácselnökétől. Kecskeméti a „vizsgálat során fölényesen, cinikusan viselkedett, a vizsgálatot végzőkkel és a dolgozó parasztokkal szemben is. Elmondása szerint ő csak annyit látott – egy-két embert térdepeltettek az egyik szobában, de ez neki nem volt feltűnő.”⁴⁶ É. Ferencet azért rótták meg,

mert miután B. Józsefné szívrohamot kapott, az asszony helyett ő maga írta oda B. József nevét a belépési nyilatkozatra.

A fentieken túl a vizsgálóbizottság Medve György zalkodi tanácstitkárt, Kossuth János zalkodi vb-elnököt, Bákány János kenézlői munkásört, Kassai Miklós alsóberecki tanácselnököt, Tóth János tolcsvai vb-elnököt, L. János miskolci bányászt és egy bizonyos Tóth nevű járási tanácsi egészségügyi dolgozót marasztalt el, amiért bár „a tettegességben részt nem vettek, de hallgatólagosan egyetértettek vele és nem jelezték az illetékes szervek felé”.⁴⁷

Különösen kifogásolták emellett Konkoly Mihály zalkodi községi párttitkár magatartását, aki a bizottság megállapítása szerint a konkrét szervezésben alig vett részt, s magatartása végig ellentmondásos volt. A „meghallgatott emberek egybehangzó véleménye szerint ő bujtogatta az agitátorokat, hogy verjék meg a dolgozó parasztokat. Miután ez megtörtént, akkor pedig a megsértett parasztokat lovalta, hogy tegyenek jelentést. A vizsgálat idején az volt a véleménye, hogy a megverték többsége meg is érdemelte, amit kapott. A vizsgálat második napján a községben még azt terjesztette, hogy kik milyen büntetésben fognak részesülni, kit zárnak ki a pártból, kit váltanak le stb. [...] A bizottságnak az a megállapítása, hogy Konkoly nem volt híve a szervezésnek, mivel igen széles rokonsága van a községben.”⁴⁸

Végezetül a vizsgálat elmarasztalta Szűcs István járási első titkárt is, amiért a túlkapások kivizsgálásával épp az érintett Vakles Györgyöt bízta meg, majd pedig jelentésének valóságát nem ellenőrizte.

A bizottság javaslatáról a megyei pártbizottság végrehajtó bizottsága 1960. február 5-én második napirendi pontként tárgyalta. Meghallgatták a fegyelmi alá vont „elvtársakat” is, többségük ekkor is tagadta a vádakat. Vakles nem pusztán tagadott, kommunista becsületszárára esküdött, hogy nem tudott a verésekről, s ha tudott volna, azt leállította volna. Váradi Elek két ember bántalmazását ismerte el, társaival szemben ugyanakkor lojális volt, s közölte, hogy a veréseknél egyedül volt a szobában, s nem is hallott arról, hogy „más is vert volna meg dolgozó parasztokat”.⁴⁹

Juhász Ferenc nemcsak a bántalmazásban való részvételét tagadta, de még azt is, hogy egyáltalán hallott volna ilyen esetről. Csupán a személyi

szabadság korlátozását, illetve a fenyegetőzést ismerte el: „Egyik reggel D. Béla volt munkástanácselnök is ott állt az egyik beszélgető csoportban, behívtam és ott tartottam több mint egy fél napig. Behívtam továbbá H. Bélánét, aki a népboltban tett megjegyzéseket az agitálókra. Megmondtam neki, hogy hagyjon fel a tsz elleni izgatással, mert következményekkel járhat.”⁵⁰

Sipos Balázs tagadta, hogy G. Jánost megütötte volna, Kecskeméti Gyula pedig tartotta magát ahhoz, hogy a szobában látott ugyan egy térdeplő embert, de másról nem tud. É. Ferenc igyekezett szerepét enyhíteni, s arra hivatkozott, hogy ő csupán segítségként fogta B.-né kezét az aláírásakor: „Nem első eset, községben B.-né, akinek a kezét meg kellett fogni, mások is voltak, akiknek a keze reszketett, amikor aláírta a belépési nyilatkozatot. Senkivel nem gorombáskodtam, nincs haragosom, felemelt fővel megyek a falun végig.”⁵¹

A fegyelmi tárgyalásakor a megyei vb-tagok közül Kukucska János megyei másodtitkár úgy vélte, hogy hiba volt „Zalkodot továbbvinni [...] az történt, hogy erőltettük a dolgot, így jutottunk el a pofozásig [...] Főfelelős Vakles elvtárs [...] A járásban rendkívüli kitaró és odaadó munkával elértük azt, hogy szép fejlődés következett be, a járás területén belépett a tsz-be több mint 4-200 paraszt, s ezzel a pofozkodással tönkretettük eddigi munkánk eredményét, ez szégyenünk, ezt tarthatatlan dolognak tartom.”⁵² Koval Pál, a miskolci városi első titkár szintúgy a járási tanácselnök ellen fordult, s közölte, hogy „Vakles elvtárssal az ellenforradalom előtt is voltak ilyen problémák. Ivászat volt, és ivászat közben a tsz fejlesztésnél sok hiba történt. Vakles elvtárs egész hozzáállásából úgy látom, hogy most sem érzi a felelősséget.”⁵³

A megyei párt végrehajtó bizottsága ezután Vakles Györgyöt, Váradi Eleket, Juhász Ferencet és Sipos Balázst szigorú megrovás, végső figyelmeztetés pártbüntetésben részesítette és leváltásra ítélte. Váradi emellett kizárták a munkásörségből. Kecskeméti Gyulát és É. Ferencet figyelmeztetés pártbüntetésben részesítették, ugyanakkor É.-t kötelezték arra, hogy Zalkod községben dolgozzon tovább a „megszilárdítás idején”.⁵⁴ Konkoly Mihály esetében a döntést a járási pártbizottság kezébe adták,⁵⁵ míg Szűcs István

járási első titkárt figyelmeztetésben részesítették. A többi eljárás alá vont agitátor (M. György, B. János, K. Miklós, T. János, L. János) ügyében – az előterjesztéssel szemben – nem született elmarasztaló határozat. A büntetéseket határozatuk értelmében Prieszol Józsefnek és Kukucska Jánosnak, a megyei pártbizottság első és másodtitkárának kellett ismertetnie a községben.

Erre február 11-én falugyűlés keretén belül került sor. A gyűlésen a téesz tagjai mellett mintegy 160 önálló gazda is jelen volt. A fegyelmi határozatot a község „nagy helyesléssel” vette tudomásul. A pártfunkcionáriusok beszéltek a sértettekkel is, s közölték, hogy mivel kényszer hatására történt belépésük, ez érvénytelennek minősül, s ha nem akarnak tagok lenni, „akkor arra senki nem kényszeríti őket”. Az érintettek azonban B. Józsefné kivételével mind tagjai kívántak lenni a szövetkezetnek.⁵⁶

A párt után a megyei tanács végrehajtó bizottsága tűzte napirendre Vakles György ügyét. A testület 1960. február 9-én azonnali hatállyal felfüggesztette állásából, majd február 16-án a munkafegyelmet és a szocialista munkaerkölcs szabályait sértő fegyelmi vétség miatt írásbeli megrovás büntetéssel sújtotta. Ekkor három (!) dolgozó paraszt bántalmazása miatt marasztalták el, de azt is felhozták ellene, hogy őszinte beismerés helyett azzal takarózott, hogy „mások részéről is történtek hasonló viselkedések”. Ezzel ugyanis „rágalmakra és alaptalan híresztelésekre” adott lehetőséget „az ellenséges elemek részére”.⁵⁷ A megyei vb javaslatára a járási tanács végrehajtó bizottsága március 3-án hívta vissza járási tanácselnöki funkciójából Vaklest.⁵⁸

Megyei utasításra a járási tanács végrehajtó bizottsága is fegyelmi eljárást indított Váradit Elek (ekkor már az igazgatási osztály előadója volt), Juhász Ferenc járási személyzeti előadó és Sipos Balázs ricsei tanácselnök ellen. Váradit és Juhászt szóbeli feddésben részesítették, emellett Juhászt más munkaterületre helyezték.⁵⁹ Sipos Balázst írásbeli megrovás figyelmeztetésben részesítették, majd utasításukra a községi tanács végrehajtó bizottsága március 28-i ülésén visszahívta tanácselnöki pozíciójából. Sipos fellebbezett a döntés ellen, de a megyei tanács vb május 3-án megerősítette az elsőfokú fegyelmi határozatot.⁶⁰

Érdekes módon a tanácsi fegyelmi vizsgálat idején, 1960. február 27-én a legfőbb ügyész utasítására a Borsod megyei főügyészség határozatában nyomozást rendelt el H. József panasa alapján ismeretlen tettesek ellen hivatali hatalommal való visszaélés, valamint testi sértés bűncselekményének gyanúja miatt.⁶¹ A határozat sértettként csupán a H. testvéreket, Cs. Józsefet és B. Józsefnét jelölte meg, G. Jánosról, K. Józsefről, J. Jánosról és másokról „megfeledezett”.

A megyei főügyész még aznap utasította Lendvai József megyei főkapitányt a nyomozás lefolytatására. Irányelvei szerint a sértetteket nem pusztán a cselekményre kellett kihallgatni, de arról is nyilatkozniuk kellett, hogy a pártfegyelmi büntetésen kívül kívánnak-e további „elégtételadást az okozott sérelmekért”. A határozat érdekes módon megjegyezte, hogy amennyiben a panaszosok ragaszkodnak a „további elégtételadáshoz”, vagyis a bírósági eljáráshoz, állításaikat bizonyítékokkal kell alátámasztaniuk.⁶² E mögött az a megfontolás állt, hogy pontosan tudták, hogy orvosi látletet egyik sértettnél sem vettek fel.

Az ügyészség titkos ügykezelés keretében foglalkozott az esettel, s azt szigorúan titkos minősítéssel látta el. A megyei rendőrkapitány a Politikai Nyomozó Osztályt bízta meg a nyomozás lefolytatásával. Az ügyet Havas Imre rendőr őrnagy kapta, aki március 2-án a verések színhelyén, a zalkodi tanácsházán kezdte meg a kihallgatásokat. Elsőként H. Józsefet, Cs. Józsefet és B. Józsefnét kérdezte ki. A sértettek – talán nem véletlenül – egyike sem kívánta az elkövetők bíróság elé állítását, megelégedtek a párt által kiszabott büntetéssel.

Érdekes módon két nappal később, március 4-én a megyei párt végrehajtó bizottsága foglalkozott ismét az esettel. A testület úgy döntött, hogy „sem politikai, sem más indok nincs a bírósági eljárás megindítására”, ezért az ügyet lezártnak tekinti. Furamód emellett a vizsgálat folytatásáról is határoztak arra hivatkozva, hogy a nyomozás eddigi tapasztalatai nem megnyugtatóak, hiányzik a bizonyítási eljárás és a szemtanúk meghallgatása. A testület ezért úgy döntött, hogy a vizsgálatban a párt részéről Tajti Gyula – a pártfegyelmi bizottság egyik tagja – is vegyen részt, s még aznap a megyei főügyésszel és

Havas őrnaggyal együtt menjen ki Zalkodra. „Fő elv a vizsgálatok során: a szemtanúk meghallgatása, a rágalmozók figyelmeztetése” – szölt a döntés.⁶³ A párt tehát nem az eset kivizsgálására, hanem a „rágalmozók figyelmeztetése”, vagyis a sértettek megfélemlítése céljából indította útnak embereit Zalkodra.

Március 4-én így újabb kihallgatásokra került sor. A párthatározathoz képest változás csupán abban történt, hogy a megyei főügyész helyett Halmai Miklós ügyész utazott a faluba. Halmai panaszfelvételi jegyzőkönyvet vett fel H. Jánossal, majd az ügyész jelenlétében Havas őrnagy több tanút kihallgatott. Medve György tanácsbíró semmilyen atrocitásra sem emlékezett.⁶⁴ H. János név szerint csak Juhász Ferencre tett terhelő vallomást. K. József beszámolt arról, hogy Vakles György H. Józsefet megverte, saját bántalmazásáról ugyanakkor hallgatott.⁶⁵ P. Józsefné és főként K. Mihályné ugyanakkor egyértelműen a volt járási tanácselnök ellen vallott. K.-né ráadásul arról is beszámolt, hogy korábbi nyilatkozatában azért hallgatott a történetekről, mert Vakles jó ismerősei rávették arra, hogy ne tegyen rá terhelő vallomást.⁶⁶

A nyomozás ezzel gyakorlatilag lezárult. Az iratokat március 9-én dr. Valentini Tibor megyei főügyész-helyettes terjesztette fel a Legfőbb Ügyészségnek. Valentini úgy vélekedett, hogy az „eljárás során csak részben lehetett bizonyítani a cselekményt, és azt is csak egy személy, Vakles György vonatkozásában. De ez sem teljesen megnyugtató, hiszen előzőleg másképpen állították.” Jelentésében külön hangsúlyozta, hogy sem a párt, sem a sértettek nem kívánják a bírósági eljárás lefolytatását, s maga is úgy vélte, hogy ez szükségtelen, „hacsak egyéb érdekek nem teszik szükségessé”.⁶⁷

A megyei pártbizottság 1960. március 18-án hasonló szellemben írt jelentést Németh Károlynak, az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztálya vezetőjének. Hangsúlyozták, hogy bár a tetteges bántalmazások megtörténtek, a tanúk ellentmondásos nyilatkozatai miatt az ügy „nem tiszta és világos”.⁶⁸ Ugyancsak hangsúlyozták, hogy a faluban már nyugalom van, s mindenki elégedett, sőt kijelentették: a „zalkodi tsz-ünk jelenleg egyike a megye legjobb új termelőszövetkezeteinek”.⁶⁹ A jelentés végezetül az ügy lezárása mellett foglalt állást, sőt arra hivatkozott, hogy egy esetleges bírósági eljárás

a községben inkább negatív hatást váltana ki. Hangsúlyozták továbbá, hogy az érintett funkcionáriusok a forradalom alatt „rendkívül becsületesen helytálltak” és hasonló törvénysértést még sosem követtek el.⁷⁰

Március 26-án Borbély Sándor megyei főügyész a nyomozás határidejét egy hónappal meghosszabbította.⁷¹ Nem értesült ugyanis arról a két nappal korábban kelt rendelkezésről, amelyben a Legfőbb Ügyészség Büntetőjogi főosztálya utasítást adott az eljárás megszüntetésére.⁷² Végül Borbély Sándor megyei főügyész 1960. április 23-án – bizonyítottság hiányára hivatkozva – zárta le a nyomozást. Határozatában a tárgyi bizonyítékok hiányát, a tanúk „ellentmondásos” és „valószínűtlen” nyilatkozatait jelölte meg okként.⁷³

A zalkodi „parasztverés” ügye tehát nem került bíróság elé. A párt a megfelelő időben és a megfelelő módon avatkozott az eljárásba, s annak lefolytatását közvetlen befolyása alatt tartotta. Bár eleinte elismerték a bántalmazásokat, utóbb már igyekeztek azok jelentőségét kisebbíteni. Így hangozhatott el a zalkodi községi pártszervezet 1960. április 6-i taggyűlésén a következő kijelentés: „Községünkben voltak kisebb hibák, de ezeket igen-igen nagyon felnagyították, ami a járási pártértekezleten is ismertette volt.”⁷⁴

A párt által főfelelősnek kikiáltott Vakles György leváltása után érdekes módon téveszelnök lett, ráadásul a Zalkodtól mindössze hat kilométerre lévő kenézli Dózsa termelőszövetkezet vezetője.⁷⁵ A környéken kinevezését úgy értékelték, hogy „ez a megvert zalkodi parasztnak bosszantására történt”.⁷⁶ 1963-ban ismét pályát változtatott, s a Bodrogi Állami Gazdaság függetlenített párttitkára, illetve csúcsttitkára lett. Ugyanezen évben – Váradi Elekhez hasonlóan – a megyei párt-vb törölte pártbüntetését.⁷⁷ Ezzel ismét a párt megbecsült tagja lett, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy 1964-ben újra kitüntették, Csehszlovák Partizán Emlékéremben részesült.⁷⁸ Közben folytatta tanulmányait, s 1967-ben közgazdasági technikumot végzett.⁷⁹ 1970-es káderjellemezése szerint 1960-beli énjéhez képest jelentősen megváltozott: „Szerény, őszinte, kötelességtudó, szokimondó, emberséges, áldozatkész elvtárs. A hibákkal szemben bátran fellép. Korábban e vonatkozásban egy kissé türelmetlen is volt, de ezen a magatartásán sokat változtatott [...] Munkatársai az apparátusban szerették, tisztelték, meghallgatták javaslatait,

véleményeit. Kapcsolata vezetőivel, beosztottaival mindig elvtársias volt. Szeretett foglalkozni a dolgozók ügyes-bajos dolgaival, problémáival.”⁸⁰ Vakles György 1994. augusztus 8-án hunyt el Sátoraljaújhelyen.

Jegyzetek

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (MNL BAZML). Az MSZMP és jogelőd pártjai Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és miskolci szervezeteinek gyűjteménye, Mikrofilm-gyűjtemény (XXXV. 133/c.) 2. tekercs
- 2 MNL BAZML. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB Titkárságának iratai, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB Személyzeti Osztályának iratai (XXIII. 3/d.) 61/1961. Önéletrajz. 1957. július 24.
- 3 Uo. 290.o.
- 4 MNL BAZML XXXV. 133/c. 2. tekercs. Önéletrajz. 1963. március 26.
- 5 MNL BAZML XXIII. 3/d. 61/1961. Javaslat. 1957. július 26.
- 6 MNL BAZML XXXV. 133/c. 2. tekercs. Személyi lap, 1968. augusztus 8.
- 7 Forradalom alatti történetéről részletesebben lásd Kis József: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye 1956. Sátoraljaújhelyi és szerencsi járás*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2006. 10., 15–16., 27., 32–33., 36., 39–41. o.
- 8 Uo. 40. o.
- 9 MNL BAZML XXIII. 3/d. 61/1961. Javaslat. 1957. július 26.
- 10 MNL BAZML. Az MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Bizottsága és alsóbb szerveinek, szervezeteinek iratai (XXXV. 9.) 2/17. ő. e. Jelentés a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztésével kapcsolatban. 1959. december 2.
- 11 MNL BAZML. Az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottságának iratai (XXXV. 1. 38. doboz). Dolgozók bejelentései.
- 12 MNL OL. A Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt iratai, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Szervei (M-KS 288. f.) 28. cs. 1960/21. ő. e. 219.
- 13 *Észak-magyarország*, 1960. január 23.
- 14 MNL BAZML XXXV. 9. 1/7. ő. e. Az MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Pártbizottsága VB 1960. január 11-i ülésének jegyzőkönyve.
- 15 MNL BAZML XXXV. 9. 1/7. ő. e. Az MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Pártbizottsága 1960. január 16-i ülésének jegyzőkönyve.
- 16 MNL BAZML XXXV. 9. 1/7. ő. e. Az MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Pártbizottsága VB 1960. január 11-i ülésének jegyzőkönyve.

- 17 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 216.
- 18 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. 1960.02.05.
- 19 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Jelentés a Zalkod községben tapasztalt túlkapásokról. 1960.02.05. 2. o.
- 20 MNL BAZML XXXV. 9. 1/7. ő. e. Az MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Pártbizottsága VB 1960. január 11-i ülésének jegyzőkönyve.
- 21 MNL BAZML XXXV. 9. 1/7. ő. e. Az MSZMP Sátoraljaújhelyi Járási Pártbizottsága 1960. január 16-i ülésének jegyzőkönyve.
- 22 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. 1960.02.05.
- 23 A fent idézett jelentés szerint Vakles György két esetben igen keményen fellépett az italozókkal szemben, és a kenézlőieket, akik többet ittak a kelleténél, a szervezésből kivonta és hazaküldte. Ez az eset viszont vélhetően csak a bántalmazások után történhetett, hisz az atrocitások idején jelen voltak kenézlőiek is, illetve a tanácselnök részt is vett benne. (MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Jelentés a Zalkod községben tapasztalt túlkapásokról. 1960.02.05. 4. o.)
- 24 MNL BAZML XXXV. 9. 2/17. ő. e. Feljegyzés az MSZMP Megyei Párt VB Mezőgazdasági Osztálya részére a tsz-szervezésben részt vevő üzemektől kiküldött elvtársak munkájáról. 1960. február 18.
- 25 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Jelentés a Zalkod községben tapasztalt túlkapásokról. 1960.02.05. 3. o.
- 26 MNL BAZML. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség iratai, TÜK-iratok (XXV. 71/d.) 04/1960. Cs. József tanúkihallgatása. 1960. március 2.
- 27 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. H. József tanúkihallgatása. 1960. március 2.
- 28 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. P. Józsefné tanúkihallgatása. 1960. március 4.
- 29 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. K. Mihályné tanúkihallgatása. 1960. március 4.
- 30 Ilyen nevű tanácselnök tudomásunk szerint az agitációban nem vett részt. „Ör-nagy elvtársnak” a jelzett időben Sipos Balázs ricsei tanácselnököt hívták.
- 31 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. H. János panaszfelvételi jegyzőkönyve. 1960. március 4.
- 32 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. H. József tanúkihallgatása. 1960. március 2.
- 33 Kettőjük ügyében a rendőrség, illetve az ügyészség nem folytatott le nyomozást, bántalmazásukról csak a pártbizottsági vizsgálójelentés tanúskodik.
- 34 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Jelentés a Zalkod községben tapasztalt túlkapásokról. 1960.02.05. 5. o.
- 35 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. B. Józsefné tanúkihallgatása. 1960. március 2.
- 36 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottsága 1960. február 5-i ülésjegyzőkönyve.

- 37 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 216. o.
- 38 Panaszos levele sajnos sem a megyei pártbizottság, sem az MSZMP Központ Mezőgazdasági Osztályának iratanyaga között nem maradt fenn.
- 39 Szűcs Istvánnak már volt gyakorlata a kellemetlen ügyek eltussolásában. 1957. április 4-én Sátoraljaújhelyen L. Károlyt őrizetbe vétele folyamán olyan súlyosan bántalmazták, hogy néhány óra múlva belhált sérüléseibe. Az eset miatt két rendőr és egy büntetés-végrehajtási hadnagy miatt indult eljárás, a pártfunkcionáriusok azonban minden követ megmozgattak annak érdekében, hogy az ügy ne kerüljön bíróság elé. Maga Szűcs István is írt levelet Biszku Béla belügyminiszternek ennek érdekében. A széles körben elterjedt és nagy felháborodást okozó haláleset miatt végül mindhármukat elítélték, bár jogerősen csupán felfüggesztett börtönbüntetést kaptak. (Kis J.: i. m. 45. o.)
- 40 A bizottság a zalkodi eset mellett kivizsgálta H. József alsóregmeci lakos panaszát is, akit a téesszervezés idején V. István, a járási pártbizottság dolgozója bántalmazott.
- 41 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Jelentés a Zalkod községben tapasztalt túlkapásokról. 1960.02.05. 6. o.
- 42 Uo. 1. o.
- 43 Uo. 3. o.
- 44 Uo. 4. o.
- 45 Uo. 4. o.
- 46 Uo. 5. o.
- 47 Uo. 5. o.
- 48 Uo. 6. o.
- 49 MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottsága 1960. február 5-i ülésjegyzőkönyve.
- 50 Uo.
- 51 Uo.
- 52 Uo.
- 53 Uo.
- 54 Érsek Ferenc később Cigándon és Kovácsvágáson is részt vett a téesszervezésben. (MNL BAZML XXXV. 9. 2/17. ő. e. Feljegyzés az MSZMP Megyei Párt VB Mezőgazdasági Osztálya részére a tszszervezésben részt vevő üzemektől kiküldött elvtársak munkájáról. 1960. február 18.)
- 55 A járási pártbizottság a fegyelmi eljárást nem folytatta le, annak az iratokban nincs nyoma.
- 56 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 218-219. o.
- 57 MNL BAZML. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai, VB-ülési jegyzőkönyvek (XXIII. 2/a.) 424/2/Tk. 91/VB. 1960. sz. határozat
- 58 MNL BAZML XXIII. 2/a. 424/Tk. 68/VB. 1960. sz. határozat; MNL BAZML. A Sátoraljaújhelyi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai, VB-ülési jegyzőkönyvek (XXIII. 427/a.) 20.191-2. Tk. XIII. 788. jkv. 1960. sz. Vb.-határozat.
- 59 MNL BAZML XXIII. 3/a. 455/1960.; MNL BAZML XXIII. 427/a. 20.202-4. Tk. XIII. 84. jkv. 1960. sz. Vb.-határozat.
- 60 MNL BAZML XXIII. 3/a. 440/1960.; MNL BAZML XXIII. 427/a. 20.200-3. Tk. XIII. 83. jkv. 1960. sz. Vb.-határozat.
- 61 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. Határozat nyomozás elrendeléséről. 1960. február 27.
- 62 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. Megyei Főügyész levele a B.-A.-Z. Megyei Főkapitányság Vezetőjének. 1960. február 27.
- 63 MNL BAZML XXXV. 1. 1/4. ő. e. Az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottsága 1960. március 4-i ülésének jegyzőkönyve.
- 64 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. M. György tanúvallomása. 1960. március 4.
- 65 K. bántalmazását Váradai Elek elismerte a párt előtt. (MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. 1960.02.05.)
- 66 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. K. Mihályné tanúkihallgatása. 1960. március 4.
- 67 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. Dr. Valentini Tibor jelentése. 1960. március 9.
- 68 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 218.
- 69 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 219.
- 70 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 220.
- 71 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. B. 004/1960-3.
- 72 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. Legfőbb Ügyészség Nyfl. 10181/4/1960. sz. utasítása.
- 73 MNL BAZML XXV. 71/d. 04/1960. Borsod megyei Főügyészség 1960. B. 04. számú határozata. 1960. április 23.
- 74 MNL BAZML XXXV. 9. 123. ő. e. Zalkodi Kossuth téesszervezet 1960. április 6-i ülésjegyzőkönyve.
- 75 MNL BAZML XXIII. 3/d. 61/1961.
- 76 MNL OL M-KS 288. f. 28. cs. 1960/21. ő. e. 226. o.
- 77 MNL BAZML XXXV. 1. 1/8. ő. e. MNL BAZML XXXV. 1. 1/3. ő. e. Az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottsága 1963. november 29-i ülésjegyzőkönyve.
- 78 MNL BAZML XXXV. 1. 1/8. ő. e. 1970.01.28.
- 79 MNL BAZML XXXV. 133/c. 2. tekercs. Személyi lap. 1968. augusztus 8.
- 80 MNL BAZML XXXV. 133/c. 2. tekercs. Feljegyzés. 1970. február 14.

Aradi Gábor

„Szövetkezet a lejtőn.”

A dunaszentgyörgyi és a felsőnyéki téeszelnök

A szovjet megszállás után kialakuló egypártrendszerű diktatúra első időszakában (1948–1956) a párt tagjaival szembeni elvárások sokkal szigorúbban érvényesültek, mint az '56-os forradalom és szabadságharc után. (Megjegyzendő, hogy az 1956. november elsején megalakult Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Intézőbizottsága 1956. december 5-i határozatában nyilvánította „végérvényesen” ellenforradalomnak az októberi eseményeket.)

Nemcsak a koncepciók perek szedték a párton belül „áldozataikat”, hanem ténylegesen elkövetett vétség miatt is gyorsan „kegyvesztetté” válhatott a párttag. Ez az eljárás mód 1956 után fokozatosan megváltozott. Ez megmutatkozott abban, hogy a forradalom alatt az MDP-tagkönyveiket eldobálók MSZMP-be való felvételi kérelmét – feltéve, ha nem játszottak vezető vagy aktív szerepet az októberi napokban – megbánó- és hűségnyilatkozat mellett pozitívan bírálták el. Ennek magyarázata abban rejlett, hogy a fokozatosan konszolidálódó pártállam a párttagság egyre magasabb létszámával igyekezett magát minél elfogadottabbnak mutatni. Sok esetben az MSZMP-párttagság kérelme nem őszinte meggyőződésből fakadt, hanem a karrierépítés által indukált kényszerből. A párttagság ugyanis vezető állás betöltéséhez legtöbbször elengedhetetlen feltétel volt. A párttagként kinevezett igazgató,

tsz-elnök védettséget élvezett. Kisebb-nagyobb hibáit, rossz döntéseit hosszú ideig elnézték a párhierarchia felsőbb szintjein, mert a rendszer „belső híveivel” szemben igyekezett kerülni a konfliktust. A nem megfelelő teljesítményt nyújtó vezető leváltására csak az „utolsó pillanatban” került sor. Akkor, amikor az adott helyen anyagi veszteség keletkezett, vagy teljesen megromlott a munkahelyi légkör, vagy vezető és vezetettek között kialakult ellentét már tarthatatlanná vált.

A tanulmányban a fenti megállapításokat igazolandó először egy dunaszentgyörgyi és egy felsőnyéki tsz-elnök esetét kívánom bemutatni. Ezután a Szekszárdi Szabó Szövetkezetben az 1970-es évek végén, a nyolcvanas évek elején kialakult helyzetet elemzem hosszabban. Valamennyi példa forrásai az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága pártbizottságának, végrehajtó bizottságának és fegyelmi bizottságának jegyzőkönyvei.

A Tolna Megyei Pártbizottság 1961. június 14-én kelt fegyelmi határozatában szigorú megrovásban részesítette Faludi Imrét¹, a dunaszentgyörgyi Búzakalász Tsz volt elnökét, mert működése alatt félrevezette a pártot, a helyi községi tanácsot. (Megjegyzendő, hogy ekkor még a megyei pártbizottságon, később azonban csak a végrehajtó bizottsági üléseken tárgyalták a fegyelmi ügyeket.)

„Egész éven át” – szól az indoklás – „olyan tájékoztatást adott a tsz gazdasági helyzetéről, hogy minden a legnagyobb rendben van, a betervezett 30,20 Ft-os munkaegység kifizetése biztosítva van. ... Decemberben a zárszámadáskor derült ki, hogy a tsz-nek 1 500 000 Ft mérleghiánya van és csak 12,75 Ft munkaegységet tudnak fizetni.” Megállapította még a vizsgálat, hogy „Külön utakon ment az elnök, a főagronómus. Egész gazdasági évben mindössze kétszer-háromszor látogatták meg közösen a gazdaságot.” A már zárszámadáskor lemondott tsz-elnök bűnéül még azt is felrótták, hogy a gazdaság rossz vezetése mellett még erkölcstelen kapcsolatot is fenntartott egy dunaszentgyörgyi asszonnyal. Erre a vádra úgy reagált a volt tsz-elnök, hogy „a pártnak nincs beleszólása, ez az ő magánügye”. A pártbizottság a javasolt büntetést egyhangúan elfogadta.²

A következő eset „főhőse” Ács István, a Felsőnyéki Egyetértés Tsz volt elnöke. Ügye annak kapcsán került a párt megyei szervezetéhez, hogy

fellebbezett az alapszervezet őt kizáró döntése ellen. (Kérelme beadása idején a tsz-ben gyalogmunkásként volt már nyilvántartva.)

Ács 1934-ben született Felsőnyéken. Mezőgazdasági szakiskolát végzett. 1950-től 1953-ig a felsőnyéki tsz tagjaként gyalogmunkás. Ezután egy évig a Felsőnyéki Községi Tanácsnál mezőgazdasági előadó. 1956-tól egyéni gazda és fuvaros. 1960-ban ismét belépett a tsz-be. A tsz elnöke volt 1963 és 1966 között, valamint 1972-től 1979. február 10-ig. Ezután 1979. augusztus 31-ig brigádvezető. Ekkor leváltották, és kizárták a tsz-ből. Ez év október 4-én a tsz döntőbizottsága tsz-tagságát visszaállította. Ez miatt a tsz vezetősége a megyei Munkaügyi Bírósághoz fordult keresettel. Ács 1951-től párttag, 1969-től 1972-ig a tsz párttitkára is volt. Az ellene folyó eljárás idején Ács kétszalados nős ember volt.

A fellebbezés indoklásában megtudható az, hogy „világi” bűnvádi eljárás is folyik ellene. Ő azonban nem érzi magát bűnösnek, „nem lopott, nem csalt, egyéni haszonszerzésre nem törekedett”. Mindig a közösség érdekeit tartotta szem előtt munkájában, ezt a tsz fejlődése is bizonyítja.

A vizsgálat megállapította, hogy 1972-ben kezdődő második elnöki ciklusa alatt magatartása és viselkedése ellen nem merült fel kifogás. 1976 végétől azonban a helyzet megváltozott. Többször figyelmeztették őt a tsz pártvezetősége, a Tamási Járási Pártbizottság, a tanácsi hivatal vezetői, hogy – többek között – fordítson nagyobb figyelmet az irányító, szervező és ellenőrző munkára, szüntesse meg a személyi torzsalkodásokat, melyekben neki is szerepe volt, változtasson visszataszító, italozó magatartásán. A figyelmeztetések nem segítettek. A vezetők egymás ellen feljelentést tettek, majd rendőri vizsgálat is indult. A szakemberek egy része elment a tsz-től. Hat vezető beosztású párttagot felelősségre vontak.

A fegyelmi bizottság előterjesztésében – feltehetőleg felhasználva a rendőrségi nyomozás eredményeit – hosszú, több csoportra osztott bűnlajstromot állított össze. Az első csoportba azok az ügyek tartoztak, melyekben a tsz-elnök ismerőseinek 1976 végétől, önhatalmúlag, a bizonylati fegyelem megsértésével, térítés nélkül vágóállatot (juh, sertés) szállított. A második csoportban azokat a törvénytelen ügyleteket vették számba, melyekben

a „saját zsebére termelő” tsz-elnök több száz liter mustot, bort és pálinkát vitt ki a gazdaságból. Ezek a tranzakciók 1976 őszén kezdődtek. A harmadik csoportba a kifejezetten pénzügyi visszaélések tartoztak. Pl. Ács és társai 1977-től 1979 elejéig kölcsönösen egymásnak utalványoztak a tsz pénztárából, jogellenesen 238 000 forintot. A lista ezeken túl további szabálytalanságok felsorolása után jogtalan földhasználat felemlítésével zárult. Több éven keresztül vett igénybe a tsz-elnök 600 négyszöglet a természetbeni járandóságon felül.

Morális problémák is terhelték Ács Istvánt. A róla elítélően nyilatkozóak kiemelték italozó, durva, hatalmaskodó magatartását. Idézet a fegyelmi előterjesztésből: „Az utóbbi években egyre gyakrabban italos állapotba került. Előfordult, hogy az ital hatása alatt – a helyi presszóban és a tsz pincéjében – intézkedett... Ilyenkor durva volt, hangoskodott, sértő és különböző jelzőket használt, gátlástalanná vált.” Ezért a tsz pártvezetősége a járási párt VB-határozata alapján figyelmeztette, és „közölték vele, hogy a kocsmából nem lehet irányítani”.

A volt tsz-elnök hibáit csak részben ismerte el – állapították meg fegyelmi tárgyaláson. „...a felelősséget másra hárítja. Véleménye szerint a pénzügyi dolgok rendezése nem tartozott hatáskörébe. A súlyos mulasztások távollétében történtek... Az elszállított sertések és juhok ellenértéke fejében a tsz építőanyagot, salakot kapott, ezért a tsz-t károsodás nem érte. A 400 liter mustot azért ajándékozta el, mert az illető [személy] a tsz-nek gépkocsi vásárlásban segédkezett.” A fegyelmi bizottság Ács István pártból való kizárásának megerősítését javasolta, melyet a megyei VB elfogadott.³

A Szekszárdi Szabó Szövetkezet esetében a párttag-vezető „számláján” nincsenek olyan „nagy tételek”, mint az előző ügynél, azonban a körülötte kialakuló és általa is indukált feszültség, valamint ennek kezelése, majd az ügy végleges megoldása az egész korszakra jellemzőnek tekinthető. Egyrészt látható, hogy a gazdasági sikerek hogyan teszik elbizakodottá, hatalmával visszaélővé a pártjovahagyással irányító pozícióba kerülő vezetőt, másrészt a korábbi – szintén párttag – vezetőgarnitúra milyen módon indít támadást hatalmának megtartása, illetve visszaszerzése érdekében. A küzdelem

a pártállami működési mechanizmusnak megfelelően a felsőbb pártvezetés „kegyeiért” folyik, hiszen döntései felülírhatják, felülírják a gazdasági észszerűséget is.

Az ügy főszereplőjének, Vári Györgynek az életútja, karrierje is etalon-szerű a pártállami időszakban. Vári 1933-ban született Békéscsabán.⁴ Szülei munkások voltak. 1949-ben lett villanyszerelő-inas az Áramszolgáltató Vállalatnál, 1951-ben kapta meg szakmai bizonyítványát. Munkáskáderként került a Műszaki Tanárképző Főiskolára.⁵ Műszaki tanári középiskolai tanári oklevelének megszerzése után, 1954-től 1957-ig Pécsen a Gépipari Technikumban tanított. 1957-ben szakmája, valamint villamos gépek és hálózatok szakos tanári oklevele predesztinálta arra, hogy főenergetikusként ismét alkalmazták az Áramszolgáltató Vállalatnál Pécsen. 1958-ban a vállalat hőgázturbinás üzemének vezetője lett. Majd 1961-től 14 éven át a DÉDÁSZ szekszárdi kirendeltségének igazgatója volt. Ezután 1975. március 17-én választották meg a Szekszárdi Szabó Szövetkezet elnökének. A tanulmányi, illetve szakmai előmenetelével párhuzamosan haladt előre a mozgalmi „ranglétrán”. Már 17 éves korában belépett a szakszervezetbe. A pártban (még az MDP-ben) 1951-ben póttagjelölt, majd 1952-ben párttag lett. Főiskolai tanulmányai alatt az ifjúsági szervezet titkára, majd a főiskolai pártalapszervezet titkára volt. Pécsi tartózkodása alatt a pécsi pedagógusok DISZ-szervezetének városi titkára. Hőgázturbinás évekig a MSZMP községi szervezetének párttitkára, választott tanácsstag és a községi VB tagja volt. Szekszárdra kerülése után rövid időn belül tagja lett az MSZMP városi pártbizottságának és végrehajtó bizottságának. 1970-től 1973-ig tagja a megyei pártbizottság mellett működő Gazdaságpolitikai Bizottságnak is. 1973-ban következik be az első megtorpanás pártkarrierjében. Ekkor pártfegyelmi eljárás indult ellene, melynek alapján két évre eltiltották megyei pártbizottsági tisztségétől „a párt erkölcsi normáit sértő magatartása miatt”. A büntetés háttérben magánéletbeli problémák álltak. (Első feleségének 1971-ben bekövetkezett halála után ebben az évben házasodott meg újra. Második felesége megismerésének körülményei pedig nem feleltek meg a párt erkölcsi kódexének.) A fentebb felsorolt tisztségek mellett alapító elnöke, később társelnöke volt a Tolna megyei MTESZ-nek.⁶

Telek István (balra) és Keserű József (jobbra), a Szekszárdi Szabó Szövetkezet tagjai

Mindezek mellett 10 éven keresztül tanított a Marxista–Leninista Esti Egyetemen.⁷ Vári ezenkívül több kitüntetéssel is rendelkezett. Munkahelyi teljesítményéért többek között megkapta a Munka Érdemrend bronz fokozatát és 5 miniszteri kitüntetést is adtak neki. Propagandamunkájáért több oklevéllel jutalmazták. Vári György 1975. március 17-én saját kérésére (sic!) lett a Szekszárdi Szabó Szövetkezet elnöke.⁸ (A fegyelmi eljárás idején már két gyermeke volt.)

A Szekszárdi Szabó Szövetkezet 1952-ben alakult. A kezdeti nehézségek után gazdálkodását pár év után sikerült csak stabilizálni. Ez a nyugalmi, problémamentes állapot azonban nem tartott sokáig. Újra hiány termelődött. Felügyeleti szerve, Szekszárd városi tanácsa és a városi pártbizottság többször vezetőváltással próbált a helyzeten segíteni. A helyzetet súlyosbította, hogy 1975-ben Kopp Ádámot, a szövetkezet korábbi elnökét a gazdasági egység bélyegzőjének jogtalan használata és vesztegetés büntette miatt a Szekszárdi Járásbíróság ötévi próbaidővel 1 év 8 hónapi szabadságvesztésre ítélte. A bírósági eljárás alatt Kopp lemondott elnöki tisztségéről, majd kilépett a szövetkezetből. Megjegyzendő, hogy a vesztegetéssel a volt elnök a szövetkezet anyagellátását igyekezett biztonságosabbá tenni.⁹

Kopp távozása után, 1974 októberétől a megbízott elnök Keserű József lett,¹⁰ a szövetkezeti MSZMP-alapszervezet titkára Telek István volt.¹¹ Az 1975. március 17-i elnökválasztó közgyűlésen Vári Györgyöt választották elnökké.¹² A Szekszárdi Szabó Szövetkezet ekkor a megye legnagyobb ipari

szövetkezete, dolgozóinak száma 1300 fő volt. Nemcsak Tolna megyében (Bátaszék, Szekszárd, Tolna), hanem Baranya megyében (Dunaszekcső, Lánycsók, Magyarbóly, Majs) is rendelkezett összesen 7 telephellyel.¹³ Vári öt évig vezette a szövetkezetet. Egy-két év alatt felszámolta a felhalmozódott raktárkészletet, a piackutatás révén kitágította a vásárlókört. Új kapcsolatokat épített ki tőkés és szocialista viszonylatban. A termelés és az eladás bővülésének köszönhetően már 1975-ben négy százalékkal emelte a béreket. Az 1976-os gyengébb év után pedig 1977-ben a szövetkezet hét üzemében a megfelelő premizálásnak köszönhetően a termelési érték jobb lett, mint a korábbi években bármikor. Az eredményesség tartós maradt. 1980-ban 22 millió, 1981-ben csaknem 30 millió, 1982-ben 23,9 millió forint nyereség képződött.¹⁴

A fent említett fejlődés ellenére Vári ellen az 1970-es évek végén névtelen feljelentések, panaszok áradata indult meg. Sőt! 1980. július 3-án a szövetkezeti pártvezetőség vezetői jogait korlátozó határozatot hozott. Ezért és az ellene beadott feljelentések miatt 1980. július 4-én panaszlevelet írt az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága Titkárságának.

Levelében leírta, hogy meglátása szerint, hogyan jutott el a Szekszárdi Szabó Szövetkezet pártvezetősége a panaszlott határozat meghozatalához, amely véleménye szerint egyedülálló a párt életében. Mozgalmi és „világi” életútjának hosszú bemutatása után tért rá a szövetkezetben eltöltött időszakára. Szólt arról, hogy vezetése alatt a Szekszárdi Szabó Szövetkezet az évek során gazdaságilag stabilizálódott, „és most a jó nevű konfekcionáló szövetkezetek közé tartozik”. A korábban ott lévő felső vezetőkkel azonban már a kezdetektől ellenséges viszonyba került, mert mint vezető szigorúan alkalmazta a fegyelmezés és a számonkérés eszközét. Ez „egyesebben általános ellenszenvet, dacos és intrikus magatartást” váltott ki. Megemlítette Vári azt is, hogy mint [Szekszárd Városi Pártbizottság] végrehajtó bizottsági tag „a Végrehajtó Bizottságon több ízben kértem ... két-három személy elhelyezését ... Ez a kérésem nem oldódott meg.” Állítása szerint „ez az alapja annak az intrikus magatartásnak, ami a szövetkezetnél fennáll”. A so-
káig mélyben lappangó feszültség – Vári panaszos levele tanúsága alapján

– az 1979. évi szövetkezeti vezetőségválasztás idején került kezelhetetlen állapotba. Még a választás előtt Várit névtelen levélben ismét feljelentették. Ebben a levélben az is szerepelt, hogy a szövetkezeti tagság „egyöntetű véleménye az, hogy velem ... nem akarnak együtt dolgozni”. A szavazáson azonban – állapította meg Vári – egy ellenszavazattal őt erősítették meg tisztségében. Ezután Vári az ellene agitáló Telek Istvánt és Keserű Józsefet jellemezte. Telek István személyzeti vezetőt pl. az egyik korábbi munkahelyéről mértéktelen italozása miatt, a másiktól, mint szövetkezeti elnököt, mérlegcsalás miatt tanácsolták el. Ennek ellenére a Munkásörtség Megyei parancsnokságán belül jelentős funkciót töltött be. „Korábbi munkahelyein tanúsított magatartást rögzítő minősítése, amit ő kezel, eltűnt...” „Keserű József, alkalmatlan munkavégzés miatt, mint termelési osztályvezető leváltásra került, méretes művezetői beosztást kapott, amit azonban nem képes ellátni.” Ezután Vári, folytatva az események ismertetését arról írt, hogy 1979 nyarán „ismét névtelen feljelentések kerültek illetékes szervekhez és hatóságokhoz, amelyekben [őt] erkölcstelen magánélet és gazdasági visszaélés vádjával illették”. Feljelentői még személyét kompromittáló röplapokat is gyártottak, melyeket a lakások postaládáiba dobáltak be. A feljelentések alapján indított párt- és gazdasági vizsgálat után azonban nem került sor fegyelmi eljárásra – konstatálja Vári. Sőt! Az ellene indítandó munkahelyi fegyelmi eljárás kezdeményezését a szövetkezet küldöttértékeztele elutasította. A lejárató kampánynak azonban meglelt az eredménye. Ruzsa János¹⁵ kérésére lemondott Szekszárd Városi PB- és VB-tagságáról, mert „a városban büntetlenül szétszórt röplapok” nevét teljesen lejáratták. Megjegyzi Vári, hogy „egyébként nem voltam a bejelentésben kifogásolt magatartásomban teljesen vétlen”. Vári panaszleveléből megtudható, hogy 1980. június 30-án már nevesített (Keserű József és B. Jánosné¹⁶) feljelentések érkeztek a városi és a megyei pártbizottságra. Július 3-án pedig, amikor a személyzeti vezetőt, az egyik korábbi panaszost be akarta hívni az irodájába tárgyalásra, akkor ez a személy közölte Vári titkárnőjével a szövetkezeti pártvezetőség ominózus határozatát. E szerint „a szövetkezet elnökéhez csak egy pártvezetőségi tag jelenlétében jöhet be”. A panaszlevele végén Vári kérte, hogy ezt a helyzetet

vagy az ő „alkalmatlanságának kimondásával, vagy az intrikus személyek szövetkezetből való eltávolításával” oldják meg.¹⁷

A Vári panaszlevelében említett névtelen és névvel ellátott feljelentések hatására a Szekszárd Városi Tanács¹⁸ VB már 1977-ben figyelmeztette őt, mert a városban szóbeszéd tárgya lett, hogy gyakran van együtt titkárnő-jével. Ugyanez a testület 1978 januárjában ismét figyelmeztette. Az előbbi vád kiegészült a jogtalan gépkocsi-használattal és a bizonylati fegyelem megsértésével. 1978 májusában a városi és a járási NEB¹⁹ vizsgálata²⁰ után az MSZMP Szekszárdi Városi Pártbizottságának vezetői arra kérték, hogy „tegyen rendet” a szövetkezetben és változtasson magatartásán. 1979 februárjában a városi pártbizottság ismét felelősségre vonta a vagyonvédelem elhanyagolása és morális problémák (sűrűn jár vendégekkel, köztük nőkkel a mohácsi instruktor tanyájába; egy telepvezetőnővel nem megengedhető

A kép bal szélén dr. Gyugyi János, az MSZMP Tolna megyei pártbizottságának titkára, mellette dr. Ruzsa János, az MSZMP szekszárdi városi pártbizottságának első titkára, mellette dr. Nedók Pál, a szekszárdi városi tanács elnöke, 1970-es évek vége

kapcsolata van) miatt. Majd 1979 augusztusában a városi párt VB úgy döntött, hogy Vári nem maradhat továbbra a szövetkezet elnöke. Feltehetőleg e határozat hatására a szövetkezet vezetősége 1979. szeptember 24-én a szövetkezeti küldöttgyűlés elé terjesztette fegyelmi ügyét. A testület azonban elutasította a fegyelmi büntetést. Ezután kizárták Várit az MSZMP Szekszárdi Városi VB-ből és PB-ből. 1980-ban újabb vizsgálat indult a szövetkezetben, melyet ezúttal a NEB Tolna megyei szervezete folytatott le. Utána november 24-én a szövetkezeti vezetőség ismét kezdeményezte Vári ellen fegyelmi eljárás indítását. Most a küldöttgyűlés december 23-án elrendelte ugyan a fegyelmi vizsgálatot, de két hónappal később, 1981. február 24-én a szövetkezeti fegyelmi bizottság a Vári György elleni fegyelmi eljárást vétség hiányában megszüntette.²¹

Szólni kell arról, hogy miután 1979 végén a küldöttgyűlés bizalmat szavazott Várinak, Keserű József és B. Jánosné is, 1980 második felében, most már nyíltan panaszt tettek elnökökre az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának első titkáránál, K. Papp Józsefnél.²² Először személyesen, majd többször levélben is megkeresték. Keserű harmadik levelében, mely egy nagyon udvarias sürgetés bejelentésének orvoslásáért, érdekes, a kor viszonyait tükröző gondolatokkal lehet találkozni. Keserű azt írja, hogy tudja, „a túlzott anyagiasság, munka nélküli pénzszerzés, korrupciós ügyletek” visszaszorítása országos ügy. Tudatában van nehéz helyzetének – fél a retorziótól, mert ahelyett, hogy kiszolgálta volna az elnököt, jelentette a hamis számlákat – „nincs összeköttetésem, baráti köröm, és senkim, aki ebben az ügyben akár tanácsot is adna...”.²³ Miután Vári értesült beosztottai ellene tett nyílt bejelentéseiről, eljárást indított velük szemben. (Lásd alább MSZMP Tolna Megyei Bizottsága Fegyelmi Bizottságának jelentése.)

Az első titkár – talán megelőzendő a hosszadalmas fegyelmi eljárást – ezután 1980. november 9-iki keltezéssel levelet írt Rév Lajosnak, az OKISZ (Ipári Szövetkezetek Országos Tanácsa) elnökének.²⁴ Ebben hivatkozva a megyei és a városi pártbizottsághoz érkezett bejelentésekre²⁵ és a NEB által feltárt, a gazdálkodás fegyelmét sértő hiányosságokra, kérte az elnök segítségét Vári leváltásához. A levélben K. Papp a Tolna megyei KISZÖV (Kisipari

Szövetkezetek Országos Szövetsége) elnökének, Gyerő Andrásnak ²⁶ – aki különben támogatta Várit a Szabó Szövetkezet elnökeként – a tevékenységét is kritizálta. Javasolta e tisztségből való elmozdítását, majd a Szabó Szövetkezet elnöki funkciójába történő utalását. K. Papp megjegyzi, hogy Gyerő jó képességű szövetkezeti vezető, de „ismétlődően jelentkező problémák miatt nem látjuk annak lehetőségét, hogy nyugdíjjogosultsága megszerzéséig – 53 éves – ebben a beosztásban maradjon”.²⁷ K. Papp személyes találkozót is kért az OKISZ elnökétől, de ennek létrejöttéről, illetve az ott elhangzottakról nem áll rendelkezésre információ. Tény azonban, hogy a Tolna Megyei KISZÖV 1981. március 27-én Szekszárdon tartott VIII. tisztújító küldöttgyűlésén bejelentették Gyerő nyugdíjba vonulását és Fodor Tibor megválasztását.²⁸ Vári György azonban a helyén maradt, mert a szövetkezet tagsága mellette szavazott. Mivel közvetlen módon nem lehetett tisztéből elmozdítani, a megyei pártbizottság egy időigényesebb utat választott lemondatására. A megyei párt-VB 1981. március 17-én elrendelte ellene a pártfegyelmi vizsgálatot.²⁹

A Fegyelmi Bizottság 1981. június 2-án kelt határozati javaslatában egyrészt összegezte a szövetkezet elleni vizsgálatokat, másrészt ismertette a fegyelmi bizottság megállapításait.³⁰ Ezeket 5 pontba csoportosította. Az elsőben Vári vezetési módszeréről szóltak. Kifogásolták, hogy beosztottaival szemben nem támasztott határozott követelményeket, egymás ellen uszította őket, „nem volt egyenes”. A feladatokat az esetek többségében négy szemközt beszélte meg. Ez „lehetőséget adott a szándékos félreértelmezésre, a felelősség alóli kibújásra”. Ezért hozta meg a pártalapszervezet azt a határozatot, hogy az elnök csak egy pártvezetőségi tag jelenlétében tárgyaljon a bejelentőkkel. Vári nem támaszkodott a társadalmi szervekre, a pártalapszervezetre, az üzemi négy szögre.³¹ „Kádermunkájában nem volt mindig őszinte.” Pl. Keserű József minősítésében nem kifogásolta a „munkakör betöltésére alkalmas, feladatait maradéktalanul ellátja” bejegyzést. Ám egy évvel később őt munkakörének betöltésére alkalmatlannak találta. A második csoportban azokat az eseteket sorolta fel a jelentés, melyek azt bizonyították, hogy Vári nem tett maradéktalanul eleget azon munkaköri kötelességének, mely őt a társadalmi tulajdon védelmére kötelezte. „A rendtelenséget, a belső működést

sértő szabálytalanságokat megtűrte, sőt maga is követett el ilyent, az ellenőrzést elmulasztotta.” Pl. a szövetkezet tanműhelyeiben varrott késztermékek anyagfelhasználását nem ellenőrizték. (Oktatás céljára évente 100 000 Ft értékű alap- és segédanyagot használtak fel.) A szakoktatóra volt bízva, hogy mennyit használnak oktatás céljára és mennyit értékesítésre. Ezt az állapotot a vezetők – köztük Vári – kihasználva a „mintadarabokból ajándékoztak”. A szövetkezet több dolgozója (F. János műszaki vezető, S. Sándor előadó, Sz. Bálint instruktor, P. Ildikó előkalkulátor, KISZ-titkár) a különböző célokra átvett anyagok rendeltetésszerű felhasználását nem tudta igazolni. Vári megengedte, hogy a Szekszárdi Kispipa Vendéglő vezetője és felesége 1 db öltöny és női blúz varratásáról fiktív számlát kérjen a szabó részleg vezetőjétől, azonban ő ezt megtagadta. Mindezek mellett a saját gépjármű hivatalos célra történő igénybevételekor is történtek szabálytalanságok. 1980-ban 15 924 km-rel lépték túl a megengedett mértéket. Ez 52 949 Ft többletköltséget jelentett. Ide kívánczok egy másik fegyelmi tárgyaláson tett megjegyzés, melyen az egyik vádpontként szintén a kedvezményes fuvar jogtalan igénybevétele szerepelt. „Biztos, hogy ez is bűncselekmény, de ha mindenki ellen ilyen esetben büntető eljárást indítanánk, és mind kizárnánk a pártból, akkor másokat [is] ki kellene zárni.”³²

A harmadik csoport az elnöki funkcióból adódó jogtalan előnyszerzést taglalta. Az 1977/78/79. gazdasági években a befejezetlen termelés, a ráfordítások helytelen értékelése, az árbevétel és az eszközkészlet járulék rossz elszámolása, a mérlegmódosítások miatt Tolna megyében a legmagasabb bírságot, 2 248 000 Ft-ot kellett fizetni a szövetkezetnek. Ennek ellenére a vezetők minden évben felvették a prémiumot és a jutalmat. (Pl. Vári három év alatt 83 153 Ft-ot, a főkönyvelő 53 454 Ft-ot vett fel.) Vári felesége részére 1979. II. fél évéig a szekszárdi tanulóműhelyben varratott ruhát. „Az általa bemutatott számlák alapján öt év alatt 71 856 Ft értékű szolgáltatást és vásárlást eszközölt.” A felhasznált ruhák tényleges értékét nem lehetett kimutatni a hiányos bizonylatolás miatt. Vári mások számára is lehetőséget adott jogtalan szolgáltatás igénybevételére. Pl. az irodai dolgozók a rendes árak 60 %-áért végeztettek munkát a tanműhelyben. A negyedik csoportban

a bizottság Vári azon intézkedéseit vette számba, melyeket a vizsgálat idején az őt feljelentők, illetve a vele szemben kritikát nyilvánító személyek ellen hozott vagy hozatott meg. Keserű József szolgáltatási osztályvezetőt először 1980 decemberében szigorú megrovásban részesítette és 4122 Ft kártérítésre kötelezte, majd 1981. január 26-án távollétében, munkakörének ellátására alkalmatlannak minősítette, fizikai munkakörbe helyezte, végül márciusban a szövetkezetből kizárta. Feleségét és B. Jánosnét – mindketten szakoktatók – addig nem létező eljárási móddal arra kötelezték, hogy igazolják azt, hogy alkalmasak munkakörük betöltésére. B.-né ezt az eljárást azért is sérelmezte, mert korábban Kiváló Dolgozó kitüntetést kapott. Telek István osztályvezetőt (párttag), akinek korábbi munkahelyeiről a vizsgálat ideje alatt kért információkat, 1981. január 28-án azzal az indokkal függesztette fel munkaköréből, hogy többször a munkaidő befejezése előtt elhagyta munkahelyét. Pár nappal később pedig, február 14-én Teleket kórházi ápolása alatt kizárta a szövetkezetből. S. Róbert (párttag) volt termelési osztályvezető, mint a pártalapszervezet egyik információs felelőse továbbított jelentést a szövetkezetben tapasztalt hiányosságokról. Pl. a szövetkezet három vezetője egy időben vette ki szabadságát; alkalmanként a szövetkezeti mérleget a főkönyvelővel csak a szövegeiben tudták aláírni. S. a taggyűléseken, szövetkezeti vezetőségi üléseken többször tett bíráló megjegyzést. Ezért Vári retorziót alkalmazott ellen. S. három fegyelmit is kapott, melyeket azonban a Döntőbizottság és a Munkaügyi Bíróság hatályon kívül helyezett. Végül 1981 elején kihagyták a vezetésből és fizikai munkakörbe helyezték. Az 5. csoport Vári György életmódjával foglalkozott. Megvádolták azzal, hogy hivatalos és nem hivatalos utakra is magával vitte titkárnőjét, aki helyzetét kihasználva mérgezte a légkört, bizalmatlanságot keltett környezetében. Vári botrányt okozott 1979 nyarán, amikor egy szovjet küldöttség látogatást tett a városban. A szövetkezeti elnök „lerészegedett állapotban a tolmácsnővel szemben megengedhetetlen magatartást tanúsított. A fogadás után leittasodva randalírozott, a szövetkezet két fiatal dolgozójával és két fiatalemberrel a Gemencben³³ tovább ittak. Ezt követően elmentek a Garay Szállóba³⁴, a küldöttség szálláshelyére, ahol a zaklatást tovább folytatta.” A fegyelmi bizottság végül

megállapította, hogy hiába figyelmeztették Várit korábban többször is, ezek nem érték el céljukat. Önteltté és hatalmaskodóvá vált, az eredmények és a lehetőségek elbizakodottá tették. A szövetkezet vezetésén belül megingott iránta a bizalom. Vári mellett néhány más vezető magatartását is bírálták. A fegyelmi bizottság megjegyezte, hogy Vári nem értett egyet az ajándékozás, a felesége varratása, az adatgyűjtés vádjával. Felelősségét elismerte ugyan, de szerinte a szigorú megrovás végső figyelmeztetéssel pártbüntetés helyett, csak a szigorú megrovás állna arányban az általa elkövetett cselekmények súlyával. A bizottság döntése szigorú megrovás végső figyelmeztetéssel pártbüntetés legyen, és a megyei párt VB vonja meg tőle a bizalmat, mert az elnöki funkcióra érdemtelenné vált.

A bizottság azonban nemcsak Vári leváltását, hanem az egyik feljelentőről, Keserű Józsefről is megállapította, „hogy nem kívánatos vezetői funkció betöltésére”. B. Jánosnét csak azért marasztalták el, mert „kiszolgálta az elnököt és feleségét, a szabálytalanságokat elhallgatta”. Telek István – aki már hónapok óta betegállományban volt – ügyét gyógykezelése után akarták kivizsgálni. A fegyelmi bizottság ezenkívül a kialakult helyzet elmérgesedéséért felelőssé tette többek között a Szekszárdi Városi Pártbizottságot, mert határozatlanságával és következetlenségével „nagy mértékben hozzájárult a szövetkezetben meglévő immorális állapot hosszas fennmaradásához”.

A fegyelmi bizottság jelentését a megyei párt-VB 1981. június 9-i ülésén tárgyalta. K. Papp József vitaindítójában elmondta, hogy Vári Györgyöt „minden gazdasági funkcióra alkalmas gazdasági vezetőként tartották nyilván. Ennek érdekében ő sem volt rest önmagát eléggé reklámozni.” Ehhez hozzátette, hogy Vári, amikor még a DÉDÁSZ vezetője volt, sértésnek vette azt, hogy felajánlották neki Szekszárd városi tanácselnöki posztját, és visszatartotta a jelölést. Később, amikor a DÉDÁSZ mint önálló vállalat megszűnt és egy új, több megyére kiterjedő nagyvállalat jött létre, nem tudta elviselni, hogy beosztott vezető legyen, és ezért jelentkezett, hogy ő legyen a Szekszárdi Szabó Szövetkezet elnöke. A szövetkezetet rövid idő alatt konszolidálta. „Ez egyrészt elismerésre méltó, másrészt megerősítette régi emberi hibáját, ... önmagát messze túlértékelő gazdasági vezetővé tették. Olyanná, hogy

mindent megengedhetőnek tartott a maga és közvetlen környezete számára.” Nem tudja önmagát reálisan értékelni. Kihasználta azt, hogy a szövetkezet dolgozóinak nagy része abból indul ki, hogy a korábbiakhoz viszonyítva a kereseti viszonyok javultak. Vári erre alapozva „biztos abban, hogy a szövetkezet tagsága őt megvédi. Ami egyébként előfordulhat.” Vári bizonyos hibáit elismeri, de az ellene felhozott vádak többségét tagadja. Ezután a megyei első titkár a helyzet tarthatatlansága miatt nem pusztán megrovást, hanem a pártból való kizárását javasolta. Végezetül javasolta, hogy hozzák nyilvánosságra az ügyet. A hozzászólások és Vári meghallgatása után nem született döntés, és a fegyelmi bizottságot arra kérték, hogy tegyen egy még részletesebb jelentést.³⁵ A jelentés 1981. november 17-ére elkészült, melyet egy héttel később a VB meg is tárgyalta. A fegyelmi bizottság most már – a kívánalmaknak megfelelően – Vári kizárását javasolta. Az ügy tárgyalása ugyanolyan módon folyt le, mint a korábbi VB-üléseken, azzal a különbséggel, hogy pártfegyelmi eljárás indult Keserű József és B. Jánosné ellen is. Rendőrségi meghallgatásukon ugyanis kiderült, hogy mindketten valótlán dolgokat is állítottak Váriról.³⁶

Az ülésen újra megfogalmazódott az, hogy végre tudja-e úgy hajtani a VB Vári lemondatását elnöki tisztéből, hogy ne kerüljenek szembe az egész szövetkezettel, ne sérüljön a szövetkezeti demokrácia. Ezzel kapcsolatban a VB egyik tagja a következő véleményt fogalmazta meg: „Van egy csomó állami határozat, ami mindenkire kötelező ... Én ide sorolom a káderpolitikai határozatot is. Ha egyszer egy végrehajtó bizottság ... úgy ítéli meg – megfelelő indokok alapján –, hogy egy vezető méltatlanná válik arra a beosztásra, akkor miért kell ezt az egészet végig játszsanunk...”³⁷

Az ülésre ismét behívták Vári Györgyöt, aki hosszan cáfolta a terhére felhozott vádak – elismerve, hogy követett el helytelen cselekedeteket. Ezek azonban nem állnak arányban a pártból való kizárás büntetéssel. Meghallgatását az első titkár egy hosszú monológgal zárta le. Ebben megismételte egyrészt Váriról korábban megismert jellemzését, másrészt kitért néhány vádpontra. Elmondta, hogy lehet, hogy a felesége számára készült ruhákért az ellenértéket kifizette, de mint vezető nem adhatott volna ilyen támadási felületet.

Feleségét nem engedhette volna a tanműhely közelébe sem. Abban az esetben, ha a vállalatnak rendszeresen többmillió bírságot kellett kifizetni, akkor ő nem vehetett volna fel rendszeresen nagy összegű prémiumot. A szocialista Magyarországon pedig nem lehet valakit úgy megfosztani munkájától, mint ahogy ezt Vári tette Keserű Józseffel és Telek Istvánnal. Rövid tanácskozás után Vári Györgyöt kizárták a pártból, aki mindjárt le is adta párttagkönyvét.³⁸

Ezután következett B. Jánosné és Keserű József fegyelmi tárgyalása. B.-né csak enyhe dorgálás kapott. Értékelte ügyének tárgyalásakor a VB azt, hogy már a rendőrségen a Várral szembeni hamis vádakot visszavonta. Meghallgatásakor az is kiderült, hogy a röpcédulákat az elnök által leváltott főkönyvelő, B. Zoltán gyártotta, melyeket Keserűvel együtt terjesztettek a városban.³⁹ Keserű Józsefet meghallgatták ugyan, de pártbüntetéséről később döntöttek.⁴⁰ (Ennek milyenségéről a szerző nem talált adatot.) Felmerült az ülésen még Telek István ügyének megvitatása is, de mivel betegállományban volt, ezt gyógyulása utánra halasztották. A róla kialakult véleményt K. Papp József megjegyzése mutatta: „... mert Telek, amilyen rafinált, két évig is elhúzza a betegségével”.

Ezen az ülésen értékelték a Vári-üggyel foglalkozó cikket, mely „Egy szövetkezeti vezető pártfegyelmi ügyének tanulságai” címmel jelent meg a KEB (Központi Ellenőrzési Bizottság) által kiadott *Fórum* 8. számában. A cikk szerzője, Schmidt János, a Tolna megyei pártbizottság fegyelmi referense megállapítja: „Vári György párttiszségből való felmentését csak akkor kezdeményezték, amikor az már elkerülhetetlen volt”.⁴¹

Vári György kizárása ellen az MSZMP KEB-nél fellebbezett. Arra hivatkozott, hogy K. Papp Józsefnek, a Tolna megyei pártbizottság első titkárnak „tulajdonítható a pártból igazságtalan kizárása”. A fellebbviteli fórum azonban 1982. március 15-i határozatával megerősítette a kizárást, mert a VB „alapos”, „pártszerű” volt és „felelősséggel végezte munkáját”.⁴²

A szövetkezet eléről történő eltávolítása azonban még így is nehezen ment. Még 1980. november 30-án a megyei párt-VB levelet írt a megyei KISZÖV-nek, melyben kérték, hogy mérlegeljék Vári vezetői alkalmasságát. Ezután Fodor Tibor két alkalommal is tanácskozott a Szabó Szövetkezet

képviselőivel, akiknek véleménye megoszlott a kérdésben. Végül az OKISZ és a Tolna Megyei Tanács elnökével való egyeztetés után Fodor „ankétára” hívta Vári Györgyöt. Vári többszöri beszélgetés után „beadta a derekát”. A szekszárdi városi pártbizottságnak benyújtotta lemondó levelét, melyet a szövetkezet vezetősége is elfogadott. (Be kellett tartani a formákat!) A lemondás „szentesítése” a szövetkezet 1982. június 24-i közgyűlésén történt. Itt megválasztották az új elnököt dr. Kalmár József személyében, aki a decsi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet elnöki székéből érkezett. A régi elnöknek a küldöttgyűlés háromhavi alapmunkadíj kifizetését szavazta meg. Erre az időre felmentették a munkavégzés alól, de szükség esetén segítségére kellett lennie az új elnöknek a három hónap lejártáig. A „lemondási szer-tartás” alatt Fodor Tibor több megyébe is elkíserte Várit, hogy segítsen neki az új munkahely megtalálásában. A választás Bács-Kiskun megyére esett, ahova – feltehetőleg – el is költözött.⁴³

Epilógus

Mind Keserű József, mind Telek István esetében a Megyei Munkaügyi Bíróság a kizárási határozatot megszüntette 1981 szeptemberében. Keserű fizikai munkakörbe került vissza, de a szövetkezetnek kártérítést kellett neki fizetni. Az új elnök azonban újra vezető beosztásba helyezte. Még 1985-ben is a szövetkezetben dolgozott mint oktató. Telek István fegyelmi büntetését 10%-os prémiummegvonásra változtatták, de visszahelyezték eredeti munkakörébe. A tárgyalás alatt táppénzes állományban maradt. Végül nem állt újra munkába. 1983 végén rokkantnyugdíjas lett. S. Róbert termelési osztályvezető három fegyelmiét a szövetkezeti döntőbizottság és a megyei munkaügyi bíróság megsemmisítette.⁴⁴

Még Vári György pártból való kizárása előtt, 1981 júliusában felmentették dr. Nedők Pált, Szekszárd városának tanácselnökét, és kinevezték a Szekszárdi Járási Hivatal elnökévé; szeptemberben pedig dr. Ruzsa Jánost, a szekszárdi városi pártbizottság első titkárát, és kinevezték a megyei pártbizottság Közigazgatási és Adminisztrációs Osztályának vezetőjévé. Mindkettőjük

„felfelé buktatásában” szerepet játszott az, hogy nem voltak határozottabbak és keményebbek Vári Györggyel szemben.⁴⁵

Vári György távozása után mégsem állt munkába, mert rokkantnyugdíjas lett. Erre korábbi egészségügyi problémái készíthették. Utóda, dr. Kalmár József alatt a Szabó Szövetkezet teljesítménye fokozatosan visszaesett. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy ennek oka az új elnök rossz üzleti döntései, vagy a könnyűipari üzemek egyre nehezebb piaci feltételei lehettek. Mindenesetre a *Tolna Megyei Népújság* oknyomozó újságírója, Jantner János az előbbi tényezőre enged következtetni a Szabó Szövetkezetről szóló 1987-ben megjelent, ötrészes, „Szövetkezet a lejtőn” című cikksorozatában. Ennek első részében összehasonlította, hogy milyen volt Vári György, illetve utódjának elnöksége alatt az üzem helyzete. Hangsúlyozta, míg 1982-ben a „Szekszárdi Szabó Szövetkezet Magyarország öt legnagyobb ipari szövetkezete” közé tartozott, 95 százalékban exportra termelt nyereségesen, addig öt évvel később veszteséges üzem lett és termelői kapacitását visszafejleszti.⁴⁶

A tanulmányban olvasható Tolna megyei esetekhez hasonlóakkal a pártállam időszakában az egész országban találkozhattunk. Az ezekben az ügyekben megfigyelhető visszaéléseket (korruptió, hivatali hatalommal való visszaélés, mértéktelen italozás), bármennyire is törekedtek a rendszer fenntartói visszaszorítani, az egypártrendszer és a központi elosztáson alapuló gazdaság keretei között nem lehetett megvalósítani. Persze ehhez hozzá kell tennünk azt, hogy a korruptiót, mely ősidők fogva létezett, teljesen az emberi természetből következően, sohasem lehet eltüntetni. Azt is le kell szögezni, hogy a leállított 1968-as gazdasági reform ellenére az exportorientált magyar gazdaság vállalatainak, illetve ezek vezetőinek mind jobban figyelembe kellett venni a külső és belső piac követelményeit. A gyorsan változó feltételek gyors – persze helyes – döntések azonnali meghozatalát tették szükségessé. Mindezt pedig a pártutasításos tervgazdaság keretében egyre nehezebben lehetett megtenni. Az egyéni döntést, konfliktusokat felvállaló vezető – ha nem volt legalább az MSZMP Központi Bizottságának tagja – így mindig számíthatott arra – különösen akkor, ha „számláját egyéni hibák is terhelték” –, hogy állása veszélybe kerül az egypártrendszer „viselkedési szabályainak” be nem tartása miatt.

Jegyzetek

- 1 A korszakban a párttagok esetében a megszólításkor a név mellé mindig hozzákapcsolták az elvtárs kifejezést, melyet a tanulmányban mellőztem.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára (MNLTML) XXXV. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Tolna Megyei Bizottsága iratai. (TMB) 1/II/18. ő. e. 1957–1961. Az 1961. június 14-i pártbizottsági ülés jegyzőkönyve.
- 3 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1/II/14. ő. e.
- 4 Életrajzát két forrásból állítottam össze: 1. Vári György önéletrajza, mely az általa 1980. július 5-én írt panaszbeadványban található. (MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1980/1/2. Közérdekű bejelentések T/10/103/1980.) 2. Az MSZMP Tolna Megyei Bizottság Fegyelmi Bizottságának jegyzőkönyvében (1981. június 2.) található életrajz. MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/16. ő. e.
- 5 A Műszaki Tanárképző Főiskola 1951 és 1955 között állt fenn Budapesten a volt piarista gimnáziumban. A mérnöktanároknak megfelelő politikai szerepet is szántak. A főiskolán a tanulmányi idő 3 év volt. A megfelelő szakmai és iskolai előképzettségük számára 1 éves volt a nappali és 2 éves a levelező oktatás. A főiskolára az üzemek irányítottak szakmunkásokat. A végzettek többsége műszaki szakközépiskolákban (technikumokban), illetve ipari szakiskolákban folytatta tanári munkáját. Német József: *A mérnökképzés magyarországi története* (A mérnök tanártól a mérnöktanárig) = www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013...a.../smtjs33g.scorm 2018. január 3. *A hazai műszaki pedagógusképzés története (1945–1985)*. Doktori értekezés. Írta: Magyar Erzsébet. = doktori.bibl.u-szeged.hu/3797/1/1985_magyar_erzsebet.pdf 2018. január 3. (26., 31. oldal)
- 6 Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége
- 7 A Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem országos hálózatát az 1956-os forradalom leverése után hozták létre. Az iskola célja volt a marxizmus–leninizmus három fő ágának – történelmi materializmus, tudományos szocializmus, politikai gazdaságtan – rendszeres, állandóan ellenőrzött, magas színvonalú oktatása. A hallgatók között nem csak párttagokat, vezető pártfunkcionáriusokat találhatunk. Az iskola elvégzése segítette a munkahelyi előmenetelt és fizetésemeléssel is járhatott. Ráczi Attila: A fővárosi hatalmi elit professzionalizációja a Kádár-rendszerben. *Múltunk*, 2013. 1. sz. 178–217. o.
- 8 MNL TML MSZMP TMB 1981/1/16. ő. e. 1981. június 9-i VB-ülés. K. Papp József bevezető gondolatai Vári György fegyelmi ügyéhez. 11. o.
- 9 *Tolna Megyei Népművelési Bizottság* (TMN) 25. évf., 132. sz. 1975. 06. 07. 10. o. és 163. sz. 1975. 07. 13. 16. o.
- 10 Keserű József 1926-ban született Faddon. 1947-ben szerezte meg a férfisabó szakmai képesítést. 1961-ben lett a sabó szövetkezet tagja. 1962-ben fejezte be az általános iskola nyolcadik osztályát. 1970-ben lett párttag. A szövetkezetben eltöltött évek alatt a szalag mellől lett először telepvezető, majd az egyes átszervezések során különböző osztályvezetői kinevezéseket kapott. 1970 és 1979 között volt a szövetkezet vezetőségének tagja. Többször kitüntették a Kisipari Szövetkezet Kiváló Dolgozója címmel. 1985-től a szakoktatási vezetői teendők ellátásával bízták meg. MNL TML XXX. 61. Személyi kartonok 33. doboz. Feltehetőleg ezután nyugdíjba vonult.
- 11 TMN 25. évf. 258. sz. 1975. 11. 02. 3. o., 26. évf. 58. sz. 1976. 03. 09. 1. o. Telek István 1927-ben született Makón. 1958-ban szerzett villanyszerelői szakmunkás-bizonyítványt. 1969-ben került a sabó szövetkezetbe, ahol megbízták a személyzeti és szövetkezetpolitikai csoport vezetésével. Később Vári érkezése után személyzeti és oktatási osztályvezető lett. 1977-ben főiskolai diplomát szerzett. Munkásör is volt, és 17 kitüntetéssel rendelkezett. Köztük a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékéremmel, mely a Kádár-kormány egyik legmagasabb állami kitüntetése volt. Ezt azoknak adták, akik az 56-os forradalom leverésében érdemeket szereztek. 1981. február 26-án kizárták a szövetkezetből, de a Munkaügyi Bíróság hatálytalanította ezt a döntést. Végül 1983. június 30-án felmondással szűnt meg a munkaviszonya, mert rokkantnyugdíjas lett. MNL TML XXX. 61. Személyi kartonok 89. doboz.
- 12 TMN 25. évf., 65. sz. 1975. 03. 18. 12. o.
- 13 TMN 25. évf. 258. sz. 1975. 11. 02. 3. o., 27. évf. 257. sz. 1977. 11. 01. 3. o. 32. évf. 202. sz. 1982. 08. 29. 3. o.
- 14 TMN 25. évf. 171. sz. 1975. 07. 23. 3. o., 258. sz. 1975. 11. 02. 3. o., 27. évf. 257. sz. 1977. 11. 01. 3. o., 37. évf. 283. sz. 1987. 12. 01. 3. o.
- 15 Az MSZMP Szekszárdi Pártbizottságának első titkára.
- 16 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/27. 1981. november 24-i VB-ülés különfélék napirendjéhez készített fegyelmi bizottsági jelentés (1981. november 17.) 1. o.
- 17 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1/2. Közérdekű bejelentések T/10/103/1980. Vári György levele.
- 18 Szekszárd városi tanácsának elnöke ebben az időben dr. Nedók Pál.
- 19 Az 1957. évi VII. törvény alapján hozták létre a népi ellenőrzési bizottságok országos hálózatát. 1990. január elsejéig álltak fenn. Feladatkörébe tartozott „az állami és állampolgári fegyelem megszilárdítása, a nép vagyonának védelme és a visszaélések leleplezése, a feltárt hibák megszüntetésében való közreműködés”.

- 20 1977-től 1980 végéig a szövetkezetben öt különböző szintű NEB-vizsgálatot tartottak. Az ezekre fordított revizori napok száma 382 nap volt. Rendszeresen megállapították, hogy nem tartják be a számviteli és bizonylati fegyelmet, a vagyonvédelmi előírásokat.
- 21 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1. 27. ő. e. Az MSZMP Tolna Megyei Végrehajtó Bizottságának 1981. november 24-ei ülése. III. napirend Különfélék. b. Vári György, B. Jánosné, Keserű József fegyelmi ügye. 14–16. o.
- 22 K. Papp József az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának első titkára 1965 és 1985 között.
- 23 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1980/1/2. Közérdekű bejelentések T/10/103/1980.
- 24 Rév Lajos (1920–2008) 1968 és 1986 között volt az OKISZ elnöke. A nemzetközi szövetkezeti mozgalom elismert személyisége volt. (Elhunyt Rév Lajos, az OKISZ egykori elnöke. nol.hu/archivum/archiv-483612-284154 2018. január 23.)
- 25 „Az elnök alkalmatlan, túlzottan reprezentál, nőügyei vannak, magatartása esetenként botrányos.”
- 26 Gyerő András 1927-ben született Tiszadadán. Ipari tanulói évek után fodrászsegéd, majd 1946-ban fodrászmester lett. 1951-től a Tolna Megyei KISZÖV apparátusában kezdett dolgozni. 1953-tól a megyei szövetség elnöke lett. 1947-ben lépett be a pártba. Tagja volt több megyei bizottságnak, valamint az Országos Szövetkezeti Tanácsnak is. 1980-ban dorgálás minősítésű pártfegyelmit kapott, és javasolták, hogy a legközelebbi KISZÖV-tisztújításon váltsák le az elnöki tisztségről. MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/ 1/34. ő. e. 1980. szeptember 30. VB-ülés jegyzőkönyve.
- 27 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1980/1/2. Közérdekű bejelentések T/10/103/1980.
- 28 TMN 31. évf. 74. sz. 1981. 03. 28. 1., 3. o.
- 29 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/27. Őrzési egység. III. Napirend. Különfélék. b. Vári György, B. Jánosné, Keserű József fegyelmi ügye.
- 30 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/16. Őrzési egység. Az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága Fegyelmi Bizottságának határozati javaslata. 1981. június 2.
- 31 Az üzemi négyeseg egy gazdasági egység vezetője és a három tömegszervezet – párt, KISZ, szakszervezet – vezetőjéből álló informális testület.
- 32 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/25. Őrzési egység. Gyugyi János hozzászólása az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága VB 1981. október 13-i ülésén (Különfélék napirendi pont).
- 33 1971-ben a vadászati világkiállításra épült Szekszárdon a százszobás Gemenc Hotel. A szálloda 2010-ben bezárt.
- 34 A Szekszárd Szálló elődjét, a klasszicista jellegű, Szabó-féle Uradalmi Nagyvendéglőt 1810 körül építették. 1893-ban kapta először a Szegzárd Szálló nevet. Az

- 1950-es években Szabadság Szálló volt a neve, majd egy felújítást követően 1965-től Garay Szálló. Ma ismét a Szegzárd Szálló nevet viseli, de csak az emeleti részen fogad vendégeket. Az alsó szinten több kisebb üzlet, bankfiók kapott helyet.
- 35 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/16. ő. e. 1981. június 9-i VB-ülés. Különfélék. 3. napirendi pont. Vári György fegyelmi ügye.
- 36 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/25. ő. e. 1981. október 13-i VB-ülés. Különfélék napirendi ponthoz előterjesztés (1981. október 9.) 1981/1/27. Őrzési egység. 1981. november 24-i VB-ülés. Különfélék. 3. napirendi pont. Vári György, B. Jánosné, Keserű József fegyelmi ügye. 41. o.
- 37 Uo. 19. o.
- 38 Uo. 12–42. o.
- 39 Uo. 43–48. o.
- 40 Uo. 50–53. o.
- 41 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/27. ő. e. 1981. november 24-i VB-ülés. Különfélék. 3. napirendi ponthoz készített kivonat a Fórum 8. számából. 7. o.
- 42 MNL TML XXXV. MSZMP TMB Fegyelmi Bizottság Pártból kizártak T-ZS. 88. doboz
- 43 Uo. Fodor Tibor Tolna megyei KISZÖV-elnök, illetve Császár József, a Tolna megyei tanácselnök levele Péter Szigfridnek, a megyei pártbizottság titkárnak.
- 44 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/27. ő. e. 1981. november 24-i VB-ülés. Különfélék. 3. napirendi ponthoz készített melléklet 10–11. o. XXX.61. Személyi kartonok 33., 89. doboz.
- 45 MNL TML XXXV. MSZMP TMB 1981/1/18. ő. e. 1981. július 7-i VB-ülés. 1981/1/23. ő. e. 1981. szeptember 24-i VB-ülés.
- 46 TMN 37. évf. 283–287. sz. 1987. 12. 01. – 12. 05.

Czetz Balázs

„Kupeckedett, üzérkedett, spekulált.”

A Szári Béke Téesz elnöke

A jó és sikeres vállalkozó ismérvei a mai, 21. századi foglalmaink szerint a következők: egészséges önbizalommal rendelkezik, extrovertált és magabiztos személyiség. Keresi a kihívásokat, a változást, az állandóság untatja. Ért az emberek nyelvén, mindig megtalálja a megfelelő szakembereket, és tudja őket motiválni, akár anyagi, akár erkölcsi megbecsülésen keresztül. Rendszerben gondolkodik, átlátja a bonyolult vállalati struktúrát, képes azt irányítani. Döntéseit a racionalizmus jellemzi, amely néha kegyetlennek tűnik a külső szemlélők számára, de mindig a vállalat egészében gondolkodik, nem egyénekben. Egy kezdő vállalkozók képzésére született kötet szerint a vállalkozóknak négy fő típusa létezik: az első az úgynevezett „naiv vállalkozó”, aki az alapvető vállalkozói ismeretekkel sem rendelkezik, tájékozatlan, és képtelen reálisan felmérni saját képességeit, illetve annak határait. A második típus a „hódító játékos”, aki reálisan értékeli önmagát, képes gyors döntéseket hozni, lételeme a kockázat, sikerorientált, vállalkozásában csak a profit érdekli, munkatársait is ennek alárendelve választja. Ahol erre lehetőség adódik, a profitmaximalizálás érdekében kihasználja a joghözágokat, a törvényesség határát azonban nem lépi át. A harmadik típus a „spekuláns, csaló” vállalkozó, aki nem riad vissza a tisztességtelen eszközöktől sem, dinamikus ugyan, de gátlástalan is, számára minden eszköz elfogadható a siker érdekében. A negyedik vállalkozói típus a „professzionális vállalkozó”, aki

kemény munkával ér el sikert, aki számára természetes, hogy nem az egyszeri, hanem a tartós siker a cél, rámenős és dinamikus, de nem gátlástalan, alkalmazottait megbecsüli, tudja, hogy ők a sikerének kulcsai.¹

A fenti rövid ismertetés mindenki számára ismerős lehet, aki a mai vállalkozói környezetben akár a legcsekélyebb tapasztalattal is rendelkezik, ám a szocialista éra idején ezen fogalmak és meghatározások idegenül hangzottak volna a gazdasági élet szereplői számára. A jelen vállalkozóját, vezetőjét, menedzserét kis túlzással ugyan, de „megfeleltethetjük” a korszak tsz-elnökeinek, állami gazdaságok vezetőinek, vállalatigazgatóknak. Ebben a kontextusban pedig könnyedén azonosíthatjuk velük azokat a „vállalkozói típusokat” is, amelyeket a fenti rövid példában ismertettünk. A Szári Béke Tsz elnökére, Csákány Zoltánra – jelen tanulmányunk főszereplőjére – a fentebb vázlatosan ismertetett vállalkozói személyiségjegyek szinte teljes egészben ráillettek, dinamikus, jó kapcsolatteremtő képességgel rendelkező, egészséges önbizalommal megáldott ember volt, aki tudott rendszerben gondolkodni. Felismerte a piaci réseket, a törvényesség határán, sőt néha azon túl is egyensúlyozott, mindezt egyetlen szent cél, a profit érdekében. Kezdetben a „hódító, játékos”, majd később egyre tipikusabban a „spekuláns, csaló” vállalkozói típust képviselte, aki semmitől sem riadt vissza, ha a bevételnövelésről volt szó. Csalás, okirat-hamisítás, megfélemlítés, hatalommal való visszaélés egyaránt szerepelt az eszköztárban. Az iratok alapján összetett személyiségű, rendkívül narcisztikus, már-már hisztérikus, ugyanakkor a környezetét a végletekig manipulálni képes ember képe rajzolódik ki előttünk, aki 1969 és 1971 között, a szári tsz vezetőjeként az új gazdasági mechanizmus adta lehetőségeket is kihasználva súlyos gazdasági visszaéléseket követett el. Több, majdnem húsz melléküzemágat hozott létre, melyek egy részét engedély nélkül üzemeltette. Visszaélt a reprezentációs kerettel, trükközött a munkások alkalmazásával, jövedelmével, kétes, sok esetben büntetett előéletű egyéneket alkalmazott, emellett „kupeckedett, üzérkedett, spekulált”. A gazdasági bűncselekményei mellett magánéleti botrányai is komoly feszültséget generáltak szűkebb környezetében.

Csákány Zoltán nem Fejér megyében és nem Száron kezdte pályafutását, itteni beosztása előtt Pest megyében töltött be különböző pártbeosztásokat, ahol szintén súlyosan konfrontálódott munkatársaival és főnökeivel egyaránt. Járási első titkárként a dabasi járásban került összetűzésbe a megyei pártvezetéssel, amelynek eredményeként még a megyéből is eltávolították, és a szomszédos Fejér megyébe helyezték át. Összeférhetetlen, konfrontatív személyiségjegyeit a Pest megyei pártvezetők jobbnak látták elhallgatni a Fejér megyeiek előtt, így az itteni pártvezetés, ha nem is teljesen naivan, de kétségtelenül nem a teljes valóság ismeretében fogadta és szavazott neki bizalmat. Abból bizonyosan következtethetünk arra, hogy a Fejér megyeiek sem áltatták magukat Csákány Zoltán képességeit és előéletét illetően, hogy Szárra, a botrányairól elhíresült, egyáltalán nem prosperáló tsz élére helyezték őt, „mutassa meg, mit tud!” felkiáltással.

Ki volt Csákány Zoltán, honnan jött, és milyen előképzettséggel, családi háttérrel bírt? Csákány József Zoltán 1928-ban született a Pest megyei Gyömrőn, kisiparos családban, három testvérével együtt varrónő édesanyja nevelte őket fel. Középiskola után a gyömrői községhez tartozó szőlőművelésben dolgozott 1949-ig. Egész életében, a szári tsz-elnökségig bezárólag folyamatosan pártmunkát végzett, a pártnak 1948-ban lett tagja. A gyömrői községhez tartozó szőlőművelés elhagyva a törökbálinti földműves-szövetkezetben helyezkedett el 1949-ben, majd a Budai Járási Pártbizottságon töltött be osztályvezetői beosztást. Ezt követően a Gépállomások Országos Központjában volt alosztályvezető, majd az MDP Központi Bizottság Párt és Tömegszervezetek Osztályán (PTO) dolgozott. Érdekes adalék az élettörténetéhez, hogy a Fejér megyei pártbizottság egyik tagja, Zángó Zoltán ebben az időben munkatársa volt, és úgy nyilatkozott róla, hogy „nem nagy népszerűségnek örvendett, s én sem nagyon bírtam”.² A Budai Járási Pártbizottság másodtitkári posztját 1956 és 1963 között töltötte be, majd 1963-tól a Dabasi Járási Pártbizottság első titkárává nevezték ki. Ezen a poszton komoly konfliktusai támadtak, összesen hét alkalommal adta be a lemondását, jellemző módon legtöbbször csak szóban, míg végül a megyei vezetés megelégedte a viselkedésével, és felmentette a pozíciójából. Ekkor előbb a Budapesti Rákosvölgye Tsz elnökhelyettese lett, majd miután

összeférhetetlenség miatt ebből a pozícióból és Pest megyéből is távoznia kellett, Fejér megyébe, Szárra került, ahol előbb a tsz elnökhelyettesi posztját szánták neki, de a tagság végül elnöknek választotta, amit a pártvezetés is jóváhagyott. Csákány első titkárként Dabason élt, majd Budapesten a XV. kerületben volt lakása. Pártosztályvezetői diplomázott, és emellé egyéves pártiskolai végzettséget is szerzett. Családi állapota Szárra költözéséig rendezettnek tűnt, nős volt, két gyermek édesapja.³

Ha az itt ismertetett vázlatos életrajzon végigtekintünk, akkor egy már-már tipikus szocialista életút bontakozik ki előttünk, kisebb-nagyobb – de nem kirívó – buktatókkal megtűzdelve. Alanyunk a Rákosi-érában sem szenvedett büntetést, a pártban eltöltött húsz év alatt nagyobb megbecsülés a karrierjében látszólag nem volt, a kisebb visszaeséseket természetesnek, a rendszer velejárójának tekinthetjük. Az 1956-os forradalomban játszott szerepe sehol nem kerül elő, így bizonyos, hogy az „ellenforradalom idején megállta a helyét” – gond nélkül átigazolták az MSZMP-be. Az azonban sokat mond, hogy Magyar Szabadság Érdemrenddel⁴ tüntették ki 1956 után.

Csákány Zoltán tevékenységét két, térben és időben jól elhatárolható, egymástól független periódusra lehet osztani. Az első időszaka, amely tulajdonképpen felnőtt létének kezdeti, majd húsz évét öleli át, Pest megyéhez köthető. Mint életrajzából is láthatjuk, tősgyökeres Pest megyeiként ott kezdett politizálni, lépett be az MDP-be, és indult el a politikai pályája. 1951-ben a budai járás alkalmazottjaként 5 hónapos pártiskolára küldték,⁵ majd egyre feljebb ívelt a karrierje, ám kimagasló beosztásokat soha nem töltött be. Személyiségére, habitusára vonatkozóan erről a korai időszakról csak áttételes információkkal bírunk, az biztos, hogy nem volt túlságosan népszerű, munkatársai nem nagyon kedvelték. A forradalmat követően már a budai járás másodtitkára volt, pártosztályvezetői elvégezte az agrártudományi egyetemet, majd 1963-ban a dabasi járás első titkárává nevezték ki. Nagy ambícióval és lelkesen állt a munkához, külső szemlélők számára eredményes munkát végzett. A megyei pártvezetés elégedett volt vele, 1963 és 1969 között három alkalommal is jutalomban részesült, kétszer külföldre küldték, egyszer pedig pénzbeli elismerésben részesítették. Ugyanakkor már itt

kiütöztek személyiségének azon vonásai, amelyek vezetői kompetenciáit erősen kétségessé tették. A dokumentumok alapján egy rendkívül érzékeny, hiú, idegileg olykor labilis és csapongó ember képe rajzolódik ki előttünk. Rendszeresen konfrontálódott beosztottjaival, sőt a párt megyei vezetésével is. A maga igazát lobbanékonyan, túlzó hevesességgel védte, ilyen állapotban pedig hajlamos volt a túlzásokra. Az egyre élesebbé váló ellentétek során a megyei pártvezetés felé hat alkalommal adta be a lemondását, persze csak szóban, ezzel is jelezve, hogy nem igazán gondolja komolyan. A tekintélyelvű, erősen hierarchizált, áldemokratikus pártszervezet semmilyen szinten sem tűrte az ellentmondást. A kinevezett (megválasztott) vezetők kötelesek voltak feljebbvalóik instrukciói alapján eljárni, a rendszer a külön utas viselkedést, ahogy korábban nem, ekkor sem tolerálta. Amennyiben valakinek a személyiségjegyei olyan vonásokat hordoztak, hogy ezen hierarchikus berendezkedés keretei között nem tudott dolgozni, folyamatos konfrontációknak volt kitéve. Természetesen egy járási szintű vezetőnek nem volt túl sok esélye a megyei vezetéssel szemben fellépni, vélt vagy valós igazát bizonyítandó. Ez végső soron erős frusztrációt és idegi alapon jelentkező tüneteket produkálhatott. Csákány Zoltán viselkedésében is felfedezhetők ezen folyamatok eredményeként jelentkező kórképek. Munkája során egyre többet konfrontálódott a megyei vezetéssel, konkrétan Cservenka Ferencné első titkárral is.⁶ Mégis, „eredményes munkájának” köszönhetően sokszor és sokat elnéztek neki. 1967 tavaszán azonban olyan események sorozatára került sor, amelyek végső soron Csákány Zoltán bukásához vezettek. Az eseményeket az Újlenyeli Aranykalász Termelőszövetkezet február 11-én megtartott közgyűlése indította el. A tsz ekkor igen nehéz időket élt át, előző elnöke októberben lemondott, a szövetkezet egyáltalán nem az elvárható módon prosperált, 185 000 forintos mérlegghiánnyal zárták az évet. A kabaréelemekben bővelkedő közgyűlésen Sulyán Pál, a *Pest Megyei Hírlap* újságírója is részt vett. Az ott tapasztaltakról egy igen vitriolos cikkben készült beszámolni. Az esemény jól jellemzi a korszak abszurditását, ahol látszatdemokratikus közgyűléseken játszották el, hogy minden a nép akarata szerint történik, valójában pedig az előre megírt koreográfia szerint zajlottak az események. A közgyűlés

még a korabeli viszonyokhoz képest is teljesen nélkülözte a demokratikus elemeket. Elsőként a községi és egyben tsz-alapszervezeti párttitkár, Péter Károly az új gazdasági mechanizmus szellemében bevezetésre kerülő, a tsz-ek számára nagyobb önállóságot biztosító rendelkezéseket magyarázta. Ennek során egyes passzusokat követően megállt, és a jelen lévő tagságot „nem kell korán örülniük, nem úgy lesz ám, emberek, ahogy maguk gondolják”, „tudjuk, maguk nem szívesen léptek a csoportba, kiléphetnek, ha akarnak, de számolniuk kell a következményekkel” kijelentésekkel „lelkesítette”. A jelen lévő mintegy 150 tag közül sokan ezeket a kiszólásokat érthető okokból zokon vették, zúgolódni kezdtek. A hangulat kezdett feszültté válni. Ennek a közgyűlésnek volt a feladata a megyei küldött megválasztása is. A párttitkár a megbízott elnököt, Huguák Lászlót, korábbi tsz-párttitkárt javasolta. A jelölést döbrent csend követte, majd a korábban lemondott elnök kért szót, és felhívta a figyelmet arra a nem elhanyagolható akadályra, hogy az illető még nem tagja a tsz-nek – tekintve, hogy párttitkárként alkalmazotti jogviszonyban állt –, így nem is jelölhető küldöttnak. A bejelentés némi zavart okozott, az elnökség összesűgött, a teremben lévő tsz-tagok pedig egyre jobban zúgolódtak, sőt többen el is hagyták a termet. A közgyűlés ezt követően tovább folyt, és más hozzászólók egyre-másra a tsz-szel kapcsolatos panaszokat fogalmaztak meg. Végül ismét Péter Károly párttitkár vette át a szót, és a feltett kérdésekre fordított sorrendben kezdett válaszolni. Majd mielőtt a volt elnök azon felvetésére reagált volna, hogy lehetséges-e egy nem tsz-tagot – még ha megbízott elnök is – küldöttnak jelölni, bejelentette, hogy Huguák László felvételét kéri a tsz tagjai közé. A bejelentést óriási derűtség követte, a tsz-tagság is érzekelte a helyzet abszurditását. Ez azonban nem zavarta a közgyűlés levezető elnökét, és rögtön szavazásra bocsátotta a kérdést – megkérdezte: ki szavaz a megbízott elnök felvétele mellett? Néhány kar emelkedett csak a levegőbe, ekkor „no, nyújtsák csak fel szaporán a kezüket” kiszólással szavazásra szólította fel a jelenlévőket a levezető elnök. Ennek eredményeképpen 70 szavazattal előbb taggá, majd küldötté választották Huguák Lászlót. Az eset bizonyára nem példa nélküli a korszakban, sőt ennél sokkal súlyosabban is megsértették a demokratikus alapelveket,

mégis jellemző az, ahogy a tsz-vezetőség teljesen figyelmen kívül hagyta a többség akaratát, ugyanakkor rendkívüli erőfeszítéssel „eljátszották”, hogy a közgyűlés, azaz a többség akarata érvényesült.⁷

A jelen lévő újságíró több helyi vezetőt is megkérdezett arról, mi a véleményük a lezajlott eseményekről, ők vagy – név nélkül – elmarasztalóan, vagy nagyon óvatosan nyilatkoztak. Volt olyan vezetőségi tag, aki anonim módon ugyan, de kijelentette: „itt az embereknek nincsen szava, a járás dirigál, mindent kerülő úton csinálnak”. A lemondott tsz-elnök is elég sarkosan fogalmazott. Saját bevallása szerint azért mondott le, mert a járási szervek kivették a kezéből az irányítást, fenyegették, és olyan körülményeket teremtettek, hogy nem tudott tovább dolgozni. A tagok kritizálták a vezetést is, elmondták, hogy „olyan a mi csoportunk vezetősége, mint egy család. Mindenki rokon egymással, a párttitkár felesége a főkönyvelő, a főkönyvelőnő unokatestvére az elnök.” Azt azonban egyöntetűen kinyilvánította mindenki, hogy a sajtónyilvánosság rendkívül kellemetlenül érinti őket. Jellemző párbeszédként az újságíró leírja, hogy az elnökség egyik tagja megkérdezte Nagy Imrét, a dabasi járási pártbizottság osztályvezetőjét, hogy az újságíró a *Népszabadságtól* érkezett-e. Mikor megtudta, hogy a *Pest Megyei Hírlaptól*, akkor leicsinylően legyintett, hogy „a hírlap az nem számít”. A közgyűlésen történtek aztán öngerjesztő módon egyre nagyobb botrányt kavartak. Mikor Csákány Zoltán járási párttitkár hírét vette a történeteknek, mindenáron igyekezett elérni, hogy ne legyen sajtóvisszhangja a közgyűlésnek. Ennek érdekében nemcsak helyi szinten lépett fel, hanem a megyei pártvezetést is próbálta presszionálni, hogy lépjenek fel az újságíróval szemben. Természetesen ezt követően egyre-másra születtek az igazoló jelentések. Az újságíró a maga igazát védve referált a főszerkesztőjének: az Aranykalász Tsz közgyűléséről teljes részletességgel beszámolt, sőt sokkal több részletet is ismertetett, mint amit a készülő cikkben leírt. Itt már a járási vezetés irányában megfogalmazott kritikákat sem haligatta el. Csákány a helyzetet egyértelműen túlreagálva, támadólag lépett fel az újságíróval szemben, már azzal az abszurd váddal is illette, hogy a közgyűlést miatta kellett felosztatni. A korábban rendre jó sajtót kapó⁸ Csákány nehezen tudta elfogadni a kritikát, és tisztában volt vele,

hogy a negatív sajtóvisszhang az ő pozícióját is gyengíti. A tulajdonképpen marginális eset olyan folyamatokat indított be, amely végül a korábban is meglévő konfliktust Csákány és a megyei pártvezetés között olyan szintre emelte, hogy Csákány immár hetedik alkalommal is beadta a lemondását, ekkor már nemcsak szóban, hanem írásban is. Az igazi meglepetés – Csákány számára bizonyára – ekkor következett be, ugyanis a megyei pártvezetés a lemondását elfogadta.

A megyei vb február 27-én rendkívüli ülésen tárgyalta az eseményeket. Cservenkáné itt igen jól összefoglalta a történéseket. Ismertette azt is, hogyan zajlott a lemondás valójában. Csákány az újságcikk megjelenése ellen mindent megtett, a pártbizottságon Cservenkáné a főszerkesztővel és az újságíróval együtt békítő megbeszélést szervezett, ezen azonban Csákány igen durván sértegette a cikk íróját, és ismét azzal fenyegetőzött, hogy lemond, ha az eset megjelenik az újságban. Sőt rajta kívül még két vezetőtársának lehetséges lemondását is kilátásba helyezte. Cservenkáné kénytelen volt rendretasítani a magából kivetkőzött járási titkárt, és közölte vele, jól fontolja meg, mert ha lemond, el fogják fogadni a lemondását. Csákány másnap, február 22-én ennek ellenére lemondott. Pár nappal később a pb-ülés előtt felkereste Cservenkánét, és neki azt állította, hogy lemondását a felesége hatására tette meg, már megbánta, és szeretne inkább a pozíciójában maradni. Erre azonban nem kapott lehetőséget, a megyei vb-ülésen mindenki egyöntetűen ellene foglalt állást, lemondását nagy megkönnyebbüléssel vették tudomásul.⁹

Csákány március elején mind a járási pb, mind a vb ülésén lehetőséget kapott arra, hogy beszéljen, és saját álláspontját ismertesse, és itt igen sokan támogatólag szóltak mellette. Cservenkáné március 6-án a járási pb-ülésen volt jelen, ahol elmondta a tagoknak, hogy Csákány munkájával nem volt bajuk, annál inkább a viselkedésével, azt nem tolerálhatták tovább, ezért kell mennie.

Csákány Zoltán egyéni sorsát ez a döntés (a lemondása) igen komoly mértékben befolyásolta, szolgálati lakását Dabason visszaadta, munkája nem volt. A 18 éve pártmunkát végző elvtársat természetesen nem hagyta magára a rendszer, több állást is felajánlottak neki, de politikai vonalon,

Tisztelt Csorvenka Evtárs!.

1967. február 22-én történt szóbeli megbeszélés után kérem, hogy a dabasi járás Pártbizottság első titkár funkciója alól felmenteni részesedjenek.

Kérésemet megismételve elvtársi időveléssel:

Dabas, 1967. febr. 22. Csákány Zoltán

Csákány Zoltán levele Csorvenka Ferencné megyei első titkárnak, 1967

pártmunkásként nem óhajtották többet foglalkoztatni. Csákány Zoltán ekkor sem hazudtolta meg magát, a felajánlott állásokat ilyen-olyan indokokkal rendre elutasította, végül Budapesten, a XVII. kerületben a Rákosmező Tsz elnökhelyettese lett, és a fővárosba költözött. Ám a dabasi történet ezzel még nem zárult le, Csákány Zoltán ugyanis láthatólag nem tudott beletörődni, hogy befejeződött a pályafutása mint járási titkár, rendszeresen visszajárt Dabasra, és nyomon követte az ott folyó eseményeket, sőt azokba bele-bele is avatkozott. Rendszeresen felkeresték őt a járásból vezető beosztású emberek, és informálták az ott történetekről. Egyik gyermekét visszaíratta a dabasi általános iskolába azzal az indokkal, hogy nem tud megszokni Budapesten.

Természetesen a Kádár-rendszerben semmi nem maradhatott túl sokáig titokban, rendre születtek a feljegyzések Csákány tevékenységéről. Csákány jellemét nem meghazudtolva ismét nagyon fellengzősen nyilatkozott, augusztus 5-én például kijelentette, hogy „ahhoz, hogy én ne tudjak meg mindent, ami a vb-n [vb-ülésen] történik, a 10 vb-tagból 9-nek hiányozni kell”. Ezt igazolandó környezetének ismertette a két nappal korábbi zárt vb-ülésen elhangzottakat. Ez természetesen a bizalmatlanság légkörét hintette el a vb-tagok között, hiszen nem tudhatták, ki informálta Csákányt.

A feljelentés nyomán a párt megyei bizottsága ismét vizsgálatot indított, és meghallgatta az érintetteket. Megállapították, hogy Csákány valóban kapcsolatot tart néhány személlyel Dabason, de közel sem olyan kiterjedt a baráti, informátori köre, mint amilyennek láttatni szerette volna. Nem igazán volt befolyása az ott folyó munkára, inkább csak zavarokozás, jól informáltság látszatának a keltése volt a célja.

Egyértelműen ugyan nem marasztalták el, mégis tovább gyengült a pozíciója, ráadásul új munkahelyén is összeférhetetlenül viselkedett, nem találta a helyét, intrikált, sértegetett embereket, másokat pedig ígérekkel maga mellé állított, vagy éppen szembefordította a tsz-vezetéssel. Ekkor a megyei pártvezetés egy régi jól bevált módszert alkalmazva úgy döntött, hogy megszabadulnak a Csákány Zoltán okozta problémától. Másik állást már nem ajánlottak fel neki Pest megyében. A pártközponton keresztül megkeresték a szomszédos megyét, hogy tudnak-e neki valami munkát adni, lehetőség szerint egy termelőszövetkezetben. Csákány Zoltán előéletét, főbb személyiségjegyeit természetesen gondosan elhallgatták a Fejér megyeiek elől. Ám őket sem kellett féltetni, tisztában voltak azzal, hogy nem véletlenül küldik hozzájuk ezt az ember a „kedves szomszédok”. Ezért nem egy jól működő, hanem egy komoly problémákkal küszködő tsz elnökhelyettesi posztját ajánlották neki. Csákány Zoltán így került Szárra, a Béke Tsz-be, ahol ugyan elnökhelyettesnek javasolták, de a tagság titkos szavazás után az 1969. február 26-i közgyűlésen elnöknek választotta meg.

A szári tsz 1966-ban került súlyos gazdasági helyzetbe, az akkor megválasztott közigazdász végzettségű elnök kezdte a melléküzemágak, ipari

tevékenységek fejlesztését, de reménytelennek látva a helyzetet, egy év után lemondott. Őt Darázi István, volt járási vb-elnökhelyettes követte, aki folytatta elődje munkáját, de már letért az egyenes útról, és törvénytelenések elkövetésére is sor került, melynek következtében a főkönyvelő és több vezető tisztségviselő ellen bűnvádi eljárás is indult. Végül 1970-ben hirdettek ítéletet, ahol a főkönyvelőt másfél év börtönbüntetésre, a szegkovács melléküzemág vezetőjét pedig tíz évre ítélték.¹⁰ Az elnök betegsége hivatkozva végül lemondott.¹¹ Ilyen előzmények után vette át Csákány a vezetést, és a tőle megszokott határozottsággal és hatékonysággal látott munkához, melyben az 1968. január 1-jén bevezetett, új gazdasági mechanizmusnak nevezett gazdaságpolitikai reformok is segítettek.

A forradalmat követően, a 60-as évek elejétől az ország gazdasági szakembereit, szakpolitikusaikat egyre inkább a termelékenység és a hatékonyság növelése foglalkoztatta, felismerték a korábbi gazdasági irányítási módszerek kudarcát, és inkább a minőségi termelés, valamint a piaci körülményekhez való alkalmazkodás fontosságát kezdték hangoztatni. „Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei a gazdasági mechanizmus reformjára” címmel 1966. május 25–27-én jelent meg a reform főbb kitételeit ismertető párthatározat. A reform bevezetésére 1968. január 1-jén került sor. A legfontosabb lépések között a központi tervezés és irányítás szerepének csökkentését találjuk. A vállalatok, tsz-ek részére már nem szabták meg, mit és mennyit termeljenek, maguk dönthettek a piaci igények figyelembevételével a termékpalettájukról és a termelt mennyiségről. Természetesen közvetett módon, adók, hitelek segítségével igyekeztek hatni a termelésre, de közvetlenül már nem avatkoztak be a vállalatok, tsz-ek életébe. Sokkal nagyobb mozgástere lett a vállalatvezetőknek, a tsz irányítóinak, akik ekkor már kamatoztathatták vezetői, vállalkozói, üzletemberi képességeiket. Ennek egyik terepeként támogatták, bátorították a tsz-eken belül a mezőgazdasági termékek üzemi feldolgozását, és számos szolgáltató tevékenység (gépjavítás, karbantartás, fuvarozás) bevezetését, azaz a tsz-melléküzemágak működését. Ezek alapvetően a tsz-ek saját szükségleteinek kielégítésére szolgáltak volna, de igény szerint – és igény bőven mutatkozott rá – a lakosság, vagy más szerv részére

is végezhatték a tevékenységüket. Egy kitélt szabtak csupán: ezen tevékenységek nem mehettek a mezőgazdasági termelés rovására. A tsz-tagok jövedelme a munkadíjból (havi fizetés) és év végi kiegészítő részesedésből állt. A tsz vezetőinek jövedelméről a párthatározatban úgy rendelkeztek, hogy az év végi kiegészítő részesedés kapjon nagyobb hangsúlyt, azaz érdekeltté próbálták tenni a vezetést a jövedelmezőségben. Ugyanezt fogalmazták meg a tagság tekintetében is, célszerűnek tartották az eredményességtől függő mozgó jövedelem bevezetését, vagy hányada növelését.¹²

Megreformálták az árrendszert is, a továbbiakban egymás mellett léteztek hatóságilag rögzített áras és szabadpiaci alapon működő szabadáras termékek. Meghatározták azon termékek és szolgáltatások körét, ahol a szabadpiaci árak érvényesültek, az alapvető élelmiszereket (kenyér, tej, liszt stb.) továbbra is nyomott, kötött áron értékesítették, de a késztermékek majd 80%-át már szabadpiaci áron lehetett kapni, és szabadpiaci áras lett az importcikk (pl. tea, kávé, divatáru) nagy része is.

A munkabérek tekintetében bevezették a szakmák, munkakörök szerint meghatározott alsó és felső bérhatárt, melyen belül a vállalat elvileg szabadon differenciálhatott. Természetesen a bért a nyereségtől tették függővé, bár a veszteséges vállalatok esetében is garantálta az állam az új gazdasági mechanizmus előtti bért az alkalmazottak részére, a vezetők tekintetében azonban csak 75–85 százalékban. Többek között ezzel is ösztönözték a vezetést a nyereséges működésre. A részesedési alapról fizetendő bérkiegészítés eszközével is érdekeltté tették a munkavállalókat és a vezetést a hatékonyabb termelésre.¹³

Csákány Zoltán, aki egy agilis, jó helyzetfelismerő képességgel bíró ember volt, a lehető legjobbkor került a szári tsz élére, vállalkozói vénáját, üzleti affinitását maximálisan ki tudta használni. Megkapta a rendszertől azt a szabadságot, amelyre szüksége volt, sőt az új gazdasági mechanizmus bevezetésének kezdeti bizonytalanságában még többet is elnéztek neki, mint azt esetleg korábban vagy később tették volna.

Annak ellenére, vagy éppen azért, mert a korábbi vezetésben a tsz-tagság súlyosan csalódott, Csákány Zoltánt nagy bizalommal és várakozással

fogadták. Helyi szinten segítették, támogatták a munkáját. 1969 végére és 1970 elejére azonban érdekes fordulat következett be a tsz életében, a mezőgazdasági tevékenység egyre inkább visszaszorult, a tsz földjeinek egyharmadát, mintegy 1100 hektárt bérbe adtak az állami gazdaságnak, a vetőmagot pedig eladták. A melléküzemágak üzemeltetése lett a fő profilja a tsz-nek, ennek rendelték alá mindent, egyre-másra hozták létre a különböző profilú melléküzemágakat, nemcsak a megye területén, hanem például Budapesten is. Ezen tevékenységekre engedélyt nem kértek, és amikor a járási vagy egyéb hatóságok vizsgálataik során megállapították, hogy törvénytelen a működési forma, gyorsan megszüntették ezeket, majd azzal a lendülettel újakat hoztak létre, természetesen ismét csak engedély nélkül. Érdekes látni, hogy már 1969-ben is 12 szolgáltató és ipari tevékenységet folytatott a tsz, többek között volt építőbrigádja, gomb-, műanyag-, gumiáruüzeme, csiszoló és galvanizáló üzeme, takarító részlege (Budapesten), kettő villanyszerelő részlege (Budapesten), és műkökészítő üzeme (Budapesten). Emellett standot üzemeltettek Tatabányán, Oroszlányban, Budapesten, kenyérsütődjük és gépjárműjavító üzemük is volt. Ezen tevékenységek mintegy felére nem volt engedélyjük, főleg a budapesti üzemekre.¹⁴ Alkalmazottként 463 főt foglalkoztattak, elsősorban az üzemekben, és összesen 256 fő rendelkezett tagviszonnyal. A kezdeti idők jóindulata lassan elfogyott, és a járási tanács egyre több vizsgálatban próbálta feltárni a szári tsz-ben uralkodó állapotokat. Mintegy száz esetet derítettek fel, és ezek egy részéről határozatban intézkedtek, de Csákány Zoltán a fentebb ismertetett gyakorlat szerint a folyamatos trükközések segítségével igyekezett kibújni a felelősség alól. A tsz hozzávetőleg 20 különböző melléküzemági tevékenységet folytatott, melyek szövevényes rendszere áttekinthetlenné vált, és ez lehetetlenné tette az ellenőrzést. A szövetkezet égisze alatt, de idegen telephelyen végzett tevékenységek mintegy két éven át tartó felderítése után a bicskei járási tanács közel harminc határozatot bocsátott ki, melyeknek egyáltalán nem, vagy csak alig volt foganatja. Jellemző, hogy a pártvizsgálat idején, 1972 áprilisában még mindig törvénytelenül működött négy üzemág. Természetesen Csákány társai segítségével, de a tagság tudta nélkül folytatta tevékenységét.¹⁵

A törvénytelen, jellemzően spekulatív alapokon működő melléküzemágak, illetve az általuk termelt jövedelem értelemszerűen nagy vonzerőt jelentett. Csákány kiterjedt kapcsolati hálóját latba vetve sok, a rendszer számára nem elfogadható személyt alkalmazott, akik itt aztán kiemelt jövedelemre tehettek szert. A vizsgálati dokumentumokból megállapítható, hogy a vezető beosztású munkavállalók nagy része korábban büntetett előéletű volt, ám az is kitűnik, hogy többségük kegyelemmel vagy amnesztiával mentesült a hátrányos jogkövetkezményektől. Ugyanakkor ha megvizsgáljuk, milyen bűncselekményekért ítélték el őket, rögtön kitűnik, hogy a rendszer miért értékelte ezt a tényt olyan súlyosnak. A legtöbben például tiltott határátlépés kísérletéért, mozgalomban való részvételért, vagy államrendelleni mozgalomban való részvételért voltak elítélve. Tipikusan rendszerellenes megmozdulásokért elítélt, büntetett személyekről van szó, akik között magasan kvalifikált, jól képzett személyeket is találunk, jogi, közgazdasági végzettséggel. Csákány felismerte, hogy az ő képességeik, munkabírásuk, tapasztalatuk és szakértelmük jól hasznosítható, ugyanakkor máshol nem, vagy csak hozzájuk nem méltó munkát kaphatnának. Így a szári tsz tulajdonképpen gyűjtőhelye lett a rendszerellenes elemeknek. Itt komoly anyagi megbecsülés mellett dolgozhattak, 5–6 ezer forintos – sőt volt, aki 10 ezer forintot keresett – havi jövedelem mellett egyéb kiegészítő jövedelem, például prémium és gépkocsiátalány is illette őket. Természetesen ez rendkívüli módon sértette a pártelit érdekeit. Nemcsak azt tolerálták nehezen, hogy Csákány ezeket a nemkívánatos elemeket alkalmazta, hanem azt már végképp nem tűrhették, hogy kiemelt jövedelemmel is illette őket. Ugyanakkor – vetették Csákány szemére – az egyszerű fizikai munkások amúgy sem túl magas bérét többször ilyen-olyan indokokkal csökkentette. Ennek aztán munkajogi perek tömkelege lett a következménye, amelyet persze a tsz rendre elveszített, és fizetnie kellett.¹⁶

Csákány a melléküzemágak vezetésével bízta meg a nem rendszerkonform embereket, akik aztán beosztottként saját embereiket, jellemzően hasonszőrű barátaikat vették fel. Természetesen ezzel komoly függőségi viszony alakult ki, amelyben végső soron mindenki Csákány Zoltántól függött, neki volt

hálás, az ő utasításait hajtotta végre. Nemcsak anyagilag ösztönözte őket, hanem teljes egzisztenciális függésben voltak tőle. A hatalomtól már túl sok jót nem várhattak, így természetesen hajlandók voltak olyan, a törvényesség határán mozgó tevékenységekre is, mint a melléküzemágak kreatív, engedély nélküli üzemeltetése. Ezen személyek alkalmazása megint csak nagy „rugalmasságot” kívánt meg Csákány és a munkaügy részéről, erkölcsi bizonyítványt értelemszerűen nem mindenki tudott hozni. Ezt a problémát úgy oldották meg, hogy nem nyitottak róluk kádernyilvántartást, ezzel próbálva leplezni, hogy nem felelnek meg az alkalmazási feltételeknek. A járási tanács a pártszervezet bevonásával 1969 júliusában vizsgálatot tartott és megállapította, hogy 21 vezető beosztású munkavállalónak nincs se erkölcsi bizonyítványa, se kádernyilvántartója. Utasították Csákányt a helyzet mielőbbi rendezésére, ehhez képest egy évvel később, mikor ismét vizsgáldtak, megdöbbenve tapasztalták, hogy nemhogy csökkent volna, hanem nőtt az erkölcsi és nyilvántartás nélkül alkalmazottak száma, ekkor összesen 31 főt foglalkoztattak ilyen módon. A helyzet 1971 októberére sem oldódott meg teljesen, ekkor még mindig 9 vezető beosztású alkalmazottnak nem volt erkölcsi bizonyítványa, köztük a főagronómusnak, egy pénzügyi előadónak, és a személyzeti osztályvezetőnek sem. A vezetők szabálytalan alkalmazása mellett a tsz-tagok felvétele körül sem volt minden rendben, volt olyan tsz-tag, aki sohasem fordult meg Száron, de a szövetkezet tagja volt. A vezetőség tagjai Csákány előterjesztéseit minden kontroll nélkül megszavazták, de túlnyomórészt azzal sem voltak tisztában, miről szavaznak. Így fordulhatott elő, hogy a szövetkezetben minden vezető beosztású személy havi 200–1800 forint¹⁷ reprezentációs keretre volt jogosult. Átlagosan 900 forintot költhetett a főkönyvelő, az elnökhelyettes, a csúcstitkár, 500 forint felett diszponáltak az osztályvezetők, míg az elnök havi 1800 forint elköltésére volt jogosult. Ezekről az összegekről elszámolni nem kellett, és havonta automatikusan a rendelkezésükre állt. A tsz egyik melléküzemágaként működött a Non-Stop Bisztró is, itt az elnök és a főkönyvelő 10 hónap leforgása alatt 72 ezer forintot költött el reprezentációs kiadás ürügyén, természetesen az egyéni keretükön felül.¹⁸

A legnagyobb – és tegyük hozzá, a legátláthatatlanabb – bevételi forrást a maszek fuvarozás jelentette, a szekérfuvarozási részleg gebines alapon működött a szövetkezet leple alatt. A módszer a következő volt: budapesti, Pest megyei fuvarosok névleg beléptek a tsz-be, de természetesen nem azért, hogy a földeken dolgozzanak, hanem maguk is hajtókat, illetve alkalmanként rakodókat fogadtak, és velük fuvaroztattak. A tsz a maszek fuvarosokkal olyan megállapodást kötött, hogy a teljes bevétel 30 százalékát kapja a szövetkezet, a fennmaradó 70 százalékból, ami a fuvarozóké volt, vonták le a hajtók bérét, akik a tényleges munkát végezték. A hajtókat formailag szintén beléptették a tsz-be, de a fuvarozókra eső 70 százalékos részből fizették őket, tehát valójában a fuvarosok alkalmazottai, mai szóval alvállalkozói voltak. Ezzel a konstrukcióval a tsz minden fuvar 30 százalékáig jövedelemhez jutott úgy, hogy semmilyen valós tevékenységet nem folytatott, és a fuvarozók is szép összeget tehettek zsebre tényleges munkavégzés nélkül. Volt, aki – miután kifizette az „alvállalkozóit” – havi 10 000 forintot is keresett így.¹⁹ A tsz szerepe abban állt, hogy a nevét adta a fuvarozási vállalkozáshoz, mint melléküzemág, így nem maszek alapon, hanem egy tsz keretében működött egy valójában maszek fuvarozási vállalkozás. Ez a konstrukció ma már nem tűnik szokatlannak, sőt egy igen elfogadott foglalkoztatási forma, a speditőr cégek lényegüket tekintve hasonló elven működnek, de a Kádár-korszakban a munka nélküli jövedelemszerzés szembement a szocialista eszményekkel és erkölcsiséggel, így teljes mértékben elítélendő volt.

A szekérfuvarozás mellett a tsz autófuvarozó részlege is hasonlóan működött. Állami vállalatoktól vásároltak kiselejtezett, de még működőképes teherautókat, összesen 39 darabot, amelyekhez az anyagi fedezetet magánszemélyek, gépkocsivezetők adták, de a tsz nevében vásároltak. A fuvarozási bevétel 58 százaléka a gépkocsivezetőké volt, a maradék 42 százalék pedig a tsz-t illette. Viszonylag rövid idő alatt csak ezen az üzleten a szövetkezet 479 000 forint jövedelmet hozott úgy, hogy effektív munkavégzést nem folytatott. Természetesen a fuvarosok ebben az esetben is jól kerestek, a fuvarozási részlegvezető például 16 600 forint havi jövedelemre tett szert. A viszonylag rossz állapotban lévő tehergépkocsipark, az ellenőrzések hiánya kockázatos

tette a fuvarozást, de baleset nem következett be. Természetesen a bizonylati fegyelmet sem tartották be, és a gazdálkodás terén is hiányzott az átláthatóság és az ellenőrizhetőség.

A Csákány vezette szövetkezet a munkaerővel is üzérkedett. Kihasználva azt a lehetőséget, hogy a termelőszövetkezeteknek lehetőségük volt azon dolgozóikat átengedni szerződéses alapon ipari üzemeknek, akiknek nem tudtak munkát adni holt szezonban (jellemzően télen), összesen 120 főt a sör-ipar és az édesipar részére átengedtek. Az ügylet szépséghibája csak az volt, hogy az átengedett dolgozók nem is voltak a tsz alkalmazottjai, vagy tagjai, sőt nem is a községben laktak, őket egyenesen erre a munkára toborozták, és úgy közvetítették ki. Az üzleten közvetítői díjként 250 000 forint hasznot realizált a szövetkezet.²⁰

A tsz üzemegységében tenyésztett kutyák közül nyolc darabot, összesen 10 ezer forint értékben ajándékoztak el különböző üzletfeleknek, vagy vezető beosztású személyeknek. Az ezekkel az üzletekkel szerzett jövedelmet nem a ténylegesen a tsz-ben dolgozó tagok között osztották fel, az ő jövedelmük 1969 és 1970-ben nem emelkedett, ugyanakkor az alkalmazottak jövedelme több mint 30 százalékkal nőtt úgy, hogy jellemzően nem is folytattak munkavégzést. Mindemellett a tsz vezetése akár bérként, akár reprezentációs költségként, akár kiegészítő részesedésként jelentős jövedelemhez jutott, az átlagfizetéseket többszörösen meghaladó mértékben. Nem csoda ezek után, hogy például az 1971-es munkadíjalapot a tsz 3,5 millió forinttal túllépte. A szabálytalanságok hatására és a káderpolitika következményeként óriási volt a fluktuáció, az 1969 és 1970 közötti egy évben 1300 fő fordult meg a tsz-ben, jó részük a melléküzemágak munkavállalója volt.²¹

A tsz vezetése – természetesen nem saját költségén – külföldi utazásokon is részt vett, amelyek elvileg kapcsolatépítésre, üzletszerzésre szolgáltak volna, valójában azonban inkább nyaralások voltak. Spanyolországba például három – természetesen Csákány is –, a tsz vezetéséhez tartozó személy utazott ki egy kisállattenyésztő-kongresszusra, összesen 40 000 forint költségen. A cél elvileg itt is üzletszerzés lett volna, ennek azonban némileg ellentmond, hogy a kérdéses üzletet már a kiutazás előtt megkötötték.

A profitorientált szemlélet mellett a vezetést az adó- és járulékfizetés elkerülése is jellemezte. Nem fizették be az adókat, és nem egyenlítették ki az adósságokat más termelőszövetkezeteknek vagy vállalatoknak sem, azzal a felkiáltással: „tisztá haszon, mert használjuk a pénzünket!”. Ennek következtében végső soron milliós nagyságrendű köz- és egyéb tartozások terhei neheztedek a szövetkezetre. A vezetés nagyon kreatívan kezelte a pénzügyi helyzetet, a bevételek egy részét a tagok háztáji elszámolási számláján, és postai betétkönyvekben kezelte. A kötelezettségeinek sem a partnerei, sem az állam felé nem tett eleget, ugyanakkor a béreket és egyéb juttatásokat fizetni tudta. Természetesen itt is súlyoztak, hogy kinek fizetnek és kinek nem, a nyári diákmunkásokat például még több mint fél évvel később sem fizették ki, miként erről a *Népszabadságban* megjelent panaszos levél tanúskodik.²² Ezzel a valós pénzügyi helyzetét a tsz hosszú időn, mintegy két éven át eltitkolta. Végül az adótartozás már kezelhetetlen méretűre, 15 millió forintra nőtt. A működőképességet azzal is biztosították, hogy minden év elején 2-3 millió forintos, rövid lejáratú működési hitelt vettek fel, amit a vevői követeléseikből visszafizettek, ugyanakkor a szállítóknak csak bírói meghagyás után fizettek, azaz a működést tulajdonképpen hitelből és a beszállítók ki nem fizetéséből, illetve késve kifizetéséből biztosították.

Csákány Zoltán igencsak zavaros üzleti ügyei mellett magánéleti botrányba is keveredett. A település kultúrházának férjezett igazgatónőjét elcsábította. A viszony kezdetén elhíresztelte, hogy magánélete megromlott, felesége megcsalta, magát áldozatnak állította be. Új kapcsolata, amely végül 1972-ben előbb mindkét fél részéről válással, majd házassággal végződött, kezdetben botrányosra sikerült, és alaposan felkavarta a településen a kedélyeket. A pár a légyottok helyszínéül a kultúrházat használta, így számtalan esetben az ott folyó mulatságnak kora este véget vetettek, a szórakozó fiatalokat hazaküldték, a művelődési házba pedig kettesben bezárkóztak. Érthető okokból ennek nagyon hamar híre ment a településen, és felháborította a lakosság egy részét. A helyzetet kezelendő a tanácselnök végül átengedte házának egyik szobáját a találkozások helyszínéül, de természetesen ez sem maradt titokban a falu népe előtt. Végül a pár házassága után a kedélyek

megnyugodtak, azért is, mert Budapesten teremtettek maguknak otthont, és így már nem a falu szeme előtt éltek az életüket. Az új lakás kialakítását a tsz építőrészlege végezte, mintegy 50 000 forint összköltségben, ezt „természetesen” Csákány nem fizette ki a szövetkezetnek.

A stiklik elleplezésére nagyon ügyes taktikát alkalmazott, ahol lehetett, a pozitív kommunikációt erősítette, a sajtó, rádió képviselőit számtalan alkalommal meghívta a településre. Ezek a médiumok riportot közöltek róla, melyben bemutatták, milyen sokoldalú vezető, és milyen jól működik a szövetkezet. 1970. július 2-án jelent meg a *Népszabadságban* „Mire képes a jó vezetés? Másfél év változásai a Szári Béke Tsz-ben” címmel egy igen lelkes hangú cikk. Ebben is a melléküzemágak jelentőségét emelik ki, és a jövedelem drasztikus emelkedéséről számolnak be.²³ A tsz-sikerek bemutatása természetesen az új gazdasági mechanizmus sikerének propagálására szolgált, így egybevágott a politikai akarattal. Emellett Csákány jó vendéglátó volt, a szinte korlátlan reprezentációs keretből jól tartotta vendégeit, a sajtó képviselőit, akik így természetesen országszerte híresztelték a szári sikereket. Szűkebb környezetében a korábban már Pest megyében is alkalmazott módszerekkel élt. Kit hízelgéssel, kit anyagi előnyökkel maga mellé állított. Akik bírálni merésztették, azokat intrikákkal, rágalmazással támadta, egymással szembe fordított embereket, így osztotta meg őket. A településen informátorai voltak, akik rendszeresen tájékoztatták a vele kapcsolatos hangulatról, pletykákról. Az információk birtokában aztán kijátszotta egymás ellen az embereket, lépéseit jó előre tervezte, tudatosan manipulálta környezetét. Önmagáról is titokzatosan nyilatkozott, nem törekedett azoknak a mendemondáknak a tisztázására, mely szerint KB-tag, vagy elhárítótiszt lett volna a múltban, illetve hogy ilyen szintű kapcsolatokkal rendelkezik, és bármit el tud intézni. Egy-egy lépése a környezetében csak megerősítette a magas kapcsolatok meglétének tényét, például spanyolországi útja előtt az útlevelét 24 óra leforgása alatt elintézte, ami kétségtelenül joggal feltételezett valamiféle kapcsolatot a belügyi szervekkel. Kellően magabiztosan nyilvánult meg majd mindenki vel szemben. Amikor a megyei tanács által szervezett tsz-elnöki tanfolyamra meghívták, azt

válaszolta, hogy „oda ő nem megy, ahol még a mécsesről beszélnek, mikor ő már a neonfénynél tart”.²⁴

A törvénytelen ségek, a munkaerővel való visszaélések, a pénzügyi manipulációk végül természetszerűleg bukást okoztak, a folyamatban lévő és egyre sokasodó vizsgálatok járási és megyei szinten végül feljelentéshez vezettek. Az addig akadozva működő közigazgatási gépezet után a rendőrségi, ügyészségi eljárás során teljes erővel csaptak le a tsz vezetésére, kiemelt figyelmet fordítva természetesen annak elnökére, Csákány Zoltánra. Az elkövetett visszaélésre való tekintettel előzetes letartóztatásba helyezték, ahol 72 napot töltött. Vádolt-társa lett a szövetkezet elnökhelyettese, a főkönyvelő, a revizor és a belső ellenőr is. Üzérkedés és más bűncselekmények miatt az ügyészség 1972 novemberében nyújtotta be a vádiratot. Csákány és vádolt-társai terhére rótták fel, hogy meghamisították a szövetkezet 1970-es mérlegeredményét, több mint 7 millió forinttal megnövelték azt, ezzel elérték, hogy a mérleg 2,3 millió forintos nyereséget mutatott, holott valójában 4,9 milliós veszteséget realizáltak abban az évben. A nem valós mérlegeredményre támaszkodva a vádlottak elérték, hogy részükre és a vezetés más tagjai részére kiegészítő részesedés és prémium jogcímen a tsz összesen 364 820 forintot fizessen ki. Ezzel a cselekedetükkel a korszak büntető törvénykönyvében szereplő, a különösen nagy kárt okozó, társadalmi tulajdont károsító csalás büntetettét követték el. Némileg meglepő fordulat, hogy Csákány vádolt-társai ellen az eljárást végül bizonyítékok hiányában megszüntették, így egyedül az elnököt vonták felelősségre.²⁵ Csákány ellen az események hatására a párt is fegyelmi eljárást indított. A vizsgálat során igyekeztek feltárni a Szári Béke Tsz-en belüli viszonyrendszereket, az elnök szerepét és személyiségét is próbálták megismerni. Az eljárás során a Pest megyében már korábban megismert események ismétlődtek meg. Csákány agresszíven lépett fel, nem ismerte el a cselekményeket, melyeket a terhére róttak, azt állította, hogy nem ért a gazdasági dolgokhoz, megtévesztették, kihasználták, majd a fegyelmi bizottságot elfogultsággal vádolta, az ellene vallókat rosszindulatúnak bélyegezte. Az idézéseket nem vette át, sőt azt állította, hogy meg sem hívták és meg sem hallgatták az eljárás során. Mikor látta, hogy menthetetlenül el

fogják ítélni, teátrálisan, sírva kérlelte a megyei első titkárt, hogy mentsék meg, ne tegyék tönkre az életét a pártból való kizárással.

A párt végrehajtó bizottsági ülésén is komoly polémia alakult ki azzal kapcsolatban, hogy kizárják-e Csákányt, vagy várják meg a büntetőeljárás végét. Nem voltak benne biztosak a vb tagjai, hogy nem befolyásolja-e a bíróság döntését a párt határozata, és félték, hogy a kizárás hatására fogják végül Csákányt elítélni. A KEB állásfoglalása alapján a bűnvádi eljárás esetén meg kellett várni a bíróság elsőfokú ítéletét a pártfegyelmi eljárással, pontosan azért, hogy ne hasson a bíróságra a párt elmarasztaló vagy felmentő ítélete. Érdekes látni, hogy a megyei vb tagjai sem láttak teljesen tisztán az ügyben, Pap István fogalmazta meg egyértelműen azt, amit mindenki gondolt: „két véglet lehet ennél az embernél, vagy egy naivan buta, jóindulatú egyéniség, vagy egy másik véglet, nemzetközi szélhámos, aki zseniálisan lovagolta meg mindvégig pályafutásán a lehetőséget”. Végül a vb az utóbbi eshetőséget látta valószínűbbnek, elfogadta a fegyelmi bizottság előterjesztését, és Csákány Zoltánt kizárta a pártból.²⁶

A szári tsz-ben történtek olyan hullámokat vetettek, amelyek kihatottak Fejér megye majd összes tsz-ének életére. A megyei tanács és a bicskei járás értékelte az eseményeket, és komoly rendszabályokat fogantatosítottak, hogy a jövőben ilyen vagy hasonló eset ne fordulhasson elő. Növelték – legalábbis törekedtek rá – a tanácsai és szakigazgatási szervek ellenőrző szerepét. Felülvizsgálták a szövetkezetek tevékenységi körét, ahol törvényteleniséget – azaz engedély nélküli működést – tapasztaltak, ott intézkedtek ezek megszüntetéséről, és a tevékenységeket ezt követően már csak szakminiszteri engedéllyel lehetett folytatni. Kénytelenek voltak szanálni a szári tsz-t, adóelengedéssel, adósságátütemezéssel, megyei tanácsai kezességvállalással igyekeztek a nyomasztó pénzügyi helyzetet rendezni. Új vezetőség állt fel, akik szoros felügyelet mellett törvényes keretek közé szorították a melléküzemágak működését, erősen visszafejlesztve ezt a tevékenységi kört. Természetesen elbocsátásokra is sor került, Csákány korábbi emberei mind távoztak a tsz-től. Az utólagos vizsgálat megállapította, hogy a megye más tsz-eiben is elő-előfordultak

hasonló „gondok”, mint Száron, főleg a bicskei járásban volt ragadós a példa. Ezeket azonban igyekeztek gyorsan és hatékonyan megszüntetni.

A szári jelenség az országos gazdaságpolitikai helyzet, azaz az új gazdasági mechanizmus kezdeti, úgymond „gyerekbetegségeit” kihasználva működhetett. Több szerencsétlen tényező összjátékának köszönhető, hogy a helyzet ennyire eszkalálódott. A közigazgatás átalakítása erre az időszakra esett, a harmadik tanácstörvény (az 1971. évi I. törvény) újraszabályozta a tanácsok jogállását, szerepét, és a tanácsai szervezet hatáskörét. A járásokban már nem alakultak tanácstestületek és vb-k, csupán igazgatási területi egységként maradtak meg. A járási hivatalok a megyei tanácsok területi szakigazgatási szerveiként működtek, továbbra is megmaradt az első- és másodfokú hatósági jogkörük, a szövetkezetek állami felügyeletének ellátása, a községi tanácsok működésének törvényességi felügyelete. Az átalakulás, bár nem volt radikális, természetsszerűleg okozott feszültséget, személyi változásokat, így csökkent az ellenőrzési hatékonyság. Az új gazdasági mechanizmus bevezetése is zavart okozott, annak végrehajtása ismeretlen terepet jelentett a gazdaság és a közigazgatás szereplőinek egyaránt. A nagyobb önállóság, a tsz-ek melléküzemágainak felfejlesztése szokatlan és ismeretlen volt minden résztvevőnek, az állami és pártapparátus számára nem minden esetben volt világos, hol húzódik az új gazdasági direktívákkal egyező, vagy éppen már a törvényteleniség határát átlépő működés. Csákány Zoltán személyisége, rutinos manipulatív képessége bénítólag hatott a járási és megyei szervekre is. Kezdetben lenyűgözte őket az impulzív, rövid távon kétségkívül sikeres tevékenysége, később pedig megrettentek a vélt vagy valós felsőbb kapcsolataitól, melyek meglétéről vagy hiányáról Csákány mindig sejtelmesen nyilatkozott. A sajtóval ápolta jó kapcsolata és pozitív színben való megjelenése is kontraproduktívan hatott az ellenőrző szervekre, hiszen nem szívesen léptek fel vele szemben. Senki nem vállalta annak ódiumát, hogy egy, az új gazdaságpolitika sikerét bizonyító személlyel, tsz-szel szemben eljárjon, hiszen ezzel tulajdonképpen áttételesen ugyan, de a központi gazdaságpolitikai intézkedéseket kritizálták volna.

Ma már – természetesen egy más gazdasági és politikai környezetben – Csákány Zoltán tevékenysége nem egyértelműen negatív. Magánéleti botránya közel sem olyan súlyos, mint azt a korabeli pártfegyelmiben igyekeztek beállítani. Elvált, majd újránősült, ennek körülményei talán nem voltak a legegyszerűbbek, de semmi kirívó vagy erkölcstelen tettét nem követett el. Valószínűleg nem is hánytorgatták volna ezt fel neki, ha nincsenek az egyéb ügyei. A melléközemágak üzemeltetése körüli anomáliák, mint azt az elődje és más tsz-ek tevékenysége is bizonyítja, közel sem voltak szokatlanok, sőt viszonylag elterjedtnek számítottak. Tulajdonképpen ez a cselekmény találkozott is az új gazdaságpolitikai elvárásokkal, csupán engedéllyel, és pénzügyileg átlátható módon kellett volna folytatni. A kreatív könyvelés, a pénzügyi visszaélések, a különböző jogcímen kifizetett jogtalan járandóságok, a mérlegeredmények meghamisítása kétségtelenül büntetendő cselekedetek, melyek természetesen eredményezték a büntetőeljárást, ebben nem lehet őt felmenteni. Talán megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy ha Csákány Zoltán piaci viszonyok között folytathatta volna üzleti tevékenységét, a sikeres vállalkozók között tarthatnánk őt számon, bár kétségtelenül voltak olyan személyiségjegyei, amelyek nehéz emberre tették őket.

A teljes egész képet nézve a Kádár-korszak egy jellegzetes története rajzolódik ki a szemünk előtt, melyben egy, a helyi politikai, gazdasági viszonyokban magát jól kiismerő, kiváló helyzetfelismerő képességgel bíró, ám rossz korban boldogulni próbáló, bonyolult személyiségű korábbi pártfunkcionárius küzdelmét és bukását látjuk.

Jegyzetek

- 1 Miroslav Lukčo: *Kis- és középvállalatok vállalkozói ismeretei kezdő vállalkozók részére*. Kassa, 2013. 8. o.
- 2 A Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára (MNL FML) A Magyar Szocialista Munkáspárt Fejér Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottságának Iratai (XXXV. 51. MSZMP VB) 1972. április 5. 349. o.

- 3 MNL FML A Magyar Szocialista Munkáspárt Fejér Megyei Bizottsága Fegyelmi ügyek iratai, Csákány Zoltán fegyelmi ügye. (XXXV. 51. MSZMP Fegy.) Csákány Zoltán pártvizsgálata.
- 4 1946 és 1953, valamint 1957 novembere és 1958 áprilisa között adományozták.
- 5 A Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML). A Magyar Dolgozók Pártja Pest Megyei Bizottságának Pártbizottsági Iratai (XXXV. 1. MDP PB), 1951. február 19.
- 6 Cservenka Ferencné (Székely Ilona) (1918–2010) 1962. novembertől 1983 októberéig, nyugállományba vonulásáig állt a Pest megyei MSZMP élén első titkárként.
- 7 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Csákány Zoltán pártvizsgálata.
- 8 Lásd például: Fordulat a Dabasi járásban. *Népszabadság*. 1966. április 22. 4–5. o., Újra a jó úton. Zárszámadás az inárcsi termelőszövetkezetben. *Népszabadság*. 1966. február 23. 5. o.
- 9 MNL PML Az MDP Dabasi Járási Bizottsága és alapszervezeteinek iratai, VB-jegyzőkönyvek (XXXV. 3/299 ö. e. MDP JB VB). 1967. február 27. vb-ülés 1–7. o.
- 10 Tízévi szabadságvesztésre ítélték a szári szegkovácsok csaló vezetőjét. *Népszabadság*. 1970. január 23. 8. o.
- 11 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Összefoglaló jelentés a Szári Béke Tsz helyzetéről.
- 12 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966*. Kosuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 402–405. o.
- 13 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966*. Kosuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 353–355. o.
- 14 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Összefoglaló jelentés a Szári Béke Tsz helyzetéről. 5. o.
- 15 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Fejér Megyei Főügyészség, Vádirat. B. 10010/1973/5/I.
- 16 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Csákány Zoltán pártvizsgálata.
- 17 A KSH adatai szerint a havi átlagbér 1970-ben 2222 forint volt, a havi nyugdíj összege pedig 765 forint.
- 18 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Összefoglaló jelentés a Szári Béke Tsz helyzetéről.
- 19 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Fejér Megyei Főügyészség, Vádirat. B. 10010/1973/5/I.
- 20 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Összefoglaló jelentés a Szári Béke Tsz helyzetéről.

- 21 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Fejér Megyei Főügyészség, Vádirat. B. 10010/1973/5/I.
- 22 A diákok munkadíjáról. *Népszabadság*. 1971. február 5. 6. o.
- 23 Mire képes a jó vezetés? Másfél év változásai a Szári Béke Tsz-ben. *Népszabadság*. 1970. július 2. 4. o.
- 24 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Csákány Zoltán pártvizsgálata.
- 25 MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fegy. Fejér Megyei Főügyészség, Vádirat. B. 10010/1973/5/I.
- 26 MNL FML XXXV. 51. MSZMP VB. 1972. április 5. 346–355. o.

Gottfried Barna

„Komoly feszültséget teremtett a községben.”

A tarpai téeszelnők

Tarpa nagyközség Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, az ukrán határ közelében, a Tisza mellett, a Beregi-Tiszahát és a Beregi-síkság találkozásánál fekszik, ahogy arrafelé mondják, a „beregí részen”.

Történelme az átlagosból a XVII–XVIII. század fordulóján, a Rákóczi-szabadságharc idején lépett ki, hiszen ott született Esze Tamás¹ kuruc brigadéros, akinek a vezetésével a település lakosai az „utolsó szál emberig” a felkelők oldalára álltak. Néhány év múlva, 1706-ban azonban már a fejedelem katonaállításra, adózásra vonatkozó intézkedései miatt II. Rákóczi Ferenc ellen lázongtak. Büntetés helyett a fejedelem 1708-ban hajdújoggal² ruházta fel a mezővárost, a rebellió sikeres érdekérvényesítésnek bizonyult. Dr. Takács Péter így értékelte Tarpa történetének ezt a korszakát: „A település történelmi fénykora, ami generációkon át befolyásolta a lakosok öntudatát, mentalitását, a tarpaiak világhoz igazodó viszonyát, a Rákóczi-szabadságharc időszaka volt.”³

A következő időszak és események, amikor és amelyekben kitapintható a kurucos öntudat, a lázadó, lázongó, ellenálló mentalitás, a két világháború közötti évtizedek választásai voltak.⁴ Bajcsy-Zsilinszky Endre,⁵ a korszak ikonikus ellenzéki politikusa először 1929-ben – akkor még eredménytelenül – indult a tarpai egyéni képviselőházi választókerületben, 1931-ben azonban már mandátumot szerzett. Tette ezt úgy, hogy a kormánypárt minden

eszközt, a nyomásgyakorlás, befolyásolás minden módját bevetette annak érdekében, hogy az ő jelöltje kerüljön ki győztesen. Ugyanabban az évben, még a választásokat megelőzően Tarpán bontott zászlót Bajcsy-Zsilinszky Endre új pártja, a Nemzeti Radikális Párt, Tarpán újra rebellió volt.

1985-ben országgyűlési és tanácsválasztások voltak Tarpán, ahogyan az egész országban. A szocializmus évtizedeinek választásai során akkor volt egyedül kötelező (korábban csak lehetséges) a kettős jelölés.⁶ Mindkét jelöltet a Hazafias Népfront⁷ illetékes szervei állították, törekedve a politikai megbízhatóság elvének érvényesülésére. Nem tobzódott a politikai pluralizmus, kicsit talán sarkítva a problémát úgy kell ezt elképzelnünk, mintha 1931-ben a kormánypárti jelölttel szemben nem Bajcsy-Zsilinszky Endre, hanem egy másik kormánypárti jelölt indult volna. Ennek ellenére adódhattak a kettős jelölésből problémák, ahogy adódtak is, Tarpán is.

Szűcs László, aki korábban hosszú évekig községi párttitkár volt, majd a választások idején termelészövetkezeti elnök és a beteg tanácselnök feladatait is ellátó tanácselnök-helyettes, nem jutott be a tanácstestületbe, illetve bejutott, hiszen a másik, a választásokon győztes jelölt visszalépett vagy lemondott (ennek még lesz jelentősége). Mivel Szűcs László megszerezte a szavazatok 25%-át, automatikusan póttanácsstag lett, lemondás esetén pedig tanácstaggá válhatott. Persze – amint majd ezt látjuk – nem ment ez olyan egyszerűen, különösen Tarpán nem, ahol újra felütötte fejét a rebellió. Már nem a kardot csörgették az oldalukon a kurucok, már nem magánterületen tartottak nyilvános választási gyűléseket, dacolva a hatalmi erőszakkal. Már ez más világ volt, annyi mindent átéltek, a második világháborút, a málenkij robotot,⁸ a kitelepítést, a „kuláktalanítást”, a kötelező beszolgáltatást, az 1956 utáni megtorlásokat, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, az erőszakos téészesítést. Más módszert kellett alkalmazni az érdekérvényesítésre, ezért leveleket írtak, legtöbbször névtelenül, és elküldték azokat mindenhova, a különböző szintű pártszervekhez egészen a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságáig, a megyei tanácshoz, a Népi Ellenőrzési Bizottsághoz,⁹ a rendőrséghez, az ügyészséghez, a *Szabad Föld* című újsághoz. A névtelen levél kétségkívül nem túl bátor és szimpatikus műfaj, de ezek a levelek nem

aljas, rossz-szándékú, igaztalan feljelentések, hanem az igazság keresésének, a közösség és néha az egyén érdekei érvényesítésének alkalmazhatónak vélt eszközei. Itt kell megjegyezni, hogy voltak olyanok, akik észrevételeiket szignált levelekben fogalmazták meg, illetve az ügygel kapcsolatos összes levél nem maradt az utókorra.

A *Szabad Föld* országos terjesztésű lap volt akkor is, vidéken igen olvasott, az abban megjelent írás nyilvánosságot teremtett, elkerülhetetlenné vált az ügy, helyesebben az ügyek kivizsgálása. Igen, ügyek. A választási machinációval kapcsolatos vizsgálódás kapcsán előkerültek 1985 előtt kelt „bejelentések”, amelyek a falu lakosságát lenéző arroganciával kezelő, sajátos hatalomkoncentrációt létrehozó, gazdasági visszaéléseket elkövető termelészövetkezeti elnökről szóltak.

1981-től a Tarpai Esze Tamás Mezőgazdasági Termelészövetkezet elnöke a Nagyvarsányban, 1934. április 6-án született Szűcs László volt. Földműves családból származónak vallotta magát,¹⁰ bár édesapja a Független Kisgazdapárt¹¹ képviselőjeként, 1949-től egy cikluson át országgyűlési képviselő volt, később Szabolcs-Szatmár megyében töltött be gazdasági vezetői pozíciókat.

Szűcs László Debrecenben érettségizett,¹² majd az Egri Tanárképző Főiskolán szerzett tanári diplomát. Főiskolai évei alatt előbb a DISZ-nek,¹³ később, 1957 márciusától a KISZ-nek¹⁴ volt (utóbbinak alapító) tagja. A tanári diploma megszerzése után feleségével együtt Vitkán tanítottak, ahol úttörőcsapatot alapított, a községi KISZ-titkári funkciót is betöltötte, 1958-tól a helyi tanács és annak végrehajtó bizottságának is a tagja lett. Ugyanabban az évben felvették az MSZMP soraiba és a munkásörségbe, 1981-ig volt a párt fegyveres testületének a tagja.

1959-ben, akkor még csak átmenetileg, a mozgalom beszüppantotta az ifjú pedagógust, hiszen a Vásárosnaményi járás úttörő titkáráként, majd a járási pártbizottság oktatási felelőseként dolgozott tovább. Családja lakásgondjai miatt 1961-től feleségével együtt újra tanítania kellett. 1963-ban azonban ismételten pártmunkát kapott, a Tarpai Győzelem Mezőgazdasági Termelészövetkezet függetlenített párttitkára és elnökhelyettese lett. Az 1974-ben

megalakult községi pártbizottság titkári feladatait is ő látta el. Már 1966-tól tagja volt a községi tanácstestületnek, illetve a végrehajtó bizottságnak.

Pártvezetőként a politikai hatalom gyakorlásában domináns szerepe volt, termelőszövetkezeti elnökhelyettesként gazdaságirányítói pozíciót töltött be. Tanácstagként, a végrehajtó bizottság tagjaként a közigazgatás, az államigazgatás területére nyert befolyást. Az előrelépéshez szükséges politikai képzést, a marxista-leninista szakosítót 1967-ben, a vezetőképzőt 1980-ban végezte el. Karrierje szépen haladt előre, személyes befolyása növekedésének az szabott határt, hogy a helyi tanács munkáját még nem ő irányította, ahogy a településen működő termelőszövetkezetnek is más volt az elnöke, mindezek ellenére a helyi hatalom ágai már kezdtek a kezében összeállni.

Felettesesei méltányolták munkáját, politikai elkötelezettségét, több ízben kitüntették, munkásörként kapta meg a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatát, a Kiváló Parancsnok jelvényt. A polgári élet területén végzett munkáját ismerték el a Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója, a Szocialista Kultúráért kitüntetésekkel, valamint a Munka Érdemrend arany fokozatával.

Helyi viszonylatban jelentősnek mondható mozgalmi múlttal a háta mögött, marxista-leninista ideológiai ismeretekkel felvértezve, politikai területen szerzett vezetői tapasztalatok birtokában, tekintélyesnek mondható elismerésekkel érkezett Szűcs László az 1980-as évekhez.

Milyen volt Tarpa azokban az években? Milyen szerepet töltött be a mezőgazdasági szövetkezet a település életében? 1973-ban a település nagyközségi státuszt kapott, ugyanabban az évben megalakult a Tárpai Nagyközségi Közös Tanács Gulács és Tivadar településekkel együtt. 1974-ben a Tárpai Győzelem és a Gulácsi Új Élet Mezőgazdasági Szövetkezetek Tárpai Esze Tamás néven egyesültek. Ha a szövetkezetet a közösség életében betöltött szerepének súlya szerint akarjuk pozicionálni, akkor talán legfontosabbak a foglalkoztatásra vonatkozó adatok. Két időmetszetben állnak rendelkezésünkre ezek, 1982-ből és 1987-ből, mindkét időmetszetben tartalmazzák a nagyközségi közös tanács teljes közigazgatási területére vonatkozó adatokat, tehát Tarpán túl a gulácsi és a tivadari információkat is.¹⁵

Tanácstaggyűlés a tarpai téesszben, 1980-as évek közepe

A számsorokból általában megállapítható a teljes népesség, a munkaképes korúak, a gyermekek, valamint a foglalkoztatottak (aktív keresők) számának csökkenése. 1982-ben, a 4227 főt kitevő teljes lakosságból az összes foglalkoztatott 54,68%-a, 1084 fő a mező-, erdő- és a vízgazdálkodás területén dolgozott, jellemzően az mgtsz-ben. 1987-re ezek a számok mind abszolút, mind relatív értelemben csökkentek (757 fő, 48,4%), azonban a lényegen ez semmit sem változtatott. A legtöbb embert foglalkoztató gazdálkodó szervezet az Esze Tamás Mgtsz maradt, működése, eredményessége, illetve eredménytelensége meghatározója volt a nagyközség életének.

Fontos személyi változások következtek be 1980-ban, Csürke Sándor tanácselnök – magas korára való tekintettel – felmentését kérte, az új tanácselnök a végrehajtó bizottság addigi titkára, dr. Varga Zoltán lett. Az mgtsz elnöke, Faggyas Jenő meghalt, a helyére Szűcs László került, akinek a községi

párttitkári státusról le kellett ezért mondania, viszont 1981-től tagja volt az MSZMP Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottságának. 1984-ben a községi közös tanács elnöke, dr. Varga Zoltán megbetegedett, feladatait nem tudta ellátni. Helyette a következő években az 1980-tól tanácselnök-helyettes Szűcs László vezette a testületet.

A rendelkezésünkre álló írott források adta lehetőségek elégtelenek arra, hogy pontosan megrajzoljuk Szűcs László személyiségjegyeit, a helyi hatalom birtokában azokban bekövetkező torzulásokat. Mindenesetre elég kontúrosan egy (párt)elitista, úrhatnám, a képességeinek korlátait nem ismerő, autokrata stílusú, a szövetkezet gazdasági erőforrásait, lehetőségeit a saját javára fordító vezető képe rajzolódik ki.

Ahogy azt már említettük, 1985-ben tanácsválasztások voltak Tarpán is, az egész testületet újra kellett választani, immár a kötelező kettős jelölést alkalmazva. A dolog igencsak aktuális volt a településen, hiszen – bár a tanács elnökét a lakosság nem közvetlenül választotta – a párt megyei végrehajtó bizottságának 1984. október 30-i ülésén már arról számoltak be, hogy névtelen leveleket kaptak a településről, amelyekben javaslatot tettek az új tanácselnök személyére. Áruklodó, ahogyan a jegyzőkönyv fogalmaz a bizottság által fogantatosított intézkedéssel kapcsolatban: „Arra kértük a megyei tanácsot, hogy egy hozzáértő ember menjen ki, és keressenek több alkalmas személyt, és többes jelöléssel döntsenek majd, hogy tulajdonképpen kit is akarunk tanácselnöknek.”¹⁶ Az idézet talán híven illusztrálja a választójogi reform, a kötelező többes jelölés és általában az úgynevezett szocialista demokrácia korlátait.

Szűcs Lászlót is a Hazafias Népfront helyi bizottsága jelölte (elméletileg), a 6-os választókerületben indult, ahol Toldi Jánossal, az mgtsz sofőrjével, a beosztottjával kellett megmérkőznie a tanácstagságért, és vesztett. Bármennyire is távol állt ez a fajta kettős jelölés a többpárti demokráciák gyakorlatától, a politikai pluralizmus érvényesülésétől, azért arra alkalmat adhatott a választópolgárnak, hogy az általa ismert és nem kedvelt jelöltre ne szavazzon. Úgy tűnik, Szűcs Lászlóval a többség nem szimpatizált. Azzal, hogy nem jutott be a helyi tanácsba, nem lehetett tagja a végrehajtó bizottságnak, nem

helyettesíthette a beteg tanácselnököt, a helyi hatalom ágai közül az egyik legfontosabb kicsúszni látszott a markából.

Nem volt a megyében egyedülálló az, hogy egy helyi potentát elvesztette a választást, nem lett tanácstag. A megyei párt végrehajtó bizottsága részére írt, a választási munkáról, a lebonyolításról, a tapasztalatokról szóló beszámoló készítője felhívta a figyelmet arra, hogy több („néhány”) párt-, állami és gazdasági vezető nem kapta meg a választók bizalmát. Pártbizottságok titkárai, pártvezetőségi, alapszervezeti titkárok, gyárigazgató, állomásfőnök és több mgtsz-elnök mérettetett meg és találtatott könnyűnek. Néhányuk esetében az esetleges pótválasztás nyújthatott lehetőséget a testületbe kerülésre. A megyei pártbizottság 1985. június 25-én értékelte a választások lebonyolítását, Bánóczi Gyula megyei titkár elmondta, hogy az új rendszer bevezetése a megyében sikeres volt, és nagyban hozzájárult a szocialista demokrácia fejlődéséhez. A választások tapasztalatainak elemzése során – úgy ítélte meg – ki kell majd térni annak a vizsgálatára, hogy a következő választások alkalmával politikai eszközökkel hogyan biztosítható az egyes testületek „megfelelő” összetétele.¹⁷

De térjünk vissza Tarpára! Az újonnan megválasztott tanácstestület alakuló ülésén, 1985. június 24-én tanácstagként vett részt a mandátumot nem szerzett Szűcs László és a kerületében szintén vereséget szenvedő Danó Sándor is. A résztvevők névsorában nem olvashatjuk viszont a velük szemben megválasztott Toldi János és Vincze Sándorné nevét. Ezzel a „semmiséggel” sem az új testület, sem az alakuló ülésen részt vevő, a megyei tanácsot képviselő osztályvezető-helyettes (dr. Tóth Sándor, Személyzeti és Oktatási Osztály), illetve a vásárosnaményi pártbizottság képviselője (Szűcs Gyula, Szűcs László unokatestvére) sem foglalkozott. A törvényességet felügyelő ügyrendi bizottság elnöke (Csürke Sándor) megállapította, hogy a tanács tagjainak megválasztása törvényes volt. Szűcs Lászlót beválasztották a végrehajtó bizottságba, Danó Sándor pedig a Tivadari Elöljáróság előjárója lett, illetve szintén végrehajtó bizottsági tag.¹⁸ Amint az a későbbiekből kiderült, a két megválasztott képviselő, Toldi János és Vincze Sándorné visszaléptek a tanácstagságtól, ennek azonban semmi nyoma a jegyzőkönyvben, a dolog

szóba sem került az alakuló ülésen. Minden jogi csúrés-csavarás nélkül tanácsstagnak nyilvánították azokat, akik nem szereztek mandátumot, nem valakiknek a helyére kerültek be, nem póttanácstagként a visszalépések miatt, hanem csak úgy egyből, egyenesen. A Szűcs László által előkészített tanácsülés remekül működött, Kovács Béla személyében új tanácselnököt, Szűcs Miklós (nem volt rokona Szűcs Lászlónak) személyében pedig új tanácselnök-helyettest is választottak.

Minden ment volna simán, de valaki levelet küldött a *Szabad Föld* szerkesztőségének, amit a lap az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságához továbbított, de az újságíró ennyivel nem érte be, nem átallott az ügynek utánanézni, napokig Tarpán tartózkodni és cikket írni.¹⁹ Az írásban kronológiai rendben követte az eseményeket, megszólaltatva a főszereplők többségét. Kritikusan szemlélte a történeteket, konstata, hogy a megválasztott képviselők visszaléptek, elmondásuk szerint úgy, hogy arra nem kényszerítette őket senki, úgy látták, hogy Szűcs és Danó alkalmasabbak a feladatra. A cikk írója (és a jogszabály²⁰) szerint egy megválasztott tanácstag egyébként nem léphet vissza, csak a testület előtt lemondhat a mandátumáról, amely elhatározását a tanácsnak határozattal kell tudomásul vennie. Tarpán az illetékes elvtársak jogérzéke ennél sokkal megengedőbb volt, amint azt láttuk.

A cikk megjelenése után, augusztus 15-én a Tarpai Nagyközségi Közös Tanács újra összeült, többek között azért, hogy orvosolják az előző ülésükön hozott törvénysértő határozataikat.²¹ Első lépésként Toldi Jánost és Vincze Sándornét megválasztott tanácstagokká nyilvánították. A Szűcs László és Danó Sándor végrehajtó bizottsági tagságával, illetve utóbbi előljáróvá választásával kapcsolatos határozatokat hatályon kívül helyezték. A következő határozat meghozatala előtt ismertették Toldi János és Vincze Sándorné lemondó nyilatkozatát, majd elfogadták azokat. Harmadik lépésként felülvizsgálták Szűcs és Danó elvtársak póttanácsági mandátumait, amelyeket érvényesnek találtak, majd megválasztották őket újra végrehajtó bizottsági tagoknak, illetve előljárónak. Minden kristálytiszta és törvényes lett egyszerűen. Némi foltot ejtett a procedúrán, hogy ezt követően az egyik, a tanácsülésen jelen lévő tanácstag, Sütő Gábor indoklás nélkül lemondott.

Itt akár véget is érhetett volna a történetünk, de azok a fránya levelek annyi helyre eljutottak. A *Szabad Föld*hez írott, megjárva az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságát (ott nem foglalkoztak az üggyel) a megyei pártbizottságnál landolt, amely kénytelen-kelletlen a Szűcs Lászlóval kapcsolatos ügy kivizsgálásáról döntött. Véltetően komoly szerepe volt ebben az előző évben, 1984-ben elsimított, Szűcs László gazdasági természetű visszaéléseire vonatkozó bejelentéseknek, amelyekről a későbbiekben még ejtünk szót.

Az 1985 novemberében lefolytatott vizsgálatról készült feljegyzés²² több ponton kiegészíti a tarpai választás históriáját. Már a jelöltállításnál is mutatkoztak problémák, hiszen Szűcs László és Maticska József, a helyi pártbizottság megbízott titkára állították össze a 62 nevet tartalmazó listát, amelyen még Szűcs később több ízben változtatott, majd az MSZMP helyi szervezetének végrehajtó bizottsága jóváhagyott. A határozat meghozatala után újabb szempontok merülhettek fel, mivel Szűcs a Hazafias Népfront elnöksége elé

Munkanap a tarpai téeszben, 1980-as évek közepe

már egy módosított listát terjesztett be. Már ha beterjesztette, ugyanis az elnökség – nagy valószínűség szerint – össze sem ült. E feltételezést erősíti meg az a tény, hogy a Hazafias Népfront elnöke és titkára is lemondott tisztségéről arra hivatkozván, hogy a választások során nem igényelték a közreműködésüket. A vizsgálódók azt is bizonyítottak találták, hogy Toldi János Szűcs nyomására lépett vissza, az erre vonatkozó nyilatkozatát ő írta meg, Toldi csak aláírta, így történt ez Vincze Sándorné esetében is. Abban a szavazóköri körben, ahol Szűcs indult, az általa vezetett mgtsz személyzeti vezetője, Czakó Tivadar volt a szavazatszámoló bizottság elnöke. A választások után a tsz elnöke más munkakörbe helyezte, göngyölegraktáros lett, Szűcs gazdasági okokra hivatkozott, úgy gondolhatta, hogy Czakó elvtárs nem jól számolta a szavazatokat. A bejelentést vizsgálók szerint még a helyi pártbizottság 1985. márciusi jegyzőkönyvé²³ is módosítottak valamikor augusztusban, szeptemberben, hogy igazolják az eljárásukat. Maticska elvtárs el nem hangzott hozzászólásával egészült ki a dokumentum, amely így hangzott: „Póttanács-tag azért is jó, mert ha elmegy valaki, akkor van más helyette.”²⁴ Egyszerű, de igaznak tűnő állítás, amely azonban nem sokat segített Szűcs Lászlón.

A feljegyzés készítője politikailag merész és nyelvilag rendkívül finom formában vonta le az ügy konzekvenciáit: „A további elkendőzés és az elvtelen kapcsolatok látszata fennforgásának elkerülését csak és kizárólag úgy tudom elképzelni, ha nevezettek lemondanak a kierőszakolt tisztségükről.”²⁵

A feljegyzéssel kapcsolatban meg kell még jegyeznünk, hogy a készítői annak a véleményüknek adtak hangot, hogy a megye állami és pártvezetői közül Szűcs Lászlót – a választásokkal kapcsolatos eljárásában – többen támogatták, biztatták. Példaként említették dr. Csáth Ernőt, a megyei tanács végrehajtó bizottságának titkárát és Illés Elemért, a vásárosnaményi pártbizottság titkárát. Ennek ellenére 1986. április 25-én Szűcs László lemondott végrehajtó bizottsági tagságáról, döntését a tanács határozattal elfogadta. A „fennforgás” megoldódni látszott, de a folyamat, amely egy pártfegyelmi vizsgálatban csúcsosodott ki, ekkor és ezzel még nem ért véget.

Ahhoz, hogy megértsük a történetet lezáró 1986-os eseményeket, az időben vissza kell lépünk, hiszen 1984-ben többször, több fórumon

vádolták komoly gazdasági visszaélésekkel Szűcs Lászlót. Hogy miért 1984 márciusában csordult ki a pohár Tarpán, nem tudjuk. Nyilvánvalóan személyes érdekek, ambíciók is állhattak a bejelentések mögött, de az is jól látszik, hogy Szűcs László adott rendesen támadási felületet az elégedetlenkedőknek.

A vele kapcsolatban felemlített, jórészt megalapozottnak tűnő, de legalábbis (akkor még) jól ellenőrizhető vádakat annak ellenére is össze lehet foglalni, hogy a kézzel írt, indigóval sokszorosított levelek tartalma nem minden esetben érthető, és a zilált viszonyok zilált gondolatmenetet is eredményezhettek.

A március 1-jén kelt bejelentés²⁶ Szűcs Lászlót vezetői hatalmával visszaélő, meggazdagodását a község gyarapodása elé helyező, erőszakos, rámenős, szemrebbenés nélkül hazudozó, a község lakosságát az orránál fogva vezető embernek írta le, akinek a karrierjét a megyei pártvezetők egyengették. Konkrétan a következő sérelmeket sorolták fel: a szövetkezet nyereséges növénytermesztési ágazatának jövedelmét elviszik az általa alkalmazott fölösleges, képesítés nélküli, „ingyen fizetett” (itt: tényleges munkavégzés nélkül jövedelemhez jutó) vezetők. Debrecenben 1979–1984 között három-négy milliós, saját tulajdonú lakást építtetett, amelynek legfeljebb az 1/3 része volt saját erő, a 2/3 részét a tarpai nép zsebéből vette ki. A bejelentő, magukat veterán kommunistáknak nevezők szerint 1981-ben Szűcs László a „nagyvarsányi tsz által”²⁷ Vásárosnaményban vásárolt a gyermekének „kispalotát”, amelyet egymillió Ft értékben újíttatott fel, elsősorban a tarpai tsz építőbrigádjával. Ugyanabban az évben fejeződött be Tarpán a szolgálati lakásának az építése, a 18–20 helyiségből álló épület 2,5 millió Ft-ba került a bejelentők szerint. Szintén 1981-ben a Nagyvarsányban termett almáját az 1,50 Ft-os felvásárlási árral szemben 6,10 Ft/kg áron adta el Tarpán.

A feljelentés írója – ezt a levelet tekinthetjük annak, hiszen az ügyészséghez is eljuttatták – állításai alátámasztására név szerint felsorolta azokat a gépkocsivezetőket és rakodómunkásokat, akik építőanyagokat szállítottak ellentételezés nélkül Debrecenbe. Valamint azokat a szak- és segédmunkásokat, akik a helyi Ktsz-tól,²⁸ a tsz-tól a debreceni építkezésen, illetve

a vásárosnaményi felújításon dolgoztak, ahogy az almaeladásról információval rendelkezők neveit is.

Egy másik, datálatlan, de az előzőekben ismertetett levéllel közel egy időben született bejelentés²⁹ tartalmát tekintve lényeges elemeiben megegyezik a március 1-jén kelttel, de ki is egészíti azt. Megtudjuk, hogy Szűcs László a szolgálati lakásához a fűtőolajat a szövetkezet telepéről szállíttatja térítésmentesen, a szolgálati lakást „szolgálati fűtés” egészítette tehát ki. A debreceni új otthonát és a tarpai szolgálati lakást is az mgtsz költségére bútoroztatta be. A szövetkezet számára vásárolt villanykályhák egy része pedig a lánya vásárosnaményi lakásában volt megtalálható, ahogy a bútort is egy része is a tsz költségére került oda. A bejelentő állítása szerint a különböző rendezvények alkalmával a helyi vendéglőből származó tálcákból, evőeszközökből is sokat ellopott. Aki a kicsit nem becsüli, az a nagyot nem érdemli! – gondolhatta. Legutóbbi esetről említi, hogy a Bajcsy-Zsilinszky-emléknapi az elnök 250 m futószőnyeget vásárolt a helyi üzletben, amelyet azonban nem látott senki.

Súlyosabb vádak is szerepelnek a levélben. Megemlíti azt, hogy diploma nélkül tanított végzett pedagógusként Tákoson,³⁰ ahol meghamisított dokumentummal igazolta a végzettségét, és ahonnan megrontás miatt kellett távoznia. Szóba hozták a gazdálkodással kapcsolatos „fogyatékoságait”, önféjű, a szakemberek véleményére keveset adó döntéseit. Fejére olvasták azt is, hogy az mgtsz vezetésének jegyzőkönyveit meghamisította úgy, hogy a kész dokumentumokban üres lapokat hagyott, amelyekre később a saját elképzeléseit írta.³¹

Szűcs Lászlón kívül más mgtsz-vezetőket, pl.: Sz. Z.-t, K. J.-t (növényvédelmi és talajerő-gazdálkodási ágazatvezető) is különböző vádakkal illették. Szűcs Miklóst, az mgtsz párttitkárát, akit 1985-ben tanácselnök-helyettesnek választottak, az elnökkel együttműködő bologató Jánosnak titulálták.³²

Dr. Alexa Miklós megyei főügyész 1984. március 28-án arról tájékoztatta a megyei pártbizottság titkárát, Varga Gyulát, hogy a feljelentés tartalmának vizsgálatát elrendelte, annak eredményétől tette függővé a nyomozás elrendelését vagy megtagadását.³³ Az ügyészségi vizsgálat menetét, eredményeit sajnos ma már nem ismerhetjük meg.³⁴

Mindenesetre a megyei főügyész előzetes információszerzésre vonatkozó döntése kényszerhelyzetbe hozta a megyei pártvezetést, vizsgálódniuk kellett. Varga Gyula megyei első titkár sajátos módját választotta a feljelentésben foglalt információk ellenőrzésének, így írt erről: „Hosszabb töprengés után a levél gépelt másolatát megmutattam Szűcs Lászlónak, aki tagja a megyei pártbizottságnak. Szűcs elvtárs a levélben foglaltakat rágalomnak minősítette.”³⁵ Ezzel a párt vizsgálódása be is fejeződött, a megyei tanács is tett lépéseket az ügyben, arra jutva, hogy a bejelentés állításai nem igazak.

Április 24-én a megyei rendőr-főkapitányság emberei kihallgattak a levélben megjelölt „tanúk” közül 36 főt. Erről az eseményről csak az újabb bejelentésekből maradtak ránk információk.³⁶ Egy május 5-én kelt levél szerzője a következő kifogásokat sorolta fel a vizsgálattal kapcsolatban: csak igennel és nemmel lehetett válaszolniuk, az igen viszont „süket fülekre talált”. A kihallgatásról nem vettek fel jegyzőkönyvet, így az érintetteknek nem volt mit aláírniuk, nem hitelesíthették az általuk elmondottakat. Csak az elszálló szó maradt meg. A bejelentők azt sem értették, hogy miért nem hallgattak ki mindenkit azok közül, akiket a márciusi bejelentésben megemlíttettek.

1984-ben a kihallgatásokat megelőző napra, április 23-ra esett húsvéthétfő. Azon a napon Szűcs László olyat tett, amit tarpai tartózkodása alatt soha, locsolkodni indult. Tette ezt a bejelentők szerint azzal a céllal, hogy a tanúk másnap ne tudjanak semmit, ne emlékezzenek semmire. Segítségére volt ebben Szűcs Miklós tsz-párttitkár és K. G., aki a gépüzemeltetési ágazatban dolgozott. Az elnök a tanúként felsoroltak közül többeknek jól fizető állást kínált, de volt olyan is, akinek azt ígérte, hogy a gyermekét tsz-ösztöndíjasként felveteti a Bessenyei György Tanárképző Főiskolára. Hogy milyen eredményt ért el az agitáció, azt nem tudjuk, de biztosan nem volt hatástalan. Arról, akinek a gyermeke felvételét ígérte az elnök, a következőket írták: „Nyilván, [...] a kihallgatás alkalmával, a tanács folyosóján minden meghívottat, így engem is beszélt [gyözködött], hogy ne mondjunk semmit, mert már rég volt. Neki mindent megér, ha felveszik a gyermekét.”³⁷

A vizsgálat lezárult, a megyei pártbizottság első titkára május 15-én, a tarpai tsz pártalapszervezetének ülésén ismertette annak eredményét,

miszerint a bejelentők vádjai rágalmak. A taggyűlésen nem volt hozzászólás, annak ellenére sem, hogy biztatták arra a résztvevőket, Varga Gyula tájékoztatását a grémium tudomásul vette. Vagy mégsem?

Május 31-én újra levelet kapott Tarpáról a megyei első titkár, amelyben jelezték az elégedetlenek, hogy az MSZMP Központi Bizottságához fognak fordulni,³⁸ ezt meg is tették.³⁹ Az MSZMP Központi Bizottsága Irodájának nevében dr. Szekeres László tájékoztatta erről Varga Gyulát. Szekeres elvtárs mellékelte a tarpaiak levelét és kérte, amennyiben az abban felsorolt problémák ellenőrzésére sor kerül (az ellenőrzést nem kérte), arról az MSZMP KB irodáját tájékoztassák. A megyei első titkár 1984. július 31-én válaszolt. Jelezte, hogy a megyei főügyész a kihallgatás után kelt bejelentések hatására újabb meghallgatásokat szorgalmazott, azonban ő azt nem tartotta indokoltnak. Szerinte az ügyet le kell zárni, hiszen az általa rágalmazónak ítélt levelekben a bejelentők csak önmagukat idézik. Le is zárták Szűcs László aktáját, annak ellenére, hogy június elején újabb, tartalmában a korábbiaktól eltérő bejelentés íródott.⁴⁰ Ebben értetlenségüknek adtak hangot amiatt, hogy a megyei pártvezetés egy olyan embert védelmez, aki tönkreteszi a településüket. Korábban már említettük a megrontással kapcsolatos vádat. Ebben a levélben a szexuális vonulat felerősödött, név szerint sorolták fel azokat az asszonyokat, leányokat, akikkel Szűcs László – szerintük – erőszakoskodott. Volt, akinek a fejéhez pisztolyt nyomott, de őt a későbbi férje „kimentette”, egy másik asszony a tsz irodájának ablakán kiugorva menekült el. A levélben nevesített, sikertelen kísérletei mellett megemlítették, hogy a hatalmával visszaélve még több nővel szemben erőszakoskodott.

1985 februárjában újra próbálkoztak az igazságukat keresők, a Központi Népi Ellenőrzési Bizottsághoz fordultak, ahonnan illetékességből a levelüket a Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitánysághoz továbbították. Horváth Tibor rendőr alezredes, osztályvezető arról tájékoztatta válaszában a KNEB-et, hogy az ügyeket már kétszer kivizsgálták, a vádak alaptalannak bizonyultak, meg egyébként is elévültek, ezért lezártnak tekintették azokat.⁴¹

A bejelentések áttekintése után meg kell állapítanunk, hogy sem a gazdasági jellegű visszaélések, sem a szexuális természetű bűncselekmények

hivatalos vizsgálata nem tartozott az MSZMP hatáskörébe, ilyen ügyek kapcsán az állami szerveknek, a közigazgatásnak, illetve a rendőrségnek, az igazságszolgáltatásnak kellett volna eljárnia. A vizsgálatok lefolytatása után pedig a pártszervek indokolt esetben pártfegyelmi eljárást indíthattak volna. Varga Gyula megyei első titkár⁴² azonban azzal, hogy megakadályozta az ügyészi vizsgálatot, gyakorlatilag a párton belüli felelősségre vonásnak is elejét vette. Mindezek kapcsán érdemes talán hosszabban elidőzni az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága által 1985. július 1-jén elfogadott, a pártfegyelemmel kapcsolatos irányelveknél. Az erkölcsi követelmények felsorolásánál – többek között – a következőket olvashatjuk: „A párttag védje és gyarapítsa a szocialista tulajdont [...] Ne tűrje a munkanélküli élőködést, a jogtalan előnyszerzést, a protekciót. [...] Legyen emberséges, őszinte, becsületes, szerény és önzetlen. Küzdjön a karrierizmus, a hízelgés, a megalkuvás, a hivalkodás, az önteltség ellen. [...] Harcoljon azok ellen, akik a hatalommal, beosztásukkal visszaélnek. Ne tűrje el a bírálat elfojtását, védje meg a pártszerűen bírálókat.”⁴³

Ezek a magasztos alapelvek inkább voltak igazak a névtelen bejelentőkre, mint Szűcs Lászlóra, bár az anonim levelezést nem biztos, hogy „pártszerű bírálatnak” tekintették.

Pártfegyelmi eljárást lehetett indítani – többek között – a következő esetekben: hatalommal, beosztással való visszaélés, társadalmi tulajdon megkárosítása, jogtalan előnyszerzés, korrupció, intrika, összeférhetetlenség, harácsolás, szerénytelenség. A felsoroltak közül bármelyik indokolhatta volna Szűcs László ellen a pártfegyelmi eljárást.

1980-tól az MSZMP országos és megyei szervei számítógépes rendszerrel tartották nyilván a pártfegyelmi büntetéseket, ami megkönnyítette a különböző statisztikák készítését, az adatok elemzését. Szabolcs-Szatmár megye vonatkozásában rendelkezésünkre állnak az 1980–1984 közötti, illetve az 1985-re vonatkozó adatok.⁴⁴ 1985-ben a legtöbb pártfegyelmi büntetést az erkölcstelen magánélet és magatartás (elsősorban a mértéktelen alkoholfogyasztás) miatt szabták ki. Ehhez a vonulathoz tartozik a tény, hogy a bíróságok által elítélt párttagok közül a legtöbben közlekedési bűncselekmény

követtek el, általában ittasan vezettek. A második leggyakoribb pártfegyelmi ok a társadalmi tulajdonban okozott kár volt. Jellemző, hogy az 1985-ben pártfegyelmi büntetést kapott 19 vezető (közülük 18 volt gazdasági vezető) beosztású személyből 10 főt az utóbbi miatt vontak felelősségre. A hatalommal való visszaélés mint ok nem fordult elő az irányítók elleni fegyelmi eljárásokban.

Ezekből az adatokból jól látható, hogy 1985-ben előfordultak a vezetőkkel, gazdasági vezetőkkel szemben lefolytatott fegyelmi vizsgálatok.⁴⁵ Nem ismerjük az okot, ami Szűcs Lászlót 1986-ig megvédte ettől, talán a nehezen feltáráható kapcsolatrendszer, talán a megyei pártbizottsági tagsága mentesítette.

Láttuk, hogy 1985 végén a megyei pártbizottság lépéseket tett a Szűcs László körüli ügyek feltárására, amelynek eredményeképpen elkészült egy feljegyzés, amelyben gyakorlatilag beigazolódni látták az ellene felhozott vádakat.⁴⁶ Ez a dokumentum lett az, amelyet a párt megyei végrehajtó bizottsága elé terjesztettek 1986. január 24-én.⁴⁷ A kérdés az volt a párt vezető testülete számára, hogy induljon-e pártfegyelmi vizsgálat a tarpai tsz elnöke ellen, és ha indul, akkor mi alapján. A vizsgálat a választási machinációk miatt ekkor már elkerülhetetlennek látszott. 1985 májusában Varga Gyula megyei első titkár még védelmébe vette Szűcsöt, az ellene kilátásba helyezett ügyészségi vizsgálatot szükségtelennek tartotta, ezzel gyakorlatilag megakadályozta. Ezen az ülésen viszont már egyértelműen a pártfegyelmi vizsgálat lefolytatása mellett érvelt, talán az a bizonyos feljegyzés győzte meg, talán a választási akciójával Szűcs túlmént egy határon, illetve túl nagy teherként kezdett nehezedni a pártvezetésre. A legfőbb ok azonban a *Szabad Föld* cikke volt, erre Varga Gyula hivatkozott is a vita során. Abban ellenvetés nélkül egyetértett a végrehajtó bizottság, hogy az eljárást meg kell indítani, némi vita után abban is megegyeztek, hogy annak az alapja nem lehet az előző év végén készített feljegyzés, azt a fegyelmi bizottságnak nem adják át, a vizsgálat alfája a végrehajtó bizottság álláspontja legyen, amely a Diczkó László által készített javaslatban manifesztálódott. Ebben a dokumentumban megalapozottnak ítélték a választások kapcsán Szűcs Lászlót ért vádakat, úgymint a jelöltek jegyzékének önkényes összeállítását,

az önkényes visszaléptetést, a tanács- és végrehajtó bizottsági taggá nyilvánítást, a szavazatszámoló bizottság elnökének beosztásából való leváltását. Minden más, a bejelentők által felsorolt problémából ennyi maradt: „A vizsgálat során több meghallgatott szóvá tette, hogy Szűcs László zavaros lakásügyeivel, ésszerűtlen intézkedéseivel, a vezetési módszerében fellelhető hiányosságokkal, a szakvezetőkkel szemben kialakított bizalmatlanságával, együttműködési készségének hiánya miatt komoly feszültséget teremtett a községben.”⁴⁸ Ez azt jelentette, hogy csak a választások során elkövetett törvénysértéseket vizsgálták, minden mást figyelmen kívül hagyva. „Érthető” ez, hiszen Varga Gyula 1985-ben maga ítélte alaptalan vádaskodásnak a bejelentések gazdasági visszaélésekre vonatkozó részeit, az ügyet tisztázottnak, lezártnak tartva. Elég komoly presztízsvesztést jelentett volna számára, ha 1986-ban bebizonyosodik, hogy tévedett. Az 1986. április 7-én ülésező pártfegyelmi bizottság – „Mivel Szűcs elvtárs az 1985. évi tanácsválasztások során párttag vezetőhöz méltatlan magatartást tanúsított.” – szigorú megrovás pártbüntetésben részesítette.⁴⁹ Ennél enyhébb pártbüntetés csak kettő volt, a dorgálás és a megrovás.

A Tarpán kialakult helyzetet az MSZMP Vásárosnaményi Városi Bizottsága is értékelte 1986. április 28-án, megállapítva, hogy a vezetés egysége 1981-től megbomlott, az ott kialakult helyzet ártott a párt politikájának, vezető szerepének, amiért a „megérett kádercserét” végre kell hajtani.⁵⁰ Milyen következményekkel járt ez Szűcs Lászlóra nézve, akinek termelőszövetkezeti elnöki megbízatása ekkor járt le? Az MSZMP Tarpai Nagyközségi Bizottságának 1986. június 26-án kelt jelentésében az áll, hogy a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztálya és a Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége javaslatát elfogadva Szűcs Lászlót és Kopócs János főkertészt javasolták elnökjelöltnek, alkalmazva a „jól bevált” kettős jelölést.⁵¹ Aztán valamiért megváltozott minden, a megyei tanács új javaslattal állt elő, amit a nagyközségi szinten elfogadott.⁵² A kettős jelölést elvetették, egyetértettek azzal, hogy egyedül egy harmadik személyt, Nagy Zsigmond növénytermesztési főágazat-vezetőt jelölik, aki 1986-tól megszűnéséig vezette a Tarpai Esze Tamás Mezőgazdasági Termelőszövetkezetet. A helyi hatalmi

ágak mind kipotyogtak Szűcs László markából, tarpai története véget ért, további sorsáról semmit sem tudunk.

Az 1980-as évek közepén már látszottak az első repedések a pártállam falain, megjelent a szabadabb gondolat, szárnyaikat kezdték bontogatni az ellenzéki csoportosulások. Néhány évvel a – kevesek által sejtett – rendszerváltás előtt Tarpán a magukat veterán kommunistáknak tituláló bejelentők vívták a harcukat valamivel, ami mindig létezett: az emberi gyengeséggel, a hatalmi arroganciával, az erőszakossággal, a kapzsisággal, a gőggel, amely ott és akkor vörös jelmezben pávaskodott. Küzdöttek a sunyi hatalommal, amely csak akkor tett igazságot az ő kutyája kölykével, amikor a helyzet számára is tarthatatlanná vált.

Az MSZMP Vásárosnaményi Városi Bizottsága, levonva a Szűcs Lászlóval kapcsolatos vizsgálat tapasztalatait, így fogalmazott: „A tsz elnöke nem tudott szakítani korábbi munkamódszerével. (Nagyközségi pártbizottság titkára volt.)”⁵³ Talán a rendszerváltás szele csapta meg a pártbizottságot, hogy úgy ítélte meg, az a vezetési stílus és módszer, ami egy pártvezető esetében bevett és használható, az nem illeszkedik egy gazdálkodó szervezethez.

Jegyzetek

- 1 Esze Tamás (1660 körül – 1708) kuruc ezredes, brigadéros. Döntő szerepet játszott az ún. tiszaháti felkelés, így a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásában. Szervezője, majd résztvevője azoknak a követjárásoknak, amelyeknek a célja a bujdosó II. Rákóczi Ferenc Magyarországra hívása volt. Hadseregszervező és a paraszthadát vezető ezredes, aki harcolt Erdélyben, Felső-Magyarországon, ahol egy kurucok közötti csetepatéban halt meg, halálának évében a fejedelemtől nemesi címet kapott.
- 2 Tarpa mezőváros lakói mentesültek a paraszti szolgáltatásoktól és jobbágyi köteleességektől, vám- és harmincadmentes kereskedési jogot kaptak.
- 3 Takács Péter: *El nem hallgathatjuk hűségét*. Tarpa, Szerk., Németh Péter, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002., 69. o.
- 4 Lásd Bene János: *Kuruc volt, és az is marad!* Tarpa, Szerk., Németh Péter, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002., 139–142. o.

- 5 Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) politikus, publicista, lapszerkesztő. Gondolkodását, politikai hitvallását a magyar nemzet, a magyar parasztság, a független Magyarország iránti elkötelezettség jellemezte. 1945-ben Tarpán temették el, ahogy 1974-ben özvegyét, Bende Máriát is.
- 6 1983. évi III. törvény az országgyűlési képviselők és a tanácsstagok választásáról.
- 7 A Hazafias Népfront (HNF) 1954-ben alakult szervezet, amely hivatva volt a magyar társadalom teljes egészének lefedésére, a „szocialista nemzeti egység” prezentálásával az egypártrendszer elfedésére. Kiemelkedő szerepet töltött be a választások előkészítésében és lebonyolításában, 1970-ig csak a HNF állíthatott jelölteket. 1985-ben a mandátumot szerzett országgyűlési képviselők 91%-a indult a HNF programjával. A szervezet 1990-ben megszűnt.
- 8 Kárpátalján és Beregben a málenkij roboton azt az eseményt értjük, melynek során a győztes Vörös Hadsereg az általa megszállt területeken élő 18–46 év közötti férfitlakosságot háromnapos munkára összegyűjtötte, majd évekig kényszermunkatáborokban dolgoztatták őket a szovjet hatóságok. Legsúlyosabban a vidéki magyar és német nemzetiségű lakosokat érintette ez a kényszermunka, akik közül sokan már az első hetek járványaiban, majd a szállítási borzasztó körülményei következtében életüket veszítették. A munkatáborokból – a kegyetlen bánásmód, az elégtelen ellátás, a tragikus munkakörülmények miatt – a többség sohasem tért haza.
- 9 A Népi Ellenőrzési Bizottság (NEB) 1957-ben létrehozott ellenőrző szervezet, amely vizsgálhatta az államigazgatás, a gazdasági és kulturális élet szereplőit, a kereskedelem, a szolgáltatások területét.
- 10 Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (MNL SZSZBML). Magyar Szocialista Munkáspárt Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottságának iratai (XXXV. 31.) V/I. tétel, 6. doboz, Szűcs László személyi anyaga.
- 11 Az 1930-ban megalakult Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt 1949-re megszűnt klasszikus értelemben vett önálló politikai párt lenni. A választásokon a Magyar Függetlenségi Népfront keretein belül indulhattak erősen baloldali, kommunistaszimpatizáns, a Magyar Dolgozók Pártja által megbízhatónak ítélt jelöltjei.
- 12 Az önéletrajzában nem adta meg a gimnázium nevét. Vélhetően a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett, ezt a feltételezést csak egyetlen forrás erősíti meg a szerző által ismertek közül.
- 13 A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) 1950-ben alapított ifjúsági szervezet, amely az egyre inkább „egypárt” Magyar Dolgozók Pártja felügyelete alatt állt. Feladata a magyar ifjúság egységének reprezentálása és egységének kierőszoakolása volt. A szervezet 1956 októberében feloszlott.

- 14 A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség a felbomlott DISZ maradványain jött létre 1957-ben, a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági szervezeteként, 1989-ben szűnt meg.
- 15 MNL SZSZBML Tarpai Nagyközségi Közös Tanács iratai. Végrehajtó bizottsági jegyzőkönyvek (XXIII. 855. b) 31. kötet, 1987. április 22.
- 16 MNL SZSZBML XXXV. 31. I/3. tétel, 7. doboz, 1984. október 30.
- 17 MNL SZSZBML XXXV. 31. I/3. tétel, 9. doboz, 1985. június 11.
- 18 MNL SZSZBML Tarpai Nagyközségi Közös Tanács iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek (XXIII. 855. a) 29. kötet, 1985. június 24.
- 19 Tihanyi János: Választási utójáték Tarpán. *Szabad Föld*, 1985. 29. sz., 5. o.
- 20 1983. évi III. törvény 14.§ e) pont.
- 21 MNL SZSZBML XXIII. 855. a) 29. kötet, 1985. augusztus 15.
- 22 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Feljegyzés a Szűcs László, a Tarpai Esze Tamás Mgtsz elnöke ellen tett bejelentés vizsgálatáról (a továbbiakban: Feljegyzés), 1985. december 5.
- 23 Sajnálatos módon a helyi pártbizottság jegyzőkönyvei nem kerültek a levéltár őrizetébe.
- 24 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Feljegyzés, 1985. december 5.
- 25 Uo.
- 26 MNL SZSZBML XXIII. 20. a) Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Mezőgazdasági Osztályának iratai. Általános iratok (XXIII. 20. a), 318. doboz, 603/1984.
- 27 Uo. Nem sikerült kideríteni, hogy a nagyvarsányi mgtsz milyen szerepet játszott az ingatlan megvásárlásában.
- 28 A kisipari termelőszövetkezetek (Ktsz) szövetkezeti tulajdonú, ipari termékeket előállító, lakossági szolgáltatásokat végző gazdálkodó szervezetek voltak.
- 29 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Névt/21/3, dátum nélkül.
- 30 Személyi adatlapján a diplomája száma: 1957/114. A „Javaslat”, amely a megyei pártbizottsági tagságára vonatkozott, azt tartalmazza, hogy: „1963-ban a tanárképző főiskolán diplomát szerzett”. Saját bevallása szerint már Vitkán végzett biológia-földrajz szakos tanárként dolgozott.
- 31 A Tarpai Esze Tamás Mgtsz maradandó értékű iratainak csak a töredéke került a levéltárba, nagy része – vélhetően – egy volt tsz-, jelenleg önkormányzati tulajdonban lévő ingatlanban pusztult el.
- 32 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Névt/17, dátum nélkül.

- 33 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Ny.fel. 30170/1984/1. szám, 1984. március 28.
- 34 Az ügyészségi vizsgálat során keletkezett iratok őrzési ideje lejárt, azokat kissejtezték.
- 35 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. PTO/10/128/2, 1984. július 31.
- 36 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Névt/21, dátum nélkül.
- 37 Uo.
- 38 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. 1984. május 31.
- 39 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. 24774/01, 1984. június 4.
- 40 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek, Szűcs László. Névt/21/2, 1984. június 7.
- 41 MNL SZSZBML 1201. Szabolcs-Szatmár Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság iratai, 41. doboz, K-18/1/1985.
- 42 Varga Gyula 1984-ben kért engedélyt a pártvezetéstől arra, hogy lakásépítésbe kezdessen. Azzal érvelt, hogy a feleségével együtt egy 49 nm-es panellakásban élnek. Ez a puritán körülmények között élő pártvezető védett egy, a hatalmát anyagi előnyök megszerzésére használó pártbizottsági tagot. Hozzá kell azonban ehhez tennünk, hogy az első titkár építkezéséből, lakása berendezéséből is hír, ügy lett a rendszerváltás idején, de semmi esetre sem olyan súlyú, mint amivel Szűcs Lászlót vádolták.
- 43 Irányelvek a pártfegyelmi munkához. Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Ellenőrző Bizottsága, Budapest, 1985. 7–8. o.
- 44 MNL SZSZBML XXXV. 31. I/3. tétel, 9. doboz, 1986. április 16.
- 45 Érdekes adalék, hogy a legtöbb fegyelmi vizsgálatot munkások ellen indították (47%), ezek aránya meghaladta a párttagság létszámában lévő százalékos arányukat (33%), utóbbi adat nagyjából megegyezett az ún. szellemi foglalkozásúakéval (32%).
- 46 MNL SZSZBML XXXV. 31. Fegyelmi ügyek. Feljegyzés, 1985. december 5.
- 47 MNL SZSZBML XXXV. 31. I/3. tétel, 9. doboz, 1986. január 24.
- 48 Uo.
- 49 Uo.
- 50 Magyar Szocialista Munkáspárt Vásárosnaményi Városi Bizottságának iratai (XXXV. 52.) I/10. tétel, 1986. április 24.
- 51 XXXV. 52. PMO/9/5. 1986. május.
- 52 XXXV. 52. PMO/10/5. 1986. június.
- 53 XXXV. 52. I/10. tétel, 1986. április 24.

Gyenesei József

„Kisebb-nagyobb emberi hibáktól ő sem mentes.”

A géderlaki téeszelnök

A Bács-Kiskun megyei géderlaki Új Élet Tsz mérleghiánya 1962-ben megközelítette az egymillió, az 1963-as évben pedig már meghaladta a két és fél millió forintot, a tetemes veszteséget azonban nem az aszály vagy a beruházások hiánya, hanem elsősorban a tagságon belül kialakult klikkek harcai idézték elő. A megyei apparátus tagjainak nem kevés papírmunkát adó eset felsőbb pártszerveknél is napirendre került, illetve azzal az országos sajtó is foglalkozott. A kizárólag párt- és tanácsi vonalon futó, több mint fél évig tartó hosszú vizsgálatsorozat során az illetékesek látszólag ugyan törekedtek az események tisztázására, a népgazdaságot ért jelentős anyagi kár előidézőinek felkutatása mégsem vezetett eredményre. Felelősségre vonások – igaz – történtek, de – valódi szankcióként – a felmerült hiányok megtérítésére senkit sem köteleztek. Az eset eltussolásának szándékát egyértelműen jelzi az is, hogy a történetek kapcsán büntetőeljárásra nem került sor. Mielőtt az ún. géderlaki ügy részleteit a rendelkezésre álló levéltári és sajtóforrások alapján alaposabb elemzés alá vesszük, nézzük meg röviden, milyen események vezettek a szövetkezet ismertetett helyzetének kialakulásához.

Géderlaki tanulságok

Az Új Élet Tsz a Géderlakon korábban megalakult, már a kezdetektől gazdasági nehézségekkel küzdő két termelőszövetkezet egyesítésével jött

létre, 1962 végén. Az új szövetkezet elnökévé a Kalocsai Járási Tanács vezetői – a tagság akarata ellenére – Csada Jánost, a községet eredményesen irányító tanácselnököt tették, aki megtartotta korábbi pozícióját is. Az új vezető regnálása alatt az összevont tsz helyzete a várt javulás helyett tovább romlott. A kialakult viszonyokat megelégtelve két géderlaki lakos, Pécsi Imre és Rózner István 1963 tavaszán panaszt tettek az elnök ellen a Központi Bizottság Mezőgazdasági Osztályánál. A bejelentés nyomán lefolytatott vizsgálat nem vonta kétségbe Csada vezetői alkalmasságát, az ellene felhozott vádak pedig nem látták igazolhatónak. Ennek ellenére a megyei pártbizottságon döntés született az elnökcsereről, valamint a bejelentésben foglalt visszaélések tanácsi, illetve rendőrségi kivizsgálásáról. Ez utóbbira azonban nem került sor, viszont bűnvádi eljárás indult a panasztevők ellen rágalmazás címén, akik ezután, mint rendhagyó jogorvoslati fórumhoz, a *Népszabadság* szerkesztőségéhez fordultak segítségért. A lap „nyomozása” után a megyei tanácselnök a rágalmazás tárgyában tett feljelentést váratlanul visszavonta.

A géderlaki ügyben a korábbi ellenőrzések eredménytelensége miatt 1963 nyarán újabb bejelentés történt, amelynek ezúttal a Központi Ellenőrző Bizottság volt a címzettje. A KEB úgy határozott, hogy az eseményeket ezúttal a megyei pártbizottság fegyelmi bizottsága tekintse át. A testület által elfogadott határozat formálisan végül elmarasztalta Csada Jánost, de büntetésként csupán dorgálásban részesítette. Ennél jóval nagyobb csapást jelentett valamennyi érintett részére az országos pártlap 1964. február 5-i írása, amely a nyilvánosság elé tárta a településen történeteket.

Az események központi szereplőjének tekinthető Csada János az akkor még Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozó, Duna menti Uszód községben született, 1931-ben. Szegényparaszti sorból származott, édesapja nap számosként kereste meg a család mindennapi betevőjét. Iskolai tanulmányai során a nyolc általánost végezte el, majd miután 1950-ben belépett a Magyar Dolgozók Pártjába, háromhetes pártiskolai képzésen vett részt, tanácselnökké választása után a Tanácsakadémiára is beiratkozott.¹ 1948 és 1951 között a pécsi Magasépítő Nemzeti Vállalatnál kőművessegédként dolgozott, majd a sorkatonai szolgálat letöltése után önálló kőműves kisiparosként

tevékenykedett. Géderlak pártalapszervezetének vezetőségi tagságát 1954-től, a község tanácselnöki tisztségét 1957-től látta el.² Vezetése alatt a községet igazi mintafaluként emlegették, amely Bács-Kiskun megyében élen járt a településfejlesztésben, a lakossági összefogásban, valamint a köztisztaság fenntartásában egyaránt. A megyei sajtóban több alkalommal is követendő példaként emelték ki Géderlakot.³ Korábbi eredményes munkáját Csada János szövetkezeti elnökként azonban már nem tudta folytatni: „Ennek egyik fő oka az volt, hogy [...] öntelten viselkedett, ellenvéleményt nehezen tűrt el. Az előző évek községfejlesztési sikerei, melyekben neki nagy része volt, sajnos eléggé elkapatták” – írta róla Tóth Benedek, a *Népszabadság* mezőgazdasági rovatának vezetője, a már hivatkozott tényfeltáró cikkében.⁴

Ami az aszálynál is többet árt

Géderlak a Duna bal partján, a Kalocsai Sárköz északnyugati peremén, ártéri erdők közé települt. Az egykor a kalocsai főkáptalan földbirtokaihoz tartozó település mai képe az ármentesítő és folyószabályozó munkák során alakult ki. Már a 20. század elején jelentős volt a fűszerpaprika-termesztés, amelynek legnagyobb részét vízi úton a pesti piacokra szállították.⁵ A falu modernizálódása a tanácsi korszakban vette kezdetét. Csada János tanácselnöksége idején létesült a négy tantermes iskola, a művelődési otthon, bővült a víz- és villanyhálózat, közel egy kilométernyi járda épült. A másfél ezer lakosú kis községben a szövetkezeti mozgalom viszont már a kezdetektől folyamatos nehézségekkel küzdött, de ennek hátterében nem a termelési adottságok álltak, hiszen a településhez jó minőségű termőföldek tartoztak.⁶ A falu lakosságának többsége módosabb paraszt volt, akik a jól jövedelmező paprikatermesztéssel és -kereskedéssel foglalkoztak egyénileg. A helyi Arany Búzakalász Tsz tagságát agrárproletárok alkották nem túl nagy számban. Változás ezen a téren akkor következett be, amikor a tehetős termelők a nagyobb haszon elérése érdekében a paprikát különféle vegyszerekkel és egyéb módon kezdték el hamisítani. Mindez olyan méreteket öltött, hogy a Kalocsai Járásbíróság az ötvenes évek folyamán több száz gazdálkodót ítélte el

hamisított paprikával való üzérkedés miatt. Az elmarasztalás számos esetben a kereskedéshez szükséges iparengedélyek visszavonásával járt. Ennek tudható be, hogy ezután viszont már nagyobb arányban került sor a módosabb gazdák belépésére is, akik a fennálló Arany Búzakalász Tsz mellett 1960-ban létrehozták „saját” alakulatukat, a Győzelem Termelőszövetkezetet. A meglévő szövetkezetbe belépett régi és új tagok, de a két szövetkezet tagsága közt is komoly személyi ellentétek feszültek. Az így kialakult érdekcsoportok szinte folyamatos hatalmi harcai a vezetőségek gyakori változását eredményezték, és természetesen gátolták az eredményes gazdálkodást.⁷

Az Arany Búzakalász szövetkezet patronálási feladatait 1959 nyaratól a *Szabad Föld* két munkatársa, Gali Sándor szerkesztő és Szegő Lajos főmunkatárs végezték. A faluban tapasztalt negatív jelenségekről Szegő is beszámolt a fegyelmi bizottságnak: „Helytelenítettük, hogy Csada János tanácselnök egyben mozigépész, valamint hogy majdnem minden fizetett állásban az ő családtagjai találhatók. Helytelenítettük továbbá, hogy Greksa [Ferenc] elvtárs egy személyben párttitkár és az italbolt vezetője is. [...] Később több helytelen politikai megnyilvánulást is tapasztaltunk, és miután ez a járási szerveknél is és a helyi pártszervezetnél is süket fülekre talált[!], mi is kedvünket veszítve, a tsz és a pártszervezet politikai patronálását abbahagytuk.”⁸ 1963 őszén pedig egy írás is megjelent a *Szabad Föld* hasábjain „Személyi torzalkodások miatt gyenge a pártmunka Géderlakon” címmel.⁹

A tagság ellenére

1962 őszén, a klikkek felszámolása és a termelés racionalizálása érdekében a járási párt- és tanácsi szervek a két géderlaki termelőszövetkezet összevonásának szükségességéről döntöttek. A lépés gazdaságilag teljesen indokolt volt, viszont nem lett megfelelően előkészítve. Az egyesített szövetkezet vezetői posztjára Csada Jánost kérték fel, aki ezt a megbízatást elhárította magától, mivel sógorát, Kujányi Lászlót, a Győzelem Tsz elnökét szerette volna e pozícióba juttatni. Az 1962. december 28-i közös termelőszövetkezeti közgyűlésen lezajlott titkos választás viszont nem várt eredményt

hozott. A tagság Pécsi Józsefnek, egy csendes, szorgalmas és köztiszteltetben álló tagnak szavazott bizalmat. Az új elnök azonban nem viselhette túl sokáig elnyert hivatalát, ugyanis a szavazás eredményével elégedetlen Csada közismerten jó kapcsolatai révén elérte, hogy a járási szervek már 1963. január 3-án ideiglenesnek minősítsék a választást arra hivatkozva, hogy annak időpontjában a két szövetkezet egyesülését a felettes hatóságok még nem hagyták jóvá.

A történetek hatására a szövetkezetben nemhogy csökkent volna, hanem inkább még nőtt a széthúzás, ilyen körülmények között került sor 1963 februárjában az első egyesített zárszámadási és tervtárgyalási közgyűlésre. Az ülésen részt vett Varju Pál, a Kalocsa Járási Tanács elnöke, valamint Varga Ferenc a járási pártbizottság részéről, akik javaslatot tettek Csada János tsz-elnyökké történő megválasztására.¹⁰ A fentebb már idézett Szegő Lajos ezzel a tervvel kapcsolatban így fogalmazott: „Figyelmeztettem Varga elvtársat, hogy Csada János elnyökké erőltetése helytelen, ismét meg fog bukni a tagság akaratán. Varga elvtárs ekkor tette nekem azt a kijelentést, hogy azért javasolják Csada elvtársat elnyökknek, mert a [tanácselnöki] bársonyszékében eddig mindenkit megfűrt, így viszont kivesszük alóla a lovat.”¹¹ Az önértetében megsértett tagság kitartott Pécsi József mellett, és nem volt hajlandó más elnököt választani, ő viszont, látva a kialakult helyzetet, lemondott vezető tisztségéről. Az egy héttel később megismételt közgyűlés Csada Jánost tette

meg elnöknek, az ügy érdekében, minden sértődöttségét félretéve Pécsi József pedig elvállalta az elnökhelyettesi posztot. A különös előzmények után akár meg is indulhatott volna a konszolidáció Géderlakon, hiszen az elnök mellett öt állami támogatással kihelyezett agronómus, főkönyvelő próbálta rendezni a szövetkezet sorait, ám nem jártak sikerrel.

Tiszta vizet a pohárba

Az ügyben 1963 áprilisában történt újabb fordulat. Két géderlaki lakos, Pécsi Imre és R. István, annak érdekében, hogy a településen zajló események végre tisztázásra kerüljenek, bejelentést tettek a Központi Bizottság Mezőgazdasági Osztályánál Csada János tanács- és egyben szövetkezeti elnök, valamint Varju Pál járási tanácselnök ellen. Pécsi Imre agronómus korábban a géderlaki Arany Búzakalász Tsz elnöki tisztségét is betöltötte, a fenti időpontban pedig a kalocsai gépállomás kihelyezett brigádvezetőjeként dolgozott.¹² A másik levélíró, R. Istvánt a pártbizottsági források dolgozni nem szerető, ugyanakkor hatalmi ambíciókat dédelgető emberként jellemezték.¹³ A bejelentők legfőképp Csada jogszerűtlen megválasztását sérelmezték, emellett őt tették felelőssé a tsz egyre romló helyzetéért, továbbá „egyéni harácsolás” és „kiskirálykodás” vádjával illeték. A panasztevők az elnököt a fentiekén túl a községi tanács tulajdonát képező építőanyagok, fa és cement térítés nélküli elajándékozásával és eltulajdonításával, valamint a termelőszövetkezet 21 darab sertésének eladásával, illetve árának elsikkasztásával is meggyanúsították. A járási tanács elnökét számos anyagi természetű visszaélés elkövetéséért tették felelőssé.¹⁴

A KB a neki címzett beadványokat átadva a megyei pártbizottság mezőgazdasági osztályát bízta meg az eset kivizsgálásával, amelyben a megyei tanács delegáltja is közreműködött. A helyszíni kiszállást követően elkészített jelentés fogalmazásmódja arra enged következtetni, hogy az illetékesek szerettek volna minél gyorsabban pontot tenni az ügy végére: „A jelenlegi vezetés határozott intézkedései lecsökkentették a zavarosban halászás lehetőségét. A munkafegyelem megszilárdítása, a közös vagyon védelmére hozott

Két elnök egy személyben

AZ ELSŐ pillanaton éreztet-
lenül néz a látogató, aki a gé-
derlaki tanács vb-elnökét kere-
gi, s az így látni bemutatkozni:
„Az Új Élet Tsz elnöke va-
gyok.” Pedig igazat mond, mert
a vb-elnök egy személyben a
tsz elnöke is. S ennek követke-
ző a története:

Géderlak dícséretes eredmé-
nyeket könyvelhet el a község-
felelősközlésben. Nem véletlenül
nyerte el a megyei pártbizott-
ság és a tanács van díjazásait
a szövetkezet felélt, befektetés-
ment, így a községben
tervezetű épült a közönsé-
gesen bővült a villanyháló-
zat, jelenleg pedig máfól mil-
ió forintot költséggel folyik a
kultúrhis építkezése. Az er-
ményeket rövid idő alatt csak

is a lakosság szeszolgáival,
járásdalmi segítségével sikerült
elérni. Mindenki megéri ugyan-
is, hogy maguknak építők, sző-
pítők a múlt.

EGY DOLOG azonban elho-
mályosította ezeket a sikereket:
szegénység, mellette, a termelő-
szövetkezetek. A két tsz gazdasági
a korábbi vezetés mellett nem
látták biztosítottak a megél-
velésüket. Erelők java részét a
háztáj művelésre fordították, s
egy elfordult, hogy a legna-
gyobb munkaszűrésűk helyen
erősebbi szűrésűk a tsz
szegénységűk.

Állandóan valamilyen válto-
zást várt. Csada János vb-elnök
pedig egy tsz-vezetői megbeszé-
lésen felvetette: egyesített kel-
lene a két termelőszövetkezetet

Rendben van — hangzott ná az
egyenlőre válasza. — Egy a kö-
vetségünk: vállalja el Csada ge-
derlak: az egyesített tsz elnöki
tisztségét.

A felsőbb szervek hozzájárul-
tak az egyesítésnek, a vb-elnök
két pedig megválasztották a
szövetkezet élére. Akkor a ko-
nacs vb-elnök megválasztás-
járásdalmi munkában végzi.

A GÉDERLAKI lakosok
meggyanúsították: szorgos munka
folyik a háttérben. A szövet-
kezet meglátogatásaiakkal
együtt soronybednek a föld-
ken. Biznak a gazdák a mun-
kájuk sikerében, a nemegyszer
tréfálkozva jegyzik meg: „A
mi elnökünk minden el tud in-
kálni a tanácselnökségre.”

Szalay János tudósító

Csada János, 1998

intézkedések egyeseket arra sarkalltak, hogy szervezkedjenek az elnök lejárására.”¹⁵ Ezt támasztja alá az is, hogy a Varju Pál személyével kapcsolatos vádak a dokumentum meg se említette, illetve ezt a szándékot tükrözi az összefoglaló bizonytalan konklúziója is: „Kisebb-nagyobb emberi hibáktól ő [ti. Csada] sem mentes, azonban ez nem zárja ki, hogy a termelőszövetkezetben reá háruló feladatokat meg tudja oldani.”¹⁶

A fentiek ellenére az Erdősi József megyei titkárnál tartott 1963. július 15-i megbeszélésen mégis az a döntés született, hogy jóvá kell tenni a tsz-demokrácián esett sérelmet, és a szövetkezet élére új vezetőt kell választani. Továbbá határoztak a panaszosok által jelzett visszasságok rendőrségi kivizsgálásáról is.

Vádirat a panaszosok ellen

Az elnökcsereére 1963. augusztus 8-án sor is került, a szövetkezet tagsága egyhangúlag újra Pécsi Józsefet választotta meg.¹⁷ Erdősi a megbeszélteknek megfelelően levélben fordult a megyei rendőrfőkapitányhoz, amelyben a Pécsi és R. bejelentésében foglaltak ellenőrzését kérte. A hatóság a nyomozást az ügyben végül nem kezdte meg, arra hivatkozva, hogy a megkeresésben foglaltak nem szolgáltatottak arra elegendő alapot. Pécsi Imre és R. István ellen viszont bűnvádi eljárás indult rágalmazás címén, amelyet hivatali jogkörénél fogva Varga Jenő, a megyei tanács elnöke kezdeményezett, Varju Pál járási elnök kérésére. Erre azért került sor, mert állítólag Pécsi Imre és R. István a panaszuk ügyében zajló hivatalos vizsgálat során kijelentették: Varju Pál, a Kalocsai Járási Tanács elnöke áron alul és nem mérlegelt súlyban vásárolt sertést a géderlaci tsz-től. Ebből pedig arra következtettek, hogy a terheltek nyilván mások előtt is rágalmazták a járási tanács elnökét. A nyomozás megállapította, hogy Pécsi és R. a vizsgálatot végző személyek előtt sem jelentette ki a terhükre rótt állítást. A rendőrség ezért bűncselekmény hiánya miatt javasolta a járási ügyészségnek az eljárás megszüntetését. Mindezek ellenére a megyei tanácselnök kérésére, illetve a megyei ügyészség felhívására a járási ügyészség pótnyomozást rendelt el az ügyben, amely alapján a vádirat

október 5-ére készült el. A terheltek ellen indított bűnvádi eljárás „elhamarkodott és káros” voltára azt követően derült fény, hogy a *Népszabadság* szerkesztősége is tudomást szerzett a géderlaci eseményekről. Varga Jenő, a megyei tanács elnöke a rágalmazás tárgyában tett feljelentést azután vonta vissza, hogy Szamosi Károly, a lap szerkesztőségének helyettes vezetője tárgyalt vele. A *Népszabadság* munkatársai jártak közben a legfőbb ügyész helyettesénél is, aki ezt követően utasította Szabó Sándor megyei főügyészt arra vonatkozóan, hogy milyen álláspontot képviseljen az ügyészség az ügyben.¹⁸ Komócsin Zoltán, az országos pártlap akkori főszerkesztője pedig megbízta Tóth Benedeket, a lap mezőgazdasági rovatának vezetőjét, hogy a helyszínen tájékozódjék az ügyel kapcsolatban.

Visszaélések és túlkapások

A géderlaci ügy Pécsi József újbóli tsz-elnökké választása után sem zárult le, ugyanis az augusztus 8-i szövetkezeti közgyűlést valamelyest megelőzve újabb panasz érkezett a községben történetekkel kapcsolatban a felsőbb pártszervekhez, ezúttal a Központi Ellenőrző Bizottsághoz. A bejelentést a korábban lefolytatott vizsgálatok eredménytelensége miatt a Közgazdaságtudományi Egyetem egyik oktatója, a géderlaci származású K. Sándor tette, aki beadványához mellékelte Pécsi Imre és R. István április 19-i levelét, valamint saját, június 1-jei keltezésű – Központi Bizottságnak írt – kérelmét is. K. mindenekelőtt sérelmezte, hogy az ügyben addig történt meghallgatások kizárólag Csada János baráti körére korlátozódtak. A KEB a történetek kivizsgálását a megyei fegyelmi bizottság feladatává tette.

A testület eljárását megelőzően egy megyei tanácsi vizsgálatra is sor került 1963 szeptemberében. Az illetékesek itt is megállapították, hogy Pécsi Imre és R. István állításai nagyrészt alaptalanok. Csada János vonatkozásában a bizonylati fegyelem és az ellenőrzés elmulasztásában fedtek fel olyan kisebb mulasztásokat, amelyek miatt javasolták, hogy ellene a járási tanács végrehajtó bizottsága indítson hivatali fegyelmi eljárást. A Varju Pál elleni vizsgálatot pedig megszüntették.¹⁹

Október 7-én kezdődött a fegyelmi vizsgálat, amelybe október 22-én a *Népszabadság* munkatársa is bekapcsolódott. Az újságíró több mint tíz napot töltött a kalocsai járásban, majd a főszerkesztői megbízatásnak eleget téve a látottak-hallottak alapján elkészített egy három részből álló cikksorozatot. Értesüléseiről természetesen hivatalosan is jelentést tett a fegyelmi bizottság felé. A megyei pártvezetésnek megküldött kefelevonatok tartalma nemtetszést váltott ki az illetékeseknél, akik ettől kezdve igyekeztek minden követ megmozgatni, hogy az abban foglaltak ne kerüljenek a nyilvánosság elé. Ami nem is csoda, hiszen Tóth Benedek kritikus hangvételű írásai a korábbiaknál jóval alaposabban tárták fel a géderlaki ügy részleteit, rámutatva bennük az érintettek komoly felelősségére.

Lényegében egy teljesen más olvasatát adják az eseményeknek a cikkek, amelyekből az derül ki, hogy Csada János nem értett eléggé a 2400 holdas nagyüzem irányításához. A vezetők között nem alakult ki a megfelelő összhang, és közben súlyos hibák is történtek. Hangulatilag sokat ártott az, hogy a tsz vezetői számára olyan díjazási formát vezettek be, amely nagy aránytalanságokat eredményezett a vezetők és a tagok jövedelme között. Problémát jelentett az is, hogy az új elnök nem tartotta jól a kapcsolatot a tagsággal. Nehezítette a gazdálkodást, hogy a szövetkezet az állami dotációt a bürokrácia lassúsága miatt a szükségeshez képest csak jóval később kapta meg. Az alábbi eset ugyan kisebb súllyal bírt, de az újságíró szerint jól tükrözte a Csada János tsz-elnöksége idején kialakult szellemiséget. Az Új Élet Tsz az átlagos beszerzési árnál kedvezőbben vásárolt 3500 naposcsibét, amelyből az elnök és két agronómus 100-100 darabot foglalt le a maga részére. A nem túl etikus eset csattanójának tekinthetjük, hogy az érintettek a csibeneveléshez szükséges infralámpákat is a szövetkezettől vették kölcsön.

Tóth Benedek szerint jogos felháborodást váltott ki a faluban, hogy Németh Ferencné tsz-tag (Csada János szövetkezeti elnök unokatestvérének a felesége) részére a háza közelében lévő legjobb földeken mérték ki 10 hold földet fűszerpaprika-termesztés céljára. Ráadásul ez a terület kapta a legszebb palántákat, ide hordták a legértettebb trágyát, és a szövetkezeti elnök arról is gondoskodott, hogy az említett részt az öntözés során is előnyben részesítsék.

A tsz-nek 120 hold paprikája és két öntözőgépe volt. Ebből a nagyobbik gép elsősorban a rokonság 10 hold paprikáját öntözte. A nagy törődésnek köszönhetően sikerült a holdankénti átlagos 9 mázsa helyett 30 mázsányi termést betakarítani erről a privilegizált földdarabról. A figyelemre méltó eredményt ráadásul úgy sikerült elérni, hogy Németh Ferencné férje nem is a tsz-ben dolgozott, más segítő családtag pedig nem állt rendelkezésére. A cikkíró mindezekkel kapcsolatban rendkívül kemény kritikát fogalmazott meg: „Némethék a gyenge, vergődő tsz cégére alatt hatalmas, munka nélküli magánjövedelemhez jutottak. A napszámosok hadát alkalmazták, köztük tsz-tagokat is. Az arcpirító szabálytalanságok sorozatát követték el. Megcsúfolták a szövetkezeti gazdálkodás igazi eszméjét. De mindezt tehették Némethék, rokonuk, Csada János tudtával, teljes támogatásával, sőt tevékeny részvételével. Mit mondhat erre a falu? Elítéli ezt. Igazságtalannak és felháborítóknak tartja [...] De miért túrték ezt a járási szervek?”²⁰

A mezőgazdasági rovatvezető természetesen próbált a felettes szervek passzivitására is magyarázatot találni. Tóth tájékozódása során a járási tanács vezetőjére nézve is számos terhelő eset nyomára bukkant, amelyek felvetették a járási tanács vezetőjének szakmai alkalmatlanságát. Kiderült, hogy 1963 februárjában, a nagy tüzelőellátási nehézségek idején Varju Pál kalocsai járási tanácselnök és Köves Gyula járási tanácselnök-helyettes 5-5 mázsa szén vásárolt abból a 100 mázsa szénből, amely a géderlaki tanács címére érkezett. Csada János annak a tsz-fogatosnak a napidíját, aki a szén Kalocsára szállította, facsemete-tisztogatás címén számoltatta el.

Az újságíró szerint szóbeszédre adott okot az is, hogy a járási tanács elnöke Dunapatajon, a Szelidi-tó mellett lévő járási tanács üdülő egyik szobáját több nyáron keresztül családja részére tartotta fenn, amelyért kedvezményes térítési díjat eszközölt ki a maga számára, de végül azt sem fizette meg. A szóban forgó ingatlant úttörőüdülő gyanánt vásárolta meg a Kalocsai Járási Tanács Varju vezetése idején, a vétel után azonban rögtön kiderült, hogy az épület a jelzett célra nem alkalmas, és így lett belőle járási pártüdülő.

Az újságíró megítélése alapján nem vetett jó fényt Varju Pálra az sem, hogy a Dunapataji Községi Tanács elnökével elbocsátatta a tanács alkalmazásából

– a korábban dicséretben részesült – Salacz Gergelyné, csak azért, mert az asszony halórként dolgozó férje nem engedte meg, hogy a járási tanácselnök gyerekei szabálytalanul horgásszanak a Szelidi-tónál a nyári vakáció idején. Salaczné panaszt tett, és a vizsgálat neki adott igazat, Varju Pál figyelmeztetésben részesült. Érdekes azonban, hogy a megyei tanács elnöke azért marasztalta el Varjut, mert a községi tanács hatáskörébe beavatkozott, nem pedig a hivatali hatalmával való visszaélés miatt. Salaczné ezt követően a Szelidi-tó partján lévő szállodánál helyezkedett el gondnokként, négy nappal ezután mégis közölték vele, hogy nem alkalmazhatják. A történeteket a Bács-Kiskun Megyei Vendéglátó-ipari Vállalat kalocsai kirendeltségvezetője így indokolta: „Nekünk Salaczné megfelelt, alkalmaztuk is volna, de Varju Pál kijelentette, hogy azt ő nem engedi meg. Őszintén szólva nem akartam ujjat húzni a járási tanács elnökével...”²¹

Tóth Benedek írásában ismertette a kalocsai járási vezetők tekintélyének rendkívül sokat ártó Kövesné-féle ügyet is. A népi ellenőrzés egyik vizsgálata súlyos szabálytalanságokat leplezett le a kalocsai leánykollégiumban, ahol a járási tanács elnökhelyettesének, Köves Gyulának a felesége volt az igazgatónő. Igen széles körű nyomozás után a Bajai Járásbíróság másfél évi börtönre és 28 ezer forint kártérítés megfizetésére kötelezte a vádlottat, Kövesné. Az elhúzódozó fellebbviteli tárgyalás viszont már beleesett az 1963-as amnesztia idejébe, így az eljárást a megyei bíróság megszüntette. A járási tanácselnökhelyettes feleségét a megyei tanács végrehajtó bizottságának jóváhagyásával korábbi, aránylag magasabb fizetésének meghagyása mellett a foktői iskolánál helyezték el tanárnőként. Az ügyet sokan ismerték a járásban, és kivételzésnek érezték az érintettel történeteket.

„Talán nem kell bővebben fejtegetni – írta a cikksorozat összefoglalásában az újságíró –, hogy ez a sokféle, apróbb-nagyobb ügy milyen kellemetlen helyzetet teremt a járásban és hány embert feszélyez. Nem hiszem, hogy bárki is – aki a körülményeket ismeri – vitatná, hogy ezek az ügyek és azok kísérő jelenségei befolyásolják, nehezítik a járási tanács munkáját és rossz hatással vannak a mezőgazdasági irányító tevékenységre is... Márpedig, ha a járási irányító munka jobb lett volna, akkor talán Géderlakon is minden másképp alakul...”²²

Elmarasztalás szankciók nélkül

A párt megyei végrehajtó bizottsága 1963. december 17–18-i ülésén tárgyalta meg a fegyelmi bizottság Géderlak község helyzetével kapcsolatos jelentését. Az elfogadott határozat megállapította, hogy a géderlaki Új Élet Termelőszövetkezet rendkívüli gyengeségét a tsz-tagok közti klikkharcok idézték elő, amelyek lehetetlenné tették a mindenkori szövetkezeti vezetőség megerősödését, valamint annak szervezett és eredményes munkáját. Ebből adódóan a népgazdaságot és a szövetkezet tagságát súlyos károk érték. A vb arra vonatkozóan viszont semmilyen megállapítást nem tett, hogy ezért kiket terhel felelősség.

A testület emellett határozatában azt is kimondta, hogy a Pécsi Imre, R. István és Tóth Benedek bejelentéseiben foglaltak egy része igaznak bizonyult: „Az elkövetett hibák ellentétben állnak a kommunista erkölccsel, a kommunista vezetőkkel szemben támasztott követelményekkel, s egyben támadási felületként szolgáltak az ügyben szereplő községi és járási vezetők ellen.”²³

A vb-döntés a vizsgálat eredményeinek meglehetősen rövidre szabott ismertetése után az eljárás alá vontakkal szemben kiszabásra került büntetések ismertetésével folytatódott. Csada János tanácselnököt a megyei pártbizottság dorgálásban részesítette, és csupán néhány kisebb súlyú cselekményt rótt a terhére, amelyek érdemben nem is kapcsolódtak a szövetkezet ügyeihez. Ilyen volt például az, hogy a tanácselnök engedély nélkül vásárolt cementet és meszet a községi tanácstól.

A járási pártbizottság és a járási tanács testületi figyelmeztetése mellett a vb megrovásban részesítette Varju Pált, mert „mulasztást követett el azzal, hogy késve, sok huzavonával működött közre a dolgok rendezésében”. Felelősségét határozat rögzítette a „személyével összefüggő cselekményekért” is. Ez utóbbiak közé tartozott a már említett szénvásárlási eset, illetve Salaczné ügye is. A járási tanácselnök ezek tekintetében egyébként elismerte felelősségét a vizsgálat során.

A végrehajtó bizottság elmarasztalta Pécsi Imrét is, aki az indoklás szerint szervezeti szabályzatban biztosított jogával élt akkor, amikor bejelentést tett

a géderlaci helyzettel kapcsolatban a felsőbb szervekhez. Ugyanakkor a bejelentés megtétele után „pártszerűtlenül” járt el, mert „vélt egyéni sérelmei következtében” megbízás nélküli nyomozást folytatott Csada János és Varju Pál ellen.²⁴

A megyei pártszervek egyébként Tóth Benedeknek is többször felrótták, hogy az ügy kapcsán magánnyomozást folytatott. Az újságíró a vádaskodásokra reagálva később némi keserűséggel jegyezte meg: „...a Kalocsai járásban nem hogy »magán-nyomozást«, de még a hivatalos tájékozódást is nehéz volt véghez vinni: Mindenki tudta, hogy szerkesztőségünk megbízásából foglalkozom az üggyel, mégis akadály akadályt követett. A dunapataji tanácselnök például nem volt hajlandó megmutatni a járási tanácselnök egyik hivatalos levelét. A járási tanács pénzügyi osztályán »éppen zárva« volt az a fiók, ahol egy vizsgálati anyag feküdt. A járási tanácselnök azonnal magához hívatta azokat, akikkel beszéltem, sőt azokat is, akikről gondolta, hogy felkeresem őket. Később jegyzőkönyveket vettek fel arról, hogy kikkel beszéltem, miről érdeklődtem. Hogy is lehetne ilyen légkörben valamiféle »magán-nyomozást« feltételezni...”²⁵

A fegyelmi határozat az elmondottakon túl rendelkezett a szövetkezeti vezetés stabilizálásának, valamint a helyi pártmunka megerősítésének, továbbá a tsz-tagság megfelelő tájékoztatásának szükségességéről is. Különös módon viszont említést sem tett a Pécsi Imre és R. István ellen megindított rágalmazási ügyről, azzal kapcsolatban semmilyen formában nem foglalt állást.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a géderlaci ügyben lefolytatott megyei vizsgálat formálisan pontot tett a dolgok végére. Az érintettek és a döntéshozók ezek után akár lezártnak is tekinthették volna az esetet, de a *Népszabadság* tervezett cikke miatt ezt még nem tehették meg, ugyanis annak tényközlései – mint láttuk – szöges ellentétben álltak a megyei pártvb megállapításaival.

A megyei pártszervek által kifogásolt géderlaci cikksorozat rövidített és átszerkesztett változatát a fegyelmi vizsgálat után 1964. január 31-én küldte meg a főszerkesztő az illetékesek részére. A megyei pártvezetés minden bizonnyal ezt követően sem volt meglegedve a leírtakkal, ugyanis pár nappal

később újabb levélváltásra került sor. A megyei pártbizottság első titkárának küldött február 4-i értesítésből kitűnik, hogy a lap munkatársai további tartalmi változtatásokat nem kívántak tenni a kéziratban: „Kedves Molnár Elvtárs! Megbeszélésünk értelmében mellékelten küldöm a géderlaci cikk kefelevonatát. Tegnap telefonbeszélgetés alapján egy kivételével az összes kifogásolt dolgokat kijavítottuk. Ez az egy, mint tegnap is mondtam, az események megítélése, vagy ahogy Ön mondta: a cikk alapállása. Sajnos ebben, úgy látszik, nem tudunk egyetértésre jutni. [...] Elvtársi üdvözléssel: Szamosi Károly.”²⁶

A Géderlakon történeteket széles nyilvánosság elé táró újságcikk harmadik átszerkesztés után – a megyei pártvezetés tiltása ellenére – végül 1964. február 5-én jelent meg a *Népszabadság* hasábjain „Géderlaci tanulságok” címmel. Utólag szemlélve a dolgot csak találgatásokba bocsátkozhatunk arra vonatkozóan, hogy az ügyben érintett tanácsi és pártszerveknek, illetve vezetőiknek a felelősségét is kimondó írás közzétételében a lap főszerkesztőjét pontosan milyen szándékok vezették. Nem lehet megállapítani azt sem, hogy kapott-e a szerkesztőség bármilyen felsőbb pártutasítást az ügy kezelését illetően. Meglehet, hogy erre nem is volt szükség, hiszen a *Népszabadság* mindenkori főszerkesztője tagja volt a Politikai Bizottságnak, és mint ilyen magas beosztású pártfunkcionárius, rendelkezett egyfajta mozgástérrel.

Nehéz megítélni, hogy a 800 ezer példányban kinyomtatott írást végül mennyien olvasták országszerte, és az esetleg váltott-e ki valamilyen reakciót a hétköznapi olvasókban. Annyi viszont bizonyos, hogy az újságcikk, amely nyilván nem is ilyen céllal íródott, az ügy hivatalos megítélésében és az abban érintettek helyzetében a későbbiekben sem eredményezett változást. A cikkről folytatott megyei pártbizottsági megbeszélés jegyzőkönyvéből az tűnik ki, hogy a helyi szervek pillanatnyi zavarát igazából az okozta, hogy saját pártjuk szócsöve a soraik zárása helyett pellengérre állította őket, amely a „vezetettek” előtti tekintélyüket csorbitotta. E tekintetben valószínűleg nem valamiféle különös egyedi esetről, hanem a rendszer lényegéhez tartozó „Mit molesztálják maguk Pelikán elvtársat?” attitűd és a „Húzd meg, ereszd meg!” technika egyfajta leképeződéséről lehetett szó.

A tényeket „eltorzítva”, „tendenciózusan” bemutató újságcikkkel kapcsolatos testületi véleményt a megyei első titkár foglalta össze a február 18-i vb-ülésen: „A cikk megjelenése megnehezíti a megyei párt vb határozatának végrehajtását, és megítélésem szerint megsérti a párt szervezeti szabályzatát is, mert a *Népszabadságnak* nincs joga nem támogatni a megfelelő pártszerv határozatának végrehajtását, hacsak erre nincs a felsőbb szervtől engedélye. [...] Elég nehéz helyzetbe hozza a végrehajtó bizottságot. Úgy is fogalmazhatnánk, megtiltottuk, hogy a cikk megjelenjen, ennek ellenére Komócsin elvtárs engedélyével megjelent. Komócsin elvtárs Tóth Benedek tájékoztatását veszi alapul, azt mondja, bizonyára tévedhetünk és tanulságos lesz a cikk számunkra.”²⁷

Az eset lényegére – a vb-határozat szellemiségének ellentmondva – Varga Jenő megyei tanácselnök kissé suta, de nagyon lényegre törő összegzésében mutatott rá: „A »Géderlaki tanulságokból« az a legnagyobb tanulság, amit le kell vonnunk, hogy ez a súlyos mérleghiány, a gazdálkodásban lévő zavarok, a közös gazdaság megnyirbálása és a zsebre való gazdálkodás súlyos károkat okoz és nekünk ebből le kell vonnunk a tanulságokat.”²⁸

Epilógus helyett

A géderlaki ügy szereplőinek „bűnösségét” firtató kérdésre csak akkor lehetne nagyobb bizonyossággal válaszolni, ha az eseményeket a jogszolgáltatás elvileg független fórumai is vizsgálták volna. Erre végül – mint láttuk – nem került sor, ezért az objektivitás megőrzése érdekében meg kell elégednünk a történetek – fentiekben ismertetett – kétfajta olvasatának ismertetésével, anélkül, hogy az ügyben ítéletet mondanánk. Ugyanakkor az esetről alkotott véleményünket nagymértékben befolyásolják a későbbi történések, amelyről röviden már csak ezért is szólni kell.

Csada János tanácselnöki tisztségét főállásban 1964-ig viselte Géderlakon, később, 1970 és 1973 között társadalmi megbízatású tanácselnökként, azt követően pedig elnökhelyettesként tevékenykedett a községben. A hetvenes évek második feléig több munkahelyen is megfordult: 1965–1967 között a Kecskeméti Beruházási Irodánál műszaki ellenőrként, 1968–1969 között az

uszódi Egyetértés Tsz.-nél építésvezetőként, 1969–1972 között a Tolna Megyei Állami Építő Vállalatnál művezetőként dolgozott. 1972 júniusától ismét a géderlaki Új Élet Tsz elnöki posztjára került. Csada munkavégzésével kapcsolatban többször is merültek fel problémák. Mulasztása miatt az uszódi tsz-nek bírósági ítélet alapján 92 ezer forint összegű kötbért kellett fizetnie, amire a szövetkezetnél se előtte, se utána nem volt példa. Ugyanitt esett meg az is, hogy Csada a tsz részére vásárolt áramvezető kábelekből 8232 forint értékű mennyiséget eltulajdonított. Eljárásra ekkor nem került sor vele szemben, mivel az okozott kárt megtérítette. 1975-ben a Kalocsai Járásbíróság mintegy 84 esetben és összesen 2 841 186 forint értékben bocsátott ki fizetési meghagyásokat a géderlaki Új Élet Tsz ellen. A pénzügyi fegyelmet a bíróság figyelmeztetése ellenére sem sikerült a tsz-ben helyreállítani. A szövetkezet anyagi viszonyainak rendezetlensége, mérleghiányának növekedése miatt elsődleges felelősség terhelte Csada János elnököt, aki – az elmondások szerint – diktatórikus vezetési módszerekkel irányította a termelőszövetkezetet. Gyakran hangoztatott kijelentése volt: „itt egy akarat van, és az az enyém”.

1975 végén a Bács-Kiskun Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálatot tartott a géderlaki Új Élet Tsz.-nél, amely során olyan súlyos problémákat tárt fel, hogy az eljárás végén a megyei NEB büntetőfeljelentést tett a szövetkezet vezetőségének számos tagja, így többek között Csada János ellen is. Az ellenőrzés során ugyanis a tsz-elnökkel szemben sok más egyéb mellett felmerült annak a gyanúja is, hogy telekvásárlása során az állammal szemben illetékfizetési csalást követett el, illetve jogtalanul vett fel tervteljesítési prémiumot. Az ügyről egyébként a megyei sajtó is beszámolt.²⁹ A megindított büntetőeljárás lezárását megelőzően a járási párt-vb a fegyelmi testület indítványára február 27-én kizárta a pártból – a tsz-elnöki tisztségéből addigra már felmentett – Csadát, illetve javaslatot tett tanácsi funkcióiból történő visszahívására is. A Kalocsai Járásbíróság 1976 nyarán meghozott ítéletében adócsalás és hűtlen kezelés büntette miatt 8 hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte Csada Jánost.³⁰

Rövid mérleget vonva az elmondottakról, két dolgot mindenképp ki kell emelni az ügy kapcsán. A szövevényes géderlaki események főszereplőjének Csada Jánost tekinthetjük, az ő hivatali életútja sajnos egy negatív jellemfejlődési történet. Csada alacsony sorból került a hatalomba, amely – mint láttuk – rossz irányba terelte személyiségjegyeinek alakulását. A közösséggért való tenni akarást a későbbiekben az egyéni érdekek érvényesítésének prioritása szorította háttérbe. A leírtak másfelől a szocialista mezőgazdaság számos részproblémájáról is láttelepet adnak, amelyek közül a legfontosabb summásan úgy foglalható össze, hogy a rosszul szervezett közös gazdálkodás esetén a kárnak nincs gazdája.

Jegyzetek

- 1 Az 1952-ben létrehozott Tanácsakadémián elsősorban a megyei és járási tanácsi vezetők államigazgatási képzése folyt.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML). MSZMP Bács-Kiskun Megyei Bizottság, Fegyelmi Bizottság iratai (XXXV. 1.). Géderlaki ügy 10-211/18.
- 3 Géderlak befejezte ez évi községfejlesztési tervét. *Petőfi Népe* (PN) 1960. aug. 17. 3. o.; Év végi jegyzetek a megye legtisztább községéből, ahol az egy főre jutó társadalmi munka értéke eléri a 170 forintot. PN 1960. dec. 28. 3. o.; Kis falu – nagy lelkesedés. PN 1962. jún. 16. 1. o.
- 4 Géderlaki tanulságok. *Népszabadság*, 1964. febr. 5., 4. o.
- 5 Lakatos Adél: *Géderlak rövid története*. Polgármesteri Hivatal, Géderlak 2004., 40. o.
- 6 A településen az első termelőszövetkezet az 1948-ban létrehozott Úttörő Tsz volt, amely 1957 elejéig működött. Ugyanebben az évben alakultak meg az Arany Búzakalász, a Rákóczi és a Kossuth Tsz-ek, ezek tagsága is kizárólag agrárproletárok-ból állt. A három szövetkezet 1959-ben összevonásra került, és Arany Búzakalász néven folytatta működését.
- 7 Meg kell jegyezni, hogy a vizsgált időszakban a kalocsai járás mezőgazdasága sem mutatott rózsás képet. A járásban működő 34 termelőszövetkezet közül 20 1963-ban is mérleghiánnyal zárta az évet. A jelzett időben a Bács-Kiskun megyei tsz-ek összesített hiánya mintegy negyvenmillió forintot tett ki, amelynek fele a kalocsai járásra jutott.
- 8 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, 10-211/13.
- 9 Személyi torzsalkodások miatt gyenge a pártmunka Géderlakon. *Szabad Föld*, 1963. szept. 15., 5. o.
- 10 Varju Pál 1927-ben született Kecskeméten, mezőgazdasági technikumban szerzett szakképesítést. 1945-től párttag, a negyvenes évek második felében adóhivatali munkakörökben dolgozott. 1950-től került át a tanácsi vonalra, 1950 és 1954 között a Bajai Járási Tanácsnál tevékenykedett pénzügyi osztályvezetőként, illetve vb-elnökhelyettesként, majd hat évig a Bácsalmási Járási Tanács vb-elnöki, később vb-titkári posztját töltötte be, 1960-tól a Kalocsai Járási Tanács elnöke volt. 1966 januárjában egészségi állapotára hivatkozva lemondott tanácselnöki tisztségéről. A megyei tanács személyzeti osztályának csoportvezetői állásába került át. Nevét a hivatalos iratokban rövid u-val írták, a születési anyakönyvben a Varju névalak szerepel.
- 11 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, 10-211/13.
- 12 Pécsi Imre 1952 és 1954 között a kalocsai városi DISZ-bizottság titkári feladatait látta el, 1954-től kezdődően számos szövetkezethél, állami gazdaságnál, valamint gépállomáson dolgozott agronómusként, illetve elnökként, így köztük 1956–57-ben a géderlaki Úttörő Tsz-nél és 1958–60-ban a géderlaki Arany Búzakalász Tsz-nél. Ez utóbbtól szabálytalan gázolaj-vételezés miatt elbocsátották, majd ezt követően a Dunai Vasműnél helyezkedett el. 1963 augusztusától az Új Élet Tsz agronómusaként alkalmazták. Pécsit 1962-ben a bíróság társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett cselekményei miatt 6 hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte.
- 13 R. István a pártból kizárt, közellátás elleni bűncselekmények miatt többszörösen büntetett személy volt. 1957-ben disszidált az NSZK-ba, majd visszatért Magyarországra.
- 14 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, 10-24/6.
- 15 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, 10-24/6.
- 16 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, 10-24/6.
- 17 A fegyelmi iratokból kiderül, hogy a megyei pártbizottság Kecskemétről akart vezetőt küldeni a tsz élére, a felsőfokú agrárvégzettséggel rendelkező Lakos Alfréd személyében. A szövetkezet vezetősége ezt a döntést el is fogadta, a tagság ellenzése miatt később azonban visszakozott. A megyei pártbizottság nem kívánt további feszültségeket generálni az ügyben, ezért elállt eredeti tervétől.
- 18 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, Bogdán Lajos megyei fegyelmi referens 1964. február 15-i keltezésű, iktatószám nélküli feljegyzése.
- 19 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaki ügy, 10-211/7.

- 20 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaci ügy, a Géderlaci tanulságok című írás 1963. november 29-i változatának kefelevonata.
- 21 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaci ügy, a Géderlaci tanulságok című írás 1963. november 29-ei változatának kefelevonata.
- 22 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaci ügy, a Géderlaci tanulságok című írás 1963. november 29-i változatának kefelevonata.
- 23 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaci ügy, Fegy/10-211.
- 24 A testület R. Istvánnal kapcsolatban is hasonló megállapításokat tett, de mint pártonkívüli nem állt módjában büntetést kiszabni. K. Sándornak az ügyben játszott szerepét szintén pártszerűtlennek ítélte meg a testület.
- 25 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaci ügy A Géderlaci tanulságok című írás 1964. január 31-i változata.
- 26 MNL BKML XXXV. 1. Géderlaci ügy, Szamosi Károly 1964. február 4-i levele.
- 27 MNL BKML XXXV. 1. A megyei végrehajtó bizottság 1964. február 18-i ülésének jegyzőkönyve, 15–16. o.
- 28 MNL BKML XXXV. 1. A megyei végrehajtó bizottság 1964. február 18-i ülésének jegyzőkönyve, 19 o.
- 29 A NEB-vizsgálat megállapította: Pénzügyi szabálytalanságok a géderlaci Új Élet Tsz.-ben. *Petőfi Népe*, 1976. márc. 5., 4. o.
- 30 MNL BKML XXXV. 1. Fegyelmi iratok, Csada János fegyelmi ügye. Csada János a későbbiekben visszatért eredeti szakmájához, amelyet 1991-es nyugdíjba vonulásáig folytatott. 1998-ban a Munkáspárt országgyűlési képviselőjelöltje volt a kalocsai választókerületben.

Kiss Norbert Péter

„A vörös báró.”

A Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság vezérigazgatója

„A vörös báró” – a korabeli sajtóban megjelent cikkek¹ szerint ezzel a névvel illették munkásai Illés Dezsőt, a Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság (SEFAG) vezérigazgatóját, aki ellen 1973 novemberében közérdekű bejelentés érkezett az MSZMP Központi Bizottságához. A bejelentés szövege nem áll rendelkezésre, de az ügyben indított vizsgálat jegyzőkönyvéből, a büntetőperré dagadt eset irataiból,² valamint az ezzel foglalkozó újságcikkekből kiviláglik, hogy nagy visszaélésekről számolt be a bejelentéstevő. Ahogy Sólyom József „Rendhagyó eset, tanulságokkal” című cikkében fogalmaz: „Ebben az ügyben már szó esett több százezres tisztességtelen haszonról, a gazdaság több milliós veszteségeiről és az emberek agyára, szívére telepedett félelemről is, csak éppen a legsúlyosabb kárról nem beszéltünk. Arról, hogy végül is nem kevesen elhitték: mindennek úgy kell lennie, ahogy az körülöttük történik. Belefáradtak, beletörődtek, elfogadták, hogy ez az élet rendje.”³ Mindaddig, amíg „egy kommunista” a fennebb már említett bejelentésben feltárta az „Illés-birodalom” történetét.⁴ Ha Sólyom írása első pillantásra megfogalmazásában hatásvadásznak tűnik is, tartalmazza az ügy dokumentumokkal alátámasztható, ellenőrizhető momentumait, melyekről a Legfelsőbb Bíróság 1976. április 13-án kihirdetett ítéletében is olvashatunk.⁵ Eszerint Illés Dezső

társtettesként, folytatólagosan, bünszövetségben és magánokirat-hamisítással elkövetett jelentős kárt okozó csalás büntetében és más bűncselekményekben bűnös, s ezért két év és hat hónap börtönben letöltendő szabadságvesztésre, a közügyektől való kétéves eltiltásra, 50 000 forint pénzbüntetésre és a SEFAG-nak fizetendő 21 133,62 forint összegű kártérítés megfizetésére ítélte, az első fokon megállapított részleges vagyonelkobzástól azonban eltekintett. Igen súlyos büntetés. S hogy konkrétan milyen bűnököt követett el Illés? S ki is volt valójában „a vörös báró”? Az alábbiakban ezt járjuk körül.

Az 1927-ben Molványban, a Szigetvári járás egyik kisközségében, földművelő családban született Illés Dezső imígyen számolt be addigi életútjáról az 1975. május 19-én kezdődő tárgyaláson: „Az elemi iskolát Molványban végeztem el, majd pedig a négy polgárit Szigetvárott. 1944-ben a csurgói mezőgazdasági szakiskolában kezdtem meg tanulmányaimat, melyet a háború miatt félbeszakítottam. 1945. év közepéig a vasútnál dolgoztam, majd 1949-ig a földművesszövetkezeti mozgalomban tevékenykedtem. Ezt követően elvégeztem a propagandistaképző pártiskolát, s 1953-ig a kaposvári pártiskola oktatója, majd vezetője voltam. 1953-tól a marcali Pártbizottság első titkára voltam. 1956-tól 1963-ig a Somogy megyei Pártbizottságon különféle funkciókban dolgoztam, 1969. december 31-ig a Somogy megyei MSZMP Városi Bizottságának voltam a titkára. Ekkor felmentésemet kértem, s így lettem a Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság⁶ igazgatója, később pedig vezérigazgatója.”⁷

1950-ben kötött házasságot, s a nászból három gyermek született. Mint elmondotta, az MSZMP-nek 1945 óta volt tagja, azonban a büntetőügy miatt 1974-ben a párt kizárta soraiból,⁸ ahogy a SEFAG felettes szerve, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium vezérigazgatói tisztéből felmentette és állásából elbocsátotta. 1969 és 1971 között országgyűlési képviselő volt, „3 alkalommal részesült a »Munka Érdemrend Arany« fokozata kitüntetésben, egy-egy alkalommal a »Szocialista Munkáért Érdemérem«, a »Felszabadulási Emlékérem«, a »Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója«, a »Földművesszövetkezet Kiváló Dolgozója« és a »Magyar-Szovjet Baráti Társaság Aranykoszorús« jelvénye kitüntetésben”.⁹

Illés, mint említettük, 1970-ben került a SEFAG vezetői székébe, „százmillió értékűeket és 5 500 ember sorsát bízták rá”.¹⁰

A fennebb már említett közérdekű bejelentés miatt a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB) 1973. november 19. és 1974. január 31. között vizsgálatot folytatott le Illés Dezső ügyében. A KNEB-jelentés¹¹ 1974. március 12-én készült el, s ennek tanúsága szerint a bejelentés az alábbi ügyeket érintette: a SEFAG gépjárműveinek magáncélokra való használata, Illés balatonfenyvesi nyaralójának felújítása, valamint nagyberki-katahegyi telkén új pince és préház építése a gazdaság eszközeivel és dolgozóival, s ezen munkálatok szabálytalan elszámolása és számlázása. A vizsgálat során megállapították, hogy a bejelentésben foglaltak a valóságnak megfeleltek, „az építkezésekre vonatkozóan a vizsgálat lényegesen több károkozást tárt fel, mint ami a bejelentésben szerepelt”.¹²

A nagyberki-katahegyi telekre a tulajdonosok, Illés Dezső gyermekei préház, pince és hétvégi pihenő építésének engedélyezését kérvényezték 1973. április 19-én, s a Nagyberki Községi Közös Tanács az engedélyt 1973. május 2-i dátummal ki is adta. Az első probléma ezzel kapcsolatban az volt, hogy az építkezés a 31/1971. (X. 5.) és a 32/1971. (X. 5.) sz. Kormányrendeletekben foglaltakba ütközött. Ezen jogszabályok megszabták, hogy egy személy, illetve család tulajdonában egy lakótelek és egy üdülőtelek, illetve egy lakás és egy üdülő lehet. Ekkor azonban Illéséknek megvolt már a fenyvesi nyaraló, így a katahegyi építkezés jogtalan volt. Az építési engedély iránti kérelemben tervezőként és kivitelezőként a SEFAG-ot, illetve a Kaposvári Műszaki Erdészeti egyik dolgozóját jelölték meg. A kivitelezési költséget irreálisan alacsonyan, 30 000 forintban határozták meg.

Az ellenőrzés kiderítette, hogy „az építkezést Illés Dezső vezérigazgató kezdeményezte és azt szóban hízagpótló munkaként rendelte meg. Az ellenőrzés megkezdéséig a létesítményre megrendelést, építési szerződést, költségvetést, építési naplót, költségelszámolást és végszámlát nem készítettek”.¹³ Első körben, 1972 őszén csak kőből készült préház és rajta egy faház építéséről egyeztek meg Illés és a Kaposvári Műszaki Erdészeti vezetője, illetve mérnöke, a későbbiekben, 1973 elején a mérnök azt az utasítást kapta,

hogy „készítsen tervet téglá épületre, kezdjék el az építkezést és folyamatosan biztosítsák a szükséges anyagok beszerzését”.¹⁴ A kőből és téglából készült, betonjárdaival övezett kétszintes épület, mely pincét, prэшázatot, szobát, hálófülkét, főzőfülkét, mosdót, vécét foglalt magában, s melyet fedett terasszal, külön feljáróval, vízelvezetővel és víznyelővel is elláttak, 1973 nyarára épült fel – befizetés azonban Illés részéről a KNEB-vizsgálat kezdetéig nem történt. A számlázással kapcsolatban is történtek furcsaságok: 1973. november 20-án egy november 15-i keltezésű számlát mutattak be 41 346,06 forint építési költségről, aztán december 10-i dátummal 94 233 forintos számlát készítettek, majd egy nappal később már 93 791 forint összegű számlát bocsátottak a KNEB ellenőrei rendelkezésére, s ezt az összeget Illés Dezső be is fizette a SEFAG részére. A benyújtott számlák sok ellentmondást tartalmaztak, ezért tüzetesebben kezdtek el vizsgálni az építkezés tényleges költségeit. Különböző, itt nem részletezendő eljárásokkal és számításokkal, valamint szakértők bevonásával elvégzett vizsgálat eredményeképpen bizonyítást nyert, hogy a katahegyi épület értéke 217 583 forint, melyből Illés Dezső 112 598 forintot nem fizetett meg. Emellett adminisztratív problémák is felvetődnek: Illés nem kért és nem kapott az építkezésre engedélyt a SEFAG felügyeleti szervétől, a MÉM-től, valamint a tervrajzokat a Kaposvári Műszaki Erdészet mérnöke szívességből, ingyen készítette el.

A balatonfenyvesi nyaraló felújítása kapcsán a KNEB megállapította, hogy Illés ezen munkálatokhoz igénybe vette a SEFAG eszközeit és alkalmazottait, de a tényleges ráfordítás összegét nem egyenlítette ki. Többek között a gazdaságnak számolták el a munkások bérét, valamint a munkások és az építési anyagok szállítási költségét. A KNEB-jelentés részletezi a Fenyvesen elvégzett munkálatokat, melyek az alábbi tételekből állnak: kerítésépítés, járdaépítés, a szobák fenyőburkolata, a nyaraló oldalfalának palaborítása, parkettázás, meszelés és vakolás, hat darab heverő, öt darab szék és három darab szekrény gyártása – mindösszesen 113 809 forint értékben, melyből Illés 42 014 forintot fizetett ki. A keletkező különbözet, megterhelve a munkások szintén ki nem egyenlített szállítási költségével, 105 873 forintot tesz ki. A számlázás és könyvelés során olyan eljárás nyomait találták meg az ellenőrök, mely

szerint például a fennebb felsorolt, a SEFAG kaposvári műhelyében készült és Balatonfenyvesre szállított bútorokról heverőjavítás címén állítottak ki számlát, lényegesen kevesebb összegről, mint a valós. Hasonlóképpen jártak el a kerítésépítés, a falburkolás, a parkettázás anyag- és szállítási költségei, valamint a munkabérek és a munkások szállításának elszámolása esetében is.

A KNEB részletesen vizsgálta a SEFAG tulajdonát képező gépkocsik Illés Dezső általi magáncélú használatát is, s azt állapította meg, hogy 1970 és 1973 között Illés 45 871 km-t tett meg térítés nélkül, szabálytalanul a rendelkezésére bocsátott autókkal. Az ellenőrök abból indultak ki, hogy Illés engedélyt kapott arra, hogy 1972. július 1-től a lakása és a munkahelye között naponta egy oda- és egy visszaútra használhatja a gazdaság gépjárművét, s egyben az üzemi gépkocsi vezetését is engedélyezték számára – de nem magáncélra. Ezzel szemben a vizsgált évek vonatkozásában megállapították, hogy Kaposvár és a balatonfenyvesi villa között 72, Kaposvár és a nagyberki telek között 32 alkalommal fordult meg a gazdaság gépjárműve, többször hétvégén is. Emellett Somogy megyén kívülre is használta hétvégén az autót, amit többször közvetlen családtagjainak használatára is bocsátott. Amikor saját maga vezette a gépjárművet, szabálytalan módon nem töltötte ki a menetokmányokat. A fennebb vázolt építkezésekhez munkások szállítására vette igénybe – jogtalanul – a gazdaság járműveit. Az ellenőrök nem számolták bele a szabálytalanul megtett utakba a hétköznapiakon tett megyén kívüli utazásokat (hiszen Illés országgyűlési képviselőként, hivatalosan is használta a gépkocsikat), valamint azokat a hivatalosnak minősített utakat, melyek során érintették Nagyberkit és Balatonfenyvest, s ott hosszabb időt töltöttek el. A jelentés végső megállapítása szerint Illés Dezső a gazdaság gépjárműveinek magáncélú használatával 104 230 forint kárt okozott a SEFAG-nak.

A három inkriminált ügyben Illés Dezső összesen 324 700 forintnyi költséget nem térített meg a vizsgálat befejeztéig. A fennebbiekből alapján súlyos személyi felelősség terheli Illés Dezsőt, mert a nagyberki építkezéssel megszegte a lakás- és üdültulajdonra vonatkozó rendelkezéseket, valamint építési engedély nélkül épített fel egy garázst; a SEFAG anyagi és humán erőforrásait a felettes szerv engedélye nélkül vette igénybe; „nem gondoskodott

arról, hogy a részére végzett munkálatok költségeit elkülönített számlákon mutassák ki, s így e költségek egy része elfedésre került”; a számlázás során a ténylegesen elvégzett munkáknak csak egy részét fizette ki, nagyobbik részét a SEFAG terhére számolta el, s „e magatartásával rontotta a vállalat eredményét, a maga számára jogtalan anyagi előnyt biztosított”; végül az üzemi és szolgálati járműveket engedély és térítési díj nélkül, magáncélokra használta és használtatta, s emiatt „a vállalati általános költségeket jogtalanul növelte, a maga számára ezzel is jogtalan anyagi előnyt biztosított”.¹⁵

A jelentés tanúsága szerint személyi felelősség terheli Illésen kívül a SEFAG gazdasági igazgatóját és műszaki igazgatóját, a Kaposvári Műszaki Erdészet vezetőjét és mérnökét, valamint a gazdaság műszaki osztályának vezetőjét.

A jelentésben felelősként megjelent személyek, így Illés Dezső is, a vizsgálati anyag megismerése után észrevételeket tettek az abban foglaltakkal kapcsolatban, azonban „észrevételeik inkább magyarázó jellegűek, új tény vagy bizonyítékot nem tartalmaznak”.¹⁶

Illés 1974. március 8-án kelt, s a KNEB jelentéséhez mellékelte, a jelentésre tett észrevételeit tartalmazó irat érdekes, többek között azért is, mert az azt elolvasó ellenőr piros, néhol kék tintával megjegyzéseket fűzött Illés megállapításaihoz, melyekből néhányat idézünk. Illés előadja, hogy a nagyberki-katahegyi ingatlan különböző jogszabályok alapján nem minősíthető üdülőtulajdonnak, ráadásul még építési teleknek sincs kialakítva. Emellett a rá felépített épület nem üdülő, hanem mezőgazdasági rendeltetésű – ehhez a részhez jegyezte fel az ellenőr a következőket: „2 szoba, parkettás, fürdőszoba, Angol WC, Terasz, Főzőfülke”. S valóban, joggal tehető fel a kérdés, egy mezőgazdasági rendeltetésű épületnél (pince, présház) mi szükség van ezekre? Illés egy oldalon keresztül részletesen idézi az üdülőegység fogalmát az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium és az Igazságügyi Minisztérium 41/1972. sz. közleménye alapján, mely az üdülőegység elengedhetetlen feltételének tekinti a vízvételi lehetőség biztosíthatóságát – márpedig, érvel Illés, ez a kérdéses ingatlannál nincs, ahogy ezt hivatalos irattal is bizonyítani tudja. A revizor joggal teszi fel piros tintával rótt kérdését: akkor miért építettek a katahegyi ingatlanhoz fürdőszobát?

Illés a továbbiakban előadja, hogy a Katahegyen és a Balatonfenyvesen vállalati eszközökkel történő építkezésre szóban kért és kapott engedélyt a felettes MÉM-től, azonban ennek nyoma nem maradt. A katahegyi építkezést saját erőből kívánta elvégezni, anyagokat is szerzett be hozzá (a vizsgálat megállapítása szerint 6916 forint értékben), ám 1972 novemberében szívinfarktust kapott, táppénzes állományban volt. Ekkor a Kaposvári Műszaki Erdészet két vezetőjével szóban megállapodott arról, hogy segítséget kap a munkálatokhoz. 1973 tavaszán a soproni szanatóriumban kezelték, s ezalatt tervezte át a készülő felépítményt kő- és téglalapra. A műszaki erdészettel kötött megállapodásban az szerepelt, hogy „az építkezést hézagpótló munkaként végzik, elszámolása akként történik, hogy a gazdaság által beszerzett anyagokat beszerzési áron, a felmerülő fuvarokat és műhelyteljesítményeket a gazdaságnál érvényes segédüzemi elszámoló áron, a munkateljesítményeket pedig teljesítménybéres egységre számolják le”.¹⁷ Mivel az építkezés vég számlája nem készült el a KNEB vizsgálatának megindulásáig, Illés külső szakértővel mérette fel az elvégzett munkát. Az ily módon kiállított 93 791 forintos számlát be is fizette.

Illés tagadja, hogy a saját célra végzett fenyvesi és katahegyi munkálatok ellenértékét a gazdaság költségeként elszámoltatni kívánta volna, a számlát, miután megkapta őket, rendezte is.

A magáncélú gépkocsihasználat kapcsán határozottan állítja, hogy jogtalanul és károsítóan nem vett igénybe személygépkocsit. Előadja, hogy közeleti funkciói (országgyűlési képviselőség, az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának vb-tagsága), valamint hivatali munkavégzése (külföldi és belföldi vendégek vadásztatása, delegációk és szerződéses partnerek kísérése) során használta a gazdaság gépjárműveit, s mivel évi rendes szabadságát, a munkaszüneti és pihenőnapokat sem tudta folyamatosan igénybe venni hivatalos és közeleti elfoglaltságai miatt, ezen napokon is használta a vállalati autót.

Mielőtt tovább göngyölítenénk Illés Dezső ügyét a bírósági tárgyalás felé, érdemes kitérni arra, hogy miként viszonyult az esethez a somogyi pártvezetés.

Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága 1974. március 8-án tartott rendkívüli végrehajtó bizottsági ülést, melynek elsődleges napirendi pontja az Illés

Dezső ügyében folytatott KNEB-vizsgálat volt. Németh Ferenc első titkár a vizsgálatról csak 1974. február 27-én kapott előzetes tájékoztatást Molnár Imrétől, a KNEB elnökhelyettesétől, holott már előbb is kérték ezt, hiszen miközben a vizsgálat zajlott, „különféle hangok terjedtek el részben arról, hogy nagy visszaélések vannak, másrészt az, hogy a visszaéléseket a vizsgálat során elkenik”.¹⁸ Az előzetes tájékoztatás szerint Illés Dezső mintegy 300 000 forinttal tartozik a SEFAG-nak a magáncélú gépkocsihasználat, a nagyberki építkezés és a balatonfenyvesi nyaraló tatarozása hiányos és szabálytalan elszámolása miatt. Németh március 5-én konzultált ismételten a KB illetékeseivel, akik közölték, hogy a KNEB jelentése elkészült. Eszerint Illés tartozása 322 000 forint. Illéstől igazoló jelentést kértek, valamint javasolták a megyei végrehajtó bizottság tájékoztatását és Illés Dezső vb-tagságának felfüggesztését.

Az MSZMP Központi Bizottsága a vizsgálat alatt kritikával illette a megyei pártvezetést, amiért „nem kezelte gondosabban a vizsgálati szakban ezt az ügyet”.¹⁹ A párt Somogy megyei végrehajtó bizottságát azonban a vizsgálatba nem vonták be, tájékoztatást is csak későn kaptak. A KNEB ezt azzal indokolta, hogy ők a KB-tól kaptak megbízást az ügyben, vélelmezték, hogy a KB a megyei pártvezetést is tájékoztatja.

A március 8-i ülésen Illés Dezsőt kérték, hogy igazolja magát, valamint válaszoljon a hozzá intézett kérdésekre, hiszen „mi elvi alapon támogatjuk őt abban, hogy az ügyében tett megállapítások pontosak, túlzás nélküliek legyenek”.²⁰

A megyei pártvezetésnek azonban nem sok beleszólása volt sem ekkor, sem a későbbiekben az ügybe, hiszen már az említett ülésen elhangzott, hogy „a KNEB Elnöksége az igazoló jelentések beérkezése után kialakítja saját álláspontját, arról tájékoztatja a KB illetékeseit, ők döntenek abban, hogy az elkövetett cselekményekért milyen jellegű felelősségrevonás [sic!] következzen. E döntésekről a végrehajtó bizottság tájékoztatást kap, akkor lesz lehetőség az érdemi megítélésre és megfelelő következtetések levonására.”²¹

Illés előadta tagtársainak fennebb már részletezett észrevételeit, s végül elmondta, hogy az építkezések kapcsán „nem volt szándékában a költségek

szépítése. A munkák végzése során senkivel nem játszott össze, a vállalatától kapott számlákat általában 10 napon belül kifizette. Elismeri, hogy 1973 nyarától jelzéseket kapott arról, hogy építkezéseivel kapcsolatban különböző szervekhez sorozatos bejelentések mennek. Ennek nem tulajdonított jelentőséget. Feltételezte, hogy a bejelentéseket jóhiszeműen fogják megvizsgálni. Menet közben sem igyekezett a dolgokat szépíteni, senkit nem üldözött, nem kutatta, hogy ki a bejelentő.”²²

A feltett kérdések és elmondott vélemények jobbára a KNEB-vizsgálatban szereplő, eltúlzottnak tűnő összegekkel kapcsolatosak, a felszólalók vélelmezik Illés jóhiszeműségét, bár felelősségét némely pontokban nem vitatják. Böhm József elmondta, hogy régóta ismeri Illést, s meglepte védekezése, mely nem a lényegre koncentrált: azt látja célravezetőnek, hogy Illés lássa be, hogy engedély nélkül építkezett, s „ennek megbocsátását kérje, és azt, hogy összecszerülésben reális árat állapítsanak meg. Kéri, bízson az ügyben eljárókban, vezetőiben, hogy kellő körültekintéssel fognak dönteni ügyében.”²³

Dr. Sólyom Gábor indokoltnak tartja, hogy a vb megvitatja az ügyet, s azt, hogy felmerült Illés vb-tagságának felfüggesztése (mely véleménye szerint indokoltnak tűnik a vb, Illés és a közvélemény szempontjából is), mert „alapos gyanúja merült fel annak, hogy Illés elvtárs magatartása ütközik a vb-tagoknál megkövetelt erkölcsi normákkal”.²⁴

Több hozzászóló van ezen a véleményen, kiegészítve azzal, hogy az ügyben még nem látnak tisztán, nem lehet tudni, Illés pontosan miben és mennyire felelős. Szigeti István felszólalásában elmondta, hogy „1957-től a pártban a Lenini [sic!] normák ismét érvényesek, elmúlt a megalapozatlan vádaskodás időszaka. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy védeni sem akarjuk Illés elvtársat elvtelenül.”²⁵

Az ügy kellemetlen Illésnek, a vb-nek és a somogyi közvéleménynek is. A párton belül az „aggódó” vélemények mellett igencsak szélsőséges hangokat is hallani, melyek a vb-tagoknak az Illés-ügyben való részességét is felvetik. „A vb helyes magatartása az lehet, ha megőrzi a józanságot, éberséget, tárgyilagosságot. Mi elvi alapon állunk Illés elvtárs ügyében, hogy

tisztázhassa magát az adott lehetőségek határain belül” – mondta el Németh Ferenc.²⁶

Mint látható, a március 8-i vb-ülésen résztvevők és felszólalók nem mertek egyértelműen kiállni Illés mellett vagy fellépni ellene. Ez érthető is, hiszen a vizsgálat még nem zárult le, s nem ismerték annak végső eredményét, valamint a felsőbb pártvezetés álláspontját. Az Illés melletti elvi támogatás ellenére azonban ideiglenesen felfüggesztették vb-tagságát, s elhatározták, hogy a végleges felfüggesztés ügyét a március 27-i pártbizottsági ülés elé tárják.

Az 1974. március 22-i vb-ülésen²⁷ a március 8-i javaslatot kiegészítették azzal, hogy Illés pártbizottsági tagságát is fel kell függeszteni. Emellett elhangzott, hogy az Illés elleni fegyelmi eljárást a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) folytatja le.

Néhány nap múlva, március 27-én ismételten rendkívüli vb-ülést tartottak (Illés részvétele nélkül, aki betegállományban volt ekkor), melynek egyetlen tárgya az Illés-ügy volt. Ekkorra már megismerték a KNEB jelentésének tartalmát, melyet Németh Ferenc röviden ismertetett is a plénum előtt. Március 25-én Németh megbízást adott Bogó Lászlónak és Kovács Bélának, hogy látogassák meg Illést a betegágyánál, s beszéljenek vele. A találkozóról Bogó számolt be az ülésen. „Illés elvtársat nagyon megrendítette a visszahívásra vonatkozó elgondolás. Többszörösen hangoztatta, hogy a vizsgálatban feltárt tények elkövetése nem volt részéről szándékos, a terhelés összegét is vitatja. Kifogásolja, hogy védekezésre nem kapott időt, és hogy ezek után talán még letartóztatásra is számíthat? [...] A látogatóknak nehezényezte, hogy ügyének elbírálásánál senki sem szól védelmében semmit.”²⁸ A felszólalók kiemelik azt, hogy Illés „becsületes pártmunkás” volt, de a KNEB jelentésével nem lehet vitatkozni, az elkövetett szabálytalanságokért ő vonható felelősségre. Cselekedeteivel „a pártnak is súlyos károkat okozott”, „nem mutatott érdemi megbánást”, nem szolgált magyarázattal tetteire. Böhm József elmondta, hogy a KNEB elnöksége bünvádi eljárást kezdeményez, Illést teljes kártérítésre kötelezik, a MÉM pedig fegyelmi felelősségre vonását kezdeményezi. „A végrehajtó bizottság azonosul a KNEB

Elnökség álláspontjával. Az összecszerűség esetleges módosulása az erkölcsi és politikai felelősség tényén nem változtat” – jelentette ki végül Németh Ferenc,²⁹ s döntöttek, hogy az ugyanazon nap tartandó pártbizottsági ülés elé olyan értelmű előterjesztést tesznek, melyben kezdeményezik Illés visszahívását mind a végrehajtó, mind a pártbizottságból.

Az 1974. március 27-i pártbizottsági ülésen megtárgyalták a vb fennebbi javaslatát. A felszólalók megdöbbenésüknek adtak hangot a jó pártembernek megismert Illés Dezső cselekedetei kapcsán, komoly problémákat okozott „lezsersége és felelőtlensége”, felelnie kell tetteiért, azonban „mindezek ellenére ellenségnek sem szabad kikiáltani” (Németh Ferenc szavai).³⁰ Dr. Nánási Imréné méltatta Illés politikai, közéleti szereplését, emellett azonban a felelősségről is szót ejtett: „Illés elvtársat mindannyian ismerjük, a felszabadulás óta dolgozik köztünk. Ha olyanná lett, amilyen, akkor talán mi is felelősek vagyunk. A felelősség az nem általános, a felelősség az konkrét. Tehát azt kell megvizsgálni, konkrétan ki a felelős. Elsősorban természetesen ő a felelős. Előtte [ti. a felszólaló előtt – K. N. P.] ma is megfoghatatlan, hogy nem lehet érezni azt a korlátot, amikor a tisztesség határát átlépjük. De a közvélemény az ő [ti. a felszólaló előtt – K. N. P.] tapasztalatai szerint néha felkorbácsol dolgokat, erre is legyünk figyelemmel, amikor döntünk.”³¹

Németh elmondta, hogy Illés Dezsővel korábban is voltak elsősorban magatartásbeli problémák, de nem jelentősek („lezserkedés”). Nem fegyelmi úton ment el a pártbizottságtól a SEFAG-hoz, ebben Illés és a párt elgondolása találkozott. A SEFAG-nál azonban nem volt kellemes a fogadtatása: „különböző előítéletek, jogos meg jogtalan előítéletek voltak Illés elvtársal szemben”,³² végül az MSZMP KB megerősítette a megyei pártbizottság döntését az áthelyezésről, s később többen dicsérték is a gazdaság élén elért eredményeiért.

A felszólalások után titkos szavazással döntöttek a kérdésben, melynek értelmében Illés Dezsőt visszahívták végrehajtó és pártbizottsági tagságából.

A május 2-i vb-ülésen Szigeti István adott tájékoztatást az Illés-ügyről.³³ Elmondta, hogy a KEB befejezte a vizsgálatot, meghallgatta Illést is, s közölték vele, hogy ügyében hamarosan döntés születik. Illés levelet írt Németh

Ferencnek, melyben panaszolta, hogy nem maga Németh vagy más vezető kérte vissza tőle pártbizottsági igazolványát. Az előállt helyzetet, a neki felrótt bűnöket egyrészt betegségéből eredezteti (megijedt, hogy meghalhat, s családjáról kívánt ilyenképpen gondoskodni), másrészt a SEFAG-nál uralkodó szervezetlenségre hivatkozik. Szigeti arról is beszélt, hogy két névtelen levelet is kapott, de hasonlóakat több országos vezető kezeihez is eljuttattak. A levélírók hangsúlyozzák, hogy a teljes igazságot ki kell deríteni, nem szabad hagyni, hogy elkenjék az ügyet. Időközben elterjedt az a vélekedés is, hogy Illés Némethet is megvádolta különböző ügyekkel. Szigeti tájékoztatása kitért arra is, hogy kiderült: Illést a középrigóci szakmunkásképző iskolánál másodállásban alkalmazták, s így havi 800 forint jövedelmet húzott. Ez a momentum a már idézett Sólyom-féle cikkben is olvasható, bővebb információt azonban nem találtunk róla. A felszólaló elmondta azt is, hogy az ügyet a KNEB már átadta a Legfelsőbb Ügyészségnek, s a Belügyminisztérium folytatja le a nyomozást, mert a somogyi bíróság, ügyészség, valamint rendőrség elfogultságot jelentett be. Emellett a MÉM fegyelmi vizsgálatot kezdett Illés ellen, s leváltotta vezérigazgatói posztjáról.

A felszólalásban említett, Illés Dezső által írott, 1974. április 1-jén kelt levél, valamint a két névtelen levél megtalálható Illés fegyelmi ügyének iratai között.³⁴ Illés az írásban elismeri, hogy követett el hibákat, s valóban hivatkozik arra, hogy 1972. évi súlyos betegsége után nem volt képes józanul mérlegelni a dolgait, megrettent a halál gondolatától, s a családjának, a gyerekeinek szeretett volna örököül hagyni valamit. Érdemes átadni a szót magának a levélírónak, s hosszabban idézni a szövegből:

„Ez az idő biztos alkalmas volt arra, hogy eddigi tiszta politikai, emberi életemet tönkre tegyék, amikor én mindenkibe [sic!] megbíztam. 1972. nov. 23-tól 1973. május 1-ig gyakorlatilag akcióképtelen voltam! A magam ügyeit mások intézték. Lehet, hogy felületesen, szintén nagyvonalúan. Mindenesetre hibáztam, hogy nem néztem utána alaposan dolgaimnak!

Egy biztos, nem loptam, nem csaltam, erre másokat sem ösztönöztem és főleg nem kényszerítettem. Nem vagyok bűnöző. Éppen ezért elvárom, hogy több emberséggel bánjanak velem.

Nem hagyom el az országot és nem hagyom el Somogy megyét sem. Mindezek után a Pártot sem fogom megtagadni! Életem java a párt munkába [sic!] telt el. Nem kell tőlem félni, eddig sem voltam »leprás«, ezután sem leszek az.

Lehet, hogy most megköveznek, lehet, hogy kannibálok módjára tépni fognak, biztos, sokan lesznek, akik pápábbak a pápánál. Tisztába [sic!] vagyok vele, hogy nehéz időnek nézek elébe. Sokan fognak törleszteni. Ha egészségem engedi, ezt is kibírom!”³⁵

A két, 1974. április 3-án, illetve 11-én kelt névtelen levél is megemlíti, hogy Illés táppénzes állományban van – ennek ellenére vadászik. „Ha a munkás ember szemüvegén keresztül nézük [sic!] az ügyet, úgy látjuk, hogy az időhúzás és titkos pártolgatás mind ara [sic!] irányul, hogy az ügyet elsimítsák egyesek vagy egészen összezsugorítsák” – így az „erdőgazdasági dolgozók” aláírású levél.³⁶ A másik, „egy állampolgár” által írott levél imígyen végződik: „Csak igazságot – és semmi mást. És ha Önök ezt akarják, ezért küzdenek, ez az elvük, ne tegyenek mást, mint csak igazságot, és ne nézék [sic!] tétlenül a Somogyban vadászó és 3000 ezer frt-al [sic!] vádolt igazgató sorsát – vagy bűnös, vagy ártatlan. De ez a játék megbotránkoztató főúri játszma.”³⁷

A május 29-i vb-ülésen Bogó László ismertette Illés Dezsőnek a KEB által megküldött fegyelmi határozatát. Bíró Gyula elmondta: „Az ügyben érdekelt párttagokkal szemben a megyei végrehajtó bizottságnak kell eljárni. A végrehajtó bizottság a fegyelmi eljárást – a KEB vezetőivel egyetértésben – a munkahelyi fegyelmi eljárás és a rendőri vizsgálat befejezése után folytatja, mert akkor tisztázódik, kit milyen felelősség terhel.”³⁸

A fegyelmi határozat szövege szerint Illés cselekményeiben felelős a megyei pártbizottság is, hiszen „bár Illés Dezsőre korábban is hangzottak el észrevételek, főleg erkölcsi, de vezetői vonatkozásban is, mégsem jártak el vele szemben”.³⁹

A június 19-i pártbizottsági ülésen⁴⁰ jelentették be, hogy Illés Dezsőt a KEB fegyelmi úton kizárta a pártból, a MÉM pedig leváltotta vezérigazgatói posztjáról. Ugyanezen az ülésen szavazták meg Németh Ferenc első titkár

funkciójából történő felmentését, melyet ő maga is kérelmezett – de erre később még visszatérünk.

1974 nyarán aztán robbant a bomba: a *Népszabadság* július 28-i számában megjelent Sólyom Józsefnek a már idézett cikke. Arról, hogy az újságíró honnan szerezte az olykor pontos, sok esetben azonban túlzásnak tűnő állításai alapját képező információkat, nem rendelkezünk adatokkal (véltetően helyiek elmondásából), sem arról, hogy hogyan jelenhetett meg egy ilyen írás, s kinek az érdekeit szolgálta, hogy Illés ellen fordítsák a közhangulatot.

A fenyvesi nyaraló „újjávarázsolása”, mint láttuk, valóban megtörtént, de az az állítás, miszerint Illés utasításba adta, hogy Kaposvárról rendszeresen menjen ki egy munkásokkal teli autó Fenyvesre a kertjének öntözésére, igencsak megkérdőjelezhető. A katahegyi építkezésről is igen pontos adatokat közöl a cikk, s a jelen írásban csak később említendő vöröstölgy-csemeték ügye már szintén előkerül benne. A vizsgálat és a per folyamán szintén nem esett szó arról az ügyletről, melynek során Illés Dezső állítólag szerződést kötött egy mezőgazdasági iskola igazgatójával, hogy gyakorlati lehetőséget biztosít diákoknak. A cikkíró tudni véli, hogy a gyakorlat nem valósult meg, ellenben mind Illés, mind az igazgató havi nyolcszáz forintot utaltak ki egymásnak. Mi is joggal tehetjük fel a kérdést, melyet a cikk szerzője is feltesz: „...mi szüksége volt Illés Dezsőnek magas vezérigazgatói jövedelme, fizetése⁴¹ mellett ilyen manipulációkra?”⁴²

Az újságcikk arról is beszámol, hogy miközben Illés vagyona gyarapodott, a SEFAG hanyatlott: az állam kénytelen volt a gazdaságot évenként több millió forinttal támogatni, miközben az egyesítés előtt mindkét erdőszet nyereséges volt. A gazdaságnál „cimborák világa” alakult ki: „Illés Dezsőé és barátaié lett e gazdaságban minden, kedvteléseiknek szolgált e temérdek vagyon.”⁴³ Illés vadászházakat építtetett, melyeket fényűzően és modern módon rendeztetett be, ahol jól fizető külföldieket vadásztatott – egy ideig. Aztán a gazdaság dolgozóinak, majd a helyi vadásztársaságnak tiltotta meg a vadászatot, „végül a külföldieknek is menni kellett, ha barátainak lövöldözni támadt kedve”.⁴⁴ Szemére hányja Illésnek az újságíró, hogy barátainak bőkezű és pazarló vendéglátására, nekik adott ajándékokra (acél vadászkesz,

bőrből készült vadászoklevél), valamint a vadászházakhoz vezető autótutakra herdálta el a pénzt – míg erdőgazdasági út alig épült. A gazdaság alkalmazottai közül többen kifogásolták a tivornyákat, kritizálták Illés működését, azonban őket a vezérigazgató eltávolította vagy eltávolíttatta, s helyettük olyanokat alkalmazott, akik múltjában volt „egy-egy petty”: Sólyom említ olyan egyént, akit „ellenforradalmi magatartásáért közvetlen munkatársai zavartak el”, aztán „börtönviselt tolvajt”, valamint „egy nagy gazdaság tönkretévőjét”.⁴⁵ A cikkíró szerint ezen emberek segítségével olyan légkört teremtett Illés, ahol „a félelem igazgatja a tetteket és a szavakat”: börtönnel fenyegetett munkásokat, néhány szem szilva elvételeért kipellengérezett egy munkást, s miután megkezdődött ellene a vizsgálat, „az egyik, másutt már ugyancsak levitézlett bizalmi embere sorra járta az erdőszeket, és a »katonai titkosszolgálat« tisztjeként adta ki magát, majd szigorúan rájuk parancsolt: írjanak Illés védelmében a vezető szervekhez leveleket”.⁴⁶

Az írás végül patetikus magasságokba emelkedik az Illés-féle „úrhatnám szemlélet és életmód” és a kommunista közszellem és társadalom ellentételezésével: „Lehet, hogy néha nem könnyen történik meg ez... de az egészséges közszellem mindenképpen birokra kel és törvényszerűen legyűri [ti. az úrhatnámságot – K. N. P.], mint ahogy az erős ember szervezete a betegséget.”⁴⁷

Sólyom cikkének visszhangja kelt az MSZMP Somogy megyei szerveinél. Az augusztus 7-i vb-ülésen Varga Péter első titkár tájékoztatta a vb tagságát az írásról, annak hatásáról egy információs jelentés alapján – melyet azonban nem sikerült fellelnünk. A vb 1974. szeptember 18-i ülésén tárgyalta az 1971. szeptember 28-án a szocialista közgondolkodás fejlesztésére hozott határozat végrehajtását, annak tapasztalatait. Két felszólaló is említette az Illés-ügyet, illetve az azzal foglalkozó sajtócikkeket. Kovács Ferencné elmondta, hogy a *Népszabadság*-beli írásban, „az újságíró fantáziája is bent volt. A munkások reagálása nagyon élénk volt. Nehéz megmagyarázni az ilyen eseteket a párttagoknak is.”⁴⁸ Varga Péter Bogó László és Kovács Ferencné szavaira hivatkozva előadja, hogy a „különböző ügyeskedőkről” szóló tudósítások csak a jogerős ítélet után jelenjenek meg, miután objektíven lehet szemlélni az eseményeket. Bizonyos ügyekben, mint pl. Illés Dezső ügye, politikai

érdekekből szükséges a közvélemény előzetes tájékoztatása. Ilyen esetekben az újságírókat figyelmeztetni kell, hogy „uralkodjanak szubjektív érzésükön. Szubjektívizmusuk a tárgyilagosság rovására megy, és gyengítik a megjelent cikket. Az ilyen írások esetében konzultálni kell az illetékes pártszervvel. [...] Tudomásul kell venni, hogy a Központi Bizottság és a megyei pártbizottság lapjának is a párt politikáját kell szolgálnia, a szocialista közgondolkodás fejlesztését kell elősegítenie.”⁴⁹

A sajtó is felkapta a témát: a *Szabad Föld* 1974. augusztus 4-i számában megjelent egy név nélküli írás az ügyről, mely a fennebb bemutatott cikket veszi alapul, annak tulajdonképpen kivonatolt változata.⁵⁰ Kicsivel később, 1974. szeptember 28-án az *Amerikai Magyar Életben* Zs. A. tollából jelent meg egy írás „A »vörös báró«” címmel, mely a Sólyom-féle adatok ismertetésén túl (emigráns lap lévén) a kommunizmusnak és vezetőinek éles kritikáját is nyújtja Illés Dezső példáján keresztül – a vezető beosztásban lévők hatalmi tébolyában jelölve meg minden kommunista rendszer legfontosabb vonását. „A vörös báró hatalmi tébolya, élvezethajhászása a végén már nem ismert határt. A botrány olyan széles gyűrűket kezdett vetni, – hogy az eddig cinkosan hallgató, tűrő (vagy a dőzsölésen résztvevő) pártvezetőség is megelégtelt – és Illés Dezsőt leváltották. Kiadtak egy vizsgálati jelentést is, amelyben hangsúlyozzák, hogy Illés Dezsőt megfertőzte a »kispolgári szellem« és ezért a pártból is eltávolították. Nem a pártiktatúra mérhetetlen hatalmi tudata vitte – a jelentés szerint – a vörös bárót »bűnbe«, hanem a múlt szellemi csökevényei. »Szegényt« a hajdani bárók, arisztokraták könyvekből olvasott szokásai térítették el a kommunisták »becsületes«, »puritán« életmódjáról és nem az a tény, hogy az ilyen kommunista kiskirályok ma Magyarországon (és minden kommunista diktatúrában) tudatában vannak annak, hogy mérhetetlen hatalom, kiváltságok birtokosai, amelyek mellett a múlt feudális urai hatalma eltörpül.”⁵¹ Így válik az írásban a „vörös báró” az elnyomó, oligarchikus rezsimek időtlen és helyhez nem kötött szimbólumává, s a jövő sem kecsegtet sok reménnyel: „Illés Dezsőt leváltották, – de helyébe egy újabb vörös báró került, aki csak az alkalomra vár, hogy kipróbálja hatalmát, amit a párttagság

biztosít számára, arra, hogy a kommunista földi »mennyországot« a maga és cimborái számára.”⁵²

A vadászatokkal és vadászházakkal kapcsolatos botrányok, valamint Illésnek a munkásaival szembeni magatartása nem képezte tárgyát sem a KNEB jelentésének, de a büntetőperben sem említették meg. Ezek a momentumok könnyen minősíthetők akár újságírói túlzásoknak is, ám valami igazságalapjuk biztosan volt, mely azonban nem világlik ki az ügy hivatalos dokumentumaiból. Ennek oka valószínűsíthetően az, hogy olyan nevek is előkerültek volna, melyeket nem akartak megszéllőztetni, ez nem szolgált volna a párt érdekeit, csakúgy, ahogy az ügyet esetlegesen követő közfelháborodás, botrány sem.

A megyei napilap, a *Somogyi Néplap* nem számolt be az ügyről, egyedül Illésnek a párt végrehajtó bizottsági és pártbizottsági tagságából való visszahívásáról szóló döntésről írt 1974. március 28-i számában. Az Illés-ügy a *Dunántúli Napló*ban is visszhangra talált: a lap 1975. február 10-i számában jelent meg egy, a szerző nevének jelölése nélküli cikk „A »vörös báró«»birodalma« – népvagyon! Véget ért a Kata-hegyi úri-muri” címmel, mely a *Népszabadság*-beli cikkekre hivatkozva adja elő az eset lényeges elemeit, valamint Móricz *Úri muri* című regényének alakjait hozza fel példaként.⁵³ Ebben az írásban már olvasható az is, hogy Illés ügyét Pécssett tárgyalják. Egyéb, az esetről szóló sajtóhír nyomát nem leltük fel, viszont a perben hozott első fokú ítéletről több helyi lap is beszámolt 1975. december 19-én.⁵⁴

A Sólyom-féle cikk megjelenése után nem lehetett – még ha akarták volna is – eltussolni vagy enyhe feddéssel elintézni az ügyet. Ekkor már folyt a rendőrségi nyomozás is, s végül a KNEB-vizsgálat anyagára alapozva, valamint a nyomozást követően a Baranya Megyei Főügyészség 1974. december 23-i keltezéssel állította össze a vádiratot Illés Dezső és öt társa ellen.⁵⁵ A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1975. január 17-én kelt végzése Illés és társai bűnügyében a Pécsi Megyei Bíróságot jelölte ki eljáró bíróságként, mert Illés Dezső „éveken át a Somogy megyei pártapparátusban dolgozott, néhány éven át pedig a megyei pártbizottság VB. titkára volt”, amiért a somogyi főügyész még a nyomozás során elfogultságot jelentett

be.⁵⁶ Az eljáró bíróság 1975. március 10–14-re tűzte ki a tárgyalást, de Illés betegsége, klinikai kezelése miatt elhalasztották, s így május 19–24. között, valamint július 22-én tartották meg. A bíróság további szakértői bizonyítást rendelt el 1975. július 29-én. A tárgyalások és a meghallgatások az év őszén-telén (október 22-én, december 4–5-én és december 10-én) folytatódtak, majd 1975. december 18-án ítéletet hirdettek az ügyben.

A vádirat a KNEB által feltárt ügyeken kívüli további vádpontokat is tartalmaz, de hangsúlyozottan szerepel benne a két építési ügylet, valamint a jogtalan gépkocsihasználat. Az építkezések kapcsán felmerült az is, hogy egyáltalán jogosan végzett-e építőipari tevékenységet a gazdaság, hiszen az alapító határozat erre nem adott lehetőséget. Ezzel kapcsolatban Illés a tárgyaláson elmondta, hogy valóban így van, de „úgy állapodtunk meg, hogy az egyéb tevékenységek körében építőipari munkákat is végezhetünk, mivel a fejlesztések során 3 év alatt 400 millió Ft-os forgalmat bonyolított le a gazdaság”.⁵⁷ Illés elmondta, hogy 1970 óta a műszaki kapacitás fejlesztése és a korábbi kapacitások bővítése is napirendre került, s a vállalatban belül és más szervek részére is végeztek építőipari tevékenységet (a keszthelyi egyetem tenispályája, parkosítás az MSZMP részére, útépítés). Emellett faipari termékek (parketta, ajtó, ablak, eladatlan akácfából készített faház) előállításával is foglalkozott a gazdaság – ilyeneket magánszemélyeknek is végeztek, eleinte Illés, később az erdészetek vezetőinek engedélyével. Illés Dezső állította, hogy a saját részére végzendő munkákhoz nem volt szükség engedélyre – így került sor 1970-ben a fenyvesi nyaraló garázskapujának elkészítésére a Kaposvári Műszaki Erdészet által, majd egy év múlva ugyancsak Balatonfenyvesen az ingatlan falának és mennyezetének burkolására és heverők gyártására.

A balatonfenyvesi nyaraló felújítása és átalakítása kapcsán az ügyész megállapította, hogy az említett munkálatok során a szántódi és a kaposvári erdészet munkásait és eszközeit is használták, úgy, hogy az elvégzett munka egy részét alacsonyabb összegért számolták el, míg voltak olyan munkálatok, melyeket egyáltalán nem számoltak el. Illés az elvégeztetett munkákat nem rendelte meg a Kaposvári Műszaki Erdészetnél, hanem annak, valamint a Szántódi Műszaki Erdészetnek a vezetőjével szóban állapodott meg, akik

utasították beosztottaikat, hogy ezen munkálatok nagy részét az erdészet által legálisan elvégzett más munkák ellenértékeként kontírozzák, példának okáért az anyag- és személyszállítás költségeit a két erdészet általános költségeként számolták el. 1972-ben kerítést építtetett a fenyvesi nyaraló köré, melyre Illés 6000 forintot adott, a felmerülő többletköltségeket az éppen akkor épülő balatonaligai MSZMP-üdülő építésénél számolták el. A szakértői vizsgálat kimutatta, hogy a kerítésépítés összköltsége 15 042,96 forintot tett ki, melyből Illés 6607,75 forintot fizetett ki, a fennmaradó 8435,21 forinttal a SEFAG-ot károsította meg. Az ügyészi végindítvány végül a bemutatott és elfogadott bizonyítékok alapján 6140,38 Ft károkozást állapított meg.

Illés Dezső vallomása szerint 1971-ben kezdődött meg a fenyvesi felújítás. Kezdetben többször is hanyagul végezték a munkát a munkások, a mennyezet faburkolatát, valamint az egyik szoba oldalfalát újra kellett lécezni. Illés reklamált a rossz munkavégzés miatt, „hiszen a munkabér fizetésén túl tisztességesen elláttuk a munkásokat, meleg étellel, stb. Nyilván nagyon jól érezték itt magukat, hosszú ideig dolgoztak.”⁵⁸ Illés Dezső állította, hogy 11 000 Ft körüli összeget fizetett be a gazdaságnak a faburkolat elkészítéséért.

A vádirat szerint a kerítésépítési munkákhoz Illés egy szerszámos bódét szállíttatott a szántódi erdészettel a helyszínre, melyet az építkezés végén 400 forintért megvásárolt, míg a bódé értéke a műszaki szakértő szerint 7100 forintot tett ki. Illés a tárgyalás során elmondta, hogy rendkívül sokallja ezt az összeget. A bódét valóban 400 forintért vásárolta meg, a szántódi erdészet vezetője közölte vele, hogy amúgy is kiselejteznék, s ilyen összegért szokták eladni a bódékat, melyet végül a kaposvári erdészet munkásai hozták rendbe Illés számára. Ezeket a munkákat állítása szerint az erdészet elszámolta. A végindítványban az ügyész a szerszámos bódé vételi értékének és felújításának költségét 6700 forintban határozta meg.

A kerítésépítéssel kapcsolatban Illés a tárgyaláson elmondta, hogy amikor az ominózus munka készült, ő épp kórházban feküdt, nem volt a helyszínen. Mikor azonban megkapta kerítésjavítás címén a 400 forintos számlát, reklamált, mert nagyon kevésnek találta. Így kapott egy másik számlát kerítésépítésről 3052 Ft összeggel, s mivel a vas- és kőanyagot ő szerezte be, reálisnak

találta az összeget, s titkárnőjével befizettette. Hasonlóképpen kifizette a szántódi erdészettől a nyaraló palázásáról kapott két számlát is (5000, illetve 1500 Ft körüli összegről).

A balatonfenyvesi nyaraló felújításának kőműves-, asztalos-, festő- és mázoló munkáit a Kaposvári, az ács-állványozó és a burkoló munkálatokat pedig a Szántódi Műszaki Erdészet végezte el, összesen 45 981,50 forint értékben – olvasható a vádiratban. Ezen összeg egy részét Illés különböző számlák tanúsága szerint megtérítette, a meg nem fizetett összeg így is 10 623,27 forintra rúg. A felújítás második ütemét (garázkapu, betonjárda, betonlépcső építése) a kaposvári erdészet végezte el 33 792,08 forint értékben, melyből 27 474,88 forintot nem térítettek meg, illetőleg az erdészet által végzett más munkák terhére számláztak ki. A bizonyítási eljárás során bemutatott dokumentumok, valamint a szakértői vélemények alapján az ügyész végül 11 873,76, illetve 8023,30 forintot állapított meg, melyek közül az előbbi összeg esetében Illés Dezsőnek a befizetések alapján 895,24 Ft túlfizetése keletkezett, míg a másik összeg egyáltalán nem térült meg.

A fenyvesi nyaraló egyedi bútortárat is a Kaposvári Műszaki Erdészettel készítette el Illés, azonban az iratokon ezt a már meglévő bútorok javításaként tüntették fel. Az elkészített bútorok (hat heverő, kettő kétajtós, kettő egyajtós és egy négyajtós szekrény, egy fenyő falipolc, három tölgyfa asztal, négy tölgyfa szék, egy háttámlás ülőke tölgyfából, valamint egy fogasfal vörösfenyőből) és a szállítás költsége 40 574 forintot tett ki. Ebből hat heverő javítása címén Illés 10 777,80 forintot fizetett be, a fennmaradó összeggel (29 796,20 Ft) szintén a gazdaságot károsította meg. A tárgyaláson Illés ehhez hozzátette, hogy csak egy asztal és négy szék készült tölgyfából, a többi bútordarabot farostlemezről készítették, így ezen tárgyak megállapított értéke is irreális. Az ügyész végindítványában figyelembe vett későbbi befizetést igazoló bizonylatokat, így a meg nem térített kár összege 16 099,20 forintra módosult.

Illés határozottan állította a vallomásaiban, hogy nem volt tudomása arról, hogy a fenyvesi nyaralóban végzett munkákkal kapcsolatban az erdészetek csak a munkálatok egy részét számlázták ki neki.

A vádiratnak a katahegyi építkezéssel kapcsolatos megállapításai is a KNEB-jelentésből indulnak ki. Illés, mint már írtuk, 1972 végén határozta el hétvégi ház, valamint pince és préház építését – s mindezt a Kaposvári Műszaki Erdészet embereivel és eszközeivel. Mint fennebb láttuk, az előzetes költségeket az építési engedély iránti kérelemben 30 000 forintban jelölték meg, s amikor az építkezés költségei elérték a 20 000 forintot, attól kezdve nem Illés nevére számolták el azokat, hanem más, a gazdaság által legálisan végzett munkák kontírszámaira. Az építőanyagokat a kaposvári Cseri út erdészeti telepről, a homokot Sántosról, a cserepet Kardosfáról szállították Katahegyre. A kőfaragói munkákat is az erdészet munkásai végezték el, s itt is, csakúgy, mint a balatonfenyvesi nyaraló esetében, a bútorokat (egy heverő, egy fehéreneműs szekrény, valamint egy karnis, egy asztal, egy falipolc, egy fűszeres polc, egy kamraállvány és egy láda fenyőfából) ismételtelen az erdészet készítette el. A katahegyi ügylet 219 001,59 forintba került, melyből 102 771,43 forint összeget próbáltak meg a gazdaság számlájára elkönyvelni. Az ügyész a végindítványban a tervezési díjjal együtt 166 431,49 forintban állapította meg az építkezés költségét, melyből, Illés befizetéseit elismerve, a vádlottnak 1853 forint túlfizetése keletkezett.

A katahegyi építkezéssel kapcsolatban a tárgyaláson Illés előadta, hogy 1972-ben merült fel benne az elképzelés arról, hogy a telken kő alépitményen faházat építtet. Később a nagyberki termelőszövetkezet elnöke felhívta a figyelmét, hogy nagyobb mennyiségű bontási anyagot tud a rendelkezésére bocsátani, emellett pedig Illés a Somogy Megyei Állami Építőipari Vállalattal (SÁÉV) is felvette a kapcsolatot bontásból származó építőanyag vásárlása miatt, s végül téglapályra tervezte át a préházat. A munkát megbeszélték, megrendelte az erdészettől, de időközben a soproni szanatóriumba került, ahol többször felkeresték munkatársai az épület és terve ügyében. Még 1972 őszén, amikor Horváth József, a MÉM fagazdasági osztályvezetője betegágyánál látogatta meg őt, rábólintott arra, hogy a műszaki erdészettel végeztesse el a munkát, amennyiben ez nem akadályoz más munkálatokat. A következő évben a minisztériumban is jelezte dr. Kocsmár Ferenc főosztályvezető-helyettesnek az építési munkát (akinek akkor halt meg a felesége,

így nem beszélt vele bővebben erről), majd írásban is kérte az engedélyt – ekkorra azonban Horváth meghalt, a miniszterhelyettes pedig elutasította a kérelmet, holott az építkezés már folyt. Az erdészeti vezetőivel úgy állapodtak meg, hogy hézagpótló munkaként végzik az építkezést, de írásos megrendelés és szerződés nem készült róla. Illés határozottan tagadta, hogy olyan kijelentéseket tett volna, miszerint ne számlázzanak ki minden munkát, mert nem akarja kifizetni. 1973 novemberében három számlát is kapott (45 000, 5000, illetve 7000 forintból), melyeket nem volt hajlandó befizetni, mert formailag sem voltak megfelelőek („kockás papíron kigyűjtések voltak”), tartalmilag pedig nem fedték a valóságot, kevesebb összegről szóltak, mint várható lett volna.

Illés hivatkozott arra is, hogy rossz volt a gazdaságnál a bizonylati és számlázási rendszer, utasítás érkezett 1971-ben, hogy tegyék rendbe, s így még nagyobb káosz támadt: ezért nem vette észre, hogy rossz számlákat állítottak ki az ő részére végzett munkákról is, s arról is később szerzett tudomást, hogy munkanaplót, munkalapokat sem vezettek. „Általában a gazdaság egészére a nagy fokú pénzügyi fegyelemsértés a jellemző” – mondta Illés Dezső.⁵⁹

A fennebb vázolt katahegyi és a balatonfenyvesi ügyletek nem valósultak volna meg, ha nincs segítségére Illésnek a Kaposvári Műszaki Erdészeti Két, illetve a Szántódi Műszaki Erdészeti egy vezető beosztású alkalmazottja, akik a perben másod-, harmad- és negyedrendű vádlottként szerepeltek. A tárgyalás során az egyik vádlott többször hangsúlyozta, hogy Illés sokszor tett olyan értelmű kijelentést, hogy ne számlázzanak ki minden munkát, s ezt végre is hajtották. „Mindezt azért csináltam, mert féltam Illés Dezsőtől, agresszív, káromkodós természetű ember, félt tőle az egész gazdaság. Az agresszivitása miben nyilvánult meg, nem tudom megmondani. [...] Egyébként konfliktusunk egymással a munkavégzés során nem volt, egy alkalommal azonban tett olyan megjegyzést, ha nem úgy viszonyulok a dolgokhoz, ahogy ő elvárja, le fognak váltani” – hangzott el.⁶⁰ Illés tagadta ez utóbbi kijelentés valóságtartalmát, a tőle való félelem alaptalan volt, nem adott erre sem okot, sem alapot. Tagadta azt is, hogy utasítást adott volna kisebb összegű

számlázásra, illetőleg arra, hogy egyáltalán ne számlázzanak bizonyos munkákat. Ezzel szemben az egyik tanú, aki a SEFAG-nál hivatalsegédként dolgozott, a tárgyaláson azt állította, hogy hallotta, amint Illés így fakadt ki az egyik vádlottnak: „Mit gondolsz, lopom én a pénzt? Mindent le akartok nekem számlázni?”⁶¹ Az említett személy és a tanú egyszer beszéltek is arról, hogy Illés nem akar fizetni. A tanú hozzátette, hogy „ebben az időben két dolgozót is elbocsátottak, mert cementet loptak. Én [...] furcsállottam, hogy az egyszerű dolgozókat elbocsátják, a vezérigazgató meg nem akarja a számláját kifizetni.”⁶²

A vádirat a magáncélú üzemgépkocsi-használatra is kitér, s Illés Dezsőnek a KNEB-jelentésre tett egyes észrevételeinek figyelembevételével 36 477 forintban állapítja meg a SEFAG-nak imigyen okozott kárt. A tárgyalás során Illést részletesen kérdezték az inkriminált menetlevelekről, az azok szerint megtett utak céljáról, s több esetben határozottan emlékezett ezek hivatalos jellegére (vadásztatás, a képviselőséggel vagy a vezérigazgatósággal összefüggő utak). Elmondta, hogy „a hivatalos vadászatok alkalmával a személygépkocsit az előkészítésben is igénybe vehettük, erre semmiféle tiltó rendelkezés nem volt. A nyomozás során nem akartam közismert személyiségekre hivatkozni. Ha közéleti személyiségek vadászni jöttek, akár a személyi, akár más gépkocsival, de az előkészületet és magát a vadászatot is meg kellett oldani. Ilyen alkalmakkor, vagy a minisztériumból vagy más helyekről szölkak le telefonon, amit meg kellett szerveznünk.”⁶³ A tárgyaláson hivatkozott kormányvadászatokra, a párttüdülőben nyaraló hivatalos személyek vagy a megyébe látogató vállalatigazgatók, minisztériumi és egyetemi vezetők, üzleti partnerek, szovjet vendégek stb. vadásztatására, kíséretére, de például említette Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke, Kazareczky Kálmán MÉM-miniszterhelyettes vagy Hollai Imre külügyminiszter-helyettes nevét is. Több útra nem tudott visszaemlékezni, más esetekben bevallotta magáncélra használta a vállalati gépjárművet, de olyan is előfordult, hogy hivatalos útra vitt Balatonfenyvesen vagy Nagyberkin át, s megálltak a két ingatlannál. Az ügyész figyelembe vett több kifogást is, s végül 22 452 forintban állapította meg az okozott kár mértékét.

Egy újabb vádpont szerint Illés a balatonfenyvesi nyaralójára szobabérleti szerződést kötött, de úgy, hogy ebből legalább 50 000 forintos jövedelme származzon. Ennek érdekében felvette a kapcsolatot a Balatonboglári Állami Gazdaság Szakszervezeti Bizottságának titkárával, valamint a Somogy Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala (SIOTOUR) egyik előadójával (a per ötöd- és hatodrendű vádlottjai), akik segítségére voltak az ügyletben. A szerződést úgy szövegezték meg, mintha a fenyvesi nyaraló Fonyód-Bélatelepen lenne (így C helyett A kategóriába tartozna), s három helyett négy szobát, valamint hat helyett nyolc fekhelyet tüntettek fel benne. Ezzel a cselekménnyel az elkövetők 39 260 forint kárt okoztak a Balatonboglári Állami Gazdaságnak, mely összegből Illés jogtalan haszna 21 150 forint volt. Az okozott kár összegét az ügyészi végindítvány fenntartotta az említett 39 260 forintban.

A tárgyaláson Illés elmondta, hogy 1973 nyarának végén merült fel a fenyvesi nyaraló kiadásának gondolata, s még azon év decemberében kezdett ez ügyben tapogatózni, tárgyalni. A Balatonboglári Állami Gazdaság szakszervezeti titkárával felkeresték a SIOTOUR boglári előadóját. Felmerült, hogy a boglári gazdaság szakszervezeti bizottsága venné bérbe a nyaralót 1974 nyarára, s ezért Illés 50 000 forintot remélt. Az előzetes számvetés azonban ennél alacsonyabb összeget állapított meg, így úgy döntöttek, megnövelik a fekhelyek számát (a konyhában, melyet nem ilyen célra használnak, elfért még két ágy) és meghosszabbítják a bérleti időt. Állítása szerint azt nem kérte, s nem is tudott róla, hogy a nyaralóját Fonyódhoz tartozóként írták le, s ezzel – a közművesítés állapota és a környezet alapján a valós „C” helyett „A” kategóriába sorolván azt – magasabb bérleti összegre lett jogosult. Emellett arról sem volt tudomása, hogy a négy példányban készült bérleti szerződés egyes példányai tartalmilag nem egyeztek meg.

A per folyamán a hatodrendű vádlott állította, hogy Illés maga mondta azt, hogy a nyaraló a Fonyódhoz tartozó Alsóbélatelepen található, így a magasabb „A” kategóriába tartozik. Illés azt is mondta, hogy 50 000 Ft-ért adná ki a nyaralót, s mivel az előzetes számítások alapján ez az összeg nem jött ki, így növelték meg a fekhelyek számát és a bérleti időt. A szerződés négy példánya ott helyben, indigóval és írógéppel készült, az, hogy az egyik

példányon más adatok vannak, illetve nincs minden a többivel azonos módon kitöltve, a szerződések és az indigók írógépelés közbeni forgatásának, cseréjének és az utólagos, de a helyszínen végzett kitöltésnek tudható be. A vádlott elismerte, hogy ha kimegy a helyszínre, s nem a bérbeadó szavaira hagyatkozva készíti el a szerződést, minden rendben lett volna.

A vádiratban szerepel a vöröstölgy-csemete ügy is. A katahegyi ingatlanon Illés vöröstölgy-csemeték nevelését határozta el, s az ehhez szükséges makkot a Zalai Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaságtól szereztette be, de az értékét 355 forintnyi összeget nem fizette ki, azt a SEFAG egyéb költségeként számoltatta el. Illés később az általa elültetett csemetéket áron felül, 400 Ft helyett 750 Ft/1000 darab áron adta el egy nagyberki lakos nevén a SEFAG-nak, így 1820 forint jogtalan haszonhoz jutott. Emellett rávette a fennebb említett nagyberki illetőt, vallja azt, hogy a makkot egy ismeretlen agancsgyűjtő férfitől vásárolta, s ő ültette el, gondozta a csemetéket, melyeket ő adott el aztán az erdésznek – így a vádirat.

Az 1975. május 19-én kezdődő tárgyaláson Illés Dezső ezzel kapcsolatban azt mondta el, hogy egy sikertelen fenyőmag-ültetési kísérlet után a SEFAG közigazgatási osztályának vezetője javasolta a vöröstölgy-makk ültetését, és pedig a katahegyi területre. Mivel Illés ekkor szanatóriumban volt, rábízta az intézkedést a javaslattevőre, s csak utólag szerzett tudomást arról, miként tettek szert a makkra, hogyan fizették, hol és hogyan ültették el. Miután a csemetéket már értékesíteni lehetett, felvetették, hogy ne Illés, hanem egy másik illető nevén adják el azokat a gazdaságnak, mert „nem lenne jó, ha a vezérigazgató neve is a csemete értékesítők között szerepelne”.⁶⁴ Illés elismerte, hogy hibázott, amikor rábólintott az ügy illetékeséppen intézésére. Ezután már csak arról értesült, hogy 3600 forintért adták el a csemetéket, az pedig, hogy a makkokat még ki sem fizette, a KNEB vizsgálata során vált világossá a számára (a kérdéses 355 forintot 1974. november 28-án befizette). A vizsgálat alatt merült fel az is, hogy nem változtatnak az eredeti elképzelésen, továbbra is azt állítják, hogy az értékesítésnél feltüntetett személy vetette, gondozta a csemetéket, s ő adta el a gazdaságnak. Illés később hallotta azt is, hogy azt adták elő, hogy az értékesítőként feltüntetett személy rongyszedő cigányokkal

cserélte el a makkokat szarvasagancsért. A csemetéket valóban magasabb felvásárlási áron vették át, mint az reális lett volna, ám Illés elmondása szerint erre senkit sem kért meg, hajlandó a két összeg különbözetét visszafizetni. Az ügyészi végindítvány a facsemetékkel kapcsolatos vádpontot a tényállás és az összecszerűség tekintetében is a vádiratban foglaltaknak megfelelően továbbra is fenntartotta, csakúgy, mint a hamis tanúzásra való felbujtást.

További vádpontként szerepel, hogy a KNEB-vizsgálat alatt Illés hamis bizonylatokat szerzett be, melyekkel azt kívánta igazolni, hogy a katahegyi kőfaragó, valamint a fenyvesi kerítésépítési munkálatokat a munkások szabadidejükben végezték el, s ő kifizette őket. Ezeket a vádak egyértelműen tagadta Illés, illetve azt állította, nem tudott a számlázás körüli ügyletekről. A kérdéses számlák fiktívnek bizonyultak, a vádlott elmondta, hogy a kövezési munkálatokat a szántódi műszaki erdészeti végezte, a megegyezés szerint „szabadidős csúsztatásban” – ennek ellenére Illés magánszámlákkal akarta igazolni a munkákat, állítása szerint a IV. rendű vádlott ajánlására, aki kőművesként dolgozó bátyját vonta bele az ügyletbe. „Hogy ebbe hajlandó voltam belemenni, s lényegében egy fiktív számlát fogadtam el, nem tudom indokát adni, jobban utána kellett volna nézni a saját ügyeimnek” – mondta Illés.⁶⁵ A tanúkihallgatások és a bizonyítási eljárás során elhangzottak alapján végül az ügyész ezt a vádpontot elejtette.

Az ismertetett vádpontok alapján az ügyész a vádiratban Illést egyrendbeli folytatólagosan, bünszövetségben, felbujtóként és magánokirat-hamisítással elkövetett különösen nagy kárt okozó csalás, kétrendbeli magánokirat-hamisítással elkövetett csalás, kétrendbeli, egy esetben folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés, valamint kétrendbeli felbujtóként elkövetett hamis tanúzás büntetével vádolta meg, a másik négy vádlott esetében pedig bünszövetségben és magánokirat-hamisítással elkövetett csalás, hűtlen kezelés, hamis tanúzás volt a vád. A vádlottak által tárgyalt cselekményekkel együttesen okozott kár mértékét 377 509,99 forintban határozták meg, melyet, mint láttuk, az ügyészi végindítványban a bizonyítékok és a szakértői vélemények alapján lecsökkentettek, valamint Illés esetében az egyrendbeli hamis tanúzásra való felbujtás vádját elejtették.

1975. december 18-án hirdetett ítéletet az ügyben a Pécsi Megyei Bíróság.⁶⁶ Az első fokú ítélet szerint Illés Dezsőt bűnösnek találták egyrendbeli folytatólagosan, bünszövetségben, felbujtóként és magánokirat-hamisítással elkövetett jelentős kárt okozó csalás, egyrendbeli, társtettesként elkövetett magánokirat-hamisítás, kétrendbeli, egy esetben felbujtóként, egy esetben tettesként és folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés büntetében, kétrendbeli magánokirat-hamisítás vétségében, valamint egyrendbeli felbujtóként elkövetett hamis tanúzás büntetében. Mindezekért négy év szigorított börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre, öt évi közügyektől való eltiltásra, 10 000 forint pénzbüntetésre, a balatonfenyvesi nyaraló elkobzására ítélték, valamint a SEFAG-nak és a Balatonboglári Állami Gazdaságnak okozott kár összegének és a felmerült perköltségek egy részének megtérítésére kötelezték.

Az ítélet ellen az ügyész súlyosbításért, a védők enyhítésért nyújtottak be fellebbezést, sőt az ügyész indítványozta Illés előzetes letartóztatását is. Ez utóbbit a pécsi bíróság elutasította, ám a Legfelsőbb Bíróság 1975. december 22-én mégis elrendelte azt.⁶⁷ A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1976. április 13-án meghozta a jelen írás elején már idézett ítéletet. A kiszabott pénzbüntetés megfizetésére a későbbiekben Illés részletfizetési kedvezményt kapott, a két év hat hónap börtönbüntetést pedig kegyelemből három év próbaidőre felfüggesztették. 1979. június 1-jén a Pécsi Megyei Bíróság Illés Dezsőt „a büntetett előléthez fűződő hátrányok alól kegyelemből mentesítette”.⁶⁸

Illés Dezső sorsának további alakulásáról nem találtunk adatokat. A *Somogyi Néplap* 1988. december 31-i számában olvasható a gyászjelentése, mely szerint Kaposvárott halt meg 61 éves korában.

Az Illés-ügy érzékenyen érintette a párt Somogy megyei szervezetét is, hiszen az országos pártszervek és a közvélemény is feszegette a somogyi párt- és végrehajtó bizottság, valamint Németh Ferenc első titkár felelősségét az Illés által elkövetett visszaélések ügyében. Mint már utaltunk rá, a pártbizottság 1974. június 19-én tartott ülésén (amikor bejelentették, hogy Illés Dezsőt kizárták a pártból) Németh Ferencet visszahívták, aki kérte is a felmentését. Pullai Árpád elmondta, hogy nem politikai természetű okok

miatt történt ez. Németh családi és magánéleti problémáira (apósának és sógorának „anyagi jellegű üzelmei”, apósa kizárása a pártból), súlyosbodó betegségére hivatkozott. Németh Ferenc ezentúl Budapesten dolgozik, az Országos Kisipari Szövetkezet (OKISZ) elnökhelyettesévé választották meg. „Számára ez lényegében kritikai munkahely, nem jelent előrelépést. Németh elvtárs azonosult ezzel, averziói nem voltak.”⁶⁹ A hozzászólók közül többen is hangsúlyozták Németh érdemeit, s kijelentették, nem vállalhat felelősséget sem apósa, sem Illés Dezső ügyében. „Illés elvtárs maga felelős cselekedeteiért, de a testületnek észlelni kellett volna. Az emberek hibáztatták a megyei vezetést, hogy nem lépett fel” – mondta Biczó Péter.⁷⁰ Németh Ferenc búcsúfelszólalásában egyetértett mindennel, ami elhangzott, s hozzátette, hogy „az Illés-ügyben a személyes felelőssége elvitathatatlan, bár őt semmi előnyben nem részesítette a megyei vezetés”.⁷¹ A pártbizottság végül ellen-szavazat nélkül elfogadta Németh felmentését, s Varga Pétert megválasztotta az első titkári posztra.

Illés Dezső ügyének végső mérlegét megvonva megállapítható, hogy olyan cselekmények, melyeket elkövetett, előtte is, akkor is, azóta is előfordultak, bár az általa okozott kár igen jelentős. A per nem hajtott hasznát sem az országos, sem a megyei pártvezetés tekintélyének, s mint láttuk, a *Népszabadság* cikkének megjelenése után, a közvélemény nyomására foglalkozni kellett vele, példát kellett statuálni s méltóképpen megbüntetni Illést és társait. Miután nagy nyilvánosságot kapott az eset, miután névtelen levelek érkeztek vezető pártemberekhez, fel kellett göngyölíteni az ügyet, erről tájékoztatni kellett a közvéleményt. A pártnak úgy kellett lavíroznia, ne érhesse kritika, hogy el akarná tussolni az ügyet, de a lehető legjobban kellett belőle kijönnie. Fennebb utaltunk rá, hogy az elsőfokú ítéletről több lap tájékoztatta az olvasókat, a másodfok enyhébb döntése, a börtönbüntetés felfüggesztése azonban nem került bele a sajtóba – végül, mondhatnánk, a kecske is jóllakott és a káposzta is megmaradt.

Jegyzetek

- 1 Lásd Sólyom József: Rendhagyó eset, tanulságokkal. *Népszabadság* (Vasárnapi melléklet), 1974. július 28. 2. o.; Zs. A.: A „vörös báró”. *New Yorki Magyar Élet*, 1974. szeptember 28. 11. o.
- 2 A peranyag a Pécsi Törvényszék irattárában lelhető fel: Pécsi Megyei Bíróság iratai, B.74/1975. (PMB, B.74/1975.)
- 3 Sólyom: i. m.
- 4 Az idézőjelbe tett kifejezések Sólyom: i. m.-ből származnak.
- 5 Lásd: PMB, B.74/1975.
- 6 „A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Miniszter 1969. december hónapban kelt 83010/1969. sz. határozatával 1969. december 1. napjával megszüntette a Dél-magyarországi Fűrészek, a Délsomogyi Állami Erdőgazdaság és az Északsomogyi Állami Erdőgazdaság gazdasági egységeket. Ezek összevonásával 1970. január 1. napján Kaposvár székhellyel a Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaságot alapította... [...] A gazdaság erdőgazdálkodási és fafeldolgozó tevékenységet végzett. Az alapító határozat szerint a gazdasághoz különböző székhelyekkel 18 erdészeti, 1 vasútüzem, 2 fűrészüzem és 2 műszaki – kaposvári és szántódi – erdészeti tartozott.” PMB, B.74/1975.
- 7 PMB, B.74/1975.
- 8 A fegyelmi határozatot lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML) XXXV. 1. e. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága iratai. Fegyelmi Bizottság iratai (MSZMP SM Biz. Fegyelmi iratok), Fegy./15/1974.
- 9 PMB, B.74/1975.
- 10 Sólyom: i. m.
- 11 Lásd: PMB, B.74/1975.
- 12 Uo.
- 13 Uo.
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 Uo.
- 17 Uo.
- 18 MNL SML XXXV. 1. c. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága iratai. Végrehajtó bizottsági ülések iratai (MSZMP SM Biz. Vb. jkv.), 1974. március 8.
- 19 Uo.
- 20 Uo.
- 21 Uo.

- 22 Uo.
- 23 Uo.
- 24 Uo.
- 25 Uo.
- 26 Uo.
- 27 Lásd: MNL SML XXXV. 1. c. MSZMP SM Biz. Vb. jkv., 1974. március 22.
- 28 MNL SML XXXV. 1. c. MSZMP SM Biz. Vb. jkv., 1974. március 27.
- 29 Uo.
- 30 MNL SML XXXV. 1. b. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága iratai. Pártbizottsági ülések iratai (a továbbiakban: MSZMP SM Biz. Pb. jkv.), 1974. március 27.
- 31 Uo.
- 32 Uo.
- 33 Lásd: MNL SML XXXV. 1. c. MSZMP SM Biz. Vb. jkv., 1974. május 2.
- 34 Lásd: MNL SML XXXV. 1. e. MSZMP SM Biz. Fegyelmi iratok, Fegy./15/1974.
- 35 Uo.
- 36 Uo.
- 37 Uo.
- 38 MNL SML XXXV. 1. c. MSZMP SM Biz. Vb. jkv., 1974. május 29.
- 39 MNL SML XXXV. 1. e. MSZMP SM Biz. Fegyelmi iratok, Fegy./15/1974.
- 40 Lásd: MNL SML XXXV. 1. b. MSZMP SM Biz. Pb. jkv., 1974. június 19.
- 41 Illés Dezső havi fizetése a peranyagban található vádirat szerint 7200 forint volt. Lásd: PMB, B.74/1975.
- 42 Súlyom: i. m.
- 43 Uo.
- 44 Uo.
- 45 Uo.
- 46 Uo.
- 47 Uo.
- 48 MNL SML XXXV. 1. c. MSZMP SM Biz. Vb. jkv., 1974. szeptember 18.
- 49 Uo.
- 50 Lásd: Nem lehet büntetlenül visszaélni a bizalommal. *Szabad Föld*, 1974. augusztus 4. 4. o.
- 51 Zs. A.: A „vörös báró”. *New Yorki Magyar Élet*, 1974. szeptember 28. 11. o.
- 52 Uo.
- 53 Lásd: A „vörös báró” „birodalma” – népvagyon! Véget ért a Kata-hegyi úri-muri. *Dunántúli Napló*, 1975. február 10. 6. o.

- 54 Így pl. a *Somogyi Néplap*, a *Délmagyarország*, a *Dunántúli Napló*, a *Szolnok Megyei Néplap*, a *Pest Megyei Hírlap*, a *Nógrád* 1975. december 19-i száma közölte az ítéletet.
- 55 Lásd: PMB, B.74/1975.
- 56 Uo.
- 57 Uo.
- 58 Uo.
- 59 Uo.
- 60 Uo.
- 61 Uo.
- 62 Uo.
- 63 Uo.
- 64 Uo.
- 65 Uo.
- 66 Lásd: PMB, B.74/1975.
- 67 Lásd: uo.
- 68 Uo.
- 69 MNL SML XXXV. 1. b. MSZMP SM Biz. Pb. jkv., 1974. június 19.
- 70 Uo.
- 71 Uo.

Szilágyi Gábor

„Olyan közhangulat alakult ki, hogy reagálni kell.”

A Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója

1988. április 23-án ülést tartott a Magyar Szocialista Munkáspárt Heves Megyei Bizottsága. Egy hónappal az országos pártértekezlet előtt különféle feladatokat kellett a testületnek elvégeznie: kialakítani az egységes véleményt a vitára bocsátott állásfoglalás-tervezetről, megválasztani a megye küldötteit stb. Minderről az akkoriban *Népújság* címet viselő megyei lap – amelynek gazdája természetesen a megyei pártbizottság volt – kiugróan nagy terjedelemben (három teljes oldalon), de hangnemét tekintve a korábbi gyakorlatnak megfelelően, „vonalasan” számolt be.¹ A politikai „vita” és az elfogadott dokumentum ismertetése után leköszölte a pártértekezlet Heves megyei küldötteinek névsorát, majd így folytatta a tudósítást: „A választást követően a megyei pártbizottság más kérdésekben foglalt állást.” Ezek közül egyet említett meg: testvérmegyei kapcsolatok létesítését lengyelországi és bulgáriai régiókkal.²

Az ugyanekkor tárgyalt fegyelmi ügyben hozott döntésről is részletes, tárgyyszerű összefoglaló közlemény született, ennek nyilvánosságra hozatalát azonban a testület leállította.³ Pedig ekkor a megye egyik ipari nagyüzeme, a Mátraaljai Szénbányák Vállalat (MSZV) vezérigazgatója, Győry Sándor megyei pártbizottsági tag MSZMP-ből való kizárásáról határoztak. Alig fél év

múlva a *Népújság* nagyjából akkora terjedelmet szentelt a „Győry-ügynek”, amekkora áprilisban a megyei pártbizottság ülésének jutott.

Gazdasági vezetők elleni vizsgálatok ritkán kerültek a közvélemény nyilvánossága elé a Kádár-korszakban – ennyiben tehát érthetőnek tűnik az 1988. áprilisi párt döntés. Amikor mégis előfordult ilyesmi, az ügyek középpontjában többnyire termelőszövetkezeti elnökök (vagy közvetlen környezetükben dolgozó beosztottak) álltak.⁴ Egy iparvállalat (vezér)igazgatójának eddigi ismereteink alapján inkább elnézte a „munkáshatalom” a túlszabályozás kijátszását és az érdekkijárási módszereinek alkalmazását – vagy azért, mert az általa irányított cég nyereséget tudott produkálni, vagy mert ideológiai szempontok felülírták a gazdasági racionalitás követelményeit (különösen nehézipari vállalatok esetében fordult ez elő tipikusan). Ebből is következik, hogy egy bányavállalat első számú vezetőjének pellengérré állítása mindenképpen kirítt a korszak gyakorlatából. Ez az írás igyekszik rekonstruálni az ide vezető folyamatokat, majd megkísérli megválaszolni a kérdést: milyen okok húzódtak meg a „hevesi glasznoszt”, illetve a párttagságot váratlanul érő kizáró határozat (amelyet akkorra az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága is jóváhagyott) mögött?

Győry Sándor – arcképvázlat nehézipari háttérrel

Az eljárás középpontjában állt vezérigazgatóról a párt dokumentumokban fennmaradt előterjesztések, okmányok alapján a következő portré vázolható fel:

Győry 1930. április 20-án született a Nógrád vármegyéhez tartozó Kisterenyén (ma Bátorterenyre része). 1947-től dolgozott csillésként a Nógrádi Szénbányáknál, később géplakatos lett. 1951-ben szakérettségit tett – emlékezete szerint Székesfehérvárott –, majd belépett a Magyar Dolgozók Pártjába. Ugyanebben az évben beiratkozott a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemre, ahol 1956-ban szerzett okleveles bányamérnöki címet, majd üzemvezetőként helyezkedett el a Mátraaljai Szénbányák Vállalatnál. A forradalom leverése után átigazolták a Magyar Szocialista Munkáspártba. 1963-ban került a vállalat gépészeti osztályának élére.

1974-ben nevezték ki az MSZV igazgatójává. Mind saját munkásságát, mind a vállalat eredményeit több kitüntetéssel ismerték el. Tallózó jelleggel: Győry háromszor lett a Bányászat Kiváló Dolgozója, megkapta a Bányász Szolgálati Érdemérem bronz, ezüst és arany fokozatát, a Munka Érdemrend ezüst és arany fokozatát; 1981-ben Eötvös Loránd-díjjal, 1983-ban pedig Állami Díjjal ismerték el munkáját. A Mátraaljai Szénbányák többször lett Kiváló Vállalat, 1980-ban a kongresszusi munkaversenyben vándorzászlót nyert el, 1986-ban pedig Munka Vörös Zászló Érdemrendet kapott. 1981-ben nevezték ki Győryt a vállalat vezérigazgatójává, ami objektíve nem jelentett előrelépést, mindössze annak volt betudható, hogy az év január 1-jével megszűnt a Magyar Szénbányászati Tröszt, így az MSZV „visszanyerte” önállóságát.

A vállalat éléről az alább ismertetésre kerülő körülmények nyomán 1988. július 1-jei hatállyal felmentették, ekkor rokkantnyugdíjba vonult. A párttagsága visszaállítást célzó törekvései sikertelensége után visszavonult a közéleti szerepléstől; 2000. február 24-én „teljesen váratlanul elhunyt”.⁵

A következőkben a Győry karrierjének véget vető eseménysor vázlatos áttekintésére, majd az egyes aspektusok bővebb kibontására kerül sor.

A Győry-ügy kronológiai vázlata

Az 1988. áprilisi kizáró határozathoz vezető eseménysor az előző év őszén vette kezdetét. 1987. október–november folyamán ugyanis több közérdekű bejelentés érkezett különféle szervekhez Győryhez kapcsolódóan. Közülük négynek ismeretes a szövege, ezek ugyanis ilyen-olyan formában elkerültek a pártközpontba. Az eredeti kézírásos levelek fénymásolatát juttatta el a Központi Ellenőrző Bizottsághoz a Legfőbb Ügyészség, illetve ilyen formában maradt fenn a magához a KEB-hez címzett bejelentés. Egy, a Központi Népi Ellenőrzési Bizottsághoz eljuttatott beadvány, illetve egy „Kedves Éva!” címzésű, vélhetően egy újságírónőnek írt magánlevél, amely a sajtó nyilvánosságát szerette volna Győryre irányítani, gépelt másolat formájában található meg a vizsgálat anyagai között. A fejezet kereteit némileg szétfeszíti, mégis itt érdemes bővebben foglalkozni ezzel a négy írással.⁶

A kézzel írott levelekről különösebb grafológiai előképzettség nélkül meg lehet állapítani, hogy ugyanattól a személytől származnak. A kézírás ránézésre ugyanaz, az elírások, hibás nyelvtani alakok is megegyeznek – leginkább szembeszökő típushiba az „erkörcsi” szó használata az „erkölcsi” helyett. A levelek írója ebből következően viszonylag alacsony képzettségű lehetett, ám a párt és az állam berendezkedésével teljesen tisztában volt. Erre utal, hogy a levelek logikája pontosan megfelel a címzett szervek működési elvének. A Legfőbb Ügyészségnek küldött beadványban a küldő „állampolgári kötelezettség”-re hivatkozva tette meg bejelentését, amelyben törvényességi vizsgálatot kért; a KEB-levélben pedig az alap az MSZMP szervezeti szabályzatának 2. d. pontja volt (ez valószínűsíti, hogy párttagról lehetett szó). Közös vonás a két levélben továbbá, hogy pontos névvel és beosztással vannak aláírva – a Legfőbb Ügyészségnek küldött beadvány feladója eszerint „Oláh István, szoc. pol. oszt. vez.”, a KEB-nek címezetté pedig „Kovács László Gyöngyös, Thorez Bányaüzem alapszervezeti párttitkára”. A kézírás azonosága persze valószínűsíti, hogy olyasvalaki írta mindkét levelet, aki egyik személlyel sem azonos. (NB. Oláh létező személy volt, a sajtónak nyilatkozott is röviden a Győry-üggyel kapcsolatos véleményéről.⁷) Hasonlít egymáshoz a két levél hangneme is: mindegyikre jellemző a pedantéria, a beadványok elküldője minél pontosabban akar fogalmazni; emellett mindkettőn átsüt a felháborodás, amit az ügy kiváltott benne (ezek gyakran költői kérdések formáját öltik, pl. „miért kiemelt érdeke a vállalatnak...?”), különösen a Grósz-kormány által 1987 óta bevezetett takarékosági intézkedések fényében.

A KNEB-nek küldött beadvány hasonló hangnemben íródott, ám egyrészt nem volt rajta aláírás, másrészt, mivel egyelőre nem ismert, hogy az eredeti iratot kézzel írták-e, nem lehet összevetni az írást a másik két levéllel. Két momentum szól amellett, hogy másvalaki írta, mint a két kézzel írt szöveget. Egyfelől ugyanúgy megvan benne a pontosságra törekvés, a hangnem mégis visszafogottabb, kevésbé tükrözi a szerző felháborodását. Másfelől határozottan kijelenti, hogy személyi kultusznak tartja azt, amit Győry kiépített maga körül a vállalat vezetői körében. Ennek az érveknek pedig, ha azonos lenne a levélíró, valamilyen formában legalább a KEB-nek címzett

beadványban meg kellene jelennie, hiszen ilyen jellegű megállapítás inkább illik egy pártdokumentumhoz, mint egy állami szervhez címzett levélhez. Összességében tehát nem valószínű, ám nem is kizárt, hogy e bejelentés írója megegyezik „Oláh Istvánnal” és „Kovács Lászlóval”.

A negyedik dokumentum teljesen más jellegű. Egyértelműen magánlevélről van szó, úgyhogy nem is világos, hogyan szerzett róla tudomást a pártközpont (egy kézírással rávezetett iktatószám azt sejteti, hogy a Párt és Tömegszervezetek Osztályáról került a vizsgálati anyagba). Szerzője a címzettnek bizonyosan jó ismerőse volt, legalábbis ezt a látszatot igyekszik kelteni. Célja elsődlegesen nem vizsgálat lefolytatása, csak ennyit ír: „szükségem lenne a közvélemény nyilvánosságára” – ezt pedig az újságíró címzetten keresztül szeretné elérni, „mert a jelzések az illetékesek felé nem járnak eredménnyel. Amíg az eltitkolás lehetősége fennáll, addig nem intézkedik senki.” Érdeklődése középpontjában sem kizárólag Győry áll, sokkal inkább a körülötte létrejövő összefonódások: „túl ravasz és jól záró maffiával kerültem szembe, akikkel a nyílt szembeni harcom eredménytelenül folyik” – írja. A pontosságra törekvés itt is megvan, ám a kézzel író bejelentő felháborodása helyett itt lezser hangvétel, ironia, sőt cinizmus érhető tetten („csak ész kell hozzá és egy megfelelően lekötözött helyettes, párttitkár és SZB-titkár”), különösen, amikor saját háttérbe húzódását indokolja meg („A párttörténetből tudom, nem mindig célravezető a nyíltsisakos harc”).

Mindez amellet szól, hogy nem egy, hanem legalább kettő, sőt három személy állhatott a bejelentések mögött. Azaz a vizsgálódó pártszervek (amelyekhez eljutott minden bejelentés egy-egy példánya) nemigen tudtak volna arra hivatkozni, hogy egyetlen ember áskálódása, rosszakarata áll a Győry elleni vádak mögött. A vizsgálatot megindították – feltehetően éppen azért, mert annyi szervhez érkezett nagyjából egy időben közérdekű bejelentés. A névtelen levelekről tájékoztatták Németh Miklóst, a Központi Bizottság gazdaságpolitikai titkárát és Kápolai László ipari minisztert.⁸ A pártközpont intézkedett: a Központi Ellenőrző Bizottság levelet írt Barta Alajos Heves megyei első titkárnak, amelyben vizsgálatot, és annak befejeztével tájékoztatást kért.⁹ A szűkebb körű, operatív ügyeket intéző párt-végrehajtóbizottság

öttagú vizsgálóbizottságot hozott létre a nagyobb létszámú, plenáris szervként működő megyei pártbizottság tagjaiból. Az ad hoc testület 1987. december 1-jén kezdett hozzá tényfeltáró tevékenységéhez. Az eljárás oka Kónya Lajos gyöngyösi városi első titkár későbbi sajtónyilatkozata szerint az volt, hogy a módosított káderhatásköri szabályozás miatt Győry már nem a Központi Bizottság Titkársága, hanem a megyei pártbizottság nómenklatúráján szerepelt.¹⁰

Volt azonban egy másik oka is annak, hogy nem az eltussolás lett az ügy „megoldása”, mégpedig az, hogy Győry már egy más vizsgálat során is a népi ellenőrzés látókörébe került. Az alábbiakban még bővebb ismertetésre kerülő Lóránt utcai építkezés kapcsán a pártközpontba érkező bejelentés nyomán a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálatba kezdett, amely során az MSZV-vezérigazgatóra is felfigyeltek a revizorok.¹¹

Ezt követően több vizsgálat egyszerre indult meg: a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság természetesen folytatta Győry személyének „bevonásával” a korábbi bejelentés nyomán megkezdett eljárását, a pártközpont felhívására nyomozni kezdett a Heves megyei pártbizottság is, a Legfőbb Ügyészség pedig egy állásfoglalás kiadása után az Ipari Minisztériumot kérte fel fegyelmi vizsgálat lefolytatására.¹² Elsőként a megyei pártbizottság hozott döntést az ügyben: a vizsgálóbizottság március 21-én befejezte tevékenységét, munkája eredményéről tájékoztatta Németh Miklóst, aki az MSZMP KB Titkársága március 28-i ülésén megtette előterjesztését. Mivel a Titkárság – a fentebb írt okok miatt – a megyei pártbizottságot bízta meg a szükséges intézkedések megtételével, ez a testület hirdetett először határozatot, mégpedig a maga oldaláról talán a lehető legsúlyosabbat: 1988. április 23-án Győryt kizárták a pártból. (Persze a nyilvánosság erről semmit sem tudott. Később, amikor napvilágra kerültek a részletek, a bányavállalat dolgozói közül többen viccelődtek: komoly „büntetés” volt ez a kizárás, hiszen így csak Győry fizetése lett több – már nem vonták le belőle a tagdíjat.¹³)

Maga a vezérigazgató később furcsa módon emlékezett meg a kizáró határozatról. „Április 20-án, a születésnapomon közölték velem a döntést” – idézte fel nagyjából fél év távlatából.¹⁴ Figyelembe véve, hogy a pártbizottság

április 23-án határozott, felvetődik a kérdés, hogy ennyire biztosak voltak-e benne az ügy résztvevői, hogy Győryt ki fogják zárni, vagy egyszerűen rosszul emlékezett a visszavonult vállalatvezető. Mindkét változat mellett lehet érvelni.

Győry az 1988. májusban keletkezett iratok tanúsága szerint vállalta a konfliktust: megválaszolt minden, a KNEB által hozzá intézett levelet, elment az Ipari Minisztériumban ügyében megtartott fegyelmi tárgyalásra (a miniszter gyakorolta felette a munkáltatói jogokat), május 18-án pedig beadta fellebbezését a pártfegyelmi ellen az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságához. Erről tájékoztatta a megyei első titkárt is.¹⁵ Az események azonban nem múltak el nyom nélkül felette: júniusban értesítette a minisztérium fegyelmi bizottságát, hogy az ellene folyó vizsgálatok egészségét annyira megviselték, hogy kérelmezi rokkantnyugdíjazását. Később úgy nyilatkozott, hogy ideg-összeroppanást kapott, kezelésben részesült tehetetlensége miatt.¹⁶ A minisztérium a bejelentésről tájékoztatta a pártközpontot is, ahonnan érdeklődtek Győrynél, hogy állapota megengedi-e a fellebbezés elbírálását. A KEB felajánlotta azt is, hogy elhalasztják az ügyet addig, amíg a vállalatvezető egészségi állapota helyre nem áll. Győry élt ezzel a lehetőséggel, és bejelentette: jelezni fogja, ha kellő mértékben helyrejött a vizsgálat folytatásához.¹⁷ Időközben döntés született a nyugdíjazás kérdésében is (l. alább): július 1-jei hatállyal Győryt felmentették vezérigazgatói beosztásából, rokkantnyugdíjba vonulhatott.

A „nyári szünet” alatt nem történt a Győry-ügyben lényegi előrelépés, augusztus 23-án azonban elfogadták az Ipari Minisztériumnak a kérdésben hozott fegyelmi határozatát. Ezt megküldték a pártközpontnak is, amely kapott az alkalmon, és levélben kérte Győryt: jelentkezzen, amennyiben egészségi állapota lehetővé teszi meghallgatását. A nyugdíjas vállalatvezető szinte postafordultával visszajelzett: kéri az időpont kitűzését.¹⁸ (Elképzelhető, bár nem bizonyítható, hogy Győry egészségi állapotán sokat lendített a minisztérium eléggé enyhe hangvételű jelentése, l. alább.) A szeptember azonban fordulatot hozott: a hónap végén megjelent a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság közleménye a Lóránt utcai építkezés ügyében folytatott

vizsgálatról. A döntés nyomán a párt központi lapjában leköszölt tényfeltáró riport elsőként nevesítette – még ha közvetetten is (a fia nevét szerepeltetve) – Győryt.¹⁹

A megyei pártbizottság most úgy érezte, lépéskényszerbe került, úgyhogy az előremenekülés útját választotta: azzal az indokkal, hogy „Gyöngyösön és környékén a párttagságot is egyre jobban foglalkoztatja a Győry-ügy”, sőt „olyan közhangulat alakult ki, hogy reagálni kell”, igen agresszív stílusú levelet intézett Berecz Frigyes ipari miniszterhez, a tárca felelősségének határozottabb kimondását sürgetve, illetve sürgette Gyenes András KEB-előknél a pártfegyelmi elleni fellebbezés mielőbbi megtárgyalását.²⁰ A megyei pártbizottság következő üléséről közölt sajtótudósítás útján pedig a nyilvánosság is megtudhatta, hogy van Győry-ügy, továbbá hogy erről annak idején úgy döntött a testület, hogy nem tájékoztatja a közvéleményt.²¹ A Központi Ellenőrző Bizottság november 14-én döntött a kérdésben; a határozat egyes pontjairól a későbbiekben lesz szó, a leglényegesebb pontot, a pártból való kizárást illetően azonban nem másította meg a megyei pártszerv döntését. Ezt követően mind a megyei, mind az országos sajtóban hosszú cikkek tárgyalták a Győry-ügyet,²² de a kibontakozó rendszerváltás forгатagában hamar ki is került a kérdés a közvélemény látóteréből.

Lakásügyek Gyöngyösön

A Győryt illető kritika legfontosabb részét olyan vádak alkották, amelyek lakásügyekhez kapcsolódó jogosulatlan vagyoni előnyökhöz jutást emlegettek a vezérigazgató és családja vonatkozásában. Ennek különböző megvalósulási formái voltak: a) a bányászlakás-építési akció keretében lakástámogatás felvétele akár vissza nem térítendő támogatás, akár kamatmentes kölcsön formájában; b) lakása bérleti viszonyának (feltételes) megszüntetése és az ezzel járó használatidő-visszatérítés igénybevétele; c) családi házának felépítésekor a bányavállalat dolgozói kapacitásának felhasználása.

Az ügy hátterében a késő Kádár-korszak gazdaság- és szociálpolitikai megfontolásai álltak. Mindenekelőtt két problémakör érdemel ezzel

kapcsolatban figyelmet: az egyik a bányászszakma helyzete ekkoriban, a másik pedig a krónikus lakáshiány.

A bányászat mint gazdasági ágazat több szempontból is kiemelten fontos volt a kommunista diktatúra számára. Ezek egyike az ideológia által motivált presztízs – minden, ami a nehéziparral összefüggött, kedves volt a rendszer számára. Ilyen presztízssokokból került sor az új gazdasági mechanizmus 1972-es lefékezésére, illetve egyes nehézipari vállalatok kiemelt kezelésére (az MSZV mint az 1980. december 31-ig létező Magyar Szénbányászati Tröszt része szintén e körbe tartozott). Az 1980-as évtizedben persze egyre többen tudták a gazdaság irányítói közül is, hogy a nehézipar súlyos válságba került, amiből csak húsba vágó reformok és a gazdaságtalan termelés kíméletlen visszaszorítása (vagy rendkívül költségigényes modernizáció) útján tudna kilábalni. A rendszerbe való látványos beavatkozást azonban az átideologizált politika nem engedte. A másik ok sokkal kézzelfoghatóbb volt: az 1973-as világpiaci olajárrobbanás következtében (az 1980-as évekre KGST-viszonylatban is) megdráguló kőolaj- és földgázimport ellensúlyozására az ekkor igen nagy súllyal bíró magyar energialobbi a hazai bányászat felerősítését, illetve más energiaforrások bevonását szorgalmazta. Így került sor a paksi atomerőmű megépítésére, a bős–nagymarosi vízlépcső megtervezésére, a Dunántúli-középhegység és a Mecsek szénkincsének erőltetett kitermelését célzó eocén- és liászprogramok meghirdetésére, a KGST keretein belül az orenburgi, majd a jamburgi egyezmény megkötésére (ez szovjet energiahordozó-lelőhelyek feltárásában és vezetékek kiépítésében való magyar részvételért cserébe szolgáltatott volna kőolajat és földgázt). Emiatt is szükség volt tehát a bányászszakma presztízsének emelésére és a bányászutánpótlás biztosítására. Az ennek kiváltására szolgáló ösztönzők egyike a kedvező feltételek melletti lakáshoz juttatás lett.

A lakáskérdés ugyanis a korszak hiánygazdálkodásának egyik szembeszökő tünete volt. Az állandóan meglevő lakásínséget, a lakáshoz jutás nehézségeit igyekezett a pártállami vezetés a bányáslakás-akció meghirdetésével, a bányászok kedvezményes lakáshoz juttatásának támogatásával enyhíteni. A hosszú távú bányászutánpótlás (a korabeli szóhasználat szerint a leendő

„törzsgárda”) biztosításának egyik eszköze lett a nagylelkűen nyújtott lakástámogatás akár kedvező kamatozású kölcsönök, akár direkt támogatás nyújtása útján, vagy az önerős lakásépítés segítségével, valamint vállalati bérlakások rendelkezésre bocsátása által. A Győry-ügy szempontjából két konstrukció érdemel különösen figyelmet. Az egyik azok számára nyújt(hat)ott az eredeti szándékok szerint előnyöket, akik pályájuk kezdetén álltak, és első, egzisztenciájukat megalapozó lakásukhoz szerettek volna jutni. Az ő számukra állt nyitva a lehetőség, hogy hosszú távra (10–15 évre) vállalják, hogy az őket alkalmazó bányavállalatnak fognak dolgozni, cserébe kedvezményes kölcsön vagy lakástámogatás formájában kedvezőbb helyzetbe kerülhetnek a lakásvásárlók között. A konstrukcióval mindenki jól járhatott: a vállalat tervezhető időtávra biztosíthatta a maga számára a munkaerő-utánpótlást, a bányászok pedig gyorsabban megalapozhatták egzisztenciájukat. A másik megoldás kifejezetten az önerős lakásépítést igyekezett ösztönözni, mégpedig azok számára, akik addig bérlakásban laktak (akár vállalati – mint a Győry-ügyben –, akár tanácsi lakásról volt szó). Amennyiben ők úgy döntöttek, hogy más lakást keresnek (esetleg családi ház építésébe kezdenek), megkapták a bérlakásba költözéskor kifizetett használatbavételi díj valahányszorosát – a konkrét szorzót helyi vagy vállalati szabályok tartalmazták. A kölcsönösként tételezett előnyök itt az alábbiak voltak: a vállalat (vagy tanács) rendelkezésére álló kontingensből felszabadul egy lakás, amelyet újabb használónak lehet bérbe adni, a munkavállaló pedig anyagi előnyhöz jut új ingatlana megszerzéséhez. Az elméleti konstrukció tehát minden résztvevő fél számára biztosított valamilyen kedvező következményt – az alábbiakból viszont kiderül, hogy a gyakorlatban eléggé másként ment végbe mindez.

A bányáslakás-építési alappal kapcsolatos visszaélések felelőlegessége mindegyik, Győryt támadó bejelentésben szerepel. Az összeg kérdésében a levélírók nem értenek egyet, egyesek szerint a család összesen 1 200 000 Ft-ot kapott lakástámogatásként, másutt az 1 800 000 Ft-os adat szerepel. A konstrukció leírása azonban minden esetben ugyanaz – és ezt a későbbi vizsgálatok is igazolták: Győry és felesége 57-58 éves létükre hosszabb távú foglalkoztatási szerződést írtak alá a vállalattal, amelynek fejében vissza nem

térítendő lakástámogatást, illetve kamatmentes lakáscélú kölcsönt kaptak. Hasonló jellegű machinációkról írnak a bejelentők Győry fiával kapcsolatban, kiemelve, hogy ő még a fiatal korából adódó kedvezményesebb lehetőségeket is jobban ki tudta használni.²³

Mindebből „ügy” azért lett, mert az MSZV-nél kialakult gyakorlat, amely a kedvezményekre jogosult „bányászati dolgozók” körét igen széles határok között szabta meg, többek igazságérzetét sértette. Az egyik névtelen bejelentés írója egy, a vállalatnál működő mechanizmusra vélt felfigyelni, amely szerint egyre több, a nyugdíjkorhatárhoz közelítő személy részére fizettek félmillió forintot meghaladó összegű támogatásokat, egy másik bejelentő pedig nevesítette is a bányavállalat pénzügyi főosztályvezetőjét, beruházási osztályvezetőjét és másokat. Mindkettejük következtetése azonos: Győry ezzel precedenst akart teremteni saját kérelmének pozitív elbírálásához.

1985. novemberben ugyanis a vezérigazgató a felette munkáltatói jogokat gyakorló Ipari Minisztériumhoz fordult annak érdekében, hogy ő maga is benyújthasson lakástámogatási kérelmet a vállalatához. Czipper Gyula, az illetékes miniszterhelyettes engedélyezte, hogy amennyiben az MSZV kollektív szerződése lehetővé teszi, Győry is részesülhessen kedvezményekben. A vezérigazgató be is nyújtotta kérelmét a vállalatnál, elkötelezve magát 15 év munkavállalásra a bányánál. Saját személye mellett a szintén MSZV-alkalmazott (egyek források szerint vállalati adminisztrátor) felesége nevére is kérelmezett lakásvásárlási kedvezményeket – ő 10 éves továbbfoglalkoztatást vállalt, noha már betöltötte a nyugdíjkorhatárt. Ezt minden további nélkül megtehették, ugyanis a kollektív szerződés szerint nem számított a megállapodás megszegésének, ha a munkaviszony nyugdíjazás miatt szűnt meg! 1987. júniusban így – nem meglepő módon – a vállalat „lakásbizottsága” pozitívan bírálta el a házaspár kérelmét: Győrynek 220 000 Ft vissza nem térítendő támogatást és 50 000 Ft kamatmentes kölcsönt szavaztak meg; Győryné 120 000 Ft kamatmentes kölcsönhöz jutott.

Ehhez járult még az ifjabb Győry lakásügye is, legalábbis annak gyöngyösi hatáskörbe eső része. A vezérigazgató fia apja nyomdokaiba lépve bányamérnöknek tanult, mégpedig az akkor a Német Demokratikus Köztársasághoz

tartozó Freiberg egyetemén. 1985. márciusban tért haza és kapott mérnöki állást az MSZV-nél, majd bejelentette, hogy egy NDK állampolgárságú lányt szeretne feleségül venni, akinek áttelepüléséhez viszont feltétlenül szükséges volt az ottani jogszabályi előírások szerint a saját lakás. Ifj. Győry így már két hónap múlva, 1985. májusban megkapta a kérelme szerinti egy szoba-összskomfortos bérlakást 30 ezer Ft használatbavételi díj megfizetése ellenében. 1987. májusban meg is kötötték a házasságot. Ekkorra azonban már egyéb lehetőségek is megnyíltak az ifjú pár lakhatása előtt, így ifj. Győry néhány hónap múlva, 1987. augusztusban kiköltözött gyöngyösi lakásából, fővárosba költözéséhez viszont megkapott 220 000 Ft vissza nem térítendő támogatást, 50 000 Ft kamatmentes vállalati kölcsönt, továbbá újabb 120 000 Ft kamatmentes kölcsönt „fedezetlenség” címén. Ezzel azonban még nem volt vége az ügynek: akkoriban arra hivatkozva, hogy ösztönzik az önerős lakáscélú építkezéseket, a vállalat mindazoknak, akik vállalati bérlakásból kiköltöztek, visszatérítette a használatbavételi díj valahányszorosát. Ifj. Győrynek ezen a címen 150 000 Ft-ot fizettek ki a többi tételen felül.²⁴

Mind a legfőbb ügyész, mind a megyei vizsgálóbizottság megvizsgálta a kollektív szerződés rendelkezéseit, és mindketten – feltehetően egymástól nem függetlenül – arra a következtetésre jutottak, hogy azok alapján Győry csak méltányosság alapján lett volna jogosult lakástámogatásra, ezt pedig külön kellett volna kérni a miniszterhelyettéstől. Másfelől ugyanígy leszögezték, hogy a támogatás igénylése jogszerűtlen volt, hiszen az csak azoknak járt volna, akiknek önálló lakása a jogos lakásigény mértékét (az akkor hatályos szabályok szerint két szoba) nem haladta meg – Győryék viszont egy 88 m²-es, két és fél szobás lakásban laktak Gyöngyösön. A 10-15 éves foglalkoztatásról a legfőbb ügyész nem nyilatkozott, a megyei testület pedig megállapította róla, hogy nem tekinthető szabályszegésnek (a fent írtaknak megfelelően). Éppen ezért csak a szabályozás felülvizsgálatát javasolták – bár valaki kézzel feljegyezte a margóra: „nemcsak jogi normák sérülése jelenthet összeütközést a párt követelményeivel, hanem erkölcsieké is!”²⁵ Kedvezőbben nyilatkozott a minisztérium fegyelmi bizottsága: eszerint egyfelől megvolt a miniszterhelyettesi engedély a támogatás felvételére (tehát gyakorolható volt

a méltányosság), a kollektív szerződés nem választja külön a támogatás egyes módozatait, itt tehát nem vonható Győry felelősségre. Harmadrészt revizori vizsgálatot folytattak a bányavállalatnál, amely kimutatta, hogy 1986–87-ben 311 dolgozó részesült pénzbeli támogatásban, közülük 217 Győryhez hasonló nagyságrendben – ezek közül 70-en egy kategóriába esnek Győryvel; 36 esetben pedig a házastárs is kapott hasonló juttatást. Mindezek alapján fegyelmi vétséget nem láttak megállapíthatónak.²⁶

Más jellegű, de szintén lakással kapcsolatos vádpont volt Győryvel szemben a saját lakásából való kiköltözéssel kapcsolatos machináció. A korábban említett támogatásokat új építkezésre kívánta igénybe venni (családi házat épít[tet]ett Gyöngyössolymoson), amivel párhuzamosan ki akart költözni korábbi gyöngyösi lakásából, amelyet a vállalattól bérelt. Egyelőre nemigen felfejthető okokból 1976-ban, tehát már igazgatóként kezdeményezte a lakás kezelői jogának elcserélését (tehát a „főbérlő” személyének megváltoztatását). A korábban MSZV-kezelésben levő bérlakás így a Gagarin Hőerőmű Vállalathoz került. Az ügy mögött – ezt Győry hangsúlyozta – az akkori megyei első titkár, Vaskó Mihály egyetértése is meghúzódott. Kiköltözkor – arra hivatkozással, hogy kifejezetten egy másik MSZV-dolgozó javára akar lemondani bérleti jogáról – mégis saját vállalata számára ajánlotta fel a lakást. A vizsgálatok során kiderült, hogy miért: a Gagarin Hőerőmű belső szabályai szerint a lakás elhagyásakor a használatbavételi díj háromszorosát térítik vissza, míg a bányavállalatnál ötszörös díj járt ugyanezért. Az 1987-es névtelen bejelentések mindegyike 380 ezer Ft-ban határozta meg a jogosulatlanul felvett összeget. A Legfőbb Ügyészség megállapítása szerint 317 000 Ft-ot engedélyezett az MSZV szociális osztályvezetője 1987. június 17-én – a többi szerv is ezt a számot fogadta el a későbbiekben. Emellett szinte elsikkadt, hogy jogszerűen a visszatérítés felvételekor ki kellett volna Győryéknek költözni a 88 m²-es lakásból, mégis elérték, hogy 1990. szeptember 1-jéig bent maradhassanak. Győry azzal védekezett, hogy mind a vállalat szociális, mind a jogi osztályvezetője megerősítette őt, hogy elképzelése helyes, az MSZV-nek kell felajánlania a lakást – ő csak „megbízott a szakemberek felkészültségében és jóhiszeműségében”. A védekezés nem

használt: minden fórum egyetértett abban, hogy Győrynek vissza kell fizetnie a jogtalanul felvett pénzt.²⁷ (Érdekes viszont, hogy az 1990-es kiköltözési dátum módosítását senki nem írta elő számára, noha ezzel sérültek igazán a vállalat érdekei – a fentebb bemutatott elméleti konstrukcióból is kiderül, hogy a használatidő-visszatérítés a cégnek azért állt érdekében, mert így felszabadult volna egy lakás, amelyet egy újabb használónak bérbe adhatott volna. A Győry által kialakított megoldás viszont azonnal kedvező helyzetbe hozta a vezérigazgatót, a vállalat számára járó előnyök pedig csak három év múlva következtek volna be, ami igencsak aránytalannak tűnik.)

Hasonlóképpen nem volt vita abban, hogy jogosulatlanul vette a vezérigazgató igénybe a vállalat kapacitásait saját családi háza építésekor. Az ügyészség itt nem talált jogszerűtlenséget, ám a párt vizsgálóbizottsága igen. Ennek jelentése szerint Győry az építkezés során 1833 km-rel túllépte az igénybe vehető fuvarkedvezményt, a különbözetet pedig (18 083 Ft) 1987. december 17-én, tehát már a vizsgálat megkezdése után fizette vissza. Nehézményezték továbbá, hogy a túllépésből 302 km-t társadalmi munkaként számoltak el 5897 Ft értékben – ennek téves voltát szintén utóellenőrzés során sikerült megállapítani (jelezték, hogy azóta megtörtént a megtérítés). Győry védekezése szerint előre szólt, hogy a kilométereket nem fogja tudni kiszámítani, úgyhogy amennyiben különbözet alakulna ki, azt természetesen kifizeti. November 14-én értesítette őt telefonon a megyei népi ellenőrzési bizottság, hogy vizsgálat készül, ekkor elkérte a kilométer-kimutatást, amelynek kézhez kapása után kiegyenlítette a különbözetet – ezt tehát nem a pártvizsgálat, hanem ő maga tárta fel. Egyébként jogellenes kifizetésre utasítást nem adott, végig úgy gondolta, hogy szabályszerűen történik minden. A minisztérium itt is megengyhült: csak azt mondta ki, hogy Győrynek meg kell állapodnia vállalatával a visszafizetés kérdésében.²⁸

A fővárosi Lóránt utcai építkezés

Más jellegű kritikák fogalmazódtak meg Győryvel szemben a Pénzügyminisztérium Lóránt utcai építkezésével kapcsolatban. A névtelen bejelentők

alapvetően nem vagy csak marginálisan érintik ezt az ügyet. Az E. N. szignójú magánlevél az egyetlen, amely részletesebben szól róla, szerinte a vállalatnak sem felkészültsége, sem kapacitása nem volt rá, mégis beszállt egy budapesti (a Pénzügyminisztérium által kiírt) építkezésbe, azzal a feltétellel, hogy az egyik lakás az övé lesz.²⁹ A fentebb írottakból látszik viszont, hogy a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság más irányból is figyelmes lett a projektre, így Győryt és vállalatát is bevonták vizsgálódásuk körébe.

A vezérigazgató fegyelmi meghallgatásán azt mondta, hogy az MSZV korábban is részt vett nagyberuházásokban építési munkák elvégzésével; példaként a paksi atomerőművet és az eocén program során megnyitott bányákat említette. Ez utóbbiak egyikénél tudott kapcsolatot teremteni a Pénzügyminisztériummal, a tárgyalások folyamán pedig felmerült a részvétel egy, a minisztérium által magas beosztású dolgozók számára tervezett társasház-építési projektben. Emlékezete szerint 1983-ban kérte fel a pénzügyi tárca a bányavállalatot 26–28 lakás megépítésére.³⁰ Nos, ami a dátumot illeti, minden bizonnyal rosszul emlékezett a vállalatvezető. A Pénzügyminisztérium 1982. júliusban döntött a projekt megindítása mellett, majd megkereste az Országos Takarékpénztárt, amely fenntartásokkal vállalta annak finanszírozását. 1984 elején, amikor a két fél közötti megállapodás még meg sem született, a tárca közzétette a versenytárgyalási felhívást az OTP nevében (!) a tervezésre és kivitelezésre. Emellett az illetékes minisztériumi főosztályvezető (aki később az említett társasházban vevő is lett, tehát személyes érdekeltsége volt az ügyben) néhány – a KNEB-vizsgálat szerint öt – vállalat vezetőjéhez körlevelet intézett, amelyben jelezte, hogy szívesen venné, ha az adott cég pályázná. Ezek egyike volt az MSZV.³¹ A felhívásra határidőre ketten pályáztak, de egyik vállalatát sem fogadta el a PM. Megkésve jutott el a tárcához az MSZV ajánlata, amely éppen belül maradt a kiírásban maximáltnál megállapított árakon (később a KNEB-vizsgálat kimutatta, hogy irreálisan alacsony négyzetméterárakról volt szó). A megállapodás arra is kiterjedt, hogy két lakás vevőkijelölési joga az MSZV-re száll – később csak egyikre vonatkozóan éltek vele, azt pedig éppen Győry fia kapta meg. Ő ezért költözött ki már 1987-ben a két évvel azelőtt számára kiutalt egyszobás gyöngyösi bérlakásból

– a díjvisszatérítést is megkapta, a fővárosban pedig egy 131 m²-es lakás várt rá (alapvetően jogszerűen, hiszen ifj. Győry a nehézipari termékek külkereskedelmét végző NIKEX vállalat és az MSZV közötti kapcsolattartó is volt, így „munkaideje bizonyos részét” Budapesten töltötte).

A megállapodást 1984. június 15-én írták alá, a szöveg szerint pedig az MSZV fővállalkozási formában szervezi a projektet, amihez „a jogi feltételeket” a Pénzügyminisztérium biztosítja. Ezzel lesöpörték az OTP (mint utólag kiderült, megalapozott) aggályait, amelyek arra irányultak, hogy a hatályos szabályozás szerint kizárólag építési tevékenységre fővállalkozási forma nem választható. Ezt később a Legfőbb Ügyészség is így látta, hozzátéve: a Pénzügyminisztériumot senki nem hatalmazta fel arra, hogy e szabályozáson túllépjen. Hogy miért ragaszkodott mégis ehhez a megoldáshoz a tárca, arra így válaszolt a *Népszabadság* riportere 1988-ban:

„Ma már világosan látszik: azért, hogy a fővállalkozás címén a Mátraaljai Szénbányák Vállalat rendkívül előnyös pénzügyi feltételekhez jusson. Gyakorlatilag ingyen, kamatfizetés nélkül hozzájutott a szükséges pénzhez. A vizsgálat adatai szerint a vállalat ezzel mintegy 10 millió forint kamatot, továbbá mintegy 5 millió forint érdekeltségi alapot takarított meg.”³² Réálisabb is, hogy első körben nem a projekt kezdetekor még egyetemista fia számára kívánt olcsón lakáshoz jutni Győry, hanem – az MSZV szabad kapacitása számára megrendelés megszerzésén túl – a konstrukció útján kinyerhető anyagi előny csábította, igaz, nem a saját, hanem a vállalata számára. 1988-ban mind a Legfőbb Ügyészség, mind az Ipari Minisztérium arra jutott, hogy jogsértés nem történt – utóbbi ugyan hozzátette, hogy hiba volt nem meghirdetni a lakás megvásárlásának lehetőségét vállalaton belül, de ezt a kollektív szerződés ilyen irányú módosításával megoldhatónak tartotta.³³

A Lóránt utcai építkezés mégis része maradt a Győry-ügynek, mégpedig azért, mert minden machináció ellenére az MSZV nagyságrendileg 10 millió Ft-os ráfizetéssel zárta a projektet. Ennek oka alapvetően az volt, hogy egy bányavállalatnál természetesen nem volt meg a megfelelő know-how egy társasházépítéshez. Ezt a problémát mind a PM, mind az MSZV a fővállalkozói formával megoldottnak látta, hiszen ennek segítségével bármikor

közbeiktathatók voltak alvállalkozók, akik egy-egy részfeladatot a maguk rutinjával meg tudtak oldani. Gondok azonban ezzel kapcsolatban is adódtak, az igénybe vett alvállalkozók ugyanis nagyrészt gazdasági munkaközösségek, vállalati gazdasági munkaközösségek és magánkisiparosok voltak, akik szabad áron számláztak, és nem voltak kötve az MSZV által még 1984-ben megtett ajánlathoz. Ehhez társult, hogy az építkezés során, amint a minisztérium kijelölte a vevőket dolgozói közül, azok is megkeresték a kivitelező vállalatot pótlólagos vagy kiegészítő igényekkel, amit az ajánlat szintén nem tartalmazott.³⁴ A 10 millió Ft-os veszteség pedig 1988-ban minden vizsgálónak szemet szúrt, a sajtó is bőségesen foglalkozott vele. Győry védekezése ismét a következő volt: „megbízta a szakemberek jóhiszeműségében és felkészültségében” – ám ennek igen kevesen adtak hitelt, hiszen egy ekkora nagyberuházás kapcsán arra hivatkozni, hogy rábízta a projekt felügyeletét egy beosztottra, önmaga pedig nem ellenőrizte annak tevékenységét, akkor is eléggé irreálisnak tűnt.³⁵ Győry terhére egyébként nem állapított meg senki szankciót, ám az MSZV-re a KNEB gazdasági bírságot szabott ki jogtalan előnyszerzés miatt.

További „vádponatok”. A Központi Ellenőrző Bizottság döntése

Ugyan a különböző fegyelmi és egyéb vizsgálatok során a Győry terhére rótt cselekmények köre alapvetően a fent tárgyaltakra terjedt ki, mégis felmerültek olyan, kevésbé tárgyalt témakörök, amelyekhez kapcsolódóan szintén felvethető volt a vállalatvezető felelőssége. Ezek rövid tárgyalása következik az alábbiakban:

Az osztrák VÖEST-Alpine céggel kötött „korrupt üzlet”-re egy 1988. májusi bejelentés hívta fel az illetékes szervek figyelmét. Eszerint Győry vállalata indokolatlanul egy tőkés cégtől szerzett be új bányagépeket, noha a hagyományosan e célra használt NDK-s gépek teljesítménye ugyanúgy megfelelt volna a célnak. A bejelentő szerint ez azért következett be, mert az osztrák vállalat háromhetes világ körüli útra vitte Győryt és feleségét (még a Fülöp-szigetekre is eljutottak), valamint mert a VÖEST-Alpine a vezérigazgató számára titkos

bankszámlát nyitott egy bécsi banknál, márpedig „egy kapitalista konszern képviselői szerelemből nem jótékonykodnak senkivel”.³⁶ Győry tudta igazolni, hogy már 1984-ben döntés született az új géplánc beszerzésére, mert 1983-ban megváltoztak a bányával szembeni elvárások (addig az volt az álláspont, hogy 1990-től fokozatosan csökkenteni kell a kitermelési kapacitást, akkor azonban a kisebb növelés mellett döntöttek – az ügy háttérében a Gagarin Hőerőművel kapcsolatos tervek megváltoztatása állt). A szocialista országokból jövő ajánlatokat pedig azért nem tudta az MSZV figyelembe venni, mert a feszített határidőt egyik sem vállalta. Így esett a választás a VÖEST-Alpine ajánlatára, amivel Kapolyi László akkori ipari miniszter is egyetértett, sőt jóváhagyta a fedezetet a minisztérium számára a hetedik ötéves tervben biztosított keret terhére. A „világ körüli út” pedig valójában egy 12 napos kelet-ázsiai tanulmányút volt, amelyet teljes egészében az osztrák cég finanszírozott.³⁷ (Arról pedig valószínűleg nem tudott a levélíró, hogy a VÖEST-Alpine állami vállalat, tehát nem egy tipikus „kapitalista konszern” volt.)

Ugyanez a beadvány nevesítette az MSZV rekultivációs üzeme eladását mint kritikát. Eszerint egyrészt muszáj volt eladni az üzemágat, mert az korábban egy éppen hogy elsimított borhamisítási ügybe keveredett (kátarránnal színezett vörösbort adott el az EGERVIN-nek), így most áron alul, 1 millió Ft-ért adtak túl rajta. Bírálta még a bejelentő, hogy az eladásra versenytárgyalás nélkül került sor, és éppen az a gyöngyössolymosi termelészövetkezet lehetett a vevő, amelynek építőbrigádja Győry új házának építésén dolgozik, noha a visontai és az abasári técsz (amelyektől korábban kisajátították a területet) szintén érdeklődött volna iránta. Érdekes és egyelőre fel nem oldható ellentmondás, hogy erről a kérdésről a márciusi pártfegyelmiről szóló jelentés is írt, mégpedig Győryt felmentve; szerinte ugyanis a megyei tanács jogszerűnek ítélte a terület átadását, az ügyben nem találtak semmilyen szabályszegést.³⁸

Egyelőre ellenőrizhetetlen a Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetsége (MTESZ) javára kifizetett támogatások ügye. A feljelentő szerint ugyanis ezek fejében a MTESZ több tervtanulmányt rendelt meg az MSZV-től, amelyeket „Győry bennfentesei” készítettek el. A bevételből (kb.

15-20 ezer Ft) általában Győry fia és Dakó György termelési vezérigazgató-helyettes részesedett legnagyobb részben – utóbbi állítólag azért, mert Győryvel kötött egy külön megállapodást, amely szerint feleznék egymás között. A „tervezői díjakat” egyébként a MTESZ Győry javaslata alapján osztotta el. Más jellegű, személyesen a Győry házaspárra nézve lejárató megjegyzéseket tartalmazott E. N. levele. Ezt írja: „Ennek a vezérigazgatónak a felesége a reprezentáció alkalmával összeöntögeti a poharakban megmaradt italt és a tányérján megmaradt sonkaszeletet a táskájába rejti, viszi haza a „Sándoromnak”. (Ezt, ha nem a saját szememmel látnám, el sem hinném.) Az ünnepeket nem töltik otthon, mert drága a koszt. Azt a vállalat üdülőiben a részére fenntartott apartmannokban (sic!) töltik.” Feltehetően maga a bejelentő sem emiatt akart vizsgálatot kezdeményezni a vezérigazgató ellen, csak „a légkör” ismertetése végett vette bele írásába.³⁹

Ennél fontosabb volt viszont a vezérigazgató nyugdíjba vonulásának kérdése, ami maga is vihart kavart. Győry 1988. április 26-án levélben kérvényezte az Ipari Minisztériumtól, hogy korengedményes nyugdíjba vonuljon. Erre azt a szóbeli tájékoztatást kapta, hogy a fegyelmi eljárás miatt erre nincs lehetőség. Június 3-án Győry a meghallgatásán bejelentette, hogy rokkantnyugdíjba fog vonulni. 29-én a minisztérium és a bányászszakszervezet egyetértésben igazolta, hogy a jogszabályi feltételeknek a vezérigazgató megfelel, majd augusztus 1-jén jelentette be a társadalombiztosítási igazgatóság gyöngyösi kirendeltsége, hogy Győry július 1-jei hatállyal rokkantnyugdíjas. A megyei pártbizottság közbeszólására, amely szerint ez mindenki másnál sokkal hosszabb ideig tart, Berecz Frigyes miniszter úgy válaszolt, hogy a minisztérium részéről nem történt semmilyen különös intézkedés, esetleg Gyöngyösön intézkedtek soron kívül. Az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság vezetője ezzel szemben az általánosnál hosszabbnak minősítette az ügyintézési időt. Ezt a tájékoztatást az illetékes szervek elfogadták (vagy beletörődtek), így Győry – sajtóhírek szerint havi 30 000 Ft-ot „jövedelmező” – rokkantnyugdíjban maradt.⁴⁰

Az eljárásnak – a korábban írottak szerint – az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága 1988. november 14-én meghozott döntése vetett véget.

A KEB elsősorban a gyöngyösi lakásügyeket (Győryét, feleségét és fiát), illetve a Lóránt utcai építkezésben játszott szerepét vette górcső alá. Emellett aláhúzta, amit a megyei pártfegyelmi is megállapított, hogy Győry „antidemokratikus vezetési módszerei”, az üzemi demokrácia formalizálása áll minden anomália mögött. (Érdekes azonban, hogy a megyei jelentésben használt fordulatot, amely szerint az MSZV vezetésében „elvtelen érdekszövetség” alakult ki, a KEB nem vette át.) A verdikt: a vezérigazgató „párttaghoz, vezetőhöz méltatlan magatartást tanúsított”, ezért helyes volt a megyei pártbizottság kizáró döntése. A vezérigazgató fellebbezését tehát a KEB elutasította, a párttagságát nem volt hajlandó visszaállítani.⁴¹ Sajtóhírek szerint ezt Győry tudomásul vette, nem vádaskodott és nem támadott miatta senkit.⁴² A határozat azonban tovább ment: felkérte az ipari minisztert, a bányászszakszervezetet és a társadalombiztosítási főigazgatóságot, hogy folytassanak le belső vizsgálatot annak kiderítése érdekében, hogy az ő magatartásuk, illetve az általuk felügyelt alsóbb szervek magatartása mennyiben segítette elő e folyamatok kialakulását. A fentebb leírtak fényében kevésbé meglepő módon mindhárom szervtől nagyjából olyan válasz érkezett, amely szerint komoly hibát senki nem követett el, felelősségre vonásra nincs ok, a vállalatnak/szakszervezeti bizalmi testületnek küldött ajánlásokban már megmondták, min érdemes javítani a jövőben.⁴³

„Mondja meg, miért zártak ki engem a pártból...?!“

Győry költői kérdésén érdemes e helyütt elgondolkodni, ugyanis van jogos alapja. Minden bizonnyal nem Győry Sándor volt az egyetlen magyar gazdasági vezető, akinek a pillanatnyi (vállalati) érdeket néző, utólag elhibázottnak tartható döntései milliós nagyságrendű ráfizetéssel jártak. Ugyancsak bizonyosak lehetünk abban, hogy nem ő volt az egyetlen káder hazánkban, aki a jogi (túl)szabályozást és az abban rejlő kiskapukat a maga anyagi jóléte és saját érdeke szerint (is) hajlította. Az „antidemokratikus vezetési stílus” sem volt egyedi eset a Kádár-korszakban, sem felső, sem középszinten. Miért nyúlt tehát az MSZMP éppen vele szemben a kizárás eszközhöz?

A vizsgálat során sokkal kisebb súllyal esett latba – az iratok tanúsága szerint – a többmillióes veszteség, amelyet a Lóránt utcai beruházás az MSZV számára okozott (hozzászámítva a KNEB által kiszabott bírságot is), mint a saját vagy hozzátartozói célra fordított összegek. Azok a százezres juttatások, amiket Győry és családja lakástámogatás címén megkapott, nem voltak irreálisan magasak az MSZV többi dolgozója és Heves megye többi polgára számára, hiszen lakásvásárlás stb. esetén maguk is hasonló nagyságrendű összegekben gondolkodtak. A Győry-ügy tehát veszélyt rejtett magában az ilyen módszerekkel dolgozó többi káder számára. Rejtett – mivel egyáltalán nem biztos, hogy ez a gondolkodásmód visszavetíthető egy korszakra, amikor még nem tudhatták a politikai vezetők, hogy egy társadalom hogyan gondolkodik egy korrupciós botrányról, hiszen ilyenek hivatalosan mindaddig nem is léteztek. E hipotézis igazolására tehát csak akkor kerülhet sor, ha pl. ismertté válik a megyei pártbizottságnak hasonló ügyek után elküldött hangulatjelentések tartalma.

Elképzelhető egy másik magyarázat is: Győryvel szemben egy teljesen hasonló vizsgálat már zajlott 1986-ban. Akkor a – sajtóhírek szerint hasonlóan pontos és kimunkált – vádpontok alól a megyei pártbizottság felmentette. Állítólag ekkor Győry ezt mondta: „Életem vágya volt, hogy építhessek egy saját tervezésű házat, de a család úgy határozott, hogy attól a támogatástól, amit igénybe vehettünk volna, elállunk. Ilyen körülmények után nem merem vállalni...” Az újságíró kommentárja ehhez: „Ezt később elfelejtette. Csak Anonymus nem. Másodszorra nem hibázott.”⁴⁴ Igen, előfordulhat, hogy a megyei pártbizottság több tagjának megfordult a fejében: egyszer már megégette magát Győry, akkor ki tudták segíteni esetleges „szocialista összeköttetései”, kapott egy esélyt rá, hogy jobban tegye a dolgát. Nem élt vele. Természetesen ez a hipotézis is gyenge lábakon áll, esetleg az ülésen egykor részt vevők emlékezete erősíthetné meg. Teljesen irrelevánsnak azonban nem mondható.

Fennállhat még egy lehetőség. Figyelembe veendő, hogy a Győry-ügyben lefolytatott vizsgálat az MSZMP 1988. májusi országos értekezlete után (illetve azt közvetlenül megelőzően) zajlott, amikor a politikai vezetés régi kádári

gárdája lelépett a színről. Elképzelhető, hogy az 1986-os pártvizsgálat idején még működhettek azok az informális hatalmi láncok, amelyek lehetővé tették az ügy eltussolását. 1988. május után azonban, még ha nem is sejtették az ügy résztvevői, hogy rövid időn belül megváltozik a rendszer, azt tapasztalhatták, hogy az új vezetés nem tudja olyan szilárdan fogni a gyeplőt, mint az elődje. Már nem volt világos, hogy kit kell felhívni, hogy egy ilyen horderejű ügyet elsimítsa. Ebben a szituációban tehát joggal dönthetett úgy a Heves megyei pártvezetés, hogy tisztáldozatot hoz. Ahelyett, hogy megkockáztatná Győry egyébként is kétséges megmentését akár úgy, hogy az új országos vezetés tagjait megpróbálja meggyőzni, akár úgy, hogy saját maga tussolja el az ügyet, másként döntött, hiszen mindkét lehetőség óriási presztízavesztést (és esetleg többek számára tényleges pozícióvesztést) rejtett magában. Kényelmesebb volt előremenekülni, és beáldozni Győryt, aki egyébként is állandó konfliktusban állt a párt különböző (mindenekelőtt gyöngyösi városi) vezetőivel.⁴⁵ A vezérigazgató számára határozottan „rosszkor” került ügye a pártszervek, majd a nyilvánosság elé – noha egyértelmű, hogy az 1980-as évek politikai, társadalmi és gazdasági feltételei kellettek ahhoz, hogy egyáltalán megtehesse mindazt, amit később felrőttak neki. Most új helyzettel kellett szembenéznie: a vállalat nyereséges voltának állandó hirdetése már nem volt elég ahhoz, hogy megvédje őt az esetleges vetélytársakkal szemben. Más hasonló ügyek (pl. a Miskó István tiszakécskei tanácselnök körüli botrány, amely a politikus öngyilkosságával végződött) pedig még nem kerültek nyilvánosságra, így Győry lett az (egyik), akivel „példát statuáltak”.

Jegyzetek

- 1 A megyei pártbizottság véleménye az országos pártértekezlet állásfoglalás-tervezetéről. Ülést tartott az MSZMP Heves Megyei Bizottsága. *Népújság*, 1988. április 25., 1–3. o.
- 2 Uo.
- 3 A közleménytervezet szövegét lásd Igriczi Zsigmond: Egy vezérigazgató bukása. *Népszabadság*, 1988. november 19. 9. o. Az elhallgatásról szóló döntés: uo.
- 4 Lásd mindenekelőtt Varga Zsuzsanna: *Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában*. Gondolat, Budapest, 2013. 193–208. o.
- 5 Az életrajz összeállításához az alábbi források nyújtottak támpontokat: MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Előterjesztés a Központi Ellenőrző Bizottság számára dr. Győry Sándor ügyében, 1988. október 31.; Kis Szabó Ervin: Miért zárták ki a pártból dr. Győry Sándort, a Mátraaljai Szénbányák immár nyugdíjas vezérigazgatóját? *Népújság*, 1988. november 17., 4–5. o.; dr. Győry Sándor gyászjelentése, megjelent: *Heves Megyei Hírlap*, 2000. március 1., 9. o.
- 6 Mindegyik megtalálható MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. ügyszám alatt. Egyenként az alábbiakról van szó: „Oláh István szoc. pol. oszt. vez.” kézzel írt levele a Legfőbb Ügyészségnek, 1987. október 9. Tárgy: A Mátraaljai Szénbányák bányászlatok-építési alapja felhasználásának törvényességi vizsgálata; „Kovács László Gyöngyös, Thorez Bányászati alapszervezeti párttitkára” levele az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának, 1987. október 17.; Másolat E. N. („Egyenlőre [sic!] Névtelen”) „Kedves Éva!” címzésű leveléről, 1987. november 10.; Másolat a Központi Népi Ellenőrzési Bizottságnak küldött, „Gyöngyös, 1987.” keltezésű levélről, 1987. november 10. Tárgy: bejelentés.
- 7 Igriczi: i. m., 9. o.
- 8 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Jelentés dr. Győry Sándor – a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója, a megyei pártbizottság tagja – elleni bejelentésekkel kapcsolatos vizsgálatról, 1988. március 29.
- 9 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Somogyi Imre, a KEB titkára levele Barta Alajos Heves megyei első titkárnak, 1987. november 16.
- 10 Kis Szabó Ervin: Még egyszer a Győry-ügyről... *Népújság*, 1988. november 25., 4. o.
- 11 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Feljegyzés Ballai László [KNEB]-elnök részére a Pénzügyminisztérium dolgozóinak Lóránt utcai lakás-építkezésével kapcsolatban érkezett közérdekű bejelentés intézéséről, 1988. március 22.
- 12 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Sziájtó Károly legfőbb ügyész levele Berecz Frigyes ipari miniszternek, 1988. március.
- 13 Igriczi: i. m., 9. o.
- 14 Kis Szabó: Miért zárták ki... i. m., 5. o.
- 15 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Győry Sándor levele dr. Majorosné dr. Locskai Noéminek (KNEB), 1988. május 5.; Győry Sándor fellebbezése az MSZMP KEB-hez, 1988. május 18.; Győry Sándor levele Barta Alajosnak, 1988. május 18.; Jegyzőkönyv, felvéve 1988. június 3-án az Ipari Minisztérium (Budapest II., Mártírok útja 85.) I. em. 151. számú helyiségében. Tárgy: Dr. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatójának fegyelmi meghallgatása.
- 16 MNI. OI. M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Jegyzőkönyv, felvéve 1988. június 3-án az Ipari Minisztérium (Budapest II., Mártírok útja 85.) I. em. 151. számú helyiségében. Tárgy: Dr. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatójának fegyelmi meghallgatása; valamint Kis Szabó: Miért zárták ki... i. m., 5. o.
- 17 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Farkas László (KEB) levele Győry Sándornak, 1988. június 15.; Győry Sándor levele Farkas Lászlónak, 1988. június 20.
- 18 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Jelentés dr. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák vezérigazgatója ellen indított fegyelmi vizsgálatról, 1988. augusztus 23.; Somogyi Judit (IpM Bányászati Osztály) levele Farkas Lászlónak (KEB), 1988. augusztus 29.; Farkas László levele Győry Sándornak, 1988. szeptember 1.; Győry Sándor levele Farkas Lászlónak, 1988. szeptember 6.
- 19 Dolecskó Kornélia: Ha csábít a lehetőség. Egy KNEB-közlemény háttere. *Népszabadság*, 1988. október 1., 12.
- 20 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Asztalos Miklós levele Berecz Frigyesnek, 1988. október 3.; Asztalos Miklós levele Gyenes Andrásnak, 1988. október 5.
- 21 Kaposi Levente – Kis Szabó Ervin – Koós József: Ülést tartott az MSZMP Heves Megyei Bizottsága. *Népújság*, 1988. október 14., 1–3. o. A Győry-ügyről lásd: 3. o.
- 22 Kis Szabó: Miért zárták ki... i. m.; uő: Még egyszer... i. m.; Igriczi: i. m.
- 23 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. „Oláh István szoc. pol. oszt. vez.” kézzel írt levele a Legfőbb Ügyészségnek, 1987. október 9. Tárgy: A Mátraaljai Szénbányák bányászlatok-építési alapja felhasználásának törvényességi vizsgálata; „Kovács László Gyöngyös, Thorez Bányászati alapszervezeti párttitkára” levele az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának, 1987. október 17.; Másolat E. N. („Egyenlőre [sic!] Névtelen”) „Kedves Éva!” címzésű leveléről, 1987.

- november 10.; Másolat a Központi Népi Ellenőrzési Bizottságnak küldött, „Gyöngyös, 1987.” keltezésű levélről, 1987. november 10. Tárgy: bejelentés.
- 24 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Javaslat pártból való kizárásra, 1988. április 18.
- 25 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Szijártó Károly levele Berecz Frigyesnek, 1988. március; Jelentés dr. Győry Sándor – a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója, a megyei pártbizottság tagja – elleni bejelentésekkel kapcsolatos vizsgálatról, 1988. március 29.
- 26 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Jelentés dr. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák vezérigazgatója ellen indított fegyelmi vizsgálatról, 1988. augusztus 23.
- 27 Lásd az előző négy jegyzetben meghivatkozott iratokat.
- 28 Uo.
- 29 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Másolat E. N. („Egyenlőre [sic!] Névtelen”) „Kedves Éva!” címzésű leveléről, 1987. november 10.
- 30 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Jegyzőkönyv, felvéve 1988. június 3-án az Ipari Minisztérium (Budapest II., Mártírok útja 85.) I. em. 151. számú helyiségében. Tárgy: Dr. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatójának fegyelmi meghallgatása.
- 31 MNL OL M-KS 932. fond 503. doboz 1989/IV/5/2/2. Szauder István (főosztályvezető, PM) körlevele, 1984. február 10. Tárgy: Meghívás versenytárgyalásra.
- 32 Dolecskó: i. m., 12. o.
- 33 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Jelentés dr. Győry Sándor, a Mátraaljai Szénbányák vezérigazgatója ellen indított fegyelmi vizsgálatról, 1988. augusztus 23.
- 34 Az ügyről lásd bővebben MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3 ügyszám alatt az alábbi iratokat: Feljegyzés Ballai László [KNEB]-elnök részére a Pénzügyminisztérium dolgozóinak Lóránt utcai lakásépítkezésével kapcsolatban érkezett közérdekű bejelentés intézéséről, 1988. március 22.; Győry Sándor levele dr. Majorosné dr. Locskai Noéminek, 1988. május 5.; Vizsgálati jegyzőkönyv, 1988. május 18.; Vizsgálati jelentés a Budapest XII., Lóránt utcai 24 lakásos társasház építésének célvizsgálatáról, 1988. július 7.; Összefoglaló a Budapest XII., Lóránt utcai társasházépítés vizsgálatáról, 1988. szeptember 27., illetve Dolecsko: i. m.
- 35 Győry védekezését lásd Kis Szabó: Miért zárták ki... i. m., 5. o. Goda Miklós, Győry utódjának kételyeiről lásd Kis Szabó: Még egyszer... i. m.
- 36 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Ifj. Baranyi János (okl. bányamérnök) levele Kónya Lajosnak (MSZMP gyöngyösi első titkára), 1988. május 26.

- 37 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Feljegyzés a Mátraaljai Szénbányáknál 1987-ben lefolytatott témavizsgálat tapasztalatairól, 1988. június 28., illetve Kapolyi László levele Győry Sándornak, 1985. február 18.
- 38 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Ifj. Baranyi János (okl. bányamérnök) levele Kónya Lajosnak (MSZMP gyöngyösi első titkára), 1988. május 26.; Jelentés dr. Győry Sándor – a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatója, a megyei pártbizottság tagja – elleni bejelentésekkel kapcsolatos vizsgálatról, 1988. március 29. – A borhamisításról és a gyöngyössolymosi téész építőbrigádjáról más iratban nem volt található információ.
- 39 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Ifj. Baranyi János (okl. bányamérnök) levele Kónya Lajosnak (MSZMP gyöngyösi első titkára), 1988. május 26.; Másolat E. N. („Egyenlőre [sic!] Névtelen”) „Kedves Éva!” címzésű leveléről, 1987. november 10.
- 40 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Asztalos Miklós levele Berecz Frigyesnek, 1988. október 3.; Berecz Frigyes levele Asztalos Miklósnak, 1988. november 10.; Rácz Albert (OTF) levele Somogyi Imrének (KEB), 1988. december 2.; Berecz Frigyes levele Somogyi Imrének, 1988. december 13.
- 41 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Az MSZMP KEB 1988. november 14-i ülésének jegyzőkönyve (1988/7. jkv.); Javaslat pártból való kizárásra, 1988. április 18.
- 42 Kis Szabó: Miért zárták ki... i. m., 5. o.
- 43 MNL OL M-KS 932. fond 441. doboz 1988/I/6/3/3. Az MSZMP KEB 1988. november 14-i ülésének jegyzőkönyve (1988/7. jkv.); Rácz Albert levele Somogyi Imrének, 1988. december 2.; Berecz Frigyes levele Somogyi Imrének, 1988. december 13.; Kovács László (BDSZ-főtitkár) levele Somogyi Imrének, 1988. december 14.
- 44 Igriczi: i. m.
- 45 Kis Szabó: Még egyszer... i. m.

Bezsenyi Tamás

„Újból előálltunk fixa ideánkkal, hogy van szervezett bűnözés Magyarországon.”¹

Betöréssorozatot koordináló rendőrök és katonák hálózata

A Kádár-korszak második felére az illegális valutaváltással, a vendéglátóipari egységeken keresztül árusított lopott, csempészett árukkal, valamint forintkiutalásokkal, ajándékozással behozott gépkocsik segítségével, illetve tiltott nagykereskedelmi tevékenységgel egyes szocialista vállalkozók rendkívüli összegekre tettek szert. Az 1981-es kisvállalkozási törvény hatálya alá eső vállalkozók, a termelészövetkezetek melléküzemágainak vezetői, ügyvédek, vendéglátósok, cégvezetők, magánkereskedők a kor arisztokráciáját alkották, még akkor is, ha pártkapcsolataik nem predesztinálták volna erre őket, azonban vagyoni szempontból egyértelműen a Kádár-korszak elitjébe tartoztak. Az 1980-as évek közepére rendőrtisztek és sorkatonai szolgálatukat töltő, korábban már jogerős börtönbüntetésüket letöltő fiatalok úgy döntöttek, hogy a kádári „eredeti” tőkefelhalmozás nyerteseihez szervezett keretek között betörnek, és a felhalmozott értékeiket ellopják. A rendőrtisztek ezt korábban sikeres, de később elfogott betörőcsoportoktól tanulva valószínűsítették meg, akik az alvilág végrehajtói állományát adták, így képletesen szólva a bűnöző proletariátus nevében fosztották meg a korábbi illegális tevékenységekben is érdekelt vállalkozókat, vezetőket értékeiktől. A címadó idézet

Tonhauser Lászlótól, a rendőrtiszteket érintő szervezett bűnözői csoport elleni nyomozás egyik vezetőjétől származik. A rendőrbetörők ügye éppen azért érdekes, mert az elkövetők olyan fiatal rendőrtisztek voltak, akik előtt hivatali karrierút állt, sőt egyiküknek az édesapja államvédelmi vonalon komoly karriert befutó vezető volt. A fiatal rendőrök olyan „kiskirályokká” nőttek ki magukat, akik a nyomozati munkát ismerve évekig elkerülhették a felelősségre vonást.

A későbbiekben részletesebben kifejtem, hogy a szocialista Magyarországon a bűnözői hálózatok, betörők szervezetszerű együttműködése miként hozta létre a belügyi nyilvánosságban azt a dilemmát, illetve a rendőrhatalóság tagjai részéről inkább annak egyértelmű tényét, hogy szervezett bűnözés létezik. Tonhauser László könyvében ezt az esetet annak bizonyítására használta, hogy nem kétséges, a szervezett bűnözés létezik a szocialista Magyarországon, mivel nem pusztán visszaeső bűnelkövetők alkotják abban a vezetői szerepköröket, hanem rendőr-, illetve katonatisztek is.

Az 1985-ben meginduló, majd 1986-ban jogerős ítélettel lezáruló büntetőeljárásban felmerülő tények tartalma és az abban szereplő személyek kiléte szenzitív információnak számított. Sem Budapest Főváros Levéltárában, sem a Magyar Nemzeti Levéltárban nem találtam semmilyen anyagot ezzel a büntetőeljárással kapcsolatban. A korszakban havonta ülésező Koordinációs Bizottság² 1986-ban folytatott tanácskozásainak dokumentumai teljes mértékben hiányoznak, ahogy a Rendőrtiszti Főiskolán ebben az évben keletkezett minősített dokumentumok is rendkívül hiányosak. A kutatás kezdetén két kiinduló forrásom volt. Szabó László *Tizenhárom nyomozó emlékezik* című, szórakoztatónak szánt ismeretterjesztő könyve, illetve Tonhauser László *Nem kérek bocsánatot* című visszaemlékezése. Előbbi a rendszerváltás évében, utóbbi az évezredfordulókor jelent meg. Mindkettőben Tonhauser László mesélte el a történetet, előbbiben az elkövetőket átnevezte, utóbbi esetben pedig már nem használt egyetlen nevet sem. Az egykori Rendőrtiszti Főiskolán, a jelenlegi Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Karán az idősebb tanárok, kiképzők között legendaként élt, különböző változatokban a rendőrtisztek által szervezett betörőbanda története.

Az 1977-ben jogerős ítélettel lezárt, Négy páncélos elnevezésű nyomozás, illetve az 1982-ben befejeződött ún. Presztízs-ügy után (ezeket a tanulmányban ismertetem) a rendőrbetörők elleni büntetőeljárás – eddigi tudomásom szerint – szintén egy olyan szervezett bűnözői hálózatban működő betörőcsoport ügye, amelyről semmilyen nyilvános tájékoztatás, sem a belügyi nyilvánosság számára minősített anyag sem készült.

A bűnügy alapján az leszögezhető, hogy megközelítőleg 1982–1983-tól folyamatosan betörésekben sorkatonai szolgálatukat töltő, azt befejező egyének vettek részt, akiknek a munkáját három rendőr koordinálta. A rendőrbetörő kiskirályok Dani Zoltán rendőr hadnagy, Kas Iván rendőr törzssászlós és Kocsis Gábor rendőr törzssászlós voltak, akik a különböző katonai alakulatoknál sorkötelezettségüket teljesítő, fiatalokként már bűncselekményeket elkövető személyeket személyes kapcsolataiknak köszönhetően kikérték. A Budapesti Rendőr-főkapitányság Népgazdasági és Társadalmi Tulajdonvédelmi Osztályán, illetve Kocsis Gábor esetében az Értékesítési Alosztályon dolgozó rendőrök könnyen beszerezték azokat az információkat, hogy Budapesten, illetve később vidéken ki rendelkezik nagyobb összegű „keményvalutával” (nyugat-európai vagy amerikai fizetőeszközökkel), ékszerekkel vagy műtárgyakkal. Az elkövetési értékre és a potenciális sértettekhez vonatkozó információkat átadták a sorkatonai szolgálatuk idejét töltő fiataloknak, akik a betörést elkövették, és a rendőröknek átadott értékeket pedig azok a rendőrség számára ismert orgazdahálózat segítségével továbbértékesítették.³ Az ilyen típusú bűnözői hálózat jelentőségének ábrázolása érdekében röviden bemutatom, hogy a szocialista korszak korábbi évtizedeiben miként értékelték a belügyi nyilvánosság és az igazságszolgáltatás szervei a szervezett bűnözés lehetőségét.

A szervezett bűnözés fogalmi nehézségei és az ellene való fellépés szervezeti kényszerei

A szervezett bűnözés jelensége a Kádár-korszak elején a kriminológiai és kriminalisztikai irodalomban még egyértelműen a nyugat-európai, illetve

amerikai társadalmakban súlyosodó osztályellentétek⁴ egyik jelzőpontjának számított.⁵ Elvértve egy-egy jogi szakkönyvben szerepelt a szervezeten történő bűnelkövetés értelmezése, mintegy annak bizonyításaként, hogy a szocialista viszonyokat szabályozó büntetőjogi rendszer még erre is felkészült.⁶

A Kádár-korszak elején, a 1961. évi V. törvény mint egységes büntető anyagi jogi kódex előtt 1952-től a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (hivatalos rövidítése: BHÖ) létezett.⁷ A BHÖ. 232. pont (2) bekezdésében használt „bűnszövetkezet” megjelölést egyértelműen nem definiálták, hiszen a „bűnszövetkezet” megjelölés tartalmát sem az 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendelet (tvr.), sem más jogszabályok nem határozták meg. A Csemegi-kódexet követő második magyar büntetőjogi kódex létrejötté idején pedig Losonczy István jogászprofesszor még a korábbi, BHÖ-ből való kiindulás alapján jutott arra,⁸ hogy a bűnszövetkezet megalakítása önmagában véve nem tekinthető büntethető jogi kategóriának. Az akkor érvényben lévő jogszabály hiányos voltát azzal támasztotta alá, hogy bizonytalan a válasz arra a kérdésre, hogy pontosan mire szabható ki a minősített büntetés. Az eltérő válaszlehetőségek ellenére viszont azt leszögezte, hogy a bűnszövetkezet minden tagját minősített büntetéssel kell büntetni, függetlenül attól, milyen módon és mértékben vesz részt a bűncselekmény megvalósításában.⁹

A korszak második felére, elsősorban az 1980-as évek derekára a szervezett bűnözés már a modernizáció egyik nem kívánt melléktermékének tűnt a belügyi nyilvánosságban¹⁰, és a hiánygazdaság egyik jeleként is megjelent a sajtóban.¹¹ A Belügyminisztérium vezetése, így például Ladvánszky Károly miniszterhelyettes és országos rendőrfőkapitány, tagadta ennek egyértelmű létezését Magyarországon. A csempészhálózatok, a prostitúciót kihasználó bűnözői csoportok és a betörésekkel foglalkozó visszaeső bűnelkövetők világot legfeljebb a szervezett bűnözés mint főnév középfokú mellékneves jelzős szerkezeté alakításával tudta leírni.¹² A rendőrség szervezeti működésének változásából is látható, hogy a szervezett bűnözés fogalomköre a Rákosi-korszak idején, valamint az 1980-as években jelenik meg olyan fajsúlyú kérdésként, hogy arra szervezeti szinten is reagálnak.

1945 után létrehozták az R-csoportot (Razzia csoport), illetve a 1940-es évek második felében működött a Gazdasági Rendészeti Ügyosztály (GRÜ), amely csak 1984-ben alakult újra Gazdasági Rendészet néven, éppen a megélénkülő csempészet és orgazdaság miatt.¹³ Az R-csoport mintájára pedig 1981-ben a Budapesti Rendőr-főkapitányság részeként létrehozták az úgynevezett akcióalosztályt, amelyben bűnügyi nyomozók és közrendes járőrök ellenőrizték a szórakozóhelyeket, autópiciakat és egyéb helyeket, „a főváros minden, bűnügyi szempontból neuralgikus pontján”.¹⁴

A rendőrbetörő kiskirályok vezetője

A büntetőeljárásban érintett három rendőrtisztről csak szórványos adataink vannak. A rendőrbetörő kiskirályok informális vezetője, Dani Zoltán rendőr hadnagy Kisvárdán született 1950 nyarán. 1978-tól a Budapesti Rendőr-főkapitányság Idegenforgalmi alosztályán teljesített szolgálatot, innen került a Rendőrtiszti Főiskola állományába. Az 1971-ben létrejött Rendőrtiszti Főiskolára a szocialista időszakban csak már rendőri tapasztalattal rendelkező (tiszti, illetve tiszthelyettesi rendfokozattal) személyeket vettek fel. Komoly előnynek számított a politikai megbízhatóság, illetve a személyes kapcsolatok, kifejezetten a Belügyminisztériumban, vagy a megyei rendőr-főkapitányságokon dolgozókkal való informális vagy családi viszony.¹⁵ Dani Zoltán feltehetően dicsérettel végezte volna el a főiskolát,¹⁶ ám 1985. szeptember 9-én őrizetbe vette a Budapesti Rendőr-főkapitányság. Édesapja Dani László r. alezredes volt. Az Okányban született édesapa gépkocsivezetőként, illetve napszámosként kezdte a karrierjét, majd az 1956-os forradalomig az államvédelemnél dolgozott, végül főhadnagyi rendfokozatban. Az 1960-as években mint rendőr százados, majd rendőr őrnagy fejezte be a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet. 1960-tól a Belügyminisztériumban dolgozott, először a BM II/7. Mezőgazdasági Elhárító Osztályán, majd az Utlevél Osztályán, azt követően pedig a BM Igazgatásrendészeti Csoportfőnökség Utlevél Osztályán egészen nyugállományba helyezéséig.¹⁷ Fia szocializációját így egyértelműen meghatározta a belügyi és rendőrségi szervezeti rendszer.

Majd az apa a Budapesti Rendőr-főkapitányság állományába került tisztként. Fiának a betöréssorozatból való meggazdagodását érzékelteti, hogy a XII. kerület Sasfűk utca 8. szám alatt lakott. A korszak egyik elit környékén, a Sashegyhez közel, a Hegyalja útról nyíló, csöndes kertekkel övezett, 80-100 négyzetméter nagyságú házak egyikét szerezte meg. Édesapja privilegizált kapcsolatai is szerepet játszhattak ebben, hiszen Dani László már az 1970-es években elnyerte az „50 éves a VCSK-KGB Jubileumi Jelvényt”, illetve a „Haza Szolgálatáért Érdemérem” arany fokozatát. A betörőcsoport vezetői közül egyedül őt tartotta a hatóság előzetes letartóztatásban a büntetőeljárás lezárulásáig, vagyis a jogerős ítéletig. Tonhauser László rendkívül sajátos magyarázatot szolgáltatott erre. A rendszerváltáskor megjelenő, *13 nyomozó emlékezik* című kötetben a Dezsi Zoltánként hivatkozott személyt úgy

Rendőrtiszthallgatók az „ujjnyomátvételt” gyakorolják, 1970-es évek vége

mutatja be, mint aki a büntetőeljárás idején nem a Rendőrtiszti Főiskolán, hanem a Budapesti Rendőr-főkapitányságon dolgozik. A másodrendű vádlottat, Kas Iván rendőr törzsszászlóst pedig Vas Istvánnak nevezi, valójában nem pusztán átalakítva a két személy nevét, hanem felcserélve a két személyhez kapcsolódó, általa megismert személyiséget. Az elsőrendű vádlottról, Dani Zoltánról mint Vas Istvánról ebben a könyvben csak annyi szerepel, hogy rendkívül költekező életmódot folytatott, és a belvárosi szórakozóhelyeken (Pipacs bár, Old Firenze) visszatérő vendégnek számított. Tonhauser külön kiemelte, hogy szeretett a Balaton-parton italozni, illetve egy alkalommal 27 ezer forint értékben vízisízett, majd este részegen ezt drágának ítélve felkészítette barátait az irodába való betörésre. Az egy évtizeddel későbbi visszaemlékezésében már konkrét nevet nem említve beszélt a rendőr alezredes fiáról, aki a főiskola állományában volt a letartóztatása idején, ahogy azt a büntetőeljárás anyagai is megerősítik. Tonhauser megfogalmazásában: „Egyikük végzős főiskolai hallgató volt. Addigi pályáját apja, a politikai rendőrség alezredese egyengette. Ő minden józan érv ellenére nem hitt a fia bűnösségében, pedig az ő baráti körének a lakásaiba is betörték. Nem egy esetben a károsultaknak pofátlan módon ígéretet tett a fiú, hogy közbenjár a kollégáinál az eredményes felderítés érdekében.”¹⁸ A rendőrbetörő kiskirályok, kifejezetten Dani Zoltán jól láthatóan élni tudtak a rendszer adta előnyökkel, hiszen Dani fiatal tisztként került be a főiskolára, nem úgy, mint több évfolyamtársa, akik éppen azért végezték el a Rendőrtiszti Főiskolát, hogy első tiszti kinevezésüket átvehessék. Édesapja segítségének egyik legkiugróbb példája az volt, hogy a fiának a Rendőrtiszti Főiskolán történt őrizetbe vételekor a fiú kocsiját ott „helybenhagyólag” foglalták le a rendőrtisztek. Feltehetően nem tudták volna a szállítását megoldani, hiszen trélerre lett volna hozzá szükség. Édesapja viszont a lefoglalást figyelmen kívül hagyta, a pecsétet feltörve a gépkocsi pótkulcsával elhajtott a főiskola Farkasvölgyi úti campusáról. Tudatában kellett hogy legyen az autónak a büntetőeljárásban játszott jelentőségével, hiszen azonnal értékesítette azt egy tatai általános iskolai tanárnőnek. Felelősségre vonásakor azzal védekezett, hogy elveszett a kocsis forgalmi engedélye, pusztán újat akart csináltatni.¹⁹

Kapcsolatainak és belügyi múltjának köszönhetően a későbbiekben ezért a tettéért nem vonták felelősségre. Tonhauser visszaemlékezései szerint Dani László rendőr alezredes több alkalommal is megfenyegette a nyomozást végző rendőrtiszteket, hogy gondoskodik a leszerelésükről. Tonhauser meglátása szerint az addigra összegyűjtött bizonyítékoknak hála nem volt valódi veszélye ennek a fenyegetésnek. A gépkocsi pedig a balatonfüredi lakásbetörésen kívül egy, a közelben álló német turista elütésével kapcsolatosan is bizonyítékként szolgált, mivel a betörésben részt vevők gyors menekülésük közben gázolták el a külföldi asszonyt.

Dani Zoltán az idegenforgalmi alosztályon végzett munkájának köszönhetően jutott a betörésekhez szükséges információkhoz, az értékek visszaszolgáltatásának reményét is fenntartotta a károsultakban, amikor egy-egy, az orgazdahálózat számára problémás értéktárgyat éppen egyedisége miatt nem továbbértékesített, hanem visszajuttatott nekik. Az említett büntetőeljárás végén a Fővárosi Katonai Bíróság előtt 11 évnyi börtönbüntetésre ítélték, illetve az őrizetbe vételekor megfosztották rendfokozatától. A börtönbüntetésének letöltését követően teljes mértékben eltűnt volt belügyi és rendőri kapcsolatai elől, így semmi sem tudható életéről a rendszerváltást követő időszakban. A Dani Zoltán személyével kapcsolatos adatok szenzitivitását szemléletesen jelzi, hogy Tonhauser László még az először a rendszerváltás idején a nyilvánosság elé tárt történetben is inkább az úgynevezett Vas István-karakterbe ágyazva mutatta be Dani Zoltán személyiségét. Az évezredforduló környékén pedig jobbnak látta, hogy nem is említ semmilyen nevet az élettörténet elemzésekor.

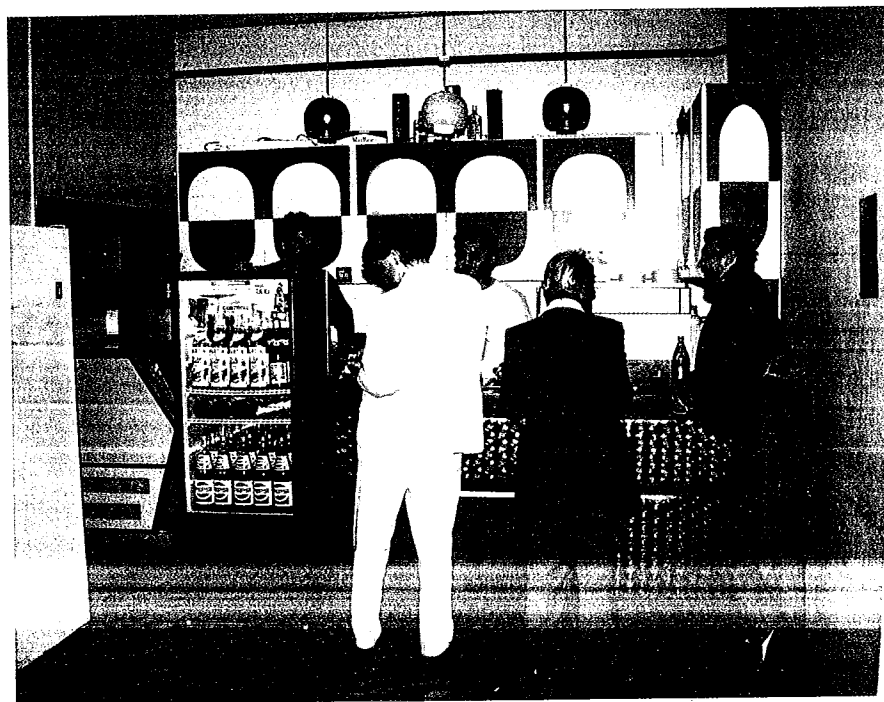
A rendőrbetörő kiskirályok és „alattvalóik” rejtett hálózata

A betörők hálózatában a vezetői, hálózati középpontot három személy alkotta: Dani Zoltán rendőr hadnagy, Kas Iván és Kocsis Gábor rendőr törzsszászlósok. Az utóbbi két személy szakközépiskolai tanulmányait együtt végezte Budapesten. 1983 márciusában a Belügyminisztérium Tartalékos Tisztképző Iskoláját is egyszerre fejezték be. Avatásuk után Kas Iván a Budapesti

Rendőrfőkapitányság Népgazdasági és Társadalmi Tulajdonvédelmi Osztály Idegenforgalmi Alosztályára került előadói beosztásba. Ő ismerkedett meg az ezen az alosztályon dolgozó Dani Zoltánnal.

Kocsis Gábor törzsszázlósként a Budapesti Rendőrfőkapitányság Értékesítési Csoportjánál dolgozott előadói státuszban. Kas Ivánnal való kapcsolata végig szoros volt, hiszen 1985 júniusában Kocsis Gábor beköltözött Kas saját tulajdonú, OTP-től vásárolt zuglói lakásába, a Szentmihályi út 5. szám alatti panelházban. Kocsis és Dani között a kapcsolattartást Kas Iván valósította meg.

A hálózat sugaras szerkezetű végpontjait is összekötötték a hálózati központnak számító személyek. Bédi Csaba, Buda Péter, Erdei Attila és Farkas Gábor 1979-től 1982-ig egy időben teljesítették sorkatonai szolgálatukat

Rendőrségi büfé, 1980-as évek eleje

a Magyar Néphadsereg 3335 Nagyatádi alakulatánál. Mind a négyen Budapesten születtek. Farkas Gábor a Józsefvárosban, Erdei Attila Kőbányán, Buda Péter Angyalföldön, míg Bédi Csaba Újpesten nőtt fel. A katonai szolgálat idején alakult ki közöttük szorosabb barátság. Sorkatonai szolgálatuk alatt Bédi Csaba kivételével mindannyian követtek el bűncselekményeket. Buda Pétert a Kaposvári Katonai Bíróság 1982-ben kétrendbeli jármű önkényes elvételének vétsége, egyrendbeli bűnpártolás vétsége, illetve lopás miatt ítélte el.²⁰ 1984-ben a Pesti Központ Kerületi Bíróság ittas járművezetés vétsége miatt eltiltotta a járművezetéstől másfél évre.²¹ 1984 novemberében újfent ittas járművezetés miatt már három évre tiltották el.²²

Erdei Attilát a Veszprémi Járásbíróság 1976-ban egyrendbeli garázdaság vétsége, 1 rendbeli garázdaság büntette, illetve egyrendbeli lopás miatt 8 hónap börtönre ítélte.²³ A Budapesti Katonai Bíróság 1980-ban bevonulási kötelezettség megszegése miatt büntette.²⁴ Egy évvel később a Kaposvári Katonai Bíróság mint többszörös visszaesőt önkényes eltávozás vétsége miatt 10 hónapnyi szabadságvesztésre ítélte.²⁵

Farkas Gábort 1980-ban a Szegedi Katonai Bíróság szolgálati közeg elleni erőszak miatt fegyelmező zászlóaljban végrehajtandó szabadságvesztéssel sújtotta.²⁶ 1981-ben a Kaposvári Katonai Bíróság szökés büntette, illetve jármű önkényes elvétele vétség miatt ítélte el.²⁷ Sorkatonai szolgálatuk, illetve a börtönbüntetésükből való szabadulást követően kapcsolatuk továbbra is szoros maradt.

A négy személy révén alakult át a hálózat sugaras szerkezetűvé; Farkas Gábor gyerekkori barátja, Kereszturi András, illetve az ő munkatársa, Kovács Károly is segédkezett a betörésekben. Zientak Piotr Mária lengyel állampolgár tolmácsként a POLSERVICE-nél dolgozott, Budapesten élt, így Buda Péterrel való megismerkedése után külföldi rendszámú autókat is tudtak használni a betörésekhez. A négy személy korábbi baráti köréből került ki Manek Sándor, illetve Szabó Zoltan, akik szintén figyelőként részt vettek a betörésekben.

A harmadik csapatba azok a tartalékos honvédek tartoztak, akik ugyanazon a helyen, a Magyar Néphadsereg 1630 Budapesti alakulatánál telje-

sítottak szolgálatot. Tóth József, Varga József, Tóth Árpád és Obrankovics László honvédek ebben az időszakban ismerték meg egymást, azonban Varga és Tóth Árpád már a szakmunkásképzőt is együtt végezték. Tóth József és Árpád a Ferencvárosban nőttek fel; Obrankovics szintén fővárosi volt, Óbudán nőtt fel, és ott is lakott a büntetőeljárás időszakában. Varga József volt közöttük az egyedüli vidéki; ő Vásárosnaményban született, és felnőttként került fel a XV. kerületbe. Egyikük sem volt korábban büntetve.

Kas Iván 1983 nyarán a Budapesti Műszaki Egyetem klubjában ismerkedett meg Farkas Gáborral, illetve később Tóth József honvéddal. A későbbiekben rendszeresen találkoztak az egyetemi klubban, illetve Kas Iván Farkas Gáborral együtt vidékre is járt szórakozni. Dani Zoltán a siófoki strandon ismerte meg őket. A kapcsolat elmélyülését jelzi, hogy később Danival közösen jártak szórakozni, illetve a budai lakásán is többször meglátogatták őt. Kas Ivánnal, Dani Zoltánnal való megismerkedésük idején Farkas Gábor elhatározta, hogy betörésekből kíván megélni. 1983 nyarától szeptemberig 13 sikeres betöréses lopást követett el Erdei Attilával, Buda Péterrel és Manek Sándorral közösen. Ezeket a cselekményeket még nem jellemezte komoly szervezettség; a büntetőeljárás iratai alapján sokkal inkább az rajzolódik ki, hogy Dani Zoltán, illetve Kas Iván tesztelte a jövőbeni partnereket abból a szempontból, hogy megfelelő képességekkel bírnak-e. 1984-ben viszont már szervezetten dolgoztak, előzetes információkkal bírtak a sértettek szokásairól, illetve értékeiről. Kas Iván csak a nagyobb volumenű, alaposan megtervezett betörésekben vett részt. A büntetőeljárás alapján először 1984 novemberében a V. Gyuláné budapesti lakoshoz történő betörésben vett tevőlegesen is részt, ahonnan több mint negyedmillió forintot vittek el. Az év folyamán 42 betörést hajtottak végre, illetve 14 eset „kísérletben maradt”, mivel a figyelők vészjelzése miatt biztonsági okokból levonultak a helyszínekről. 1984-ben bizonyíthatóan 3,5 millió forintnyi értéket tulajdonítottak el.

1985-ben már nem csupán magánszemélyek sérelmére követtek el betöréseket, tehát a lakások és családi házak feltörését követően irodákba hatoltak be. Miután a kasszafeltörést kitanulták, Balaton környéki és különböző megyeszékhelyi utazási irodákba törtek be. 1985-ben bizonyíthatóan 78 sikeresen

megvalósított betörésen voltak túl, illetve 24 esetet nem tudtak befejezni. A büntetőeljárás alapján majdnem 8 millió forintnyi értéket zsákmányoltak.

Kas Iván rendőrigazolványa több betörést követő útzár esetén segített számukra, illetve Zientak Piotr Mária a POLSERVICE tolmácsaként CK, illetve CC forgalmi rendszámú autók felett diszponált, amelyeket ilyen esetekben nem állítottak meg. Az egyre nagyobb elkövetési értéket produkáló lakásbetörésekhez a tippeket és tanácsokat elsősorban Dani Zoltán, illetve Kas Iván adták. Segítséget jelentett, hogy Kocsis Gábor 10 ezer forint ellenében Farkas Gábornak a dabasi Fehér Akác Mgtsz. budapesti mellékhüségénél szerzett fiktív munkahelyet.

Az orgazdahálózat részben a rendőri kapcsolatoknak köszönhetően állt rendelkezésre, részben pedig női kapcsolataik révén alkalmi orgazdákat is be tudtak vonni a továbbértékesítésbe.

Az elkövetéskor használt kesztyűktől, illetve szerszámoktól minden egyes betörést követően megszabadultak, hogy a fészítésnyomok, illetve más anyagmaradványok alapján ne lehessen összekötni a betöréseket, így ne merülhessen fel a hatóságban, hogy egy sorozatról van szó. A szervezeten történő lakásbetörési sorozatok kriminalisztikai megismerhetősége így valóban komoly kihívást jelentett a hatóságoknak. A döntően Budapesten, de megközelítőleg 40%-ban vidéken is elkövetett betöréseket Dani Zoltán, Kas Iván, illetve Kocsis Gábor hangolták össze. Az egyes betörésekben eljáró nyomozók viszont minden egyes ügyet külön helyszíneként, külön ügyként kezeltek, így a szocialista rendőrség szervezeti percepcióját, a korszak nyomozati munkáját alaposabban is bemutatom, hogy érthetővé váljon, hogyan folytatódhatott a betöréssorozat hosszú időn át.

A szervezett bűnözés megismerhetőségének vakfoltjai a bűnügyi helyszín alapján a szocialista Magyarországon

Dobos János szerint a kriminalisták számára a szervezett bűnözéshez kapcsolódó bűncselekmények nem elméleti, hanem elsősorban gyakorlati kérdésként realizálódnak. A szocialista kor végére a hazai nyomozószervek már

rendelkeztek azzal a bűnügyi technikai és krimináltaktikai tudással, valamint technikai eszközparkkal, hogy lehetőségük legyen nagyobb volumenű ügyek alapján következtetéseket levonni, tendenciákat meghatározni. Ennek fényében érdekes lehet a korszak egyik, már említett, elismert nyomozójának a szakmához intézett kérdése, miszerint: „Akkor viszont miért csodálkozunk azon, hogy nehézségeink vannak, ha nem vesszük figyelembe összegezett tapasztalatainkat, és mindig úgy indulunk, mintha az első ilyen ügyet kellene megoldanunk?”²⁸ A kissé költőire sikerült kérdés mögött valójában a gyakorlati nyomozati munkával kapcsolatos dilemmák feszülnek. A szervezett bűnözés ugyanis a magyar kriminalisztikában elsődlegesen a vagyon elleni bűncselekmények, kifejezetten betöréses lopások talaján alakult ki a XX. században. Dobos a szocialista Magyarország utolsó évében úgy beszélt a szervezett bűnözésről, hogy legalább gondolatjelek között hozzá kellett tennie: „vannak-e vagy nincsenek, azt valamikor majd mások eldöntik”.²⁹ A veszélyes, illetve a különösen veszélyes bűnelkövetőkről készített rendőrségi listák³⁰ ellenére ez a kissé ironikus mondat azt vélelmezi, mintha csupán a különböző bűnügyi helyszínekhez kapcsolódó, jelentős értékre, ismeretlen elkövető által elkövetett bűncselekményekből implicit módon következne a szervezett bűnözés léte. Az egykori, vagyon elleni bűncselekményekkel foglalkozó nyomozó megfogalmazásában a minden szempontból kiüresített (elkövető és elkövetési értékek nélküli) helyszínbe képzelheti bele a nyomozó az egyre profibb szaktudással, feladatmegosztásban dolgozó betörőket, akik tippadók révén még azt is pontosan tudják, mely szekrényekben rejtik el a magánkereskedők, a szerződéses üzletet vagy vendéglátóipari egységet vezető, egyre gazdagodó személyek az értékeiket.

A bűnügyi helyszín kognitív feltérképezése, illetve a róla való beszédmód megteremtése ezer szállal kapcsolódik a térbeliség nyomozói és bűnözői értelmezéseihez. A kiüresített helyszín alapján feltételezett bűncselekmény elkövetői körének intuitív megértése meglátásunk szerint szemléletesen jellemezhető az Henri Lefebvre, illetve a későbbiekben Edward Soja által továbbfejlesztett elmélettel, a térbeliség hármas episztemológiájával. Az 1974-ben kiadott, *A tér teremtése* című kötetben³¹ Lefebvre már felvetette a térbeliség

trialektikáját, amit Soja a *Harmadik tér* című,³² empirikus, városközpontú feldolgozásokat tartalmazó írásában dolgozott ki részletesebben. A dichotómiákban való gondolkodás alapvetően meghatározza az emberi megismerést, hiszen elég, ha a szimpátia vagy az észbeli képességek megítélésére gondolunk, azonban a bűnügyi munka számára is valós dilemmákat jelent az ilyen kettős, egymást kizáró feltételek egymásmellettiisége. A helyek jelentőségénél maradvá rendkívül érzékletes példa, hogy Dobos 1967-ben Katona Gézával közösen írt cikket „A helyszíni szemlék gyakorlati tapasztalatai” címmel³³, amelyben a szerzők megpróbálták elkülöníteni a helyszínes (emberölés, betörés, rablás), illetve a nem helyszínes (csalás, sikkasztás) bűncselekményeket. Természetesen a problémát az jelentette, hogy miként lehet a helyszín alapos feltérképezése nélkül eldönteni azt, vajon szükséges-e helyszíni szemlét tartani jegyzőkönyvvel, vagy pusztán elegendő a helyszín szemrevételezéséről

Rendőrségi lögyakorlat, 1980-as évek eleje

jelentést készíteni. 1972-ben Pusztai László, az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet munkatársa már kész kutatási eredményeket³⁴ tárt az olvasóközönség elé, amelyek szerint a legtöbb, Dobos és Katona által „helyszínesnek” ítélt büntetőeljárásban sem végeznek helyszíni szemlét. Dani Zoltán és társainak büntetőügyében a kísérletben maradt betörések alkalmával a hatóságok nem vettek fel jegyzőkönyvet, hanem megelégedtek a jelentésekkel,³⁵ amelyek utólag sem voltak kapcsolhatóak a már sorozatként kezelt betörésekre fókuszáló büntetőeljáráshoz.

A sorozatalkövetés önmagában egy, a hatóság által észlelt, más szóval részben általa megkonstruált narratíva. A sorozatjelleg bizonyítása rendkívül összetett feladat. Az 1970-es évek Magyarországon jelentkeztek először már szervezettnek tűnő, utazó bűnözőként működő csoportosulások. A magyar szervezett bűnözés történetét meghatározó büntetőeljárások szinte kivétel nélkül olyan betöréses lopások voltak, amelyeknél a hatóság először nem feltételezett kapcsolatot.

Az 1970-es években a Ladányi Attila, Gróf Ferenc, Kenessey Ervin és Drobilich Gábor által alkotott négyfős bandát a Pest megyei rendőrök csak a „négy páncélosként” emlegették, akik legalább két éve folyamatosan követték el betöréseket, mire a hatóságok azonos elkövetői kört kezdtek feltételezni. 1973. áprilistól 1975. januárig a következő helyszíneken követték el betöréseket: XVIII. kerület, Napfürdő utca; XI. kerület, Hamzsabégi út; XX. kerület, Emília utca, Nagykőrösi út; Tápiószecső, Nógrádkövesd, Balatonakarratty, Egyházasdengeleg, Pásztó, Vonyarcvashegy, Zirc, Románd, Oroszi, Bag, Vácszentlászló, Somlósztől, Balatonkenese, Simontornya, illetve az M7-es autópálya mentén. A különböző illetékességű rendőrkapitányságok egymástól függetlenül nyomoztak ugyanazon csoport bűncselekményeiben. Miután a két éven át tartó betöréseknek köszönhetően jelentős pénzüsszegre – feltehetően másfél millió forintba – tettek szert, a fővároshoz közelebb lévő Pest megyére kezdtek koncentrálni, remélve, hogy a Budapest környékén megvalósított betöréseiket nem kötik össze a hatóságok. Ám éppen a koncentrálságnak köszönhetően a Pest megyei rendőrtisztek operatív akciókat szervezve buktatták le a betörőbandát.³⁶

Az 1980-as évek elején a Budapesti Rendőr-főkapitányság és a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság közös akciójával, az Országos Rendőr-főkapitányság koordinációja segítségével derítette fel a hatóság a „Presztízs”-ügynek (a hatóság presztízskérdésként kezelte, hogy fel tudja-e deríteni a bűncselekmény-sorozatot) nevezett, sorozatbetörésekre szakosodott bűnözői hálózat tevékenységét.³⁷ E büntetőeljárások vádlottai valószínűsítették meg a szervezett bűnözői csoportok „eredeti tökefelhalmozását”. A négy páncélos ügyében az elkövetők főként árukat loptak, azután szabadkasszás kezelésben (áruféleségekkel egy összegben elszámoló) működő vendéglátóipari egységeknek adták el azokat. A Pintér Sándor által elemzett „Presztízs-ügyben” érintett személyek már vendéglátóipari egységeket is nyitottak strómanok segítségével, illetve az 1981-ben bevezetett kisvállalkozási törvény könnyebb, csak a versenytárgyaláshoz (az állami vállalatnak felajánlott minél nagyobb összeg alapján születtek a döntések) kötött rendszere segítségével.

A „Négy páncélos-”, valamint a „Presztízs-ügy” szemléletesen illusztrálja, hogy a rendőrhatalom észlelése határozza meg, mit tekintünk a későbbiekben egy elkövetői csoporthoz tartó bűnügyeknek. Az egy büntetőeljárás keretében lefolytatott vizsgálatban a személyek közötti kapcsolatokat a hatóság tagjai adott esetben szorosabbnak tüntetik fel. Ez szervezeti szempontból szándékolt „horgonyzó” hatást jelent.³⁸ A nyomozók a sorozatjelleg bizonyítása során arra törekcszenek, hogy a részlegesen egymást átfedő hálózatok helyett egységes csoportot „láttassanak” a bizonyítás érdekében.

Dani Zoltán és társai, mint a szocialista kori szervezett bűnözés „bizonyítéka”

Tonhauser László az Országos Rendőr-főkapitányságon nyomozóként dolgozott. Az ilyen munkát végző rendőrök elsősorban alkalmi titkos adat-szolgáltatóktól, illetve az általuk tartott bűnügyi informátoroktól értesültek bűnözői csoportok működéséről. A hivatalosan meginduló, úgynevezett nyílt büntetőeljárást a felderítő munkát is végző nyomozók vezették, majd az elkövető meggyanúsítását követően a vizsgálók vették át, akik a gyanúsítás

megtámogatása, illetve az ügy védelőkészítésével foglalkoztak. A szocialista kori szervezett bűnözésről a felderítők, vagyis a korszak rendőri zsargonjának megfelelően az operatív tisztek sokkal több mindent kezeltek tényként, mint a nyomozók, vagy még inkább az eljárási cselekmények szabályosságát az ügyésszel való napi, heti szintű kapcsolattartás miatt jól ismerő vizsgálók. Részen ennek is köszönhetően Tonhauser László, valamint Dobos János sokkal vehemensebben értékelték szervezett bűnözésként az olyan betőrőcsoportok hálózatos együttműködését, amelyet egy-egy vizsgáló inkább bűnszövetségként kezelte volna, éppen az adott esetben lazább kötődés miatt,³⁹ a nehezen bizonyítható szoros kapcsolat hiányában. Dani Zoltán és társai ügyében a katonai ügyészség összesen 132 befejezett betöréses lopással, illetve 34 kísérletben maradt betöréses lopással vádolta meg az elkövetői kört.⁴⁰ A bűnügyükben eredetileg 166 párhuzamos nyomozás folyt eredménytelenül 1983-tól 1985-ig. Minden eljárásban a külön szakértői kirendelések az elkövetési érték megállapítása érdekében történtek meg, amit a hatóságoknak a külsőként dolgozó igazságügyi szakértőknek kellett kifizetniük. A rendőrség saját büdzséjét is terhelte, hogy külön-külön, egymástól függetlenül kezeltek olyan ügyeket, amelyekben ugyanazokat az eljárási cselekményeket kellett végrehajtani.

Tonhauser László mindkét visszaemlékezése szerint az egységes, szervezett bűnelkövetői kört a Vonyarcvashegyi Coopturist Szövetkezeti Utazási Iroda sérelmére elkövetett betöréses lopás után kezdték el sejteni. Önmagában nem az elkövetési érték (600 ezer forint) volt kiugró, hanem azt vélelmezték, hogy az elkövetők feltehetően tisztában voltak azzal, hogy az utazási iroda éppen azt megelőzően kapott nagyobb összegű nyugat-európai és amerikai valutát. A párhuzamos nyomozások esetében a Rossmo elmélete alapján említett „horgonyzó hatás” itt abban mutatkozott meg, hogy a hatóságok számára ez számított olyan ingerküszöbnek, ahol visszafelé is próbáltak következtetni. Azt feltételezték, hogy nem ez lehetett az első betörése a csoportnak. A nyomozati anyag alapján viszont ez a betörés már a száztizennegyedik, a betörőhálózat által elkövetett bűncselekmény volt. A nagyszámú belvárosi lakásból eltulajdonított luxuscikkek, vidéki városok

vállalkozóinak negyed- vagy félmillió megtagarításainak ellopása nem kapcsolódott össze az éppen a sorozatokat kereső, azt felfedezni kívánó Országos Rendőr-főkapitányság számára. A Rendőrtiszti Főiskolán ekkor oktató, a történetet ismerő tanár is úgy tudta, hogy: „a Balaton mellett felnyomtak egy valutaboltot, amiből kiderült az egész ügy”.⁴¹ A bűncselekmény-sorozat azonban ekkor már két éve zajlott, a szervezettség jelei pedig egyértelműen kimutathatók voltak.

A rendőrbetörő kiskirályok eltűntek a számok mögött

Dani Zoltán és társainak büntetőügyében a lakásbetöréseket nem kapcsolták ugyanahhoz az elkövetői körhöz. Az 1980-as évek első felében a magánszemélyek sérelmére történő betörések száma folyamatosan növekedett. 1983-ban 66 ezer volt, ami 1984-ben 7,6%-kal tovább nőtt.⁴² 1984-ben a felderítetlenül maradt betörések elkövetőinek a száma már 47 692 fő volt, ami az összébűncselekmények 30,4%-át teszi ki. 1983-ban a nyomozószervek által vizsgált vagyoni elleni bűncselekményeken belül a betöréses lopások esetében 7937 betörés tettesét nem tudták felderíteni. Mindeközben a betöréses lopások az összébűncselekmények számának 16,7%-át teszik ki 1984-ben, az azt megelőző évben pedig annak 17,6%-át, vagyis számszerűleg megközelítőleg 75-85 000 betörés történt. A korszakban a regisztrált bűncselekményeknek körülbelül az egyötöde volt a betöréses lopás, amely arány a rendszerváltás felé közeledve egyre inkább az egynegyedhez, illetve az egyharmadhoz közelített.⁴³ A rendőri nyomozások eredményessége viszont folyamatosan csökkent. 1985 első fél évében ez 66,3%-os volt, míg egy évtizeddel korábban még 75% körül mozgott. Ennek okait a Legfőbb Ügyész büntetőjogi helyettese, dr. Nyíri Sándor abban látta, hogy „A mutató romlása amellet következett be, hogy a rendőri munka intenzitása növekedett, és abszolút számokban évente ezredekkel több olyan bűncselekmény elkövetőjét derítik fel, mely a nyomozás elkezdésekor ismeretlen volt”.⁴⁴ Dobos János a rendszerváltáskor adott interjújában ironikusan jegyezte meg az ilyen típusú érvelésekkel kapcsolatban, hogy a hatóságok minden ügyet ismeretlen tettesre nyitnak meg,

még ha tudják is a tettes kilétét, hogy növekedjék statisztikailag a felderítési mutató.⁴⁵ Dani Zoltán és társai több mint 100 betörést érintő büntetőeljárása alapján kimondható, hogy a rendőrbetörő kiskirályok tisztában voltak a sorozat jellegű bűncselekmények nyomozásainak tipikus hibáival. Érthető így, hogy Tonhauser Lászlóék miért csupán a vonyarcvashegyi Coopturist-iroda betörését⁴⁶ követően sejtették meg a szervezetséget, és nem látták meg a különböző illetékességű rendőrkapitányságok területén elkövetett betörések közötti kapcsolatokat. Egy maffiafilm narratíváját idézi elénk a rendőrbetörő kiskirályok története. A bűnügyi statisztikában egyre növekvő számú betörésses lopások arányához képest a hatóságok az elkövetőknek csupán töredékét voltak képesek azonosítani, büntetőeljárás alá vonni. A rendőrbetörők éppen azért válhattak a bűnüldözés területén kiskirálylá, mert tisztában voltak a korabeli nyomozati módszerekkel, így feltehetően még hónapokig, esetleg évekig fosztogathatták volna a Kádár-kori elit tagjainak lakásait, hétvégi házait. A rendőrbetörők ügye szinte már a maffiafilmek narratív struktúráját követte, hiszen egyre többet és többet akartak maguknak, egyre inkább élvezték hogy gengszterek, és egyre kevésbé zavarták őket ennek nyilvánvaló jelei. Az olyan kiemelt célpontok, mint az éppen nyugat-európai és amerikai valutákkal feltöltött Coopturist-irodákba való betörés azonban már kiváltotta a rendőrségnél is az országos koordinációt. A rendőrökből álló szervezett bűnözői csoport tehát nem elégedett meg a folyamatos, jelentős bevétellel, hanem egyre többet és többet akart. Kiskirályságuk határait feszegették, így végül egész „informális uralmuk” romba dőlt.

Jegyzetek

- 1 Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 145. o.
- 2 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának (MSZMP KB) adminisztratív ügyekért felelős titkára, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) vezetője, a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter, a legfőbb ügyész, valamint a legfelsőbb bíróság elnöke egy titokban tevékenykedő, de nagy hatalmú grémiumot működtetett 1957 és 1988 között.

- 3 2608/1985. bűnügyi számon folyó büntetőeljárás, amelyet a Budapesti Rendőr-főkapitányság Bűnüldözési Osztály Vagyonvédelmi Alosztály indított meg, majd a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság Vizsgálati Osztálya vett át, akik a vádemelési javaslattal áadták a Budapesti Katonai Ügyészség számára.
- 4 Heller Farkas Tamás: A „szervezett bűnözés” mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége. *Belügyi szemle*, 1964. 1. sz. 28–34. o.
- 5 Katona Géza: *A láthatatlan birodalom*. Miverva, Budapest, 1969. 88–159. o.
- 6 Losonczy István: *Tettesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961. 169–193. o.
- 7 *A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952.
- 8 Bacsó Ferenc: A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása. *Jogtudományi Közlöny*. 1952. 10. sz. 420–432. o.
- 9 Losonczy István: *Tettesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961. 178–180. o.
- 10 Csiba István – Bodor Endre: A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. *Belügyi szemle*, 1983. 9. sz. 3–9. o.
- 11 Borbás Katalin: Éjszakai árnyak a parkolóban. *Népszabadság*. 1985. augusztus 24. 12. o.
- 12 Lásd: szervezettebben, összeszokottabban.
- 13 Bezsenyi Tamás: A szervezett bűnözésre rászervezett a média – avagy mi történik, amikor a magyar alvilág prominensei megszólalnak. *Médiakutató*, 2016. 4. sz. 21–36. o.
- 14 Szabó László: Az akciócsoport. *Budapest folyóirat*, 1986. augusztus, 11–14. o.
- 15 Interjú K. A. ny. r. ezredessel. Készítette: Bezsenyi Tamás, ideje: 2018. 02. 07.
- 16 Az egyik, akkor a Rendőrtiszti Főiskolán dolgozó kiképző úgy emlékezett, hogy Dani Zoltán nevét kellett a kitüntetéssel végzők emléktáblájáról levakarnia és átalakítania. Interjú Cs. P. ny. alezredessel. Készítette: Bezsenyi Tamás, ideje: 2018. 03. 09.
- 17 ÁBTL 2.8.1. 988 Dani László adatlapja
- 18 Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 142–143. o.
- 19 Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 142–143. o.
- 20 Kaposvári Katonai Bíróság KB. I. 91/1982. számú ítélete
- 21 Pesti Központi Kerületi Bíróság 5. B. 32228/1984. számú ítélete
- 22 Pesti Központi Kerületi Bíróság 7. B. XIII. 32428/1984. számú ítélete
- 23 Veszprémi Járásbíróság B. 1417/1975. számú ítélete
- 24 Budapesti Katonai Bíróság KB.VIII. 715/1979. számú ítélete
- 25 Kaposvári Katonai Bíróság B. I. 227/1981. számú ítélete

- 26 Szegedi Katonai Bíróság KB. II. 9/1980. számú ítélete
- 27 Kaposvári Katonai Bíróság KB. I. 200/1981. számú ítélete
- 28 Dobos János: A szervezett bűnözők helyszínes bűncselekményeinek felderítési taktikája. *Belügyi Szemle*, 1989. 1. sz. 6–11. o.
- 29 Dobos János: A szervezett bűnözők helyszínes bűncselekményeinek felderítési taktikája. *Belügyi Szemle*, 1989. 1. sz. 6–11. o.
- 30 Sajnos a magyar bűnözéstörténetben ezeknek a listáknak a tudományos igényű feldolgozása a mai napig nem történt meg.
- 31 Henri Lefebvre: *La production de l'espace*. Anthropos, Paris, 1974.
- 32 Edward Soja: *Third Space. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Oxford, Blackwell, 1996.
- 33 Katona Géza – Dobos János: A helyszíni szemlék gyakorlati tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 1967. 1. sz. 14–20. o.
- 34 Pusztai László: A szemle elrendelésének gyakorlati problémái. *Belügyi Szemle*, 1972. 10. sz. 86–89. o.
- 35 Budapesti XI. kerületi Rendőrkapitányság 2676/1984. számú büntetőeljárása
- 36 Tóth István – Horváth András: Bűnszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle*, 1977. 11. sz. 101–107. o.
- 37 Pintér Sándor: Egy bűnszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle*, 1983. 8. sz. 96–103. o.
- 38 vö. Kim D. Rossmo: *Criminal Investigative Failures*. Boca Raton, CRC Press, 2009. – a megismerés során a nyomozók önkéntelenül is a gyanúsaknak vélt személyekről szereznek információkat, ezzel egyes gyanúsítottaknak saját megérzéseik, kezdeti információik alapján nagyobb szerepet adnak a bűncselekmény elkövetésének narratívájában, mint más, esetleg szintén releváns személyeknek.
- 39 Pintér Sándor: Egy bűnszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle*, 1983. 8. sz. 96–103. o.
- 40 Budapesti Katonai Ügyészség B. XI. 1605/1985. Számú vádirata Dani Zoltán és társai által elkövetett bűncselekményekről, 11–53. o.
- 41 Interjú L. Gy. egykori oktatóval, igazságügyi szakértővel. Készítette: Bezsenyi Tamás, ideje: 2018. 03. 22.
- 42 Tájékoztató a bűnözés fontosabb adatainak 1984. évi változásairól. Legfőbb Ügyész Ig. 60/1985. Készítette: Dr. Szijártó Károly.
- 43 Dobos János – Szabó Endre: Interjú a felderítésről. *Belügyi Szemle*, 1990. 3. sz. 35–40. o.

- 44 Tájékoztató a bűnözés, a bűnüldözés és az ügyészségi tevékenység 1985. I. félévi fontosabb adatairól. Legfőbb Ügyész Helyettes, Ig. 343/1985. Készítette: Dr. Nyíri Sándor.
- 45 Dobos János – Szabó Endre: Interjú a felderítésről. *Belügyi Szemle*, 1990. 3. sz. 35–40. o.
- 46 Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 140–144. o.

Halász Csilla

„Szocialista erkölcsöt sértő magatartás.”

A ceglédi zaklató

„A szexuális zaklatás az nem szexuális kérdés, hanem hatalmi kérdés. Neki van, magának nincs.” Ezekkel a határozott, ám tartalmukban nagyon is megkérdőjelezhető szavakkal oktatja ki a munkahelyi zaklatásnak kitett védencét az ügyvédnő az 1994-ben forgatott *Zaklatás* című filmben. S valóban, a munkahelyen (de voltaképpen bárhol máshol) történő bármilyen erőszakos – akár szóban, akár tettben megnyilvánuló – közeledés a másik ember felé, különösen nem egyenrangú státuszban (hanem alá- és fölérendeltségi viszonyban) levők közötti, túllépi a magánszféra határát. Az már nem két ember magánügyének számít, hanem jelenleg a törvény szerint büntetendő cselekmény.

A jelen tanulmányban bemutatott, a Pest megyei iratok kutatása révén feltárt több mint harminc évvel ezelőtti eseménysorozat is egy hatalmával visszaélő ember és bizonyos cselekedetei ügyét mutatja be. Egy olyan emberét, aki egyrészt jogi szempontból büncselekményt követett el (nevezetesen közokiratot hamisított), hiszen személyigazolványában és munkakönyvében átírta a személyes adatait. Másrészt pedig, emberi szempontból sokkal inkább súlyosabb büntetést követve, az állandó szexuális zaklatásaival megkeserítette több munkatársa életét. Ez utóbbi ügyei ugyan nem kerültek soha bíróság elé, mivel a zaklatás mint büntetőjogi tényállás sajnálatos módon csak 2007-ben jelent meg a magyar büntetőjogi szabályozásban.¹ Ugyanakkor

tettei nem maradtak következmények nélkül, hiszen e tanulmányunk negatív főszereplőjét emiatt küldték el a munkahelyéről, illetve zárta ki a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) tagjainak soraiból. Nem lehet tehát elvitatni, hogy az ilyen jellegű magatartást, ha nem is minden alkalommal, de érthette retorzió: mindez pedig arra is rámutat, hogy a zaklatás mint büncselekmény törvényes beágyazottsága milyen fájó hiányt pótol jóval a rendszerváltás után.

Mielőtt azonban rátérnénk az ügy ismertetésére, mindenképp vázolni szeretnénk az iratokból megismert, az ügy főszereplőjének nevezhető P. József életútjának legfőbb, jelenleg általunk ismert állomásait. 1940-ben született egy Pest megyei településen, iskolai végzettsége szerint faipari technikus volt. Formálisan 1962-ben lépett be a munkásmozgalomba – valószínűsíthető, hogy ekkor lett a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja –, majd 1964-ben szintet lépett, immár az állampártba, az MSZMP-be, a kor káderkarrierjének megszokott módján. Ekkor már – pártmegbízatása szerint – munkásőrrajparancsnok is volt. Életrajzából mindenképp kiemelendő, hogy P. József igen fiatalon, tehát már 24 évesen a párt tagja lett. Ezen a ponton szükség-szerű megemlíteni azt a tényt, hogy a Kádár-korszakban a káderpolitika meglehetősen változáson ment keresztül a korábbi gyakorlathoz képest. Míg a Rákosi-éra idején a káderek kiválasztásában a származás és a politikai megbízhatóság volt a legfontosabb, mondhatni szinte az egyedüli kritérium, az 1960-as évek elejétől már egyre nagyobb hangsúly helyeződött a szakértelemre is.² Ez a tendencia a későbbiekben is mindinkább jellemző maradt, és a különféle, felelősséggel járó vezetői állások betöltéséhez egyre kevésbé volt elegendő pusztán a párttagság, bár vitathatatlan, hogy a karrierépítésben mindvégig komoly helyzeti előnyt jelentett,³ de legalábbis hátránya az illetőnek nem származott belőle. (Zárójelben azt azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy az 1960-as években több mint félmillió tagja volt az állampártnak, s ez a szám az 1980-as években elérte a nyolcszázazres létszámot,⁴ azaz az összlakosság közel 5, illetve később 8%-a MSZMP-tag volt. A kvázi tömegpárttá válás pedig magával hozta értelemszerűen azt is, hogy önmagában a párttagság kevés volt már komolyabb előrelépéshez,

más kiválasztási elvek is fokozott hangsúlyt kaptak, hiszen nagyobbá vált a mérítési lehetőség.)

P. József magánéletére vonatkozóan ismereteink meglehetősen szegényesek. Erre vonatkozóan jelenleg csupán annyi adat áll rendelkezésünkre, hogy a történetek idején már nős volt, emellett pedig házasságából két gyermek édesapja. A fennmaradt iratokból az derül ki, hogy felettesei szerint munkáját kifogások nélkül végezte, panasz nem volt rá nézve, aminek egyik jele, hogy elismerésként összesen háromszor kapta meg a kiváló dolgozó címet. Nem volt vándormadár típus: 42 éves koráig mindössze három munkahelyen dolgozott csak. Pályafutását a MÁV Járműjavító üzemében kezdte Szolnokon, majd ezt követően a Fűrész-, Lemez- és Hordóipari (a továbbiakban: Fűr-Lem-Ho) Vállalat ceglédi leányvállalatánál⁵ dolgozott, ahol is elkövette azokat a vétségeket, amelyekért aztán részben felelnie kellett a bíróság előtt, részben pedig a párt különböző szintű fegyelmi bizottságai előtt is.⁶

P. József ügyének kivizsgálását 1982. július 7-én alapszervezetének, azaz munkahelyének vezetősége kezdeményezte a Ceglédi Rendőrkapitányság Bűnügyi Osztályának értesítése alapján, amely szerint P. ellen közokirat-hamisítás büntetnének alapos gyanúja miatt nyomozást indítottak. Konkrétan az történt, hogy tanulmányunk főszereplője átírta személyi igazolványában és munkakönyvében egyfelől az iskolai végzettségét, másfelől ennek megfelelően a szakképzettségét, és végül a foglalkozását. Konkrétan a nyomozást követően a Ceglédi Járási Ügyészség azért emelt ellene vádat, mivel a személyi igazolványában a *bognár* bejegyzés helyére *asztalost* írt. Az iskolai végzettségére vonatkozó hivatalos bejegyzés elé az *erdészeti* szót ékelte be jogosulatlanul, így pedig végzettsége erdészeti középfokú faipari képesítésre „változott”. A technikus oklevelének kiegészítésével szerzett tudásának bizonyítékát pedig szintén igyekezett magasabb szintre emelni azzal, hogy felsőfokú minősítéssel illette képzettségét önkényesen. A munkahelyi változások bejegyzéseit szintén alaposan átjavította, a munkahelyi bélyegzők lenyomatát pedig kaparással megrongálta, így részben olvashatatlanná tette. A vádlott emellett, hogy eltüntesse az ellentmondásokat, a személyi igazolványa javításaihoz igazította a munkakönyvében fellelhető adatait is: a valóban

megszerzett bogsnár szakképzettségét itt is asztalos szakmával egészítette ki. Mint látható, törekvései nem vezettek eredményre, hamisításai felszínre kerültek. Ezért a fentebb említett bizonyítékok alapján közokirat-hamisítás büntetéssel vádolták meg.⁷ A rendőrségi meghallgatáson azonban következetesen tagadta bűnösségét. Védekezése meglehetősen érdekesnek bizonyult, hiszen azt állította a történetekről, nem tagadva, hogy az igazolványokon látszik a módosítási szándék, „hogy személyi igazolványa elázott, és 11 éves gyermeke javította át”.⁸

A pártalapszervezetnek, jelen esetben tehát az adott munkahelynek, azokban az esetekben, amikor valamelyik párttag ellen bünvádi eljárás indult meg, hivatalból el kellett indítania azzal párhuzamosan a fegyelmi eljárást

Ceglédi városkép az 1970-es évekből

is, de a vizsgálat lefolytatását ennek ellenére a hivatalos végzésig fel kellett függeszteni.⁹ A Fűr-Lem-Ho tehát a fentiek jegyében ugyan kezdeményezte az ilyenkor szokásos fegyelmi eljárást, de a vizsgálat megkezdésének időpontját a későbbi bírósági végzés megszületésétől tette függővé.

Ugyanakkor azonban mégis történtek gyakorlati lépések: mindezekkel szinte párhuzamosan a Fűr-Lem-Ho 1982. július 26-án elbocsátotta P. Józsefet, és kiváló dolgozó címét is azonnal visszavonta, a hivatalos indoklás szerint „munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségének vétkes megszegése miatt”.¹⁰ A hatalommal való visszaélés és szexuális zaklatás ügyeinek kivizsgálását hivatalosan július közepén indította el az üzem párttitkára, mivel egymást követően több bejelentés érkezett a művezető ellen, akit ekkor már a beosztással való visszaéléssel, továbbá „munkatársinak nem nevezhető kapcsolat” fenntartásával is vádoltak. „Egyes esetekben nem fizikai kényszerítő eszközöket alkalmaz, így bírva rá az illető férjes asszonyt arra, hogy közeledését eltűrje. Amennyiben ellenállást tapasztal ilyen esetben, szankcionálisan igyekszik azt megtorolni.”¹¹ Mindennek az lett az eredménye, hogy a gyárban folyó, formálisan gazdasági vizsgálat (!) azt állapította meg, hogy a művezető egyes beosztottjaival ténylegesen szexuális kapcsolatot tartott fenn.

Az alapszervezet vezetősége elbocsátása után alig két nappal már pártfegyelmi vizsgálatot is indított P. József ellen, ebben viszont már az akkori időkben jóval súlyosabb vádak is szerepeltek: vezetői beosztással való visszaélés és szocialista erkölcsöt sértő magatartás vétségei. „P. József a vezetői beosztással való visszaélés, valamint a szocialista erkölcsöt sértő magatartás vétségét bizonyíthatóan elkövette. Cselekménye a párt normáival és szocialista társadalmak elvárásaival összeegyeztethetetlen, erkölcsileg, politikailag kifejezetten káros. A szocialista elvek hangoztatása, és ezzel teljesen ellentétes életmód vitele felháborodást keltett minden jóérzésű dolgozóban.”¹²

Az ügy vádlottja azonban sem a fegyelmi meghallgatáson, sem a vezetőségi ülésen nem jelent meg, emellett távolmaradásának okát vagy akadályoztatását nem jelezte semmilyen módon.

A jegyzőkönyvek mellékletéként szerepel annak a két nőnek a vallomása, akikkel P. József munkahelyén viszonyt folytatott. Az első hölgy, K. F.-né

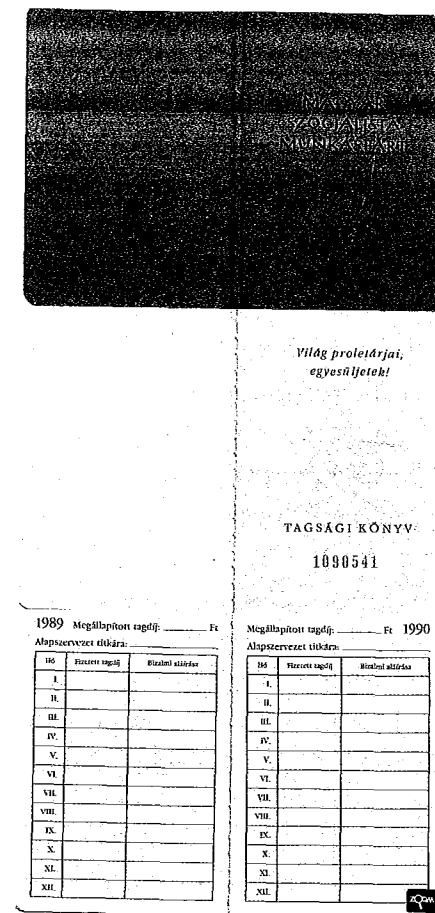
vallomásában azt írta le, hogy a férfi gyakorlatilag azóta zaklatta őt, amióta megkezdte munkáját a vállalatnál. Az első konkrét szexuális ajánlatát alig három hónappal munkába állása után tette meg felé, ő azonban rögtön vissza is utasította, mivel – elmondása szerint – visszataszítónak találta ezt „egy főnök és beosztottja” között. A férfi szünni nem akaró, állandó ostromlásának végül úgy akart véget vetni a vallomásban foglaltak szerint, hogy egyszer igent mondott egy randevúra, amire aztán egyszerűen nem ment el. P. József ezt nehezen tolerálta, másnap ugyanis feltűnően rosszindulatú volt vele a gyárban, a munkájában innentől kezdve mindig csak kifogásolnivalót talált, bármit csinált az asszony, neki nem volt megfelelő, kritikával illette. A munkahelyi viszony végül 1981-ben alakult ki közöttük. Ekkor K. F.-né férje visszajött dolgozni a vállalathoz, és ő mindenképp szeretett volna vele egy műszakba kerülni. Amikor ezt felvetette, a művezető határozott ígéretet tett arra, hogy ezt elintézi nekik, amennyiben végre találkozik vele egyszer. Az asszony így beleegyezett ebbe a „randevúba”, és ezúttal el is ment arra. A találkozás során a férfi eleinte udvarias volt és figyelmes, elvette például a csomagjait, de amikor a nő visszakérte tőle, nem adta oda, csak azzal a feltétellel úgymond, ha elmegy vele a lakására. „Sajnos elmentem a lakására vele” – írja vallomásában K. F.-né. E ponton nem haszontalan megjegyezni, hogy ebben az időszakban, ha egy nő „felment” egy férfi lakására kettesben, az kb. a beleegyezést jelentette arra nézve, hogy szexuális kapcsolatot létesít vele. Az eset megtörténtét követően a munkahelyen már feltűnően kedves volt beosztottjával P. József. A történet azonban itt nem ért véget, mert a férfi újabb randevút kért volna, de az asszony vallomása szerint többet nem találkoztak a munkahelyen kívül, a kérést elutasította. A férfi azonban, a korábbiak ismeretében nem meglepő módon, ezt nem akarta annyiban hagyni, és azzal próbálta zsarolni az asszonyt, hogy ha el is menne máshova dolgozni, neki elér a keze bármeddig. „Azt is mondta, ha nem tartom fenn vele a kapcsolatot, akkor egyikünk sem éli túl. Már nagyon félek tőle.” K. F.-né ugyanakkor azt is elmondta, hogy a fenyegetés vélhetően túlzó volt, mert amióta nem volt a férfival közvetlen munkatársi kapcsolatban, azóta véget értek a zaklatások. Összességében az asszony vallomásából egy erőszakos, nőket, sőt más embereket – „A munkásokat sem

nézi semmibe, azok Őszerinte (sic!) csak szemét banda”¹³ – semmilyen szinten nem tisztelő személyiség képe bontakozik ki.

A másik vallomást tevő nő is hasonlóképpen erőszakos férfinak mutatta be P. Józsefet, aki beosztásával teljes mértékig visszaélve rákényszerítette őt is, hogy akarata ellenére nemi kapcsolatot létesítsen vele. A férfi tudta, hogy ez a másik kolléganő – D. J.-né – a Fűr-Lem-Ho gyárba szeretne menni dolgozni. Ezen információ birtokában magához hívta, és lényegében már akkor, az első alkalommal elkezdett vele is erőszakoskodni. A nő ekkor magára hagyta a férfit, aki – elmondása szerint – mégis elintézte, hogy felvegyék a nőt a gyárba. Itt viszont már a próbaidő alatt elment a férfihoz, aki pedig ennek fejében jó véleményt írt róla. A titkos viszony ezek után is tovább folytatódott, többszöri szexuális aktussal fűszerezve, hiszen ahogy a nő mondta: „mindég keresett valamit, amivel rákényszerített, hogy egy-egy alkalommal az övé legyek”. A vallomás szerint a férfi hasonló módon járt el, mint a másik kolléganőnél: ha ellentmondott közeledésének az asszony, akkor valamilyen módon belekötött a munkájába. Órabéremelést is csak akkor kapott, amikor ismételten engedett a férfi közeledésének, és ismét szexuális viszonyt létesített vele.¹⁴

A két asszony meglehetősen egybecsengő vallomása egyértelműen alátámasztotta azokat a korábbi pletykákat, miszerint P. Józsefnek szexuális viszonya volt több női munkatársával is. Mindez jelzi, hogy a dolgozók körében ismert lehetett a történetek egy része, de a suttogások, legalábbis egy ideig, nem bizonyultak elégségesnek egy hivatalos eljárás elindításához. Ekkor viszont már a gyáregység párttitkára még egy régebbi esetet is felhozott példaként, amely szerint a művezető miatt hagyta ott a vállalatot K. S.-né, miután a vele folytatott szexuális kapcsolat befejezése után nem bírta elviselni a férfi bosszúállós viselkedését, amellyel továbbra is kényszeríteni akarta a viszony folytatására, illetve retorziókkal fenyegetőzött.

A nők vallomását alaposan alátámasztotta az is, hogy a férfi a fegyelmi vizsgálat során elismerte, hogy mindkét fent nevezett beosztottjával szexuális viszonya volt, és alá is írta azt a vizsgálati jegyzőkönyvet, amely ezt tartalmazta, sőt fellebbezést sem nyújtott be a döntés ellen.¹⁵

MSZMP-tagsági könyv, 1989

Az ügy itt még nem ért véget. A Fűr-Lem-Ho Ceglédi Gyáregysége MSZMP-alapszervezetének soron következő vezetőségi ülésén kivétel nélkül minden vezetőségi tag elítélte a művezető fent összefoglalt cselekedeteit. Árnyalja azonban a képet, hogy két olyan ember is volt a jelenlévők között, akik a férfi mellett a nőket is hibáztatták a kialakult helyzet miatt. Érveik szerint elsősorban azért, mert nem jelezték időben a művezető által elkövetett bűnt, amire pedig lehetőségük lett volna. Ugyanakkor az egyik vezetőségi

tag felháborodását így fejezte ki az egész ügygel kapcsolatban: „Ebben a társadalomban nagy bátorság kell ahhoz, hogy valaki ekkora büntetést elkövet, nem a középkorban élünk, amikor ilyen »előjogok« illették meg azt, akinek hatalma volt.” A vezetőség egyetlen női tagja (ez is sokat elmond a kor szellemiségéről) ugyanakkor láthatóan igazán át tudta érezni a zaklatott nők helyzetét. Teljes mértékben védelmébe vette őket, hiszen „a nők azért nem jelezték, mert féltek P. Józseftől, féltek a megtorlástól, fenyegetéstől, a szégyentől”.¹⁶ Alighanem rámutatott az egyik legfontosabb szempontra is, ami gyakorta tartja vissza (manapság is még) az áldozatokat a vallomástételről: a szégyenérzet a velük történetek miatt, továbbá annak kockázata, hogy őket is hibáztatják a történetekért. Nem kérdés, hogy nagyon nehéz lehetett a két zaklatott nőnek a befolyásos főnökökre nézve terhelő vallomásukat megtenni. Ez abból is világosan kiderül, hogy csakis a vizsgálatot elindító helyi szervezeti párttitkár hatására, tehát más irányból jövő, felső nyomásra tették meg azokat.

A vizsgálatok végül a várt eredményt hozták: a pártszervezet taggyűlése 1982. augusztus 17-én a vádakkal illetett személy ellen meghozta a kizárási javaslatot. P. József az eljárások során az ellene felhozott vádak nem tudta megcáfolni, ugyanakkor azonban nem is ismerte be azokat (dacára a korábban említett írásos beismerésének, erről lentebb még esik szó). A taggyűlés határozata alapján viszont kizárták a pártból, a munkásőrségből pedig visszahívták, ami alapján aztán a Munkásőrség Ceglédi Járási Parancsnoksága 1982. szeptember elsejével leszerelte.¹⁷

Ez ellen viszont már P. is fellebbezést nyújtott be a városi fegyelmi bizottsághoz, az alábbi indokokkal: 1. hamis a vád, hiszen nem élt vissza vezetői beosztásával, 2. a taggyűlés előtt későn, nevezetesen csak két nappal kapta meg az írásos értesítéseket, így pedig nem tudott megfelelően felkészülni a rá váró meghallgatásra, 3. a vizsgálatot végzett személyek kilétével pedig nem értett egyet.¹⁸ Kifejezetten érdekes adaléka az egész történetnek, hogy az ügy főszereplője az alapszervezet első döntése után nem nyújtott be fellebbezést. Igaz, az „csak” a munkahelyéről bocsátotta el a férfit, aki vallomásában még azt is említette, hogy úgyis máshova szeretett volna menni dolgozni.

Viszont a pártból való kizárására másként tekintett, ez ellen már benyújtotta keresetét. Eszerint tehát azt továbbra is fontosnak találta, hogy párttag maradjon. Mindez persze aligha írható a véletlen számlájára, hiszen, mint ahogy korábban is említettük, akkoriban hátránya senkinek sem adódott abból, ha az MSZMP tagja volt. Abból viszont származhatott, ha nem volt párttag, abból pedig végképp, ha azért nem, mert kizárták onnan. Miközben tehát P. elfogadta, hogy a munkahelyéről, ahol kompromittálódott, távoznia kell, hiszen ott úgysem lett volna módja normális emberi viszonyok között ismét bekapcsolódnia a munkába, attól már tartott, hogy a pártból való kizárás egész későbbi életére negatív befolyást gyakorolhat. Ezért ez ellen már próbált lépéseket tenni.

Az MSZMP Cegléd Városi Fegyelmi Bizottsága végül megállapította, hogy P. József meghallgatása során több kérdésben sem volt őszinte, sőt többször került önmagával ellentmondásba, sokszor pedig egészen másról beszélt, mint amiről kérdezték az eljárás menetében. Emellett a fegyelmi bizottság kezében az is fontos bizonyíték volt ellene, hogy az alapszervezeti első fegyelmi tárgyalása után, mint esett róla szó jelen írásban is, aláírta a beismerő nyilatkozatot. Ezt a cselekedetét viszont azzal indokolta, hogy csak „mégében, idegességében” tette. Másrészt nem fellebbezte meg az elbocsátó fegyelmi határozatot sem, amit azzal magyarázott, hogy „úgyis el akartam menni másik munkahelyre”. A bizottság nem tudta/nem akarta elfogadni a fenti indokokat, ugyanis „ha valakit becsületében, személyében olyan alaptalan sérelem ér, amely anyagilag és családi életére is negatív kihatást gyakorolhat, az nem tudja elfogadni az ilyen döntést”. Azzal is érveltek ugyanakkor, hogy mivel már úgyis elbocsátották, az új munkahelyéről is lehetett volna fellebbezni a határozat ellen,¹⁹ de ezt onnan sem tette meg.

A fegyelmi bizottság (fb) külön kiemelte, hogy az ügy főszereplője az egész cselekménysorozattal szemben semmiféle megbánást nem mutatott és önkritikát sem gyakorolt; sőt indulatosan, saját szakmai tudását hangoztatva vett részt a tárgyalásokon.

Az MSZMP városi végrehajtó bizottság (vb) az fb fentebb ismertetett előterjesztése nyomán 1982 októberében kezdte meg a fegyelmi ügy tárgyalását.

A városi vb ülésén részt vett P. József, aki továbbra is tagadta az ellene felhozott vádak, s az eljárás ellen külön is szót emelt, erőteljesen hangsúlyozta, hogy kért ugyan szembesítést, de az soha nem történt meg.

Az ülésen az ügy tisztázása érdekében néhány további kérdést intéztek hozzá a vb tagjai. Elsőként Szabó Ferencné, aki azt firtatta, hogy miért nem fordult az elbocsátása után a munkaügyi döntőbizottsághoz, ha annyira biztos az igazában. Erre a kérdésre a következő válasz érkezett: „Az volt a tervem, hogy a november 7. tiszteletére indított munkaversenyt végigviszem, és más munkahelyre megyek. Már korábban kijelentettem, hogy januárnál tovább nem maradok.”²⁰ A művezető tehát a jó párt- és munkásember szerepét választva válaszolt a neki feltett kérdésre. Hiszen hiába vagyunk már a '80-as években, elvileg még mindig fontosak – bár közel sem annyira és nem is olyan eszement mértékben eltúlozva, mint a korábbi évtizedekben, főként a Rákosi-rendszer idején – voltak a munkaversenyek. Nem voltak már sztahanovista munkások, akik több száz-, sőt ezerszázalékos teljesítményükkel túlszárnyalták az emberi teljesítményt, sőt néha a képzelet határait is, de azért még voltak munkaversenyek, ahol leginkább az egyes vállalati brigádok igyekeztek munkájukat egymással megmérgettni. Viszont az '50-es évek hagyományából táplálkozott az is, hogy az egyes versenyek valamilyen jeles eseményhez, pl. november 7-éhez kötötték. Igaz, korábban volt „Rákosi elvtárs születésnapjára” vagy éppen Sztálin 70. születésnapjára meghirdetett mozgalom is, a '80-as években viszont a személyi kultusz effajta megnyilvánulása már nem volt jellemző.

A következő kérdező, Kovács Károly (vb tag) P. József hitelességét akarta megkérdőjelezni: „Előfordult-e már máskor is, hogy valótlan dolgot írt alá, ha igen, mi erről a véleménye?” A válasz erre csak ennyi volt: „Ilyen helyzetben még soha nem voltam, semmilyen elmarasztalást nem kaptam, mindig csak dicséretet.”²¹ A válasz is egy öntelt, magabiztos ember portréját jeleníti meg előttünk, aki nem is a kérdésre válaszolva igyekezett magát mindenképp jó fényben feltüntetni.

Az utolsó kérdést feltevő vb-tag megpróbálta a nyulat kiugrasztani a bokorból, mivel azt szeretne tudni a vád alatt állótól, hogy fellebbezésében

vajon miért csak az eljárást kifogásolta, miközben az eset megtörténte ellen nem emelt szót soha. A válasz ezúttal is kitérő jellegű volt: „Azt gondoltam, hogy szóban úgyis elmondom. A feleségem azt mondta, hogy nem kell leírni, mert úgyis megkérdezik, és majd elmondom.”²²

Végül az MSZMP Ceglédi Városi Végrehajtó Bizottsága a fegyelmi bizottság előterjesztése, a panaszos levelek elolvasása és P. meghallgatása után meghozta döntését: P. József kizárását a pártból megerősítették. A férfi azonban nem nyugodott bele ebbe, ezek után a városi bizottság döntése ellen a MSZMP Pest Megyei Fegyelmi Bizottságához fellebbezett tovább.

Itt kell megemlíteni, hogy a közokirat-hamisítás vádját nem tárgyalta a megyei fb, mivel ez ügyben még nem született döntés. Ugyanakkor P. József ezzel kapcsolatban is panasszal élt, mivel azt állította, hogy az egész hamisítási ügy annak a folyamánya volt, hogy panaszt emelt telekszomszédja

Ceglédi munkásörök, 1970-80-as évek

ellen, aki történetesen egy rendőr. Meglehetősen paradox helyzet, hogy egy hatalmával visszaélő személy maga is azt állítja, hogy azért került bajba, mert valaki, aki vele nem szimpatizál, hatalmi pozícióban van: mindez jelzi, hogy a korban a hasonló esetekre életszerű helyzetként tekintettek. P. állítását megvizsgálták, de azt egészében megalapozatlannak találták, mivel a szomszéddal kapcsolatos polgári peres ügye már korábban lezárult, és azt követően arra senki részéről nem érkezett panasz. A közokirat-hamisítás ügye egyébként is azzal vette kezdetét, hogy P. József gépkocsija átírása céljából ment el a Ceglédi Rendőrkapitányságra, ahol aztán az általa bemutatott személyi igazolványon a szolgálatban lévő ügyintéző több javítást vett észre, ezért továbbította az igazolványt a bűnügyi alosztálynak. Tehát ő maga ment a rendőrségre, és nem egy igazoltatás során derült fény a hamisításra, mint ahogy ezt ő korábban állította. A megyebizottság ennek figyelembevételével megállapította, hogy „A rendőrség által történt zaklatás, felesleges igazoltatás stb. minden alapot, konkrét bizonyítékot nélkülöző állítás.” P. József tehát továbbra is tagadta bűnösségét, míg azonban a ceglédi tárgyaláskor 11 éves fiára igyekezett terelni a közokirat-hamisítást, immár rendőri túlkapásként próbálta hibáját elfedni.

A munkahelyi zaklatások tárgyalása kapcsán a megye fegyelmi bizottsága megállapította, hogy P. József kiváló szakember, munkáját mindig rendesen elvégezte, a társadalmi munkában is mindig kezdeményező és lelkiismeretes volt. Emellett mint munkásör-rajparancsnok is jó munkát végzett, a pártvezetőség is meg volt elégedve vele. Nem ezért, hanem vezetőhöz méltatlan, „s a párttagsággal összeegyeztethetetlen magatartása” miatt került olyan helyzetbe, hogy a fegyelmi bizottság elé került az ügye. „Cselekedetével rendkívüli mértékben ártott a párt tekintélyének... P. József pozitív életútja után olyan súlyos vétségeket követett el, melyek méltatlanná tették a párttagságra.” Ezért a megyei bizottság jóváhagyta a ceglédi határozatot: „P. Józsefet vezetői beosztásával való visszaélés, valamint szocialista erkölcsöt sértő magatartása miatt” kizárták a pártból.²³

P. József tehát a szexuális kapcsolat létesítésével és beosztott kolléganői zaklatásával vezetői beosztásával élt vissza, s a viszonyok lefedték a szocialista

erkölcs megsértésére vonatkozó szabályok áthágásának büntetettét is. A szocialista erkölcs fogalma e kontextusban mindenképp a munkatársak között kialakított bűnös viszony elítélésének ellenpontjaként jelenik meg, hisz az igazi szocialista ember családban él, s mint erkölcstelen dolgot elutasítja a szabad szerelmet.²⁴ Itt azonban nem is a „szabad szerelemről”, hanem ennél sokkal többről, egy vélhetőleg a hatalmával visszaélő, vezető beosztásban lévő, ráadásul párttag férfi vágyainak erőszakos beteljesítéséről szól a történet, aki folyamatos zaklatásaival, zsarolásaival beosztottjaira kényszerítette egy olyan kapcsolat kialakítását, illetve folytatását, amelyet a nők – elmondásuk alapján – csak félelmükben, illetve saját helyzetük megjavítása érdekében vállaltak. A hatalmával erőteljesen visszaélő, valamint a munkahelyen eluralkodó rossz légkör kialakulásáért felelős személy meglétét a párt nem tűrhette el, ezért bocsátotta el a soraiból, s ezen még az sem segített, hogy egyébként P. Józsefet jó szakembernek és jó pártmunkásnak tartották a szervezetben. Ismerünk azonban olyan esetet is, amikor a kiváló szaktudás és pártmunka, valamint a jó kapcsolatok megmentették egy szexuális zaklatás feltételezett elkövetőjét. A Budapesten tevékenykedő P. Géza fogorvost azzal vádolták meg két esetben, hogy „bizalmaskodott a kezelésre jövő nőbetegekkel”. 1951-ben ezért megrovást kapott, de 1953-ban egy beteg ismét feljelentette szemtelen és bizalmas viselkedése miatt. Az ügyet tárgyaló kerületi bizottság kizárta a pártból (jelen esetben a Magyar Dolgozók Pártja), de a Budapesti Végrehajtó Bizottság 1954-ben helyt adott a fogorvos fellebbezésének, aki azt állította, hogy a feljelentő eltúlozta a dolgokat.²⁵

A Pest megyei esettel kapcsolatban felmerülhet a kérdés az olvasóban, hogy valóban történtek-e zaklatások, vagy csupán a két férjes asszony szerette volna magát a – szinte mindenki által tudott – szexuális kapcsolat kialakulásában ártatlannak feltüntetni. Azt gondolom, ha végiggondoljuk az ügy alakulását, az asszonyok hasonló jellegű vallomásait és a férfi – jellemére utaló – szavait és cselekedeteit, akkor a válasz inkább a szexuális zaklatások megtörténte felé tolódik el.

Ami viszont tény: a pártból kizárták P. Józsefet, de a zaklatások miatt további büntetőeljárást nem indítottak ellene, hiszen akkoriban a magyar

jogalkotás még, mint már említettük, nem ismerte a zaklatás fogalmát.²⁶ Ugyanakkor a Ceglédi Járásbíróság 1982-ben közokirat-hamisítás miatt 6300 forint pénzbüntetésre ítélte.²⁷ Karrierje azonban nem tört derékba: a Fűr-Lem-Hóból való távozása után a Cegléd melletti Csemő November 7. nevű Tsz-e faüzemének üzemvezetője lett. A következő évek anyagát kutatva már nem találkoztunk a nevével az MSZMP Pest Megyei Fegyelmi Bizottságának irataiban (valószínűleg azért sem, mert nem vették vissza a pártba), de hogy továbbra is folytatta-e más munkahelyen a szexuális zaklatásokat, mi lett a további sorsa, arra jelenleg nincs adatunk.

Jegyzetek

- 1 A zaklatás törvényi tényállását a 2007. évi CLXII. törvény iktatta be a büntető törvénykönyvbe. Fogalma korábban a 2003. évi CXXV. törvényben jelent meg.
- 2 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 424. o.
- 3 Romsics, i. m. 493. o.
- 4 Statisztikai és szociológiai jellemzők. Huszár Tibor: *Mit ér a szellem, ha...* Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1990. 98–99. o.
- 5 A könnyűipar egyik fontos cégét, a Fűrész-, Lemez- és Hordóipari Vállalat üzemegységét az 1970-es évek elején hozott döntés eredményeként telepítették Ceglédre. Az évtized második felére dinamikus növekedésbe kezdett, ez nemcsak a termelési érték tekintetében, hanem az ott dolgozó munkások számában is megmutatkozott, 1980-ban mintegy 447 dolgozója lett a gyáregységnek. Simon Imre: A város szocialista ipara. *Cegléd története*. Szerk.: Ikvai Nándor. Studia Comitatensia 11., Szentendre, 1982. 494. o.
- 6 Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML) XXXV. 63 MSZMP Cegléd Városi Végrehajtó Bizottság iratai (MSZMP CVVB). 1982. október 27-ei jegyzőkönyv.
- 7 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP Pest Megyei Fegyelmi Bizottságának iratai (PMFB). P. József-ügy.
- 8 MNL PML XXXV. 63 MSZMP CVVB 1982. október 27-i jegyzőkönyv.
- 9 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP PMFB P. József-ügy.
- 10 MNL PML XXXV. 63 MSZMP CVVB 1982. október 27-i jegyzőkönyv.
- 11 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP PMFB P. József-ügy.

- 12 Uo.
- 13 Uo.
- 14 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP PMFB P. József-ügy.
- 15 MNL PML XXXV. 63 MSZMP CVVB 1982. október 27-i jegyzőkönyv.
- 16 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP PMFB P. József-ügy.
- 17 MNL PML XXVIII. 776. 86. ő. e. Munkásőrség Pest Megyei Parancsnoksága iratai. 1982.
- 18 MNL PML XXXV. 63 MSZMP CVVB 1982. október 27-i jegyzőkönyv.
- 19 Uo.
- 20 Uo.
- 21 Uo.
- 22 Uo.
- 23 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP PMFB P. József-ügy.
- 24 Sarija, P. A.: *A kommunista erkölcs néhány kérdése*. Szikra Kiadó, Budapest, 1951. Idézi: Rácz Attila: *A budapesti hatalmi elit prozopográfiai vizsgálata 1956–1989 között*. Doktori disszertáció. Budapest, 2014. 36. o. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22323/dissznem_racz_attila_tortenelemtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés: 2018. január 11.)
- 25 Koltai Gábor: *Akik a „párt” ellen vétkeztek: pártfegyelmi eljárások Budapesten az MDP időszakában (1948–1956)*. Doktori disszertáció. Budapest, 2014. 171. o. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22334/dissz_Koltai_Gabor_tortenelemtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés: 2018. január 11.)
- 26 A zaklatás mint bűncselekményi fogalom nem létezett, de a kényszerítés büntetőjogi fogalma igen. Eszerint az 1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről így ír: „174. § Aki mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszeríti, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy tűrjön, és ezzel jelentős érdeksérelmet okoz, amennyiben más bűncselekmény nem valósul meg, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
- 27 MNL PML XXXV. 51.5 MSZMP PMFB Egyéb iratok. Tájékoztatás 1983. évben törvénysértésért felelősségre vont Pest megyei pártszervezetekhez tartozó párttagokról.

Hogyan éltek a kommunista vezetők a hétköznapiakban, mik voltak a legfontosabb kiváltságaik? Miképp jutottak luxuslakáshoz, hogyan zajlottak a hírhedt vadászatok? Valóban elkártyázták a helyi hatalmaságok a mezőtúri téeszt? Mennyi pénz volt a hortobágyi libáztatásban? Volt-e gátja a korbán a visszaéléseknek, a korrupciónak, és követte-e a bűnt olykor büntetés is?

A kötet írásai a kommunista korszak politikusainak életvitelét, hatalmi túlkapásait elemzik, miközben megdöbbentő képeket villantanak fel a közelmúltból és a kommunista kiskirályok mindennapjairól: fényűző villák, féktelen italozások, színlelt szerződések, strómanok, gyarapodó magánvagyonok...

A könyv történész és levéltáros szerzői e történetek kapcsán elemzik a korszak hatalmi viszonyait, társadalmát, és általánosabb kérdéseket is megfogalmaznak a hatalom természetéről. Kutatásaik korábban eltitkolt, mindmáig ismeretlen eseteket tárnak elénk a diktatúra mindennapjaiból.

librikiado.hu 3999 Ft

9 789634 333562

KOMMUNISTA KISKIRÁLYOK

329
K67

SZERKESZTETTE

MAJTÉNYI GYÖRGY

SZABÓ CSABA

MIKÓ ZSUZSANNA

K O M M U N I S T A
K I S K I R Á L Y O K

Libri